

EN KULTUR-
POLITISK
REDEGØRELSE

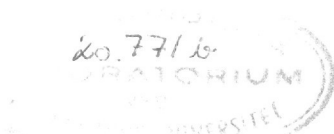
Betænkning nr. 517

ex 2

EN KULTUR- POLITISK REDEGØRELSE

*Afgivet af
Ministeriet for kulturelle
anliggender*

Betænkning nr. 517

København 1969

FORORD

Denne betænkning må ses på baggrund af ønsket om en fyldig kulturpolitisk debat.

Redegørelsen omfatter to dele samt et bilagsmateriale.

Første del består af en gennemgang af de områder, der i dag administreres af kulturministeriet. Dette er i store træk:

- 1) Natur- og bygningsfredning;
- 2) de kunstneriske uddannelser;
- 3) støtten til skabende og udøvende kunstfrembringelser;
- 4) kulturformidlingsprocesserne.

Fremstillingen følger den her nævnte systematik. For hvert enkelt område er der gjort rede for de gældende bestemmelser, deres forhistorie og forudsætninger. - Der forsøges derefter en vurdering som udgangspunkt for en fremlæggelse af synspunkter vedrørende nye initiativer og nye veje, men der fremlægges ikke konkrete lovforslag. Hensigten er at lægge op til en debat, der kan tjene til vejledning i forbindelse med fremtidige politiske beslutninger.

ad 1. Fredningsspørgsmålene er blandt de vigtigste og tillige mest komplicerede samfundsspørgsmål, og deres betydning stiger både med velstands- og befolkningsforøgelsen.

ad. 2. Udbygningen af de uddannelser, der er henlagt under kulturministeriet - foruden de kunstneriske også biblioteksuddannelserne - følger stort set den almindelige uddannelsespolitik, og problemerne er beslægtede med de problemer, som melder sig inden for andre højere uddannelser. Området er karakteriseret ved, at de seneste år har set helt nye læreanstalter opstå (Filmskolen og Statens teaterskole) og ved, at en videre udbygning er på vej.

ad. 3. Støtten til skabende og udøvende kunst - om man vil: *frembringelsen* — er vel

det spørgsmål inden for kulturministeriets arbejdsområde, der tiltrækker sig størst opmærksomhed i offentligheden - ja i almindelighed overskygger det ganske de øvrige opgaver. Dette område omfatter foruden loven om Statens kunstfond bl. a. lovgivningen om ophavsret, om teater, film og orkestre.

ad. 4. Der er grund til at antage, at *kulturformidlingen* i de kommende år vil komme til at indtage en større plads i debatten. Biblioteker, museer, arkiver, biografer, radio og fjernsyn er de institutioner, der har formidlingen som formål.

Når man skal vurdere, hvilke opgaver de institutioner, der findes under kulturministeriet, skal løse i fremtiden, må det føles som en nødvendighed, at man i overvejelserne inddrager betragtninger over den samfundsudvikling, der i almindelighed kan forventes at ville finde sted.

I redegørelsens *anden del* har man derfor forsøgt at give en kort beskrivelse af nogle af de *videnskabelige og tekniske fremskridt*, der kan forventes at ville gøre sig gældende i de kommende årtier - samt deres følger og virkninger på andre områder — således at disse synspunkter kan tages med ved vurderingen af den kulturpolitiske udvikling og ved overvejelserne af de spørgsmål, som man fra samfundets side i særlig grad må interessere sig for.

Alene den omstændighed, at der fremkommer helt nye tekniske forudsætninger, f. eks. på kommunikationsmidlernes område, vil nødvendigvis gøre, at man politisk og administrativt må tage hensyn dertil. Når det f. eks. må anses for sandsynligt, at det inden for en overskuelig årrække bliver teknisk muligt for de enkelte borgere selv at sammensætte deres fjernsynsprogrammer, så må det selvsagt gribe ind i debatten om fjernsynets forhold. På tilsvarende vis må udviklingen

af datamaskinerne sætte dybe spor. I takt med, at de kan overtage flere og flere komplicerede opgaver, skabes der nye forudsætninger for politik og administration og for den kulturelle udvikling.

Faren for ekspertstyre har ofte været fremme i den offentlige debat i de senere år. Nye kommunikationsmidler, sammenholdt med de stigende centraliseringsbestrebelse på alle områder, kan øge denne fare.

Den ekspansion, der er karakteristisk for *den biologiske og lægevidenskabelige udvikling*, rejser på anden måde store problemer for vor fremtidige tilværelse, og det er uundgåeligt, at kulturdebatten vil blive præget deraf, på samme måde som udviklingen inden for *samfundsvidenskaberne* vil sætte sig spor.

Befolknings- og erhvervsudviklingen, Danmarks økonomiske muligheder og vort forhold til udlandet tages op i særlige kapitler. På summarisk måde søger man at vise, at der også på disse områder er betydende forandringer på vej med virkninger på vore tilværelsesformer.

I de seneste år er de problemer, der knytter sig til *begrebet familien*, i stigende grad kommet i søgelyset, og helt nye opfattelser gøres gældende. Under hensyn til den nøje sammenhæng mellem dette problemsæt og kulturudviklingen har man i redegørelsen fremdraget enkelte træk af den debat, der fores.

Noget tilsvarende gør sig gældende omkring *arbejdet*. - Ser man på de arbejdsopgaver, der er karakteristiske for det moderne samfund, må det erkendes, at det hårde manuelle arbejde viger, men samtidig er der fare for en svækkelse af mulighederne for at give de ansatte inden for de større virksomheder opgaver, der forekommer meningsfyldte og interessebetonede. Arbejdspladsernes problemer er i hvert fald blevet et væsentligt samfundsanliggende, og sammenhængen mellem tilværelsen på arbejdspladsen og de menneskelige udviklingsmuligheder træder stadig tydeligere frem.

I stigende grad vokser forståelsen for betydningen af vort fysiske miljø som en afgørende faktor både for det enkelte menneskes trivsel og for samfundets udvikling. Betragtninger om hele dette problemsæt er samlet i kapitlet: *Rammerne om vor tilværelse*.

Selv om det ligger uden for redegørelsens rammer at behandle *uddannelser* uden for

kulturministeriets område, har man fundet det nødvendigt at belyse nogle af de træk i vort uddannelsesvæsen, der set ud fra en almen kulturel betragtning er af særlig betydning.

I nogle afsluttende betragtninger: *Mellem teknokrati og anarki* fremdrages endelig nogle af de centrale spørgsmål, der vil komme til at præge diskussionen om styringsproblemet i det fremtidige samfund.

Det må understreges, at redegørelsen som helhed langt fra på fyldestgørende måde er kommet ind på samtlige de spørgsmål, der med rimelighed kunne tages op til vurdering. Væsentlige aspekter, knyttet til lovgivningen uden for kulturministeriets område, har man ladet ligge, og i den givne fremstilling vil der selvsagt kunne peges på spørgsmål, der er behandlet for periferisk.

Tiden har været knap. Arbejdet påbegyndtes i april 1968, og man har måttet anse det for vigtigt, at der så snart som overhovedet muligt kunne komme en samlet fremstilling, således at et bredt grundlag for en debat kunne tilvejebringes.

Udarbejdelsen af *1. del* er sket ved hjælp af en række arbejdsgrupper, i det væsentlige nedsat inden for ministeriets personkreds. Arbejdsgrupperne har henvendt sig til mange udenforstående om råd og vejledning, og et stort tal har fulgt opfordringen til at hjælpe. Vi takker for den velvillighed, hvormed bidrag, tanker og ideer er blevet stillet til rådighed, skriftligt eller under diskussioner og samtaler. Denne arbejdsform har vist sig frugtbar, men gør det vanskeligt at nævne navnene på de medvirkende.

Ud fra ønsket om, at de synspunkter, der er fremført i denne del af redegørelsen, bestandsig kan sammenholdes med de eksisterende forudsætninger, er som bilag optrykt de love (med tilhørende relevante administrative bestemmelser), der henhører under kulturministeriet. Formentlig vil dette bidrage til, at betænkningen som helhed - ud over at være et oplæg til debat - kan fremtræde som en art håndbog til støtte for forståelsen af og kendskabet til, hvad der foregår inden for kulturministeriets arbejdsområde.

Udarbejdelsen af *2. del* er sket med hjælp af en særlig gruppe sagkyndige, hentet udefra.

Forhåbentlig vil de i dette afsnit fremkomne oplysninger og betragtninger - uanset

at de fremtræder i en kortfattet og ufuldstændig form - kunne bidrage til, at de områder, hvorfra de er hentet, i øget grad kan vinde plads i den offentlige debat.

Betænkningen rummer ikke noget forsøg på at definere kulturbegrebet. Der er i denne forbindelse grund til at understrege som noget karakteristisk for den hidtil førte kulturdebat, at der ofte sættes lighedstegn mellem kunst og kultur.

Derved bliver kulturdebatten for snæver og for lukket. Kunst og de dertil knyttede udfol-

delsesmuligheder er en væsentlig side af kulturlivet, men der er andre.

Målsætningen for en alsidig kulturpolitik må, ud over bestræbelserne for at styrke den kunstneriske udvikling, omfatte mange andre bestræbelser for at fremme de enkelte menneskers udviklingsmuligheder, deres optagethed af og deltagelse i udformningen af vor fælles tilværelse.

Gennemførelsen af denne målsætning forudsætter åbenhed, fantasi - og opbrud fra mange vaneforestillinger.

København, i januar 1969.

K. Helveg Petersen.

INDHOLD

FØRSTE DEL

KULTURMINISTERIETS ARBEJDSOMRÅDE

Ministeriet	13
Vore fysiske omgivelser. Bevaring af landskaber og bebyggelser	
Naturfredning	21
Bygningskultur	32
Uddannelser	
Indledning	40
Danmarks Biblioteksskole	42
Konservatoruddannelsen	46
Arkitektuddannelsen og den billedkunstneriske uddannelse	48
Musikuddannelsen	56
Teateruddannelsen	61
Filmuddannelsen	65
Kunsthøjskolen	
Indledning	69
Kunstnernes rettigheder	71
Litteraturen	73
Kunstnerstøtten	77
Musik	87
Cirkus	93
Teatre	95
Film	117
Kulturformidling	
Indledning	127
Dansk Sprognævn	130
Biblioteker, forskningsbiblioteker og folkebiblioteker	131
Arkiver	149
Museer	153
Billedkunst	181
Musik	189
Biografer, Statens filmcentral, filmmuseet	195
Radio og fjernsyn	203
Samarbejde med andre lande	223
Nordisk samarbejde	230
Kulturcentre	232

ANDEN DEL

ET BLIK UD I FREMTIDEN

Fremtidens udfordring	211
Den naturvidenskabelige og tekniske udvikling	213
Befolkning-Erhverv-Økonomi-Udland.	255
Aspekter af vor dagligdag	262
Rammerne om vor tilværelse	268
Vore muligheder for styring af udviklingen	272

BILAG

Svanemølleprojektet	279
Kulturministeriets love og anordninger m. v.	287

FØRSTE DEL

KULTURMINISTERIETS
ARBEJDSOMRÅDE

MINISTERIET

Ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet, kaldet kultusministeriet, varetog de kulturelle anliggender fra 1848 til 1916. I 1916 udskiltes de kirkelige sager, men de kulturelle forblev under det, der nu hed - og kaldtes - undervisningsministeriet indtil 1961, hvor ministeriet for kulturelle anliggender, kaldet kulturministeriet, blev oprettet.

Det er værd at understrege, at det officielt ikke hedder kulturministeriet, men ministeriet for kulturelle anliggender. Denne noget udansk lydende benævnelse er valgt med mere skønsomhed over for indholdet end over for formen. Det betyder for det første, at det ikke er kultur i sig selv, men kulturelle sager i administrativ forstand, der er ministeriets område. Det betyder også, at man indrømmer, at der er kulturelle områder, som ligger uden for ministeriets kompetence. Havde man taget den fulde konsekvens af disse betragtninger, skulle ministeriet have båret navnet: »ministeriet for visse kulturelle anliggender«.

De anliggender, som i dag henhører under ministeriet, er følgende:

1. Museer, arkiver, biblioteker, herunder Grønlands biblioteksvæsen, støtte til litteratur og videnskab, legater, understøttelser, Dansk folkemindesamling, Dansk sprognavn.
2. Teatre, film og biografteatre, Danmarks Radio, Grønlands Radio, ophavsretten til litterære og kunstneriske værker og fotografiske billeder samt sager om tipsmidler til alment-kulturelle formål.
3. Musikkonservatorier, musikpædagogisk uddannelse, orkestre, støtte til musiklivet, Det kgl. Akademi for de skønne Kunster, arkitektskolen i Århus, kunstfonde, støtte til bildende kunstnere, kunststillinger, kulturelle forbindelser med udlandet.
4. Naturfredning, videnskabelige reservater m.

v. i henhold til lov af 7. april 1936 og bygningsfredning.

Det er overflødigt at konstatere, at der er meget, der ligger uden for kulturministeriets område, men inden for det traditionelle kulturbegreb, først og fremmest hele undervisnings- og uddannelsesfeltet, forskningen, folkeoplysningen og kirken. Det synes blot at være nødvendigt gang efter gang at slå fast, *at der ikke er tilsigtet nogen definition af kulturbegrebet ved fastlæggelse af sagsområdet for ministeriet for kulturelle anliggender.*

Ministeriet har nu fungeret i otte år uden på noget tidspunkt at have søgt en definition af kulturbegrebet. Det vil man fortsat afstå fra, idet man forsøger at være agtpågivende over for og at lade sig påvirke af de stedfindende omskiftelser.

Ministeriet er opdelt i fire kontorer med sagsområderne 1-4. Personalet tæller pr. 1. januar 1969 ialt 89 personer, heraf 38 akademisk uddannede.

Der blev ikke oprettet nye administrationsområder ved kulturministeriets oprettelse i 1961. Samtlige ministeriets områder blev inden ministeriets oprettelse varetaget af andre ministerier, først og fremmest undervisningsministeriet, men også f. eks. statsministeriet, der afgav naturfredningsområdet, og justitsministeriet, hvorfra teatersager og sager vedrørende film og biografteatre blev overført. Fra disse ministerier kom også langt størsteparten af det personale, der fra begyndelsen blev ansat i ministeriet.

I sit arbejde støtter ministeriet sig til en række råd med sagkundskab på de enkelte områder, f. eks. teaterrådet og biografrådet.

Kulturudvalget

En rådgivende og forslagsstillende virksomhed, der omfatter hele det kulturområde,

som ministeriet har ansvar over for, udøves af det *kulturudvalg*, der i 1962 blev nedsat af regeringen. Kulturudvalgets opgave er til stadighed at holde ministeriet for kulturelle anliggender underrettet om sit syn på vilkårene for den skabende og udøvende kunst og for udbredelsen af kendskabet til vor litteratur, tonekunst og anden kunst samt til vor kulturs forudsætninger og værdier.

Udvælgelsen af kulturudvalgets medlemmer er sket alene ud fra en vurdering af de pågældendes personlige placering i det kulturelle liv og ikke på grund af deres tilknytning til bestående organisationer eller som repræsentanter for sådanne. Dog er det tilstræbt, at medlemmerne dækker væsentlige sider af vort kulturliv, og for tillige at få repræsenteret de politisk-kulturelle synspunkter, som danner baggrund for de fire oplysningsforbunds virksomhed, er fire repræsentanter for disse udpeget efter indstilling af de respektive forbund.

Medlemstallet er ca. femten, men udvalget forventes omdannet.

Blandt kulturudvalgets væsentligste indstillinger til ministeriet kan nævnes forslaget til den støtteordning for skabende kunstnere, som lorte til loven om Statens kunsthøj, samt et senere fremsat forslag til ændringer i denne lov til brug ved dens forestående revision. Desuden har man udarbejdet en skitse om støtte til kulturel virksomhed gennem tilvejebringelse af samlingssteder for kulturel aktivitet, og efter at lovforslaget om kulturcentre var skrinlagt, har man på ministerens opfordring arbejdet med et forslag om støtte til fremme af kulturelt arbejde. Der er desuden blevet stillet forslag om koordinering af vandreudstillinger af kunst samt det nu gennemførte forslag til udgivelse af et 4-sidet kunsttillæg til fagblade m. v.

Kulturudvalget har fortløbende behandlet problemet om de musiske fags placering i skolen, og i forbindelse med fremkomsten af den nye læreruddannelseslov (nr. 235 af 8. juni 1966) har det været initiativtager til afholdelse af en større konference herom, hvis umiddelbare resultat blev et af undervisningsministeren nedsat snævert ministerielt udvalg bestående af to embedsmænd fra henholdsvis undervisningsministeriet og ministeriet for kulturelle anliggender, som til stadighed skal følge de musiske fags placering i relation til alle uddannelsesformer. I samarbejde med

boligministeriet har der været afholdt en konference om arkitektens placering i planlægningsprocessen og i byggeriet, som for tiden følges op med behandlingen af spørgsmålet om arkitektens placering i samfundsplanlægningen. Senest er udvalget gået ind i problematikken omkring forholdet mellem humaniora og de tekniske videnskaber.

Bevillinger

De økonomiske bidrag, der via kulturministeriet går ud til institutioner, eller som ministeriet bevilger til kulturelle formål, ydes med basis i finansloven. Alle de på finansloven optagne beløb er klausuleret til anvendelse til bestemte nærmere specificerede formål, og ministeriet er naturligtvis bundet af denne klausulering. Hvis f. eks. de bevillinger, der er givet til teaterformål, ikke er tilstrækkelige til at muliggøre iværksættelse af et teaterprojekt, som ministeriet finder det ønskeligt at støtte, kan der ikke uden finansudvalgets samtykke hentes penge til formålet fra eksempelvis bevillingerne til museer.

Der råder i ministeriet den opfattelse, at man inden for eller uden for lovene og fast praksis har pligt til at indrømme det nye, det overraskende en plads ved siden af det bestående. Hermed menes ikke alene det i debattens sprogbrug så velkendte avancerede i kunsten, men også, hvad der tjener til at styrke eksisterende institutioner på utraditionel facon. Med eksempler hentet fra det musikalske område føler ministeriet sig f. eks. lige forpligtet til at undersøge mulighederne for at støtte en beat-festival benævnt »Elektrisk Jul« og for at stille flygler til rådighed for musikforeningernes kammermusikalske virksomhed. Tilsvarende eksempler kan hentes fra alle ministeriets områder. Afgørende er det, om der er tale om kvalitet.

Kan det af og til føles, som om ministeriet - med anvendelse af en unuanceret sprogbrug - står på det avanceredes side over for eller endda imod det traditionelle, skyldes det, at de fleste fortalere og de stærkeste kræfter endnu findes på det traditionelles side, således at en afbalancering føles nødvendig. At denne udtalelse om, at ministeriet skulle kunne opfattes som fortalere for det avancerede, vil blive imødegået af avancerede kredse viser kun, at det at holde balancen er en vanskelig kunst.

Det er ofte nødvendigt at anvende de såkaldte rådighedssummer til formål af eksperimenterende art. Dette er bevillinger, som ikke på forhånd er afsat til ganske bestemte formål, og hvis anvendelse man derfor har en friere stilling over for. Den vigtigste af disse er tipsmidlerne, men også den rådighedssum på 150.000 kr., der hvert år overføres fra filmfonden, og de bevillinger, der er til rådighed til opfyldelse af kulturaftalerne, spiller en vigtig rolle.

I henhold til lov af 9. juni 1948 om tipning med senere ændringer afsættes der af tipstjenestens overskud et beløb til uddeling til alment kulturelle formål. Beløbet var oprindeligt fastsat til 2,5 mill. kr., men dets størrelse er nu sat i direkte forhold til tipstjenestens regnskabsmæssige overskud. På grundlag af tipstjenestens regnskab for 1967-68 overføres i 1968-69 3.325.318 kr. til alment kulturelle formål. Af dette beløb administrerer undervisningsministeriet $\frac{1}{5}$ og kulturministeriet $\frac{2}{5}$.

Dette beløb fordeles samlet én gang om året på den måde, at de to ministerier som regel forslag, som forelægges finanudvalget til godkendelse.

Tipsmidlerne har på mange måder haft betydning for de kulturelle områder. Det har været muligt at støtte iværksættelsen eller fortsættelsen af kulturel virksomhed, som senere har fået deres forhold reguleret ved lov eller dog ved finanslov.

En række årlige tilskud af tipsmidlerne til byorkestre og teatre i provinsen gav således disse institutioner mulighed for at vise deres formåen, hvilket resulterede i faste støtteordninger gennem lovgivning (Lov af 17. maj 1961 om statstilskud til orkestre uden for hovedstadsområdet og lov af 31. maj 1963 om teatre).

Institutionen Nordisk Sommeruniversitet blev etableret med støtte af tipsmidlerne, men efter at institutionen havde fået fasthed i sin opbygning og tilslutning og anerkendelse fra alle kredse, blev der tilvejebragt en fast tilskudsordning på finansloven.

På samme måde har en række tipstilskud til udstillingsvirksomhed i provinsen skabt basis

for en fastere tilskudsordning på finansloven.

På andre områder har støtten fra tipsmidlerne været en forudsætning for, at betydningsfulde projekter eller foranstaltninger har kunnet gennemføres.

Udgivelsen af kulturhistorisk leksikon - den virksomhed, der udøves af kunstnerkomitéen for udstillinger i udlandet - legatstøtte til udøvende kunstnere, der ikke er omfattet af Statens kunsthøj - er eksempler herpå.

Endelig har man ved hjælp af tipsmidlerne hvert år til institutioner og enkeltpersoner kunnet uddele en række engangsbevillinger til formål, som man næppe ellers havde kunnet tilgodese.

Det er temmelig afgørende for ministeriets rolle som formidler af eksperimenter, at der fortsat er sådanne summer af betragtelig størrelse til lidt friere rådighed end de sædvanlige finanslovbevillinger. Dette så meget mere, som eksperimenter i dag på de fleste områder er så kostbare — i hvert fald så lidet indtægts-givende - at de ofte kræver en eller anden form for økonomisk støtte. Dette gælder vel at mærke ikke alene eksperimenter med hensyn til den kunstneriske form eller inden for kunsten overhovedet, men også - og i de kommende år måske i særlig grad - forsøg inden for formidlingsområdet.

Lovgivningen

Siden ministeriets oprettelse er der gennemført principielt ny lovgivning vedrørende:

Erhvervsarkivet (1962) - Teater (1963) - historiske skibsvrag (1963) - støtte til skabende kunst (Statens Kunsthøj) (1964) — kunstmuseer i provinsen (1964) — film og biografer (1964) — musikkonservatorier (1964, 1968) — Sjællands Symfoniorkester (1964) — Danmarks biblioteksskole (1966).

Mere eller mindre gennemgribende lovrevisioner er gennemført vedrørende:

Folkebiblioteker (1964) - lokalhistoriske museer (1964) - bygningsfredning (1966) - biblioteksskolen (1966).

Lovforslag er fremsat vedrørende naturfredning (1968).

Den bevillingsmæssige udvikling

Tabel 1. Kulturministeriets driftsudgifter (i mill. kr.)

	1951/52	1955/56	1959/60	1963/64	1967/68
Biblioteker og arkiver	11,4	16,1	27,7	45,6	117,8
Museer	4,7	5,8	8,7	14,7	28,4
Uddannelsesinstitutioner	1,9	2,9	5,5	10,7	28,5
Teatre	6,4	8,8	15,7	24,8	48,6
Fredning	0,5	0,5	1,2	7,1	13,5
Relationer til udlandet	0,7	0,4	0,6	1,3	3,1
Virksomhed i Grønland	—	0,3	1,1	1,8	3,0
Diverse (centralstyrelse, div. tilskud)	1,4	1,4	3,3	9,5	19,7
Ialt	27,0	36,2	63,8	115,5	262,6
Statens samlede driftsudgifter under §§ 5-24	2.555,8	2.956,7	4.912,7	8.632,3	15.364,2
§ 21's procentvise andel af samlede statsudgifter	1,1	1,2	1,3	1,3	1,7

Tabel 2. Driftsudgifter og -indtægter for statsvirksomheder og fonde under kulturministeriet (i mill. kr.)

A. Danmarks Radio.

Driftsudgifter	16,9	26,4	52,9	109,4	219,3
Driftsindtægter	18,2	26,4	62,8	148,6	265,9

B. Filmfonden.

Driftsudgifter	1,8	2,8	2,6	3,5	14,7
Driftsindtægter	2,8	4,8	3,8	4,0	26,5

C. Den kulturelle fond.

Driftsudgifter	1,1	1,2	1,2	1,5	2,0
Driftsindtægter	1,2	1,2	1,3	1,5	2,0

Ovenstående tabel viser den driftsregnskabsmæssige udvikling for de områder, der i dag hører under kulturministeriets ressort. Tallene, der er anført i mill. kr. med én decimal, er taget fra statsregnskaberne for finansårene 1951/52, 1955/56, 1959/60, 1963/64 og 1967/68. I tabel 1 er opført regnskabstallene for de områder, der i dag er opført under finanslovens § 21, opdelt i de 8 hovedafsnit, som er gældende på finansloven for 1967/68. Tallene er nettotal, d.v.s. driftsudgifter med fradrag af driftsindtægter. Regnskabstallene for de første tre af de undersøgte regnskabsår er taget fra undervisningsministeriets, statsministeriets, justitsministeriets, forsvarsministeriets, ministeriet for Grønlands og

handelsministeriets regnskabsområder. For enkelte mindre kontis vedkommende, som ved kulturministeriets oprettelse er blevet delt mellem undervisningsministeriet og kulturministeriet, har der måttet foretages en skønmæssig opdeling. Under teatre i tabel 1 er opført samtlige teaterudgifter, d.v.s. også de, der indtil teaterloven betales af filmfonden. Disse udgifter er derfor også fratrukket under filmfonden i tabel 2.

I de nederste kolonner i tabel 1 er de samlede driftsudgifter for kulturministeriet under § 21 sat i relation til statens samlede driftsudgifter under §§ 5-24.

I tabel 2 er opført driftsudgifter og -indtægter for de virksomheder og fonde, der hø-

rer under kulturministeriets ressort, og som på finansloven er opført henh. under § 2 og § 25.

Tabellerne viser alene driftsudgifter og -indtægter, ikke anlægsudgifter og udlån.

Ligeså meget, som den lovgivning, der er gennemført og de bevillingsmæssige forbedringer, der er sket, har det måske nok betydet, at der med kulturministeriets oprettelse blev skabt en myndighed, hvortil de kunstneriske og kulturelle spørgsmål havde sikker tilknytning.

Et meget væsentligt træk i ministeriets arbejde har været et stadigt forsøg på at fremkalde en decentralisering af kulturlivet. Dette er sket ved en styrkelse af de allerede bestående institutioner uden for København, f. eks. ved lovgivningen om tilskud til landsdelsscenerne, museerne og musikkonservatorierne og ved oprettelse af nye, som f. eks. Sønderjyllands Symfoniorkester og arkitekt-skolen i Århus. Også tilskuddene til andre kulturaktiviteter uden for hovedstaden såsom det turnerende teater, små teatre i Århus, Ålborg og Holstebro, udsendelse af musikensembler, er blevet stærkt forøget.

Kulturministeriets oprettelse blev mødt med modstand, og dets virke har været udsat for mange angreb. Angrebene har haft meget vekslende konkrete udgangspunkter, store principielle spørgsmål og små konkrete sager.

Interessant har det været, at angrebene i en række tilfælde er kommet fra to sider, både fra de kredse, der mener, at der ofres for store statsmidler på kulturelle opgaver, og fra de kredse, der mener, at midlerne er for små.

Dette forhold kan naturligvis synes at give en vis styrke, men synspunktet skal ikke overdrives. Man har ikke nødvendigvis ret, fordi ens standpunkt angribes fra to hinanden modsatte fronter.

Lidt om den fremtidige virksomhed

I de følgende afsnit af redegørelsen vil man ofte på dette sted i beskrivelsen af et område standse op og stille spørgsmålet om den nugældende ordning fungerer tilfredsstillende, eller om der er alvorlige kritikpunkter.

Her skal blot berøres enkelte principielle problemer med hensyn til ministeriets fremtidige virksomhed.

Der er stillet forslag om at oprette stillinger som *konsulenter for kulturministeriet*. Man henviser til de stillinger som fagkonsulenter, som findes under undervisningsministeriet, og foreslår tilsvarende stillinger under kulturministeriet inden for forskellige fagområder, billedkunst, teater, musik o.s.v. Konsulenterne skulle efter forslaget være rejsende, der skabte kontakt mellem ministeriet og stederne, hvor det foregår, både således at man ude omkring kunne få bedre besked om, hvilke muligheder der består for at støtte den virksomhed, der foregår eller ønskes igangsatt, og således, at man i ministeriet og de rådgivende organer, der er knyttet dertil, får grundigere oplysning om, hvad der foregår, end det ofte er tilfældet nu.

Et sådant forslag må overvejes meget nøje. Det er givet, at der på begge sider føles et kontaktbehov.

En konsulentordning kunne tænkes i flere udformninger. I stedet for konsulenter for de forskellige fagområder kunne man forestille sig konsulenter for hvert sit geografiske område. Man kunne her finde parallellen i amts-skolekonsulentordningen. Hvad sådanne amts- eller regionskonsulenter ville savne i speciel faglig viden på nogle områder, ville måske vindes ved det større lokal- og personalkendskab, de ville komme i besiddelse af.

Konsulenterne ville også kunne bistå ministeriet på et meget vigtigt område, som i dag er noget forsømt, nemlig *forbindelsen til kommunerne*.

Den kommunale indsats inden for det kulturelle område gøres ikke til genstand for en dyberegående behandling i denne redegørelse, der beskæftiger sig med statens forhold til kulturlivet. Dette er for så vidt skade, som kommunernes betydning for den kulturelle livsudfoldelse sagtens kunne begrunde en nøjere analyse og redegørelse. Forholdet er imidlertid også det, at man i dag savner et blot nogenlunde fuldstændigt overblik over den kommunale indsats.

Da samarbejde med kommunerne bl. a. som led i decentraliseringen imidlertid er et typisk træk i den statslige kulturpolitik, skal her gives en ganske kort beskrivelse af dette samarbejdes former.

Mange af de muligheder for kulturel aktivitet, som foreligger i dag, ville ikke være der, hvis der ikke fra lokal side var udvist både initiativ og offervilje. En række af de

tilskudslove, der er vedtaget i de senere år, bygger også på den lokale indsats i den forstand, at statstilskud ydes, for at et lokalt initiativ, som af økonomiske grunde ikke kan finansieres af kommunerne alene, kan få muligheder for at udfolde sig. Staten vil derigennem gerne søge at inspirere, at give tilbud, men aldrig at dirigere, i hvilke baner det lokale kulturliv skal udfolde sig.

Statsstøtte er oftest betinget af stedlige tilskud, som hviler på frivilligt initiativ som f. eks. loven om statstilskud til kunstmuseer, loven om kulturhistoriske lokalmuseer, dele af teaterloven og af loven om Statens kunstfond. Også betinget af stedlige - næsten altid kommunale - tilskud er de love, som danner rammen om de større byers aktiviteter (ikke fordi man udtrykkeligt begrænser sig til disse byer, men fordi det kun er dér, at der er råd til at drive en større institution). Her tænkes bl. a. på loven om statstilskud til orkestre uden for hovedstadsområdet og den del af teaterloven, som sikrer landsdelsscenernes drift. I folkebibliotekslovgivningen har man direkte pålagt kommunerne at udføre en kulturel indsats.

Oplysninger om kravene til kommunernes økonomiske indsats og om fordelingen af udgifterne til de kulturelle aktiviteter mellem stat og kommune vil blive givet i de efterfølgende afsnit.

Ud fra overbevisningen om, at den kommunale indsats er af afgørende betydning for det kulturelle liv har regeringens kulturudvalg fremsat et forslag om støtte til fremme af kulturelt arbejde, baseret på oprettelse af kulturelle samråd i den enkelte kommune. Dette forslag omtales nærmere i afsnittet om kulturcentre.

Ansvar for varetagelsen af de kulturelle anliggender i *Grønland* må i al almindelighed siges at påhvile ministeriet for Grønland. Imidlertid er visse områder i de seneste år blevet overført til ministeriet for kulturelle anliggender. Dette er således tilfældet med administrationen af Grønlands Radiofoni og Grønlands Radioavis, som begge med virkning fra 1. januar 1966 er henlagt under ministeriet for kulturelle anliggender, ligesom også forsyningen med film fra samme dato blev overført til dette ministe-

rium. Den 1. januar 1967 overførtes endvidere biblioteksvæsenet i Grønland.

Der er utvivlsomt ulemper forbundet med, at de kulturelle aktiviteter i Grønland er fordelt på to ministerier, og det forekommer naturligt at overveje en overflytning til ministeriet for kulturelle anliggender af samtlige de områder, som hører under dette ministerium, når det gælder det øvrige Danmark. Dette hænger imidlertid sammen med det almindelige spørgsmål om en udskillelse til fagministerierne af sagsområder, der idag er samlet i ministeriet for Grønland, og det må erkendes, at ministeriet for Grønland under de nuværende forhold må have en naturlig interesse i, at også den kulturelle aktivitet udformes i lyset af den almindelige udvikling i Grønland, og at indsatsen og investeringerne på det kulturelle område afstemmes med og indgår i den samlede planlægning for grønlandspolitikken.

Der vil derfor heller ikke i denne betænkning kunne gives en samlet redegørelse for den kulturelle situation i Grønland, men alene en kort omtale af de arbejdsområder, der henhører under kulturministeriet, nemlig radiofonien, filmudlejningsvirksomheden samt biblioteksvæsenet i Grønland.

Den kulturpolitiske redegørelse, der følger herefter, vil afsnit for afsnit vise, at der er mangfoldige opgaver at tage op. Man kan måske endda, når man medtager resultatet af det blik ud i fremtiden, som er beskrevet i redegørelsens sidste afsnit, sige, at man kun står ved begyndelsen af gennemførelsen af en kulturpolitik, der først nu er ved at blive formuleret. Mange af disse opgaver er i dag ikke erkendt som samfundsopgaver og slet ikke som kulturpolitiske opgaver. I hvilken takt man nu end vil tage dem op, og hvad enten få eller mange af dem henlægges under kulturministeriet, er det indlysende, at der vil blive stillet store krav til ministeriets indsats.

Endelig skal det for en ordens skyld oplyses, at ministeriet under arbejdet med de mange og vidt forskellige opgaver bestående må være opmærksom på alle muligheder for at rationalisere organisation og arbejdsformer ikke mindst i forbindelse med det mere langsigtede planlægningsarbejde, som måtte melde sig.

VORE FYSISKE OMGIVELSER

Bevaring af landskaber og bebyggelser

NATURFREDNING

Na tur fredningstanken

Når der begynder at gøre sig knaphed gældende på et gode, opstår der behov for almindelige reguleringer med hensyn til udnyttelsen af det.

Landskabet og naturen virker så store, at det kan forekomme mærkeligt at tænke på, at de goder, vi har der — jorden, vandet, luften og landskabsformerne — kan blive noget, der kan være mangel på. Alligevel er det sådan, at man tidligt har begyndt at regulere udnyttelsen af goderne. Beskyttelsen af agerlandet imod sandflugten og senere skoven imod ødelæggelsen gennem menneskets indgriben belyser, hvorledes administrationen af fortidens bondesamfund tog hånd i hanke med tingene.

Denne økonomisering med landskabets ressourcer har sat ind på talrige punkter gennem tiderne; men først den samfundsudvikling, der fulgte med industrialiseringen, medførte et voksende behov for reguleringer og planlægning med hensyn til de forskellige elementer. Som det nedenfor skal omtales, er de mest elementære og livsvigtige bestanddele af naturen underkastet en trussel gennem forurening eller anden skadelig indvirken. Reguleringen er derfor under stadig overvejelse inden for samfundets mange implicerede forvaltningsgrene. Det er karakteristisk, at erkendelsen af en sammenhæng mellem de enkelte led er ved at overvinde tidligere tendenser til at betragte og behandle spørgsmålene isolerede.

Visse problemer i forbindelse med landskabets udseende og indhold, herunder dets geologiske, biologiske eller kulturhistoriske værdier og almenhedens muligheder for under færdsel og ophold i landskabet at kunne få del i disse herligheder, har været genstand for en særlig administration. Denne administrationsform går under betegnelsen *naturfredning*, der her i landet fik en spæd begyndelse allerede under ene-

Nælden, hvor man på initiativ af videnskabeligt interesserede fik gennemført fredninger, der har været til i dag, af visse arkæologiske, geologiske og botaniske forekomster.

Na turfredningsloven

Som man kunne forvente det, intensiveredes interessen henimod århundredeskiftet, og den kom nu også til at omfatte landskabets æstetiske værdier og de rekreative muligheder. Stiftelsen af Danmarks Naturfredningsforening i 1911 var en strømpil, og ikke mindst gennem foreningens indsats udarbejdedes i de følgende år et udkast til en naturfredningslov, som blev vedtaget af Rigsdagen i 1917. Herved indførtes bl. a. det for Danmark særprægede retsinstitut: Fredningskendelser, hvorved der mod erstatning kan pålægges en ejendom servitut, der tilsigter at tilgodese de fredningsmæssige formål. Disse kendelser afsiges af lokale fredningsnævne.

I 1930'erne blev det klart, at der var behov for yderligere beskyttelsesforanstaltninger for landskabet og for sikring af almenhedens færdselsmuligheder. Dette førte til naturfredningsloven af 1937, som med visse ændringer, senest i 1961, stadig er hovedloven inden for området, optrykt som lovbekendtgørelse nr. 191 af 16. juni 1961.

Den eksplosive udvikling med hensyn til bebyggelsen i landskabet, de ændrede udnyttelsesforhold osv., der er blevet følgen af de sidste årtiers industrielle revolution med dens virkninger i retning af velstand og øgede bevægelsesmuligheder, har nu medført, at planlægningsproblemerne for det åbne land og dets udnyttelse til de rekreative — og i forbindelse hermed æstetiske, videnskabelige og pædagogiske formål, har måttet tages op fra grunden. Dette er sket gennem et kommissionsarbejde, som udførtes af en regeringskommission, *naturfredningskommissionen*, i årene 1961-67, og som

mundede ud i en betænkning, der for første gang tager alle de af naturfredningsloven og naturfredningsinteresserne omfattede problemer op. Denne omfattende betænkning (nr. 461 og •167/1967) dannede grundlaget for og udmundede i et forslag til en ny naturfredningslov, hvorved man i koordination med beslægtede lovgivninger, specielt bebyggelseslovgivningen, tilsigtede at få et indseende med bebyggelsens fordeling og samtidig at få udpeget og sikret de landskaber, der bør opretholdes som sådanne. I tilknytning hertil fremførtes tanken om videre legale muligheder for almenheden for at kunne færdes og opholde sig i landskabet.

Dette forslag har dannet udgangspunkt for det lovforslag, der nu behandles i folketinget.

Selv om man må regne med, at der kommer en ny lovgivning i løbet af de nærmeste måneder, er det dog stadig *loven af 1937* med senere ændringer, som er den gældende. Specielt af lovens § 1 fremgår dens formål: Varetagelsen af de landskabelige, videnskabelige-pædagogiske samt rekreative interesser i landskabet samt almenhedens adgang til naturen.

Til at varetage disse formål anviser loven en række forskellige midler:

1) Lovens §§ 11-14 indeholder hjemmel til ved kendelse eller overenskomst at pålægge bestemte ejendomme servitut om fredning, oftest således at ejendommen skal bevares mere eller mindre uændret, undertiden tillige således, at der tillægges offentligheden adgang.

2) Fredninger direkte i henhold til loven angår for det første fortidsminder, som i sig selv er fredede, § 2, og fredningen over for friluftsklamer, som i almindelighed forbydes uden for byer og bymæssige bebyggelser, § 30. Derudover findes der forskellige beskyttelseszoner og byggelinier omkring særlig betydningsfulde landskabelementer, nemlig fortidsminder, § 2, strande, skove, søer, åer og veje, § 25.

3) Regler om offentlig adgang findes i § 23 om strandgangsretten og i § 24, jfr. § 1, stk. 3, om offentlig adgang til skove og udyrkede arealer i offentligt eje.

4) De nyeste dele af naturfredningsloven er led i bestræbelser for gennem en registrering og planlægning af områder af særlig interesse at undgå, at de får en uhensigtsmæssig anvendelse eller bebyggelse. Hovedbestemmelserne om denne fredningsplanlægning findes i lovens kapitel V. som senere er blevet suppleret med § 22,

hvorefter ikke-bymæssig bebyggelse på det åbne land kræver fredningsnævnets tilladelse.

Naturfredningsloven administreres i vidt omfang decentraliseret af domstolslignende organer. For hver amtsrådsreds er der således nedsat et *fredningsnævn* med undtagelse af Frederiksborg, der er delt i en nordlig og en sydlig del.

Nævnene træffer som 1. instans afgørelse i spørgsmål, som vedrører forskellige byggelinier (med undtagelse af strandbyggelinien, der administreres af ministeriet for kulturelle anliggender) samt om pålæg af nye fredninger. *Fredningsankenævnet for Jyllands amter og fredningsankenævnet for København og øernes amter* er appelinstanser i forhold til byggeliniesagerne, medens *overfredningsnævnet* er appelinstans i forhold til nævnenes øvrige afgørelser. Ankenævnenes og overfredningsnævnets afgørelser er endelige, dvs. de kan ikke indbringes for en højere administrativ instans, men alene forelægges for de almindelige domstole i det omfang, grundloven giver mulighed herfor.

Rejsning af nye sager om fredning for fredningsnævnet sker efter påstand af f. eks. *Danmarks Naturfredningsforening* eller et *fredningsplanudvalg*. Ligeledes kan en ejer rette henvendelse til fredningsnævnet med anmodning om fredning af sin egen ejendom (frivillige fredninger).

Rådgivende instanser er naturfredningsrådet, statens naturfrednings- og landskabskonsulent, friluftsrådet m. fl.

Naturfredningsinteresserne retter sig mod to mål

Som foran nævnt har menneskets forhold til dets omgivelser under den industrielle revolution i de sidste årtier ændret sig på langt mere vidtrækkende måde end nogensinde før. Der tæres mere og mere på menneskets livsnødvendige miljø.

Det er på denne baggrund klart, at interesserne stærkere og stærkere koncentrerer om miljøbevarelsesproblemerne, hvilket naturligvis må berøre naturfredningssektoren i højeste grad.

Den tiltagende befolkningsmængde og dens aktivitet betyder, at de naturgivne ressourcer udsættes for et stadigt stigende forbrug og undergår gennemgribende ændringer.

Det er indlysende, at denne situation har trukket sig opmærksomhed. Vor beholdning af

ressourcer er truet. Denne trussel er af generel art og influerer derfor på mange interessegrupper. Dette indebærer, at man fra vidt forskellige sider søger at nærme sig en løsning af problemerne omkring ressourcernes bevarelse eller i hvert fald en økonomisering med dem.

Naturfredningstanken må derfor — som ovenfor nævnt — i dag omfatte et langt bredere interessefelt end tidligere, da naturfredningen i alt væsentligt tog sigte på at bevare en tilstand inden for mindre, begrænsede områder, hvor f. eks. særligt interessante eller pittoreske miljøer var truede. Nu omfatter naturfredningsinteresserne i en videre forstand bevarelsen og udbygningen af en meget stor del af vore naturgivne og kulturskabte ressourcer og retter sig da mod to mål:

- 1) at opretholde de naturgivne grundressourcer luft, vand og jord i den for menneskets eksistens nødvendige form og mængde.
- 2) at opretholde de landskabselementer, der bl. a. af rekreativ, æstetisk, pædagogisk eller videnskabelig årsag er væsentlige for menneskets trivsel.

Løsningen af problemerne omkring de naturgivne grundressourcer er helt fundamental og må ses i en verdensomfattende sammenhæng. Et synspunkt, som på baggrund af talrige, alvorlige advarsler mod resultaterne af en uhæmmet, planløs videreudvikling vinder mere og mere frem.

Belysende herfor er følgende udvalg af meningstilkendegivelser:

Det er ikke muligt at føre fredningspolitik uden at have en befolkningspolitik.

Daniel B. Luten.

Som biolog anser jeg den menneskelige befolkningsekspllosion og den hastig nedadgående spiral af naturlige ressourcer for at være den alvorligste fare for alle. Tiden er moden, faktisk farligt overmoden, når det gælder forholdsregler til befolkningskontrol. Vi må se problemet i øjnene, eller gå til grunde. Og hvilken sørgelig, dum og uskøn måde at gå til grunde på: på en ødelagt klode, som er berøvet al oprindelig skønhed.

Lowell Sumner.

Overbefolkning er, efter min opfattelse, den største trussel mod menneskehedens hele fremtid.

Sir Julian Huxley.

Den egentlige trussel er sandsynligvis den opfattelse, at vækst og fremskridt er det samme, og at nationalproduktet er en sand målestok for et lands levestandard.

Alt det snavs, vi poster op i atmosfæren, alt støvet, al kultveiten, påvirker jordens temperaturbalance. Luftforureningen indvirker på, hvor meget af solens varme, der når ned til jordens overflade, og hvor meget der kastes tilbage i rummet.

Problemets alvor øges voldsomt ved udsigten til udbredt anvendelse af overlyds-fly. Disse fly vil, som alle jet-fly, efterlade store mængder iskrystaller i atmosfæren, men ved overlyds-flyene vil flyvehøjden være så stor, at iskrystallerne vil nedbrydes meget langsomt. Med den trafik, som må forudses, vil jorden i løbet af et årti være omgivet af en tåge af iskrystaller . . .

Idag kan vi ikke forudse de klimatiske følger . . . nogle få graders fald i gennemsnitstemperaturen kan føre til en ny istid, med hurtige og drastiske følger for landbrugsproduktionen i de tempererede zoner. Nogle få graders stigning vil smelte isen ved polerne, hvilket vil få verdenshavet til at stige ca. 100 m.

Dr. Paid R. Ehrlich.

Ved stikprøver blandt befolkningen i 50 byer i USA, 1966, fandtes det, at alle de undersøgte led af kronisk blyforgiftning i fra mild til middelsvær grad. Blyet stammer fra udblæsningsgas fra automobiler, fra husholdningsredskaber o. lign. af plastic, fra syntetisk maling, fra loddetin på dåser bl. a. *Iltis, Andrew & Loucks: Criteria for an Optimum Human Environment, 1967.*

Dersom den nuværende udvikling fortsætter, vil USA i 1980 behøve 2.400 milliarder liter vand pr. dag — to trediedele mere end landets nuværende forbrug på 1.500 milliarder liter om dagen. Dette er mere, end USA råder over idag, og ressourcerne er svindende.

De mest optimistiske forudsigelser om mulighederne for udvinding af ferskvand af havvand går ud på, at man i 1980 vil råde over anlæg med en kapacitet på 80 milliarder liter — ikke i USA men i hele verden. Hele verdensproduktionen af ferskvand fra havvand vil altså, i bedste fald, i 1980 udgøre ^{1/30} af USA's behov.

*Dr. Mary McNeil
(Scientific American).*

I 1955 fangedes der årligt 75 millioner pund fisk i Lake Erie. I 1968 er fiskeriet ophørt. Alle fiskene er dræbt af giftigt afløb fra kloaker og industrier. *Iltis, Andrew & Loucks: Criteria for an Optimum Human Environment, 1967.*

Det anslås, at den landbrugsmæssige værdi af vor bedste landbrugsjord aftager med 1 % årligt. I de kunstvandede områder i de vestlige stater øges faren for indtrængen af saltvand i grundvandet, mens vi andetsteds fra Long Island til Californien har sænket grundvandspejlet så meget, at saltvand trænger ind i vandreservoirerne. I mellemtiden er omkring to tusind dæmninger og kunstvandingsanlæg nu nyttige ansamlinger af mudder, sand og grus.

Professor LaMonte Cole.

Den nye Assuan Dæmning skal blandt andet forsyne en million acres med vand til kunstig vanding, men vil samtidig efter al sandsynlighed være Ægyptens fuldstændige undergang . . . fordi reguleringen af Nilen hindrer de årlige oversvømmelser, som hidtil har fornyet muldlaget på de allerede dyrkede marker.

Professor LaMonte Cole.

De mange ambitiøse planer om at øge levnedsmiddelproduktionen i troperne for at imødekomme presset fra de hastigt voksende befolkninger har taget altfor lidt hensyn til lateriseringsproblemet, og det vil være nødvendigt at finde metoder til dets løsning.

(Laterisering betegner en kemisk proces, som finierer sted i udbredte tropiske jordbundsarter, når den naturlige plantevækst ryddes, og jorden blottes til dyrkning).

Da Brasiliens regering forsøgte at grundlægge en landbrugskoloni i Amazon-deltaet, brød projektet sammen på grund af laterisering, da de ryddede marker på mindre end fem år blev bogstavelig talt brolagt med laterit-klippe.

*Dr. Mary McNeil
(Scientific American).*

Selvom vi tror, vi er enestående som art, er vi sandsynligvis i arvelig henseende ligeså afhængige af et naturligt miljø, af ren luft og af afvekslende grønt landskab som alle andre pattedyr . . .

I tusinder af år har vi stræbt efter at indrette vore boliger, så de svarede til det miljø, vi har udviklet os fra: Varm, fugtig luft, grønne planter, endog dyr til at holde os med selskab . . .

De specifikke fysiologiske reaktioner på naturskønhed og afveksling, på naturens former og farver (især de grønne), på andre dyrs bevægelser og lyde, fatter vi endnu ikke. Men det er klart, at naturen i vor dagligdag må forstås som en biologisk nødvendighed. Det er ikke muligt at se bort fra dette, når man diskuterer betingelserne for menneskets overlevelsesmuligheder.

*Iltis, Andrew & Loucks:
Criteria for an Optimum
Human Environment, 1967.*

Disse citater er et udvalg af de hundreder af oplysninger og påstande, som de seneste år er fremkommet om vor klodes tilstand. De er med vilje ret ensidigt udvalgt; optimistiske rapporter og spådomme er citeret så ofte, at det synes tiltrængt med en modvægt.

Det er dog næppe givet, at situationen må betragtes som katastrofal; det er endog muligt, at der under visse forudsætninger er grundlag for en behersket optimisme. Men problemerne er så komplicerede, at en dybtgående diskussion med en efterfølgende oplysningskampagne om disse spørgsmål må være meget påkrævet.

Hvis pessimisterne har ret, forestår der voldsomme og smertelige forandringer for os alle i

den nærmeste fremtid. En forudsætning for, at optimisternes forudsigelser skal gå i opfyldelse, synes desværre at være en væsentlig større viden end den, man idag råder over, og en deraf følgende meget større indsats, end man for øjeblikket synes indstillet på. Hele dette store problemkompleks har afgørende betydning for enhver form for planlægning af menneskets fremtidige udvikling i det industrialiserede samfund.

De elementære miljøfaktorer er ikke frie goder

Her i landet kan vi ikke uforstyrret følge vor egen vej, hvis verden som helhed står over for en ændring af det primære miljø — en ændring, der kan true menneskets fortsatte eksistens inden for en ret nær fremtid. Man kan indvende, at et lille land som vort næppe kan yde nogen mærkbar indsats over for så vældige problemer. Men da det i første omgang drejer sig om at lå kendsgerningerne lagt frem til vurdering, og derefter om at sprede oplysning, er det næppe landets størrelse, som er afgørende.

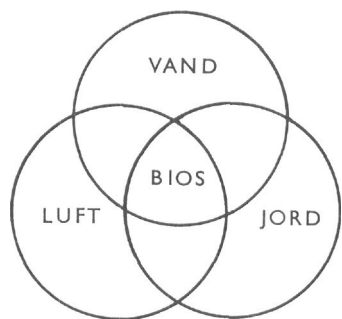
Når landet tilmed er velstående som Danmark — hvilket bl. a. er ensbetydende med et veludviklet administrationsapparat og mange moderne tekniske faciliteter — foreligger der en mulighed for at tage stilling til problemerne og at søge dem løst lokalt, og måske på en sådan måde, at man kan tjene som eksempel for andre. De indhøstede erfaringer kan da udnyttes i større skala andetsteds. Vi har således selv problemerne: Stigende befolkningspres, udstrakt forurening af luft, vand og jord kombineret med manglende forståelse i befolkningen for farerne ved den igangværende udvikling — men i modsætning til de fleste andre lande har vi både råd til og muligheder for at løse disse problemer.

Dersom det holder stik, at Danmarks befolkning vil fordobles i løbet af ca. 50 år, kan vi ikke undgå at møde problemerne i forstærket form. Vort samfund har endda ikke kunnet holde trit med befolkningsudviklingen indtil nu. Urbaniseringen frembyder utallige problemer: Vi mangler stadig boliger, vanskelighederne ved afviklingen af trafikken vokser trods alle anstrengelser, forureningen af søer og vandløb og af havene har antaget foruroligende dimensioner, luftens forurening med sod og støj i vore større byer er steget betænkeligt osv. Endelig giver ejendomsfordelingen ikke gennemsnitsmennesket mulighed for i videre udstræk-

ning at kunne færdes og opholde sig frit i landskabet. En undersøgelse og planlægning af kulturlivet i Danmark er ikke mulig, uden at man kommer ind på disse spørgsmål.

Kernen i alt dette er, at de elementære miljøfaktorer — **luft**, vand og jord i uforurennet tilstand — ikke længere kan betragtes som frie goder i samme udstrækning som tidligere. Udviklingen har medført, at menneskets primære miljø er blevet underkastet knaphedens lov, uden at menneskets virksomhed i synderlig grad har rettet sig herefter. Dette har medført, at produktionen foregår under forbrug og ødelæggelse af de elementære miljøfaktorer, hvilket kan føre til dybtgående miljø-ødelæggelser. Voregen virksomhed indebærer et stærkt menneskefjendtligt element.

Den svenske jordbundsforsker Sante Mattson har overordentligt enkelt udtrykt begrænsningerne for det levendes eksistens. Nedenstående figur udtrykker hans tankegang.

Denne enkle figur illustrerer, hvorledes bios — det levende — kun eksisterer, hvor de primære miljøfaktorer samspiller inden for ganske bestemte grænser. En forrykning af blot én af disse faktorer kan ændre det levendes eksistensmuligheder totalt. Det levende er udviklet af og klynger sig til samfaldssektoren af disse miljøfaktorer. For menneskets vedkommende kort udtrykt gennem dets faste binding til de livsbetingelser, der kun forekommer nær jordoverfladen.

Mennesket tilhører den del af de levende organismer, hvis virksomhed er koncentreret omkring jordens overflade. Det levendes stærkeste aktivitet foregår her, men fylder blot et rum, der strækker sig nogle få meter ned i jorden og nogle få 10-meters intervaller op i luften. Mennesket kan kun eksistere under de betingelser,

som opfyldes i denne meget begrænsede sfære, som endda kun findes i den del af jordens overflade, hvor ekstreme klimatiske og geografiske forhold ikke gør sig gældende.

Den menneskelige kulturudvikling har gennem årtusinder i alt væsentligt været båret af en produktion af kvæg og landbrugsprodukter. Gennem kulturhistorien har vi kendskab til, at mennesket har opbygget miljøtyper ud fra det naturgivne, som kunne fremme denne produktion. Sådanne bestræbelser har strakt sig lige fra indretningen af komplicerede vandingsystemer og terrasseanlæg i floddalene med intensiv plantedyrkning for øje — til den enkle skovafbrænding, der kunne fremme væksten til gavn for kvægavlen. Undertiden har disse miljøskabelser til fordel for produktionen været afstemt efter de naturgivne muligheder og omfattet en cyklus, der fik processerne til at hvile i sig selv, men oftest synes de ikke at have haft en gunstig langtidsvirkning. Tværtimod er meget store dele af den beboede verden præget af, at se produktionen af kvæg, korn og andre vegetabiliske næringsstoffer har været udført således, at jorden og undertiden klimaet tog varig skade derved. Ørkener, prærier, pampas, savanner og afskovede lavbjergegne udgør typiske eksempler herpå. I sådanne områder er som regel tidligere gunstige konstellationer af de primære miljøfaktorer slået i stykker gennem menneskets produktionsmetoder.

Fra vort eget land haves lignende erfaringer. Nedgangen i den ældre jernalders bondebrug, heder og magre overdrevs og skoves udbredelse på tidligere landbrugslands bekostning vidner om det primære miljøes opslidning gennem produktionsformer, der ikke tog hensyn til de skadelige virkninger, disse medførte over for produktionens egne grundvilkår.

Vor nuværende opslidning af det primære miljø gennem en kortsigtet produktionspolitik er således ikke nogen ny tendens; den har præget produktionen langt, langt tilbage i tiden. Advarende røster har også lydt gennem tiderne, måske særlig gennem de sidste par århundreder inden for agerbruget og kvægavlen. Først nu synes situationen at være moden til, at spørgsmålet om at beskytte det primære miljø mod produktionens bivirkninger tages op på en bred front.

Det står således fast, at den tiltagende urbanisering medfører stærke ændringer af de primære, naturgivne elementer.

Luft.

Luiten forurenes væsentligt gennem industriens og trafikmidlernes forbrændingsprodukter. Atmosfærens sammensætning af luftarter kan ændres betydeligt herved.

Endvidere kan affaldsstøv, herunder radioaktive partikler, komme til at indgå i større mængder.

Vand.

Vandet forurenes dels direkte ved spildevand fra boligområder og industrier, dels indirekte ved nedsvivning gennem jorden af affalds- og spildprodukter eller af gødningsstoffer og biocider. Det må forudses, at grundvandet talrige steder vil ændre karakter og blive uanvendeligt til forbrug.

Jord.

Jordens forurening foregår væsentligst gennem processer, som svarer til vandforureningens. Anvendelsen af gødningsstoffer og biocider er omtalt. Den kan have en langtidsvirkning på jordens sammensætning. Denne sidste form for påvirkning skyldes jordbrugenes nutidige udvikling, der i så høj grad hviler på en direkte kemikalietilførsel.

Sammenfattende kan siges, at de ændringer, som urbaniseringen og de moderne produktionsmetoder forårsager i de primære miljøelementer, luft, vand og jord, bevirker en forskydning, som kan blive farlig for det levende — mennesket iberegnet.

De naturgivne grundelementer er udsat for en direkte anvendelse som energikilder eller som råvarer. I den store sammenhæng spiller dette en mindre rolle. Det direkte forbrug af de primære ressourcer tæller ikke over for de negative virkninger, forureningerne forårsager over for det levende. Som et særligt affaldsprodukt, der er stigende med urbaniseringen, må støj betragtes. Båret af luft, vand og jord kan støjen i tæt befolkede områder parallelliseres med forurening. På samme måde er støjen bl. a. i visse byområder ved at overskride grænserne for det miljø, der hidtil har været udviklingsbærende for mennesket.

De beskrevne forhold udgør således bivirkninger ved den almindelige industrielle udvikling. Bivirkninger, der synes at kunne få en meget farlig indflydelse på menneskets og andet levendes eksistens.

En koordination mellem en lang række af de vigtigste virksomhedsgrene inden for samfundet må anses for nødvendig, dersom de omtalte skadelige bivirkninger skal undgås.

Dette gælder bl. a. så væsentlige felter som udviklingen af boliger, industri, trafik, jordbrug og service for den voksende befolkning.

Medens gennemførelsen af formålene med disse virksomheder beslaglægger store kapitaler, er de hidtidige investeringer i bekæmpelse af virksomhedernes skadevirkninger i forhold her til af ubetydelig størrelse.

Verden over er disse problemers behandling forskelligt administreret. Dog mærker man måske en tendens til den ønskelige samordning. I Sverige har man således konsekvent lagt koordinationen af grundelementernes forvaltning under statens naturvårdsverk.

Vi har ingen udstrakt koordination her i landet endnu — selv om tendenser i den retning mærkes. Derfor er problemerne om forvaltningen af de primære ressourcer heller ikke analyseret i sammenhæng. Dette medfører, at ikke engang skitser til sammenfattende planer kan fremlægges i øjeblikket.

Man kan konstatere, at de fysisk-geografiske vilkår her i landet, specielt det forhold, at de fleste af vore større byer ligger ved Jyllands og Sjællands østkyster, sammenholdt med de herskende vind- og strømforhold reducerer virkningerne af luft- og vandforureningen betydeligt.

Gennem de senere år har vandforureningens specielle skadevirkning over for drikkevandsforsyningen og bademulighederne på dette isolerede grundlag sat gang i vandrensningstræbelserne, væsentligst gennem spildevandsrensingsanlæg.

Året 1970 er af Europarådet udpeget som et naturfredningsår. Det lader sig næppe fra dansk side gøre at bidrage i højere grad med eksakte resultater fra en miljøforskning. Derimod kunne man muligvis forsøge at yde en videre indsats af anden art. Det var vel ikke utænkeligt, at man i forbindelse med fredningsåret kunne søge at medvirke til en foreløbig, koordinerende opgave gennem et forsøg på at samle et helhedsbillede på basis af den nuværende viden, f. eks. ved at indbyde kendte udenlandske forskere og andre, der beskæftiger sig med problemkomplekset, til et seminar her i landet i 1970. Resultatet af et sådant seminar kunne da danne baggrund for en bred debat under en derpå følgende kongres samt for oplægget til den eventuelle FN-kongres i 1972 om beskyttelsen af

menneskets omgivelser, om hvis afholdelse der i FN er fremsat et svensk resolutionsforslag, der 1) l. a. er støttet af de andre nordiske lande.

Der er måske en særlig baggrund tilstede for, at vi her i landet burde engagere os i spørgsmålene om den almindelige miljøforringelse. Danmark er et homogent land og udgør en begrænset og overskuelig del af det moderne Vest-Europa. Dette giver særlige muligheder for inden for et afgrænset område at følge miljøudviklingen. Yderligere kan fremhæves, at landet endnu er blandt de mindre forurenede inden for Vest-Europa. At Danmark vil være velegnet som eksperimentalområde for en fremtidig miljøforskning bekræftes, når man retter blikket mod andre dele af det danske rige. Et område som Færøerne vil gennem sin isolerede beliggenhed sikkert kunne belyse særlige aspekter ved fjernforurening. Store dele af Grønland må gennem målinger kunne give basis for kontrol af den helt generelle forurening under ekstreme forhold.

Opretholdelse af væsentlige landskabs- elementer — naturparker

Opretholdelse af de landskabselementer, der bl. a. af rekreative, æstetiske, pædagogiske eller videnskabelige årsager er væsentlige for menneskets trivsel.

Som det fremgår af det foregående, er værnet om de naturgivne grundelementer — luft, vand og jord — dikteret af menneskets enkle vitale behov, der stort set er af rent fysisk art. En analyse af behovenes type er ikke nødvendig for en indsats på dette område, der må reguleres ved generelle bestemmelser.

Anderledes forholder det sig, når man ønsker at fastslå arten og styrken af befolkningens behov for adgang til et åbent landskab og dets elementer.

Som beskrevet i naturfredningskommissionens betænkning har man på dette område måttet indskrænke sig til at konstatere nogle få fakta. For det første, at befolkningens trang til at opholde sig i det byfrie landskab i fritiden er stor og stærkt voksende. For det andet, at de motiver, der fører befolkningen ud i det åbne land i fritiden, er mangfoldige, omfattende så forskellige interesser i landskabet som de intellektuelt-videnskabelige, udøvelsen af sport og selve den passive nydelse af det frie landskab på grund af dets æstetiske kvalitet.

Vi skal ikke så langt tilbage i tiden, før den almene befolkning i byer som f. eks. København kun kom i naturen på den årlige skovtur. Det øvrige friluftsliv var forbeholdt særlige befolkningsklasser og var da væsentligst udslag af interessen for jagt. Billedet er ganske ændret siden i takt med udviklingen mod velstands- og velfærdssamfundet. Særlig iøjnespringende er den øgede mobilitet, som først og fremmest illustreres af den store, voksende bilpark, og som tillader, at store dele af befolkningen kan komme vidt omkring. Skovtursbegrebet eksisterer stadig og indtager en vigtig plads inden for friluftslivet; jagt drives nu af et langt bredere befolkningslag; end tidligere, og parallelt hermed har sportsfiskeriet antaget et mægtigt omfang. Badning er en relativ ny foreteelse. Endnu i slutningen af forrige århundrede dyrkedes badelivet ved kysterne kun af et fåtal. Netop badelivets enorme vækst har medført en stærk strukturændring i det åbne land ved at være den væsentligste baggrund for det udstrakte sommerhusbyggeri, der fortrinsvis knytter sig til kysterne. Nye sportsgrene som terrænløb og orienteringsløb og flere former for lystsejlad er dukket frem, og de tidligere overklassesportsgrene golf og ridning vinder større tag i befolkningen.

Vel først og fremmest som et resultat af forbedret skolegang og en stærk vækst og udbygning af vore undervisnings- og oplysningsmidler er nye intellektuelt prægede friluftinteresser dukket op. Interessen for selve landets tilblivelse og for landskabets indhold dyrkedes tidligere kun af en meget lille kreds af mennesker, altovervejende fagfolk. Dette er ikke længere tilfældet. Både naturhistoriske og kulturhistoriske interesser er nu vidt udbredte i befolkningen. En hel ny udvikling synes at være i gang. Interessen for at kunne se, opleve og forstå landskabet stimuleres nu stærkt gennem massemedierne, og krav om stadig udvidet oplysning er givetvis tilstede.

Denne almene udvikling henimod en vidtgående udnyttelse af det åbne land, dets natur og kultur, er ikke noget specielt for Danmark, men præger friluftslivet i meget store dele af verden. Man ønsker at opleve landskabet aktivt, — såvel sportsligt som intellektuelt. Fra mange lande, Norge, Sverige, Tyskland, Schweiz, England og USA kendes en stigende interesse for at kunne bevæge sig frit til fods i fritiden, for at kunne overnatte og leve under mere primitive forhold end til daglig. Denne trang til at opleve et landskab direkte på krop og sind er

endnu ikke særlig udtalt i Danmark, men synes dog også her at ville gøre sig stærkere gældende.

Bortset fra, at de større åbne landskaber må eksistere af hensyn til befolkningens friluftsbøvhov, gælder det her som overalt i verden, at sikringen af særligt beskyttede områder, hvor kontrollen med, hvad der foregår, sker ud fra særlige synspunkter — man kan kalde dem naturfredningssynspunkter — er en aldeles nødvendig forudsætning for den videnskabelige forskning, der er knyttet til naturen eller landskabet. Det drejer sig dels om den grundforskning, der direkte beskæftiger sig med geologiske, biologiske eller kulturhistoriske fænomener, dels om en målforskning, for hvilken disse områder bl. a. kan fungere som kontrolområder, f. eks. under arbejdet med forureningsproblemerne. Overalt i verden har man lagt den største vægt på sikringen af sådanne områder, der i stigende grad bliver de eneste steder, hvor visse forskningsgrene kan udøves, og som derfor også bliver genstand for et internationalt forsknings-samarbejde. Netop gennemførelsen af naturparker vil sikre, at der omkring de oftest relativt begrænsede interesseområder er sikkerhedszoner, hvor en påtrængende bebyggelse eller anden udnyttelse kan undgås.

Man fandt under udarbejdelsen af naturfredningskommissionens betænkning, at man ud fra de fremdragne motiver måtte søge at sikre en række større egnskarakteristiske områder, der tilsammen rummede det danske landskabs hele variation. Herigennem mente man bedst at kunne imødekomme befolkningens alsidige behov for direkte aktiv nydelse og benyttelse af så mange landskabs-elementer, som hensynet til landskabets bevarelse kunne tillade, og samtidig tilgodese videnskabens interesser. Disse koncentrerede, egnskarakteristiske landskaber benævnte man i betænkningen naturparker.

Arbejdet med indretningen af naturparkerne må baseres på en betydelig mere detaljeret og eksakt viden om befolkningens nuværende og fremtidige krav til naturparker som grundlag for friluftaktiviteter.

Det er på denne baggrund klart, at man umiddelbart bør søge:

- 1) at erhverve overblik over, hvorledes det danske landskab i dag udnyttes i fritiden af befolkningen, og hvilke prognoser man eventuelt kan opstille på grundlag af en sådan viden.

- 2) at erhverve et kendskab til, hvorledes naturparker benyttes rundt omkring i verden.

Med hensyn til spørgsmålene omkring 1) vil man sikkert i ret vid udstrækning foruden fra fredningsplanudvalgene og andre fredningsinstitutioner kunne samle oplysninger fra vore friluftsansorganisationer og de naturhistoriske foreninger. Yderligere vil man utvivlsomt kunne uddrage viden af vore turistforeningers erfaringer, og vel også gennem oplysninger fra friluftsansstyrsbranchen. Dagspressens og tidsskrifternes behandling af spørgsmål, der knytter sig til friluftslivet, bør også analyseres både med hensyn til emnevalg og omfang. En vigtig registreringsmulighed udgør trafikanalyserne, som i store træk vil kunne belyse fritidstrafikken og dermed også, hvilke områder der øver den største tiltrækning på befolkningen i fritiden.

En kombination af sådanne oplysninger vil næppe give noget fyldestgørende billede af fritidslivet i dets nuværende form, men dog et mindre skønspræget bedømmelsesgrundlag end det, vi nu er i besiddelse af, og endvidere et fingerpeg om, hvor yderligere undersøgelser bør iværksættes. Disse vil sikkert for en stor del vedrøre de samfundsvidenskabelige fagområder. Sådanne videregående undersøgelser vil givet kunne støttes ved anvendelsen af moderne teknologisk metodik.

Med hensyn til 2), andre landes naturparker, er der gode muligheder for at indhente erfaringer såvel fra Nord-, Vest- og Østeuropa som fra USA, Afrika og Japan.

Naturparkbegrebet synes at være et verdensfænomen, og man burde derfor have mulighed for at erkende grundlæggende fællestræk af betydning for det videre arbejde her i landet.

Det er en kendsgerning, at naturparker oprettes i samfund af vidt forskellig karakter, men med stort set det samme grundformål: at bevare landskaber med sigte på menneskets benyttelse af disse. Indtil videre har vi her i landet fortrinsvis interesseret os for udviklingen af landskabsplanlægningen i England og Tyskland, hvor naturparker opbygges under samfundsforhold, der minder om vore nuværende eller om forhold, vi kan forvente at have om 10-20 år.

Men det er muligt, at man også burde beskæftige sig med naturparkforholdene i lande, der står os mere fjernt, som f. eks. i de unge afrikanske stater. Dette vil måske kunne give os værdifulde oplysninger på to felter. For det

første kunne det understrege, hvad der i naturparktanken er fælles på trods af store forskelle i samfundsmæssig henseende. For det andet kunne man måske, hvilket kan få betydning, hvis vi skal oprette naturparker på Grønland, drage lære af de lokale befolkningers reak-

Allerede nu arbejdes herhjemme med naturparker. Et område er sikret omkring Sorø og Tystrup-Bavelse søerne, dækkende et areal på godt 10.000 ha. At vor viden ikke i dag er tilstrækkelig til fuldt ud at kunne udbygge disse områder, er klart. Man er dog i stand til at kunne fastlægge nogle funktioner inden for fremtidens danske naturparker. For de områder, der har stor videnskabelig betydning, må en passende beskyttelse hævdes. Det er også muligt at udlægge sen ice- og opholdsområder, som modsvarer det nuværende besøgspress. En sådan opdeling kan bringes til at fungere gennem en kanalisering af besøgstrafikken ved passende vej-anlæg i sammenhæng med lokaliseringen af de øvrige servicefunktioner. Men vor begrænsede viden må i øvrigt indebære, at man indtil videre ikke alt for stift binder sig til en bestemt fastlæggelse af funktionerne. Efterhånden som vor viden om befolkningens friluftsbegreb udvides, må mulighederne stå åbne for at tildele de enkelte delområder inden for naturparkerne den eller de funktioner, de egner sig bedst for. Reglen om »multiple use« bør være det grundlæggende synspunkt for en yderligere udbygning, som dog ikke må være hindrende for fremtidige ændringer. Naturparkeres indretning må til stadighed være elastisk for at kunne imødekomme udviklingen.

På ét område bør en udbygning ganske givet finde sted allerede i en tidlig fase af arbejdet med naturparkerne. Da befolkningens interesse for intellektuelt prægede fritidsbeskæftigelser er stærkt stigende, må en udbygning af naturparkerens folke-pædagogiske muligheder anses for væsentlig. Naturparkerne må derfor være indrettede sådan, at de besøgende får mulighed for at lære at se, hvorledes landskabet er opstået, hvad det indeholder, og hvordan det fungerer. Dette må kunne lade sig gøre inden for rammerne af en museumsform, der muliggør en alsidig belysning af naturparken og den egn, den repræsenterer. Det er klart, at en sådan fremstilling må vise egnens geologi og dens dyre- og planteliv og skildre menneskets tilværelse på stedet gennem tiderne, ikke mindst dagligliv og

erhvervsforhold set under udviklingens og omgivelsernes synsvinkel.

Opgaver af denne art vil i et vist omfang kunne løses af de nuværende lokalmuseer under forudsætning af, at det bliver muligt for disse at skildre egnen ud fra en bredere synsvinkel end den rent kulturhistoriske. Man må imidlertid regne med, at også nye institutioner vil kunne vokse op, f. eks. udstillinger eller demonstrationer i tilknytning til de forskningsforetagender, der vil virke i naturparkområderne. Etableringen af sådanne forsknings- og undervisningsinstitutioner i fredede områder er påbegyndt af ministeriet for kulturelle anliggender.

Naturparker og kulturinstitutioner

Den stærke dragning, det åbne land øver på bybefolkningen, har medført, at mange mennesker i fritid og ferier forlader byerne og i stort omfang tager ophold i sommerhusområder og på campingpladser. F. eks. har en campingplads ved Møens Klint i højsæsonen formentlig samme indbyggerantal som Møens eneste større by, Stege. En betydelig del af fritids- eller friluftsbefolkningen vil søge ud i landskabet og således til en vis grad koncentrere sig om og i de fremtidige naturparker. De mange kulturinstitutioner, der er placerede i byerne, vil derfor i stadig højere grad blive berøvet deres publikum på fridage og i ferier, medens man vil finde bybefolkningen koncentreret i ganske bestemte områder i det åbne land, hvor bylivets »kulturtilbud« idag ikke er tilstede.

Det er derfor en nærliggende tanke, at en række kulturinstitutioner kunne knyttes til befolkningens fritidsopholdssteder uden for byerne — og her vel ikke mindst i forbindelse med de kommende naturparker. Ved planlægningen af disse må man tage under overvejelse, om ikke også kulturbehov, der ikke direkte knytter sig til naturparken som sådan, bør søges imødekommet her.

Kulturindslaget i forbindelse med naturparker interesserer også i andre europæiske lande. I England og Frankrig spores en tiltagende diskussion om en alsidig udbygning og benyttelse af randzoner eller udvalgte dele af naturparker.

En sådan nær parallelisme inden for tidens tanker vil naturligt være til stede mellem lande, der tilhører samme snævre kulturkreds. Det ligger foruden i en baggrund af beslægtede sam-

fundsstrukturer også i ligheden mellem det komplekse af planlægningsideer, der er fremherskende.

Fremtiden

Som tidligere omtalt må de elementære miljøfaktorer, luften, vandet og jorden i uforurennet tilstand, som for blot årtier tilbage ansås for at eksistere i ubegrænsede mængder, i dag betragtes som noget, der ikke længere er en selvfølge. I intensivt udnyttede lande med en stigende urbanisering og befolkningsmænde vil selve knappheden af landets areal kunne virke begrænsende på den videre udvikling. Det åbne lands fremtidige benyttelse er derfor det vigtigste arbejdsområde for *den fysiske planlægning*.

Der tegner sig her to hovedtendenser for den fremtidige udvikling:

Den ene (A) indebærer en jævn fordeling landet over af den fremtidige urbaniserings elementer. Spredt industri, spredt boligbebyggelse, fortættet gennem udstrakt sommerhusbyggeri og lignende.

Den anden (B) peger modsat. Den udtrykker et ønske om koncentration af urbaniseringens elementer, fortrinsvis omkring de eksisterende større bysamfund. Denne tendens har fået et klart udtryk i Zoneplan for Danmark 1962.

En løsning i overensstemmelse med (A) vil bevirke en stigende uniformering af hele det danske landskab. Vel vil denne løsning set på kortere sigt give en del af befolkningen mulighed for at nyde det åbne lands herligheder ved bopælen eller i nærheden af denne, men den vil dog temmelig hurtigt bevirke, at intet større sammenhængende landskab vil være forhånden. Dette betyder, at en bevaring af de natur- og kulturgivne ressourcer næppe er mulig i det lange løb.

Løsninger omkring synspunkt (B) vil udbygge spændvidden i landskaber med ydergrænser i de intensivt befolkede bycentre og naturparkerne rolige, centrale dele. En konsekvent gennemførelse af sådanne tanker vil imidlertid ikke i det daglige bringe befolkningen i kontakt med det åbne land. En sådan kontakt vil fortrinsvis være begrænset til week-end'er og ferier. Til gengæld vil denne sidste mulighed kunne stå åben for befolkningen langt fremover.

Det må anses for givet, at man i et forhandlingspræget samfund som vort ikke fuldt ud vil følge en ekstrem kurs, men søge mellemløsning-

er. Sådanne mellemløsninger vil kunne fremkomme under hensyn til, hvad der på langt sigt forekommer at give det samfundsmæssigt bedste resultat, men også med basis i *de* igangværende tendenser, som med sikkerhed kan konstateres. Sagt på en anden måde: Landskabsplanlægningen må ud fra sit grundsynspunkt søge at beskrive de veje, der fører til opfyldelsen af den givne målsætning, men må væsentligst gøre dette ved at påvise, hvorledes de eksisterende tendenser kan benyttes dertil.

Målsætningen for landskabsplanlægningen er ganske klar: at bevare det åbne land for landbrug, skovbrug og rekreation, således at man stort set må gå ind for en koncentration af den fremtidige byudvikling.

Gennem de senere år har det været stærkt diskuteret i landbokredse, i hvilken udstrækning landbrugets overskydende bygningskapacitet kunne udnyttes til rekreative formål for befolkningen på lejebasis. Sådanne tanker er i høj grad positive i forhold til den givne målsætning.

Der skulle være mulighed for i et vist omfang at acceptere en anden tendens. Nogle offentlige og andre bygninger for mere eller mindre kollektiv benyttelse vil fordelagtigt kunne placeres i det åbne land.

Gennem de senere år har her i landet såvel brancheforeninger som fagforeninger opbygget kursusinstitutioner uden for byerne i attraktive omgivelser, undertiden ved en heldig benyttelse af kulturhistorisk værdifulde bygninger. Udflytningen af universiteter er på tale, og allerede tidligt har højskoler og seminarier placeret sig på lignende måde. Friluftsrådets bestræbelser for at opbygge en friluftsgård ved Tystrup-Bavelse er et nyt initiativ for at kunne skabe et tilholdssted for en rekreationssøgende befolkning, — et initiativ, der i høj grad vil fremme den givne målsætning, og som på et andet plan følges op af et voksende hotelbyggeri uden for byerne.

De tidligere nævnte tanker om kulturinstitutioners udflytning er ikke nye. Placeringen af Louisiana ved Humlebæk, sommerteatrene på Sjællands nordkyst, tankerne om at etablere en afdeling af Københavns zoologiske have ved Tystrup-Bavelse, viser dette.

Fra et helhedssyn er der næppe nogen **tvivl** om, at en etablering af kulturinstitutioner i forbindelse med naturparkerne bør tages op til debat.

Koncentrationen af den egentlige bymæssige

bebyggelse har åbenlyse fordele — også i teknisk og økonomisk henseende. Det samme gør sig gældende ved placeringen af fritidsboliger, men her vil fredningsinteresserne spille ind i langt højere grad. Fritidshusbyggeriet, som for øvrigt er et karakteristisk fænomen for Danmark, må derfor være undergivet effektive reguleringer med hensyn til byggeriets placering, og placeringen bør i alt fald ikke foretages, hvor den træder almenhedens rekreative interesser og forskningens for nær. Den almindelige retningslinie må være, at fritidsbebyggelsen samles. Derfor taler yderligere, at fritidsbebyggelsen må antages med udbygningen af trafiksystemet i vidt omfang at overgå til helårsbeboelse. Man må således regne med, at væsentlige kystområder, herunder Nordsjællandskysten, som i dag er bebygget med sommerhuse, vil blive omdannet til store helårs-bysamfund og dermed ændre det demografiske billede.

For at mennesket kan trives, må dets omgivelser overvåges, plejes og udbygges hensigtsmæssigt.

Kontrol med luftens, vandets og jordens ren-

hed, friholdelse af det åbne land i stor udstrækning, indretning af naturparker og andre rekreative områder og tilvejebringelse af muligheder for almenhedens færdsel og ophold i landskabet er hver for sig led i en omfattende bestræbelse for at skabe et positivt miljø for og omkring mennesket.

En stigende forståelse af, at et sundt samfundsliv kun kan eksistere og opbygges, hvor mennesket føler sig i samklang med sine omgivelser, præger tidens tankegang.

Langt de fleste mennesker ønsker sikkert at kunne leve både i by- og landmiljø, på en gang at være medlem af et større samfund, men også at kunne være sig selv.

Mennesket ønsker valgfrihed inden for et rigt varieret miljø, der svarer til dets væsen.

Hele vort mangesidige landskabsbillede med dets talrige bestanddele, strande, søer, åer, skovene, klitten, heden, engene og agerlandet, har så længe præget vor udvikling, at dets opretholdelse er blevet en betingelse for vort velvære. Kun gennem en bevidst, planmæssig indsats fra samfundets side kan denne betingelse opfyldes.

BYGNINGSKULTUR

Bygningsfredning og miljøbevaring

1. Indledning

Byen bliver i større og større udstrækning rammen om vor daglige tilværelse. Byens struktur bliver den fysiske ramme og dens arkitektur den visuelle ramme. Landskabet og dets bebyggelse bliver rammen for vor rekreative udfoldelse.

Ændringerne i samfundsstrukturen tvinger urbaniseringen frem, og flertallet af befolkningen får ikke mulighed for at vælge mellem by eller land som udgangspunkt for deres tilværelse.

Det bliver derfor en vigtig opgave at sikre, at den ramme, hvori bylivet skal leves, kan tilfredsstillende overhovedet så mange menneskelige krav som muligt.

Disse krav er mangeartede og ofte tilsyneladende uforenelige. At prioritere kravene er et problem, fordi de enkelte krav ikke kan udtrykkes i samme enheder; f. eks. er kravet om fuldstændig tilgængelighed for biltrafik til ethvert punkt i byen vanskeligt at forene med kravet om sunde boliger, og det er i direkte konflikt med kravet om størst mulig sikkerhed for børn og gamle.

Kravene til byen

Blandt de krav, som må anses for væsentlige, er, at *byen har en sådan karakter, at den er meningsfuld, forståelig og vedkommende* for dem, der skal bruge den og bo i den.

Her berøres forhold, som hører til de allervanskeligst målelige i planlægningen, og i brydningerne mellem rationelle og irrationelle forhold findes en betydelig konfliktsituation.

Det kendetegner vore byer, hovedstaden såvel som provinsbyerne, at det er de centrale bydele, som giver byen dens karakter og dens særpræg; medens de nyere områder ofte er ens fra by til by.

Disse gamle bykvarterer, der er skabt som centre for langt mindre bydannelser, er vedblevet med at være de vigtigste centre for de nu meget større byer, og herved er opstået pres af forskellig art. Behovet for areal til administrative og erhvervsprægede og lignende funktioner vokser, og samtidig hermed vokser behovet for parkeringsarealer, begge dele noget, som kun uhyre vanskeligt kan lade sig gennemføre, uden at den gamle bystruktur sprænges.

Hvorfor bygningsbevaring ?

Ved en sådan sprængning vil der ske to ting: Dels vil mange gamle bygninger erstattes af nye — ofte større, dels *vil den forståelighed i bystrukturen, som byggede på en langsom og traditionsbunden udvikling, let gå tabt*, og byens fysiognomi udviskes.

Vil man undgå denne sprængning, må man derfor i byplanlægningen tilstræbe en *bevaring* af disse ældre byområder, hvor hver enkelt funktion i tidens løb har fundet sin naturlige plads, og hvor *huse, gader og kvarterer igennem deres arkitektoniske udtryk tegner den struktur, som* — uden at man behøver at gøre sig dette forhold klart — *giver byen en forståelighed*, og dermed atter gør den vedkommende og meningsfuld.

Med ønsket om en bevaring af netop de byområder, hvis bygningsmasse er ældst, og hvor erhvervslivets pres er stærkest, stilles en række indbyrdes helt uforenelige krav til byen. Kravene er imidlertid ikke blot uforenelige, men også helt usammenlignelige, idet de kvaliteter, som knytter sig til de ældre bebyggelsesmilieuer, ikke kan opgøres som økonomiske værdier, hvilket er den hyppigst anvendte målestok. De æstetiske og ofte irrationelle værdier kommer derfor til kort over for det økonomiske og effektivitetens mæssige synspunkt i byfornyelsesdebatten.

Udover de allerede nævnte kvaliteter, som de gamle bykvarterer rummer, og som medvirker til at give byen sin egen karakter og sin traditionsbundne forståelighed, må det i denne forbindelse særlig fremhæves, at de *ældre bebyggelsesmilieuer også har helt selvstændige værdier igennem deres arkitektoniske og kulturhistoriske kvalitet* og dermed atter en nationalhistorisk værdi.

Hvilken betydning sådanne værdier kan have for en befolkning, er tydeligst demonstreret igennem den helt ufattelige indsats, der efter anden verdenskrig blev gjort i en række polske byer, hvor de historiske bycentre er blevet restaurerede efter næsten at have været lagt i ruiner. Polens nationale og kulturelle selvstændighed, som var søgt nedbrudt igennem den bedvidste ødelæggelse af landets ældre bygningskultur, er bl. a. forblevet i live ved disse genrejninger, som set ud fra et nøgternt økonomisk og effektivitetsmæssigt synspunkt er helt urationelle.

Den kulturarv, vore byer rummer, kan blive udsat for ødelæggelse, som er langt alvorligere, idet de skader, der sker ved den hårdhændede byfornyelse, aldrig lader sig genoprette.

Erkendelsen af dette forhold er langsomt voksende, men med det *accelererende byfornyelsesbehov* og det *stigende krav om erhvervslivets uhindrede effektivitet på næsten enhver bekostning* inå det befrygtes, at *store kulturværdier i form af gammel bebyggelse vil gå tabt, og den fulde erkendelse af de almene værdier først vil komme den dag, vore omgivelser er os uvedkommende, usammenhængende og meningsløse.*

Skal dette ikke ske, vil allerede den nærmeste fremtid kræve en stor indsats for at fremme forståelsen for det brede fond af værdier, den ældre bygningskultur rummer.

For dette arbejde, som for hver dag bliver stedse mere problemfyldt, skal i det følgende redegøres, idet der samtidig skal gøres status over vort nuværende lov- og administrationsapparat.

2. Lovgivning

De bestræbelser, der udfoldes for at opretholde og udvikle de arkitektoniske rammer omkring vor tilværelse, har 2 sider, nemlig dels at opretholde gamle kvarterer som kulturhistorisk og arkitektonisk betydningsfulde bebyggelsesenheder eller bygningsmilieuer, dels at yde en særlig beskyttelse for de enkeltbygninger, som udgør typiske dele af disse helheder, eller som

i øvrigt er særligt fremragende eller karakteristiske arkitektur- eller kulturhistoriske monumenter.

Udover de i indledningen nævnte kulturhistorisk vigtige bykvarterer udgøres landets bygningsmæssige kulturarv også af enkeltbygninger i landområderne. Enestående og helt uvurderlig er vor skat af landsbykirker. Videre repræsenterer vore gamle herregårde vigtige led i vor arkitektur- og kulturhistorie. Det samme gælder for mange egnskarakteristiske bøndergårde, der ligesom vind- og vandmøllerne præger det danske landskab.

Den side af bestræbelserne udgør en beskyttelse af enkeltbygninger nøje parallel til arbejdet med at beskytte de jordfaste fortidsminder, hvadenten disse har karakter af bygningsruiner, voldsteder eller de tusindvis af gravhøje, der præger det danske landskab.

De jordfaste fortidsminder er her som i andre lande — og da ikke mindst i udviklingslandene, hvor man i høj grad har blikket åbent for den betydning, de har som en del af disse landes kulturarv — beskyttet ved meget klare regler, der sikrer deres opretholdelse (*naturfredningslovens* § 2). Det kan virke paradoksalt, at beskyttelsen af de arkitektoniske monumenter, der tilsyneladende udgør brugbare bygninger, er svagere end den beskyttelse, fortidsminderne har. I betragtning af, at bevaring af bygninger og bebyggelseshelheder rummer meget komplicerede problemer om bygningernes udnyttelse og deres dermed forbundne økonomiske og tekniske opretholdelse, er det dog forståeligt, at reglerne ikke kan være så stramme som dem, der gælder de jordfaste fortidsminder. Hvis forældede eller ufunktionelle bygninger skal gøres til tidssvarende rammer om beboelse eller erhverv, vil dette nemlig ikke alene stille store økonomiske krav, men også særlige krav til den planlægning, der foretages i de forskellige niveauer.

Det vigtigste instrument for bevaringen af enkeltbygninger i dag er, bortset fra *kirkelovgivningen*, der beskytter vore kirker, *byggningsfredningsloven, lov nr. 195 af 8. juni 1966.*

Forudsætningerne

Baggrunden for, at en bygningsfredningslovgivning blev gennemført her i landet, var den frygt, der, efterhånden som storbyggeriet satte ind i vore byer omkring århundredskiftet, op-

stod for, at en væsentlig del af vor vigtigste arkitekturhistoriske bygningsbestand ville gå til grunde. Nedrivningen i København af Børsens nabohuse, renaissancegavlhusede dengang populært kaldet »De syv Søstre« og nedrivningen af Københavns sidste store renaissancegård på hjørnet af Købmagergade og Østergade — bebyggelser, der havde undgået Københavns brande, men nu uden videre forsvandt for nybyggeri — vakte bestyrtelse og gav anledning til, at bygningsbevaringsarbejdet blev taget op. Ikke mindst efter fransk forbillede gennemførtes den første bygningsfredningslov af 12. marts 1918, nu afløst af loven af 1966. Herefter kan bygninger eller bygningsdele, hvis bevaring på grund af deres særlige arkitektoniske eller kulturhistoriske værdi er af særlig betydning, fredes i klasse A eller B, alt efter betydning. Efter bygningsfredningsloven er der nu fredet ca. 2.500 bygninger, heraf ca. 570 i klasse A.

Ved bygningsfredningsloven af 1966 blev i øvrigt oprettet statens bygningsfredningsfond, som gennem et årligt lovhjemlet tilskud — for tiden på 400.000 kr. — har til opgave at løse særlige frednings- og bevaringsopgaver, og hvis virksomhed ikke er begrænset til fredede bygninger. Fondens midler har f. eks. været anvendt til køb af værdifulde bygninger, som stod i fare for at blive nedrevet, og til særlige restaureringsopgaver. Loven har hidtil kun været anvendt på bygninger, der er over 100 år gamle. Beskyttelsesreglerne omfatter generelt udtrykt, at offentlige myndigheder får tillagt en kontrolmyndighed med hensyn til, hvad ejerne ud over den almindelige vedligeholdelse vil foretage af ombygninger, herunder evt. nedrivning. Herudover får myndighederne tillagt en kompetence til at gribe ind, såfremt en fredet bygning udsættes for grov vanrøgt.

De nærmere regler for denne kontrol er forskellige.

De A-fredede bygninger

De A-fredede bygninger, hvis arkitektoniske eller kulturhistoriske værdi forudsættes at være særlig stor, udvælges derfor også efter meget grundige overvejelser. Det er den normale bygningsfredningsmyndighed, Det særlige Bygningssyn, der foretager udvælgelsen og afgiver indstilling til ministeren om fredningen. Kontrollen med disse bygninger er meget stærk, myndighederne vil gå meget langt for at få dem opretholdt. En nedrivning af en A-fredet bygning er da heller ikke endnu blevet accepteret.

Bygningernes almindelige vedligeholdelse foretages uden indblanding af nogen myndighed, men til ethvert bygningsarbejde, der går ud over almindelig vedligeholdelse, skal der indhentes tilladelse fra Det særlige Bygningssyn. Bygningssynet vil naturligvis — og skal — tage hensyn til, at fredede bygninger kan udnyttes så rationelt som muligt i overensstemmelse med tidens krav. Der er dog tilfælde, hvor modsætninger mellem ejerinteresserne og bevaringsinteresserne kan opstå; men i almindelighed foregår der dog et gnidningsfrit og positivt samarbejde mellem Det særlige Bygningssyn, dets teknikere og ejerne.

De B-fredede bygninger

For de B-fredede bygningers vedkommende gælder, at der skal gives Bygningssynet meddelelse om påtænkte bygningsarbejder, der går ud over almindelig vedligeholdelse, men det er den principielle regel, at ejeren ikke er pligtig til at følge de eventuelle ændringsforslag, Det særlige Bygningssyn måtte stille. I langt de fleste tilfælde har man imidlertid kunnet tale sig til rette om tingene, idet ejere gerne tager hensyn til de forslag eller betænkeligheder, der fremkommer fra synet. Fra hovedregelen gælder dog den meget væsentlige undtagelse, at B-fredede bygningers facader mod gader og veje eller pladser, når de ligger i bymæssig bebyggelse, har samme beskyttelse som A-fredede bygninger.

I den situation, at ejeren ønsker at nedrive sin fredede bygning, er der tillagt bygningsfredningsmyndighederne væsentlige beføjelser bl. a. derved, at man i yderste fald kan ekspropriere den truede ejendom.

Til det fuldstændige billede af den lovgivning, der regulerer fredede bygninger, hører også visse enkeltbestemmelser, først og fremmest i *skatte- og lejelovgivningen*, som på forskellig vis stiller ejere af bygningsfredede ejendomme bedre end andre bygningsejere. Disse bestemmelser må ses som et udtryk for lovgivningsmagtens ønske om at give ejerne af de bygningsfredede ejendomme en vis kompensation for det bånd på deres ejer-råden, som fredningen medfører.

Byplanlægning

De væsentligste bestemmelser, som muliggør en opretholdelse af større samlede bykvarterer, er indeholdt i boligministeriets bebyggelseslov-

givning, først og fremmest byplanloven og saneringsloven. I *byplanloven (lov nr. 63 af 21. februar 1962)* findes der således en bestemmelse om, at det, hvor hensynet til bevaring af værdifulde gadebilleder eller gamle bygdeles særprægede karakter tilsiger det, i en byplan kan bestemmes, at bebyggelsen kun må nedrives, ombygges eller på anden måde ændres, hvis kommunalbestyrelsen giver tilladelse dertil. Reelt afgørende for bymilieuernes opretholdelse bliver således i første række selve den byplanpolitik og det byplanlægningsarbejde, som drives af den enkelte kommune.

Ligeledes er det henlagt til de kommunale bygningsmyndigheder at anvende den med hjemmel i *byggeloven for købstæderne og landet (lovbekendtgørelse nr. 158 af 8. maj 68)* udfærdigede normalbygningsvedtægts bestemmelser om bebyggelsens ydre fremtræden, hvorefter det på ejendommen kan tinglyses, »at bebyggelsens ydre fremtræden bevares i samme skikkelse, i hvilken den forefindes, således at ændringer af disse forhold kun må udføres med kommunalbestyrelsens forudgående godkendelse.«

Af betydning for adskillige byer med gamle kvarterer er endvidere *saneringsloven (lov nr. 184 af 5. juni 1959)*, der for tiden er under revision, idet et forslag til en ny lov behandles i folketinget. Efter denne lov udarbejder og vedtager kommunalbestyrelserne saneringsplaner, gående ud på en fornyelse af den eksisterende bebyggelse for områder, der omfatter så usunde eller brandfarlige huse, at en bedre orden af forholdene må anses for påkrævet. Saneringsloven kommer derved til at omfatte en stor del af den ældste og mest udslidte boligmasse, der netop udgør de gamle bebyggelsesmilieuer, som der ofte ønskes taget hensyn til. Loven omfatter derfor også mulighed for en særlig statsstøtte til saneringsplaner, der rummer en bebyggelse, som efter Det særlige Bygningssyns opfattelse har kunstnerisk eller historisk værdi. Istandsættelsen af den gamle bygningsmasse vil nemlig ofte være så bekostelig, at særlig støtte er nødvendig for at opnå rentabilitet for bygningerne.

Da det som nævnt er kommunerne, der udarbejder saneringsplanerne, afhænger det atter af kommunernes byplanpolitik, om saneringslovens mulighed for medvirken til opretholdelse af de værdifulde bebyggelsesmilieuer udnyttes.

3. Fremtidsperspektiver

Det erkendes i stadig stigende grad, at opretholdelsen af de arkitektoniske monumenter fra

de forskellige tidsaldrer er en væsentlig opgave i det moderne samfund; de internationale bestræbelser for at støtte dette arbejde, der bl. a. foregår gennem UNESCO, illustrerer dette.

De tekniske problemer

Den danske bygningsfredningslovgivning udgør et godt formelt arbejdsgrundlag for bevaringsarbejdet her i landet, selv om det utvivlsomt vil blive nødvendigt ved en kommende revision at udbygge beskyttelsen af de B-fredede bygninger samt give mulighed for en vis fredning af afgrænsede bebyggelsesmilieuer i byerne. (Endvidere vil det formentlig også være nødvendigt til stadighed at regulere de særlige skatteregler, der er nævnt ovenfor, i takt med de formentlig stadig stigende skatter og afgifter m. v.). Alligevel tegner situationen sig ikke lyst, medmindre det for alvor bliver erkendt, at disse opgaver er så væsentlige og påtrængende, at de sikres en betydelig større økonomisk indsats fra samfundets side, end tilfældet hidtil har været. Man kan ikke i fremtiden regne med, at ejere af fredede bygninger med store økonomiske ofre i forhold til, hvad der skal investeres ved nyere bygninger, skal kunne opretholde og istandsætte deres ejendomme uden en vis støtte, og dette vil gælde såvel når ejerne er privatpersoner, som når offentlige institutioner står som ejere eller administratorer af fredede bygninger. Opretholdelse og fornyelse af stråtage eller tegltag, restaurering af rent dekorative elementer er kun nogle af de mange problemer, der i fremtiden vil give betydelige økonomiske byrder for de fredede bygninger, bl. a. fordi selve det håndværks- og konserveringsmæssige arbejde i forbindelse med istandsættelserne vil være særligt kostbart, da det i stigende grad vil dreje sig om arbejdsformer, som ikke længere vil være almindelige. Et yderligere problem er, at rekrutteringen af håndværkere og specialister formodentlig vil blive meget vanskelig.

De økonomiske problemer

Dette rekrutteringsproblem er en side for sig i hele billedet. Dets løsning eller afhjælpning vil kræve en vis stab af konservatorer og af specialuddannede håndværkere. Konservatorproblemet vil muligvis kunne afhjælpes ved gennemførelsen af en særlig konservatoruddannelse, der er under forberedelse, og ved en udbygning af Kunstakademiets arkitektskoles specialuddannelse i restaurering, når der i øvrigt tillige bli-

ver oprettet et rimeligt antal stillinger. Rekrutteringen af specialuddannede håndværkere vil måske frembyde det største problem, som for nogle arbejdsområders vedkommende kun vil kunne afhjælpes ved udenlandsk arbejdskraft. Af afgørende betydning i denne henseende vil det være, at der til stadighed er arbejdsopgaver, således at et hold af en given størrelse kan påregne konstant beskæftigelse. Tilvejebringelsen af en konstant beskæftigelse for specialister bliver således noget afgørende på alle led inden for bevaringsarbejdet, såvel for de planlæggende arkitekter og bygningshistorikere som for konservatorer og håndværkere, ligesom det naturligvis vil være tvingende nødvendigt, at de økonomiske bevillinger er stabile.

Spørgsmålet om de bygningsmaterialer, der anvendes, frembyder også problemer. Den industrialisering, der er foregået inden for byggefagene, har medført, at der nu opstår stigende vanskelighed ved at fremskaffe tidligere ganske traditionelle bygningsmaterialer. Også på dette punkt vil det derfor være af betydning, at der kan planlægges for større kvantiteter, således at en produktion bedre kan opretholdes. I øvrigt må man regne med, at adskillige nye materialer efter en afprøvning vil kunne indpasses i restaureringsarbejdet.

Disse økonomiske og tekniske problemer vil gøre sig gældende overalt, hvor det drejer sig om istandsættelse af gamle huse, og de er derfor også medvirkende til at gøre arbejdet med udarbejdelsen af byplaner og saneringsplaner vanskeligt. Det er mere kompliceret at opretholde miljøerne i byerne end at bevare de enkelte fredede bygninger. Dette hænger også sammen med de forvaltningsmæssige forhold. De enkelte bygningers fredning varetages af et centralt statsligt organ, der har som særlig opgave at tage vare på disse bygninger. Opretholdelsen af kvarterer i byerne er derimod som omtalt et kommunalt anliggende, og hvordan vore byers fremtid bliver, afgøres derfor af den lokale politik, der på sin side i vidt omfang vil bero på, hvilken rådgivning de lokale styrelser modtager fra de respektive planlæggere.

Planlægningstendenserne

Generelt gør der sig to tendenser gældende med hensyn til planlægningen for de centrale, det vil ofte sige i deres oprindelse middelalderlige, bykvarterer i hovedstaden og købstæderne:

En, der betoner erhvervsinteresserne, og som selv om dette ikke er uforeneligt med oprethol-

delsen af visse ældre elementer, forudsætter byernes indretning til brug for moderne forretningscentre, herunder med tilvejebringelse af parkeringsplads, ofte ved nedrivning af store bebyggede områder.

Den anden tendens går ud på en bevaring af bycentrene gennem en øget anvendelse af dem til beboelsesformål og med en uddynding af erhvervsvirksomhederne. Gennem denne form vil man naturligvis i høj grad tilgodesee en række af de særlige hensyn til de foran omtalte mangeartede menneskelige behov, som indgår i en vurdering ved byfornyelserne. Men hertil kommer, at en udbygning af vore gamle byer til moderne erhvervsformål måske ikke vil være samfundsøkonomisk rimelig, idet der vil kunne blive tale om en fejlinvestering for at tilvejebringe forretningscentre, som muligvis slet ikke vil være funktionelle på længere sigt, men hvis etablering som sikker forudsætning har mægtige udgifter og en udslettelse af betydelige dele af bycentrenes ældre partier.

En intensiveret, objektiv forskning af de sociologiske og økonomiske elementer i forbindelse med fornyelsen af vore ældre byer vil være af væsentlig samfundsmæssig betydning.

Den rådgivning af de lokale myndigheder, som ligger uden for, hvad der opnås gennem den professionelle byplanlægning, udøves bl. a. gennem de centrale myndigheder, Det særlige Bygningssyn, nationalmuseet og boligministeriets kommitterede. En stor del af den tager imidlertid, som naturligt er, sit udgangspunkt i et lokalt initiativ, bl. a. af private lokale bevaringsforeninger, der kan påvirke og få indflydelse på det lokale planarbejde. Disse foreninger oprettes i disse år i stadig stigende antal, og af de statslige midler er der ydet visse tilskud til deres virksomhed. Den landsdækkende private »Fonden for Bygnings- og Landskabskultur« søger disse lokale foreningers arbejde koordineret og inciteret til arbejde på særligt udsatte og værdifulde områder. I de kommende år må de nye trusler, der melder sig over en meget bred front, søges imødegået lokalt, men med fornøden statslig støtte ved tilskud til disse foreningers virksomhed.

De private foreningers arbejde er af så meget større betydning, som disse bedre kan tage fat på en række af de mange opgaver, der melder sig ved udformningen af bymiljøet, f. eks. med hensyn til gadebelysning, udformning af parkeringspladser, skiltning o.s.v.

Den beskyttelse af helheder, bestående af hi-

storske bygninger og deres interiører, der er omtalt foran, og som der er et stort behov for, er en uhyre kompliceret sag. Medens bygningerne kan opretholdes i kraft af bygningsfredningslovens generelle regler, er en løsning af spørgsmålet om interiørens opretholdelse næppe mulig ved hjælp af almindelige bestemmelser. I denne henseende må man derfor pånytsætte på, at man med de nødvendige midler stillet til rådighed, og eventuelt ved visse specielle lovregler, kan opnå frivillige ordninger med ejerne, der i en række tilfælde vil være de mest interesserede i, at disse helheder kan bevares for fremtiden.

I de fleste fredningsbestræbelser spiller flere interesser ind. Primær i naturfredningsarbejdet var således de videnskabelige interesser ud fra ønsket om at opretholde forskningsområder eller arter af planter, dyr eller geologiske fore-

komster som forsknings- eller studieområde. Hertil kom senere de rekreative interesser, der gik ud på at varetage almenhedens behov for at kunne færdes i et smukt og tiltrækkende landskab. Ind i disse synspunkter gik en nationalromantisk følelse, som den ikke mindst er afspejlet i fædrelandssangens lovprisning af landets natur. På tilsvarende måde har de arkitekturhistoriske og bygningshistoriske videnskabelige synspunkter i høj grad været afgørende for bygningsbevaringens udvikling. Men hertil er fra første færd kommet en række følelsesmæssige momenter. Disse har deres udgangspunkt i de elementer, som er afdækket gennem den moderne sociologiske analyse af bebyggelsesmiljøerne. Man kan karakterisere de gamle bebyggelser som reservater eller museumsgenstande, men de vil utvivlsomt komme til at udgøre stadig vigtigere led i den fremtidige planlægning.

UDDANNELSER

under kulturministeriet

INDLEDNING

Under ministeriet for kulturelle anliggender hører de kunstneriske uddannelser, som foregår på kunstakademier og musikkonservatorier, teaterskoler og filmskolen. Kunstakademiet er oprettet i midten af det attende århundrede, filmskolen i midten af 1960'erne, men selv dette spænd af tid har ikke betydet nogen ændring med hensyn til det, der er karakteristisk for alle kunstneriske uddannelser: det, at de nok slutter med eksamen og diplom, men ikke giver eneret eller blot fortrinsret til noget embede eller bestilling. Dommer eller læge bliver man kun, når man har bestået den derfor foreskrevne embedseksamen; kunstner bliver den, der vil være det, og som har talent, flid og kraft dertil. Når en kunstnerisk indsats skal bedømmes, tages der ikke hensyn til uddannelsen. Selvlært — autodidakt som kunstnere holder af at kalde det — privat uddannet eller akademiuddannet, det spiller ingen rolle, når det er det færdige værk, der skal tages stilling til.

Man kan selvfølgelig derfor stille spørgsmålet, om der bør opretholdes offentligt bekostede kunstneriske uddannelsesanstalter. Svaret er allerede givet i praksis, for såvidt som man ikke alene opretholder sådanne læreanstalter, man har i de senere år oprette flere nye, fordi der har vist sig et behov. Teorien bagved er, at samfundet må sikre sig, at der eksisterer uddannelsesmuligheder for kunstnere, ikke fordi man kan skabe et talent, men fordi man kan dygtiggøre et talent med hensyn til tekniske færdigheder, udvikle det gennem lærernes kunstneriske erfaring og, men blot som et eksempel, gennem en omhyggelig undervisning give sådanne informationer om forudsætningerne for fortidens og nutidens kunst, at det rigtige fundament for forsøg med hensyn til fremtidens kunst er lagt.

De kunstneriske læreanstalter adskiller sig på andre måder fra de øvrige højere læreanstalter. Det afgørende for optagelse er ikke — eller ikke alene — en bestået eksamen, for de andre lære-

anstalter typisk studentereksamen, men et konstateret talent. Naturligvis er denne konstatering, der finder sted ved en optagelsesprøve eller gennem et kortvarigt adgangskursus, behæftet med fejl, som ikke hæfter ved den bedømmelse, der finder sted på grundlag af en mangeårig skolegang, men den tillader på den anden side anvendelsen af et konkret egnethedskriterium. Dette sidste giver sig ret tydelige udslag i de temmeligt lave frafaldsprocenter, disse læreanstalter kan opvise.

De kunstneriske uddannelser er endelig over for andre højere uddannelser karakteriseret ved, at begrebet fremskridt inden for det område de dækker er ukendt som kvalitetsnorm. Mens der ikke er nogen tvivl om, at nutidens læge eller ingeniør er dygtigere end sin forgænger, fordi summen af viden inden for området er blevet større, så gælder dette ikke maleren eller komponisten.

Alligevel kan man helt utvetydigt tale om, at udviklingen stiller krav til de kunstneriske uddannelser, fordi nye udtryksformer, nye materialer, ny teknik kommer til og skal mestres ved siden af de gamle — orkestermusikeren skal f. eks. idag beherske et kolossalt repertoire med meget varierede krav, og hver dag skrives der ny musik, der stiller nye. Det samme gælder naturligvis dirigenten og sangeren, skuespilleren og instruktøren.

Dette fører disse læreanstalter ind i et krav om forskning, navnlig den vigtige del af forskningen, der hedder eksperimenter. Man må ikke glemme, at enhver uddannelsesreform er et halvt menneskeliv om at slå igennem i praksis, i den forstand, at den praktiske udøvelse af den pågældende virksomhed i så lang tid vil være præget af de personer, der har deres udgangspunkt i den forrige uddannelse.

Det er derfor af den yderste vigtighed, at uddannelserne til enhver tid når så langt frem imod det kunstneriske udtryks grænser som muligt, og dette fordrer, at læreanstalten selv er

med til at afstikke grænserne. Ellers kommer man nemt i den situation, at den fortid, der er blevet nutid også bliver fremtid, og det er ikke mindst for kunsten en uantagelig situation.

Uddannelsesinstitutionerne råder over ressourcer, lokaler, instrumenter, apparatur osv. til opfyldelse af deres uddannelsesformål. Dette sætter dem i stand til relativt omkostningsfrit at gøre forsøg — teaterskolen med teaterformer f. eks., som vil koste dyrt i det øjeblik, de skal udføres på et spillende teater, men læreanstalterne indtager nok for tiden en lidt for forsigtig holdning i denne henseende. Man kan savne et stærkere engagement, f. eks. fra musikkonservatorierne og fra de billedkunstneriske skoler i tidens kunstneriske problemer. Men man kan også savne den bevillingsmæssige anerkendelse af forskningsopgaven. Det har formet sig så ejendommeligt, at de kunstneriske læreanstalter altid har måttet kæmpe hårdt for at opnå ligestilling med de andre højere læreanstalter. Det er vanskeligt at finde begrundelser herfor, men det er en kendsgerning. Ligeberettigelsen er nu gennemført på mange måder, men man mangler fortsat den fuldstændige anerkendelse af, at forskning og forsøg inden for disse læreanstalters kunstneriske og pædagogiske område er lige så nødvendige som inden for andre læreanstalters videnskabelige områder.

De kunstneriske læreanstalter uddanner kunstnere. Men de uddanner også pædagoger eller formidlere. Det var inden for musikken, man først erkendte, at man kunne lære at blive lærer i de kunstneriske discipliner. I 1940 — så tidligt eller så sent — indrettedes den musikpædagogiske eksamen. I dag er det at uddanne musikpædagoger et af konservatoriernes hovedformål. Med en snes års forsinkelse i forhold til konservatorierne er kunstakademiet begyndt at uddanne kunstpædagoger.

I de kommende år vil der inden for kulturpolitikken sandsynligvis blive lagt størst vægt på formidlingsprocesserne. Dette vil for læreanstalterne betyde, at der vil blive stillet store krav til de allerede eksisterende uddannelser af formidlere, og man kan meget vel tænke sig, at nye uddannelser må etableres. I teatrets situation er der adskillige træk, der tyder på, at teaterskolerne må tænke på en teaterpædagoguddannelse. I den kommende omtale af museernes problemer vil man lægge mærke til, at manglen på uddannet personale til at varetage museernes oplysende arbejde er et hovedproblem. Der er intet mærkeligt eller nyt i dette. Siden 1918 har der eksisteret en skole, der uddannede kulturformidlere med direkte henblik på det alment oplysende arbejde. Det er den uddannelse, der i dag varetages af Danmarks Biblioteksskole.

DANMARKS BIBLIOTEKSSKOLE

Den første skoling af medarbejdere ved folkebibliotekerne etableredes i 1918 ved oprettelsen af Statens Bogsamlingskomité's biblioteksskole, som var af tre måneders varighed.

Ved bibliotekslovens gennemførelse i 1920 blev det fastslået, at en faglig uddannelse af folkebibliotekernes personale skulle finde sted under ledelse af biblioteksdirektøren, som i samme år udformede det første uddannelsesprogram, der omfattede fem måneders skole, som efterfulgtes af fire måneders praksis.

I løbet af 20'erne og 30'erne skete der flere ændringer af uddannelsen, som i hovedtræk medførte en forlængelse af den samlede uddannelsestid og især en forskydning i retning af længere praksistid. Den sidste væsentlige reglementsændring, inden skolen blev selvstændig, fandt sted i 1938. Det fastsattes her, at uddannelsen normalt skulle være på fire år og indledes med en tre-årig elevtid ved et uddannelsesberettiget bibliotek. I løbet af disse tre år skulle der tillige bibringes eleverne et større fond af teoretiske kundskaber ved lokalt foranstaltet undervisning. Optagelsen på den et-årige biblioteksskole (det fjerde elevår) var betinget af en tilfredsstillende optagelsesprøve, som normalt afholdtes ved slutningen af elevtidens andet år.

Denne organisering af uddannelsen pålagde de uddannelsesberettigede biblioteker en stor undervisningsbyrde, og det viste sig efterhånden, at det på denne måde var umuligt at bibringe de studerende en undervisning, der kunne danne et ensartet grundlag for arbejdet på skolen. Desuden herskede der et misforhold imellem den meget lange praksistid og den alt for korte skoletid.

Under arbejdet med reorganisering af folkebibliotekernes uddannelsesproblem skabtes der i årene 1954-55 kontakt med de videnskabelige og faglige biblioteker, og der opstod et samarbejde om planlægningen af en selv-

stændig højere læreanstalt til varetagelse af den teoretiske undervisning for alle kategorier af det biblioteksuddannede personale.

Inden for de videnskabelige og faglige biblioteker havde spørgsmålet om, hvilke veje man burde gå for at gennemføre en biblioteksteoretisk undervisning og dennes omfang, været genstand for drøftelse i mange år. Som hovedregel har bibliotekaren ved denne bibliotekstype embedseksamen fra universitet eller anden højere læreanstalt, og biblioteksassistenterne har studentereksamen. Disse medarbejders biblioteksfaglige uddannelse har fundet sted på de enkelte biblioteker under ledelse af ældre bibliotekarer og sigtende imod at opøve de nyansatte i enkelte specielle arbejdsområder, mens man kun i mindre omfang har kunnet meddele en almen biblioteksteoretisk undervisning.

I 1950 organiserede Rigsbibliotekarembetet et forsøgskursus på 150 timer i biblioteksteoretiske discipliner beregnet for yngre bibliotekarer ved Det kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket. I 1952 afholdtes et andet kursus af mere elementær og teknisk art, beregnet for assistenter og bibliotekarer ved de mindre specialbiblioteker, som fik en så stor tilslutning, at det måtte gentages det følgende år. Endelig organiseredes et kursus for medarbejdere ved såvel store som små biblioteker i 1955.

Gennem vedtagelse af lov nr. 132 af 25. maj 1956 skabtes mulighed for opbygningen af en fælles læreanstalt for den bibliotekariske uddannelse.

I loven fastsloges det, at skolens formål dels var at meddele studerende fra såvel folkebibliotekerne som forskningsbibliotekerne den fornødne biblioteksfaglige uddannelse, dels at virke for fremme af teoretiske studier inden for biblioteksvæsenets forskellige områder.

I henhold til bekendtgørelse opdelt skolen

i to sektioner for studerende fra henholdsvis folkebibliotekerne (Sektion I) og de videnskabelige og faglige biblioteker (Sektion II).

Loven om Danmarks Biblioteksskole blev optaget til revision i folketingssamlingen 1965-66 og er nu afløst af lov nr. 232 af 8. juni 1966, der trådte i kraft den 1. juli 1967. Hovedformålet med lovrevisionen var en forbedring af folkebibliotekaruddannelsens indhold og en forøgelse af biblioteksskolens kapacitet med henblik på en afhjælpning af den stadigt voksende bibliotekarmangel. Man anså det ikke for muligt at indføre gennemgribende forbedringer af bibliotekaruddannelsen uden en lovændring, uanset at uddannelsesordningen ikke var omtalt i lovens tekst, men i dens forarbejder. Loven af 8. juni 1966 omtaler på tilsvarende måde biblioteksskolens formål og styreform m. v., mens selve uddannelsens indhold fremgår af bemærkningerne til lovforslaget og af folketingsudvalgets betænkninger.

Under arbejdet med forberedelse af lovrevisionen blev det fastslået, at der i en år-række måtte optages ca. 200 studerende på biblioteksskolens sektion I, hvis der skulle ses en løsning på bibliotekernes stadig mere alvorlige personaleproblemer. Foruden at give bibliotekaruddannelsen et væsentlig forbedret indhold fandt man det endvidere påkrævet at frigøre de bibliotekarstuderende fra den hidtidige ordning, hvorefter de ansattes som elever på uddannelsesberettigede biblioteker, som derefter indstillede dem til optagelse på biblioteksskolens grundskole. Der var betydelige mangler knyttet til denne ordning, ikke blot med hensyn til uddannelsesgrundlaget, men tillige med hensyn til mulighederne for at udvide antallet af elever (studerende).

I henhold til ordningen af 1966, jfr. bekendtgørelse af 18. december 1967, optages de studerende nu direkte på biblioteksskolen. Studieordningen er fortsat fire-årig, men den teoretiske del af uddannelsen udgør i alt tre år, den praktiske del kun et år af uddannelsen, hvor den tidligere udgjorde togethalvt år. Det var under lovrevisionens forberedelse tanken at gennemføre en yderligere udbygning af bibliotekaruddannelsens teoretiske side, idet man som nævnt i lovforslagets bemærkninger anså en praktisk indlæring på fire måneder for tilstrækkelig, hvis denne blev tilrettelagt pædagogisk bedst muligt. Til et så kraftigt brud med fortiden var tiden

dog endnu ikke moden, og det må da også erkendes, at kendskab til arbejdet i praksis her - og som ved enhver anden uddannelsesform fortsat har en betydelig værdi for den færdiggjortedes arbejde.

Ved forøgelsen af den teoretiske uddannelsen blev der skabt mulighed for på ensartet grundlag at bibringe de studerende den viden, de tidligere for en del måtte indhøste på en række forskelligartede biblioteker. Yderligere blev der plads inden for studieordningen dels til at tage nye fagområder som f. eks. anvendelse af audio-visuelle materialer op, dels til en uddybelse af traditionelle biblioteksfag, der før kun havde været nødtørftigt dækket.

Folkebibliotekerne gennemløber i disse år en meget kraftig udvikling, hvor hovedvægten mere og mere lægges på det informations- og kulturformidlende. Der kan derfor ikke herske tvivl om, at den veluddannede bibliotekar er en nødvendighed i et fremtidigt samfund, hvor ikke mindst kravet fra uddannelsesinstitutionerne gør sig gældende med stigende styrke, ikke alene med hensyn til den traditionelle boglige betjening, men også med hensyn til arbejdet med audio-visuelle hjælpemidler af enhver art.

Uddannelsen af personalet ved forskningsbibliotekerne er et andet af de problemer, som forudsættes taget op ved loven af 1966 om Danmarks Biblioteksskole. Mens de videnskabeligt uddannede bibliotekarer i de senere år har gennemgået et kortvarigt obligatorisk kursus i biblioteksteoretiske fagområder, har de »halvprofessionelle« biblioteksassistenter ved forskningsbibliotekerne i de senere år modtaget en teoretisk uddannelse af ca. 200 timers varighed med påfølgende eksamen ved Danmarks Biblioteksskole. Som en konsekvens af lovændringen har biblioteksassistenternes forhold senere været taget op til overvejelse i et særligt udvalg, der i 1967 afgav betænkning (nr. 462) om disses fremtidige uddannelses- og ansættelsesforhold. Også på dette område har man kunnet dokumentere et betydeligt behov for en forbedring af uddannelsens teoretiske side, fra de nuværende godt 200 timer til en uddannelse af ca. 1.500 timers varighed, fortsat afsluttet med eksamen fra biblioteksskolen.

Af samme årsager som for de folkebibliotekarstuderende er det ifølge betænkningen hensigten at optage de fremtidige biblioteks-

assistenter som studerende direkte på biblioteksskolen, således at de frigøres fra den nuværende ansættelse som elever ved et forskningsbibliotek.

Forskningsbibliotekerne har i høj grad været opmærksomme på mulighederne for at anvende biblioteksassistentgrupper i biblioteksarbejdet med den deraf flydende aflastning af det akademisk uddannede personale. De nuværende biblioteksassistenter udgør således et yderst værdifuldt og helt uundværligt led i arbejdet ved de større forskningsbiblioteker.

Arbejdet i udvalget er konkluderet i et forslag om en væsentlig mere teoretisk præget uddannelse af de hidtidige biblioteksassistenter, hvis samlede uddannelsestid dog fortsat bør være af fire års varighed. Efter forslaget vil biblioteksassistenternes uddannelse i det hele kunne sidestilles med folkebibliotekarernes, og deres titel foreslås som konse-

kvens heraf ændret til »bibliotekar«. Med den nye uddannelse, som man håber at kunne sætte i værk i 1969, skulle forskningsbibliotekerne opnå en stab af biblioteksfagligt uddannede, der vil kunne overtage størstedelen af de mere teknisk betonedede processer og dermed frigøre den videnskabeligt uddannede arbejdskraft til opgaver, der forudsætter en sådan uddannelse.

Danmarks Biblioteksskole stilles med kravene om en udbygning såvel af folkebibliotekaruddannelsen som af uddannelsen af forskningsbibliotekernes personale over for meget betydelige krav, især med hensyn til udbygningen af staben af lærerkræfter. Ved overtagelsen i 1968 af de nye lokaler med en kapacitet på ca. 14.000 m² skulle derimod lokaleproblemerne være løst for en årrække. Den planlagte udbygning af Danmarks Biblioteksskole efter den nye lovs ikrafttræden 1. juli 1967 fremgår af følgende oversigt:

	1967-68	1968-69	1969-70	1970-71	1971-72	1972-73
<i>Studerende</i>						
Sektion I	292	495	676	740	750	750
Sektion II	68	65	135	130	120	160
Kursusvirksomhed	15	15	20	30	40	50
I alt	375	575	831	900	910	960
<i>Lærertimer</i>						
Sektion I	8.100	12.400	15.200	16.400	16.400	16.400
Sektion II	1.200	1.200	4.200	5.000	5.000	6.100
Kursusvirksomhed	2.500	3.000	4.000	5.600	6.600	7.500
I alt	11.800	16.600	23.400	27.000	28.000	30.000
<i>Lærere</i>						
Antal faste lærere	16	28	40	46	48	52
Timelærere, antal timer	4.500	4.500	4.500	4.500	5.000	5.000

Udbygningen af Biblioteksskolen til et elevantal inden for begge sektioner på henimod 1.000 om året stiller meget store krav til Biblioteksskolens administration og hele virksomhed. Indtil nu har det kun med meget store vanskeligheder kunnet lade sig gøre at optage de 200 studerende om året på folkebibliotekarlinien, som er forudsat ved lovens vedtagelse, og gennemførelsen af den nye uddannelse under sektion II for personalet ved forskningsbibliotekerne svæver endnu i det uvisse.

For en uddannelsesinstitution som Danmarks Biblioteksskole, der skal sætte en ny og udvidet uddannelsesordning i værk, er det

selsagt af stor vigtighed at kunne råde over ikke alene tilstrækkelig mange, man også de bedst mulige lærerkræfter inden for de givne fagområder. Hidtil har biblioteksskolen kæmpet med problemer i begge henseender. Man har således kun med vanskelighed kunnet få de lærerkræfter, som må anses for bedst egnede inden for de fag, der naturligt bør varetages af folkebiblioteksuddannede, bl. a. fordi de kommunale aflønninger for folkebibliotekarere væsentligt overstiger, hvad staten har mulighed for at tilbyde. Hertil kommer, at en lang række fagområder, f. eks. inden for litteratur- og bogkundskab, kræver ansættelse af akademisk uddannet arbejdskraft, og inden

for denne kategori har det i de seneste år været stadig sværere at få bevilget selv de nødvendige stillinger.

Gennemførelse af en ny uddannelsesordning ved biblioteksskolens sektion II for forskningsbibliotekernes personale i overensstemmelse med betænkningens forslag vil således ikke kunne ske, medmindre skolen får mulighed for at benytte videnskabeligt uddannede bibliotekarer i undervisningen.

En tilstrækkelig stor og tilstrækkeligt kvalificeret lærerstab, der bl. a. kan løse den opgave at dække manglen på egnede lærebøger, er i øjeblikket det altoverskyggende problem for biblioteksskolen. Ifølge loven er det - og har det været - biblioteksskolens opgave at fremme forskningen inden for bibliotekernes område. Hidtil har skolen kun i begrænset omfang kunnet tage denne del af sin opgave op, og en væsentlig øget indsats på dette felt kan man næppe påregne i de

første år under opbygningen af de ændrede studieordninger på begge skolens sektioner.

Det kan virke fremmed for danske ører at tale om en biblioteksteoretisk forskning, specielt vel inden for folkebibliotekernes område. Noget sådant er dog ikke ukendt i andre lande, således findes videnskabelig forskning på biblioteksområdet i USA, som i mange henseender har dannet forbillede for biblioteksvæsenet herhjemme. På lidt længere sigt vil det være ønskeligt at tage forskningen inden for de biblioteksteoretiske fag op også i Danmark, hvor systemet af biblioteker indtager en voksende plads både på uddannelsesområdet og inden for kulturformidlingen som helhed. For biblioteksskolen vil et øget forskningsprogram gøre det muligt at skabe et miljø, der kan tiltrække de bedst kvalificerede yngre lærerkræfter og dermed styrke bibliotekaruddannelsens niveau.

KONSERVATORUDDANNELSEN

Et udvalg under kulturministeriet fremsætter i meget nær fremtid forslag om, at der etableres en uddannelse for konservatorer, restauratorer og konserveringsteknikere.

Konservering og restaurering er en særlig gren af museums-, biblioteks- og arkivvirksomheden, der dels består i at behandle museumsgenstande og lignende, således at de tåler de forhold, hvorunder de i fremtiden skal opbevares og benyttes, dels består i så vidt muligt at tilbageføre en genstand til oprindeligt udseende eller form ved reparation eller rekonstruktion.

I flere hundrede år er der i Danmark indsamlet kunst, kulturhistoriske genstande og skriftlige vidnesbyrd til belysning af fortiden. Biblioteker, arkiver, museer og kirker rummer samlinger og kunstgenstande af uerstattelig værdi.

I samlingerne indgår yderligere udenlandsk kunst og fremmede kulturhistoriske genstande, som gennem årene er erhvervet ved store ofre fra staten og betydelige donationer fra private.

Disse samlinger udgør en væsentlig del af vor kulturarv og er en naturlig forudsætning og inspiration for dansk åndsliv.

Det har ikke umiddelbart nogen mening at søge at vurdere disse samlingers værdi, idet den tanke vel overhovedet ikke kan opstå, at de skulle realiseres. Det kan dog i en bestemt relation - nemlig udgifterne til samlingernes bevaring - have en vis interesse at forestille sig, hvad en realisation af museumsgenstande m. v. i givet fald ville indbringe på en offentlig auktion. Alene de malerier, der findes i kunstmuseets udenlandske samling, må gennemsnitlig anslås til en værdi af 1 mill. kr. pr. stk., og den sum, som samtlige Danmarks kulturelle skatte ville indbringe, leder snarere tanken hen på rumfart end på kultur. Dette bør fremhæves for yderligere at skabe en

forståelse for, at der må ofres noget, for at vore samlinger ikke forringes eller går helt til grunde.

Ingen er i tvivl om, at maskiner, automobiler, inventar, huse osv. må passes og vedligeholdes. For hver enkelt gruppes vedkommende beregnes ud fra rent økonomiske synspunkter, hvor stor en procentdel af anskaffelsværdien, der årlig bør ofres på istandsættelse og vedligeholdelse. Det ville simpelt hen være økonomisk uforvarsligt ikke at gøre det.

Samme synspunkter er hidtil ikke anlagt, for så vidt angår museers, bibliotekers og arkivers samlinger. Trods det, at en forsvarlig vedligeholdelse af disse samlinger snarere i penge ville koste promiller end procenter af samlingernes værdi, er der sket store undladelsessynder på disse områder.

Fra alle sider foreligger meldinger om, at der år for år opstår større og større behov for restaurering og konservering af samlingerne.

Dette skyldes for det første ganske enkelt, at institutionerne ikke har været i stand til at holde sig nogenlunde å jour med konserveringen - kapaciteten har alle steder været for ringe - og for det andet, at nedbrydningen af materialer af så at sige enhver art accelereres meget stærkt på grund af den voksende industrialisering. Luftforurening som følge af øget benudnyttelse og den stærkt øgede trafik medfører betydelige skader - ikke mindst når der som flere gange fremført bør stilles krav til museerne om en mere intensiv brug af museumsgenstandene til udstillinger m. v.

Der må derfor snarest gøres en alvorlig og systematisk indsats.

Denne indsats bør først og fremmest bestå i at fremskaffe flere konservatorer og restauratorer, som må uddannes til det ansvarsfulde hverv, de skal påtage sig. Modsat en række

andre lande har Danmark ikke oprettet en egentlig uddannelse for konservatorer.

Disse har været henvist til oplæring på museerne suppleret med kursus på udenlandske konserveringsanstalter. Det har hæmmet rekrutteringen til faget, så meget mere som man fra samfundets side kun tilbyder disse mennesker meget beskedne lønninger.

Det nævnte udvalgsforslag beskæftiger sig i almindelighed med, hvorledes konserveringsopgaverne fremtidig bør løses. Man må sikre sig en udvidelse af konserveringskapaciteten og søge gennemført en fast uddannelse for de personer, som skal beskæftiges med disse opgaver, ligesom en lønmæssig forbedring af de pågældendes vilkår må søges fremmet.

Konserveringspersonalet kan inddeles i fire grupper:

- 1) Konservator/restaurator.
- 2) Konserveringstekniker/
restaureringstekniker.
- 3) Håndværker.
- 4) Medhjælper.

Konservatoren står for gennemførelsen af de relevante undersøgelser og foretager herudfra vurderingen af hele arbejdets omfang, tilrettelægger og leder arbejdet på værkstedet.

Restauratorens opgaver falder væsentligt

inden for maleri- og skulpturrestauration, hvor hans kunstneriske uddannelse giver ham særlige forudsætninger. Det vil ikke altid være muligt at sondre skarpt mellem konservatorens og restauratorens områder, men restauratoren vil fagligt indgå i arbejdet på linie med konservatoren.

Konserveringstekniker en skal beherske de gængse konserveringsmetoder inden for sit område. Han skal tillige tilvejebringe fornøden dokumentation for den af ham gennemførte del af arbejdet.

Håndværkeren udfører efter fornøden vejledning det håndværksmæssigt faglige arbejde, mens endelig *medhjælperen* med praktisk hånddelag udfører en del manuelt arbejde (samling af potteskår m. v.).

For konservatorer/restauratorer og teknikere bør gennemføres en egentlig uddannelse, som efter et fagligt skøn bør være henholdsvis fem-årig og to-tre-årig.

Samtidig med etableringen af uddannelse på dette felt bør man foretage en organisering og rationalisering af hele konserveringsvirksomheden. Arbejdet må således efter sin art fordeles mellem museer, forskningsbiblioteker og arkiver, således at de enklere opgaver udføres lokalt, mens de sværere konserveringsopgaver samles på de udbyggede konserveringsværksteder, som råder over det fornødne apparatur.

ARKITEKTUDDANNELSEN OG DEN BILLEDKUNSTNERISKE UDDANNELSE

Den statslige højere uddannelse i bygningskunst (arkitektuddannelsen) og i de billedkunstneriske discipliner (maler- og billedhuggeruddannelserne) finder for arkitektuddannelsens vedkommende sted på kunstakademiets arkitekt-skole og arkitektskolen i Århus og for de billedkunstneriske uddannelsers vedkommende alene på kunstakademiets billedkunstneriske skoler.

Kunstakademiet, eller som det officielt hedder, Det kongelige Akademi for de skønne Kunster, er opdelt i *akademiets skoler* med den nævnte virksomhed og *akademirådet*, som virker som statens rådgiver i kunstneriske spørgsmål og som et af staten anerkendt kunstnerråd.

I det følgende redegøres særskilt for uddannelserne.

Grundlaget for Det kongelige Akademi for de skønne Kunster har siden akademiets oprettelse i slutningen af det 18. århundrede været en række kongelige fundatser, som har afspejlet de skiftende perioders krav til akademiets undervisning og øvrige virksomhed. Skolerne har gennem deres øgede samfundsmæssige betydning opnået en stadig større selvstændighed, som har givet sig udtryk i en organisatorisk adskillelse af skolerne og akademirådet.

De gældende regler for skolerne findes i undervisningsministeriets bekendtgørelse af 20. april 1959, men en revision af disse regler er under udarbejdelse.

For arkitektskolen i Århus, hvis virksomhed startede i 1965, gælder kgl. anordning af 28. december 1965. Også denne anordning står over for revision.

Skolernes virksomhed omfatter dels normaluddannelse af arkitekter, malere og billedhuggere, dels videregående eller særlig uddannelse inden for malerkunst, billedhuggerkunst og bygningskunst med tilgrænsende fagområder. Skolerne har videre til opgave at lade afholde forelæsninger, hvortil offentligheden har adgang,

over emner inden for de nævnte kunstarter og at drive forsknings- og forsøgsvirksomhed og rådgivende virksomhed i spørgsmål, der berører skolernes specielle fagområder.

Normalskolerne giver den grundlæggende almindelige uddannelse og har til formål gennem undervisning og øvelser at udvikle de studerendes kunstneriske anlæg og opøve deres særlige evner og bibringe dem de nødvendige forudsætninger for virksomhed som arkitekt, maler eller billedhugger.

På arkitektskolerne optages studerende, der har bestået studentereksamen, adgangseksamen til arkitektstudiet eller til civilingeniørstudiet m. m. eller bygningsteknikereksamen fra bygningsteknikerskolen. Søges arkitektuddannelsen af flere berettigede aspiranter, end der er plads til, foretages begrænsning efter et adgangskursus.

På maler- og billedhugger-skolerne optages aspiranter, som har bestået en særlig adgangsprøve til disse skoler.

I en kulturpolitisk redegørelse som denne hører en højere læreanstalt hjemme med de forbehold, der følger af, at alle landets højere læreanstalter udvikles efter en i væsentlige træk fælles uddannelsespolitik, som navnlig omhandles i den af undervisningsministeriet i juni 1967 publicerede »Skitse for udbygningen af de højere uddannelser i tiden indtil 1980«. I det følgende vil der derfor i højere grad blive anlagt kulturpolitiske synspunkter på uddannelsernes betydning end uddannelsespolitiske synspunkter på deres indhold.

Uddannelsesproblemerne har fået en væsentlig placering i den almindelige debat, særlig på grund af

- 1) kravene om øgede bevillinger
- 2) kravet om adgangsbegrænsningens bortfald
- 3) spørgsmålene om ændringer i studiernes indhold, særlig således at der sikres mulighed

for mellemuddannelser, specialisering, videreuddannelse og efteruddannelse

- 1) ønskerne om ændringer i læreanstaltners ledelse, således at de studerende får indflydelse på studiets tilrettelæggelse m. m.

Som det vil ses af det efterfølgende, gør alle disse problemer sig kraftigt gældende for de heromhandlede uddannelsers vedkommende og særlig for arkitektuddannelsen.

1. Arkitektuddannelsen

På akademiets arkitektskole er der i det sidste 10-år optaget følgende antal elever:

1959-60:	69	1964-65:	111
1960-61:	65	1965-66:	112
1961-62:	76	1966-67:	125
1962-63:	77	1967-68:	111
1963-64:	139	1968-69:	141

I de senere år har antallet af kandidater været:

1960:	59	1964:	51
1961:	54	1965:	46
1962:	31	1966:	59
1963:	40	1967:	61
		1968:	58

Akademiets arkitektskoles samlede elevtal udgjorde i efteråret 1908 ca. 620.

Arkitektskolen i Århus rummer ea. 140 studerende og er planlagt udbygget til ca. 100 studerende.

I midten af 1970'erne vil de 2 eksisterende skoler være fuldt udbyggede og tilsammen rumme ea. 1.000—1.200 studerende, hvilket med en 5-årig studietid skulle svare til en årlig kandidatproduktion på ca. 200. Nogle studerende forlader dog studiet, andre går ud i praktisk tegnestuearbejde uden at have taget endelig eksamen, eventuelt for senere at vende tilbage til akademiet eller for direkte at indstille sig til den afsluttende afgangsprøve. Antallet af studerende i afgangsklasserne kan derfor under den gældende studieordning ikke være et klart udtryk for det forventede antal kandidater.

Uddannelseskapacitet

Spørgsmålet om tilvejebringelse af yderligere kapacitet til uddannelsen af arkitekter er yderst presserende, da der igennem de senere år kun er blevet optaget ca. 25 % af de optagelsessøgende. Optagelsesprocenten er stadigt faldende i forhold til det stigende antal aspiranter. Der foreligger ikke, og der kan næppe på

grund af udviklingens store usikkerhed netop på dette område opstilles, klare prognoser for arkitektbehovet. Det er imidlertid givet, at der vil blive brug for flere arkitekter, end der kan uddannes nu. Selvom man på den anden side ikke kan vide, om der vil blive brug for arkitekter svarende til det antal optagelsessøgende på ca. 400, der melder sig i disse år, et antal, der vil stige med det stigende studentertal og formentlig stige yderligere, hvis optagelsesprøven bortfalder. Ønsket om, at adgangsbegrænsningen for arkitektstudiet fjernes, er naturligt ud fra en umiddelbar sammenligning med universitetet. Imidlertid gør der sig væsentlige forskelle gældende. Undervisningen på akademiet og arkitektskolen i Århus kræver efter sin art mere plads og mere individuel undervisning, d.v.s. flere lærerkræfter end de fleste universitetsstudier. Arkitektuddannelsen er da også en af de dyreste højere uddannelser. Hertil kommer, at arkitektstudiet antages i særlig grad at forudsætte talent for faget.

Problemerne omkring optagelsesprøverne og skolernes kapacitet er for tiden underkastet drøftelser mellem arkitektskolernes ledelse og de studerende. Et fuldstændigt bortfald af adgangsbegrænsningen var ønskeligt men ville kræve indførelse af »stopeksaminer« efter f. eks. et års studium, således som det kendes ved universitetsstudierne. Hvis skolerne imidlertid skal kunne modtage og undervise forsvarligt i studiets første år et så stort antal studerende, som melder sig, vil det kræve en så voldsom bevillingsmæssig og lærerkræftmæssig koncentration om det første studieår, at uddannelsen i øvrigt med de givne ressourcer vil blive forringet. Bevillingerne må skønnes altid at være mere eller mindre utilstrækkelige til skolernes samlede ønsker, og ønsket om at ophæve adgangsbegrænsningen må derfor vurderes i forhold til ønsket om at forbedre uddannelsen som helhed og udvikle skolernes forskning.

I overensstemmelse med tankerne i planskitserne for udbygningen af de højere læreanstalter vil man på grundlag af resultatet af de igangværende overvejelser om adgangsbegrænsning undersøge behovet for etableringen af en tredje arkitektskole, som eventuelt vil kunne tænkes startet i slutningen af 1970'erne. Ud fra pædagogiske synspunkter ønsker man ikke at udvikle de bestående arkitektskoler udover de ovenfor nævnte størrelser, og man kunne forestille sig, at en tredje arkitektskole kunne blive hjemsted for en forsøgsræssig undervisning med ændrin-

ger af selve uddannelsens indhold for øje. Herom kan der imidlertid ikke i dag siges noget konkret, og det må skønnes, at udbygningen af de to eksisterende skoler i de kommende år vil lægge beslag på, hvad der bevillingsmæssigt kan opnås, ligesom udbygningen af skolernes forskning og forbedringen af undervisningen vil stille krav om en betydelig tilgang af højt kvalificerede lærerkræfter, som måske vanskeligt kan fremskaffes.

Uddannelsens indhold

Uddannelsen på akademiets arkitektskole har siden 1954 været under udbygning i overensstemmelse med arkitektuddannelseskommissionens betænkning af 1952, idet der navnlig er sket en udvidelse af undervisningen i de til bygningskunsten knyttede specielle fagområder som led i en vis liniedeling af studiets sidste del.

Arkitektuddannelsen i Århus, der startede i 1965, følger med visse begrænsninger samme uddannelsesmønster.

Arkitektuddannelsen er fortsat en enhedsuddannelse, d.v.s. at man uanset tilvalg af særlige fag bliver arkitekt uden specialiseringer i arbejdsområdet. Uddannelsen er delt i en første del, der er fælles for alle, og en anden del, der udover en række fælles fag giver tilvalgsmuligheder inden for linierne bygningskunst, byplan, landskabskunst, design, møbel- og rumkunst og restaurering. Studiets sidste halvår benyttes til afgangsprøve.

Arkitekternes virkeområde er, som det ses af tilvalgsmulighederne under studiet, blevet udvidet langt udover den oprindelige »bygmester«-funktion. Idet arkitekter i dag medvirker til løsning af opgaver inden for formgivnings- og designområdet og inden for planlægningsarbejdet, særlig i den offentlige sektor, og her specielt byplanarbejdet. Der er som følge af disse områders hastige udvikling en tendens til yderligere specialisering i studiet, som kunne tænkes at føre til en opgivelse af arkitekternes nuværende enhedsuddannelse. Da udviklingen imidlertid hurtigt gør en specialviden forældet, er der dog nok meget, der taler for at opretholde en almen arkitektuddannelse, således at behovet for specialuddannelse imødekommes gennem tilvalgsmuligheder under normaluddannelsen og gennem efter- og videreuddannelse.

Det ventes, at det danske samfund fra nu og indtil år 2000 skal bygge huse, industrianlæg og

offentlige anlæg i et omfang, der svarer til, hvad der i dag eksisterer af bebyggelse og anlæg i landet. Dette stiller ikke blot krav om flere arkitekter, men om anderledes uddannede arkitekter. En så voldsom byggeaktivitet som den forventede kan kun gennemføres efter en særlig planlægning, og arkitekten må derfor uddannes som planlægger bl. a. til den funktion at koordinere tilvejebringelsen af faktorer, som tilsammen danner et miljø, der kan tilfredsstillende vidt forskellige menneskelige behov.

Denne samfundsudvikling stiller meget store og meget forskelligartede krav til arkitekterne. En uddannelse, der skal sætte arkitekterne i stand til at opfylde disse krav, får et sådant indhold af alsidige idémæssige orienteringer, at arkitekterne samtidig bliver uddannet til på en meget direkte måde at medvirke i formuleringen af kravene til samfundets udvikling. De ideer om samfundsudviklingen, der præger vor tid, er naturligvis mangeartede og modstridende. Den tekniske udvikling har befordret tanker om dens effektive udnyttelse af vore ressourcer, herunder også af den menneskelige arbejdskraft. Den af den tekniske udvikling muliggjorte velstand har imidlertid givet plads for en udvikling, der til dels har vendt sig mod visse følger af effektivitetskravet. Disse ideer udvikles i teorien særligt inden for sociologien og psykologien, men i øvrigt inden for en række nyere specialer inden for naturvidenskabernes og de humanistiske videnskaber.

Disse til dels modstridende udviklingstendenser i spørgsmålet om udformningen af menneskers miljø har betydning for arkitektuddannelsens indhold, og der eksisterer således fælles uddannelsesmæssige interesser mellem arkitektuddannelsen, de tekniske uddannelser og de humanistiske uddannelser. Arkitektuddannelsen er i udlandet undertiden knyttet til højere tekniske læreanstalter, altså til ingeniøruddannelsen, undertiden til kunstakademier som i Danmark. For at sikre mulighed for skiftende og alsidige påvirkninger er det i dag den almindelige opfattelse, at udbygningen af arkitektuddannelsen bør ske på selvstændige arkitektskoler, men at disse må være placeret i en sammenhæng med andre højere læreanstalter, eller rettere universiteter, jfr. betragtningerne i planskitsen om centre for højere uddannelser.

Det er i konflikten mellem hensynet til effektivitet og økonomi på den ene side og hensynet til humanistiske og kunstneriske værdier på den anden side, at arkitektuddannelsens kulturpoli-

tiske aspekter ligger. Indholdet af arkitektuddannelsen vil ikke alene blive bestemmende for udformningen af de fremtidige bolig- og arbejdsmiljøer og for sikringen af landets naturværdier, men vil også medvirke til skabelsen af politiske ønsker inden for den fysiske planlægnings områder.

Problemet om den fremtidige arkitektuddannelse har to sider, der kan formuleres i spørgsmålene: Hvorledes venter arkitekterne, på baggrund af deres nutidige erfaringer, at samfundet vil udvikle sig, og hvad venter samfundet sig af den fremtidige arkitekt?

Arkitekten og samfundet

Om det første spørgsmål foreligger forskelligt materiale, tilvejebragt dels af skolerne, dels af Danske Arkitekters Landsforbund, der i 1965 nedsatte et uddannelsesudvalg. Dette udvalg gav i oktober 1968 en rapport indeholdende udvalgets overvejelser af såvel praktisk som principiel karakter, som skønnes særlig relevant i diskussionen om de højere uddannelser.

Selv om de foreliggende rapporter og de igangværende drøftelser røber en vis uenighed om uddannelsens fremtidige indhold, synes der i det hele at være enighed om, at uddannelsen skal sætte arkitekter i stand til i udformningen af anlæg af mindre eller større omfang, fra boliger til byanlæg, at koordinere en række til dels modstridende interesser, således at der opstår en i almindelig menneskelig forstand meningsfuld helhed. Man er opmærksom på, at en planlægning, der er dikteret af økonomiske og tekniske hensyn, har den umiddelbare tungtvejende fordel ved afvejningen med andre hensyn, at den kan formuleres meget klart og i tal, særlig i besparede beløb. Resultaterne af en udelukkende eller overvejende teknisk/økonomisk målsætning ved udformningen af f. eks. boligbebyggelser kendes nu i altfor mange forstadsbebyggelser, og erfaringerne fra ensartede, fantasiløse bebyggelser inspirerer til forestillingen om, at arkitekterne gennem deres uddannelse bør sættes i stand til at varetage de mere uhåndgribelige, men væsentlige interesser, der ligger i, at vore fysiske omgivelser — miljøet — udover rent praktiske formål skal tjene menneskelige behov, forstået som behov for æstetisk oplevelse, mulighed for udfoldelse i samvær med andre, for variationer i det sociale liv, forenklet sagt for trivsel. Netop disse behovs uhåndgribelighed gør

det nødvendigt, at man gennem uddannelse sættes i stand til at formulere dem og at påvise nødvendigheden af deres opfyldelse med samme klarhed og styrke, som de tekniske krav kan formuleres.

Arkitekterne venter, at byerne i kraft af industrialiseringen vil udvikle sig hurtigt, og at store bygge- og anlægsenheder vil komme til at dominere. Man ønsker derfor, at uddannelsen skal sætte arkitekterne i stand til at magte en planlægning af meget store anlægsarbejder og af byudviklinger på en sådan måde, at anlæggene vil være brugbare for en lang fremtid, også under ændrede tekniske og sociale forudsætninger.

Hvis arkitekterne skal kunne evne disse funktioner, må der ske en højnelse af uddannelsens kvalitet. Dette må ske gennem en øget forskning, der vil forbedre mulighederne for i tide at forudse, hvilke problemer der vil melde sig under en given samfundsmæssig udvikling.

Den fremtidige arkitektuddannelse må derfor ventes dels at orientere sig mod de samfundsvidenskabelige fag og dels mod discipliner, der koncentrerer sig om forskning af miljøets betydning. Kun en selvstændig stærkt udbygget forskning inden for arkitektuddannelsen vil kunne give arkitekterne sådanne kvalifikationer, at de kan omsætte de enkelte forskningsområders krav til anvendelige modeller, der kan indgå i en overordnet koordineret planlægning af vore fysiske omgivelser.

Samfundet og arkitekten

Samfundet har ikke formuleret bestemte krav til en fremtidig arkitektuddannelse, og dette, der var det andet spørgsmål, må derfor besvares i lyset af de forestillinger, der i samfundet er om fremtiden. Der ventes først og fremmest en fortsat velstandsstigning, som indebærer, at der af landets indbyggere stilles stadigt stigende krav til boligens kvalitet, til veje, fritidshuse og til en mængde offentlige servicefunktioner.

Det er almindeligt accepteret, at denne udvikling kun kan sikres gennem en planlægning.

For blot en snes år siden var tanken om planlægning fremmed for de fleste mennesker. Der var tilmed helt ind i politiske kredse en vis uvilje mod planlægningen, som man fandt måtte indebære en begrænsning i den almindelige dispositionsret. De senere års offentlige diskussioner om konkrete planlægningsproblemer og påvisningen af de uheldige resultater af den

tidligere mangel på planlægning har imidlertid medvirket til at give begrebet et nuanceret indhold. Som det ofte sker, er stemningen til gengæld svinget. Kravet om planlægning er nu så udtalt, at planlægningen står i fare for at blive et mål i stedet for et blandt flere midler. Kravet om, at udviklingens usikkerhed skal fjernes ved en fast planlægnings hjælp, strider — foruden mod sund fornuft — mod mere avancerede planlægningstanker. Det er en primitiv planlægning, der går ud på i stort og småt at fastlåse udviklingen til, hvad der er forudseeligt i dag. De moderne planlægningstanker går ud på at sikre variationsmuligheder, og planlægningens mål skal være ikke at ensrette udviklingen, men at sikre fremtidige valgmuligheder.

Det er i allerhøjeste grad påkrævet, at der gøres en indsats for at skabe forståelse for den fysiske planlægnings nødvendighed og dens dilemmaer. Der udgår efterhånden en ret omfattende orientering om de videnskabelige resultater inden for f. eks. sociologi og psykologi og om disse resultatets betydning for planlægningen af samfundsudviklingen, men en tilsvarende indsats er nødvendig for at sikre, at alle implicerede, og det vil sige alle, der bliver forbrugere af private og offentlige anlæg, f. eks. jernbaner, biler, skoler, boliger, fritidshuse, sygehuse med meget mere, erkender, at tilvejebringelsen og samordningen af alle disse anlæg skal ske under stadig hensyntagen til en række faktorer af sociologisk, psykologisk og æstetisk art, ligesom en sådan erkendelse vil være en forudsætning for, at befolkningen kan tage stilling til store dele af den kommende lovgivning, særlig til jordlovene.

Orienteringen om disse store linier i arkitekternes opgaver må imidlertid suppleres med en oplysning, der mere har karakter af forbrugervejledning, og som sætter brugere og købere af lejligheder og huse i stand til at formulere deres krav til boligen. Aviser, ugeblade og magasiner har her i de senere år faktisk taget opgaven op, men hvis ikke denne eksisterende orientering skal risikere at stagnere og koncentrere sig om enkelte problemer, må forbrugerne stimuleres til en mere dybtgående kritik, og arkitekterne selv må ud fra et sådant erfaringsmateriale formulere nye krav til boligen. De dominerende nye faktorer i byernes udformning: bilerne, de store samlede boligbebyggelser demonstrerer for den blot nogenlunde opmærksomme, at der må drages nye byplanmæssige konsekvenser af de nye krav. Inde i selve boligerne er uoverens-

stemmelserne mellem kravene til boligen og udformningen ikke så selvindlysende. Begge ægtefællers udearbejde, den koncentrerede fritid omkring lørdag-søndag, ændrede vurderinger af børns behov, fjernsynsapparatet med meget mere har imidlertid vendt kraftigt op og ned på familielivet og dermed på kravene til boligen, men de fleste lejligheder og huse indrettes i dag stort set som for 30 år siden. Den omstændighed, at de boliger, vi indretter i dag, skal stå måske 50-75 år, gør det ønskeligt, at de i hvert fald ikke indrettes til en brug, der allerede er forældet.

Samfundet kan altså siges at stille krav om, at arkitekterne dels skal kunne løse nutidige bygge- og planlægningsopgaver, således at disse opgavers løsning sikrer anlæggene en lang funktionsperiode og ikke lægger hindringer i vejen for væsentlige fremtidige anlæg, dels skal kunne forudse udviklinger og regulere disse efter en overordnet planlægning. Arkitekterne skal videre kunne opstille en fleksibel planlægning, der giver plads for øjeblikkelige, måske irrationelle behov og med mellemrum kan tages op til revision.

Det er selvfølgelig ethvert fags opgave at kunne løse sine nutidige opgaver på en måde, der sikrer muligheden for en fremtid på området. Arkitekten arbejder med udnyttelsen af den fundamentale fornødenhed, jorden, og dette giver kravene til den planlægningsmæssige orientering af arkitektuddannelsen en alvorlig baggrund. En kaotisk udvikling af vore fysiske omgivelser, en forringelse af mulighederne for at opleve variationer i miljøet vil fremme en apati og frygt for udviklingen, og nogle af mange forudsætninger for kulturel aktivitet vil forsvinde.

2. De billedkunstneriske uddannelser

De statslige billedkunstneriske uddannelser finder som nævnt alene sted på Det kgl. Akademi for de skønne Kunster. Elevtallet ved skolerne udgør i 1968 ca. 175. Hertil kommer disse skolars pædagogiske linie, der i foråret 1966 dimitterede det første hold af kunstnere, som har gennemgået en speciel to-årig pædagogisk uddannelse som en del af deres samlede uddannelse. Denne uddannelsesform agtes videreført med et elevtal på 50-55.

I det under ministeriet for kulturelle anlig-

gender nedsatte arbejdsudvalg til forberedelse af et jysk kunsthakademi overvejes oprettelsen af billedkunstneriske skoler i Århus, eventuelt i tilknytning til arkitektskolen. Der foreligger endnu ikke planer for en kommende undervisnings indhold.

Det private statsstøttede »Jysk Kunsthakademi« i Århus har siden 1965 drevet undervisning på billedkunstneriske områder.

Uddannelsens indhold

De billedkunstneriske skolers opgave er at give en almindelig, grundlæggende uddannelse — normaluddannelse — for malere, grafikere og billedhuggere. Det er undervisningens mål at give de studerende en sådan faglig og teoretisk viden, at de kan udvikle deres skabende evner og personlighed.

Det er vanskeligt at opstille normer for en undervisning, hvis mål er at udvikle et tilstedeværende kunstnerisk talent mest muligt inden for en given undervisningsperiode. Afgørende for det heldige udfald af uddannelsen er under alle omstændigheder talentet, og den vejledning og påvirkning den studerende under studietiden får fra sine lærere. I al kunstnerisk uddannelse er der et ganske særligt personligt forhold mellem studerende og lærere.

Men for at kunne udfolde sig kunstnerisk må kunstneren erhverve sig en betydelig viden af praktisk-teknisk karakter og også en dyberegående indsigt i den eller de kunstformer, hvori han udtrykker sig.

Derfor er den kunstneriske uddannelse et anliggende for det offentlige som al anden højere uddannelse. Sådan har det da også været i omkring et par hundrede år.

Ved siden af kunsthakademiet skoler har der næsten til enhver tid været drevet private billedkunstneriske skoler, oftest omkring enkelte særlig fremtrædende kunstnerpersonligheder. En sådan vekselvirkning mellem offentlig og privat uddannelse vil der formentlig altid være inden for kunsten. Nogle kunstnere mener, at de slet ikke har behov for nogen egentlig uddannelse. De kalder sig selvlærte eller autodidakte og betragter ofte dette som en ekstra kvalitet.

Offentlig støtte gives ikke til private billedkunstskoler omkring en person, men i meget begrænset omfang til private kunsthakademier.

Er den billedkunstneriske uddannelse ved kunsthakademiet nu en helhed, eller har vi blot

på akademiet en række af det offentlige betalte kunstskoler centreret omkring enkeltpersoner, mesterklasser under professorers ledelse?

Det er næppe meget forkert at sige, at indtil begyndelsen af 1950'erne bestod akademiet billedkunstneriske skoler af en række enkeltskoler omkring hver sin professor, men at der da begyndte en afgørende ændring inden for malerskolen, der fik større bredde gennem udbygningen af grafisk skole og oprettelsen af en særlig lærestol i mur- og rumkunst. I dag er malerstudiet ved akademiet et bredere anlagt og mere differentieret studium, hvor der gennem en 1. del over to år gives en grundlæggende undervisning i materialkendskab, farvelære, anatomi, kulturhistorie, kunsthistorie og psykologi, samtidig med at der holdes øvelser i maleri og tegning og billedanalyse. Studiets 2. del, der strækker sig over tre år, er den mere individuelt prægede undervisning med mulighed for dyrkning af specialer inden for grafik, mur- og rumkunst og endelig for deltagelse i det kunstpædagogiske studium.

For billedhuggere er der endnu ikke indført en tilsvarende undervisningsordning med grundstudier som ved malerskolens 1. del. At der undervises i praktisk-tekniske fag er selvfølgeligt, men de to professorer i billedhuggerkunst driver stort set hver sin individuelle skole.

Der er næppe tvivl om, at man under en akademiuddannelse på de billedkunstneriske områder må finde det hensigtsmæssigt, om der — ikke mindst i de første studieår — kunne finde en større koordinering sted af visse grundlæggende fag. Måske er det heller ikke rationelt i de første år — og allerede fra optagelsesbedømmelsen — at opretholde så skarp en adskillelse mellem malere og billedhuggere. Ofte ser man, at en billedkunstner spænder over flere udtryksformer, og i hvert fald kunne det tænkes, at den studerende ikke i den første studietid selv er ganske klar over, på hvilket felt hans særlige evner ligger.

Det er sandsynligt, at den udvikling, der er i gang på kunsthakademiet — og som billedhuggerprofessorerne i øvrigt ser på med stor sympati — vil resultere i skabelsen af en mere tværgående undervisning og af et fælles miljø for malere og billedhuggere, eventuelt med fælles visuelle discipliner og studiekredse. En sådan nyordning vil formentlig også vise sig nødvendig for at nå frem til, at akademiet kan få en virkelig eksperimentel afdeling, hvor man med professorer og forskningsstipendiater som ledere tillige kan

gennemføre en forskning af nye materialer og metoder i billedkunsten, af mulighederne for **en samvirken** mellem de kunstneriske udtryksformer m. v.

Den kunstpædagogiske uddannelse

Den nævnte kunstpædagogiske uddannelse påkalder sig særlig opmærksomhed i en kulturpolitisk sammenhæng. Spørgsmålet om kunstforståelse har spillet en væsentlig rolle i den almindelige debat om kunstens betydning, men først i de senere år har tankerne om undervisning i både folkeskole og gymnasium i musik- og kunstforståelse taget mere konkret form. Betydningen af undervisningen i de kunstbetonede fag afhænger af, at den bliver af virkelig kvalitet, idet den i modsat fald let kan blive direkte **vildledende**. Med henblik på varetagelsen af den efter betænkningen »Det nye gymnasium« oprettede gymnasieundervisning i formning og kunstforståelse har der efter initiativ fra direktoratet for gymnasieskolerne og efter forhandling mellem direktoratet og akademiet forsøgs-mæssigt fra skoleåret 1964-65 været gennemført et kunstpædagogisk studium for malere og billedhuggere med henblik på, at disse kunstpædagoger skal kunne varetage undervisningen i formning og kunstforståelse i gymnasierne. Herudover tager uddannelsen også sigte på at give kunstpædagogerne det fornødne grundlag for pædagogisk virksomhed i seminarieuddannelsen og andre former for voksenundervisning.

Et problem omkring den kunstpædagogiske uddannelse opstod, da der senere på universiteterne i København og Århus blev indrettet en uddannelse i kunsthistorie som bifag til skoleembedseksamen. Et fællesudvalg mellem kulturministeriet og undervisningsministeriet har indstillet, at de to uddannelser opretholdes, således at akademiets uddannelse tager sigte på undervisning i det nye gymnasiefag »Formning og kunstforståelse«, mens universitetsuddannelsen tager sigte på undervisning i faget »Kunsthistorie«, hvilket fag et gymnasium med godkendelse fra undervisningsministeriet skal kunne vælge i stedet for »Formning og kunstforståelse«. Man har herved lagt vægt på, at kunstakademiets uddannelse i modsætning til universitetets uddannelse tager sigte på undervisningen i hele faget »Formning og kunstforståelse«, således som dette er **beskrevet i gymnasiebetænkningen**, ligesom man finder det betydningsfuldt, at en **undervis-**

ning i dette kunstnerisk betonede fag **varetages** af personer, for hvis kunstneriske kvalitet og indsigt i skabende virksomhed man har sikkerhed gennem de pågældendes uddannelse ved akademiets billedkunstneriske skole.

Fremtiden

Med henblik på fremtiden må man stille det spørgsmål, om kunstakademiets billedkunsts-koler er tilstrækkelig omfattende i deres emne-kreds? Om der ikke findes kunstneriske discipliner, som naturligt burde lægges hen under et statsligt kunstakademi? Om man ikke alt for snævert bygger på en traditionel opfattelse af billedkunsten?

Det ville utvivlsomt være rationelt at udbygge kunstakademiets fagkreds inden for billedkunsten med tilgrænsende discipliner. Det bør i hvert fald nøje overvejes.

Der foreligger tanker om at placere en konservatorskole på akademiet med en konservatorlinie og en restauratorlinie og med forskellige specialtekniske uddannelser.

Det bør overvejes at indføre en særlig uddannelse i grafisk formgivning, der skulle beskæftige sig med bog, plakat, emballage, skrift, frimærke og mønt.

Billedkunsts-kolernes uddannelse giver naturlige forudsætninger for formgivning, men for tiden er faget industriel formgivning baseret på arkitektstudiet. Det kunne overvejes at finde nye retningslinier på dette vigtige område måske inden for en uddannelse i »funktionel form« med basis i en mere principiel opfattelse af form, farve og rum.

Det kunne også synes naturligt at åbne adgang på akademiet for specialuddannelse eller specialkurser for dimittender fra andre læreanstalter som f. eks. kunsthåndværkerskolen og Grafisk højskole, eller måske burde der være direkte indgang for sådanne dimittender på akademiets linier for konservering, formgivning, kunstpædagogik og mur- og rumkunst.

I forbindelse med akademiets undervisning i perspektiv er der studiekredsarbejde i scenografi, men denne **for** hele vort teaterliv så betydningsfulde disciplin kan **kun** få en funktion på akademiet, hvis man kan skaffe lokaler til eksperimentale teatergrupper. Der må derfor foretages en afvejelse af, om man skal gå videre med dette område på akademiet, om man skal søge en sådan uddannelse henlagt til Statens

teaterskole, eller om der kan tænkes tilrettelagt en passende samarbejdsform mellem kunstakademiet og teaterskolen.

En udbygning af de billedkunstneriske skoler på kunstakademiet og inddragelse af nye discipliner i uddannelsen er hidtil først og fremmest stødt på de vanskeligheder, som de mere end trange pladsforhold bereder. Disse pladsproblemer har endvidere stillet sig afgørende i vejen for det samarbejde på særlige områder, som forekommer naturligt og ønskeligt i forhold til arkitektuddannelsen. Det fremmer ikke et samarbejds-klima på kunstakademiet, der rummer både arkitektuddannelsen og den billedkunstneriske uddannelse, at man i det daglige må kæmpe om hver kvadratmeter.

Derfor må kunstakademiets pladsproblemer

løses i en nærmere fremtid, så både arkitekt-skolen og de billedkunstneriske skoler kan få tilstrækkeligt råderum. Begge uddannelsesområder er af den allerstørste betydning for samfundet. For arkitektuddannelsens vedkommende er det umiddelbart indlysende og akcepteret. For så vidt angår den billedkunstneriske viddannelse og de perspektiver, der foran er antydnet i retning af uddannelsens udbygning, **vil** der **utvivlsomt** vise sig en voksende forståelse af, at denne uddannelse ikke blot tjener de immaterielle og æstetiske værdier, som ligger **i** det, at der skabes kunst. Det **vil** med større og større tydelighed vise sig, at den billedkunstneriske skaben i videre forstand har en klar sammenhæng med væsentlige områder af vort samfundsliv, herunder vort erhvervsliv.

MUSIKUDDANNELSEN

Der er fem musikkonservatorier, som varetager den professionelle musikeruddannelse:

Det kgl. danske Musikkonservatorium,
Det jyske Musikkonservatorium,
Vestjysk Musikkonservatorium i Esbjerg,
Det fynske Musikkonservatorium i Odense,
Nordjysk Musikkonservatorium i Ålborg.

Det kgl. danske Musikkonservatorium er oprettet på privat initiativ i 1867 og eksisterede som privat institution indtil 1. januar 1949, hvor det blev overtaget af staten, jfr. lov nr. 275 af 9. juni 1948. Det jyske Musikkonservatorium, der er oprettet i 1927 også som privat drevet musikkonservatorium, blev overtaget af staten ved lov nr. 219 af 31. maj 1963.

Musikkonservatorierne i Esbjerg, Odense og Ålborg er private, selvejende institutioner, som modtager statstilskud i henhold til lov nr. 208 af 31. maj 1968, der har afløst lov nr. 55 af 4. marts 1964 om statsstøtte til musikkonservatorier. Disse tre musikkonservatorier er oprettet henholdsvis i 1946, 1929 og 1930, men oppebar allerede i de sidste år inden loven af 1964 væsentlige tilskud fra staten og Den kulturelle Fond samt hjemstedskommunerne. Statsstøtten udgør 75 % af driftsudgifterne, mens vedkommende kommune(ø) sikrer de resterende 25 %. Støtteordningen har været gældende siden 1. april 1964.

Statens overtagelse af Det jyske Musikkonservatorium i 1963 og den ved lov af 4. marts 1964 indførte statsstøtteordning for de tre mindre provinskonservatorier bygger på en betænkning fra 1962, afgivet af musikkommissionen om en nyordning af konservatorieforholdene. Hovedindholdet i betænkningen er et forslag om en ensartet undervisning ved konservatorierne og en økonomisk sikring af de eksisterende fem musikkonservatorier,

som man i øvrigt fandt var hensigtsmæssigt placeret i landsplanmæssig henseende.

Den gældende studieordning

Fra begyndelsen af undervisningsåret 1965-66 påbegyndtes herefter en ny studieordning for samtlige landets musikkonservatorier. Ifølge denne meddeles den grundlæggende uddannelse til alle musikalske uddannelser og den afsluttende uddannelse af musikpædagoger samt af orkestermusikere, korsangere og akkompagnatører ens på alle konservatorierne, mens den videregående uddannelse af solister, komponister og dirigenter alene meddeles på de to statskonservatorier.

Adgang til konservatorierne fas gennem en optagelsesprøve, hvor man på grundlag af standpunktet i hovedfaget og visse almenmusikalske discipliner fordeler de optagelsesøgende på forskole og hovedskole. Forskolen er efter den studerendes standpunkt et- eller to-årig, hovedskolen er tre-årig. Hovedskolen fortsættes umiddelbart i diplomklassen, der er et-årig.

Ved de to statskonservatorier gives der videregående uddannelser i solistklassen for de instrumentale hovedfag og sang, i komponistklassen og dirigentklassen samt inden for de kirkemusikalske fag og inden for fagene musikteori og musikhistorie. Studerende fra alle konservatorier har adgang til disse videregående uddannelser efter en optagelsesprøve, der typisk aflægges efter afsluttet hovedskole, for nogle fags vedkommende dog først efter diplomeksamen.

Konservatorieuddannelsen kan også afsluttes med musikpædagogisk eksamen, der aflægges efter en særlig to-årig uddannelse, som i de fleste fag kan påbegyndes på et hvilket som helst trin af konservatorieuddannelsen efter andet hovedskoleår.

Konservatoriestudiet byder således på en del forskellige uddannelsesmuligheder for den enkelte studerende, og studiegangen er tilrettelagt sådan, at der på næsten ethvert trin af uddannelsen frembyder sig flere muligheder. Den undervisningsmæssige struktur er tilrettelagt ud fra det grundsynspunkt, at en musikermæssig uddannelse ikke alene forudsætter en dygtiggørelse inden for et afgrænset specialområde, et instrument f. eks. eller hørrelære, men også kræver, at der bibringes den studerende en baggrund af almenmusikalisk art. Dette opnås ved, at der foruden i hovedfaget undervises i en række almene fag.

Der er et meget nært samarbejde mellem alle fem konservatorier bl. a. i form af fælles censorordninger, der sikrer, at undervisningen overalt stiler mod samme niveau.

Studie- og eksamensordningerne er så nye, at der endnu ikke er gennemført fuldstændige uddannelser efter disse. På konservatorierne arbejder man endnu med en række enkeltheder, også med henblik på at udarbejde forslag om de regler om eksamensafholdelse m. v., som skal optages i en ministeriel bekendtgørelse til afløsning af bekendtgørelsen af 8. marts 1960 om konservatoriets eksaminer i almindelighed og bekendtgørelse af 9. maj 1940 om musikpædagogisk eksamen.

Konservatorierne i tal

Situationen ved begyndelsen af undervisningsåret 1968-69 kan beskrives således:

Det kgl. danske Musikkonservatorium har 323 studerende og varetager instrumentalundervisningen for 278 universitetsstuderende med musik som fag. De tilsvarende tal i de to foregående undervisningsår var henholdsvis 328 studerende og 168 universitetsstuderende i undervisningsåret 1967-68 og 278 studerende og 161 universitetsstuderende i undervisningsåret 1966-67.

Undervisningen varetages af professorer (17), docenter (30) og timelærere og assistenter (89). Det samlede antal undervisningstimer er beregnet til 46.200.

Det jyske Musikkonservatorium har 156 studerende samt varetager instrumentalundervisningen for 114 universitetsstuderende. De tilsvarende tal de to foregående undervisningsår var henholdsvis 124 studerende og 101 universitetsstuderende i undervisningsåret 1967-68 og 121 studerende og

94 universitetsstuderende i undervisningsåret 1966-67.

Undervisningen varetages af professorer (3), docenter (19) og timelærere og assistenter (60). Det samlede antal undervisningstimer er beregnet til 20.600.

Vestjysk Musikkonservatorium i Esbjerg har 44 elever. Det tilsvarende tal var for de to foregående undervisningsår 34 i undervisningsåret 1967-68 og 26 i undervisningsåret 1966-67.

Undervisningen varetages af docenter (4) og timelærere og assistenter (27). Det samlede antal undervisningstimer er beregnet til 7.285.

Det fynske Musikkonservatorium i Odense har 59 elever. Det tilsvarende tal for de to foregående undervisningsår var 47 elever i undervisningsåret 1967-68 og 50 i undervisningsåret 1966-67.

Undervisningen varetages af docenter (4) og timelærere og assistenter (34). Det samlede antal undervisningstimer er beregnet til 9.000.

Nordjysk Musikkonservatorium i Ålborg har 60 elever. Det tilsvarende tal for de to foregående undervisningsår var 62 i undervisningsåret 1967-68 og 65 i undervisningsåret 1966-67.

Undervisningen varetages af docenter (5) og timelærere og assistenter (34). Det samlede antal undervisningstimer er beregnet til 8.614.

Musikkonservatoriernes samlede produktion af færdiguddannede musikere og musikpædagoger har været følgende:

1966: 69
1967: 78
1968: 89

Operaakademiet

Ved kgl. anordning af 6. januar 1956. jfr. nu også anordning af 19. maj 1961, oprettedes Operaakademiet som en institution under fælles ledelse af Det kgl. danske Musikkonservatorium og Det kgl. Teater. Operaakademiet varetager uddannelsen af vordende operasangere, og denne strækker sig normalt over 6V2 år. Operaakademiet har i dag 11 elever. I undervisningsåret 1967-68 var der 12 elever og i undervisningsåret 1966-67 18 elever. I 1966 færdiguddannedes 3 operasangere, i 1965 5 og i 1968 2. Se i øvrigt side 61 ff.

Nye opgaver for konservatorierne

Konservatorieundervisningen tager i dag i meget udpræget grad sigte på uddannelsen af professionelle musikere. Dette hænger sammen med det meget store behov for uddannelse af kvalificerede orkestermusikere, som orkesterloven af 1961 har skabt — et behov, som endnu langt fra er dækket. Landsdelsorkestrene har således kun kunnet foretage deres gradvise udbygning hen imod det i orkesterloven i tilskudsmæssig henseende fastsatte maksimum på 58 musikere ved for en del at besætte de nye stillinger med udenlandske musikere, ligesom det ved besættelsen af ledige stillinger i orkestrene i øvrigt ofte er vanskeligt at finde kvalificerede danske musikere.

Udviklingen inden for den professionelle musikeruddannelse må selvsagt i meget væsentlig grad være bestemt af udviklingen i den musik, som skal fremføres. Der er en kraftig tendens til, at hele den musikalske udfoldelse kræver stadig større spændvidde, og derfor vil der uvægerlig opstå krav om øget fleksibilitet i konservatorieuddannelserne. Dette må bringes ind i overvejelserne, når man vurderer uddannelsesmønstret og lærerstrukturen ved musikkonservatorierne. Det er vel forståeligt, at konservatoriernes struktur i dag ikke tillader, at man på tilfredsstillende måde kan varetage uddannelsen på hele det musikalske felt, der strækker sig fra den klassiske musiktradition og den traditionelle nyere musik over samtidens avancerede og eksperimenterende musik til tidens populærmusik, der i sig selv er et højst varieret fænomen. At Det jyske Musikkonservatorium synes i særlig grad at interessere sig også for den ny musik kan antagelig til dels forklares ved dets stilling som det yngste og derfor vel mindst traditionsbundne af statskonservatorierne.

Men det vil næppe være forsvarligt, om konservatorierne i lang tid endnu vil forsømme de uddannelsesopgaver, der ligger inden for jazzmusikken, beat, folkemusik o. a., og disse formers videreudvikling og inden for den populære musik. Der er mange tegn på, at tidens såkaldte seriøse komponister og musikere er opmærksomme på den udvidelse af det musikalske spektrum, som er sket, og dette skulle kunne give basis for, at uddannelsesspørgsmålet tages op. Om uddannelsen på disse felter skal være af samme langvarige

og grundige karakter som den eksisterende konservatorieuddannelse, om det skal være specialuddannelser eller led i en generel uddannelse, er spørgsmål, der - sammen med mange andre - ikke kan besvares, førend problemerne er blevet analyseret, men det er nok på tide at komme i gang med en sådan analyse. Der kan næppe være tvivl om, at det ville betyde en hörbar forbedring af standarden inden for disse musikformer, hvis både komponister, musikere og sangere var uddannede inden for det felt, de arbejder på - konservatorierne kan derimod næppe påtage sig uddannelsen af tekstforfattere. Og som et biprodukt ville det at påtage sig disse uddannelser give konservatorierne forbindelse med store befolkningsgrupper, som nu står fremmede over for deres virksomhed.

Forskning

Forskningsmæssige opgaver inden for musikken påhviler naturligt vore statskonservatorier; forskningen må være placeret i forbindelse med de videregående uddannelser. Nutidens og fremtidens komponister og udøvende musikere vil hovedsagelig udgå fra musikkonservatorierne, og der må derfor åbnes muligheder - langt ud over hvad der eksisterer i dag - for eksperimenterende virksomhed og for varetagelse af forskningsmæssige opgaver i samarbejde med universiteterne. Hvis disse opgaver hidtil synes at have stået noget i baggrunden, har det sammenhæng med de store lokalemæssige problemer, som ikke mindst Det kgl. danske Musikkonservatorium har og hele tiden har haft at kæmpe med, ligesom selve nyordningen af konservatorieforholdene har lagt beslag på megen aktivitet. Varetagelsen af forskningsmæssige opgaver stiller endvidere krav om bevillinger, særlig til instrumenter og apparatur, som det hidtil har været vanskeligt for ikke at sige umuligt at tilvejebringe.

Musikpædagoger. Amatørmusik

Et andet hovedområde for konservatorierne er uddannelsen af musikpædagoger, et område, der er i kraftig udvikling, og som venteligt vil få endnu større betydning, efterhånden som behovet for musikpædagoger og deres uddannelses værdi går op for samfundet.

Ikke mindst på dette område er det vigtigt, at konservatorierne holder sig nøje orienteret om strømningerne i den populære musik for hurtigt at kunne sætte ind, hvor behovet er. Var dette erkendt af konservatorierne, ville man i dag have kunnet byde på musikpædagoger med specialviden om et så populært musikinstrument som den elektriske guitar.

Tror man på amatørmusikken i videste forstand som bærer i væsentlig grad af vort folkelige musikliv, vil det være en nærliggende tanke, at konservatorierne i fremtiden også mere direkte åbner deres virksomhed mod amatørmusikken f. eks. i form af afholdelse af kurser og af undervisning. Det kgl. danske Musikkonservatorium afholder kursus for ledere af amatørorkestre, men dette er kun en beskednen begyndelse. Ikke mindst ved landsdelskonservatorierne ville en sådan bredere folkeligt anlagt virksomhed i givet fald kunne være af betydning. Konservatorierne i provinsen kunne i højere grad, end tilfældet er i dag, blive miljøskabende i forhold til musiklivet. I dag består formidlingen fra musikkonservatorierne til deres omgivelser næsten udelukkende af afholdelse af elevkoncerter, først og fremmest bestemt af det pædagogiske mål: at lære de studerende at optræde for et publikum.

Som det er omtalt i afsnittet om musikformidling er det vanskeligt for musikpædagogerne at vinde indpas i skolen. Det er vigtigt at overveje alle muligheder for at skabe et nært samarbejde mellem konservatorierne på den ene side og folkeskolen og de øvrige uddannelser, herunder læreruddannelsen på den anden side.

Bygningsproblemerne

Det kgl. danske Musikkonservatorium har til huse i H. C. Andersens Boulevard 36. Bygningen blev bygget af konservatoriet som privat institution i begyndelsen af dette århundrede og er overdraget til staten i forbindelse med statens overtagelse af konservatoriet i 1949. Bygningen er i dag for lille og i det store og hele uegnet til sit formål. Man har måttet leje lokaler i naboejendommen og andetsteds i byen og har derudover fået tilladelse til at benytte Christiansborg Slotskirke til undervisning i kirkemusikalske fag. Ministeriet har nedsat et udvalg vedrørende konservatoriets

lokaleforhold. Efter indstilling fra udvalget opnåede ministeriet i 1965 de bevilgende myndigheders samtykke til erhvervelse af et areal i Gentofte til opførelse af en ny konservatoriebygning. Inden man nåede længere med denne plan, blev bygningsplaner også aktuelle for Operaakademiet og Statens teaterskole, og man er i ministeriet opmærksom på de mange og væsentlige fordele, der ville være forbundet med en samlet bebyggelsesplan for disse tre institutioner. En sådan bebyggelse vil ikke kunne rummes på arealet i Gentofte, hvorfor andre arealmuligheder bl. a. i Gladsaxe og på Amager er under overvejelse. En endelig afgørelse om musikkonservatoriets fremtidige geografiske placering forventes truffet snarest.

Det jyske Musikkonservatorium har sin bygning på Fuglesangs Allé nr. 26 i Århus. Den blev opført i 1961, mens konservatoriet endnu var en privat institution. Også for denne institution gælder det, at et stadigt stigende elevtal medfører, at man ikke længere har den fornødne lokalekapacitet. For at afhjælpe dette har man i år påbegyndt en tilbygning, som indebærer en totaludnyttelse af konservatoriets grund. Med denne tilbygning samt en mindre ombygning af den eksisterende bygning skulle konservatoriet være sikret tilstrækkelige lokaler for de næste 20 år.

Vestjysk Musikkonservatorium disponerer over kælderetagen i Kunstpavillonen i Havnegade i Esbjerg og en af kommunen overtaget privat villa overfor. Lokalerne er anvendelige, men selv med det nuværende elevtal i hvert fald mere end knebne. På et eller andet tidspunkt i en ikke alt for fjern fremtid må man tage stilling til spørgsmålet om en ny bygning til Vestjysk Musikkonservatorium. Fra lokal side har der været peget på en placering af en ny bygning i området ved Arbejderhøjskolen.

Det fynske Musikkonservatorium har til huse i en tidligere privat villa, Prinsessegade 19 i Odense. Bygningen er med det nuværende elevtal totalt udnyttet i lokalemæssig henseende, hvortil kommer, at bygningen ikke er lydisoleret til brug som musikkonservatorium. Der foreligger nu konkrete planer fra planlægningsudvalget for Odense centret (universitetet) om indplacering af lokaler for Det fynske Musikkonservatorium i 1. etape af centerbyggeriet.

Nordjysk Musikkonservatorium ejer i dag

fem enlamilies typehuse på Planetvej i Ålborg. Konservatoriet lod disse huse opføre i 1965 lor de penge, man havde modtaget ved ekspropriation al den tidligere ejendom på Hobrovej. Lokalerne er ikke ganske velegnede, og er nu for få. Navnlig mangler man en koncertsal. Dertil kommer, at de fem huse er placeret i et nu udbygget boligkvarter, hvor musikkonservatoriet kun har en midlertidig dispensation fra kommunen til at benytte dem til musikkonservatorium. Denne dispensation kan ikke forventes forlænget permanent, idet der klages fra naboerne over de lydlige gener: støj, som er forbundet med musikkonservatoriets virksomhed. Også her er kommunen trådt **til**, idet man tilbyder konservatoriet en

grund på 3 ha af Golfparkens areal til **opførelse** af en ny konservatoriebygning.

Man må se i øjnene, at der forestår bekestelige konservatoriebyggerier inden for den nærmeste fremtid. En løsning på Det kgl. danske Musikkonservatoriums lokaleproblemer gennem opførelsen af en ny konservatoriebygning trænger sig på i ganske særlig grad. og det vil antagelig være vigtigt. at man allerede inden igangsættelsen at dette første større konservatoriebyggeri søger udarbejdet en prognose over behovet for færdiguddannede musikere samt en analyse af konservatoriernes hele virksomhed i relation til den stedfindende udvikling i musiklivet.

TEATERUDDANNELSE

Ved teateruddannelse forstås man almindeligvis uddannelse af personer, der ønsker at virke som professionelle inden for teatret. Der findes for øjeblikket en organiseret uddannelse for skuespillere, operasangere og balletdansere.

Med virkning fra 1. september 1968 er der gennemført en nyordning af *skuespilleruddannelsen* i Danmark. Der eksisterer nu 3 skuespillerskoler, som modtager støtte fra det offentlige: Statens teaterskole og skuespillerskolerne ved Århus og Odense Teater. Det kgl. Teaters, Privatteaterdirektørforeningens og Ålborg Teaters elevskoler er nedlagt. Statens tilskud til skuespilleruddannelse er i forbindelse med nyordningen blevet forøget meget væsentligt og andrager i finansåret 1968-69 ca. 2 mill. kr. mod godt 1,5 mill. kr. i finansåret 1966-67.

Inden nyordningen blev gennemført, nedsatte ministeriet for kulturelle anliggender i 1963 et udvalg, der havde til opgave »at fremkomme med forslag om tilrettelæggelsen af de sceniske uddannelser såvel i pædagogisk og økonomisk som administrativ henseende«.

Udvalget afgav betænkning i 1965. Betænkningen (nr. 402 i 1965), indeholdt bl. a. forslag om oprettelse af et teaterakademi i København uden tilknytning til eksisterende teatre og med en centraliseret skuespilleruddannelse for hele landet. Betænkningen indeholdt endvidere forslag om snarest muligt at etablere uddannelser for sceninstruktører, scenografer, sceneteknikere, dramatikere o.a.

Ministeriet indledte på grundlag af betænkningens drøftelser om en nyordning af skuespilleruddannelsen med en række interesserede, bl. a. landsdelsscener, privatteaterdirektører, skuespillerforbund o.a. Under drøftelserne viste der sig at være stærkt divergerende opfattelser af hvorledes skuespilleruddannelsen skulle tilrettelægges. Der blev navnlig fremsat kritik af betænkningens forslag om en centraliseret skuespilleruddannelse på et teaterakademi, hvor eleverne i uddannelsestiden blev isoleret fra det

arbejdende teater og derved ikke fik mulighed for at erhverve sig det tilstrækkelige kendskab til praktisk teaterarbejde. Betænkningens begrundelse for at etablere en skuespilleruddannelse uden tilknytning til det professionelle teater var, at man anså det for nødvendigt, at eleverne fik en bredere og mere dybtgående teoretisk uddannelse, end de havde modtaget på de eksisterende elevskoler, først og fremmest gennem en intensivering af den dramatiske og musikalske undervisning i forbindelse med en udvidelse af kropstræningen. For at kunne gennemføre en sådan uddannelse inden for 3-4 år ansås det for nødvendigt, at eleverne kunne koncentrere sig helt om deres undervisning på skolen. Endvidere fandt man, at det var af større betydning for elevernes udvikling at få egentlige roller i forestillinger produceret på skolens eget teater end at medvirke som statister el. lign. på professionelle teatre, således som det havde været tilfældet på de tidligere elevskoler.

Ministeriet besluttede på grundlag af de førte drøftelser og erfaringer fra udlandet at søge etableret en ordning, hvor man gennem praktiske erfaringer kan konstatere, hvilken form for skuespilleruddannelse der giver de bedste resultater.

Hovedsagelig ud fra dette synspunkt godkendte ministeriet en ordning, hvorefter skuespilleruddannelsen ved Statens Teaterskole gennemføres uden tilknytning til arbejdende teatre, medens skuespillerskolerne i Århus og Odense blev etableret i tilknytning til de derværende landsdelsscener. Uddannelsestiden på alle 3 skoler er foreløbig fastsat til 3 år. I de første 2 uddannelsesår må eleverne på skolerne i Århus og Odense dog ikke medvirke i teatrenes forestillinger.

Den af staten støttede uddannelse af operasangere finder sted på *Operaakademiet* i København. Uddannelsen, der har en varighed af 6½ år, bygger på et samarbejde mellem Det

kgl. danske Musikkonservatorium og Det kgl. Teater, således at eleverne de første år modtager en forberedende vindervisning for derefter i de sidste 2 år at overgå til den egentlige opera-uddannelse.

I den senere tid har sangeruddannelsen på Operaakademiet været udsat for en del kritik. Et internt udvalg med repræsentanter fra Det kgl. Teater og Det kgl. danske Musikkonservatorium har taget spørgsmålet om en forbedring af denne uddannelse op, men har endnu ikke afsluttet sit arbejde.

Et af kritikpunkterne vedrører det forhold, at Operaakademiet er tilknyttet Det kgl. Teater. Det har været hævdet, at der er en tendens til i udvælgelsen og uddannelsen af sangere på Operaakademiet at tage for meget hensyn til Det kgl. Teaters behov for sangere. Denne kritik er dog næppe berettiget. Det er derimod nærliggende, at der opstår konflikt om anvendelsen af elevernes tid mellem et arbejdende teater, hvis hovedopgave det er at producere forestillinger for publikum, og en undervisningsinstitution, hvis eneste opgave er at tilrettelægge og gennemføre den bedst mulige uddannelse for eleverne.

Det bør under hensyntagen til erfaringer i udlandet overvejes at indføre en nyordning, hvorefter Operaakademiet etableres som en selvstændig institution uden forbindelse med Det kgl. Teater i undervisningsmæssig henseende. Man kunne ud fra dette hensyn finde det naturligt, at akademiet blev etableret i forbindelse med musikkonservatoriet. Såfremt en nyordning blev kombineret med en praktisk teatertjeneste (volontørtjeneste) efter afslutning af uddannelsen på Operaakademiet, måtte et samarbejde herom etableres med Det kgl. Teater, i hvert fald så længe der kun eksisterer én fast opera.

Tilsyneladende er den meget betydelige udvikling, der i de seneste år er sket inden for skuespilleruddannelsen, ikke i særlig høj grad slået igennem inden for operauddannelsen. Det har f. eks. været hævdet, at operauddannelsen ikke tilstrækkeligt har udbygget den praktisk-sceniske og dramatiske undervisning, men at en for stor del af undervisningstiden på Operaakademiet anvendes til musikteoretiske fag.

Er denne kritik berettiget, og skal der søges etableret en udvidet og intensiveret dramatisk undervisning, kan det være et spørgsmål, om det vil være rigtigt at Operaakademiet henlægges under konservatoriet. En placering under

eller i forbindelse med et teaterakademi ville i hvert fald også være en mulighed.

Der arbejdes for tiden med planer om en nybygning til musikkonservatoriet. Også et udbygget teaterakademi må have nye bygningsmæssige rammer. I ministeriet overvejer man en samlet løsning af disse problemer. Kan der skabes et samlet bygningsanlæg for disse musikalske, dramatiske og musikdramatiske uddannelser, er det formentlig et ret underordnet spørgsmål, om Operaakademiet skal henlægges under konservatoriet eller teaterakademiet eller være en selvstændig institution.

På Det kgl. Teaters balletskole optages eleverne normalt på skolen i 7-8 års alderen og modtager såvel danseundervisning som almindelig folkeskoleundervisning på balletskolen. Uddannelsen afsluttes i 16 års alderen.

Undervisningen på balletskolen er delt op i en læseskole og en danseskole. Læseskolen hviler hovedsagelig på folkeskolens undervisningsplan, og de mål, skolen sætter sig, svarer i store træk til folkeskolens undervisning. Uanset at undervisningen på læseskolen især i de senere år er forbedret på en række punkter, er skolen i princippet ikke undergået ændringer i de sidste menneskealdrer. De enkelte læseklasser er således fortsat sammensat af flere elevårge på tilsvarende måde, som det endnu enkelte steder kan forekomme i folkeskolen på landet.

Læseskolen har hidtil og må formentlig også i fremtiden kæmpe med den vanskelighed, at eleverne i perioder kaldes bort fra undervisningen til balletens prøvearbejde. Mulighederne for at kompensere den hertil anvendte tid gennem en intensivering af undervisningen i læseskolen ville være langt større, såfremt de enkelte klasser var mindre og kun bestod af én årgang i hver klasse, blandt andet fordi man herved ville få mulighed for en mere individuel undervisning. Det er af stor betydning, at de almindelige kundskaber hos de færdiguddannede dansere ligger på et acceptabelt niveau, og at man i undervisningen følger med i den almene pædagogiske udvikling med hensyn til undervisningsstof og undervisningsmetoder. Dette vil være af betydning for de færdiguddannede dansere, der får ansættelse på teatret, men det vil i endnu højere grad være af værdi for de elever, som af fysiske eller andre årsager må forlade balletskolen. For disse elever er det vigtigt, at man sikrer, at der ikke, når de står i den situation at skulle dygtiggøre sig til et nyt erhverv, er mangler i deres almene uddannelse. En for-

bedring af ballet elevernes almene uddannelse er nødvendig både af kunstneriske hensyn og af hensyn til eleverne.

Uddannelsen på *Det kgl. Teaters balletskole* sigter kun mod at uddanne de dansere, som Den kgl. Ballet har brug for, og er først og fremmest en uddannelse i klassisk balletkunst.

I betragtning af den stigende interesse for kunstnerisk scenisk dans, det voksende behov for undervisning i nye danseformer og under hensyn til udviklingen på balletområdet i udlandet er det imidlertid et spørgsmål, om Danmark kan nøjes med en balletskole med en struktur og et sigte som *Det kgl. Teaters*. Det må overvejes, om det ikke vil være nødvendigt at etablere en skole eller et akademi på et bredere uddannelsesmæssigt grundlag. Et akademi, hvor uddannelsen sigter mod at uddanne dansere uden speciel hensyntagen til *Det kgl. Teaters* behov, og hvor der gives undervisning ikke blot i klassisk balletkunst, men tillige i friere og nutidige danseformer.

Da der ikke eksisterer nogen form for organiseret uddannelse af koreografer, balletinstruktører og balletpædagoger, bør det overvejes i forbindelse med den eventuelle oprettelse af et balletakademi at åbne mulighed for at igangsætte sådanne uddannelser.

Generelt kan det siges om *den professionelle teateruddannelse*, at de skærpede krav til teatrets kunnen, som den teknologiske og samfundsmæssige udvikling og den stigende konkurrence fra udlandet vil medføre, må komme til udtryk ved tilrettelæggelsen af den fremtidige uddannelse. En af grundene til, at dansk teater i de senere år har været udsat for så stærk en kritik, er måske netop den, at uddannelserne har været utilstrækkelige.

De allerede etablerede uddannelser for professionelle må derfor intensiveres, og kravene til elevernes talent og viden må skærpes. På de områder, hvor en egentlig uddannelse endnu ikke er etableret, må det ske så hurtigt som muligt. Det gælder uddannelser for sceneinstruktører, koreografer, dramatikere, scenografer o.a. Specielt vedrørende sceneinstruktøruddannelsen bør spørgsmålet om en vis form for koordinering med filmskolens instruktøruddannelse undersøges.

Det må endvidere undersøges, i hvilket omfang den forventede udvikling nødvendiggør, at der bliver indført helt nye discipliner på vore teaterskoler. Arbejdet med TV og film bør f. eks. nok indgå som en meget væsentlig del af

uddannelsen. På en teaterskole bør det være en selvfølge, at der gives eleverne en vis musikalsk uddannelse, men det bør tillige drøftes, om der ikke også bør stilles krav om kendskab til billedkunstens historie og problematik. Vil en kommende demokratisering af ledelsen inden for teatret ikke desuden kræve, at teatrenes personale bliver orienteret om og uddannet i at arbejde under de ændrede arbejdsforhold, som en demokratisering vil medføre? Personalets deltagelse i teatrenes beslutningsprocesser vil bl. a. forudsætte, at de har en vis uddannelse i forhandlingsteknik, samfunds- og teaterøkonomi, hvis en demokratisering skal føre til det ønskede resultat.

Der har fra tid til anden været fremsat kritik af specielt skuespilleres og danseres professionelle og uddannelsesmæssige snæverhed og isolation. Kritikken har givetvis for nogle år siden været mere berettiget, end den er i dag, men til gengæld er kravet om, at teatret skal være åbent og ikke isoleret fra det øvrige samfundsliv sikkert større i dag end tidligere. Ved tilrettelæggelsen af den fremtidige uddannelse af professionelle bør man søge at nå det højeste mulige niveau i teaterfaglig henseende samtidig med, at man indretter uddannelsen således, at den i højere grad end tidligere konfronterer eleverne med den verden, som ligger uden for teatret.

På baggrund af den forventede samfundsudvikling ligger det nær at antage, at den klassiske forskel mellem publikum og kunstner på visse områder i de kommende årtier vil blive mindre skarp. Kunstneren vil sikkert i højere grad, end tilfældet er i dag, komme til at virke som igangsætter for befolkningens aktivisering. Kunstnerens funktion som pædagog vil hermed få større betydning.

Ser man teateruddannelse fra disse synsvinkler, bør uddannelsen af teaterpædagoger få en lige så stor vægt som den professionelle teateruddannelse i diskussionen og problematikken omkring denne uddannelse. Teaterpædagogerne skal varetage teaterorientering og undervisning i anvendelsen af den dramatiske kunst som hjælpemiddel ved udviklingen af menneskers kreative evner, som bør indgå som et væsentligt led i undervisningen i børnehaver, folkeskolen, gymnasiet, universitetet og folkeoplysningen.

Skal teatret bevare og øge sin betydning i de kommende årtier, vil det tillige være nødvendigt, at der gives gode muligheder for en egentlig forskning af teatret og dets udtryksmidler.

Den teatervidenskabelige forskning, som fin-

der sted på Københavns og Århus universiteter, er for tiden inde i en gunstig udvikling. Det er erkendt, at teaterforskningen må søge at analysere og vurdere teaterkunstens samhörighed med samfundsstruktur og økonomi, miljø og konventioner, religion og psykologi.

Man er opmærksom på, at der må søges samarbejde med tilgrænsende områder, og at kontakten til teaterlivet i alle dets former må udbygges. Det er både i forskningens og teatrets interesse, at der etableres en nærmere kontakt mellem det professionelle teater og universiteterne.

Der er næppe tvivl om, at universitetsforskningen savner et værksteds-teater bygget efter moderne fleksible principper, hvor man i praksis kan afprøve og udforske de resultater, man ad teoretisk vej har nået. Universitetsteatre er i vidt omfang oprettet ved universiteter i udlandet, specielt i U.S.A. Udviklingen er her nået så langt, at man dårligt kan tænke sig at bygge et nyt universitet uden et universitetsteater, hvor ikke alene det teatervidenskabelige fakultet kan arbejde, men også studenter fra andre fakulteter.

Det er først i begyndelsen af dette århundrede, at fundamentet er blevet lagt til en metodisk undersøgelse af teatrets problemer og specielt til et systematisk studium af den skabende proces, som skuespilleren deltager i. Det er teaterpersonligheder som f. eks. Stanislavskij, Gordon Craig, ferzy Grotowski, Dario Fö og Richard Schechner, der har gennemført et banebrydende arbejde på dette område. Herhjemme har Engenio Barba ved Odin-Teatret i Holstebro igangsat et arbejde efter lignende retningslinier. Der er herigennem skabt et behov for nye faglige erfaringer hos en stor del af de professionelle teaterfolk og en ny holdning til den eksperimenterende side af teaterkunsten.

Spørgsmålet er imidlertid, om ikke en videre kreds bør interessere sig mere for den eksperimenterende side af teaterkunsten. Tænker man sig oprettet et eller to laboratorie-teatre, som

ikke har til opgave at vise forestillinger for publikum, men derimod afprøve hypoteser og nye ideer til fornyelse og videreudvikling af teaterkunsten, kunne man måske ad denne vej hjælpe de professionelle teatre i deres eksperimenter. Til sådanne laboratorie-teatre måtte der knyttes en stab, der var i stand til i praksis at prøve nye ideer og forslag. Skal der ad denne vej skaffes brugbare resultater for det professionelle teater, må de kun gennem en analyse og erfaring erhvervet gennem udførelse af ideerne i praksis. Det kan næppe undgås, at der **vil blive** begået fejl på laboratorieteatrene, men her vil de kunne begås med væsentlig mindre udgift end på det professionelle teater. Men til gengæld vil det professionelle teater kunne overtage nye former og udtryksmidler, når de er afprøvet på laboratorieteatrene. I virkeligheden er det et urealistisk krav at stille til de professionelle institutionelle teatre, at de skal eksperimenter i større målestok. Disse teatres bygningsmæssige dimensioner, økonomiske struktur og sociale funktion gør det alt for kostbart og risikabelt at gennemføre eksperimenter.

Opretter man laboratorieteatre, vil det på den ene side kunne imødekomme en række behov hos professionelle teaterkunstnere — og på den anden side kunne afbøde den kritik, der ofte rejses mod det professionelle teater for ikke i tilstrækkeligt omfang at tage sig af eksperimenter. Det vil derimod ikke fritage det professionelle teater for en forpligtelse til at fremsætte nye ideer og forslag til en nærmere forskning på laboratorieteatrene, ligesom det fortsat vil være nødvendigt, at det professionelle teater, herunder specielt eksperimentalscenerne, gennemfører visse eksperimenter, der ikke har karakter af egentlig forskning.

Det er nærliggende, at laboratorieteatre oprettes i tilknytning til universiteterne eller i hvert fald i et meget nært samarbejde med disse. Laboratorieteatre vil i så fald tillige kunne fungere som hjemsted for de universitetsstuderendes scener.

FILMUDDANNELSE

Den danske Filmskole er oprettet af filmfondens bestyrelse i henhold til §18, stk. 2, nr. 1) i lov nr. 155 af 27. maj 1964 om film og biografier, hvorefter det påhviler bestyrelsen at iværksætte en uddannelse på filmkunstneriske og -tekniske områder. Skolens virksomhed påbegyndtes i september 1966.

Skolen ledes af en rektor med bistand af et skoleråd på 5 medlemmer, nemlig filmfondens direktør, 2 filmproducenter og 2 filminstruktører. Ved skolen er foruden kontorpersonale, operatører m. v. ansat 4 faste medarbejdere, idet undervisningen i øvrigt drives ved hjælp af timelærere og gæsteforelæsere. Skolens udgifter androg i finansåret 1967/68 ca. 1,3 mill.kr.

Skolens formål er at give en videregående uddannelse til elever, som har manifesteret et talent for at udtrykke sig visuelt. Optagelse på skolen forudsætter - i hvert fald for så vidt angår de teknisk betonedede linier - en omfattende grundlæggende viden inden for det pågældende område. Ved de hidtige optagelsesprøver har der meldt sig ca. 150 ansøgere, og man søger ved hjælp af en omfattende optagelsesprocedure at sikre, at kun de bedst kvalificerede optages.

Undervisningen er 2-årig og gives inden for 3 linier, en linie for instruktøreløver, en for fotografelever og en for lydelever. Ved skolens start optoges 9 elever på instruktør-linien, 3 på fotograflinien og 3 på lydlinien. I det andet undervisningsår er optaget 8 nye elever, 4 på instruktør-linien og 2 på hver af de andre linier, medens 13 af første års elever er fortsat i 2. studieår og således i sommeren 1968 som det første hold har fået afgang fra skolen.

Undervisningen omfatter dels en række orienteringsfag inden for emnerne filmhistorie, musik, litteratur, bildende kunst, psykologi og sociologi, dels egentlige filmfag inden for områderne fotografering, laboratorieteknik, lyd, klipning, manuskript- og filmanalyse, iscenesættelse m. v.

Orienteringsfagene er fælles for alle 3 li-

nier, og også inden for de egentlige filmfag arbejdes der med en fælles grundskole, således at der først på et senere tidspunkt af undervisningen sker en specialisering inden for de 3 linier.

Den teoretisk betonedede del af undervisningen gives i form af forelæsninger, gruppeøvelser m. v. Hovedvægten i undervisningen lægges imidlertid på elevernes praktiske arbejde med mediet, og eleverne får således, idet de arbejder sammen i grupper, lejlighed til under deres 2-årige studietid at deltage i optagelsen af en halv snes film eller filmøvelser.

Det er naturligvis endnu for tidligt at udtale sig om filmskolens betydning for dansk filmkunst, da det første hold elever som nævnt først er udgået fra skolen i 1968. Skolen er imidlertid blevet modtaget positivt af filmproducenterne, og der er grund til at nære forventning om, at den vil komme til at virke som et gavnligt vitamintilskud til dansk film.

Det må understreges, at skolen endnu befinder sig på et eksperimenterende stadium. Både ændringer i undervisningens indhold og længde kan komme på tale inden for de nærmeste år.

Der er fra filmbranchen, navnlig fra biografere, blevet fremført kritik af, at skolens elever efter endt uddannelse, der betales af filmfonden, vil kunne søge ansættelse hos den store konkurrent, fjernsynet. Denne kritik er måske forståelig, men der kan naturligvis ikke være tale om at stavnsbinde eleverne ud fra en så snæver betragtning. En anden sag er, at det muligvis burde tages op til overvejelse at etablere en fælles grunduddannelse for film og TV. Uddannelsen inden for disse to medier er et langt stykke ad vejen så ensartet, at et fællesskab sikkert ville være rationelt for begge parter.

Om uddannelse af Danmarks Radios personale henvises til afsnittet om radio og fjernsyn.

KUNSTFREMBRINGELSEN

Støtte til den skabende og udøvende kunst

INDLEDNING

I denne del af betænkningen vil der blive gjort rede for, på hvilke måder staten forsøger at tilskynde til frembringelsen af kunst, og det vil blive diskuteret, om den statslige indsat på dette område er tilstrækkelig, og om de anvendte metoder er hensigtsmæssige.

Formidlingen af kunst behandles i et efterfølgende hovedafsnit. Man bør imidlertid ikke lægge for meget i denne opdeling. Der er en indlysende vekselvirkning mellem de to ting. Forbedres vilkårene for formidlingen, vil det virke inspirerende på kunstskabelsen og omvendt. Men det er overhovedet næppe muligt at trække nogen helt skarp og klar skillelinie mellem, hvad der er kunstformidling, og hvad der er kunstfrembringelse. F. eks. kan støtten til teatrene opfattes som støtte til kunstfrembringelse eller som formidlingsstøtte, alt eftersom man ser på det dramatiske værk som noget, der først bliver til, når det har materialiseret sig i en forestilling, eller som noget, der er færdigt og foreligger, når den dramatiske forfatter har lagt sidste hånd på sit manuskript. I denne redegørelse har man ikke tilsigtet at tage stilling til afgrænsningsproblemer af denne art. Fordelingen af emnerne på de to hovedafsnit er i tvivlstilfældene hovedsagelig sket ud fra rent praktisk-redaktionelle hensyn.

Det kunstneriske udtryksbehov er hos nogle mennesker utvivlsomt af en sådan styrke, at man kan gå ud fra, at der ville blive frembragt kunst, selvom der hverken af det offentlige eller af private fonds eller mæcener blev ydet nogen form for støtte hertil. Men det ville nok blive en fattig og sporadisk forkommende kunst, og det kunstneriske miljø, der, som historien viser, er en forudsætning for skabelsen af den største kunst, ville under sådanne vilkår ikke kunne opstå.

Det er da også et kendetegn for de store epoker i litteraturens og kunstens historie, at det har været perioder, hvor kunstnerne blev brugt og hjulpet frem af de ledende i samfundet, af kirken, kongerne og fyrsterne, af de rige handelsstæder, af staten og af velhavende borgere.

For Danmarks vedkommende kan man således konstatere, at der i det 18. og i begyndelsen af det 19. århundrede blev ydet en meget betydelig støtte fra staten, dvs. formelt fra enevældens konger, til de skabende og udøvende kunstnere. Uden den ville det, vi kalder guldaldertiden i dansk malerkunst være utænkkelig, og også den samtidige opblomstring inden for billedhuggerkunst, litteratur og musik har datidens aktive kulturpolitik som sin forudsætning. En effektiv forfatter- og kunstnerretslovgivning blev gennemført. Der blev ydet mange og rigelige stipendier til næsten alle de unge lovende og dengang ukendte kunstnere, som senere vandt berømmelse. Som et par eksempler blandt mange kan nævnes, at H. C. Andersen i 1833, da han endnu ikke havde præsteret noget af værdi — fik et toårigt statsstipendium til en udenlandsrejse, og at August Bournonville i en alder af 15 år modtog et rejsestipendium, for at han — sammen med sin far — kunne studere ballet i Paris. Også allerede anerkendte kunstnere blev der sørget for på forskellig måde, de modtog f. eks. stipendier eller hædersgaver eller ansattes i lidet byrdefulde statsembeder.

Når der vistes en så påfaldende interesse for kunsten, var det meget ofte ud fra det erklærede motiv, at et rigt og blomstrende kunstliv skabte prestige omkring staten, især udadtil. Men også et endnu mere umiddelbart nyttehensyn, nemlig et økonomisk, anførtes hyppigt som bevæggrund. Man mente simpelthen, at det var klog politik at støtte kunsten, fordi man derved gavnede erhvervslivet. Kunsten betragtedes ikke blot som et gode i sig selv, men tillige som den nødvendige forudsætning for udviklingen af et levedygtigt kunsthåndværk, især en møbelindustri, som kunne bringe eksportindtægter til landet — et synspunkt, som sjældent gøres gældende idag, men som næppe har tabt sin gyldighed. Tværtimod kunne det i nutiden udvides til at gælde kunstens betydning ikke blot for kunsthåndværk og kunstindustri, men for formgivningen af de fleste af vore eksportartikler.

Selvom prestige hensynet og nyttesynspunktet nok var de argumenter, der hyppigst blev anført til støtte for datidens aktive kulturpolitik, kan man formode, at i hvert fald nogle af dem, der stod bag denne politik, også har haft den overbevisning, at kunsten havde en funktion i samfundslivet, der gik ud over det i snæver forstand nyttebetonede, at den havde betydning for det enkelte menneske som personlighedsudviklende, og at den på en eller anden måde medvirkede til at holde samfundet levende og bevægeligt.

Traditionen for støtte til kunstfrembringelsen blev ikke brudt under folkestyret. Den statslige indsats blev dog tydeligt svagere og i perioder så svag, at det antagelig havde set mørkt ud, om der ikke fra privat side, navnlig fra den begyndende industrialiserings store erhvervsdrivende, var blevet ydet værdifuld hjælp. Først gennem kulturlovgivningen i begyndelsen af 1960'erne og især ved oprettelsen i 1964 af Statens kunsthøjråd er vi imidlertid begyndt at nærme os tilstande, der på dette særlige område tåler sammenligning med dem, der herskede i enevældens sidste 150 år.

Som bekendt lod denne tilnærmelse eller tilbagevenden til en aktiv kulturpolitik sig ikke gennemføre uden protester fra en stor del af befolkningen.

Den folkelige protestbevægelse, der opstod, da kunstionsloven skulle føres ud i livet, viste på den ene side det positive, at befolkningsgrupper, der ikke i tidligere tider havde haft overskud til at interessere sig for, hvordan statsmidler blev anvendt til støtte af kunst og kultur, nu betragtede dette som et anliggende, der vedkom dem. På den anden side afslørede protestaktionerne det negative fænomen, man har kaldt kulturkløften, men som måske snarere var — og er — en brist på kommunikation. De afslørede, at der var gjort alt for lidt på kulturformidlingens felt, at der var et enormt behov for information og for en langt nærmere kontakt mellem kunstnerne og deres publikum. Om alt dette vil der blive talt i hovedafsnittet om kulturformidling.

Af mange grunde bør staten antagelig fortsætte og udbygge sin støtte til kunstfrembringelsen, sideløbende med at man sætter ind på en forbedring af kulturformidlingen. Havde man brug for kunsten i det Danmark, der eksisterede for 200 år siden, har man det: mange gange mere i nutidens og fremtidens samfund, hvor teknikken, byernes vækst, trafikproblemerne,

ophobningen og den hastige udskiftning af tidens ligegyldige forbrugsgoder, ødelæggelsen af naturværdierne og meget andet udgør en stadig trussel, og hvor kunstnerens medvirken er uundværlig, hvis vi midt i alt dette skal kunne skabe et miljø, som mennesker kan leve og trives i. Et samfunds evne til at skabe et sådant miljø kan i en ikke særlig fjern fremtid vise sig at være lige så afgørende for livsforholdene som det, man idag er tilbøjelig til at bruge som den eneste målestok for levestandarden nemlig nationalproduktet.

Men i øvrigt bør man nok ikke se bort fra den betydning, som et levende kulturliv, der er i stand til at engagere folk og udvikle de skabende evner på alle livsområder, kan have for se den økonomiske vækst. Her skal blot henvises til, at det var en almen kulturel indsats, højskolebevægelsen, som i forrige århundrede skabte grundlaget for dansk landbrugs ekspansion.

Støtte til kunstfrembringelsen kan ydes på mange forskellige måder: Ved en lovgivning, der giver de skabende og udøvende kunstnere rettigheder, der kan sikre dem et rimeligt udbytte af benyttelsen af deres værker og præstationer — når og hvis de benyttes. Ved at staten og andre offentlige myndigheder går i spidsen, når det drejer sig om at bruge kunstnerne. Gennem skattemæssige begunstigelser til private og virksomheder, der yder bidrag til kulturelt arbejde. Ved markedsregulerende indgreb, der i sådanne tilfælde, hvor en kunstnerisk produktion er undergivet almindelige kommercielle vilkår, gør det tillokkende at gøre en indsats for kvalitet og kunst. Og endelig ved forskellige former for stipendier og andre pengeudbetalinger direkte til kunstnerne eller til opførelsen af deres værker.

Som det vil fremgå af det følgende, anvender man her i landet alle disse metoder med undtagelse af støtte over skattelovgivningen. Næppe nogen af de idag benyttede metoder kan undværes. Alligevel kan man nok sige, at det ville være en fordel, om man i højere og højere grad kunne lægge vægten på sådanne foranstaltninger, der ikke har karakter af underholdsbidrag til kunstnerne, men som i stedet virker fremmende på efterspørgslen efter deres arbejder. Kunstnerne vil selv foretrække, at udviklingen går i denne retning, at publikum og ikke mindst de offentlige myndigheder vil købe deres produktion og bestille værker hos dem, at de kort sagt bliver brugt af det samfund, de lever i.

KUNSTNERNES RETTIGHEDER

»Though their true influence is dimly understood at best, a nation's copyright laws lie at the roots of its culture and intellectual climate. Copyright provides the inducement for creation and dissemination of the works that shape our society and, in an imperfect and almost accidental way, represents one of the foundations upon which freedom of expression rests.«

(Prof. Barbara Ringer, Washington!)

I debatten om statens forhold til kulturlivet beskæftiger man sig kun sjældent med spørgsmålet om, hvordan lovgivningsmagten sikrer de skabende kunstnere de rettigheder, der i almindelighed er forudsætningen for, at de kan opnå et økonomisk udbytte af udnyttelsen af deres værker, og som tillige giver kunstnerne en beskyttelse af de personligt ideelle interesser, som de har i værkerne og deres brug. Reglerne herom findes i lov nr. 158 af 31. maj 1961 om ophavsretten til litterære og kunstneriske værker.

At ophavsretslovgivningen indtager en så beskeden plads i diskussionen om det offentlige opgaver på litteraturens og kunstens områder, er så meget mere mærkværdigt, som denne lovgivning er af fundamental betydning for kunstnerens stilling i samfundet. Alle de omdebatterede former for støtte til produktionen af litteratur og kunst kan i virkeligheden bedst opfattes som et supplement til ophavsretsloven. De træder først til, hvor ophavsretsloven må give op.

De grundlæggende rettigheder, som ophavsretsloven af 1961 sikrer enhver, der frembringer et litterært eller kunstnerisk værk, er eneretten til at fremstille eksemplarer af værket, dvs. til at mangfoldiggøre det, eneretten til at fremføre værket offentligt og eneretten til at sprede eksemplarer af værket til almenheden og til offentligt at forevise sådanne eksemplarer.

Fra disse enerettigheder er der gjort en række undtagelser. Fremstilling af eksemplarer til privat brug er i en vis udstrækning tilladt for alle

og enhver uden ophavsmandens samtykke. I almindelighed kan man frit citere fra en forfatters værk, og desuden er eneretten i forskellige tilfælde indskrænket af hensyn til vigtige samfundsinteresser, især når det gælder brugen af værker til undervisningsformål.

I kraft af en af lovens undtagelsesbestemmelser har forfatterne heller ingen rettigheder med hensyn til det offentlige udlån af deres bøger, der finder sted gennem bibliotekerne. Når de således alligevel modtager et vist vederlag for folkebibliotekernes brug af værkerne i form af den såkaldte biblioteksafgift, er det ikke, fordi ophavsretsloven giver dem nogen ret hertil. Men det kan dog nok siges, at biblioteksafgiften har sin motivering i en tankegang, der i realiteten er af ophavsretlig natur.

Som nævnt har de såkaldte skabende kunstnere også en beskyttelse af deres personligt, ideelle interesser. Den består i hovedsagen i, at de har et vist krav på, at deres navn bliver nævnt på eksemplarer af værkerne, eller når værkerne bliver gjort tilgængelige for offentligheden, ligesom de har ret til at modsætte sig forvanskninger o. lign. af værkerne.

Den ophavsretlige beskyttelse gælder for alle værker uanset deres litterære eller kunstneriske kvalitet.

Beskyttelsen ville være ufuldstændig og ganske utilstrækkelig, hvis den kun gjaldt de dispositioner over værkerne, der finder sted inden for Danmarks grænser. I kraft af internationale aftaler, først og fremmest den såkaldte Bernerkonvention, er danske ophavsmænd da også beskyttet i de fleste af verdens lande i den forstand, at deres værker i et fremmed land nyder samme retsbeskyttelse, som det vedkommende land yder sine egne statsborgeres værker — ligesom vi omvendt her i landet beskytter fremmede værker, som om de var danske.

Også for de udøvende kunstnere, dvs. dem, der fremfører litterære og kunstneriske værker,

sangere, musikere, skuespillere osv., findes der beskyttelsesregler i ophavsretsloven. Navnlig har de siden 1961 et krav på vederlag, når grammofoonplader o. lign. spilles i radio eller fjernsyn, eller når pladerne spilles offentligt i erhvervsøjemed. De udøvende kunstnere har også en beskyttelse af deres personligt ideelle interesser.

Sammenlignet med lovene i andre lande må man vist sige, at den danske ophavsretslov yder en ret stærk beskyttelse og giver kunstnerne et ganske godt udgangspunkt for en rimelig vederlæggelse af deres arbejde. Dermed være ikke sagt, at den ikke kan forbedres og nok også bør forbedres på visse punkter. Floraen af undtagelsesbestemmelser kan eksempelvis se ud til at være lidt for frodig og vildtvoksende. Det synes at hænge sammen med en vis tilbøjelighed til nu og da at opfatte ophavsretten blot som en ubehagelig hindring for »fremskridtet«. Finder man nye metoder, der muliggør en større brug end hidtil af litterære eller kunstneriske værker i undervisningen, eller støder man på udmærkede og sympatiske formål som f. eks. forsyningen af blinde og andre handicappede med båndoptagelser af værker, ser det undertiden ud, som om man er lidt for hastig til at feje ophavsmændenes rettigheder til side og sige: vi

laver en undtagelse, så vi slipper for vrøvl med disse kunstnere. Det, man slipper for, er som oftest at tage en fornuftig forhandling med ophavsmændene for at nå til enighed om, på hvilke vilkår de vil stille deres værker til rådighed.

Et højt beskyttelsesniveau er et incitament til skabende virksomhed. Det giver kunstnerne en mulighed for at leve af deres produktion, men kun under den forudsætning, at der er tilstrækkelig interesse for at aftage det, de producerer. Enhver ved, at det ikke altid er i forholdet til de mest værdifulde værker og næsten aldrig i forholdet til de mest avancerede værker, at den almindelige markeds mekanisme fungerer tilfredsstillende set ud fra samfundets synspunkt. Det er i sådanne tilfælde, der er behov for en direkte støtte fra det offentlige til den kunstneriske produktion, til indkøb af kunstneres værker eller til en øget indsats for kulturformidlingen. Man bør imidlertid nok engang imellem, før man sætter nye direkte støtteforanstaltninger i værk, standse op og stille det spørgsmål, om der på ophavsrettens område er gjort tilstrækkeligt for at gøre kunstneres udgangsposition så god som mulig.

LITTERATUREN

Bøger skrives af forfattere, der sælger retten til trykning og udgivelse til forlag. Forlagene betaler forfatteren for denne ret — betalingen sættes normalt i forhold til det antal eksemplarer af bogen, der sælges - og forventer til gengæld at opnå fortjeneste ved salg af bøgerne til boghandlerne, der igen med fortjeneste videresælger dem til læserne. Forholdet svarer i princippet til den almindelige mekanisme, der fører en hvilken som helst vare fra producent over grosserer og detailhandler til forbruger. Hver part yder sin indsats og får betaling herfor.

Så langt, så godt. Men der er forhold, der komplicerer situationen.

Forfatterens betaling står ofte i misforhold både til det arbejde, han har udført og - hvad der er vigtigere endnu - til den værdi, hans værk har for samfundet som helhed.

Blandt bogkøberne er folkebibliotekerne. Bibliotekerne udnytter hvert købt eksemplar af en bog - som forfatteren naturligvis får sin tilmålte betaling for - langt mere intensivt end de enkelte bogkøbere. Systemet betager desuden forfatteren et vist salg til personer, der nu låner bogen i stedet for at købe den.

Samfundet har reageret over for disse to forhold, dels ved at skabe støtteordninger for forfattere, dels ved at betale dem for bibliotekernes benyttelse af deres bøger.

Støtteordninger

Støtteordningerne er af gammel dato. Deres oprindelse skal søges i enevælden, og de livsvarige offentlige ydelser tæller blandt deres første modtagere H. C. Andersen og Chr. Winther.

De såkaldte hædersgaver og faste årlige statsydelse til forfattere udgjorde umiddelbart før vedtagelsen af loven om Statens Kunstfond af 27. maj 1964 - 451.900 kr.,

fordelt med 2 hædersgaver å 12.000 kr., 62 faste statsydelse å 5.400 kr., 9 ydelser af varierende størrelse og ca. 75.000 kr. til forskellige midlertidige stipendier.

Den årlige udgift til finanslovydelserne til forfattere udgør pr. 1. oktober 1968 1.031.180 kr., fordelt med 10 hædersgaver å 12.000 kr. + tillæg = 37.728 kr. og 52 faste statsydelse å 4.000 kr. + tillæg = 12.576 kr.; ydelserne tillægges dels skønlitterære forfattere, dels forfattere med et forfatterskab af almen kulturel betydning og oversættere.

Også til enker og uforsørgede børn efter forfattere, der har oppebåret faste ydelser på finansloven, kan der bevilges støtte.

De midlertidige ydelser til forfattere ydes nu af Statens Kunstfond, der i 1967—68 bevilgede stipendier til forfattere til et samlet beløb af 750.578 kr.

Biblioteksafgiften

Biblioteksafgiften til forfatterne indførtes i 1946 ved lov nr. 184 af 30. marts 1946 (som en ændring af den dagældende bibliotekslov af 1936).

Det har med mellemrum været diskuteret, om man burde skaffe det nødvendige beløb gennem en afgift der opkræves hos lånerne (»biblioteksafgiften«). De fleste betragter det imidlertid som ønskeligt, at adgangen til bibliotekerne principielt er gratis, således som det er tilfældet i de fleste vesteuropæiske lande.

Man har derfor valgt den fremgangsmåde, at staten gennem en finanslovbevilling, der fastsættes i forhold til statens tilskud til bibliotekernes drift, stiller midler til rådighed til udredelse af forfatterafgiften. Bevillingen administreres af en selvejende institution. Dansk Forfatterfond, hvis bestyrelse består af repræsentanter for forfatterne, oversætterne, bibliotekerne og ministeriet.

De nærmere regler for fordelingen er fastsat i fondens vedtægter. Hovedreglen er, at beløbet fordeles til danske forfattere - eller disse efterladte - i forhold til deres bogantal i folkebibliotekerne. I bibliotekernes opgørelse medtages alle bøger, såvel skønlitterære som faglitterære, hidrørende fra selvstændig skabende forfattervirksomhed, således at hvert selvstændigt bind af et værk regnes for en bog, der tæller med i opgørelsen. Der bortses derimod fra oversættelser, bearbejdelser, der ikke udgør et nyt, selvstændigt åndsværk, samt fra sådanne bøger (bind) - f. eks. henhørende til samleværker, leksika o. lign. - der har flere forfattere.

Bevillingerne til Dansk Forfatterfond er steget stærkt i årene siden biblioteksafgiftens indførelse. Afgiften var fra 1946 til 1964 fastsat til 5 % af statens driftstilskud til bibliotekerne og androg i 1946-67 145.000 kr. (ca. 20 øre pr. bind). Umiddelbart før afgiften ved den nugældende bibliotekslov af 1964 forhøjedes til 6 %, androg bevillingen 1.155.639 kr. Efter fradrag af administrationsomkostninger kunne der dette år ydes 45 øre pr. bind: 2.361.700 bøger deltog i fordelingen.

Ved den seneste udlodning fra forfatterfonden i sommeren 1968 deltog 1.653 forfattere med 3.136.380 bøger i fordelingen af 3.682.254 kr., og der ydedes 1,10 kr. pr. bind. Der udbetaltes beløb på op til 68.000 kr., og adskillige af de etablerede skønlitterære forfattere fik beløb på 10-20-30.000 kr. Man træffer dog mange, navnlig af de unge forfattere, der er med til at præge dagens litteratur, langt nede på listen med meget små beløb.

I finansåret 1968-69 er der budgetteret med en samlet biblioteksafgift til forfatterne m. fl. på 3,8 mill. kr.

Det er klart, at denne stærke vækst i biblioteksafgiften har betydet en væsentlig forbedring af mange forfatters kår. Dette er i god overensstemmelse med den voksende erkendelse af statens forpligtelser over for skabende kunstnere og er i øvrigt for en dels vedkommende en følge af den løn- og prismæssige udvikling i samfundet.

Oversættere

Samtidig med forhøjelsen fra 5 % til 6 % i 1964 inddrog oversætterne blandt de skribenter, der får del i forfatterfondens midler.

Allerede på grund af tekniske vanskeligheder med optælling af oversætteres værker undlod man at søge oversætterne indpasset i det proportionale fordelingsystem, men fastsatte i loven et bestemt beløb til oversætterne; dette var ved den sidste uddeling pristalsreguleret til 122.000 kr., og det fordeles af et udvalg til oversættere, der antages i særlig grad at være repræsenteret i folkebibliotekerne.

Oversætternes betydning inden for et så begrænset sprogområde som det danske er indlysende. Ikke al oversættervirksomhed kan sammenlignes med skabende forfattervirksomhed, men i nogle tilfælde er der utvivlsomt tale om en genskabende kunst, ikke mindst af litteratur i bunden form, og værdien af en indfølelse gengivelse af det udenlandske værks sprogrytme og stil er der formentlig enighed om. Skal vor litterære kultur stå i en frugtbar vekselvirkning med andre landes, er det nødvendigt, at vore oversættere får gode arbejdsvilkår, herunder et rimeligt økonomisk udbytte af deres arbejde.

Dette er sjældent tilfældet, hvor der er tale om større, mere krævende oversættelsesarbejder. Her kan forfatterfonden ikke hjælpe stort, idet ydelser fra fonden til oversætterlegater fordeles efter samme retningslinjer som til forfattere, hvor der er tale om et vederlag for bibliotekets benyttelse af værkerne. Den skribent, der er rigt repræsenteret på bibliotekerne - og som oftest i forvejen har størst indtægter - oppebærer de største ydelser fra fonden.

Den kvalitetsmæssigt udsøgte oversættelse kan påskønnes ved Oversætterforbundets ærespris, men denne støtte er jo i hvert fald tallemæssigt meget begrænset.

Ved de forestående revisioner af folkebiblioteksloven og af loven om Statens Kunstfond synes spørgsmålet om en væsentlig forhøjelse af oversætternes andel i forfatterfondens samlede indtægter at trænge sig på, ligesom kunstfonden måske bør kunne medtage også genskabende kunstnere, herunder talentfulde oversættere, blandt de støtteberettigede.

Støtte til udgivelse

Udviklingen er altså gået i retning af en øget støtte til forfatteres og oversætteres skribentvirksomhed - det tilstræbes, at de, der har evner, også får mulighed for at udfolde disse, men det er jo kun den halve del af

vejen. Bliver produkterne ikke udgivet, kan skribenten kun sammenligne sin situation med æslet, der trækker og trækker, men aldrig kan få fat i guleroden, og de kræfter, der er udfoldet for at øge den litterære produktion, er i hvert fald i det konkrete tilfælde spildt, hvis manuskriptet må blive i skrivebordsskuffen.

Tanken er derfor nærliggende, og er da også ofte rejst, om ikke kunstnerstøtten må suppleres med mulighed for støtte til udgivelsen. Når man hidtil er veget tilbage for at søge en sådan støtteordning realiseret, er grunden hertil, at støtten jo i den sidste ende havner i forlagets kasse, og at et forlag, hvor idealistisk det end måtte være, dog altid er en erhvervsvirksomhed, hvor der i den samlede udgivervirksomhed skal disponeres ud fra kommercielle synspunkter. Det er ret indlysende, at statsstøtte til en sådan virksomhed er forbundet med væsentlige principielle betænkeligheder. Mange steder i erhvervslivet kender man til, at en produktion eller dele deraf - af særlige - også ofte idealistiske - grunde må opretholdes med tab i et vist tidsrum. Således må f. eks. store dele af den danske presse som bekendt arbejde under meget vanskelige økonomiske kår, men har hidtil måttet klare sig selv.

Inden der tages stilling til, om og hvordan en støtteordning for udgivelsen af de skønlitterære værker og oversættelser kan etableres, må det undersøges, hvor store begrænsninger i udgivelsesvirksomheden der rent faktisk skyldes økonomiske årsager.

Der er næppe tvivl om, at forlæggere er tilbageholdende med at udgive oversættelser af udenlandsk litteratur, når forfatteren ikke i forvejen er kendt. Dette har bl. a. betydet, at litteraturen fra en række fjerne lande ikke findes på dansk.

Også udgivelsen af oversættelser af endog hovedværker fra kendte kulturer er begrænset. Ministeriet modtager ofte ansøgninger om støtte navnlig til oversættelsehonorarer, som forlaget ikke selv kan magte, men har kun ringe mulighed for at imødekomme sådanne ansøgninger - i givet fald kun af tipsmidlerne eller af bevillingerne til kulturelt samarbejde med andre lande.

Selv om flere forlag gør, hvad de kan, for at udgive nye danske forfattere, må man, navnlig i de senere år, regne med, at en del trykkeværdige manuskripter ikke kommer ud.

Situationen er noget betænkelig, og sker det, at en litterær højkonjunktur optræder parallelt med en økonomisk lavkonjunktur, bliver problemet yderligere understreget.

Udgivelser af videnskabelig karakter har mulighed for støtte fra forskellige fonds, og problemet koncentrerer sig navnlig om støtte til de skønlitterære udgivelser.

Trods de vanskeligheder, etablering af en støtteordning på dette område kan føre med sig, bør man næppe fortsat lade problemet ligge. De midler, der skal bruges, kan tænkes anvendt til forskellige formål:

- 1) Støtte eller garanti ved skønlitterære udgivelser af danske forfattere.
- 2) Tilsvarende støtte til udgivelse af oversættelser til dansk.
- 3) Støtte til oversættelse af danske manuskripter til et udenlandsk sprog.
- 4) Produktionspræmier til anerkendelsesværdige udgivelser, der har medført tab.

I loven om Statens Kunstfond er der hjemmel til at anvende fondens midler til foranstaltninger, der sigter på at opretholde og fremme skabende kunstneres produktion. Fonden har hidtil ikke haft midler til at tage støtte til bogudgivelser op, men kunne med forøgede midler formentlig klare den opgave, det ville være at fordele en vis sum til de ovennævnte formål.

De skitserede muligheder for en praktisk anvendelig støtteordning må nøje overvejes og udformes. Det må tilstræbes, at ordningen kommer til at virke sådan, at flere af de udgivelsesegnede manuskripter bliver trykt. Dette må, både når det drejer sig om en forfatters første eller senere udgivelser, eller om oversættelser, være det væsentligste. Skabes der tillid hertil, burde betænkelighederne i forbindelse med at yde støtte til forlagene formindskes. Forlæggerne må stadigt have en vis selvrisko for deres udgivelser, og det vil være naturligt, at en støtteforanstaltning fortrinsvis placeres på steder, hvor der i forvejen arbejdes efter en idealistisk linie.

Tidsskrifter

Ministeriet yder tilskud til en lang række tidsskrifter, men man har hidtil holdt sig tilbage, hvor det drejer sig om skrifter af almenkulturel art. Det er et spørgsmål, om dette fortsat er en holdbar stilling.

Disse tidsskrifter er et uundværligt forum for samfundsdebat på højt plan. De løser her en opgave, som hverken aviserne eller radio og fjernsyn kan løse. Man behøver blot at nævne Kritisk Revy fra 20'erne eller Heretica. Den situation kan vel tænkes at opstå, at vilkårene for disse tidsskrifter bliver så ringe, at det alvorligt må overvejes at gøre noget. Selvfølgelig må der stilles ekstraordinære krav til kulturpolitisk objektivitet - ikke til tidsskriftet, men til ministeriet - fordi man bevæger sig på et ideologisk område. Hvor et støttebehov var bevist, måtte kvalitet være en ufravigelig betingelse, bedømt vel at mærke ud fra tidsskriftets eget grundlag, men andre hensyn måtte ikke tages.

De tidsskrifter, der i dag får støtte af kulturministeriets og undervisningsministeriets finanslovbevillinger, er altså skrifter af særlig faglig, ikke kommerciel karakter. I finansåret 1967-68 bevilgedes der under kulturministeriets budget 85.000 kr. til støtte af tidsskrifter og selskaber; hertil kom en særlig bevilling af tipsmidlerne på 20.000. I finansåret 1968-69 er finanslovsbevillingen forhøjet til 110.000 kr. De enkelte tilskud varierer fra 400 kr. til 5.000 kr. Undervisningsministeriet disponerede begge år over 275.000 kr. til tidsskrifter og selskaber af videnskabelig og pædagogisk art.

Omkring halvdelen af finanslovsbevillingen (43.000 kr. + 6.000 kr.) er - som i tidligere år - givet til de lokalhistoriske foreninger og til Dansk historisk Fællesforening, der varetager en betydelig publikationsvirksomhed. Som eksempler på andre modtagere af støtte af disse bevillinger kan nævnes Nordisk Tidsskrift for Bog- og Biblioteksvæsen, Samfundet til udgivelse af dansk musik, Forum Geographicum, Heraldisk Tidsskrift og Modersmålselskabet.

Den støtte, der hidtil er ydet til denne gruppe af tidsskrifter, er - selv om bevillingen blev forhøjet med 25.000 kr. i finansåret 1968-69 - langt fra tilstrækkelig. Mange lo-

kalhistoriske foreningers udgivervirksomhed er tyngt af økonomiske vanskeligheder, navnlig efter indførelsen af merværdiafgiften, der - i modsætning til den tidligere omsætningsafgift — også opkræves af tidsskrifter. Dansk historisk Fællesforening anslår den merværdiafgift, der ydes af de til foreningen knyttede historiske skrifter, til mellem 200-250.000 kr. årlig, et beløb, der langt overstiger statstilskuddet.

En afskaffelse eller lempelse af »momsen« på tidsskrifter og bøger har selvsagt været bragt i forslag af foreningen - alternativt med et forslag om, at der skaffes de historiske foreninger fuld kompensation for denne merudgift. Endvidere foreslår foreningen, at der som følge af de stærkt stigende trykningspriser finder mindst en fordobling sted af den årlige finanslovbevilling til tidsskrifter og selskaber.

De historiske foreninger har alene i året 1967 udgivet tilsammen 97 bøger, årbøger, tidsskrifter o. a. publikationer. Det økonomiske grundlag for disse udgivelser er først og fremmest de beløb, der kommer ind gennem medlemskontingenterne. Publikationerne affattes som regel således, at de også er tilgængelige for menigmand; indholdet har i almindelighed et folkeligt og alment kulturelt sigte, som i høj grad tjener til at aktivisere og inspirere amatører blandt foreningernes medlemmer. Sammenslutningen af lokalhistoriske foreninger oplyser på grundlag af en for 1966-67 foretaget undersøgelse, at 36 større og mindre lokalhistoriske foreninger havde i alt 26.350 medlemmer, som betalte i alt ca. 365.000 kr. i medlemskontingent. De pågældende foreninger modtog ca. 34.000 kr. i statsstøtte, fra kommunal side ca. 102.000 kr. og fra privat side ca. 142.000 kr.

Der er altså tale om et vidt udbredt kulturelt arbejde, hvor øgede statsbevillinger på værdifuld måde ville supplere kontingentindtægter og støtte fra kommuner og fonds.

KUNSTNERSTØTTEN

I så godt som alle lande søger staten gennem sin lovgivning om ophavsret at give de skabende kunstnere mulighed for at opnå et rimeligt udbytte af deres kunstneriske produktion. Men mange steder - således også i Danmark - er der desuden en lang tradition for direkte statslig ydelse til kunstnerne i form af hædersgaver og andre faste årlige beløb bevilget på budgetlovene.

Statslig støtte til fremme af selve kunstskabelsen, den kunstneriske produktion, er derimod noget relativt nyt. Indtil midten af 50'erne var det f. eks. forholdsvis sjældent og temmelig tilfældigt, at der blev stillet midler til rådighed til billedkunstnerisk udsmykning af offentlige bygninger eller anlæg, og havde der ikke eksisteret et Ny Carlsbergfond og enkelte andre betydelige private fonds og legater, havde det set sort ud for dansk dekorativ kunst.

Direkte offentlig støtte til fremme af kunstskabelsen inden for musikkens eller litteraturens område kendtes næppe.

Kunsthjælpsloven af 1956

For billedkunstens vedkommende blev gennemførelsen af lov nr. 133 af 25. maj 1956 om oprettelse af Statens Kunstfond og Eckersberg-Thorvaldsen Fondet derfor skelsættende. Her stilledes et fast årligt beløb til rådighed til statsfinansiering helt eller delvis af billedkunstnerisk udsmykning af statslige, kommunale og andre for offentligheden tilgængelige bygninger og anlæg. Beløbet var oprindeligt 700.000 kr. om året, senere ved lovens revision i 1962 forhøjet til 1,5 mill. kr. Eckersberg-Thorvaldsen Fondet fik et årligt beløb »til understøttelse af ældre fortjente danske kunstnere eller disses efterladte samt subsidiært til støtte for talentfulde unge

kunstnere.« Beløbet var oprindeligt på 75.000 kr. årligt, forhøjet i 1962 til 200.000 kr.

Vejen til kunstfondsloven af 1956 var lang. Fra begyndelsen af 1930'erne rettede den samlede danske kunstnerstand og direktionen for kunstakademiet adskillige gange henvendelse til regeringen om tilvejebringelse af midler til kunstnerisk udsmykning af offentlige bygninger, idet man påberåbte sig den samfundsopgave, der måtte ligge i, at det kunstneriske og kulturelle arbejde fortsattes og udbyggedes - tiderne til trods - samtidig med, at man pegede på den økonomiske nød, der herskede blandt landets bildende kunstnere.

Resultaterne var magre. I finansåret 1942-43 blev undervisningsministeriets bevilling til indkøb af kunst til støtte af bildende kunstnere forhøjet fra 5.000 kr. til 15.000 kr., og i januar 1942 udsendte statsministeriet ifølge vedtagelse på et ministermøde en henstilling til de øvrige ministerier om, at der ved opførelsen af nye statsbygninger søgtes midler afsat inden for de pågældende byggesummer til bygningernes kunstneriske udsmykning, hvor en sådan måtte findes naturlig.

Denne henstilling blev uhyre sjældent fulgt. Først efter et stort demonstrationstog af landets kunstnere til folketinget i 1953 blev der i 1954 nedsat en kunstkommission under undervisningsministeriet til »undersøgelse af spørgsmålet om tilvejebringelse og forvaltning af midler til kunstnerisk udsmykning af offentlige bygninger m. v. samt til overvejelse af betimeligheden af at indføre en omsætningsafgift ved offentligt salg af bildende kunst og af andre økonomiske og administrative spørgsmål af væsentlig interesse for kunstnere«.

Kommissionens arbejde resulterede i 1956-loven om oprettelse af Statens Kunstfond og Eckersberg-Thorvaldsen Fondet som foran

beskrevet. Tankerne om indførelsen af en omsætningsafgift ved offentligt salg af kunst, der skulle tilfalde kunstnerne, blev opgivet til fordel for en fast finanslovbevilling.

Årene, der fulgte, viste, hvor betydningsfuldt et skridt der var taget med oprettelsen af kunstfondet. Interessen for fondets virksomhed var meget stor. Væsentlige udsmykningsopgaver blev gennemført landet over til gavn for samfundet og kunstnerstanden. Befolkningens interesse for billedkunsten blev mærkbart stimuleret.

Men kunstfondet omfattede alene billedkunstnerne. Andre skabende kunstnere som forfattere og komponister nød kun godt af de i antal og størrelse relativt begrænsede personlige ydelser, der var hjemlet på finansloven, og for forfatternes vedkommende af de beskedne beløb, som tilflød dem gennem biblioteksafgifterne.

Den hastige udvikling på det samfundsøkonomiske område, som betød et stærkt stigende velstandsniveau for de fleste befolkningsgrupper, medførte en stærk relativ forringelse af kunstneres levevilkår. De havde ingen mulighed for at forøge deres kunstneriske produktion og kun meget begrænsede muligheder for større indtjening gennem deres kunst. Tværtimod måtte flere og flere søge at sikre deres materielle tilværelse uden for deres fag til skade for deres kunstneriske produktivitet.

Dette var situationen generelt for kunstnerne i de første år i 60'erne, og selv ikke tilstedeværelsen af kunstfondet betød nogen mærkbar gunstigere stilling for de bildende kunstnere.

Kunstfundsloven af 1964

På dette tidspunkt opstod der i takt med samfundsudviklingen på det økonomiske område en voksende forståelse af nødvendigheden af stadig større investeringer i forskning, undervisning og kulturlivets forskellige institutioner og en større erkendelse af kunstens uundværlighed i det samlede billede af et politisk, økonomisk, socialt og kulturelt højt udviklet land.

På denne baggrund udarbejdede det kulturudvalg, som regeringen havde nedsat kort tid efter kulturministeriets oprettelse, et forslag til en udbygning af bestående støtteordninger til skabende kunstnere og til etable-

ring af nye ordninger i et ønske om samtidig at skabe en helhedsordning for statens ydelser ud fra den opfattelse, at problemerne for billedkunstnere, forfattere og komponister principielt kan behandles efter samme hovedretningslinier.

Grundlæggende for forslaget har været den enkle betragtning, at den del af vort kulturelle liv, som bæres af kunsten i dens forskellige udtryksformer, som nødvendig forudsætning har, at der skabes kunst. Derfor må der sættes ind med en forøget offentlig indsats direkte til bedring af vilkårene for kunstskabelsen, den kunstneriske produktion.

Lov nr. 170 af 27. maj 1964 om Statens Kunstfond bygger i alt væsentligt på disse principielle betragtninger. Loven ophævede den gamle kunstfond fra 1956 og Eckersberg-Thorvaldsen Fondet og skabte et nyt kunstfond, der udover at varetage disse tidligere fonds opgaver fik overdraget meget betydelige nye opgaver.

Lovens indledningsbestemmelse siger: »Til fremme af dansk skabende kunst inden for den bildende kunst, den litterære kunst og tonekunsten oprettes et fond under navnet: »Statens Kunstfond«.

Der ligger heri en traditionel afgrænsning af begrebet »skabende kunst« til den kunst, som skabes af bildende kunstnere, forfattere og komponister. Lovgiverne mente ikke at turde gå videre, da der var tale om en nyordning, men man angav samtidig i lovbemærkningerne, at der naturligvis fandtes andre grupper af skabende kunstnere, og at det ikke var hensigten at fastslå, at sådanne eller andre kunstnere ikke under nogen form bør støttes af staten, eller at der ikke fra statens og det offentliges side skal gøres en indsats for at fremme andre kunstområder.

I meget korte træk indfører loven følgende støttemuligheder:

1) 3-årige stipendier af passende størrelse til de unge talentfulde kunstnere, så uomtvistelige talenter kan udvikles og modnes under relativt gunstige betingelser.

2) Engangsstipendier af variabel størrelse efter konkret behov til mere modne kunstnere, bestemt som hjælp til opretholdelse af deres kunstneriske produktion.

Stipendieordningen kan efter det konkrete behov kombineres med eller erstattes af:

3) støtteordninger til fremme af offentlig-

gørelse eller offentlig fremførelse af forfatteres og komponisters arbejder, og, specielt for billedkunstnere,

4) offentlige indkøb af kunst og udsmykningsopgaver ved offentlige eller for offentligheden tilgængelige bygninger og anlæg.

5) støtte til efterladte efter skabende kunstnere.

Disse ordninger skal ses i sammenhæng med den støtte, der på de årlige finanslove er bevilget i form af et antal ydelser til fordel for de samme kunstnergrupper, de såkaldte hædersgaver og faste årlige ydelser, der omtales nærmere senere.

Kunsthøjrådets årlige rådighedsbeløb blev fastsat til 4,2 mill. kr., hvoraf 200.000 kr. var afsat til administration og de 4 mill. til støtteforanstaltningerne, fordelt som følger på de enkelte kunstneriske områder:

Den bildende kunst:

20 3-årige stipendier	
å 20.000 kr.	400.000 kr.
Til indkøb af kunstværker _____	400.000 kr.
Til disposition	
til engangsydelser.	350.000 kr.
Til kunstneriske	
udsmykningsopgaver.	1.500.000 kr.
	2.650.000 kr.

Den litterære kunst:

20 3-årige stipendier	
å 20.000 kr.	400.000 kr.
Til disposition	
til engangsydelser og til	
forskellige foranstaltninger	500.000 kr.
	900.000 kr.

Tonekunsten:

5 3-årige stipendier	
å 20.000 kr.	100.000 kr.
Til disposition til	
engangsydelser og til	
forskellige foranstaltninger . . .	150.000 kr.

Til engangsydelser til	
kunstneres efterladte	200.000 kr.

Ved bedømmelsen af rådighedsbeløbets størrelse bør det huskes, at kunsthøjrådets oprettelse eller rekonstruktion samtidig betød en koncentration af kunstnerstøtten og inddragelse af en række tidligere ydede sær-

lige bevillinger. Besparelsen af hidtidige bevillinger udgjorde 1.857.000 kr., således at *merudgiften ved kunsthøjrådets etablering androg 2.143.000 kr.*

Kunsthøjrådets særlige sigte: at sikre den kunstneriske produktion gennem en bedring af vilkårene for kunstskabelsen, i fornødent omfang gennem ydelse af støtte direkte til den skabende kunstner, stiller særlige krav til højrådets administrative ordning.

Det understreges stærkt i lovens motiver, at det afgørende støttekriterium er kunstnerisk kvalitet. Kvalitetsvurderingen må henlægges til personer, der forener høj sagkundskab med kvalitetssans og ansvarsfølelse. For at sikre sig en sådan sagkundskab og udstyre den med størst mulig handlekraft og råderum har man tilstræbt en stærkt forenklet administrationsform. Samtidig har man ment at sikre en passende bredde i den kvalitative kunstvurdering gennem en relativt hurtig udskiftning af de ansvarlige.

Med denne principielle baggrund er højrådets administration henlagt til tre udvalg, et for hver af kunstarterne, bestående af tre personer valgt for en 3-årig periode, og således at umiddelbart genvalg ikke kan ske. Formændene for hvert udvalg udgør en fælles fondsbestyrelse, men hvert udvalg administrerer under sit selvstændige ansvar.

Udvalgsmedlemmerne vælges — bortset fra et medlem i hvert udvalg, der udpeges af kulturministeren - af et repræsentantskab på 28 medlemmer valgt af folketing, kommunale råd og organisationer, kunstfaglige organisationer, universiteterne, musikkonserveratorierne in. v. De kunstneriske medlemmer af repræsentantskabet udgør dettes flertal. Udover at være valgforsamling har repræsentantskabet en kritisk tilsynsførende funktion over for kunsthøjrådets administrative udvalg, men kan ikke ændre de af udvalgene truffede dispositioner. Endelig har repræsentantskabet indstillingsret over for kulturministeren vedrørende de faste ydelser på finansloven til skabende kunstnere.

Loven om Statens Kunstfond skulle optages til revision i folketingsåret 1967-68, men i henhold til lov nr. 210 af 31. maj 1968 blev revisionen udskudt til folketingsåret 1968-69.

De forskellige støtteordninger, som indeholdes i bestemmelserne for kunsthøjrådet, har skullet give mulighed for en betydelig fleksibilitet i den konkrete administration af ord-

ningerne både i henseende til kombination af flere støtteordninger og til fastsættelsen af støttebeløbene. Betydningen af denne fleksibilitet blev indskærpet under folketingets behandling af loven om udskydelse af kunstfondets revision.

De livsvarige ydelser

Som ioran berørt indgår de livsvarige finanslovsydelser til skabende kunstnere som et betydningsfuldt led i det samlede system for statsstøtten til den skabende kunst.

Når disse ydelser blev omtalt i bemærkningerne til kunstfondsloven af 1964, var det for at fremhæve deres placering inden for hele støtteordningen og for at berede vejen for en forøgelse af deres antal og en forhøjelse af de enkelte beløb under folketingets behandling af finanslovsforslaget. Dette blev opnået jævnsides med gennemførelsen af kunstfondsloven.

Der er for tiden på finansloven opført 22 hædersgaver (å 12.000 kr. plus tillæg p. t. = 37.728 kr.) fordelt med 10 til forfattere, 10 til bildende kunstnere og 2 til komponister.

Endvidere er der opført ialt 108 faste årlige ydelser (å 4.000 kr. plus tillæg p. t. = 12.576 kr.) fordelt med 52 til forfattere, herunder til 2 oversættelse, 40 til bildende kunstnere. 1 til en arkitekt og 15 til komponister.

Den samlede bevilling til faste finanslovsydelser til skabende kunstnere udgør i finansåret 1968-69 2.008.000 kr.

I finansåret 1963-64 var antallet af hædersgaver ialt på 4 og antallet af faste årlige statsydelser på 103. og den samlede finanslovbevilling til disse ydelser på 568.500 kr.

I anledning af den diskussion, der i forbindelse med kunstfonddebatten har været ført om de faste finanslovsydelser, og som baggrund for behandlingen senere af problematikken omkring denne form for støtte, skal der her kort gives et historisk tilbageblik baseret på den betænkning, som et af undervisningsministeriets nedsat udvalg afgav i 1930 vedrørende statens forfatterunderstøttelser. Denne udvalgsbehandling er den seneste omfattende undersøgelse af spørgsmålet forud for kunstfondsloven.

Det fremgår af betænkningen, at bevillinger til støtte af videnskabsmænd og kunstnere til bestemte arbejder, til videreuddannelse

eller til rejser, sædvanligvis til udlandet, findes på finanslovene siden 1850. Bevillingerne var en videreførelse af den tidligere praksis, hvorefter sådanne understøttelser gaves af den enevældige konges kasse eller af den ved kgl. resolution i 1765 stiftede fond ad usus publicos. Fonden opløstes i 1842. og dens sager henlagdes til finansdeputationerne. På finansloven for finansåret 1850-51 bevilgedes derefter under budgettet for Kirke- og Undervisningsvæsenet 20.700 Rbd. til »Videnskabers og Kunstners Fremme« ud af et samlet budget på 237.612 Rbd.

Det siges videre i betænkningen,

»at i direkte fortsættelse af den under de enevældige konger ydede støtte til bestemte forfattere, videnskabsmænd og kunstnere til bestemte arbejder, til hjælp til rejser eller til videre studier og uddannelse på anden måde eller til livsophold under fortsat litterær eller kunstnerisk virksomhed har man i de under det nuværende styrelses- og bevilningssystem forløbne 80 år ydet statsstøtte ganske på samme måde og til de samme formål. Der er på forskellig måde foregået forskydninger, blandt andet ved, at der i mellemtiden er opstået store nye fonds, der i afgørende grad har kunnet overtage understøttelsesopgaven på visse områder — Carlsbergfondet, Rask-Ørsted Fondet, Ny Carlsbergfondet o. s. v.; dette har medført, at de forøgede bevillinger på finansloven særlig har kunnet komme andre områder til gode. Men alle understøttelser fra statens side - til skønlitterære forfattere som til andre - bygger på det samme principielle udgangspunkt, på en fælles begrundelse. Og den begrundelse man kan finde (ved gennemlæsning af administrationsforslag og rigsdagsforhandlinger. Forf.anm.) er erkendelsen af det samfundsmæssigt betydningsfulde i, at der her i landet er forfattere, videnskabsmænd og kunstnere, der ved deres produktion bidrager til at fremme og højne dansk åndsliv, i forbindelse med erkendelse af, at forholdene herhjemme er således, at der hertil kan udkræves økonomisk støtte, og endelig erkendelse af, at det er en naturlig opgave for staten som repræsenterende samfundet og dets interesse at yde sådan støtte. At det er disse hensyn, der har gjort sig gældende, synes iøvrigt så selvfølgelig, at man kunne tvivle om nødvendigheden af at fremføre dem . . .«

Skabende og udøvende kunstnere

Ved fremsættelsen af forslaget til loven om udskydelse af revisionen af lov om Statens Kunstfond rejstes spørgsmålet om støttmuligheder for de udøvende kunstnere, i alt væsentligt omfattende musikere, herunder sangere, og sceniske kunstnere.

I almindelighed må det siges, at det næppe i alle henseender er hensigtsmæssigt at sondre mellem skabende og udøvende kunstnere. Ud fra en almindelig betragtning om kunstens betydning for vort samfundsliv må det være klart, at skabelsen af kunst og udøvelsen af kunst på afgørende felter er helt nøje forbundet. Billedkunstnerens værk behøver ikke nogen fortolker, forfatterens heller ikke. Beskueren eller læseren kan umiddelbart til egne sig værket. Komponisten, den dramatiske forfatter og koreografen har brug for den udøvende kunstner som formidler af det kunstværk, han har skabt. Han har brug for udøvende kunstnere, som er så gode, at de kan forløse hans kunstværk efter hans intentioner, og hans publikum har brug for den bedst mulige fremførelse af kunstværket - jo bedre udførelse, jo lettere tilegnelse.

En støtteordning for de bedste af de udøvende kunstnere skulle bidrage til at højne kunstudøvelsen i almindelighed, således at man får det bedst mulige udbytte af samfundets investeringer i de kunstneriske institutioner, som er bærere af disse sider af vort kulturliv. Det drejer sig f. eks. om vore teatre, landsdels- og byorkestre, radio og fjernsyn. Det gælder endvidere om, at den kunstformidling, som sker gennem kunstneres optræden landet over i foreninger, skoler og uddannelsesinstitutioner af enhver art, ligger på et niveau, så den kan modsvare de stadigt stigende kvalitetskrav, som naturligt stilles af en befolkning, hvis modtagelighed og kritiske sans er skærpet så betydeligt gennem de senere årtiers udvikling i undervisning og folkeoplysning. Man kan i almindelighed også pege på betydningen af, at der til stadighed gives befolkningen lejlighed til et personligt møde med de bedste kunstnere og det bedste i kunsten, noget, som for mange kunstformers vedkommende ikke kan erstattes i værdi gennem nok så fremragende gengivelser al kunsten ved mekaniske hjælpemidler.

De udøvende kunstnere rekrutteres som alt

overvejende hovedregel fra de offentlige kunstneriske uddannelsesinstitutioner, og det må være uddannelsesinstitutionernes opgave at føre de særlig talentfulde unge så langt frem som muligt. Udviklingen af de helt unge eller yngre talenter er derfor et uddannelsesspørgsmål og må løses som sådant gennem tilstrækkelige bevillinger til uddannelsen.

Støtten til udøvende kunstnere skulle derfor først sætte ind på et senere tidspunkt, end det hyppigt vil være tilfældet for skabende kunstnere, og talentet må yderligere have manifesteret sig på en sådan måde, at dets bærekraft er uomtvistelig. Men netop den særlige uddannelsesmæssige baggrund vil danne et sikrere grundlag for at finde frem til det støtteværdige talent, og dette forhold vil i forbindelse med det generelle kvalitetskrav tendere imod, at antallet af støtteberettigede bliver ret begrænset.

Der er - uden for kunstfonden - af de til fordeling i finansåret 1968-69 til rådighed værende tipsmidler bevilget 80.000 kr. til stipendier til udøvende kunstnere fordelt med 50.000 kr. til musikere og sangere og 30.000 kr. til sceniske kunstnere.

Beløbet fordeles i overensstemmelse med de hovedprincipper, der er omtalt foran.

Inden tilvejebringelsen af tipsbevillingen har de udøvende kunstnere og de andre skabende kunstnere, som ikke omfattes af kunstfondet, dog ikke været ganske uden støttemulighed. Såvel teaterloven som filmloven hjemler støtteordninger for disse områders kunstnere. For teatrenes vedkommende bevilges støttebeløb på de årlige finanslove og udgør for tiden 40.000 kr. For filmens vedkommende er der under filmfondens rådighedsbeløb afsat midler til støtte af såvel de kunstnerisk som de teknisk medvirkende i filmproduktionen.

Kunstfondens fremtid

Ved en revision af kunstfondsloven kan der naturligvis være enkeltheder i den nuværende ordning, som bør ændres, men selve det administrative hovedprincip: den koncentrerede ansvarlighed hos sagkyndige 3-mandsudvalg, valgt for en kortere årrække, bør utvivlsomt opretholdes. Dog kan der nok være grund til en overvejelse af de tanker, som har været fremme om en vis decentrali-

sering af beslutningsmyndigheden, således at f. eks. afgørelser om kunstindkøb for en dels vedkommende blev lagt ud til udvalg af lignende karakter ude i landet.

De store problemer synes at måtte dreje sig om repræsentantskabets sammensætning og stilling i det administrative system, hvorom nærmere senere, om rådighedsbeløbets størrelse og om en eventuel udvidelse af fondets virksomhedsområde.

Rådighedsbeløbets størrelse

Rådighedsbeløbet har været uforandret siden fondets oprettelse i 1964, og den siden da stedfundne prisudvikling har selvsagt været til betydelig ugunst for fondet, idet dets nyttevirkning er reduceret i tilsvarende omfang, som rådighedsbeløbets reelle værdi er formindsket. Det må antages, at den årlige udgift blot ved en ajourføring af rådighedsbeløbet vil andrage omkring 900.000 kr.

Efter en eventuel ajourføring af rådighedsbeløbet kan det spørgsmål så rejses, om fondet, hvis dets virksomhedsområde ønskes bevaret uændret, da har tilstrækkelige midler. Dette vil naturligvis afhænge af et skøn, hvori må indgå en vurdering af, om fondets formål i tilstrækkeligt omfang kan realiseres inden for beløbsrammen, og hvad samfundet mener at have råd til at investere på dette felt.

Med hensyn til det første punkt tør man vel pege på, at det til udsmykning af offentlige bygninger og anlæg afsatte beløb på 1,5 mill. kr. faktisk er uændret siden gennemførelsen af den første lov om Statens Kunstfond i 1956. Det behøver da ikke nærmere forklaring, at fondets virksomhed i relation til udsmykningsarbejder har været faldende, samtidig med at stadig flere og flere henvendelser om støtte til sådanne opgaver må afvises på grund af manglende midler. Og dette på et tidspunkt, hvor tilstedeværelsen af kunstfondet har skabt en stadig større interesse landet over for kunstnerisk udsmykning, en interesse, der samtidig påvirkes af det kraftigt stigende offentlige byggeri. Endvidere er der utvivlsomt et stadigt stigende behov for indkøb af billedkunst, ikke mindst til brug i den vandredstillingsvirksomhed, der er så vigtigt et led i kunstformidlingsprocessen, og som i stigende omfang efterspørges bl. a. i skoler, seminarier og andre

uddannelsesinstitutioner og på arbejdspladser.

Hvad der her er sagt om kunstfondets voksende behov for midler inden for det billedkunstneriske område gælder tilsvarende på det litterære og musikalske område, hvor det måske især kniber med tilstrækkelige midler til de støtteordninger, som er hjemlet til sikring af udgivelse af værker eller opførelse af musikalske arbejder.

Det andet punkt - hvad samfundet mener at have råd til at investere - kan kun henknydes til en politisk afgørelse, hvori må indgå et forsøg på en samlet afvejelse af kunstens betydning for samfundet. Den enighed, der kom til udtryk under folketingets vedtagelse af kunstfundsloven i 1964, synes imidlertid at bekræfte det af den daværende kulturminister Julius Bomholt i forelæggelsestalen udtalte, »at det er et fremherskende træk i de senere års samfundsudvikling, at der er en voksende forståelse af, at samspillet mellem et lands skabende kræfter inden for erhvervsliv, videnskabelig forskning og kunst er af afgørende betydning for landets hele politiske, økonomiske, sociale og kulturelle udvikling, og at omfanget og kvaliteten af et lands kunstneriske frembringelser indgår som et meget væsentligt led i den almene vurdering af landets placering som nation«.

Nye områder

Allerede under behandlingen i folketinget af forslaget til kunstfundsloven af 1964 blev spørgsmålet om en udvidelse af lovens virksomhedsområde drøftet. Lovforslaget lagde selv i sine bemærkninger op til en debat herom, idet det klart blev sagt, at der var andre skabende kunstnere og kunstformer end de al forslaget omfattede. Der blev nævnt kunst frembragt f. eks. af filminstruktører, koreografer, andre sceniske kunstnere, oversættere og bygningskunstnere. I folketingsudvalgets betænkning af 6. maj 1964 fremgår endvidere, at udvalget har drøftet spørgsmålet om at udvide lovens område til at omfatte andre grupper af skabende kunstnere, f. eks. kunsthåndværkere og teatrets og filmens skabende kunstnere. Man henstiller til kulturministeren at være opmærksom på spørgsmålet ved lovens revision.

Der foreligger således et klart oplæg til en sådan udvidelse af fondet, og en vis - og

overvejende positiv - debat om spørgsmålet fandt allerede sted under behandlingen i folketinget af forslaget om udskydelse af lovens revision.

Er der politisk en vis åbenhed over for at udvide fondet, kan der samtidig fra enkelte andre sider konstateres en vis modvilje mod en udvidelse. En sådan kan spores endog i kunstnerkredse, som selv omfattes af fondet. Ud fra ideelle motiver taler man om at bevare fondet for - som det er udtrykt - de tre rene kunstarter, billedkunst, digtning og musikkomposition. Man under gerne andre kunstnere støtte, men ikke under samme fond.

Hvordan man nu end vil torholde sig til spørgsmålet om, hvor en støtteordning til andre skabende kunstnere skulle administreres, må det være rimeligt at gå ud fra, at en sådan støtteordning skal gennemføres ud fra det generelle samfundsnyttehensyn, som bærer hele kunstfondets idé. Umiddelbart må man tænke på bygningskunsten, kunsthåndværket og den kunstneriske formgivning. Støtten inden for bygningskunsten måtte formentlig rette sig mindre mod støtte til enkeltpersoner og mere mod foranstaltninger til fremme af kvalificeret arkitektarbejde, d. v. s. at få gennemført byggeri på et så højt æstetisk-kunstnerisk niveau som muligt, samtidig med at de funktionelle krav er tilgodeset. Hertil kunne en udvidet adgang til arkitekt-konkurrencer tjene.

Også spørgsmålet om en lovmæssig støtteordning for de udøvende eller reproducerende kunstnere må overvejes i forbindelse med revisionen af kunstfondsloven. Støttebehovet synes utvivlsomt, og det ligger ret klart, hvilke former for støtte der skulle kunne komme på tale. Der henvises herom til omtalen ovenfor. Tvivlsomt er alene, om også disse kunstnere skal henføres under en udvidet kunstfond, eller om man snarere skal indbygge disse støtteordninger i bestående love eller nye love, f. eks. teaterloven, filmloven og en eventuel samlet musiklov, hvor der i forvejen som regel er indrettet sagkyndige råd eller forsamlinger til lovens administration (som dog måske ikke ville være sagkyndige i alle relationer). Dette er muligvis en rationel løsning eller udvej, men den kunne måske tilsløre det samlede overblik over kunstnerstøtten og tendere imod, at en rimelig afbalancering af støtten inden for de

enkelte kunstneriske områder blev vanskeliggjort, og man kan da også forestille sig, at der under en fælles kunstfondslov kunne etableres en flerleddet fondsordning.

Administrationsformen

I overvejelserne omkring en revision af kunstfondsloven vil indgå visse mindre administrative problemer, som tidligere antydet, men af særlig betydning vil det som nævnt være at drøfte repræsentantskabets stilling og sammensætning. Man har ved kunstfondets oprettelse tænkt repræsentantskabet som et forum for meningsudveksling mellem kunstnere, politikere og de institutionsvalgte sagkyndige om kunstfondets virksomhed og det offentlige holdning i almindelighed til kunsten. De årlige beretninger fra fondet viser da også, at der har fundet en omfattende diskussion sted i repræsentantskabet, og navnlig forud for den forventede revision af kunstfondsloven har repræsentantskabet udtalt sit syn på mange af de spørgsmål, som både fra kunstnerne side og fra den bredere offentlighed har været ført frem til debat. For så vidt har repræsentantskabet opfyldt sin mission.

Alligevel er det åbenbart, at repræsentantskabet har haft visse funktionelle problemer. Det er erfaringsmæssigt svært at samle 28 medlemmer til møde, og en vis majoritet må være til stede, når beslutninger skal tages, men rent praktiske vanskeligheder kan normalt løses over forretningsordenen. Imidlertid må man, selv om repræsentantskabets funktionsdygtighed så nogenlunde tilfredsstillende kan sikres, tage det spørgsmål op, om dets sammensætning er i orden, og om dets størrelse ikke kan nedskæres, eller om det skulle kunne erstattes af noget andet og bedre.

Det er ikke let at give anvisninger på ændringer. Det har jo været kunstfondslovens hensigt at skabe en af statslige og andre myndigheder principielt uafhængig administration, bestående af kunstsagkyndige, valgt af kunstnerne selv. Derfor er der sikret kunstnerrepræsentanterne flertal i repræsentantskabet, der vælger flertallet af medlemmerne i de administrative udvalg. En sådan overvejende indflydelse kunne vel sikres kunstnerne også under en anden, snævrere sammensætning af repræsentantskabet. Påfaldende kan det i hvert fald virke, at kunstnerne

skal repræsenteres på flere leder. Dette gælder navnlig den billedkunstneriske repræsentation, der dels hentes fra tre faglige organisationer, dels fra medlemskredsen af de anerkendte udstillingsgrupper og endelig fra akademirådet. I meget stor udstrækning er der overlappning, idet det store antal af kunstnerne direkte eller indirekte har stemmeret flere steder ved valg af repræsentantskabsmedlemmer. Valget af disse kan derfor let komme til at dreje sig om at få repræsenteret særlige gruppeinteresser, som bør være underordnede i forhold til de strengt kunstneriske hensyn.

En forenkling af repræsentantskabet bør derfor overvejes, ikke mindst hvis en udvidelse af kunstfondets virksomhedsområde skulle blive aktuel, så flere kunstområder skal dækkes ind også i repræsentantskabet. Imidlertid må repræsentantskabets sammensætning også ansues på baggrund af de særlige beføjelser, som er tillagt dette i forbindelse med afvejelsen af, hvilke kunstnere der skal komme i betragtning ved fordelingen af de faste kunstnerydelser på finansloven.

Hædersgaver og faste ydelser

Disse finanslovsydelser er udførligt behandlet i bemærkningerne til lovforslaget om Statens Kunstfond, og det er i høj grad dem - og da især hædersgaverne - der i kunstfonddebatten har sat sindene i bevægelse. Dette har givet hele diskussionen en vis slagside, eftersom de faste ydelser og hædersgaverne i og for sig ikke har noget at gøre med Statens Kunstfond og heller ikke belaster denne økonomisk. Alligevel er det selvsagt en naturlig ting, at offentligheden interesserer sig for finanslovsydelserne, for deres antal og størrelse og for den måde, ordningen administreres på.

Med hensyn til hædersgaverne er det utvivlsomt, at disses størrelse ikke ligger over, hvad der i mange andre lande, også i de nordiske, ydes til særligt fortjenstfulde kunstnere, omend der kan være forskelle i det grundlæggende princip for tildelingen og fastsættelsen af beløbene. Det problematiske ligger formentlig væsentligst i, at både hædersgavernes antal og deres fordeling på de enkelte grupper af kunstnere på forhånd er fastlagt. Dette medfører automatisk en

»udfyldningstendens«, en tendens til, at der ved ledighed altid skal rykke en op, sædvanligvis fra den kreds af kunstnere inden for den pågældende kunstart, som oppebærer en fast årlig ydelse. Dette udløser en ny automatik, idet også de faste ydelers antal er fikseret, så den samme udfyldningstendens opstår ved ledighed.

Det må forekomme yderst diskutabelt, om der skal være et bestemt antal hædersgaver, endda med en fast fordeling på kunstarterne. Kun i sjældne tilfælde kan personer gøre sig fortjent til en livsvarig hædersgave fra det offentlige, hvad der da også er klart udtrykt i kunstfundslovens bemærkninger. Når det fastsatte maksimale antal hædersgaver er - og til enhver tid under den eksisterende ordning har været - uddelt, kan man ikke frigøre sig for den tanke, om der ikke i visse tilfælde er anlagt en for lempelig kvalitetsvurdering, og om der ikke af og til indsniger sig uredkommende momenter i helhedsvurderingen.

Man bør antagelig overveje at opgive at at bevile et fast antal hædersgaver med fast tilknytning til de enkelte kunstarter. Det kunne vel også være på sin plads at overveje, om kun skabende kunstnere — som det er tradition - skal kunne komme i betragtning. Den sjældne kunstner, som har gjort sig fortjent til samfundets hæder på denne måde, kunne måske også findes i kredsen af udøvende kunstnere. Det kunne være en scenens kunstner eller en sanger.

De faste årlige ydelser, der hver er på godt 12.000 kr. i dag, er bestemt for skabende kunstnere, der har placeret sig afgørende inden for deres kunst — som oftest gennem en årelang arbejdsindsats. Ydelsen er tænkt som et fundament, hvorpå han skulle kunne opbygge en passende stabil indtægt gennem sin fortsatte kunstneriske produktion. I stedet for »fundament« kunne man kalde ydelsen »tag over hovedet«. Meget mere kan den næppe i dag sikre kunstneren, men det er også en betydningsfuld ting.

Men mange flere kunstnere kunne utvivlsomt have behov for denne sikkerhed for »tag over hovedet«. Kunstneren er ikke alene særlig sårbar over for udsving i samfundets almindelige økonomiske konjunkturer, men også udsat for de for ham nok så alvorlige svingende konjunkturer i kunststopfættelsen, kunstens modesvingninger. Det er navn-

lig de lidt ældre, modne kunstnere, der er udsat for disse svingninger. På et vist tidspunkt vil en kunstner som oftest have fundet den udtryksform, det sprog, som er hans særkende. Det må han fortsætte med at udtrykke sig i med de nuanceringer, som spændvidden i hans talent giver plads for. Skifte efter moderne kan han ikke.

Antallet af faste ydelser på ialt 108 til samtlige kunstarter står over for et samlet antal medlemmer af de forskellige kunstnerorganisationer på ca. 1.300, heraf litterære kunstnere 400, billedkunstnere 825 og komponister 75. Af disse er givetvis væsentlig flere end 108 kunstnerisk kvalificerede til en fast finanslovsydelse - samtidig med, at de har behov for den.

Uanset kunstfondets støttemuligheder er disse mindre, faste årlige ydelser formentlig den støtteform, som for den enkelte kunstner er den relativt mest værdifulde, fordi den giver en vis stabilitet i hans tilværelse. En udvidelse bør indgå i overvejelserne om hele kunstnerstøtten.

Ved kunstfundsloven af 1964 blev det overdraget fondets repræsentantskab at afgive indstilling til kulturministeren om ydelser, der bør søges tillagt kunstnere for livstid. Forslag om disse ydelser optages på de årlige finanslove.

Den ordning var klart udtryk for en rationaliseringsbestræbelse. Hidtil havde et særligt udvalg på 13 personer taget sig af indstillinger om litterære kunstnere, mens musikrådet og akademirådet var indstillende for henholdsvis komponister og billedkunstnere.

Der er absolut ingen grund til at drage repræsentantskabets sagkundskab i tvivl. At medlemmer, der ikke er valgt efter deres kunstneriske sagkundskab, men som repræsentanter for forskellige samfundsinteresser, kan drage deres egen egnethed i tvivl i denne relation, berøver ikke repræsentantskabet dets principielle sagkundskab. Sådanne medlemmer sad jo f. eks. også i det tidligere forfatterstipendieudvalg, og deres tilstedeværelse er udtryk for, at der ioretages en vurdering af kunstnerens betydning for samfundet, og at denne vurdering ikke foretages alene ud fra kunstneriske, men også ud fra samfundsmæssige kriterier.

Om kunstfondets repræsentantskab fortsat skal være indstillingsorgan vedrørende finanslovsydelser er imidlertid snarere et

spørgsmål, der berører kunstfondets egne interesser. Som tidligere antydet, er det måske mere de faste ydelser, herunder navnlig hædersgaverne, der er faldet kredse af befolkningen for brystet end selve kunstfondets idé, og det kunne befordre et ønske hos kunstfondets styrelse om at slippe for denne opgave, der altså tilsyneladende er belastende for fondets omdømme.

Der vil næppe være noget synderligt at indvende imod at overveje en eventuel tilbagevenden til en ordning, hvorefter indstilling til kulturministeren i disse sager blev gjort af de specielle organer, som inden for kunstarterne er anerkendt som rådgivende for staten: akademirådet, musikrådet m. v., alt forudsat, at disse organer til stadighed besidder en anerkendt kvalificeret sagkundskab, der er uafhængig af fagforeningsbetonede eller kunstpolitiske særinteresser.

Akademirådet

Akademirådet under Det kgl. Akademi for de skønne kunster, hvis virksomhed hidtil har været reguleret af den for akademiets skoler og rådet fælles fundats af 19. marts 1959, foreslog i 1967 over for ministeriet, at akademirådet omorganiseredes i forbindelse med en forventet samtidig omorganisering af skolerne. Forslaget gik ud på, at det hidtidige akademiråd på 36 medlemmer reduceres til 12. Medens rådet hidtil valgtes direkte af en valgforsamling, kunstnersamfundet, bestående af kunstnere, der efter nærmere regler har kvalificeret sig til medlemsskab gennem udstillingsvirksomhed m. m., foresloges det, at kunstnersamfundet nu i stedet vælger et akademi på indtil 72 medlemmer, som derefter vælger det snævre akademiråd. Gennem denne procedure tilstræbes det at sikre, at akademirådet til enhver tid er en højt kvalificeret kunstnerisk forsamling. For at gøre medlemskabet acceptabelt for de betydeligste kunstnere indebærer nyordningen tillige en koncentration af rådets arbejde omkring dets egentlige rådgivende funktion, medens det hidtidige udvalgsarbejde, som ville være overordentligt belastende for rådets fåtallige medlemmer, i fremtiden henlægges til særlige udvalg under det bredere sammensatte akademi.

De ændrede regler er herefter godkendt

ved kgl. anordning af 14. februar 1968 om Akademiet for de skønne Kunster.

Efter anordningens § 1 virker akademiet, hvis virksomhed udøves gennem akademirådet, »til kunstens fremme og som statens rådgiver i kunstneriske spørgsmål«. Denne virksomhed går konkret ud på følgende:

- 1) Akademiet behandler henvendelser fra statslige myndigheder om kunstneriske spørgsmål og fremsætter også på eget initiativ erklæringer over for myndigheder, offentlige institutioner eller over for offentligheden i spørgsmål af kunstnerisk karakter. Under akademiet eksisterer en række permanente udvalg, og akademiet er repræsenteret i en lang række under andre styrelser og institutioner nedsatte udvalg, hvis virksomhed har betydning for kunstneriske spørgsmål eller virksomhed.
- 2) Efter akademiets skolers nærmere bestemmelse yder akademiet efter regler herom i skolernes anordning bistand til statens kunstscoler, bl. a. ved udpegning af professorer og censorer.
- 3) Akademiet uddeler de under dette hørende medaljer og præmier.
- 4) En af akademirådet og kunstnersamfundet særligt valgt jury meddeler anerkendelse af kunststillinger og træffer be-

slutning om optagelse af medlemmer i kunstnersamfundet, der er valgforsamling til akademiet.

I forbindelse med fremsættelse af forslaget til den nu gældende anordning rejstes fra forskellig side spørgsmålet om et officielt kunstnerråds berettigelse. Der henvistes til, at forskellige kunstretninger er repræsenteret i andre, overvejende faglige sammenslutninger, og at kunstnere, indvalgt i kunstfondets bestyrelse, på denne måde medvirker til et offentligt kunstpolitisk arbejde.

Ministeriet fandt imidlertid, at et akademiråd, der ikke er valgt af faglige organisationer og ikke skal varetage fagpolitiske synspunkter, og ikke som kunstfondet skal varetage de særlige opgaver, som kunstfundsloven tillægger fondets bestyrelse, vil have en særlig værdi som forum for drøftelse af væsentlige aktuelle kunstpolitiske spørgsmål. I rådets rolle som rådgivende organ for myndighederne er det tillige af største betydning, at man ikke kan mistænke rådet for at varetage f. eks. fagpolitiske synspunkter.

Det må derfor ventes, at et kunstnerisk styrket akademiråd vil få mulighed for gennem sine initiativer og gennem den indflydelse, der efter reglerne herom tilfalder rådet, at fremme udviklinger, der ligger betydende kunstneriske kredse på sinde, og som alment er af samfundsmæssig betydning.

MUSIK

Musik skal spilles, før den er en realitet for andre end fagmanden, og musikudøvelsen medtages derfor i dette afsnit, der handler om kunstfrembringelsen.

Orkestrene

Tyngdepunktet i musikudøvelsen er efter en nu ca. 200 år gammel europæisk tradition symfoniorkestret. Af sådanne findes der i dag syv, nemlig Det kgl. Kapel og Danmarks Radios Symfoniorkester og de fem landsdelsorkestre: Odense Byorkester, Ålborg Byorkester, Århus Byorkester, Sønderjyllands Symfoniorkester og Sjællands Symfoniorkester.

Det kgl. Kapel - som i øvrigt omtales andetsteds - har 106 medlemmer. Orkestrets hovedopgave er dets virksomhed som teaterkapel for Det kgl. Teater. Herudover har det haft sit selvstændige symfoniske virke ved afholdelsen af 6 symfonikoncerter i sæsonen. Denne virksomhed er i sæsonen 1968-69 indstillet af økonomiske og arbejdsmæssige årsager.

Danmarks Radios Symfoniorkester har 92 medlemmer. Dets hovedopgave er symfonisk virksomhed i form af radioproduktioner. Heri indgår de såkaldte torsdagskoncerter, hvor der er offentlig adgang.

Landsdelsorkestrene modtager statstilskud i henhold til lov nr. 136 af 17. maj 1961 om statstilskud til orkestre uden for hovedstadsområdet og lov nr. 169 af 27. maj 1964 om statstilskud til et landsdelsorkester for Sjælland.

Byorkestrene i Odense, Ålborg og Århus er oprettet for ca. 25 år siden og blev drevet væsentligst for midler fra private og fra de vedkommende kommunale myndigheder. En vis — og gennem årene stærkt stigende støtte ydedes dog fra staten gennem bevillinger på

finansloven, suppleret med midler fra Den kulturelle Fond og tipsoverskuddet indtil ikrafttrædelsen af lov af 17. maj 1961 om statstilskud til orkestre uden for hovedstadsområdet, jfr. bekendtgørelse nr. 382 af 27. december 1961. Denne lov er i sit princip en rammelov. Dens hovedindhold er et tilbud fra statens side om at ville yde et tilskud på 50 % af de godkendte lønningsudgifter til et orkester, der opfylder visse i loven nærmere fastsatte betingelser med hensyn til størrelse, virksomhed og ledelse. Orkestrets drift skal i øvrigt være sikret ved kommunal eller anden lokal støtte.

Med hjemmel i nævnte lov er først byorkestrene i Odense, Ålborg og Århus etableret som landsdelsorkestre. Hovedparten af de koncerter, der gives af disse orkestre finder sted i hjembyen, idet navnlig teatertjenesten, der indgår i orkestrets forpligtelser, for alle tre orkestres vedkommende bevirker, at orkestrene må betragtes som stationære landsdelsorkestre.

Ligeledes med hjemmel i orkesterloven oprettedes pr. 1. april 1963 Sønderjyllands Symfoniorkester. Orkestret hviler økonomisk på tilskud fra samtlige sønderjyske kommuner og amter, og da det ikke som de øvrige orkestre har fast teatertjeneste, er en omfattende turnévirkosomhed forudsat og praktisk gennemførlig. Orkestret har hjemsted i Sønderborg, men giver regelmæssige koncerter i alle købstæder, flækker m. v. i landsdelen og spiller også i Flensborg og andre steder syd for grænsen. Orkestrets oprettelse har givet stødet til en opblomstring af musiklivet i Sønderjylland, bl. a. også fordi musikerne - igen over hele landsdelen — virker som lærere på kommunale musikskoler og for privatelever. Det er her et interessant eksempel på, at der kan udgå en meget bred inspiration fra en enkelt institution, et eksempel, som man

måske kunne tage ved lære af for andre områder, teatrets t. eks.

Orkesterloven giver også mulighed for driftstilskud til mindre orkestre på lempeligere betingelser end for landsdelsorkestrenes vedkommende, til gengæld er tilskuddene langt mindre. Statsstøtten er betinget af, at der ydes et rimeligt tilskud af kommunale eller andre lokale midler - i praksis overstiger statstilskuddet ikke de samlede kommunale og andre lokale tilskud. Der ydes for tiden tilskud til Randers Byorkester, Midtjysk Symfoniorkester, Lolland-Falsters Symfoniorkester, Jysk Kammerorkester og endelig Vestjysk Symfoniorkester. Det sidstnævnte orkester er i 1967 begyndt på et interessant eksperiment, idet man som orkesterstamme har ansat 10 professionelle musikere af lønnet som landsdelsorkestermusikere. Disse musikere fungerer desuden som lærere ved Vestjysk Musikkonservatorium og Esbjerg Musikhøjskole og giver koncerter som strygekvartet og blæserkvintet.

Omfanget af disse mindre orkestres koncertvirksomhed ligger mellem 44 koncerter årligt for Randers Byorkesters vedkommende som det største og 9 koncerter årligt for Jysk Kammerorkester som det mindste.

Sjællands Symfoniorkester blev ved vedtagelsen af en særlig lov (nr. 169 af 27 maj 1964) oprettet som et landsdelsorkester for Sjælland og modtager et statstilskud på 50 % af de godkendte lønningsudgifter. I loven er det fastsat, at det udover sin koncertvirksomhed på Sjælland skal søge gennemført en koncertvirksomhed af passende omfang på Lolland-Falster og Bornholm. Orkestret er ligesom det sønderjyske anlagt som et turnerende landsdelsorkester og bygger på bred kommunal støtte, idet de resterende 50 % af de godkendte lønningsudgifter og orkestrets drift i øvrigt er sikret af tilsammen 31 kommuner. Et særkende for orkestrets virksomhed er dets funktion som professionelt studieorkester for dirigentstuderende ved Det kgl. danske Musikkonservatorium. Sjællands Symfoniorkester er identisk med det tidligere Tivolis Koncertsals Orkester, og det har bevaret sin tilknytning til Tivoli på den måde, at Tivoli lejer orkestret til at spille i hele Tivolisæsonen. Dette er et meget væsentligt bidrag til orkestrets opretholdelse.

Det er i begge orkesterlovene fastsat, at der højst kan ydes statstilskud til aflønning af 58

musikere. Ønskes et landsdelsorkester udvidet til over 58 musikere, må dette økonomisk hvile på de tilskudsydende kommuner. Landsdelsorkestrene er, bortset fra Århus Byorkester, endnu ikke fuldt udbyggede. Odense Byorkester har 47 fast ansatte musikere, Ålborg 50, Sønderjyllands Symfoniorkester 46 og Sjællands Symfoniorkester 53.

Landsdelsorkestrenes kunstneriske ledelse er normalt placeret hos førstekapelmesteren, som har et selvstændigt ansvar for orkestrets kunstneriske virksomhed. Bestyrelsen er alene ansvarlig for de offentlige tilskuds anvendelse efter deres formål. Undtaget herfra er indtil videre Sjællands Symfoniorkester, som ikke har en fast kapelmester, men hvor den kunstneriske ledelse varetages af et programudvalg, bestående af tre medlemmer af Sjællands Symfoniorkester og to medlemmer af institutionens bestyrelse.

Koncertsæsonen 1968-69 kan betragtes som en normal koncertsæson og aftegner sig således lor de fem landsdelsorkestre:

Odense Byorkester: 47 koncerter og 11 skolekoncerter. 107 teatertjenester, 28 radioproduktioner og et antal transmissioner. Koncerterne overværedes af ca. 21.000 tilhørere og skolekoncerterne af ca. 6.000.

Ålborg Byorkester: 44 koncerter og 5 skolekoncerter. 144 teatertjenester, 30 radioproduktioner og et antal radiotransmissioner. Koncerterne overværedes af ca. 30.000 tilhørere, mens skolekoncerterne overværedes af 3.100.

Århus Byorkester: 41 koncerter. 111 teatertjenester, 25 radioproduktioner og et antal radiotransmissioner. Koncerterne overværedes af 18.800 tilhørere.

Sønderjyllands Symfoniorkester: 65 koncerter og 54 skolekoncerter. 29 radioproduktioner og et antal radiotransmissioner. Ingen teatertjeneste. Koncerterne overværedes af ca. 23.000 tilhørere og skolekoncerterne af ca. 30.000.

Sjællands Symfoniorkester: 49 koncerter - heraf 15 uden for hovedstadsområdet - og 17 skolekoncerter. Koncerterne overværedes af 27.000 tilhørere og skolekoncerterne af 10.000.

Blandt de professionelle orkestre må også nævnes de militære musikkorps. Der findes i dag seks regimentskorps i Danmark med tilsammen 110 fast ansatte musikere og ca. 20 værnepligtige.

Lokaleforhold

Del kgl. Kapels koncerter blev, indtil virksomheden fornylig indtil videre blev standset, afholdt i Odd Fellow Palæets store sal. Odd Fellow Palæet har to koncertsale, store sal (1511 pladser) og lille sal (482 pladser). De fleste udenlandske gæstespil finder sted i disse to koncertsale, i Tivoli's koncertsal (1.800 pladser) eller på Falkoner Centret (0.000 pladser).

Radiosymfoniorkestrets offentlige koncerter afholdes i Radiohusets koncertsal (ca. 1200 pladser).

Odense Byorkester afholder sine prøver og de fleste af sine koncerter i Fyns forsamlingshus, som man lejer til formålet. Desuden optager man orkestrets radioproduktioner i dette lokale. Salen rummer 1.774 pladser. Den har væsentlige fejl som koncertsal, bl. a. er faciliteterne for musikerne særdeles dårlige. Et antal koncerter afholdes endvidere i Rådhus-salen, som langtfra er ideel som koncertsal. Hallen kan rumme ca. 800 tilhørere. Odense Byorkester må med tiden have en velegnet koncertsal at disponere over. Mere presserende end spørgsmålet om koncertsal til afholdelse af de større offentlige koncerter er dog problemet med tilvejebringelsen af et egnet lokale til orkestrets daglige virksomhed. Man kan her pege på muligheden for en gunstig løsning ved et samarbejde med musikkonservatoriet om en mindre koncertsal inden for Odense-centerplanerne (universitetet), som kunne rumme musikkonservatoriets kor- og orkestere samt Odense Byorkestrets daglige prøvearbejde og dets radioproduktioner.

Ålborg Byorkester anvender Ålborg-hallen som koncertsal. Den kan rumme 3.000 siddepladser, men antallet er ved koncerter indskrænket til 800-1.500 pladser. Akustisk er lokalet fortræffeligt, men orkestret er tvunget til at dele hallen med mange andre aktiviteter, kongresser o. lign. Under hensyntagen hertil har man bl. a. måttet leje et andet lokale til en del af prøvevirksomheden. På længere sigt vil brugen af Ålborg-hallen således kunne volde problemer for orkestrets virksomhed.

Århus Byorkester anvender Scala-salen som koncertlokale. Scala-salen rummer som koncertsal 778 pladser, men er indrettet og bruges som biograf, driftsmæssigt knyttet til Århus Teater. Da Århus Teater skal bruge lokalet i sin virksomhed, er orkestrets lejemaal

opsagt pr. 1. maj 1969 dog med en vis mulighed for en kortere forlængelse. Her står man således over for at skulle tilvejebringe en ny koncertsal for Århus byorkester, hvad enten det sker i form af en nybygning eller indgåelse af et nyt lejemål i en eller anden bestående bygning.

Sønderjyllands Symfoniorkester er som nævnt et ambulanselandsdelsorkester og arbejder således ikke med hjemsted i en enkelt by. Af større byer betjener orkestret regelmæssigt Sønderborg, Åbenrå, Kolding, Haderslev, Ribe, Tønder og nu Nordborg. Frihedshallen med sine ca. 1.400 pladser i Sønderborg og Sønderjyllandshallen med sine ca. 1.200 pladser i Åbenrå er de normale prøve- og radioproduktionssteder. Orkestret er hovedsageligt henvist til at spille i sale, der ikke er indrettet og ofte mindre velegnede til koncertbrug.

Sjællands Symfoniorkester er også anlagt som et ambulanselandsdelsorkester og derfor henvist til at spille i mange forskellige lokaler. Flest koncerter afholdes i Tivolis koncertsal, som er rammen om orkestrets virksomhed i hele Tivolisæsonen og en lang række abonnementskoncerter i vintersæsonen. Tivolis koncertsal har 1.800 pladser og er det mest anvendte prøvelokale for orkestret i dag.

Det viser sig således, at bortset fra Radiosymfoniorkestet, som har sin egen koncertsal, har intet af landets symfoniorkestre helt tilfredsstillende og de ambulante orkestre meget varierende og ofte elendige lokaleforhold. Hovedparten af de fejl, der knytter sig til orkestrenes nuværende lokaler, hidrører fra, at lokalerne er indrettet med mange forskellige formål for øje. Når man har skullet indrette et lokale til foredrag, udstillinger, kongresser eller andet og samtidig også til koncertlokale, har man sjældent primært taget hensyn til dets anvendelse som koncertsal.

Orkestrenes lokaleproblemer må løses, men samtidig med tilvejebringelsen af koncertsale for orkestrenes symfoniske virksomhed, må man pege på, at det vil være af stor værdi, om der kunne indrettes et antal koncertrum, som kunne danne rammen om den nye og eksperimenterende musik. Rummene skulle være af en rimelig størrelse og med en stor fleksibilitet i sin udnyttelse ved f. eks. flyttelige elementer. Rummene skulle være udstyret med lyd- og lystekniske faciliteter. Tilhørerpladserne måtte være relativt få og placeret

således, at de kan flyttes, bl. a. med henblik på musik, hvor tilhøreren aktivt tager del i fremførelsen. Sådanne koncerturner kunne formentlig naturligt etableres i forbindelse med konservatoriernes udbygningsplaner, og de kunne tillige anvendes i konservatoriernes lørskningsmæssige arbejde.

Kammermusik

Der er ingen kammermusikensembler, der får løbende støtte fra staten. En vis indirekte støtte opnås gennem de tilskud fra Den kulturelle Fond, som musikforeningerne rundt om i landet får til deres musikalske virksomhed, men det drejer sig om meget beskedne beløb. Derudover kan kammerensembler sporadisk opnå støtte til videreuddannelse og koncertturneer fra Den kulturelle Fond og fra ministeriets rådighedsbevillinger og bevillinger til kulturelt samarbejde med udlandet.

Egentlig statslig investering i kammermusik har som et forsøg fundet sted i sæsonerne 1967-68 og 1968-69. I disse sæsoner har ministeriet gjort det muligt, at en strygekvartet helt har kunnet hellige sig det kammermusikalske arbejde. Dens opgave har været dels at gennemføre omfattende koncertvirksomhed med pædagogisk sigte rundt om på skoler, gymnasier, højskoler, seminarier m. v. (for sæsonen 1967-68 90 koncerter), dels at koncertere i musikforeninger og endelig at deltage i danske kulturfremskud i udlandet. Det økonomiske fundament har været, at de pågældende musikere under orlov fra deres tjeneste som orkestermusikere har været sikret en normal indtjening. Under administration af »Arte« er herefter samtlige indtægter ved kvartetens virksomhed indgået som delvis dækning af udgifterne til deres lønninger. Rejser i ind- og udland har fundet sted efter reglerne for tjenestemænd. Bevillingerne til gennemførelsen af de nævnte to sæsoner er ydet af ministeriet for kulturelle anliggender, undervisningsministeriet samt af Den kulturelle Fond.

Forsøget har været ovenud vellykket. For sin andel modtog Den danske Kvartet Den kulturelle Fonds hæderspris for 1968.

I tilknytning til omtalen af kammermusikken skal nævnes den omfattende solistiske virksomhed, som både instrumentalister og sangere udfolder som koncertgivere landet

over. En sådan koncertvirksomhed kan selv for de bedste af vore solister ikke danne et eksistensgrundlag. Dette er de nødt til at skaffe sig som medlemmer af orkestre eller ensembler eller ved pædagogisk virksomhed. At et sådant koncertliv kan opretholdes i en tid, hvor den gængse koncertform er udsat for en ublid konkurrence fra mange sider, skyldes i høj grad de aktive musikforeninger landet over og de solistiske kunstneres idealistiske holdning til den kunst, de udøver.

Jazz

Det danske professionelle jazzliv har i de sidste årtier gennemgået samme udvikling, som har fundet sted uden for landets grænser. Fra at være en musikform, der udfoldede sig på restauranter som dansemusik, en folkelig musik, er den nu hovedsagelig overgået til at være koncertmusik om end man ikke er gået helt bort fra den skik, at der kan nydes øl til musikken - et positivt træk, som endnu ikke har vundet anerkendelse inden for andre musikformer. Jazzen er nu bragt i en økonomisk position, der meget minder om den, der gælder for den øvrige ny musik.

For at varetage jazzmusikens interesse har en række fremtrædende jazzfolk sluttet sig sammen i Den danske Jazzkreds, hvis virksomhed støttes af Den kulturelle Fond, i 1968 således med 75.000 kr.

Den professionelle jazzmusik modtager derudover ikke nogen form for direkte statsstøtte. Indirekte får den i meget begrænset omfang andel i Den kulturelle Fonds støtte til musikforeningerne og til sammenslutningen »Musik og Ungdom«, i det omfang disse arrangerer jazzkoncerter, men der ydes kun rent undtagelsesvis støtte til de mange idealistisk drevne jazzklubber, som vel er det vigtigste trivselsted for jazzlivet.

Pop

Den såkaldte pop-musik, herunder beat-musikken, er et element i det professionelle musikliv, som i særlig grad præger tiden, fordi den i så høj grad er ungdommens musik. Grupper og vokalister slår sig igennem med vekslende held, men i sin helhed hviler denne musikform økonomisk i sig selv. Der er dog

givetvis problemer der må tages op. Der er et ikke erkendt uddannelsesproblem, som nævnt under omtalen af musikkonservatorierne.

Det unge Tonekunstnerselskab

Det unge Tonekunstnerselskab (DUT) har til formål gennem koncerter at søge danske, fortrinsvis yngre, tonekunstneres udvikling og kunstneriske muligheder fremmet samt at udbrede kendskabet til og interessen for ny musik og musik, der trods sin kunstneriske kvalitet kun undtagelsesvis findes på de sædvanlige koncertprogrammer. Endvidere er det dens opgave som danske sektion af ISCM (International Society for Contemporary Music) at varetage de interesser og påtage sig de forpligtelser, som for Danmarks vedkommende knytter sig til dette selskabs virksomhed.

DUTs virksomhed er således koncentreret om varetagelsen af den unge danske tonekunst, bl. a. gennem bestilling af nye danske værker, og om at formidle ny udenlandsk musik i Danmark. Dette foregår dels ved en udstrakt koncertvirksomhed i København, dels ved udsendelse af turneer. Foreningen, som for tiden har knap 700 medlemmer, modtager tilskud fra Den kulturelle Fond. I 1968 modtager man således 50.000 kr. til foreningens drift i almindelighed og 75.000 kr. til den turnerende virksomhed.

DUTs virksomhed er af overordentlig stor betydning for ny dansk musik. Det forholder sig således, at det er meget vanskeligt for en ung dansk komponist at få sine værker fremført. At have en komposition stående på et nodepapir er jo ikke nok - værket må realiseres, og det er ofte dyrt. Danmarks Radio og vore landsdelsorkestre er de nærmeste til at tage vare på den ny tids komponister, men i konkurrencen med disse institutioners mange andre opgaver har den ny danske musik ikke kunnet placeres tilstrækkelig godt, hvilket indikerer vigtigheden af det arbejde, DUT udfører og nødvendigheden af dets fortsatte udbygning.

Visse fremtidsperspektiver

Ligesom det er tilfældet inden for de øvrige kunstarter, gælder det også for musikken, at eksperimenterne ikke alene foregår inden for kunstformen, men også inden for fremførelsesformen.

Det unge Tonekunstnerselskab gennemfører interessante eksperimenter med koncertformen i et forsøg på at genskabe forbindelsen mellem publikum og den ny musik, en forbindelse der næsten gik tabt i det foregående tiår.

Der vil selvfølgelig stadig blive afholdt symfonikoncerter i de store koncertsale, men det er troligt, at fremtiden vil vise tendenser, der angriber såvel begrebet koncertsalen som den traditionelle symfonikoncertvirksomhed. I de nye miljøer, der opstår ved befolkningens udflytning fra bykerne, vil man samle sig om forskellige interesser, f. eks. sport, oplysningsvirksomhed omkring et bibliotek, aktiviteter omkring en skole, og det må forekomme en naturlig tanke, at disse miljøer også suger en musikalsk virksomhed til sig. I stedet for at tage til koncert i byen vil man kunne få sit musikalske behov dækket på stedet. Der vil derfor fremkomme krav om vidt forskellige musikalske aktiviteter. Symfonikconcerten vil være med i billedet, men formentlig vil der desuden vise sig et stigende behov for fremførelsen af forskelligartet musik af mindre ensembler, som kammermusik, jazzmusik og beatmusik og andre former for musik som f. eks. den elektroniske musik.

Man er i dag allerede langt med den tekniske musikgengivelse. Stereofoniske anlæg bruges i stor udstrækning ved afspilning af grammofonplader, og Danmarks Radio har påbegyndt stereofoniske musikudsendelser. Man kan også forestille sig en vidtgående selvstændig udnyttelse af fjernsynet med særlige billed- og lydånd, som kan købes i forretningerne på samme måde som grammofonplader. Når man således vil kunne få musik, først og fremmest vel i form af fremførelser af den accepterede, traditionelle musik bragt hjem til sig i en gengivelse, der ligger meget nær på den, man møder i koncertsalen, og udført af den til enhver tid eksisterende musikerelite, må man forvente, at mange vil tabe tilskyndelsen til at sætte sig i bevægelse og udgift for at overvære en mere beskedne affære i koncertsalen. Disse betragtninger gælder næppe musiklivets giganter. Enhver tids Yehudi Menuhin og Miles Davis vil formentlig kunne fylde koncertsalene. Men de gælder den almindelige koncertvirksomhed, der udøves bl. a. af vore landsdelsorkestre.

Imidlertid vil man gerne tro, at et koncert-

liv altid vil bestå i kraft af den trang, der består hos os til oplevelse i fællesskab, og fordi den direkte kunstoplevelse vel altid vil være den stærkest virkende. Men konklusionen af disse betragtninger fører til, at de eksisterende orkesterinstitutioner må være opmærksomme på de decentraliserende strømninger i samfundet og på den konkurrence over for deres traditionelle virkeform, som teknikkens udvikling vil fremkalde, og de må indstille sig på, at der kan vise sig behov for en meget bredere anlagt virksomhed. Man kunne således forestille sig, at orkesterinstitutionerne udover deres rent symfoniske virke også kunne blive arnestedet for større og mindre musikalske aktiviteter af anden art, og at disse institutioner ikke alene i musikalsk henseende fik større bredde, men også gik ind i turnerende og udvekslende funktioner med smågrupper.

Musiklivets organisation

Som vejleder for myndighederne i sager, hvor indsigt i musik og musikforhold har betydning, har oprindeligt undervisningsministeriet og senere ministeriet for kulturelle anliggender anvendt det under Dansk Tonekunstnerforening i 1935 nedsatte musikråd, der er sammensat af: Formændene for Det unge Tonekunstnerselskab, Dansk Komponistforening, Danske Musikeres Landsforbund, Københavns Orkesterforening, Solistforeningen af 1921, Solistforbundet, Musikpædagogisk Forening, Dansk Organist- og Kantorsamfund, Revyforfatter- og komponisternes Forbund, Koncertgiveringen samt rektor for Det kgl. danske Musikkonservatorium og en af professorerne i musikvidenskab ved Københavns universitet.

Rådets virksomhed har i dag i særlig grad relation til justitsministeriet, hvor det er rådgivende i sager om arbejdstilladelse til udenlandske musikere.

Ministeriet for kulturelle anliggender anvender rådet i spørgsmål om fordeling af stipendiemidler. I øvrigt har ministeriet betjent sig af den i 1957 nedsatte musikkommission, der har til opgave at undersøge den danske

musikopdragelse og det danske musiklivs vilkår og i forbindelse hermed at fremsætte forslag til forbedringer.

Musikkommissionen har endnu ikke kunnet afslutte sit arbejde, men der er i løbet af arbejdsperioden afgivet flere delbetænkninger, bl. a. om en nyordning af konservatorieforholdene, ligesom den i flere spørgsmål af større rækkevidde, navnlig lovgivningen om orkesterforholdene, har udøvet responderende virksomhed.

I dag går støtten til musiklivet hovedsagelig til de allerede etablerede institutioner, konservatorierne og orkestrene. De skal også fortsat støttes og støttes tilstrækkeligt, men andre formål trænger sig på. amatørmusikken, jazzen, kammermusikken, formidlingsbestrebelseerne. Hertil kommer så alle de forskellige utraditionelle og eksperimenterende musikalske aktiviteter, som i stigende grad må tiltvinge sig vor interesse.

Dette fører til en nærmere vurdering af musiklivets organisation i dag. De to institutioner, som myndighederne i dag støtter sig til i musikanliggender, musikrådet og musikkommissionen, bygger begge hovedsagelig på princippet om fagforenings- og interesserepræstation, det samme system, som hersker inden for beslægtede områder. teatre og biografer.

Man kan overveje, om ikke udviklingen har medført, at man nærmere kan forestille sig en opbygning af et fremtidigt musikråd med en kerne på 5-7 medlemmer af rene musikfagfolk uden fagforeningstilknytning. Til et sådant egentligt fagråd kunne man knytte en række underudvalg, hver dækkende en særinteresse — f. eks. kirkemusik, amatørmusik, jazz. I disse underudvalg kunne bl. a. fagforenings- og andre interesserepræsentanter få sæde.

Det er tvungende nødvendigt, at der skabes effektive muligheder for støtte til hele musiklivet, også uden for vore institutioner, og et kvalificeret musikråd vil i dag være en af forudsætningerne for, at der kan skabes det kompleks af bestemmelser, som skulle kunne danne rammen om et bredt musikliv i trivsel.

CIRKUS

Cirkus hører ikke under kulturministeriet. Da man i 1961 samlede en række kulturelle områder under det ny kulturministerium og bl. a. overførte teater og film fra justitsministeriet, forblev cirkussager under justitsministeriet. Man skal ikke lægge nogen klar stillingtagen til begrebet cirkus' placering i kulturlivet i dette, men må dog indrømme, at det betyder, at man på det tidspunkt ikke havde øjnene åbne for cirkus som kulturelt, endsige kunstnerisk fænomen. Tanken herom er nu mere nærliggende end dengang, og det ville nok føles som en mangel ikke at omtale cirkus i en kulturpolitisk redegørelse. Man skal dog ikke lægge heri, at cirkus er et stridsspørgsmål mellem de to ministerier eller nogen overbevisning om, at cirkus' problemer ville være løst, hvis kulturministeriet overtog sagerne.

Manegens grunddiscipliner, akrobatik, ekvilibristik, jonglering og dressur er ældgamle foretelser, hvis oprindelse må søges langt tilbage i forhistorisk tid. Men cirkus i den form, vi kender det, har ikke mere end et par hundrede år på bagen.

Med rimelighed kan man ansætte den moderne cirkus' opståen til 1768. En hjemsendt engelsk sergeant-major, Philip Astley, der levede af at give rideopvisninger, kom ved et tilfælde på ideen til manegens design. Han opdagede, at kunstrytteren opnåede meget store fordele ved at lade hesten løbe i en cirkel med en diameter på ca. 13 m. Centrifugalkraften, der derved opstod, støttede ham under de vanskelige balancetricks ved stående ridt, og nye tricks, som hidtil var blevet anset for umulige, lod sig nu udføre.

Det, der skete i Astleys manege, tiltrak sig betydelig opmærksomhed, og for at skabe et så varieret show som muligt, engagerede han yderligere akrobater, linedansere, jonglører og klovner. Næppe fordi der eksisterede noget naturligt forhold mellem de højt ansete ryttere og de

lidt foragtede gøglere, der fristede en ofte trang og næsten retsløs tilværelse på landevejen og i markedsteltene, men simpelt hen fordi de var bedst egnede til manegen. Publikum var anbragt hele vejen rundt om manegen, og følgelig måtte det første krav til showet være, at det kunne tåle at blive set fra alle sider i modsætning til for eksempel teatret i dets traditionelle form, der er frontalt orienteret.

Det vil igen sige, at hvor teatret fortrinsvis søger at skabe en illusion, er det, der sker i manegen, ren og skær virkelighed. En saltomortale forestiller ikke noget, men *er* noget, nemlig en saltomortale. Hvilket ikke skal opfattes sådan, at artistikken udelukkende er kold teknik. Sammensætningen af de enkelte elementer i en serie spring resulterer i et rytmisk forløb, der er karakteristisk for den pågældende artist og mere eller mindre markant udtrykker hans personlighed. Hans virkemidler kan være temmelig kontante, som det f. eks. er tilfældet i numre, der lægger hovedvægten på færemomentet. Dette er dog sjældent helt så fremherskende i virkeligheden som i publikums bevidsthed. Andre numre er baseret på sværhedsgraden i et enkelt eller nogle få tricks, og i en tredje kategori er skønhedsindtrykket det fremherskende.

Det svære udelukker ikke det farlige, og ofte danner begge momenter det nødvendige grundlag for skønhedsindtrykket, f. eks. i flyvende trapez. Men uanset, hvad der sker i manegen, så tager den hele herlighed dog sigte på dette ene: at vise mennesket i så mange forskellige, men først og fremmest usædvanlige situationer som muligt. Moralen — for dem, der absolut skal have en sådan for at kunne more sig med god samvittighed — er den enkle, at mennesket i forbløffende grad kan, hvad det vil.

Så enkelt dette budskab er, rummer det dog en god del af den stimulans, som netop kendetegner den gode underholdning.

Når man tager de underholdende kvaliteter i

betragtning og yderligere er opmærksom på den omstændighed, at manegens kunst appellerer til det bredest tænkelige publikum, uanset alder, uddannelse, social position, ja uanset sprog, så kan det nok undre, at cirkus i de senere år har haft betydelige økonomiske vanskeligheder at slås med. I 1967 faldt tre cirkus fra: Moreno, Royal og Vivi. Tilbage var i sæsonen 1968 kun den lille, ret specielle Cirkus Arena, Cirkus Benneweis samt Cirkus Schumann.

En væsentlig årsag er naturligvis den almindelige økonomiske stramning, som har ramt så godt som alle grene af showbusiness, men det er langt fra den væsentligste. Flere cirkusfolk er af den opfattelse, at det er konkurrencen fra fjernsynet, der er skyld i miseren, men man ved for lidt om dette forhold til at kunne sige noget som helst med bestemthed. Den dybere årsag må nok søges i artistens specielle situation. Hans arbejde egner sig ikke for reproduktion, og han er stort set ude af stand til at udnytte massemedierne på samme måde som f. eks. skuespilleren, sangeren, danseren og musikeren. Alle de store internationale navne i showbusiness, som i dag kan samle et stort publikum ansigt til ansigt, er i forvejen kendt fra film, grammmofonplader, radio og fjernsyn.

Men det er meget sjældent, der er brug for en artist i en film; radio og grammmofon er naturligvis udelukket, og der er snævre grænser for, hvor ofte han kan vise sit nummer på fjernsynsskærmen, og det er uhyre besværligt og tidkrævende for den dristige unge mand i den flyvende trapez at bygge et nyt nummer op, hvor f. eks. skuespilleren på relativ kort tid kan indstudere en ny rolle.

Det tjener heller ikke noget formål at fortie

den omstændighed, at artistens skoleuddannelse gennemsnitlig er ret ringe. De, der er opvokset i et artistmiljø, har ofte været på rejse hele deres liv. Det er ikke usædvanligt, at artistbørn i længere perioder har måttet skifte skole flere gange om ugen. Andre er blevet undervist af forældrene, som ofte har haft mere af den gode vilje end af egentlige kvalifikationer. Det giver ikke de bedste betingelser for orientering i et moderne, kompliceret samfund.

De her nævnte årsager er ikke de eneste, men nok de væsentligste til, at artisten i dag er en overset kunstner, og cirkus en overset kunstart.

Nu kan man forestille sig, at en og anden, hvis man foreslog at lægge cirkuskunsten ind under kulturministeriet, hovedrystende vil kommentere: Skal staten nu også til at pumpo penge i savsmuld, og skal cirkusklovner og løvetæmmere nu også på finansloven?

Hertil må svaret blive, at i hvert fald de to betydende danske cirkus, Benneweis og Schumann klart har afvist enhver form for direkte statsstøtte.

Men der er på den anden side også grund til at fastslå, at det er hensynet til publikum, der må være det afgørende, og en officiel anerkendelse af cirkuskunsten som en kulturfaktor vil betyde både prestige og inspiration. Det vil betyde, at man ikke helt så let som hidtil overser cirkus, og eventuelt at man fra officiel side finder på at gøre brug af denne kunstart ved større festarrangementer og lignende.

Det alvorligste akutte problem er fortsat bevarelsen af cirkusbygningen i København. Både cirkusfolk og -publikum håber stadig, at der kan findes en løsning.

TEATRE

Indholdsfortegnelse

Indledning. Oversigt over lovgivning m. v.
Teatebevillinger.
Teknologi.
Det kgl. Teater.
Landsteatret.
Opera- og balletvirksomhed.
Miljøteater.
Gruppeteater.

Amatørteatret — Teater og fritid.
Børneteater.
Teatret og dramatikerens.
Pressen og teatret.
Teatrets demokratisering.
Teaterrådet.
Teatrets økonomi.
Teaterbygninger.

Indledning

Det kgl. Teaters forhold er reguleret ved særlig lov, senest lov nr. 40 af 14. februar 1935. Indtil lov nr. 202 af 31. maj 1963 om teatre trådte i kraft den 1. august 1963, har der ikke været en egentlig lovgivning om teatervirksomhed i øvrigt.

Det første regulære danske teater blev oprettet ved kgl. Privilegium af 14. august 1722, der gav René de Montaigne tilladelse til i København »at indrette og forestille comedier i det danske sprog«.

Det første teater, oprindelig i Grønnegade, senere på Kgs. Nytorv, var ejet og drevet af skuespillerne selv med en tilforordnet direktion og under tilsyn af overhofmarskallen. Teatret gik dårligt, og Kongen måtte flere gange betale dets underskud. I 1772 overtog Kongen teatret.

I 1849 overgik teatret ved forfatningsændringen til statsejendom og statsdrift.

Den første lov om Det kgl. Teaters forhold blev efter en række kommissionsarbejder vedtaget i 1903. Den nugældende lov om Det kgl. Teater er som ovenfor nævnt fra 1935. I henhold til denne lov drives Det kgl. Teater som statsinstitution under overtilsyn af ministeren for kulturelle anliggender.

Teatrets opgave er som landets nationalteater

uden ensidighed at opføre de bedste dramatiske arbejder inden for de tre kunstarter: skuespil, opera og ballet, såvel af ældre som af yngre danske forfattere og komponister. Dets virksomhed omfatter både hovedstaden og provinsen. Teatret ledes af en teaterchef. Til hjælp for teaterchefen er der ansat en balletmester, en direktør for operaen, en leder af skuespillet og en økonomidirektør. I henhold til loven er der oprettet et tilsynsråd, bestående af et medlem fra hvert af de i folketingets finansudvalg repræsenterede partier. Rådets opgave er i hovedsagen at følge og kontrollere teatrets dispositioner og drift, både repertoiremæssigt og økonomisk.

Teatret råder over to scener, hvor der spilles kontinuerligt. Til teatret er knyttet en balletskole og — i samarbejde med Det kgl. danske Musikkonservatorium — et operaakademi.

Det kgl. Teaters tilskud har siden loven af 1935 været optaget på de årlige bevillingslove.

Ved teaterloven af 1963 gennemførtes som nævnt den første almindelige lovgivning om teatre i Danmark. Teatrenes forhold blev tidligere stort set reguleret på grundlag af administrativ og bevillingsmæssig praksis. Gennem administrativ praksis var der etableret et bevillingssystem, hvorefter ingen måtte give offentlige teaterforestillinger uden tilladelse eller bevilling. En begrænset økonomisk støtte til tea-

terformål blev tidligere ydet dels af filmfonden med hjemmel i den dagældende biograf teaterlov af 1938, dels over finansloven.

Teaterloven er en såkaldt rammelov, idet bestemmelserne blot fastsætter, at der kan ydes støtte, men ikke angiver bevillingernes størrelse. Fastsættelsen finder sted på de årlige finanslove, hvorved man inden for de bevillingsmæssige muligheder har søgt at tilpasse støtten til det aktuelle behov.

Lovens kap. 1 omhandler teaterbevillinger og har således fastholdt bevillingssystemet. Baggrunden herfor var bl. a. det synspunkt, at antallet af københavnske privatteatre efterhånden var gået så stærkt tilbage, at man mente, at bevillingssystemet kunne medvirke til at opretholde et rimeligt forhold mellem de rene underholdningsteatre og de mere seriøse af de tilbageværende teatre.

I forbindelse med udstedelse af bevilling fastslår loven i § 5, at bevillingshaveren eller den kunstneriske leder af teatret skal have det fulde kunstneriske ansvar, og at der ikke kan foretages begrænsninger heri. I lovens § 7 fastsættes det, at bevillingshaveren skal stille sikkerhed for visse lønkrav og afgifter til forfattere og komponister. I stedet for sikkerhedsstillelse kan træde en statsgaranti. I de senere år er muligheden for at anvende statsgaranti blevet udnyttet i et sådant omfang, at der i dag næsten ikke findes tilfælde, hvor private midler er stillet som depot i henhold til § 7.

Bestemmelserne om støtte til de eksisterende landsdelsscener i Odense, Ålborg og Århus svarer stort set til den før loven gældende praksis, hvorefter staten og de pågældende kommuner dækker hver halvdelen af teatrenes driftsunderskud, men der skete ved teaterloven den ændring, at staten nu dækker 75 % af bygningsudgifterne. Bestemmelserne om tilskud til landsdelsscenerne er de eneste automatisk virkende tilskudsbestemmelser (lovbestemte tilskud), idet statstilskuddet beregnes og udbetales på grundlag af regnskaber godkendt af kommunerne. Lovens § 14, stk. 2, åbner mulighed for at yde tilskud til andre landsdelsscener end de eksisterende.

Loven giver i kap. 3 mulighed for at yde turnerende teatre støtte til gennemførelse af turneer og til anskaffelse og modernisering af teknisk udstyr. Samtidig åbner loven mulighed for at etablere et koordineringsorgan med den opgave at arbejde for hensigtsmæssig tilrettelæggelse af turneerne.

I henhold til lovens kap. 4 kan der ydes driftsstøtte til anden teatervirksomhed. En eventuel støtte til de store privatteatre kan i en akut nødsituation ydes af en særlig garantisum. Loven åbner med bestemmelserne i kap. 4 og 5 mulighed for at yde statslån til erhvervelse, udvidelse og forbedring af teaterbygninger samt lån til anskaffelse og modernisering af teknisk udstyr.

Efter kap. 6 kan der gives tilskud til opera- og balletvirksomhed uden for Det kgl. Teater. For tiden eksisterer der uden for Det kgl. Teater kun én institution — Den jyske Opera — som modtager fast årlig driftsstøtte i henhold til kap. 6, herunder også til turné virksomhed. Der ydes endvidere støtte til balletseminarer, udenlandske opera- og balletgæstespil m. m.

Med hjemmel i kap. 7 om teateruddannelse er der i 1968 oprettet en teaterskole i København — Statens teaterskole. Undervisningen omfatter uddannelse af skuespillere, og med virkning fra 1. september 1969 påregnes igangsætning af en uddannelse af sceneinstruktører. Samtidig er undervisningen ved de to elevskoler i tilslutning til Århus og Odense Teater blevet udvidet og intensiveret, således at uddannelse af skuespillere ved disse skoler svarer til uddannelsen ved Statens teaterskole. Som led i nyordningen blev det besluttet at nedlægge Det kgl. Teaters elevskole, Privatteaterdirektørforeningens elevskole og Ålborg Teaters elevskole.

Lovens kap. 8 hjemler mulighed for at yde støtte til skolescenevirksomhed såvel i som uden for København. For tiden varetages skolescenevirksomheden af Dansk Skolescene, skolescenerne ved de tre landsdelsscener samt skolescenen i Esbjerg.

Lovens bestemmelser om støtte til publikumsorganisationer og billetkøbsordninger for unge under uddannelse findes i kap. 9. Endvidere kan man i henhold til bestemmelser i dette kapitel yde støtte til foranstaltninger til fremme af teaterinteressen. Der ydes bl. a. støtte til amatørteatervirksomhed, nutidig dansk dramatik, nordiske gæstespil, instruktørseminarer og studenterscenen i København og Århus.

Det i henhold til teaterlovens kap. 10 nedsatte teaterråd har til opgave at rådgive og bistå myndighederne (kulturministeriet). Rådet »skal følge teaterforholdene, stedse have opmærksomheden rettet på, hvad der kan fremme teatervirksomheden og hjælpe teaterinteressen og om fornødent fremsætte hertil sigtende forslag«.

Rådet, der beskikkes af kulturministeren, be-

står af højst 15 medlemmer. For tiden er alle pladser besat. I rådet er følgende institutioner og organisationer repræsenteret:

- a) Efter lovens forskrift: Landsdelsscenerne, Privatteaterdirektørforeningen (København), Provinsteaterdirektørforeningen, Danske Dramatikeres Forbund, Revyforfatter- og komponistforbundet, Dansk Skuespillerforbund.
- b) Andre: Ministeriet for kulturelle anliggender, finansministeriet, Det kgl. Teater, Sammenslutningen af de små teatre i Danmark, Teater og Publikum og Det danske Teater, Danmarks Teaterforeninger, Dansk Amatør Teater Samvirke, Foreningen af danske sceneinstruktører og Danmarks Radio.

Til illustration af udviklingen i de bevillinger, der er ydet til teaterformål siden teaterlovens vedtagelse i 1963, anføres nedenfor bevillingerne i finansåret 1964-65 sammenholdt med bevillingerne i finansåret 1968-69.

	1964-65	1968-69
<i>Det kgl. Teater og Kapel:</i>		
Udgifter i alt	31.148.000	46.593.000
Indtægter	7.413.000	9.340.000
Nettotilskud	23.735.000	37.253.000

(hvoraf langt det største beløb går til opera- og balletvirksomheden).

Øvrige teatre:

Udgifter i alt	8.063.000	17.609.000
Landsdelsscener	3.900.000	7.120.000
Rejsende teatre	1.700.000	2.900.000
Øvrige faste teatre _____	352.000	1.000.000
Opera- og balletvirksomhed	330.000	835.000
Teateruddannelse _____	60.000	1.980.000
Skolescener	338.000	905.000
Publikumsorganisationer og billetkøbsordninger	800.000	2.000.000
Diverse teaterformål (amatørteatre, nordiske gæstespil, opførelse af nutidig dansk dramatik m. m.)	172.000	533.000

Teaterbevillinger

I forbindelse med vedtagelsen af den gældende teaterlov var der tanker fremme om afskaffelse af teaterbevillingssystemet, men det blev som foran nævnt alligevel opretholdt.

Bevillingssystemet har i den forløbne periode

været administreret så liberalt, at det næppe har hæmmet noget initiativ. Under hensyn hertil kunne det være nærliggende ud fra almindelige administrative synspunkter at ophæve bevillingssystemet som overflødig. Det stemmer jo i øvrigt kun dårligt med moderne næringsretlige principper.

Det kan dog ikke udelukkes, at systemets eksistens har været medvirkende til at opretholde et rimeligt forhold mellem det rene underholdningsteater og anden teatervirksomhed uanset den anvendte liberale praksis med hensyn til meddelelse af bevilling.

Er det rigtigt, at den økonomiske udvikling vil medføre, at teaterdrift overhovedet ikke kan gennemføres uden offentlig støtte, vil en ophævelse af bevillingssystemet være uden reel betydning, fordi det må forventes, at de gældende kvalifikationsbetingelser for at opnå teaterbevilling vil blive overført som betingelser for at opnå statsstøtte.

Det nuværende system fastsætter, at bevilling kun kan gives til en enkelt person eller til et selskab, en institution eller en kommune. I forbindelse med overvejelserne om en ændring i bevillingssystemet og det hertil knyttede princip om placering af det kunstneriske ansvar hos en enkelt person, må det tages i betragtning, at der i tiden siden teaterlovens vedtagelse har vist sig behov for, at bevilling også kan meddeles i tilfælde, hvor et teater ønskes ledet kollektivt med kunstnerisk og økonomisk ansvar for kollektivet.

Teatret og den forventede teknologiske udvikling

Der er ikke tvivl om, at den kommende tids teknologiske udvikling vil præge teatret på afgørende måde.

Udviklingen vil inden for en relativ kort årrække gøre en stor del af det elektroniske udstyr, der i dag endnu ikke er færdigudviklet eller kun anvendes af eksperter, til hvermands-eje. Det gælder de højt udviklede stereofoniske anlæg, billedbåndmaskiner, farvefjernsyn, TV-anlæg med skærme af en helt anden dimension end dem, vi kender i dag, etc.

På denne baggrund kan man forestille sig, at der i fremtidsboliger er oplevelsesrum, hvor mennesket kan modtage kunstnerisk påvirkning med en hidtil ukendt intensitet, ja ligefrem føle sig anbragt midt i handlingen. Man kan gennem film, TV og billedbånd tænke sig en ak-

tivisering med direkte henvendelse til tilskueren.

Ligesom man i dag kan købe musik og dramatik på plade og lydbånd, må det forudses, at man inden for en nærmere fremtid kan købe dramatik på billedbånd eller film til afspilning i hjemmet. Man vil kunne tappe udsendelser fra sit TV-apparat og danne sit private dramadiskotek, eller man vil kunne låne sig til en teateraften på biblioteket. Udenlandsk dramatik vil kunne lånes med dansk tekstning, eller sprogproblemet vil eventuelt kunne løses ad teknisk vej gennem simultanoversættelse. Naturligvis vil en række økonomiske og juridiske problemer med hensyn til de kunstneriske ophavs-mænd og medvirkende skulle løses. Men sådanne problemer finder deres løsning, når **udviklingen** kræver det.

Inden for musiklivet har grammofonplade-industrien betydet en stigende musikinteresse, men den har samtidig medført en vis begrænsning i koncertlivet. Grammofonplader har medført en dyrkelse af perfektionismen og en kræsenhed hos publikum, som gør det til en usikker forretning for koncertarrangørerne at vove deres penge på andet end temmelig sikre kort. En tilsvarende udvikling ligger det nær at antage, at teaterlivet vil gennemløbe.

Det må forventes, at kun de bedste fremførelser af dramatiske arbejder vil kunne sælges på **billedbånd**. Når dramatik ad denne vej kommer i handelen, må det dernæst forventes, at publikum i vidt omfang vil foretrække teaterforestillinger i deres eget hjem med et repertoire sammensat efter deres egen smag.

Det jævne og det næstbedste professionelle teater vil få det svært under denne udvikling. Tendenserne peger i retning af, at kun teaterkunst af høj kvalitet vil kunne overleve. Kun de mest talentfulde instruktører, skuespillere, sangere og dansere vil kunne overleve som professionelle i den betydning, ordet har i dag.

Udviklingen vil muligvis — som det har været tilfældet inden for musiklivet — medføre en øget interesse for kunstarten, men det er ikke på forhånd **givet**, at dette vil medføre en stigning i teaterbesøgene i de professionelle teatre.

Der er næppe **tvivl** om, at TV-teatrets udvikling vil medføre en voksende udfordring og konkurrence for teatrene.

TV-teatret stilles ofte i forhold til det »levende teater«, der traditionelt anses for finere og mere værdifuldt. Hvor ofte har man ikke mødt det synspunkt, at TV-teatret kan accepteres, fordi det skaber et publikum til det »rig-

tige« teater? Gennem sin pædagogiske og appetitvækkende virksomhed skulle — siger man — TV-teatret føre en del af befolkningen fra et teater-uinteresseret stade frem til teatergængernes kultiverede niveau!!

Sådanne synspunkter kan — helt bortset fra at deres rigtighed er tvivlsom — være farlige for teatrene. Hvis TV-teatret gennem sin virksomhed hos seerne skaber interesse for andre former for dramatisk oplevelse, er det **naturligvis** godt, men det kan ikke være det egentlige formål for TV-teatret.

TV-teatret vil utvivlsomt hævde sig som en selvstændig kunstform, og dets **udvikling** bør betragtes under denne synsvinkel. Alligevel vil denne særlige kunstform formentlig i kraft af sit store publikum, forestillingernes hyppighed og de oplevelsesmuligheder, de byder på, få afgørende indflydelse på, hvilke forventninger publikum vil stille til teatrets kunst som helhed. At teatrene bør være meget opmærksomme på dette forhold er en given sag.

Teatrene må også indse, at der er former på vej fra teatret over i andre medier, medens der er former, hvor TV og film bl. a. på grund af sin tilskuersituation har vanskeligt **ved** at konkurrere. Teatiet må derfor i egen interesse søge at klargøre, hvad det særligt har at byde publikum i modsætning til de mekaniske eller elektroniske medier, og det må have mod til og mulighed for ligesom film og TV at spille en pædagogisk og igangsættende rolle inden for den dramatiske kunst.

I den seneste tids nationale og internationale teaterdebat er det fra visse sider noget ensidigt og unuanceret blevet hævdet, at udviklingen vil og bør medføre, at de **nuværende** institutionelle teatre helt eller for størstedelens **vedkommende** nedlægges.

For at et teaterliv skal holde sig **levende** og udviklingsdygtigt, er det imidlertid nødvendigt, at det dyrkes over et bredere spektrum og på flere niveauer. Der er endnu ingen grund til at tro, at det såkaldte levende teater ikke fortsat vil **have** en værdi i sig selv og tiltrækningskraft over for publikum. Men der bør **gives** de ændrede teaterformer, som allerede er opstået, og de nye, som vil komme, mulighed for at leve side om side med det institutionelle teater, så de snarere supplerer hinanden end bekrieger hinanden. Men det er ligeså nødvendigt, at det eksisterende teater for at stå sig i konkurrencen, for at komme videre i sin kunstneriske udvikling og etablere sig som en **tidssvarende** kul-

turfaktor, skærper kvalitetskravene og ikke sætter tabuer for, hvilke former og hvilken teknik det vil anvende i sin kunstneriske stræben. En hvilken som helst form og teknik må kunne tages i brug, såfremt det beriger teatrets muligheder for kunstneriske udtryk.

Med de ændringer i det daglige arbejdes karakter og den forøgelse af fritiden, som fremtiden ventes at bringe, vil antallet af mennesker, der er tilfredse med den passive rolle som tilskuere, blive mindre.

Man må derfor sikkert forestille sig, at udviklingen går i retning af et decentraliseret kunst- og kulturliv, hvor man sideordnet med den såkaldte servicekultur vil se en betydelig vækst i, hvad man kunne kalde aktivkultur. Der vil blive øget behov for støtte til aktiviteter med egen kunstnerisk medvirken som grundtema hos befolkningen.

Hvilke konsekvenser kan der da drages teaterpolitisk af sådanne fremtidsperspektiver?

Ad lovgivningsvejen bør man stille mod decentralisering af teaterlivet, så der skabes lige vilkår og muligheder for befolkningen i hele landet — på samme måde som det har været tilfældet med socialreformer, kommunalreformer og andre af samfundets store reformopgaver.

Der bør åbnes forbedrede støttemuligheder for initiativer, der virker i retning af at bringe forståelse for den dramatiske kunsts betydning ud til en bredere kreds. Lovgivningen må medvirke til, at skellet mellem professionelle og amatører på mange områder gøres mindre skarpt.

Skal der åbnes mulighed for at nedbryde den herskende opfattelse af teater og dramatisk kunst som noget finkulturelt, som den bredere befolkning ikke kan bruge, vil det bl. a. være nødvendigt, at teaterkundskab og skabende dramatik indgår i undervisningen i børnehaver, skoler og i folkeoplysende virksomhed. Teatrets problemer, herunder spørgsmålet om anvendelsen af den dramatiske situation som pædagogisk hjælpemiddel, er derfor ikke kun et anliggende for det eksisterende teater og kulturministeriet. Børnehaven, skolen, universiteterne, undervisningsministeriet og socialministeriet bør være med til løsningen af disse opgaver.

Ved oprettelsen af nye statsstøttede institutionelle teatre bør det nøje overvejes, om det netop er denne teaterform, der er publikums-mæssig behov for. Det bør også i denne forbindelse tages i betragtning, at kravene til det professionelle teater, som nævnt, må forventes at

blive skærpet, og at talentudbuddet specielt i et mindre land har en om ikke fast, så dog begrænset størrelse.

Det kongelige Teater

Det kgl. Teaters virksomhed omfatter 3 kunstarter: Skuespil, opera og ballet. Teatret råder over 2 scener: Gamle Scene fra 1874 med 1.478 pladser og Nye Scene fra 1930 med 1.058 pladser. Nye Scene er oprindeligt bygget til brug for Statsradiofonien. Dette har medført meget betydelige *bygningsmæssige mangler og ulemper* for teatrets drift, særligt efter at den kontinuerlige dobbeltdrift blev indført i sæsonen 1957-58. Teatrets bygningsmæssige rammer giver ikke mulighed for ekspansion og har allerede i en årrække givet teatret betydelige driftsmæssige vanskeligheder. De bygningsmæssige forhold er behandlet i betænkning nr. 335/1963 og nr. 397/1965, afgivet af Planlægningsudvalget vedrørende Det kgl. Teater.

Det hævdes ofte, at det forhold, at de 3 kunstarter arbejder under samme tag, giver økonomiske fordele og bevirker, at kunstarterne gensidigt påvirker hinanden på gunstig måde. Det fremhæves, at man herved kan opnå en bedre udnyttelse af fælles værksteder og af teknisk og kunstnerisk personale. Andre hævder imidlertid, at der reelt ikke er nogen gensidig påvirkning mellem kunstarterne i det daglige arbejde, og at ordningen medfører store praktiske problemer. Der peges endvidere på, at internationale erfaringer taler for at adskille kunstarterne.

En vurdering af, om kunstarterne skal forblive samlet, er vanskelig at foretage, men skal ordningen opretholdes, er det nødvendigt, at de bygningsmæssige rammer om denne sameksistens bliver så gode, at der er mulighed for et gnidningsløst samarbejde og frie udfoldelsesmuligheder for de 3 kunstarter.

Planlægningsudvalget for Det kgl. Teater har i de ovennævnte betænkninger stillet forslag om at bevare tilskuerrummet i den nuværende Gamle Scene til skuespil og i tilknytning hertil at opføre et nyt ballet- og operahus og en intimszene i Gammelholm kvarteret. I debatten om betænkningerne har der været sat spørgsmålstegn ved Gamle Scenes anvendelighed som skuespilscene.

Hvad enten der skal bygges et nyt opera- og ballethus eller et nyt skuespilhus, vil der være

talte om en økonomisk opgave, der kræver bevilling på op til 200 mill. kr.

Da de **nuværende** bygningsmæssige rammer ikke muliggør yderligere ekspansion, er det et spørgsmål, om man bør tage konsekvensen af dette ved at holde aktiviteten på det nuværende niveau og ikke udvide personale- og opgaveantallet, før der er skabt bygningsmæssige muligheder herfor. Det er derfor af afgørende betydning for teatrets fremtid, at der snarest tages stilling til, om Planlægningsudvalgets forslag om opførelse af en ny scene skal realiseres. Dette gælder så meget mere, som det må befrygtes, at nye — og kostbare — ombygnings- og reparationsarbejder vil blive påkrævede, såfremt det besluttes, at man ikke skal påbegynde opførelsen af et nyt teater inden for de nærmeste år.

I den gældende lov fra 1935 om Det kgl. Teater er det fastsat, at *teatrets virksomhed omfatter både hovedstaden og provinsen*. I lovens bemærkninger er der regnet med ca. 50 turnéforestillinger årligt. Dette antal har indtil nu været normen. Opfyldelsen af turnéforpligtelsen medfører stigende omkostninger og vanskeligheder i teatrets daglige drift. Skuespillerne afbrydes ofte i prøver på nye stykker. Instruktørerne må undvære de turnerende skuespillere. Turnévirkomheden besværliggør en effektiv repertoire- og produktionsplanlægning.

Teatrets sommerturnévirkomhed er nu ophørt og afløst af et turnésamarbejde med Det danske Teater, således at Det kgl. Teater udlåner kunstnere til Det danske Teater til en fælles turné.

Det ville være værdifuldt, om der blev foretaget en økonomisk, administrativ og arbejdsmæssig analyse af den nuværende turnévirkomhed for at få oversigt over, hvad turneerne koster, og hvor store praktiske problemer de medfører. Det er givet, at der ude omkring i landet fortsat vil være en stærk interesse i at bevare Det kgl. Teaters provinturneer. Såfremt der på grundlag af resultaterne af denne analyse alligevel skulle blive truffet beslutning om at indstille turnévirkomheden, må man nok på anden måde gøre en indsats for, at teaterlivet uden for København kan få glæde af Det kgl. Teater. Såfremt der oprettes et stort rejsende teater i provinsen, kunne man tænke sig et udvidet udlån af kunstnere fra Det kgl. Teater til dette teaters turneer. Man kunne også tænke sig udlån af Det kgl. Teaters kunstnere til landsdelsscenerne. Oprettelse der desuden en permanent opera- og balletinstitution i provinsen,

og kommer man i gang med den andet steds nævnte miljøteatervirksomhed, vil man antagelig kunne sige, at der alt i alt er skabt kvalificeret kompensation for Det kgl. Teaters nuværende turnévirkomhed.

Såfremt Det kgl. Teaters turnévirkomhed ønskes bevaret, kunne nogle af ulemperne i teatrets daglige arbejde måske undgås ved at koncentrere turnéforestillingerne til den første og sidste måned af sæsonen, således at operaen og balletten gav en række forestillinger i hele september måned, medens skuespillet gav forestillinger i provinsen i maj måned samtidig med afholdelse af balletfestivalen.

Der er fra tid til anden rejst spørgsmål om mulighederne for et snævrere *samarbejde mellem Det kgl. Teater og Danmarks Radio og fjernsyn*. Bl. a. har man været inde på mulighederne for fællesansættelse af kunstnere.

Baggrunden er, at Danmarks Radio i vidt omfang anvender Det kgl. Teaters kunstnere. Ved en fællesansættelse tænker man sig at kunne opnå økonomiske fordele og en bedre udnyttelse af kunstnerne. Hvis man har kendskab til Det kgl. Teaters nuværende arbejdsvilkår, er det imidlertid vanskeligt at forestille sig, hvorledes en sådan ordning skulle kunne praktiseres uden at føre til en yderligere forøgelse af de driftsmæssige vanskeligheder, som teatrets ledelse har at kæmpe med.

I de senere år har et udvalg med repræsentanter fra de to institutioner arbejdet med mulighederne for et øget samarbejde. Udvalget er imidlertid endnu ikke nået frem til en generel ordning om formerne for et øget samarbejde. Man har løst en række konkrete spørgsmål med hensyn til anvendelsen af teatrets kunstnere, ligesom Det kgl. Teaters forestillinger i enkelte tilfælde er blevet overført til fjernsyn.

Da det ikke har været muligt at etablere nogen egentlig koordination af institutionernes prøvetider, er anvendelsen af teatrets kunstnere i radio og fjernsyn forbundet med betydelige praktiske vanskeligheder og en irrationel udnyttelse af Danmarks Radios produktionsapparat. En effektiv løsning af disse problemer kan næppe opnås uden en ændring af Det kgl. Teaters turnéforpligtelse og en forbedring af teatrets tekniske forhold.

I henhold til loven om Det kgl. Teater blev der oprettet et *tilsynsråd* med den opgave at følge og kontrollere teatrets dispositioner og drift både repertoiremæssigt og økonomisk. Rigsdagen opnåede herved en kontrol med drif-

ten af teatret, hvis bevillinger dengang ikke var opført i deres helhed på de årlige finanslove.

Da Det kgl. Teaters budgetter nu er opført på de årlige finanslove på samme måde som andre statsinstitutioners budgetter, og folketinget herigennem har indsigt i og kontrol med teatrets økonomi, kunne man rejse det spørgsmål, om ordningen med et tilsynsråd stadig skal opretholdes. Den harmonerer ikke særlig godt med princippet i teaterloven af 1963.

Der har i de senere år selv med væsentlige indrømmelser fra teatrets side været vanskeligheder ved at gennemføre *Det kgl. Kapels koncertvirksomhed*. Koncerterne har hidtil ikke været gennemført som et led i Det kgl. Teaters virksomhed, men har været forestået af Det kgl. Kapel selv.

Under hensyn til, at disse koncerter har udgjort et meget værdifuldt bidrag til dansk musikliv, og at symfonisk virksomhed er af stor betydning for kapellets kunstneriske standard, er det meget ønskeligt, at kapellets koncertvirksomhed snarest muligt inddrages under Det kgl. Teaters normale virksomhedsområde.

Landsteatret

Selv om den i et senere afsnit nævnte tanke om at føre teatrets virke ud til de miljøer, hvor publikum lever og arbejder, realiseres, kan dette næppe betyde, at der ikke fortsat i en årrække vil være et behov for et større institutionsteater, som berejser hele landet og giver forestillinger i mindre og større byer. Hos teatrets publikum vil der også i fremtiden være en trang til at få den direkte kontakt med det teater, hvor publikum konfronteres med iscenesættelser, skuespillere, opsætning og udstyr, som kun kan tilbydes på de lidt større scener. Sideløbende med denne tendens må det forventes, at kvalitetskravene til denne teatervirksomhed vil blive stærkt stigende i de kommende år.

Teaterbehovet uden for København og landsdelsscenebyerne søges for tiden dækket af Det danske Teater med 6-8 forestillinger à 30-90 opførelser pr. forestilling, samt af nogle få mindre teaterselskaber, der opfører operetter samt lettere og seriøse dramatik med i hvert fald et par årlige forestillinger med 50-100 opførelser. Også det kommunale Gladsaxe Teater har påbegyndt en ikke ubetydelig turnévirksomhed med ca. 60

opførelser årligt. Endvidere har de små eksperimenterende teatre i København og Århus i et vist omfang gennemført turneer i de senere år. Landsdelsscenerne turnerer kun i meget begrænset omfang — og især i Sydslesvig. Om Det kgl. Teaters turneer er talt foran.

Sommerturneer prøver fra tid til anden at vise, at der kan spilles friluftsteater i Danmark.

Ved teaterlovens ikrafttræden levede endnu et mindre antal af de gamle turnéselskaber. Forholdene var vanskelige for disse selskaber, men takket være de ved teateioven tilvejebragte støttemuligheder er det lykkedes at få stillingen rettet op. Særlig har etableringen af Det danske Teater — dannet ved en sammenlutning af oplysningsforbundenes teatre — betydet meget. Endvidere er der med baggrund i teaterlovens bestemmelser gjort en betydelig indsats for at sikre det rejsende teater et fast publikum gennem oprettelsen af støtteberettede publikumsorganisationer, som regel knyttet sammen med de særligt støttede abonnementsordninger for unge under uddannelse.

Omend der nu og da har lydt kritik mod repertoiret og forestillingernes kvalitet, må det alt i alt siges, at der på hele dette område har fundet en glædelig udvikling sted. I takt med en forøgelse af støttemidlerne er kvaliteten blevet bedre og udbudet større og mere varieret. Tilskuddet til det rejsende teater andrager i finansåret 1968-69 ca. 3 mill. kr. — en flerdobling af støtten siden teaterlovens ikrafttræden. Tilsvarende gælder støtten til publikumsorganisationerne og billetkøbsordningerne, der i finansåret 1968-69 andrager ca. 2 mill. kr. Nye publikumsorganisationer er fortsat under dannelse.

Alle oplysninger om publikumstilslutningen og foreningernes aktivitet peger i retning af, at der endnu er mange opgaver at løse, inden behovet er dækket, og inden kvaliteten af forestillingerne i provinsen er blevet helt tilfredsstillende.

Der har da også i de senere år været arbejdet på at forbedre det rejsende teater med henblik på at skabe en øget og forbedret produktion med større udbud til følge, en mere rationel tilrettelæggelse af turneerne samt mere ordnede afsætningsforhold. Dette arbejde bør fortsættes antagelig med det mål at etablere et landsteater i et samarbejde mellem producent- og aftager side og under en sådan form, at alle de nævnte interesser — om fornødent under medvirken af ministeriet — får en passende sikring. Først når

alle interesser koordineres, vil der være mulighed for yderligere midler til udvidelse af det rejsende teaters virksomhed og til yderligere støtte af arbejdet i publikumsorganisationerne.

Ved etableringen af landsteatret er det væsentligt, at teatret får en egenproduktion, som sikrer provinsens publikum et vist fleksibelt minimum af forestillinger, således at den øvrige del af behovet dækkes af andre turnerende teatre. Et landsteaters egenproduktion må forestås af en teaterleder, der ansættes på åremål i henhold til kontrakt og med selvstændig kunstnerisk ansvar i overensstemmelse med principperne herom i teaterloven.

Det må være målet, at der skabes en fast stab for det rejsende teaters egenproduktion, og at dette teater får faste prøve- og værkstedslokaler.

Udbygningen må fortsættes med opera- og balletforestillinger, og også det nuværende udlån af Det kgl. Teaters kunstnere til turnéformål bør fortsættes og måske udbygges til at omfatte udlån også til andre teatre, f. eks. landsdelsscenerne.

Endelig må der lægges vægt på, at et landsteaters virkeområde snarest gørligt udvides til også at omfatte Færøerne og Grønland.

For at det turnerende teater kan byde på den størst mulige variation i repertoire og af hensyn til konkurrencemomentet, vil det være af betydning, at der tilvejebringes hjemmel for, at også de bestående landsdelsscener og landsdelssenen i Sønderjylland, hvis og når den oprettes, søges inddraget i den turnerende virksomhed såvel med større som med mindre turneer, men der ligger en vanskelighed deri, at en tilslutning fra de kommuner, der yder tilskud til landsdelsscenerne, vil være en nødvendighed. Om den forventede ændrede byrdefordeling ved kommunallovrevisionen vil bevirke en lettelse for gennemførelsen af ordningen, er det endnu for tidligt at udtale noget om.

Landsteatret må nødvendigvis på længere sigt have en fleksibel karakter, idet behovet for turnéforestillinger bl. a. vil kunne tænkes reduceret i takt med en eventuel udbygning og nyetablering af andre teatre. Udover det ovennævnte forslag om oprettelse af en turnerende landsdelsscene i Sønderjylland er der bl. a. ønsket om et fast teater i Esbjerg.

Behovet for teaterforestillinger i Sønderjylland og Vestjylland kan i en årrække næppe motivere, at begge forslag fremmes, idet én scene foreløbig må anses for tilstrækkelig til at dække områdets behov.

Hertil kommer muligheden for at udbygge de eksisterende landsdelssceners turnévirksomhed. Endelig kan landsteatrets virksomhed reduceres, såfremt der bl. a. i forbindelse med en ændret kommunestruktur måtte opstå en øget teateraktivitet i nyoprettede storkommuner.

Denne problematik taler for, at udbygningen af den kommende teatervirksomhed i hovedtrækkene planlægges i sammenhæng med den øvrige landsplanlægning.

Endelig en bemærkning om publikumsarbejdet: Den kommunale støtte til dette arbejde frembyder et meget ujævnt billede. Det ville være meget ønskeligt, om det via lovgivningen eller på anden måde sikres, at kommunerne yder hjælp til dette arbejde — f. eks. på den måde, at der ved loven pålægges kommunen visse forpligtelser, således at et statsligt støttebeløb udløser et tilsvarende beløb fra kommunen. Adskillige foreninger kan på denne måde sættes i stand til at antage begrænset, men hårdt tiltrængt medhjælp til aflastning af de mange gratis arbejdende og ofte hårdt bebyrdede bestyrelsesmedlemmer.

Om rabatordningen for unge under uddannelse gælder det, at det er en betingelse for statens tilskud, at den unges hjemstedskommune yder et tilskud svarende til statens. Ordningen virker administrativt for tungt for det enkelte teater, der ofte må indhente tilslutning fra mange forskellige kommuner. Svarene indløber med forskellig hastighed — ofte for sent —, nogle kommuner siger ja, andre nej med den virkning, at teatrets påregnede abonnementsindtægt slås i stykker, hvad der kan betyde forskellen mellem balance og underskud. Fra forskellig side er der fremsat forslag om, at staten bør betale hele rabatydelser. Spørgsmålet om kommunernes engagement i disse ordninger bør overvejes allerede i forbindelse med teaterlovrevisionen.

Det bør også samtidig overvejes at gennemføre billetkøbsordninger for pensionister og ældre mennesker på linie med ordningerne for unge under uddannelse.

Der er endvidere rejst kritik mod abonnementsordningerne, fordi disse binder abonnenterne til at gå i teatret på bestemte dage. Kritikken slår til lyd for, at man i princippet indfører den i København afprøvede ordning med et rabat- eller klippekort, der udstedes til den enkelte abonnent. Ved køb af et sådant kort forpligter abonnenten sig til et vist antal teaterbesøg, men han har mulighed for selv at vælge

en teateraften inden for forestillingens spilleperiode.

Opera- og balletvirksomhed

Produktionen af opera- og balletforestillinger foregår for langt den væsentligste del på Det kgl. Teater samt på fjernsynsteatret. Pantomimeteatret, der i fire måneder af året opfører pantomimeforestillinger i Tivoli, er herudover den eneste institution, der producerer ballet. Den jyske Opera har bestået i ca. 20 år og hvert år produceret to eller tre operaer med i alt 30-40 opførelser.

På de årlige finanslove har der siden teaterlovens ikrafttræden i 1963 været stillet bevillinger til rådighed til støtte for opera- og balletvirksomhed uden for Det kgl. Teater. Uanset at disse beløb har været stigende og nu udgør ca. 800.000 kr., andrager denne støtte dog ikke mere end knap 5 % af den samlede bevilling under teaterloven. Den stigende støtte har hovedsagelig været ydet til en forbedring og udbygning af Den jyske Operas virksomhed, herunder etablering af en begyndende turnévirksomhed i provinsen.

Opera og ballet har været og bliver til dels den dag i dag i Danmark betragtet som eksklusive kunstarter, der kun appellerer til et specielt publikum.

Ud fra en umiddelbar betragtning kan dette undre. Kombinationen dramatisk aktion og musik rummer en helt elementær og umiddelbar slagkraft. Den rummer udtryksmæssige muligheder, som det er vanskeligt at finde i nogen anden dramatisk form.

I de senere år har der dog kunnet spores en stigende interesse for opera og ballet. Fjernsynets indsats på dette område og den voksende musikinteresse er sikkert en væsentlig del af forklaringen herpå.

Mulighederne for, at musikdramatikken skal nå et bredere publikum, vil afhænge af den almindelige musikopdragelse og af den form for musikdramatik, der skabes, samt af det miljø, hvori den fremføres. Det vil således afhænge af komponisters, koreograferes og lederes evne og vilje til at tilføre repertoiret nyt stof i en form og i et miljø, der er i stand til at tiltrække nyt publikum — stof, som i forhold til størstedelen af det nuværende musikdramatiske repertoire i form og indhold er tættere på livet af tilskueren og den verden, han lever i.

Indtil i dag ser det ud til, at balletten i

højere grad end operaen har formået at finde relevante nye former og udtryksmidler, ligesom balletten på givende måde har fundet anvendelse for moderne musik.

Hos den unge komponistgeneration findes der udprægede tendenser i retning af at søge en bredere kontakt, ja ligefrem et socialt eller politisk engagement. Der er næppe tvivl om, at også operadramatik vil vise sig at være et nærliggende emne for sådanne bestræbelser. At udviklingen peger i denne retning, har allerede vist sig gennem den betydelige interesse for operadramatik, som en række tinge komponister viser — en tendens, der bør støttes.

Det er af mange grunde påkrævet, at udbygningen af opera- og balletvirksomheden uden for Det kgl. Teater fortsættes. Skal der gives gode muligheder for at skabe kvalificerede produktioner inden for det traditionelle repertoire uden for Det kgl. Teater og udviklingsmuligheder for nye former og udtryksmidler, må der etableres en ny institution med egen bygning og eget ensemble. Blandt andet af geografiske årsager bør en ny institution for opera- og balletvirksomhed placeres i Jylland.

Der er næppe tvivl om, at det vil kunne lå afgørende betydning for musikdramatikens trivsel, såfremt der i en sådan institution foruden produktion af traditionel opera og ballet skabes et nyt miljø, der kan være hjemsted for udvikling og eksperiment inden for disse kunstarter, således at der måske kan opstå en sund konkurrence mellem et nyt miljø og det traditionsrige kgl. Teater.

En institution for opera- og balletvirksomhed i Jylland må have en betydelig turnéforpligtelse, ligesom mulighederne for et samarbejde om den orkestrale del af virksomheden mellem samtlige landsdelsorkestre må undersøges nøje.

Etableringen af en sådan institution vil kunne tilføre provinsens musik- og teaterliv et væsentligt gode. Først og fremmest fordi både publikum og de musikudøvende får mulighed for en nærmere kontakt med opera og ballet, men til lige fordi et fast sangsolistensemble og kor i det omfang, operaens drift tillader det, vil kunne medvirke ved landsdelsorkestrenes koncerter og i et vist omfang ved landsdelsscenernes musikforestillinger. Der vil tillige være muligheder for at rekruttere nye musikdramatiske talenter. Det er et spørgsmål, om det ikke tillige bør overvejes at etablere en operaskole i forbindelse med en sådan ny institution. Under hensyn til, at der i dag findes 3 skuespillersko-

ler i Danmark, og til at f. eks. Sverige har 3 operaskoler, synes det at være nærliggende.

Det vil være nødvendigt, at der skabes de bygningsmæssige forudsætninger for, at der kan produceres traditionel opera og ballet, således at scene og tilskuerrum kan indrettes efter det traditionelle prosceniumsteaterprincip (kukkaseteatret). Men den nye institutions bygning må først og fremmest rumme muligheder for, at der kan eksperimenteres med nye former og udtryksmidler. De bygninger, der skal stilles til rådighed for institutionen, må derfor indrettes på en sådan måde, at scene og tilskuerrum er så fleksible, at der gives muligheder for at gøre den traditionelle adskillelse mellem publikum og optrædende mindre skarp, f. eks. ved anvendelse af fremskudt forscene, arenascene el. lign.

Miljø teater

Ved miljøteater forstås teater i de miljøer, hvor mennesker har deres daglige tilværelse. Tilhængere af denne teaterform mener, at man derved kan få et nyt og bredere publikum i tale. Forestillingen kan præsenteres på en ny og niere umiddelbar måde samtidig med, at det line og lidt højtidelige, der kan være forbundet med et teaterbesøg, undgås. Endelig anlægges det synspunkt, at det måske er lige så naturligt, at teatret kommer til publikum, som at publikum kommer til teatret. Fortalerne for miljøteatertanken har den opfattelse, at det er en for begrænset del af befolkningen, der går i teatret.

En sociologisk undersøgelse, der er foretaget i Sverige, viser, at ca. 5 % af befolkningen går i teatret mindst én gang månedligt. Socialforskningsinstituttets undersøgelser fra 1964 om fritidsvanerne i Danmark viser, at 16 % af de adspurgte var teatergængere i den betydning, at de havde været i teatret i den pågældende sæson. 10 % havde været én gang, 3 % to gange og 3 % tre eller flere gange. Undersøgelserne viste yderligere, at en større andel af teatergængerne fandtes blandt de unge og blandt byboere; i hovedstaden havde hver fjerde af de adspurgte været i teatret. De højere uddannede var særligt interesserede. Ca. halvdelen af teaterpublikummet havde almindelig folkeskoleuddannelse som baggrund. Men det må understreges, at de hidtidige undersøgelser er af begrænset karakter, og at der er behov for yderligere forskning på dette felt. Når det er sagt, bør det tilføjes, at teaterkunstens værdi ikke udelukkende lader sig måle ved det antal mennesker,

der kommer i teatret; og den almindelige teaterinteresse kan i øvrigt ikke i dag og særlig ikke i fremtiden måles gennem antallet af teaterbesøg i de professionelle teatre. Årsagerne til det nuværende relativt beskedne teaterbesøg er således at fastslå, men man kan nævne det overvældende antal tilbud fra andre medier: film, radio og TV etc., den beskedne plads teater og teaterkundskab har i den almene skoleuddannelse og desuden det element af højtidelighed etc., der er knyttet til det at gå i teatret.

En miljøteatervirksomhed kan have mange former. F. eks. kan teatrene tage ud på skolerne og give forestillinger, der den følgende dag diskuteres i klassen. Skuespillerne kan endvidere spille uddrag og scener fra de dramatiske tekster, der arbejdes med i litteratur- og sprogundervisningen. Uden for København kan disse opgaver tænkes overladt til landsdelsscenerne. Andre former kan være, at teatre tager ud og spiller f. eks. på højskoler, hospitaler, alderdomshjem, kaserner, i fængsler, foreninger, fritidshjem, kirker og på arbejdspladser.

Repertoiret må naturligvis vælges efter stedet, hvor der spilles. Stykkerne må enten særligt skabes til miljøet eller vælges ud med henblik på det særlige miljø, der er tale om.

Endelig må de eksisterende og kommende store butikscentre nævnes som mulige spillesteder. Der er eksempler på, at et sådant center besøges af op til 100.000 mennesker pr. uge. Disse centre frembyder med deres opvarmede, overdækkede pladser og gader venlige miljøer, hvor folk mødes og tilbringer mange timer ikke blot med at foretage indkøb. Der er af de folk, der arbejder med sådanne centre, konstateret et behov for underholdning og aktivisering af de besøgende, et behov, der ikke tilfredsstilles ved mannequinopvisninger og salgsdemonstrationer. Dette behov kunne bl. a. dækkes af miljøteatervirksomhed.

Som udgangspunkt for miljøteateraktiviteten kan man tænke sig oprettelsen i hver landsdel af lokaliteter, hvor forskellige teaterensembler kan prøve og få det nødvendige lys- og lydudstyr, dekorationer etc. for derefter at rejse ud i landsdelen med forestillinger. Disse faciliteter kan tænkes placeret i tilknytning til de bestående landsdelsscener eller andre teatre. Det kan også tænkes, at landsdelsscenerne påtager sig at forestå disse opgaver i hver sin landsdel. Da der naturligvis stadig skal spilles på landsdelsscenernes faste scene, vil disse opgaver kræve personaleudvidelser.

Gruppeteater

Gruppeteatertankeii har i den senere tid spillet en stor rolle i teaterdebatten.

Anskuer man gruppeteatret som en arbejdsform, er der ikke tale om nogen nyhed. Teaterhistorien har en del eksempler på, at teaterfolk har sluttet sig sammen og — ofte under indtryk af en inspirerende leders ideer — har frembragt originalt teater af fremragende kvalitet. Man kan nævne *Commedia dell'Arte*, de middelalderlige teatergrupper, teatergrupperne på Shakespeares tid, »Theatre Libre« i slutningen af 1800-tallet og vore dages Off-Off Broadway-grupper. I Danmark kan som eksempel på en gruppeteaterform nævnes Fiol Teatret i sæsonerne omkring 1960, hvor teatret arbejdede med en fast stab af dengang ukendte skuespillere. Mange af fornyelserne i teaterlivet i dette århundrede er kommet fra de små eksperimenterende grupper.

Et par amerikanske ensembler, der arbejder ud fra disse tanker, har i 1968 besøgt landet. Også flere danske eksperimenterende grupper arbejder med forskellige former for gruppeteater.

Nogle vil sige, at gruppeteatertanken er en arbejdsform, hvor alle — skuespillere, dramatikere, scenografer — bidrager på lige fod til udformningen af det dramatiske kunstværk. Andre vil for at tale om gruppeteater tillige kræve, at gruppen har en fælles kunstnerisk holdning og ofte endda bestemte politiske og ideologiske mål. I gruppeteatertankeii ligger endvidere et ønske om at se skuespilleren som et aktivt, samfundsbevidst menneske også i holdningen til sit arbejde, i yderste forstand opfattet således, at han f. eks. ikke tager en rolle, der strider mod hans personlige livsopfattelse. Tilhængerne af disse tanker mener, at gruppeteaterformen både har værdi i sig selv som arbejdsform og medfører, at der skabes et mere engageret teater, som bedre end det traditionelle teater kan appellere til publikum. Det er også blevet understreget, at gruppeteatret har rødder tilbage til de ældste tider, hvor man har set den kollektive skaben som teatrets inderste væsen.

Fra visse sider er det i debatten blevet hævdet, at de etablerede teatre stadig ledes ud fra rent forretningsmæssige principper, hvad nogle af gruppeteatertankens tilhængere finder forkasteligt. Hvis man ser på de eksisterende teatre i Danmark, kan denne tankegang ud fra den normale forståelse af, hvad der ligger i, at no-

get drives forretningsmæssigt, d. v. s. med økonomisk fortjeneste som mål, kun vedrøre ganske få teatre, nemlig de teatre, som klarer sig uden tilskud fra det offentlige. Spørgsmålet er imidlertid, om der også hos de teaterledere, hvis teatre støttes af det offentlige, hænger noget ved af den forretningsmæssige tankegang, selv om de selv er ansat som funktionærer og ikke personligt får andel i et eventuelt overskud. Hvad der ser ud som profitmotiv kan dog meget vel skyldes et ønske om at få publikum i teatret.

De, der går ind for gruppeteaterformen, holder i almindelighed på, at skuespillerne kun bør have beskæftigelse på ét arbejdssted, ellers kan de ikke koncentrere sig om det kunstneriske arbejde i det ensemble, hvor de arbejder. For at skabe en faglig etik er det af betydning, at skuespilleren kun modtager løn fra ét teater. Man siger, at kun når arbejdet bygger på en faglig etik, er det kulturskabende, og kun det kulturskabende arbejde kan med rimelighed kræves støttet af staten. Man gør gældende, at statsstøtten til teatre bør ydes i en mere direkte form end den nuværende, nemlig til dem, der skaber teaterkunsten: skuespillere, forfattere, scenografer etc., men først og fremmest til skuespillerne, der anses for at være det bærende element i teatret. Ud fra dette synspunkt tænker man sig en offentlig støtte til grupper eller ensembler af skuespillere. F. eks. har det været foreslået, at der ydes 60.000 kr. årligt pr. skuespiller, idet der fastsættes et maksimum for antallet af skuespillere for hvert gruppeteater, f. eks. 10. Af dette beløb på 60.000 kr. pr. skuespiller betaales træningslokale, leje af teatersal, produktionsomkostninger etc. Herved vil et gruppeteater få et fælles fagligt grundlag, men også et fælles økonomisk grundlag. Et gruppeteater med 10 skuespillere ville efter disse synspunkter koste ca. 600.000 kr. årligt i driftsstøtte. Man tænker sig, at hver gruppe er ansvarlig for anvendelsen af det samlede beløb, og at man udpeger en forretningsfører, og for hver produktion eller for et år ad gangen én, der som kunstnerisk leder samler trådene. Nogle vil dog foretrække et kollektivt lederskab eller slet intet.

Lokalemæssigt vil hvert gruppeteater have behov for 1 helst 2 rum å 250–300 m², der indrettes til træningslokale og fleksibelt teaterlokale. Hertil kommer værksted, lager, kontor, toiletter, garderobe etc. Hvert gruppeteater bør efter de foran skitserede tanker være forpligtet

til at producere et vist antal forestillinger årligt, f. eks. 3. Som et led i en decentralisering af kulturlivet tænker man sig disse gruppeteatre spredt ud over hele landet. Ved gæstespil mellem gruppeteatrene indbyrdes og ved udenlandske gæstespil ville hvert teaters lokale publikum la præsenteret 5—10 nye forestillinger årligt.

Med hensyn til uddannelsen er gruppeteater-tilhængerne normalt modstandere af teaterskoler og foreslår i stedet en uddannelsesform, hvor interesserede optages i bestående grupper. Man forestiller sig, at de, der ikke har talent, efterhånden vil udskilles, enten ved at de selv vil erkende, at de ikke har tilstrækkeligt talent og indre motivation eller ved, at man efter en længere prøveperiode må meddele den pågældende, at han ikke er egnet.

Man regner med en rekruttering fra amatørteatret og med, at nogle amatørteatergrupper vil ønske at blive professionelle.

Staten forudsættes at udøve sin kontrol med gruppeteatrene ved, at reviderede regnskaber for teatrene sendes ind til ministeriet.

Ingen ved, om gruppeteatret vil blive fremtidens teaterform i Danmark, men det sandsynligste er vel, at det bliver én blandt mange former. Der er opstået en del gruppeteatre i andre lande, der med denne særlige arbejdsform har præsteret kunstnerisk interessante resultater; f. eks. i Sverige har det svenske rigsteater, Stadsteatret i Göteborg og Dramaten i Stockholm ladet grupper af unge skuespillere indstudere forestillinger enten helt på egen hånd eller sammen med en forfatter, som deltager i gruppearbejdet.

Gruppeteatertanken er, når den opfattes blot som en arbejdsform, anvendelig ved mange former for dramatik — både moderne og klassisk. Gruppeteatret kan smertefrit integreres i det etablerede teater og have sin tilværelse inden for dets rammer — instruktionsmæssigt og bygningsmæssigt. Det kan imidlertid også — og bliver af mange — opfattet som et brud med alt det etablerede og som en afspejling af nye kulturelle strømninger i samfundet. For nogle er gruppeteatret en del af en livsform og en revolutionær manifestation.

Amatørteatret - teater og fritid

Sondringen professionel—amatør i betydningen faguddannet—ikke faguddannet er vanskelig at anvende på teatrets område, bl. a.

fordi der i et vist omfang sker rekruttering til det professionelle teater udenom skuespiller-skolerne. Man kan snarere anvende kriteriet, om skuespilleren har teaterarbejdet som erhverv eller som fritidsinteresse. Sondringen anvendes også i almindelig sprogbrug som en kvalitetsnorm, idet det »amatøragtige« ofte karakteriserer en dårlig præstation, medens »professionelt« betegner noget perfekt på et højt kvalitetsniveau.

Den i Danmark og en række andre lande eksisterende modsætning mellem det professionelle teater og amatørteatret skyldes vel for en stor del, at de professionelle i et vist omfang føler deres arbejdsområde og økonomi truet af amatørteatret.

Det er ikke i alle lande, man finder en så stærk modsætning mellem det professionelle teater og amatørteatret som i Danmark. Det er interessant at se, at der f. eks. i England og Finland, hvor det professionelle teater blomstrer, tillige er en frodig amatørteateraktivitet, og i disse lande er der en glidende overgang fra amatører til professionelle. Der sker i betydeligt omfang rekruttering af kunstnere fra amatørteatret, og man kan f. eks. i Finland finde mange ensembler, hvor professionelle og amatører arbejder sammen. Der forekommer også kommunale teatre, hvor der er ansat en professionel instruktør, medens skuespillerne er amatører. Der er næppe tvivl om, at talentrekrutteringen til det professionelle teater forøges, hvis man har et så levende og stærkt amatørteater, som det, der findes i disse lande.

Naturligvis sker der også her i landet en vis rekruttering af nye talenter til det professionelle teater fra amatørteatret, men i almindelighed har amatørernes virksomhed imidlertid slet ikke som mål at »avancere« til det professionelle teater. Amatørteatervirksomheden dyrkes af mennesker, som har trang til at udfolde sig kunstnerisk i dramatisk aktivitet. For amatørerne er det ikke så meget den færdige forestilling, der er målet, som indstuderingen, træningen, den kunstneriske udfoldelse.

Et aktivt amatørteater styrker utvivlsomt interessen for det professionelle teater. Amatørteatret har endvidere en særlig mission derved, at man her uden store omkostninger kan bringe ny og eksperimenterende dramatik til fremførelse. Meget af den nyere danske dramatik, der er fremkommet i årene efter krigen, er først blevet opført på amatør- og halvprofessionelle scener.

Spørgsmålet er, om det professionelle teater overhovedet kan trives uden et vækstslag af nye talenter — både skuespillere, dramatikere, instruktører o. a. fra amatørteatret og de halvprofessionelle eksperimenterende grupper.

Amatørteatervirksomhed her i landet har mange former, spændende fra opførelsen af skolekomedier, over dilettantforestillinger, arbejdet i grupper, der koncentrerer sig om indstudering af det gængse klassiske og det moderne repertoire, til den virksomhed, der udøves af grupper, som eksperimenterer med ny dansk dramatik og med nye tekniske former. De fleste af grupperne er organiseret i Dansk Amatør Teater Samvirke, der modtager tilskud fra kulturministeriet til sekretariatsudgifter, kursusvirksomhed og anskaffelse af lys- og lydapparatatur til de enkelte foreninger og grupper. Dansk Amatør Teater Samvirke afholder hvert år 2 og 3 ugers kurser i mime, stemme- og kropstræning, instruktion, skabende dramatik for børn etc. Der er i vidt omfang anvendt professionelle teaterfolk som lærere. Til amatørteatervirksomhed yder kulturministeriet i finansåret 1968-69 i alt 125.000 kr.

Undervisningsministeriet har i en årrække ydet visse tilskud til den nævnte kursusvirksomhed. Når loven om fritidsundervisning af 6. juni 1968 træder i kraft 1. august 1969, vil der være øgede muligheder for at yde tilskud til lærere, lokaler og teknisk udstyr til amatørteatervirksomhed.

De lokaler, der er til rådighed til amatørteatervirksomhed, er sjældent særlig velegnede. Nogle grupper vil foretrække rum med en traditionel kukkassescene. Men mange — særligt de eksperimenterende — har brug for rum på 120—200 m², hvor mulighederne ikke er låst fast i en bestemt sceneform. Da lokalet i 90% af tiden skal bruges til træning og kun ret sjældent til forestillinger, er et stort tilskuerum unødvendigt. Transportable stole og sceneelementer i forskellig størrelse og type bør være til rådighed i et depotrum. En amatørgruppe har endvidere i reglen brug for et belysningsanlæg og en båndoptager med forstærker. Etableres der dramarum for amatørteatret, kan disse også anvendes til skolernes dramatiske arbejde og til børneteater.

Der er allerede i nogle år afholdt kortvarige kurser for amatørteaterledere og -medlemmer. Der er imidlertid ønsket om at etablere en grundigere lederuddannelse, således som man i. eks. har i Finland. Tanker har været fremme

om at starte en teaterhøjskole og etablere et 9 måneders kursus med undervisning bl. a. i skuespillerteknik, pædagogik og gruppepsykologi.

For at højne kvaliteten i amatørteatret og bringe impulser udefra kunne man tænke sig ansættelse af en eller flere rejseinstruktører. Noget sådant kendes også fra Finland, hvor disse instruktører, der er højt kvalificerede teaterfolk, hjælper grupperne med indstudering af forestillinger og afholder kursus.

Sammenfattende kan man sige, at amatørteatret har behov for etableringsstøtte til lokaler og teknisk udstyr, kursusvirksomhed og eventuelt den omtalte rejseinstruktørvirksomhed. Støtte bør kun ydes til grupper, der har bevist deres levskraft igennem seriøst arbejde i én sæson.

Egentlig driftsstøtte er imidlertid næppe nødvendig eller ønskelig. Selve aktiviteten bør nok fremdeles finansieres af medlemsbidrag og andre indtægter.

Børneteater

Når der tales om børneteater, skelnes der normalt mellem professionelle teaterforestillinger for børn og børnenes egen dramatiske aktivitet, også kaldet skabende dramatik eller pædagogisk drama. Man taler også om teater *for* børn og teater *med* børn. Disse sondringer er kun til dels anvendelige; i praksis er der adskillige mellemformer.

Det professionelle børneteater kan, hvad enten det er voksne skuespillere, der optræder, eller der er tale om marionetspil, dukkespil etc., bringe børn store glæder og oplevelser.

Det er vigtigt, at kvaliteten af forestillingerne er høj, fordi det ofte er børnenes første møde med teatret. Forestillingerne skal være pædagogisk tilrettelagt, således at de er forståelige og tager hensyn til børns følsomhed. For de mindste børn gælder det om, at mødet med teatret bliver en festlig og glad oplevelse. For de lidt ældre er problemstykker, der vedrører nogle af de ting, de selv går og tumler med, ofte velegnede.

Den nuværende økonomiske diskriminering af forfattere af børnedramatik i forhold til voksendramatik, ved at der ydes mindre honorarer til børnedramatikere, er urimelig og hæmmende for fremkomsten af ny børnedramatik.

I den skabende dramatik er det børnenes egen aktivitet, der er det vigtigste element. Det drejer sig ikke om at producere en færdig fore-

stilling, men om at udvikle det enkelte barns personlige evner, fantasi, udtryksevne, musikalitet og selvtilid. Gennem teaterleg med improvisationer kan børnene lære noget om deres krop og deres sanser. Ved at agere lærer de at udtrykke sig, at leve sig ind i andres tankesæt og at samarbejde.

Hvis man mener, at skolen i for høj grad lægger vægt på de rene kundskabsfag og ikke i tilstrækkelig grad udvikler børnenes skabende og kunstneriske evner, vil et af de vigtigste spørgsmål være, om man burde indføre skabende dramatik i skolen, f. eks. med egentlige timer i de første skoleår. En sådan ordning vil forudsætte, at de studerende på seminarierne som et led i deres metodikundervisning lærer om dramatisk arbejde, hvad der kan være til nytte også i de andre fag. Der bør måske også være lejlighed til at specialisere sig i faget som linjefag. Der er næppe tvivl om, at drama har store muligheder både som pædagogisk metode og som selvstændigt fag. I øjeblikket er der mulighed for at etablere en undervisning i teaterkundskab som valgfrit fag i 8.—10. klasserne, men der er i øvrigt ikke afsat plads på folkeskolernes læseplan til dramatisk arbejde. Den nye lov om fritidsundervisning, der træder i kraft i 1969, vil give hjemmel til at yde tilskud til gruppearbejde for børn og unge, der i deres fritid vil dyrke dramatisk virksomhed. Man kunne tænke sig, at der — måske særligt i København og de større byer — er behov for at etablere lokalemuligheder for børneteatergrupper. I Stockholm findes der i hvert af de større bydistrikter et kommunalt »teater«, hvor børn og unge i fritiden kan udfolde sig med dramatisk arbejde bistået og ledet af personer, der har gennemgået en flerårig uddannelse med henblik på dette særlige arbejde.

Der har udviklet sig en tendens henimod, at teater *med* børn i overvejende grad er blevet »annekeret« af pædagoger, mens teater *for* børn er blevet kunstneres sag. Dette medfører administrative og tilskudsmæssige problemer og — hvad der er værre — det betyder, at der opstår et skel, endda ofte et modsætningsforhold mellem kunstnere og pædagoger. Resultatet kan blive én teaterform ledet af pædagoger uden kunstnerisk uddannelse og en anden ledet af kunstnere uden pædagogisk uddannelse. Man må ønske, at der må blive etableret et praktisk samarbejde mellem de to grupper til gensidig inspiration og til gavn for børnene.

Indføres dramatik som fag i skolen, ville man

formentlig kunne drage nytte af et samarbejde med teatrets folk ved tilrettelæggelsen af uddannelsen på seminarierne. I England har man på mange seminarier en særlig lærer-skuespilleruddannelse, der muligvis ville kunne anvendes som model.

I de nævnte børneteaterlokaler kunne der skabes fælles miljøer, hvor skuespillere, musikere, forfattere og pædagoger kan mødes i et børneteatersamarbejde.

En del af teatervirksomheden for børn er hidtil blevet varetaget af Dansk Skolescene, der er en selvejende institution, med det formål »at arrangere teater- og filmforestillinger o. lign. for skoleungdommen i Danmark i tilknytning til undervisningen.«

Institutionen har modtaget tilskud fra kulturministeriet i henhold til teaterloven, men er på grund af økonomiske vanskeligheder trådt i frivillig likvidation. Den nuværende leder har søgt sin afsked, og spørgsmålet om Dansk Skolescenes fremtid står således åbent.

Skolescenen har i et vist omfang selv produceret teaterforestillinger og har i øvrigt formidlet teaterabonnementer samt udøvet en vis teaterpædagogisk virksomhed. Der er opbygget et system af tillidsmænd blandt skolens lærere, som formidler billetsalget.

Institutionen ledes af i henhold til vedtægterne, der er fra 1942, af en styrelse bestående hovedsageligt af repræsentanter for de tilskudsgivende myndigheder, stat og kommune, og et repræsentantskab hovedsageligt bestående af pædagoger. Der er fra flere sider rejst kritik af denne ledelsesform, idet man har anført, at der ikke i tilstrækkelig grad er taget hensyn til teaterlovens krav om, at der både skal være pædagogiske og teaterfaglige synspunkter repræsenteret i ledelsen. Man har endvidere kritiseret vedtægternes bestemmelse om, at repræsentantskabet fastlægger det pædagogisk-kunstneriske repertoire, og at ingen forestilling må opføres, før den i sin endelige udformning er godkendt af repræsentantskabet.

Fra nogle sider går man ind for, at Dansk Skolescene i fremtiden bør være et teater med fuld kunstnerisk frihed for en leder. Der ville være noget umiddelbart tiltalende ved dette, fordi man derved kunne befri ordningen for ethvert anstrøg af noget censurlignende.

Men en sådan ordning forudsætter muligvis en ændring af det system, man hidtil har anvendt, hvor alt salg af billetter går gennem skolerne. Det er jo i væsentlig grad dette, der har

motiveret de nuværende bestemmelser om, at skolen gennem Dansk Skolescenes repræsentantskab har indflydelse på, hvilke forestillinger der tilbydes gennem skolescenen.

Selvom Dansk Skolescene skulle blive ført videre nogenlunde efter de hidtidige linier, og man bliver stående ved en distributionsform som den, man har i dag, skulle man tro, at skolens interesser ville kunne varetages tilstrækkeligt med en ordning, der går ud på, at den samlede repertoireplan inden en bestemt dato skal godkendes af repræsentantskabet, således at man under alle omstændigheder måtte kunne slette bestemmelsen i de nuværende vedtægter om repræsentantskabets godkendelse af hver enkelt forestilling i dens endelige udformning.

Man kunne i øvrigt tænke sig, at de ca. 400 tillidsmænd, der uden vederlag formidler billetterne, fik et antal pladser i repræsentantskabet, der i øjeblikket næsten udelukkende består af personer, som er udpeget af de faglige pædagogiske organisationer. Dette forudsætter, at tillidsmændene organiseres under en eller anden form.

Valget står imidlertid ikke blot mellem de to muligheder, enten at gøre skolescenen til et teater med en uafhængig kunstnerisk leder eller at fortsætte med en ordning, der i princippet svarer til den bestående.

Man kunne også forestille sig en omdannelse af skolescenen til en ren publikumsorganisation, der alene formidler billetter, og endelig kunne man etablere en ordning, hvorefter alle børn og unge under uddannelse havde adgang til mod legitimation at købe teaterbilletter til reduceret pris.

Såfremt skolescenen skal bestå som noget andet og mere end en rent billetformidlende organisation, bør man sikkert overveje muligheden af, at der sendes forestillinger ud på selve skolerne i stedet for, at de som nu udelukkende opføres på de professionelle teatre for et begrænset udsnit af eleverne. Herved kunne forestillingerne indgå som et led i undervisningen og blive fulgt op af efterfølgende diskussioner og vurderinger i klassen. Denne virksomhed kunne uden for Sjælland måske overdrages til landsdelsscenerne.

Teatret og dramatikeren

Om dramatikerens stilling i fremtidens teater er det vanskeligt at sige noget med sikkerhed. Men meget tyder på, at hans position vil blive

betydeligt ændret. Der er allerede i de senere år sket forandringer. Langt hyppigere end tidligere oplever man nu forfatteren som aktiv medskabere af se forestillingen. Han indskrænker sig ikke til at levere teksten, men deltager sammen med instruktør, skuespiller, scenograf osv. i opsætningen af forestillingen. Ofte møder forfatteren endda ikke med den færdige tekst, inden produktionen begynder, men afleverer blot en synopsis, et forlæg eller lignende, og produktionen fuldføres herefter under prøverne i et samvirke mellem kræfter af forskellig art, f. eks. idémænd, iscenesættere, scenografer, skuespillere, balletfolk, musikere, teaterteknikere osv. I et sådant samarbejde har den dramatiske forfatter på demokratisk måde taget plads ved siden af de øvrige medvirkende. Men større ændringer endnu kan formentlig ventes.

Den tekniske og økonomiske tidsvikling rummer tendenser til, at flere og flere afgørelser træffes centralt, og at det enkelte individ vil få mindre og mindre råderum. I et sådant samfund vil dokumentarteatret i bredeste forstand have mulighed for at spille en betydende rolle ved at medvirke til at fremkalde en offentlig debat som forløber for lovgivning, politiske og administrative beslutninger o. lign.

I dette fremtidens samfund vil dramatikere — eller rettere sagt nogle af dem — have gode muligheder for at skabe og udforme denne debat og blive vejleder og revser i samfundet. Sådanne dramatikere bliver dermed opinionsdannende, idet de gennem teatret kan virke direkte ind på offentligheden og bidrage til at skabe en fri debat og uafhængig meningsdannelse.

Samfundet bør i egen interesse i almindelighed gøre, hvad der er muligt for at give sin støtte til en udvikling, der søger at opbølge og fremme det dramatiske talent, således at danske dramatikere i uafhængighed kan frembringe ny dramatik.

Med dette mål for øje må i hvert fald de dramatikere, som allerede har manifesteret sig, støttes og uddannes. Der må herunder gives dramatikere mulighed for at uddanne sig i mere teknisk prægede discipliner af direkte betydning for udformningen af det moderne dramatiske værk, f. eks. teaterteknik, TV-teknik osv.

Måske bør man give dramatikere, som ønsker det, særlige muligheder for at skaffe sig tilbundsgående oplysninger om alle forhold i samfundet, om politik, lovgivning, økonomi, administration osv.

I forbindelse med uddannelse og kursus bør det udvirkes, at dramatikerne får muligheder for at praktisere som holdarbejder i sådanne grupper, som hans arbejde typisk vil føre ham ind i, ligesom der må skaffes ham egnede lærepladser af lignende art i indland og udland, f. eks. på teatre, i TV-selskaber.

Såfremt tanken om en egentlig grunduddannelse af dramatikere ønskes realiseret, kan den henlægges f. eks. til universitetet eller til Statens teaterskole, eventuelt gennemføres ved en kombination af undervisning på begge institutioner.

For dramatikere bør det overvejes at etablere støtteordninger i form af stipendier. Det ville også være af værdi, at der generelt gennemføres en forbedret ordning til sikring af dramatikernes antagelseshonorarer.

Pressen og teatret

Teatrets interesse og behov for kontakt og formidling gennem pressen med publikum og hele offentligheden er indlysende; teatret må gøre, hvad det kan, for at tiltrække publikum til de enkelte forestillinger; men ikke mindre vigtigt for teatret er det dog, at det i det almindelige omdømme formår at bevare sin stilning som kunst- og kulturfaktor i samfundet.

Omvendt er pressens interesse for teatret også ganske klar. Den må — for at opfylde sine meningsdannende og nyhedsformidlende funktioner — give rapporter fra teatrets verden og fremkomme med sine kritiske og æstetiske betragtninger om teatret.

Selvom gruppeteater, skabende dramatik med voksne og børn o. lign. i fremtiden nok får en øget betydning inden for det samlede teaterarbejde, vil dette ikke føre til en afsvækkelse af de nævnte principielle synspunkter, uanset at en del af denne virksomhed ikke vil blive anmeldt og kritiseret. Det vil tværtimod være muligt, at pressens betydning bliver øget ved udviklingen af de nye teaterformer, fordi der i højere grad vil være brug for oplysningsvirksomhed og stillingtagen i pressen, når flere og flere går aktivt ind i de nye former for teaterarbejde.

En vigtig del af pressens virksomhed er bladenes teaterkritik og anmeldelse af forestillinger. Kritikens opgaver har derfor ofte været genstand for debat.

Teaterkritik tager enten sigte på at være en

rådgivning for publikum og offentlighed, eller den kan lægge an på at tjene som rådgiver og vejleder for teatret. Begge synspunkter eller holdninger er naturligvis legitime og formålstjenlige, og det kan vel siges, at dansk teaterkritik i almindelighed har sigtet på begge dele.

Det må antages, at det er de fleste teaterfolks opfattelse, at kritikken bør have til forudsætning og tage sit udgangspunkt i en viden om teatrets arbejdsformer og vilkår, om de enkelte forestillinger osv. Set fra et publikumssynspunkt er det imidlertid ingenlunde sikkert, at et sådant krav bør stilles. Hvis teaterkritikkens fornemste opgave er at rådgive publikum som en slags repræsentant for dette, vil en sådan specialviden kunne siges at være irrelevant eller ligefrem skadelig som skabende en uønskelig distance mellem kritikeren og dem, han skriver for.

Mange teaterfolk og teaterinteresserede føler, at pressens anmeldelser af forestillinger, der ofte fremtræder i en afhandlingspræget form, mange gange skyder over målet og efter deres udformning og karakter tit synes at henvende sig til en for snæver kreds af læsere. Det er derfor et spørgsmål, om det ikke var ønskeligt, at den traditionelle anmeldelse blev suppleret med en kortere orientering i pressen til brug for den overvejende del af teatrets publikum, som ikke har behov for en dyberegående æstetisk analyse.

I mange tilfælde skrives og publiceres anmeldelser af nye forestillinger på grundlag af teaterproduktioner, som næppe endnu ligger fast eller har fundet deres endelige form. En anmeldelse ville muligvis have fået et helt andet og muligvis for teatret mere tilfredsstillende indhold, om den var fremkommet, ikke på grundlag af generalprøve og/eller premiere, men på grundlag af en forestilling, der lå noget senere i opførelsesrækken. Man kunne derfor tænke sig den mulighed — som man i øvrigt også har enkeltstående eksempler på — at premiereanmeldelser blev fulgt op med genanmeldelser i form af vejledning eller orientering af den ovennævnte art ca. 1—2 uger efter premieren.

Inden for teatrets verden er der et meget udbredt ønske om at skabe et nyt teatertidsskrift. Forskellige muligheder har været drøftet i de interesserede kredse. Det ser ud til, at ønskerne går i retning af et teatertidsskrift for de mange, selvom der også er behov for et egentligt fagligt og mere teknisk præget tidsskrift. Det populære teatertidsskrift skulle redegøre for rørelserne in-

den for teaterverdenen og baggrunden herfor. Det skulle endvidere dække teatrets behov for at give saglige oplysninger og meddelelser om teaterforhold til publikum, ligesom det ville være ønskeligt, om der kunne startes en debat med publikum om teaterforhold af ikke-faglig art.

Såfremt bladet bliver rigtigt anlagt, skulle det vel kunne hvile i sig selv, hvis det også kommer til at indeholde annoncer for de enkelte teatre eller større fællesannoncer. På andre områder er der gjort gode erfaringer med lignende skrifter, f. eks. bladet *Skalk*, der udkommer i Århus, og som behandler visse dele af det arkæologiske felt.

Teater-demokratisering

Ligesom på andre samfundsfelter er der også på teatrets område røster fremme om en demokratisering af beslutningsprocesserne. Man hævder, at den nuværende ledelsesform, hvor den besluttende myndighed er samlet hos én ansvarlig teaterleder, medfører noget, der kan minde om en umyndiggørelse af de ansatte. Man ønsker i stedet, at alle de ansatte får del i beslutningsprocessen på alle de væsentlige områder såsom repertoirevalg, arbejdsforhold, økonomisk drift og planlægning, ja, selv ansættelser, afskedigelser og rollebesætninger.

Man bør i hvert fald, inden man eventuelt indfører generelle bestemmelser i denne retning, nøje undersøge erfaringerne fra de lande, hvor man har forsøgt at arbejde efter disse principper f. eks. østlandene. Det er muligt, at man af hensyn til en rimelig effektivitet under alle omstændigheder må begrænse medindflydelsen til visse generelle spørgsmål, og at man i hvert fald på de større teatre må lade de ansatte vælge repræsentanter, der udøver en sådan medindflydelse. Der er i den senere tids teaterdebat foreslået oprettet samråd på teatrene. Sammensætningen af et eventuelt samråd må i høj grad afhænge af teatrets størrelse, men på et større teater kunne man f. eks. tænke sig følgende sammensætning af et samråd eller samarbejdsudvalg: teaterlederen, dramaturgen, den økonomiske leder, en repræsentant for skuespillerne, en repræsentant for instruktørerne, en repræsentant for scenograferne, sceneteknik, værksteder, kontorpersonalet etc.— og endelig en repræsentant for publikum. I disse samråd tænker man sig, at der skal foregå en gensidig informa-

tion og rådgivning, og at afgørelserne skal træffes på grundlag af en alsidig og nuanceret debat med hensyntagen til de divergerende synspunkter.

Den kommende tids debat vil vise, om disse nye synspunkter vinder genklang i teaterkredse.

Det er i øvrigt allerede sådan på et par teatre herhjemme, at teaterlederen og de ansatte mødes regelmæssigt til drøftelser af fælles proble-

Teaterrådet

Der har i den senere tid været fremsat kritik af teaterrådet og dets virksomhed i den forløbne periode siden teaterlovens ikrafttræden. Kritikken går hovedsagelig ud på, at rådet med sin nuværende sammensætning af repræsentanter for institutioner og interesseorganisationer ikke har magtet at fremsætte ideer og forslag til fremme af teatervirksomheden og til ophjælpning af teaterinteressen, således som loven givet rådet anvisning på. Der er peget på, at rådet bedre ville kunne opfylde sine funktioner som initiativtager inden for teaterlivet, hvis det bestod af personer, som var uafhængige af faglige særinteresser, og som var valgt udelukkende efter deres personlige kvalifikationer og hverken af organisationerne eller på grund af deres position i en organisation.

Teaterrådets nuværende sammensætning er i ikke ringe grad bestemt af de forudsætninger, som gjaldt for det teaterråd, der virkede indtil teaterlovens ikrafttræden. Når aktiviteten i teaterverdenen er i en sådan vækst, som det har været tilfældet i årene siden teaterlovens ikrafttræden, er det under den nuværende praksis for forelæggelse af sager for rådet måske forståeligt, at dette kun i begrænset omfang har været i stand til at afgive selvstændige forslag til fremme af teaterinteressen og teaterlivet. Rådets arbejdskraft har i de forløbne år i høj grad været beslaglagt af rådgivning i den meget betydelige mængde af konkrete sager, som har været forelagt det af ministeriet.

Det er således tvivlsomt, om det er sammensætningen af det nuværende teaterråd, der er årsagen til, at der ikke i større udstrækning, end tilfældet er, er fremkommet nye forslag og ideer fra rådet.

Ikke desto mindre bør man nok alvorligt overveje, om man ikke ved en ændring af sammensætningen i retning af det foran skitserede vil kunne gøre rådet bedre egnet til at løse sine

opgaver. Man bør så blot **samtidig** sørge for at give rådet sådanne arbejdsvilkår, herunder administrative ressourcer, at man ikke på forhånd afskærer dets muligheder i så henseende.

Rådets muligheder for at fremsætte selvstændige råd og forslag kunne også tænkes fremmet derved, at det fra at være **et** rent rådgivende organ blev omdannet til en institution med selvstændige administrative beføjelser og med et velbemandet sekretariat, svarende f. eks. til teater- og orkesterrådet i Sverige.

I den offentlige debat har man fra visse sider også været inde på, at det rigtige **ville** være at etablere et teaterråd helt efter det mønster, som gælder for de litterære, billedkunstneriske og musikalske udvalg i Statens Kunstfond.

Efter et sådant forslag skulle teaterrådet bestå af 3 heltidsansatte medlemmer, der i en periode på 3 år varetog en rådgivende og en kvalitetsvurderende **virksomhed** med selvstændige administrative og økonomiske beføjelser fortrinsvis inden for områderne teaterforskning, -eksperiment og -uddannelse.

Det må imidlertid anses for meget tvivlsomt, **om** administrationen af den statslige støtte til teatrene egner sig for den forvaltningsform, man har anvendt inden for kunstfonden.

Teatrets økonomi

Statskassen yder tilskud til Det kgl. Teater i forhold til et godkendt budget. De nuværende 3 landsdelsscener i Odense, Ålborg og Århus får dækket 50 % af driftsunderskuddet af staten og resten af hjemkommunerne, medens bygningsudgifterne fordeles med 75 % til staten og 25 % **til** kommunerne. Det ny Teater og Folke-teatret modtager normalt ikke direkte tilskud, men statskassen giver tilskud til publikumsorganisationernes billetkøb hos disse teatre, hvorved de sikres en vis belægning i teatret. ABC Teatret og den øvrige revyteatervirksomhed har bortset fra Dronningmølle-revyen ikke hidtil modtaget driftsstøtte. Det ny Scala understøttes af **Københavns** kommune. Ungdommens Teater får støtte af Frederiksberg kommune og staten i forhold til et godkendt budget, og således at kommunen betaler 40 % og staten 60 %. De små intimsccener får en del af deres udgifter dækket gennem tilskud af en rådighedsbevilling på grundlag af **en** vurdering af de forelagte sæsonplaner og de indsendte budgetter. Endelig må det nævnes, at de store københavnske privat-

teatre har adgang til at søge tilskud af en garantibevilling under ministeriet for kulturelle anliggender, såfremt en katastrofeagtig situation opstår.

I finansåret 1968/69 er der bevilget i alt 54,8 mill. kr. i driftstilskud **til** teaterformål. Af dette beløb ydes der et nettotilskud til Det kgl. Teater på ca. 37 mill. kr. og ca. 17,8 mill. kr. til den øvrige **teatervirksomhed**. Ser man på fordelingen af bevillingen til København og provinsen, er fordelingen 41,6 mill. kr. til København og 13,2 mill. kr. til provinsens teaterliv, idet der dog må gøres den reservation, at en betydelig del af Det kgl. Teaters budget medgår til gennemførelse af teatrets provinsturneer. Se i øvrigt det indledende afsnit om fordelingen og udviklingen af statens tilskud i det sidste femår.

Udviklingen for teatrene er i de fleste vestlige lande i de senere år gået i den retning, at det er blevet sværere og sværere at få balance mellem indtægter og udgifter.

Videnskabelige undersøgelser foretaget af amerikanske økonomer (se Baumol og Bowen, *The Economic Dilemma*, Twentieth Century Fund, 1966) viser, at billetindtægterne set over en årække ikke har kunnet følge med over for stigningen i teatrenes udgifter, og at svælg mellem udgifter og indtægter bliver og må blive større og dybere for hvert år, der går. Disse resultater bekræftes af erfaringer fra en række andre lande, heriblandt Danmark. Selv **underholdningsteatrene** på Broadway og i London har økonomiske vanskeligheder. Lønninger til kunstnere og teknikere er steget i takt med lønningerne i det øvrige samfund, medens det ikke har været muligt at sætte billetpriserne tilsvarende i vejret. Det kgl. Teaters billetpriser varierer i dag mellem 4 og 34 kr. Uden statens tilskud måtte de seksdobles til et niveau på 24—204 kr. Det må her tilføjes, at Det kgl. Teater vel har store udgifter, men at det som nationalteater har en forpligtelse til inden for alle 3 kunstarter at yde det mest fremragende, der kan præsteres. Også det vekslende repertoire virker fordyrende.

Den økonomiske udvikling synes således at vise, at samfundet må støtte teatret økonomisk, hvis man overhovedet vil bevare det. At man fra samfundets side har interesse i at opretholde et teaterliv her i landet, er forudsat i det følgende.

Spørgsmålet er herefter, hvilke kriterier man vil opstille for ydelsen af støtte med offentlige

midler. Der vil formentlig være enighed om, at teatervirksomhed af kvalitet og med en kunstnerisk holdning må være hovedområdet for støtte. Det kan diskuteres, om revyerne og det rene underholdningsteater bør have økonomisk hjælp, eller om man må sige, at disse teaterformer må ophøre, hvis de ikke kan klare sig i konkurrencen. Men i diskussionen herom må man ikke glemme, at både revyen og det, som kan tage sig ud som et rent underholdende teaterstykke, godt kan have en kunstnerisk holdning og kvalitet. Endelig kunne der vel også tænkes at ligge en samfundsinteresse i at bevare steder, hvor folk simpelthen kan gå hen og more sig.

Ved valg af en støtteordning må hovedsynspunktet i et demokratisk samfund være at sikre teatrenes kunstneriske uafhængighed af de tilskudsgivende myndigheder. Støtten bør derfor i så høj grad som muligt knyttes til objektive kendsgerninger. Her må nævnes støtteformer som: tilskud pr. stol i teatret, tilskud i forhold til belægningsprocenten, tilskud til abonnementsordninger eventuelt til udligning af forskellen mellem abonnementspris og fuld billetpris, tilskud til hel eller delvis dækning af huslejen, tilskud til administrationsudgifter og tilskud til de enkelte produktioner i en sæson.

Et af problemerne er, at et tilskud, der kun sættes i forhold til solgte pladser, frister til at spille et meget publikumssøgende og måske derfor rent underholdningspræget repertoire uden kunstnerisk holdning og til at fylde teatret med grupper, der har opnået rigelige rabatter. På den anden side risikerer man, hvis tilskuddene kun ydes på grundlag af en kvalitetsvurdering af et råd af teaterfolk, beskyldninger for subjektivitet etc. og for, at støtten ydes uden hensyn til, om der faktisk kommer folk i teatret. Den form for objektiv støtte, der består i at yde ethvert teater en vis procent af f. eks. lønningsudgifterne, bygningsudgifterne, opsætningsudgifterne etc., medfører risiko for, at en inkompetent leder kan fortsætte længe, selv om der hverken spilles stykker af kvalitet eller kommer folk i teatret.

Der er (for privatteatrenes vedkommende) fremkommet forslag om, at man forøger støtten til abonnementsordninger for de københavnske privatteatre, således at abonnementsstigningen kan fordobles. Det menes, at der er en ikke imødekommet interesse blandt publikum for at købe abonnemeter. Herved vil teatrene kunne få op til 2/3 af de planlagte forestillinger øko-

nomisk dækket ved en rimelig belægning. Såfremt man endvidere godtgør teatrenes prisreduktion ved abonnements salg og dækker 75 % af bygningsudgifterne, mener man, at teatrene kan klare sig, med disse former for støtte. Det hævdes endvidere — formentlig med rette — at de bevillinger, denne støtteform vil andrage, vil være betydeligt mindre, end hvis staten går ind i en generel direkte driftsstøtte.

De krav, der må stilles til en teaterstøtte, kan sammenfattes således: 1) støtten må fortrinsvis gives til teatre med kunstnerisk holdning og kvalitet, 2) en vis objektivisering af tilskudskriterierne må tilstræbes, således at forskelsbehandling på grund af irrelevante motiver — såsom personlige, politiske eller teaterpolitiske motiver — undgås, 3) støtten må have relation til, om der kommer publikum i det pågældende teater, og 4) det må sikres, at teaterlederen fører en forsvarelig økonomi.

Der er tilsyneladende ikke virkelig gode løsninger at hente i udlandet. Der har været nedsat kommissioner i en række lande for at finde egnede støtteformer, men ingen af de anvendte støtteformer har været helt tilfredsstillende, og man må formentlig ved den kommende teaterlovrevision foreslå en kombination af støtteformer, der i videst muligt omfang opfylder de ovennævnte kriterier.

Der er i offentligheden fremkommet forslag om, at staten burde »fastfryse« støtten til Det kgl. Teater og de øvrige etablerede teatre på 1968-niveauet, således at man for disse teatres vedkommende kun tillod den bevillingsforøgelse, som den almindelige løn- og prisstigning kan motivere. Efter dette forslag bør den forøgelse af bevillingen til teaterformål, det vil være muligt at opnå i de kommende år, anvendes til andre teaterformål som f. eks. at sende teatret ud i alle miljøer, især i de industrielle, merkantile og uddannelsesmæssige miljøer, samt til de små bysamfund og geografisk isolerede landsdele. Alan ønsker, at teatret skal blive et naturligt led i skolernes undervisning, at teatret skal komme ind på hospitaler, alderdomshjem, kaserner, fængsler, forsamlingshuse, butikcentre og arbejdspladser. Forslaget udspringer dels af den opfattelse, at alt for lille en del af befolkningen går i teatret, hvad der som nævnt til dels bekræftes af sociologiske undersøgelser, og dels af, at man mener, at statens støtte til teaterlivet i alt for høj grad ydes til Det kgl. Teater og til de øvrige etablerede teaterinstitutioner. Miljøteatervirksomheden tænker man sig vare-

taget af større eller mindre teatergrupper, der enten er knyttet til de bestående landsdels-scener eller er selvstændige ensembler med hver sit kunstneriske ansigt.

Hvordan man end vil prioritere opgaverne, ville det givetvis være meget værdifuldt, hvis ministeriet havde mulighed for at yde hurtig støtte til eksperimenter med nye initiativer, f. eks. miljøteater, gruppeteater og andre nye former. Man kunne evt. tænke sig en ordning noget lignende den, der gælder i Norge, hvor støtten til de etablerede institutioner administreres af ministeriet, medens støtten til de nye eksperimenter ydes af det. norske kulturfond, der råder over ca. 25 % af kulturbevillingerne. Dette fonds opgave er at stimulere skabende åndsliv, litteratur og kunst, værne kulturarven og virke for, at flest mulige skal få del i kulturgoderne. Fondet uddeler sin bevilling efter indstilling fra Norsk Kulturråd, hvori de aktive kunstnere er stærkt repræsenteret.

Under alle omstændigheder ville det også i Danmark være værdifuldt at have bevillinger af rimelig størrelse til rådighed til støtte af nye initiativer og afprøvning af disse i praksis.

Teaterbygninger

Et af de væsentligste problemer, som teaterloven i 1963 måtte tage stilling til, var spørgsmålet omkring teatrets bygninger.

I ti-året op til teaterloven blev der nedlagt 5 teatre i København, således at der i 1963 kun var 5 tilbage.

Teaterbygningerne i provinsen var af meget varierende kvalitet, de fleste af dem dog ringe, både bygningsmæssigt og teknisk. Disse bygninger, der overvejende var privatejede, blev i øvrigt af hensyn til forrentningen ikke alene anvendt af det rejsende teater, men i betydelig udstrækning også til andre formål, f. eks. biograf, foreningsvirksomhed o. lign.

Teaterlovens bestemmelser om teaterbygninger tog sigte på at sikre bygningerne til teaterformål ved at åbne mulighed for selvejende institutioners overtagelse af bygninger — eventuelt ved hjælp af statslån på gunstige vilkår. Teaterloven åbnede endvidere mulighed for at yde en selvejende institution statslån til udvidelser og moderniseringer af en teaterbygning ejet af institutionen, og der tilvejebragtes endelig hjemmel i loven for at yde statslån på meget gunstige vilkår til større anskaffelser og moderniseringer af teknisk udstyr.

Teaterlovens bestemmelser om selvejende institutioners overtagelse af teaterbygninger i forbindelse med ydelse af statslån har den vigtige betydning, at der i påkommende tilfælde vil kunne iværksættes en redningsaktion for en truet teaterbygning. De har imidlertid endnu ikke været anvendt, omend ministeriet har gjort forsøg herpå ved flere lejligheder. Bestemmelserne var dog inspirationen bag sikringen af det gamle Betty Nansen Teater, der nu ejes af en selvejende institution, der lejer det til Ungdommens Teater. Siden teaterlovens ikrafttræden er der ikke blevet nedlagt nogen teaterbygning i København.

Mulighederne for lån til større anskaffelser og modernisering af teknisk udstyr er blevet udnyttet i den udstrækning, der på finansloven har været stillet midler til rådighed for formålet; lånemidlerne er kommet såvel det faste som det rejsende teater til gode.

Et udvalg under ministeriet har i august 1966 afgivet en betænkning (nr. 434) om statsstøtte til forbedring af teaterlokaler og indretning af nye teaterlokaler for den turnerende teatervirksomhed. Udvalgets opgave gik især ud på at fremskaffe en oversigt over behovet for udførelse af arbejder til forbedring af teaterlokaler og indretning af nye teaterlokaler for den turnerende teatervirksomhed.

Efter betænkningens afgivelse er der under Teaterrådet blevet nedsat et udvalg, der til brug for ministeriets administration af de tilvejebragte midler skal afgive indstilling, der indeholder en teknisk vurdering af de indkomne forslag samt forslag om den rækkefølge, i hvilken de enkelte arbejder bør komme i betragtning.

Man har i udvalget, først og fremmest på grund af bevillingernes forholdsvis beskedne størrelse, foreløbig koncentreret sig om istandsættelse og modernisering af de eksisterende, traditionelt udformede teaterbygninger, således at disse bliver egnede for turnéteatrenes forestillinger.

Ved landsdelsscenerne er der i vidt omfang gennemført bygningsmæssige og tekniske moderniseringer, og ved to landsdelsscener er der etableret eksperimentalscener.

Her gælder den ordning, at renter og afdrag på lån til bygningsmæssige forbedringer kan indgå i tilskudsberegningen efter lovens § 14, stk. 2, hvorefter staten dækker 75 % af bygningernes drift.

Siden teaterloven trådte i kraft, er der ikke

opført nye bygninger udelukkende med teaterdrift for øje, men der er etableret teatre i bestående bygninger, f. eks. små eksperimenterende intimsener i og uden for København, og der er opført nybygninger, hvori teatervirksomhed er indgået som et led i bygningens øvrige aktiviteter, f. eks. Gladsaxe Gymnasium, Holstebro-Hallen. I en række skoler er der bygget scener, men mange af disse har vist sig utilfredsstillende til teaterbrug.

Om den nuværende teaterbygningssituation i almindelighed kan det om de faste scener under ét siges, at behovene for bygningsmæssige og tekniske moderniseringer fortsat er betydelige. For de af det rejsende teater benyttede scener uden for København er behovene for forbedringer endnu større.

Som et konkret foreliggende problem bør her omtales spørgsmålet om bevaringen af Avenyteatret i København. Bygningen har gennem nogle år været anvendt til andet formål end teater. Der foreligger imidlertid en mulighed for, at bygningen vil kunne overtages af en selvejende institution, således at den påny kan anvendes som teater.

Nævnes bør også, at der er igangsat en undersøgelse af mulighederne for at genåbne det gamle Hofteater på Christiansborg som teater.

Strømningerne i tiden og de tanker, som er fremsat i de forudgående afsnit, synes at vise, at nye former for teatervirksomhed er på vej. Såvel disse som den mere traditionelt prægede teatervirksomhed vil stille krav om nye teaterlokaler eller fornyelse af de eksisterende lokaler, og der må ved udformningen heraf tages hensyn til den udvikling og de ideer, som det moderne teater i dag er inde i.

Det gælder som allerede omtalt de små eksperimentalscener, men det gælder tillige forskellige teatergrupper eller gruppeteatre, amatørscener, børneteatre m. fl. Det ville naturligvis være at foretrække, at hver gruppe havde sit lokale. Men indtil bedre tilstande tilvejebringes, kunne der søges frem mod låneordninger, således at lokaleindehavere låner lokaler til grupper uden lokaler inden for tidsrum, hvor disse ikke benyttes. Såfremt der ydes statslån til teaterlokaler, kunne en sådan forpligtelse til udlån indgå i lånevilkårene.

Det væsentligste indhold i de ny tanker om teaterbygninger er, at de bør indrettes så fleksibelt, at der ikke på forhånd er fastlagt en bestemt placering af henholdsvis spilleplads og publikum. Gennem fleksibilitet kan der opnås

nye og bedre sceniske og dramatiske muligheder.

I dette åbne eller fleksible teater har kunstneren i højere grad end før mulighed for at kalde på sit publikums medleven.

Erfaringerne fra udlandet tyder imidlertid på, at der på store professionelle teatre, hvor fleksibilitet giver mulighed for enhver sceneudformning, vil være betydelige kunstneriske og tekniske vanskeligheder med at administrere denne fleksibilitet. I øvrigt må man gøre sig klart, at både etableringen og driften af fleksible teatre er relativt kostbar.

Når de nye teaterformer skal realiseres enten ved nybygning eller moderniseringer af eksisterende teatre, bør der i det enkelte tilfælde foretages en grundig analyse af behov og muligheder.

Kravene til scenefleksibilitet fremtræder på anden måde, når der er tale om teaterum, der ikke er beregnet på tilskuere eller i hvert fald på kun meget få tilskuere, f. eks. i lokaler, hvor der arbejdes med skabende dramatik for voksne og børn m. v.

For så vidt angår de små faste, eksperimenterende teatre i de større byer bemærkes, at disse teatres bygningsmæssige problemer især har været karakteriseret af, at bygningerne for den overvejende dels vedkommende ikke fra første færd har været bestemt til at rumme teatre, hvorfor den teatermæssige indretning ikke er hensigtsmæssig, og pladsforholdene (både foran og bag rampen) er for snævre. Det vil være en vigtig opgave at medvirke til, at disse teatre kan få egnede lokaler, som bør kunne rumme et rimeligt antal tilskuere op til ca. 300.

I tilslutning til de nævnte spørgsmål om teaterbygninger er det naturligt at pege på et mere teknisk præget problem om mulighederne for, at samtlige teatre i et større område etablerer fælles værksteder for snedkere, malere og andre teaterhåndværkere samt fælles produktion og opbevaring af dekorationsmateriel og kostumer.

Skal teatrets bygningsproblemer klares tilfredsstillende, vil det være nødvendigt, at der er sagkyndige og interesserede arkitekter med teater som speciale til rådighed. Der foregår i mange lande et omfattende forsknings- og uddannelsesarbejde på dette felt, og der må sættes ind på, at det for tiden hvilende arbejde på kunstakademiet med forskning og undersøgelse vedrørende teaterbygninger påny igangsættes og intensiveres.

Mange af de nævnte opgaver må med hensyn

til initiativ og økonomi som følge af deres karakter være egentlige statsopgaver. Men det vil være meget ønskeligt, om den forestående kommunale strukturændring ville udløse en øget kommunal aktivitet på disse områder, således at de opgaver, hvortil der er knyttet lokale interesser, kunne løses af kommunerne.

Også det private erhverv må i det omfang, det er muligt, gøres interesseret i løsningen af visse opgaver, f. eks. vedrørende realiseringen af teatervirksomhed m. v. i bycentrene.

Hvilke former finansiering på de enkelte bygningsområder bør have, kan være tvivlsomt. Det bør i hvert fald overvejes, om teaterlovens nuværende ordninger med statslån på billige vilkår bør udbygges.

I tilslutning til de rejste spørgsmål om nye

teaterbygninger må der peges på, at teaterbyggeri i eksisterende byer eller i nye byområder kan bidrage til at skabe mangfoldige nye værdier, og at det derfor er selvfølgelig, at placeringen af nye teatre indgår i en regions- eller byplanssammenhæng. I en tid, hvor transportproblemerne reduceres, er det på den anden side ikke givet, at antallet af teatre skal stige i en sådan grad, at enhver by får sit eget teater. Der må derfor iværksættes en landsplanlægning på dette område.

Der må i forbindelse hermed også tages hensyn til, at teaterlokaler kan placeres i forbindelse med kulturcentre, såfremt forslagene herom gennemføres. Der henvises i øvrigt til afsnittet om kulturcentre, jfr. side 232 ff.

FILM

Historisk baggrund for den gældende lovgivning

Indtil gennemførelsen af lov nr. 155 af 27. maj 1964 om film og biografer bestod filmlovgivningen, bortset fra nogle bestemmelser om Statens Filmcentral og om Filmmuseet alene af regler om filmcensuren og om det system, hvorefter der til udøvelse af biografvirksomhed krævedes en offentlig bevilling.

Bevillingssystemet blev første gang fastlagt i loven af 17. marts 1922 om biograf teatervæsenets ordning. Denne lovs regler har man siden bygget videre på, og loven af 1964 betegner på dette punkt ikke noget brud med udviklingen. Loven må imidlertid betegnes som epokegørende derved, at den bygger på en klar anerkendelse af samfundets forpligtelse til at skabe sådanne vilkår for filmproduktionen, at der inden for dens rammer kan blive plads for frembringelsen af filmkunst - for filmen betragtet som et kunstnerisk udtryksmiddel. I konsekvens heraf er der ved loven tilvejebragt midler til et omfattende støtteprogram for dansk film. Midlerne fremskaffes i hovedsagen gennem en 15 % afgift på hver solgt biografbillet; disse afgifter indgår i filmfonden og er for den væsentligste dels vedkommende undergivet en selvstændig, af kulturministeriet uafhængig bestyrelse.

Baggrunden for denne ordnings gennemførelse var det forhold, at den danske filmbranche i årene 1963 og 1964 befandt sig i en meget alvorlig krisesituation. Som det var tilfældet i de fleste andre lande i den vestlige verden, var der over en årrække sket et betydeligt fald i biografbesøget. Der var flere årsager hertil, men den væsentligste var utvivlsomt fjernsynets fremtrængen. For Danmarks vedkommende reduceredes det årlige biografbesøg med 50 % i årene fra 1948 til 1963, og situationen var

henimod 1964 så akut, at man måtte befrygte en mere eller mindre total standsning af den danske filmproduktion.

Biograferne var på dette tidspunkt belastet med en forlystelsesafgift svarende til ca. 27 % af hver solgt billet, og det var naturligt, at filmbranchen i den opståede krisesituation først og fremmest pressede på for at opnå en kraftig lempelse af denne afgift. Kravene herom fremkom på et tidspunkt, hvor den almindelige økonomiske situation ikke opfordrede til nedsættelse af offentlige afgifter, men det blev fra kulturministeriets side gjort klart, at hvis filmbranchen kunne fremkomme med et konstruktivt forslag, der indebar, at den anerkendte sit ansvar over for filmen som kunstnerisk udtryksmiddel, ville der være skabt et grundlag for en afskaffelse af forlystelsesafgiften, der jo nogle år i forvejen var ophævet for teatrenes vedkommende. Man henviste i den forbindelse til den ordning, der var gennemført i Sverige med oprettelsen af Det svenske Filminstitut baseret på en aftale mellem staten og filmbranchen.

Det lykkedes ikke for filmbranchen at nå til reel indbyrdes enighed om en ordning efter disse retningslinier, og kulturministeren måtte derefter på egen hånd, men med en vis støtte i planer, som filmbranchens parter havde forhandlet om, og som var fremsendt til ministeriet, stille forslag om en filmordning - i form af en række ændringsforslag til den biograflov, der på dette tidspunkt var til behandling i folketinget. Det var disse ændringsforslag, der gennemførtes, og som indgik som et væsentligt led i den lov om film og biografer, der vedtoges af folketinget den 27. maj 1964.

Lov af 27. maj 1964 om film og biografer

Loven er inddelt i 8 kapitler, hvoraf kapitel 1 handler om det fra 1937-loven arvede

bevillingssystem. I dette system ligger, at enhver offentlig forevisning af film - med visse undtagelser - kun kan ske efter en af ministeren for kulturelle anliggender eller - i nogle tilfælde - af amtmanden udstedt bevilling, som uddeles efter forudgående opslag. Bevilling kan kun tildeles enkeltpersoner, kommuner, danske filmproduktionselskaber, Statens Filmcentral eller i særlige tilfælde folkeoplysende landsorganisationer. Den personlige bevillingshaver skal opfylde visse alders- og bopælsbetingelser og dels være i besiddelse af de nødvendige kulturelle og forretningsmæssige forudsætninger for at drive den pågældende biograf.

Kapitlet indeholder i øvrigt en del bestemmelser, der tilsigter at sikre bevillingshaverens adgang til frit og uafhængigt at disponere over repertoiret i sin biograf.

Kapitel 2 indeholder regler om, at enker efter bevillingshavere under visse betingelser har ret til en pension af filmfonden, ligesom der af fondens midler kan tillægges bevillingshavere en understøttelse, såfremt lejemålet vedrørende biograflokalerne mod deres ønske opsiges.

Kapitel 3 fastsætter betingelserne for udøvelse af virksomhed som filmudlejer, nemlig de samme som gælder for personlige biografbevillingshavere, og giver visse regler om udøvelsen af denne virksomhed.

Kapitel 4 om filmfonden indeholder den væsentligste nydannelse i loven af 1964. Programerklæringen - at fonden skal virke til fremme af filmkunsten i Danmark - findes i lovens § 17, medens der i § 18 foretages en nøjere opregning af de filmiske aktiviteter, der skal varetages af fonden. Ud over finansieringen af Statens filmcentral og Det danske Filmmuseum skal fonden forestå filmuddannelsen (filmskolen), støtte til kortfilmproduktion, præmiering af danske kvalitetsfilm, garantier for lån til produktion af danske film, støtte til udarbejdelse af filmmanuskripter, præmiering af filmudlejere, der har øvet en særlig indsats for at fremskaffe egnede børnefilm eller i øvrigt til højnelse af biografernes repertoire, ydelse af lån til biografbevillingshavere til modernisering af inventar og teknisk udstyr, ydelse af stipendier til filmkunstnere og -teknikere, samt ydelse af støtte til danske films deltagelse i udenlandske filmfestivaler.

Endelig er der en mulighed for med mini-

sterens godkendelse også i andre tilfælde at yde støtte til gavn for dansk film.

Fonden ledes af en bestyrelse på 8 medlemmer, heraf 4 som repræsentanter for de forskellige grene af filmbranchen - bevillingshavere, producenter, filmudlejere og instruktører - og 4 som repræsentanter for det offentlige interesser.

Kapitel 5 fastsætter nærmere regler om billet- og bevillingsafgift, d. v. s. de afgifter, der udgør fondens indtægter. Billetafgiften er en afgift på 15 % af biografernes entréindtægter. Afgiften af danske film tilfalder producenterne af disse film, således at kun afgiften af udenlandske film indgår i fonden. Bevillingsafgiften er en afgift, der er pålagt biografer, der har et nettooverskud på 40.000 kr. eller derover. Afgiften betales efter en stigende skala, således at satsen er 60 % for overskud udover 60.000 kr.

Kapitel 6 omhandler de rådgivende organer, filmrådet og biografrådet. Filmrådet består af 7 medlemmer, heraf 5 som repræsentanter for henholdsvis forfatterne, komponisterne, filminstruktørerne, filmfotograferne og skuespillerne. Rådet har som opgave at være rådgivende - i hovedsagen for filmfondens bestyrelse - i sager om kunstnerisk vurdering af film og filmmanuskripter. Biografrådet består af 9 medlemmer, heraf 7 som repræsentanter for henholdsvis biografbevillingshavere (2), filmproducenterne, filmudlejerne, folkeskolen og det folkeoplysende arbejde (2). Biografrådet er rådgivende i sager om biografforhold, f. eks. bevillingstildelinger.

Kapitel 7 fastsætter regler om de af filmfonden finansierede institutioner, Statens filmcentral og det danske Filmmuseum. Filmcentralens væsentligste opgave er at fremskaffe og distribuere skolefilm og film, der tjener oplysningens fremme, medens filmmuseet har til opgave at sikre bevarelsen af film, filmbilleder og andet materiale vedrørende film, at indsamle og udlåne film litteratur og at udbrede kendskabet til filmens historie, bl. a. ved forevisning af film.

Kapitel 8 indeholder en del forskellige bestemmelser, bl. a. betingelserne for, at film kan godkendes som danske eller som ligestillede med danske (coproduktionsfilm) med de deraf følgende fordele. Endvidere opretholder kapitlet de bestemmelser i 1938-loven, der vedrører filmcensur. Efter at et udvalg

under justitsministeriet har arbejdet med censurspørgsmålet, er der af justitsministeren fremsat lovforslag, der foreslår filmcensuren afskaffet for voksne.

Baggrunden for filmreformen

Det revolutionerende i filmloven af 1964 var oprettelsen af en selvstændig bestyrelse for filmfonden, der med betydelige midler til sin rådighed fik meget frie hænder til at virke for opfyldelsen af det formål, der i loven er angivet som »fremme af filmkunsten i Danmark«.

En noget nærmere analyse af tanken bag filmreformen kan antagelig være nyttig. Hvad der skete i 1964, var for så vidt meget enkelt. Lovgivningsmagten erkendte, at filmbranchen som helhed befandt sig i en krisesituation. Besøgstillene for biograferne havde som tidligere nævnt i en lang periode været stadigt faldende, og der var ingen tegn til standsning af tilbagegangen. Som forholdene havde udviklet sig, måtte man regne med, at ingen ansvarlig dansk producent turde anlægge andet end snævre forretningsmæssige synspunkter ved tilrettelæggelsen af sin produktion. At satse på kvalitet, eksperimenter eller filmkunst var ikke praktisk politik. Det var endda et spørgsmål, om det overhovedet kunne lade sig gøre at opretholde en dansk filmproduktion.

Det mest nærliggende middel til en forbedring af forholdene lå lige for. Man kunne nedsætte den gældende forlystelsesafgift, der udgjorde 27,5 % af biografernes billetindtægter, og branchen havde da også fremsat krav om en sådan nedsættelse.

I denne situation bestemte regering og folketing sig imidlertid til noget mere radikalt - under tydelig indflydelse af den filmordning, der nogle år forud var gennemført i Sverige. Man afskaffede forlystelsesafgiften totalt, men af de 27,5 % af billetindtægterne, som branchen derved ville indvinde, beholdt det offentlige sig medbestemmelsesret med hensyn til anvendelsen af de 15 %. Dette opnåedes ved gennemførelsen af en 15% billetaftgift og ved oprettelsen af filmfundsbestyrelsen med ligelig repræsentation for branchen og det offentlige. Staten har derved villet sikre, at der under de nye og

forbedrede økonomiske vilkår blev skabt grundlag for en kvalitetsforbedring af den danske filmproduktion. Det skete dels ved rorskellige støtteforanstaltninger, der har til formål at gøre produktionen af kvalitetsfilm økonomisk mere tillokkende eller i hvert fald mindre risikabel, end den ellers ville være, dels ved at der blev åbnet mulighed for en organiseret uddannelse af filmkunstnere og -teknikere og for opnåelsen af rejse- og uddannelsesstipendier etc.

Loven angiver det i sin § 18 som formålet for filmfundsbestyrelsens virksomhed at fremme filmkunsten i Danmark. Men det fremgår af hele filmordningen, at det har stået ganske klart for lovgiverne, at hvis man ønskede at skabe mulighed for produktion af kunstnerisk værdifulde film, måtte man interessere sig for *i almindelighed* at forbedre filmbranchens økonomi ud fra den antagelse, at der ikke vil blive produceret filmkunst her i landet, hvis der intet produktionsapparat er. Derfor er det et led i ordningen, at billetaftgiften, når der på biograferne spilles danske film, ubeskåret tilfalder de danske producenter (herigennem tilføres der disse for tiden 6-7 mill. kr. årligt), og at filmfondens bestyrelse ved siden af de kvalitetsfremmende forholdsregler kan iværksætte foranstaltninger til gavn for filmbranchen i almindelighed. Dette sker på mange måder, f. eks. ved ydelse af billige lån til modernisering af biografer og ved støtte til public relation-arbejde f. eks. i forbindelse med de store internationale filmfestivaler.

Hvordan har filmreformen virket?

Når dette spørgsmål skal forsøges besvaret, må man først gøre sig klart, at der er tale om et langtidsprogram. I virkeligheden kan spørgsmålet ikke besvares fuldt ud på dette tidspunkt. En af de vigtigste ting, der er gennemført, er oprettelsen af filmskolen. Endnu er kun ét hold elever udgået fra skolen, og der vil gå en del år, før det kan fastslås, hvilken betydning etableringen af denne uddannelse kan få.

Det kan imidlertid konstateres, at den danske filmproduktion ikke, som man befrygtede, er afgang ved døden. Der er tværtimod meget liv i den, og der produceres et i forhold til

landets størrelse meget betydeligt antal spillefilm pr. år. Endvidere har filmordningen muliggjort produktionen af en række kunstnerisk ambitiøse film, som ikke var blevet produceret, hvis filmordningen ikke havde eksisteret. Som eksempler kan nævnes Henning Carlsens »Sult« og »Mennesker mødes«, Palle Kjærulff Schmidts »Der var engang en krig« og Kirsten Stenbæks og Brent Grastens »Phantasterne«. Man kan mene, at producenterne har været rigeligt tilbageholdende med hensyn til at udnytte filmordningen i overensstemmelse med dens formål, men en mentalitetsændring i retning af større dristighed kan måske trods alt spores.

For udenforstående kan det dog se ud, som om man i for ringe grad har udnyttet de fordele, der er forbundet med fremstillingen af film i coproduktion med andre lande.

Filmfonden har med årlige bevillinger på 2-2,5 mill. kr. satset stærkt på kortfilmproduktionen. Beløbene stilles til rådighed for det af ministeriet nedsatte kortfilmråd, der træffer afgørelse om deres fordeling. Danmark har en smuk tradition på kortfilmområdet, men det kan ikke nægtes, at der med produktionen af disse film er forbundet store problemer, der samler sig om distributionsmulighederne, der i dag er ganske utilfredsstillende. Af afgørende betydning i denne sammenhæng er forholdet til fjernsynet, se herom nærmere side 34-35. Kortfilmrådet er naturligvis opmærksom på disse problemer og er i gang med et forsøg med et få dem løst.

På biografbesøget havde filmordningen tilsyneladende en øjeblikkelig gunstig virkning. Efter en lang række år med stadig nedgang år for år steg antallet af solgte billetter fra 1964 til 1965 med op imod 1 mill. Senere har den økonomiske udvikling og især indførelsen af merværdiafgiften påny medført en vis nedgang. Man må her gøre sig klart, at biografbesøget i Danmark stadig ligger forbløffende højt sammenlignet med tallene i de andre nordiske lande. Danmark havde således med 412 biografteater i 1966 33,8 mill. besøgende. For Sverige var det tilsvarende tal 37,3 mill. (med 1855 biografteater, hvoraf et stort antal dog er meget små biografteater, der ikke spiller dagligt). I Norge og Finland har besøgstallet ligget meget væsentligt lavere.

Som det vil blive nærmere omtalt i afsnittet om biografteaterne side 195 ff, har filmfonden gennem nogen tid arbejdet med planer med

sigte på at få arrangeret fremvisning af kunstnerisk værdifulde udenlandske og danske film på biografteater rundt om i landet, hvor sådanne film ellers ikke ville blive vist.

Fondens bestyrelse arbejder med en lang række andre projekter, som det vil føre for vidt at komme ind på i denne sammenhæng. Fonden vil utvivlsomt desuden kunne komme til at spille en rolle i forbindelse med løsningen af en del af de problemer, der er omtalt i de efterfølgende afsnit.

Alt i alt må det vist kunne slås fast, at den nye filmordning har ført til en forbedring af »filmklimaet« i Danmark. Der er ingen tvivl om, at vilkårene for en kunstnerisk filmproduktion i dag ville have været meget ringe, hvis filmordningen af 1964 ikke var blevet gennemført.

Selve ordningens administrative hovedidé, d. v. s. henlæggelsen af hele administrationen til en selvstændig institution uden for ministeriet må alt i alt nok siges at have vist sig at være hensigtsmæssig; den har først og fremmest muliggjort en koncentreret indsats om arbejdsopgaverne.

Kritik af filmordningen

Der fremkommer ofte kritik af filmordningen.

For det første synes der hos mange af bevillingshaverne at være meget ringe sympati for den del af filmfondens virksomhed, der består i opretholdelsen af filmskolen og i støtten til kunstnerisk værdifulde film. Tilsyneladende opfatter disse bevillingshavere filmfondens midler som penge, der »i virkeligheden« tilhører biografteaterne, og som en egenmægtig filmfondsbestyrelse desuagtet uddeler til formål, der er uden interesse for bevillingshaverne, som alene ønsker at blive forsynet med populære film, der kan tiltrække det størst mulige publikum. Denne kritik er måske psykologisk forståelig, men bygger på en misopfattelse af ordningens baggrund og idé.

For det andet er der ved flere lejligheder af dagbladene eller de særlige filmtidsskrifters kritikere rettet bebrejdelser mod filmfonden for ikke i tilstrækkelig grad at støtte kvalitetsproduktionen og eksperimenterne eller måske snarere for i for stort omfang at

Bør filmordningen ændres

I filmloven af 1964 er det bestemt, at loven skal tages op til revision i folketingsåret 1970-71.

Et af de store spørgsmål vil her blive, om man skal opretholde det hidtidige bevillings-system for biograferne, se herom side 195.

For så vidt angår filmstøtteordningen er der næppe tvivl om, at de erfaringer, der er indvundet, siden ordningen trådte i kraft, kan motivere, at der på forskellige punkter foretages ændringer i loven.

I det følgende skal kort nævnes nogle af de problemer, som kan tænkes at indgå i lov-revisionen.

Efter den gældende lov kan der ydes lån til biografer til modernisering af inventar og teknisk udstyr. Med hjemmel i § 18, stk. 5, har ministeren i en række tilfælde godkendt, at der er ydet lån også til anskaffelser af den nævnte art i forbindelse med opførelse eller indretning af nye biografer. Bestemmelsen i lovens § 18, stk. 2, bør formentlig bringes i overensstemmelse med denne praksis, men det bør desuden overvejes, om ikke filmfonden bør sættes i stand til at medvirke økonomisk ved selve opførelsen af nye biografer.

Efter § 27 i filmloven er det filmrådet, der bistår filmfondens bestyrelse i sager om kunstnerisk vurdering af film og filmmanuskripter. Det følger af § 18 stk. 2-4, at filmrådets virksomhed er af rent rådgivende karakter, når det gælder filmfondens ydelse af støtte til udarbejdelse af filmmanuskripter. Når det gælder ydelsen af garanti for lån til produktion af danske film, er filmrådet i hovedsagen også kun rådgivende, men med den vigtige modifikation, at filmfondens bestyrelse ikke må yde produktionsgaranti til et filmprojekt, som efter filmrådets vurdering må antages ikke at kunne komme i betragtning ved ydelse af kvalitetsbidrag (præmiering). Endelig er filmrådet besluttende med hensyn til afgørelsen af, hvilke danske film der skal præmieres og med hvilke beløb, kvalitetsbidragene skal ydes til de enkelte film, idet filmfondens bestyrelse alene bestemmer, hvilket samlet beløb der hvert år skal afsættes til kvalitetsbidrag, og hvorledes dette beløb skal fordeles på henholdsvis spillefilm og kortfilm.

Der er sikkert grund til nøje overvejelse af, om disse regler på alle punkter er hen-

støtte film af traditionel art og uden kunstnerisk værdi, f. eks. ved de årlige uddelinger af kvalitetsbidrag. Det må nok erkendes, at filmfonden hidtil har været ret liberal i sin støttepolitik, men hvis dette har været tilfældet, må det ses på baggrund af, hvad der er sagt ovenfor om, at ordningen ganske vist sigter på at fremme en kunstnerisk kvalitetsproduktion, men at man for at nå målet også må sætte ind med foranstaltninger, der i almindelighed gavner dansk filmproduktion. Fondsbestyrelsen er imidlertid opmærksom på, at der kan være grund til en forstærket indsats med henblik på det, som er hovedformålet. Dette har f. eks. givet sig udslag i den nylig gennemførte forbedring af produktionsgaranti-ordningen for særlig »vanskelige« film, specielt film med debuterende instruktører.

Endelig rettes der undertiden kritik over for de betydelige summer, der ydes i »statsstøtte« til film, sammenlignet med, hvad staten yder inden for andre kunstneriske områder.

Bortset fra, at sammenligningen halter, vil man kunne hævde, at *der i realiteten ingen statsstøtte ydes til film*. Forholdet kan beskrives på den måde, at det offentlige unnlader at belaste filmbranchen med særlige afgifter til statskassen imod, at en beskedent del af branchens indtjening gennem billetafgiften anvendes til de foranstaltninger, som iværksættes af filmfondsbestyrelsen inden for filmlovens rammer.

Disse foranstaltninger og hele den ordning, der er truffet, kan bedst opfattes som en forsigtig markedsregulering, iværksat med baggrund i den samfundsmæssige og kulturelle betydning, som filmen har i sin egen-skab af massemedium. Det er rimeligt, at de selskaber og enkeltpersoner, der behersker dette massemedium, accepterer, at man ad lovgivningsvejen forsøger at indrette produktions- og afsætningsvilkårene således, at det bliver mere fordelagtigt end under helt frie forhold at producere film af kunstnerisk kvalitet. Det var i 1964 udtryk for lovgivningsmagtens tillid til filmbranchens forståelse af det ansvar, der påhviler den som forvalter af et massemedium, at der blev truffet den ordning, at administrationen af filmfondsmidlerne ikke skulle varetages af det offentlige alene, men i et samarbejde mellem det offentlige og filmbranchen.

sigtsmæssige. Man kan således sætte et spørgsmålstegn ved, om det er rimeligt, at det er det samme råd, som har taget stilling til filmen på manuskriptstadiet, der skal afgøre, om den færdige film skal have kvalitetsbidrag". I øvrigt kan der også rejses tvivl om, hvorvidt filmrådet er rigtigt sammensat til at løse den opgave, der består i fordelingen af kvalitetsbidrag.

Ifølge loven består filmrådet af 7 medlemmer, hvoraf de 5 er repræsentanter for henholdsvis forfattere, komponister, filminstruktører, filmfotografer og skuespillere. Disse fem vil ifølge sagens natur ofte være ret stærkt involveret i filmproduktionen, og deres uafhængighed og upartiskhed vil derfor kunne drages i tvivl. Selv om man vil mene, at det nuværende filmråd har løst sine opgaver på en sådan måde, at man ikke med rimelighed kan bebrejde det manglende objektivitet, er det et spørgsmål, om det ikke vil være rigtigt, at man i fremtiden overlader det til en særlig jury sammensat af personer, der er klart uafhængige af filmbranchen, at træffe afgørelse om uddelingen af kvalitetspræmier.

Den forløbne tid har vist, at det - som fremhævet ovenfor - utvivlsomt er en fordel, at filmfonden har en uafhængig stilling i forhold til statsadministrationen.

Det er klart, at der bør være en offentlig kontrol med, at midlerne anvendes forsvarligt og i overensstemmelse med loven, men fonden kan næppe virke efter sin hensigt og løse sine opgaver på effektiv måde, dersom den på alle punkter skal følge de regler, der gælder for statsinstitutioner.

Man bør endelig nok i forbindelse med lovrevisionen være opmærksom på den mulige fare for »konservatisme«, der kunne tænkes at følge af filmfondsbestyrelsens sammensætning, specielt med dens stærke islæt af brancherepræsentanter. Det ville i og for sig ikke være mærkeligt, hvis denne bestyrelse i første række viste interesse for alt, hvad der kunne tjene til at konsolidere det bestående apparat. Spørgsmålet er med andre ord, om den nuværende støtteordning er tilstrækkelig åben. Giver den rimelige muligheder f. eks. for personer eller grupper, som ønsker at arbejde med produktion af film uden for det eksisterende produktionsapparat?

Dette fører over i spørgsmålet, om det

overhovedet er rigtigt at opretholde principperne i den nuværende filmstøtteordning. I debatten omkring filmfonden har flere hævdet, at man bør gå bort fra det gældende system, som menes nødvendigvis at føre til, at de kommercielle brancheinteresser kommer til at dominere på bekostning af det, som skulle være filmfondens hovedformål: at fremme filmkunsten og at arbejde for at skabe øget publikumsinteresse ikke for film i almindelighed, men for kvalitetsfilm. De der forfægter disse og lignende synspunkter, forestiller sig i almindelighed, at man bør afskaffe billetafgiften, lade filmbranchen ordne sine egne affærer og søge de rent filmkunstneriske formål fremmet ved hjælp af en ordinær finanslovbevilling, som kunne administreres af et råd uden brancherepræsentation, sammensat efter lignende kriterier som dem, der er bestemmende for sammensætningen af udvalgene under Statens Kunstfond.

Der skal ikke her tages stilling til spørgsmålet om det hensigtsmæssige i at gå over til et sådant system. Men det kan måske være rimeligt at minde om, at den nuværende ordning bygger på, at filmbranchen har en vis forpligtelse over for det filmkunstneriske. Hvis man derfor - som det vil ske ved en ordning som den, der er skitseret ovenfor - vil befri branchen for denne forpligtelse, følger ikke deraf som en nødvendig konsekvens, at man *tillige* skal befri branchen for billetafgiften. Det ville være mere konsekvent at sige, at denne 15 % afgift i så fald må omdannes til en regulær forlystelsesafgift, der indgår i statskassen som andre offentlige afgifter, medmindre det klart kan dokumenteres, at biografernes økonomiske situation har udviklet sig sådan, at de ikke længere kan bære denne afgift.

Det kan endvidere være berettiget at gøre opmærksom på, at den nuværende filmstøtteordning - når loven skal til revision - kun vil have virket i 5-6 år, hvilket ikke er nogen lang periode, når det drejer sig om en ordning af denne karakter. Det vil ikke være naturligt at anlægge det synspunkt, at der skal meget tungtvejende grunde til for at motivere, at man allerede nu opgiver det system, som der var bred enighed om i 1964. Kan sådanne tungtvejende grunde ikke anføres, bør man formentlig sætte ind på at forbedre den eksisterende ordning samt på i de bestemmende organer at få placeret folk, der

med størst mulig kraft kan repræsentere de kunstneriske synspunkter.

Børnefilm

Film egnede for børn produceres i meget ringe udstrækning. Der er for så vidt intet mærkeligt heri, da denne produktion uhyre sjældent kan betale sig. Mærkeligt - og beskæmmende - er det derimod, at man fra det offentliges side hidtil har gjort så lidt for at fremskaffe film til børnene.

Det kunne se ud, som om vi her - som på så mange andre områder — behandler børnene som en slags 2. klasses borgere, hvis behov man ikke behøver at bekymre sig synderligt om.

Det burde være let at indse, at der bør gøres noget effektivt for at råde bod på forøgelserne på dette felt. Fjernsyn og film øver i dag en enorm indflydelse på børnene, og denne indflydelse vil vokse i de kommende år. Det er i meget høj grad gennem disse to medier, at børnene henter kundskab om den verden, der omgiver dem; og det er ligeledes gennem disse medier, at de møder kunsten i dens forskellige former. Hvad medierne i dag har at tilbyde børnene, er imidlertid både kvantitativt og kvalitativt for ringe.

I bemærkningerne til filmloven er det udtrykkeligt sagt, at filmfonden ved administrationen af sine støtteforanstaltninger skal have opmærksomheden henvendt på børnefilmproblemet, og i lovens § 18, stk. 2, er det nævnt som en særlig opgave for fonden at præmiere filmudlejere, der har ydet en særlig indsats ved indførsel af værdifulde børnefilm.

Sådan præmiering har også fundet sted, og fonden har desuden stillet ret store beløb til rådighed som garantisummer for udlejere, der ønskede at indføre børnefilm. Desuden er man indstillet på at yde produktionsgarantier til børnefilm med en højere procent af produktionsomkostningerne end den, der kan opnås, når det drejer sig om almindelige film. Garantier af denne art er også givet i et par tilfælde. For børnefilm, der falder inden for kortfilmrådets område, vil en mere direkte finansiering helt op til 100 % af produktionsomkostningerne kunne komme på tale.

Det bør endelig nævnes, at der efter loven er mulighed for at fritage biograferne for

erlæggelse af billetafgift, når de foreviser egnede børnefilm.

Kulturministeriet har nedsat et særligt børnefilmnævn, der omfatter repræsentanter for Statens Filmcentral, Dansk Skolescene og Landsforeningen Danske Børnefilmklubber og desuden 4 medlemmer, der vælges frit af ministeren, f. t. lederen af Danmarks Radios børne- og ungdomsafdeling, en børnepsykolog, en pædagog samt film skolens rektor.

Børnefilmnævnet har til opgave at følge det arbejde, som fra forskellig side udføres på børnefilmområdet og kan fremlægge forslag til fremme og koordinering af dette arbejde. Nævnet er bemyndiget til at træffe afgørelse angående fritagelse for afgift til filmfonden og skal i øvrigt virke som rådgivende for ministeriet og andre myndigheder i børnefilmsspørgsmål. Nævnet deltager desuden i det nordiske samarbejde på området og skal holde sig orienteret om internationale bestræbelser for at fremme børnefilm arbejdet.

Rundt om i landet findes et antal børnefilmklubber organiseret i Landsforeningen Danske Børnefilmklubber. Virksomheden, som omfatter forevisninger for børn indtil 12 år, er selvfinansierende. Et særligt udvalg udfærdiger lister over egnede film, som distribueres til klubberne enten via filmudlejere eller Statens Filmcentral.

Meget tyder på, at man bør sætte stærkere ind på en løsning af børnefilmproblemet, end man hidtil har gjort. Børnefilmnævnet bør have øget støtte i deres arbejde på at fremme produktionen af børnefilm f. eks. gennem bestræbelser for at få egnede manuskripter frem. Filmfonden bør måske favorisere produktionen af børnefilm endnu mere end sket, og Statens filmcentral bør have øgede bevillinger til anskaffelse af udenlandske børnefilm.

Forholdet mellem film og TV

Fjernsynet kan ikke undvære filmprogrammer. Der anvendes i stor udstrækning udenlandske spillefilm, der er udspillet i biografene, eller som aldrig har haft mulighed for at komme i biografdistribution, ligesom der benyttes udenlandske kortfilm, ofte fremstillet med henblik på salg til fjernsynsselskaber verden over.

Derimod hører det til sjældenhederne, at der vises danske film.

For spillefilmens vedkommende gælder det, at de danske producenter har dannet et særligt selskab, hvortil bemyndigelsen til at lade danske film vise i TV er overdraget. Mellem dette selskab og Danmarks Radio er der i december 1968 opnået enighed om forevisning i fjernsynet af et antal ældre danske spillefilm.

Vanskelighederne for danske kortfilms forevisning i TV kan føres tilbage til det forhold, at de allerfleste af disse film produceres for filmfondsmidler, der jo hovedsagelig stammer fra den 15 % afgift, som biograferne svarer af de solgte billetter. Hele biografbranchen og en del af producenterne vender sig voldsomt mod den tanke, at penge, som opkræves hos biografgængere, og som ifølge filmloven skal anvendes til gavn for dansk film skulle kunne benyttes til at forsyne biografernes hårdeste konkurrent og argeste fjende - fjernsynet - med billigt og godt stof.

Fra et branchesynspunkt kan det heller ikke forekomme rimeligt, at kortfilm - til en omkostning på f. eks. 150.000 kr. — skal stilles til rådighed for fjernsynet til en takst på 50 kr. eller måske 100 kr. pr. minut. For en 15 min. film vil det højst indbringe 1.500 kr. eller 1 % af produktionsomkostningerne.

Her må synspunktet vel være det, at enten må fjernsynet selv producere de danske film, fjernsynet ønsker anvendt, eller også må det i hvert fald betale en sådan pris for disse film, at den andrager en betragtelig del af de reelle produktionsomkostninger.

Hvordan dette problem skal kunne løses, er vel svært at sige. Man har andre steder set, at fjernsynet og filmbranchen er indgået i et produktionssamarbejde og er blevet enige om at dele omkostningerne ved filmproduk-

tioner, som så først blev stillet til rådighed for en ikke-TV-distribution, f. eks. i et år eller halvandet, hvorefter fjernsynet har kunnet anvende filmene. Systemet kendes både for kortfilmområdet og på spillefilmområdet, og det er muligvis her vejen går for en tilnærmelse mellem de to parter.

Problemet må under alle omstændigheder løses. Den nuværende situation, hvor filmfonden lukker af for visningen i fjernsynet af alle danske kortfilm, der er produceret med offentlig støtte, er ikke holdbar.

Filmudlejningen i Grønland varetages af Statens filmcentral og filmcentralen i Godthåb, således at Statens filmcentral udvælger ca. 45 spillefilm årlig, som tekstes, nedkopieres til 16 mm format og sendes til filmcentralen i Godthåb, der varetager distributionen af filmene i Grønlands ca. 50 forevisningssteder, dvs. forsamlingshuse og mødehuse. Driften af forevisningsstederne varetages af forsamlingshusbestyrelserne. Der betales for filmene en leje, som dog ikke dækker udgifterne ved ordningen. I finansåret 1968-69 er de samlede udgifter ved filmdistributionen i Grønland budgetteret til ca. 1.050.000 kr., mens der regnes med en lejeindtægt på ca. 350.000 kr.

Filmcentralen i Godthåb råder over en kortfilmbeholdning på ca. 500 forskellige film, som stilles til rådighed for skoler, klubber, foreninger og oplysende arbejde. Selve udvælgelsen og bearbejdelsen af kortfilmene foretages af Statens Filmcentral.

Kortfilmene må anses som et meget vigtigt led i oplysningsarbejdet i Grønland, og der arbejdes for øjeblikket på at skaffe en væsentlig forøgelse af filmantallet.

KULTURFORMIDLING

INDLEDNING

I de følgende afsnit redegøres for, hvordan vilkårene er for formidlingen af kunst og kultur, således som den foregår gennem institutioner eller organisationer, som enten drives af det offentlige eller som opretholdes gennem offentlig støtte, og som under den ene eller den anden form har tilknytning til kulturministeriets arbejdsområde.

Allerede herved er der angivet en begrænsning i redegørelsen. Vigtige sider af formidlingsarbejdet, som befordres ad andre kanaler, er enten slet ikke eller kun sporadisk berørt.

Eksempelvis er således hele pressens virke og betydning på dette område stort set uomtalt. Dette har som antydning i nogen grad sin forklaring i, at vi har en i forhold til det offentlige økonomisk fri og uafhængig presse, men dertil kommer, at det ville være uoverkommeligt og næppe synderlig påkrævet i denne kortere redegørelse at foretage en analyse og vurdering af pressens rolle som kulturformidler. Pressen har her en ganske særlig stilling og en dobbelt funktion. Ikke alene har den traditionelt følt det som et kald og en pligt at befordre oplysning om kunst og kultur, men lige så betydningsfuld er pressen som vågen iagttager og kritiker af kulturelle rørelser og af andre formidlingsinstansers virksomhed. Pressen medvirker til, at kulturelle spørgsmål optages til debat, og den åbner sine spalter for en fri meningsudveksling. Hvad der er sagt, gælder naturligvis dagspressen, men det ville være urigtigt ikke at nævne ugebladene som formidlere af kulturelt oplysende stof. Der har gennem de senere år kunnet spores en stigende interesse hos disse blade for at bringe sine meget omfattende læserkredse lødigt kulturstof.

Endvidere er uddannelsernes (skolens) helt centrale placering i kulturformidlingsprocessen kun berørt i konkrete forbindelser, hvor

man har fundet det nødvendigt i særlig grad at understrege deres betydning.

Endelig er det utvivlsomt, at der på adskillige felter kunne registreres private aktiviteter, som vel er ukendte for bredere kreds, men som dér, hvor de udfoldes, har deres store værdi.

Når formidlingsspørgsmålet er kommet så stærkt i forgrunden i den hjemlige kulturdebat i den senere tid, er den direkte foranledning antagelig den meget omfattende diskussion, som oprettelsen af Statens Kunstfond udløste. Den såkaldte kulturkløft blev et heftigt omdebatteret begreb, selv om man vel næppe nåede til større klarhed over, hvor eller hvordan kløften aftegnede sig. En kendsgerning er det dog, at befolkningens kulturelle behov er yderst differentierede og stærkt varierende fra befolkningsgruppe til befolkningsgruppe og fra individ til individ, og at det - i hvert fald med den viden eller mangel på viden, som vi har i dag - ikke er muligt at henføre bestemte kulturelle eller kunstneriske interesser udelukkende til bestemte grupper eller lag i befolkningen, som i kraft af opdragelse, uddannelse eller social placering kunne formodes at være særligt engagerede.

Men når der eksisterer et stærkt differentieret kulturbehov og en varierende interesse i befolkningen for de forskellige kulturelle eller kunstneriske værdier, er det vel ikke unaturligt, at der kan påvises »kløfter«. Kun de allerfærreste har en bred kulturel eller kunstnerisk forståelse og interesse, hyppigst har man en eller flere særlige interesser, som man dyrker.

En forklaring på talen om en kulturkløft kan utvivlsomt også findes i det forhold, at mange mennesker holder sig tilbage fra at deltage i de kulturelle aktiviteter ud fra en følelse af, at de her står overfor noget, de

mangler de uddannelsesmæssige forudsætninger for at være med i. Hos mange eksisterer der derfor en vis skyhed for at vove sig ind på disse områder. Socialforskningsinstituttets undersøgelser viser, at kun ca. 33 % af den voksne befolkning har gået mere end syv år i skole. Det må være vigtigt, at man sætter ind på at give alle de andre en mulighed for at fortsætte og supplere deres uddannelse. Det vil ikke blot kunne løse op for uddannelsesmæssige blokeringer, men antagelig også give denne store befolkningsgruppe mere lyst til og mod på at benytte de muligheder for kulturel udfoldelse, som der bydes på.

Samfundets udbud af muligheder for kulturel eller kunstnerisk aktivitet må være tilstrækkelig varieret til at dække alle rimelige behov. Disse muligheder må fremtræde i hvert fald som et tilbud, der formidles til befolkningen.

Dette sker, som det nærmere beskrives i de enkelte afsnit, i væsentligt omfang gennem de allerede eksisterende, traditionelle kulturelle institutioner. Vi har landet dækket ind med symfoniorkestre, som hovedhjørnestene i vort musikliv, vi har kunstmuseer og -samlinger, historiske museer og arkiver, vi har biblioteker med udlån både af litteratur og musikaler, og vi har en kulturelt altfavnende radio- og fjernsynsspredning.

De problemer, som rejser sig og som behandles i forhold til disse institutioner, er vel først og fremmest, om de virker, som de skal i det moderne samfund, og om de er indstillet på og til at løse fremtidens opgaver. Med al respekt for den betydningsfulde opgave, som visse af de nævnte institutioner har som bevarere af vor kulturelle arv, kunne det måske betvivles, om de i tilstrækkelig grad er indstillet på - og har økonomisk mulighed for - at frugtbar gøre denne arv for samtiden. Det er tænkeligt, at visse kulturinstitutioner i større omfang, end det hidtil har været tilfældet, kunne gå mere aktivt ind i kulturformidlingsarbejdet. Ja, det er vel uden videre sandsynligt, at der i takt med samfundsudviklingen og den voksende interesse for og tid til kulturelt engagement vil blive stillet stadig større krav til de bestående institutioners aktive indsats.

Det må forudses, at der vil opstå større og nye behov for kulturelle udfoldelsesmulighe-

der. Den nyorientering, som er ved at slå igennem i vort uddannelsessystem, i retning af en stærkere placering af de kunstnerisk betonedede fag, de såkaldte musiske fag, vil tendere imod, at kommende generationers behov for kulturel aktivitet forstærkes. Hvor hurtigt denne udvikling vil gå, kan man kun gisne om. Den er sat i gang af de kræfter i samfundsudviklingen, som indser, at der må søges bevaret en passende balance mellem menneskets tekniske og etisk-æstetiske udvikling. Afgørende for udviklingens gunstige forløb vil i særlig grad lærernes uddannelse og indsats være.

Men det er ikke tilstrækkeligt, at institutionerne trives. Der udfolder sig ude omkring i landet kulturelle aktiviteter båret frem af foreningers eller privatpersoners initiativ, som ikke støttes af det offentlige hverken praktisk eller økonomisk. At dette er tilfældet, har man fået et klart indtryk af og indblik i under den debat, som udløstes i forbindelse med kulturudvalgets forslag om støtte til kulturel virksomhed omkring såkaldte kulturcentre og til disses indretning eller opførelse. Der er en stærkt stigende trang til kulturel udfoldelse ude omkring i befolkningen, til aktiv medvirken og medleven i kulturelle aktiviteter, men man lider i uhyggelig grad under mangel på lokaler og en blot beskeden økonomisk hjælp. Vi er måske her ved en af de allervigtigste sider af kulturformidlingsproblematikken. Man må være åben over for de bestræbelser af den mest forskelligartede karakter, som udfoldes ude omkring i landet til forbedring af det kulturelle miljø. Tit vil sådanne bestræbelser være med til at vise nye veje for kulturformidlingen og medvirke til, at nye kulturbehov opstår. Der kan næppe være tvivl om, at man i den fremtidige kulturformidlingspolitik må gå videre end til at støtte de traditionelle kulturinstitutioner. Hvis man vil følge udviklingen, og hvis man vil søge at opretholde en acceptabel balance mellem den tekniske udvikling og den kulturelle udvikling, må man sikkert indstille sig på fra samfundets side at føre en praktisk eksperimenterende kulturpolitik, dvs. man må tilvejebringe støttemulighed for både i formen og indholdet utraditionelle kulturelle aktiviteter, hvis de bæres frem af en stedlig kreds af blot nogenlunde rimelig størrelse og under passende stedlig økonomisk offervilje.

Her gribes man måske mere end noget an-

det sted af trangen til at definere begrebet kultur, men man bør nok modstå fristelsen, fordi en definition enten bliver for snæver eller for intetsigende vag i praktisk henseende - og en kulturpolitik skal kunne gennemføres i praksis. Så meget er imidlertid klart, at der, når der tales om kulturelle aktiviteter, tænkes på langt mere end litteratur, musik, teater, film, billedkunst osv. Det må endda siges blot ét sted i denne redegørelse, at man kan være optaget af Beethoven på en måske kultiveret, men højst ukulturel facon. Der er mange mange andre aktiviteter, der

må rubriceres under de kulturelle. Hvert enkelt menneske har krav på at have sin egen personlige definition af begrebet kultur, forstået, som det han værdsætter højest, dyrker med størst interesse, som det der bestemmer det ideelle livsindhold. Hvad dette er, afhænger af mange ting, miljø, uddannelse, karakter osv., men der kan ikke foretages en sontring efter kvalitet mellem aktiviteter, der, inden for samfundslivets rammer, bedrives med alvor og optagethed for bevidst eller ubevidst at befordre personlig udvikling og skabe et livsgrundlag.

DANSK SPROGNÆVN

Dansk Sprognævn er i administrativ henseende henlagt under kulturministeriet.

Denne redegørelse vil ikke behandle spørgsmålet om den statslige fastlæggelse af regler for sprogets anvendelse, men alene give en kort fremstilling af sprognævnets arbejde.

Dansk Sprognævn er efter henstilling fra Nordisk Råd oprettet d. 17. marts 1955 af undervisningsministeriet. De nugældende regler for Dansk Sprognævn findes i kulturministeriets bekendtgørelse af 8. februar 1967.

Herefter har nævnet til opgave på videnskabeligt grundlag at give myndighederne og offentligheden råd og vejledning i sproglige spørgsmål.

Som nævnets hovedopgaver kan fremhæves: at redigere og udgive en dansk retskrivningsordbog, at besvare sproglige spørgsmål fra in-

stitutioner og private, at samarbejde med de andre nordiske sprognævn.

Herudover påhviler det eksempelvis sprognævnet at indsamle og registrere nye ord og at samarbejde med og rådgive institutioner som stednavneudvalget, justitsministeriets personnavneudvalg og direktoratet for patent- og varemærkevæsenet.

Den eksisterende retskrivningsordbog er nu udsendt i mere end 250.000 eksemplarer, og en af sprognævnets vigtigste opgaver for øjeblikket er at revidere den med henblik på udsendelse af en ny udgave.

Betydningen af rådgivningsvirksomheden over for institutioner og private illustreres ved, at nævnet i 1967—68 har besvaret 4.674 henvendelser. Dette er en stigning på mere end en tredjedel i forhold til det foregående år.

BIBLIOTEKER

Under ministeriets område hører såvel folkebibliotekerne som universitetsbibliotekerne: Det kgl. Bibliotek, Universitetsbiblioteket, Statsbiblioteket i Århus og Odense universitetsbibliotek. Det danske biblioteksvæsen er karakteristisk derved, at der ikke kan lægges en lodret skillelinje imellem folkebibliotekerne og de videnskabelige og faglige biblioteker (de sidstnævnte er i det følgende under ét kaldt forskningsbibliotekerne). For Statsbiblioteket i Århus gælder i øvrigt det særlige, at det foruden at være et forskningsbibliotek også varetager opgaver som overcentral for landets folkebiblioteker. Biblioteksvæsenet udgør således en helhed, hvis enkelte led støtter og supplerer hinanden.

Medens folkebibliotekerne som altovervejende hovedregel er kommunale, er de under ministeriet for kulturelle anliggender hørende forskningsbiblioteker rene statsinstitutioner. En mellemform udgør det grønlandske biblioteksvæsen, som fra 1. april 1967 at regne er overført til kulturministeriet. Landsbiblioteket i Godthåb og de dertil knyttede mindre biblioteker i Grønland drives efter folkebiblioteksprincipper, men for statsmidler.

Statens tilskud til drift af folkebibliotekerne, jfr. lov af 27. maj 1964, beregnes som en fast andel af de enkelte bibliotekers samlede driftsudgifter i henhold til budget. For driftsudgifter indtil 275.000 kr. refunderer staten 45 %, for udgifter derudover 30 %, den gennemsnitlige refusion ligger på omkring 1/3. Uanset at kommunerne således normalt dækker ca. 2/3 af folkebiblioteksudgifterne, har aktiviteten siden den gældende lovs ikrafttræden 1. april 1965 været meget voldsomt stigende.

En stor del af forklaringen ligger selvsagt i de betydeligt forbedrede tilskudsregler, men da kommunerne dog fortsat bærer hovedparten af udgifterne, forekommer det rimeligt at tillægge den almindelige velstandsstigning i samme periode en vis betydning. Mange kommuner har i de seneste år ladet opføre nye, store biblioteks-

bygninger, eller på anden vis skaffet deres biblioteker væsentligt forbedrede lokaleforhold.

Statens tilskud til folkebibliotekerne hører under de såkaldte lovbundne refusionsordninger, hvorefter statstilskuddet så at sige betales efter regning. Kommunernes forståelse for, at en tidssvarende biblioteksbetjening er af væsentlig betydning for alle skoleformer og for det folkelige oplysningsarbejde m. v., har været overordentlig stor. For det ministerium, der inden for sit sagsområde har både folkebibliotekerne og en række af de største forskningsbiblioteker, har det dog givet anledning til bekymring, at den eksplosive udvikling på folkebiblioteksområdet af økonomiske grunde ikke har kunnet følges op af en tilsvarende udbygning af forskningsbibliotekerne.

Medens folkebibliotekernes samlede driftsudgifter i 5-årsperioden 1965-66 til 1969-70 stiger med godt 100 % (statstilskuddet hertil med ca. 110 %), udviser universitetsbibliotekerne en stigning i samme periode på ca. 80 %, incl. det i slutningen af 1965 oprettede Odense Universitetsbibliotek. For Det kgl. Bibliotek/Universitetsbiblioteket og Statsbiblioteket i Århus er udgiftsstigningen i perioden på godt 60 %.

Den følgende oversigt bygger på finanslovene og — for 1967-70 — på forslaget til finanslov.

Folkebiblioteker

	<i>Samlet udgift</i>	<i>Heraf driftstilskud fra staten</i>
1965-66.	117.101.683	38.219.059
1966-67.	140.594.360	47.157.740
1967-68.	173.000.000	61.370.907
1968-69.	204.000.000	63.000.000
1969-70.	235.000.000	80.000.000

I finansåret 1968-69 vil der blive udbetalt ca. 68 mill. kr. i driftstilskud, beregnet ud fra de

efter finanslovsforslagets udarbejdelse modtagne budgetter.

Universitetsbiblioteker

1965-66	20.469.000
(heraf Odense Universitetsbibliotek)	(15.900)
1966-67	26.435.800
(heraf Odense Universitetsbibliotek)	(1.767.600)
1967-68	32.141.800
(heraf Odense Universitetsbibliotek)	(3.484.110)
1968-69	33.145.000
(heraf Odense Universitetsbibliotek)	(4.397.800)
1969-70	37.846.500
(heraf Odense Universitetsbibliotek)	(4.760.700)

Navnlig har det været vanskeligt for forskningsbibliotekerne at imødekomme kravene om en bogmæssig betjening af det hastigt voksende antal studerende ved universiteter og højere

lærestalter. Som forholdene er i øjeblikket, har bibliotekerne ikke muligheder for at anskaffe den studierelevante litteratur i så mange eksemplarer, at studenternes behov blot tilnærmelsesvis kan dækkes. Denne udvikling har ført til et voksende pres på folkebibliotekerne, som har strakt sig vidt for at medvirke til en løsning af problemet. Fra begge grene af biblioteksvæsenet ser man gerne disse grænseproblemer taget op til principiel drøftelse, da den forskydning, der er ved at ske i opgavefordelingen, udelukkende er betinget af økonomiske forhold. Forsyningen af studerende og forskere med den fornødne faglige litteratur er en primær opgave for forskningsbibliotekerne, hvis bogbestand og stab af fagspecialister er opbygget med sigte på at kunne yde disse lånergrupper en kvalificeret biblioteksmæssig service. Det forekommer ikke hensigtsmæssigt eller økonomisk forsvarligt at sprede denne opgave.

Forskningsbiblioteker

Under kulturministeriets ressort hører som nævnt de egentlige universitetsbiblioteker, nemlig Det kgl. Bibliotek, Universitetsbibliotekets 2 afdelinger i København, Statsbiblioteket i Århus og Odense universitetsbibliotek. Hertil kommer lærestaltsbiblioteker som Det kgl. danske Musikkonservatoriums bibliotek, kunstakademiets bibliotek, Bygningsteknisk Studiearkiv samt mindre fagbiblioteker, der støttes med et fast tilskud på finansloven, nemlig Arbejderbevægelsens arkiv og bibliotek, Dramatisk Bibliotek, Det danske Udvandrersarkiv og -bibliotek og enkelte andre. Filmmuseets bibliotek hører også under kulturministeriet, men drives med statsmidler hidrørende fra filmfonden.

Under undervisningsministeriet sorterer størstedelen af de øvrige statslige hovedbiblioteker, oftest knyttet til en højere lærestalt som f. eks. Danmarks Tekniske Bibliotek, Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles bibliotek, Handelshøjskolens bibliotek, Danmarks Lærerhøjskoles bibliotek m. fl. Statens pædagogiske studiesamling og Atomenergikommissionens bibliotek henhører ligeledes under undervisningsministeriet.

Hertil kommer et meget betydeligt antal større og mindre forskningsbiblioteker, henhørende under andre myndigheder eller rent private.

Forskningsbibliotekerne i Danmark har en århundredlang historie bag sig, ældst er Universitetsbiblioteket, der grundlagdes i 1482, og Det kgl. Bibliotek, grundlagt af Frederik III i 1657. Det yngste skud på stammen er Odense universitetsbibliotek, oprettet ved udnævnelsen af en overbibliotekar pr. 1. september 1965. Disse store forskelle i historie og tradition har i væsentlig grad gjort det vanskeligt at skabe en moderne, samlet organisationsplan. Problemerne inden for denne gren af biblioteksvæsenet er bl. a. af denne grund betydelig mere komplicerede, end tilfældet er inden for folkebiblioteksvæsenet, som i sin nuværende skikkelse er af forholdsvis ny dato, og hvis organisatoriske opbygning derfor er præget af nutidige forhold.

Organisatoriske problemer

Ser man bort fra de forskellige tilløb, der i det 19. århundrede blev gjort med hensyn til en afklaring af forholdene mellem Københavns to største videnskabelige biblioteker, Det kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket, må det siges, at man først i de sidste halvthundrede år har forsøgt en egentlig planlægning inden for det videnskabelige biblioteksvæsens område. Skel-

sætteride i så henseende er den reorganisering, der fandt sted i 1920erne, da undervisningsministeriet nedsatte et særligt udvalg, der bl. a. fik til opgave at fastlægge retningslinier for de tre videnskabelige statsbiblioteker, Det kgl. Bibliotek, Universitetsbiblioteket og Statsbiblioteket, dels i forholdet mellem disse biblioteker indbyrdes, dels i forholdet til på den ene side folkebibliotekerne og på den anden side de forskellige special- og fagbiblioteker, læreanstalts- og institutbiblioteker m. m. Udvalgets betænkning af 1927 fik afgørende betydning for udviklingen i de følgende år og kan siges at være det grundlag, på hvilket der arbejdes den dag i dag. Men naturligvis har bl. a. oprettelsen af universiteter i Århus og Odense og de seneste års ekspansion og strukturændring inden for forskning og undervisning på mange punkter medført ændringer i og revision af de i betænkningen nedlagte retningslinier.

Loven af 1. juli 1927 om pligtaflevering til Det kgl. Bibliotek og Statsbiblioteket i Århus af alt bogtrykt materiale er den seneste lovgivning om en ordning, der har eksisteret for Det kgl. Bibliotek siden 1697. Pligtafleveringsloven er det eneste bestående fælles lovgrundlag inden for forskningsbibliotekernes område.

Med dens etablering af hovedbiblioteker for de forskellige fagområder og dens system af koordineret specialisering gav betænkningen af 1927 udtryk for synspunkter, der var forud for deres tid. På den anden side bærer den tydeligt præg af at være blevet til i en periode, hvor nedskæringstendenser var dominerende, og generelt kan det siges, at de dårlige bevillingsmæssige forhold, der prægede 1930erne, alvorligt hæmmede en naturlig udvikling for de videnskabelige biblioteker. Når hertil kom krigstidens umuliggørelse af indkøb af udenlandsk litteratur m. v., var det i 1945 åbenbart, at bibliotekerne stod meget svagt rustet til at påtage sig de mange og store opgaver, som de da stod overfor. En forbedring i organisatorisk henseende fandt dog sted i 1943, da det ved etableringen af rigsbibliotekarembetet lykkedes at få gennemført den gennem årene ofte foreslåede administrative forening af de to københavnske universitetsbiblioteker, Det kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket, ligesom man i 1945 kunne lægge grunden til det for alle forskningsbiblioteker fælles udvekslingsinstitut.

Den sidste halve snes år har rettet betydeligt op på forskningsbibliotekernes situation, bl. a. har det ved ekstrabevillinger været muligt at få

udfyldt de værste af de huller, der opstod i bibliotekernes bogbestand i 1930erne og 1940erne. Det bør nok her understreges, at betydelige reelle nedskæringer af bogkøbsbevillingerne — som i væsentligt omfang anvendes til erhvervelse af udenlandske tidsskrifter — har meget langtrækkende skadevirkninger, som det er uhyre kostbart at afhjælpe senere hen.

Som omtalt ovenfor går det danske forskningsbiblioteksvæsens struktur i det store og hele tilbage til den reform, der gennemførtes i slutningen af 1920erne på grundlag af bibliotekskommissionens betænkning af 1927. Ved en detaljeret fagdeling mellem en række biblioteker og etablering af hovedbiblioteker for de forskellige fagområder vandt man et langt skridt ind på udviklingen, og en tilsvarende reform er først langt senere gennemført i mange andre lande.

I forhold til sin størrelse har Danmark et meget stort antal forskningsbiblioteker, ca. 400, hvoraf mindre end halvdelen indgår i det, der sædvanligvis kaldes »bibliotekssystemet« og således i fællesskab er ansvarlige for litteraturforsyningen såvel til forskningen og den højere undervisning som til hele den gruppe af befolkningen, som har behov for faglig litteratur.

Hvor stor en bogmasse de faglige og videnskabelige biblioteker stiller til rådighed for befolkningen, lader sig kun angive tilnærmelsesvis, men det kan oplyses, at de 150 biblioteker i København, der er optaget i den af rigsbibliotekarembetet udgivne fører fra 1961, disponerer over ca. 5 mill. bind, ligesom det til illustration kan nævnes, at de 28 biblioteker, der kan betegnes som hovedbiblioteker for større fagområder, og for hvilke der bringes statistik i Biblioteksårbogen, disponerer over ca. 3,7 mill. bind.

Et blik på den gruppe af biblioteker, der spiller den vigtigste rolle i litteraturforsyningen, viser, at den er sammensat af biblioteker af vidt forskellig størrelsesorden spændende fra Det kgl. Bibliotek med sine 1,7 mill. bind til specialbiblioteker med kun få tusinde bind, men i øvrigt er bibliotekets størrelse målt i bindtal naturligvis ikke noget adækvat udtryk for dets nyttevirkning eller dets betydning i det samlede biblioteksvæsen.

Uligheden i størrelsesorden spiller en betydelig rolle, men hvad der i højere grad besværliggør en samlet planlægning og organisatoriske reformer er de store forskelle i den administrative status. Forskningsbibliotekerne henhører

under en halv snes forskellige ministerier, hvortil kommer, at flere biblioteker — selv om de fungerer som offentlige biblioteker — tilhører private eller halvprivate institutioner, foreninger og lign.

Nævnes må også den bibliotekstype, som i de senere år tydeligere og tydeligere har tegnet sig i billedet af dansk biblioteksvæsen, nemlig det såkaldte industribibliotek, d.v.s. biblioteker (informations- og dokumentationscentraler) tilknyttet større industriforetagender o. l. Disse bibliotekers tilstedeværelse og deres ofte særdeles moderne organisation influerer på mange måder på det offentlige biblioteksvæsen, selvom de ifølge deres private natur er interne biblioteker.

Alt i alt udgør forskningsbibliotekerne et meget broget billede, ikke alene i henseende til den administrative og organisatoriske opbygning, men også med hensyn til standard og ydeevne. Det bevillingsmæssige niveau varierer — også relativt — ret stærkt., og selv et primært hjælpemiddel som katalogapparatet ved bibliotekerne er anlagt efter vidt forskellige principper.

Der er i årenes løb indgået en række samarbejdsaftaler, stiftet samarbejdsorganer som Sammenslutningen af Danmarks Videnskabelige og Faglige Biblioteker, Dansk teknisk Litteraturselskab m. v., og man kan til trods for den svage fælles organisation nok sige, at forskningsbibliotekerne stort set fungerer som et hele.

Trods en generel samarbejdsvilje hos praktisk talt alle biblioteker, har det alligevel været følt som et stort savn, at der ikke fandtes noget egentligt fællesorgan, der også formelt dækkede samtlige forskningsbiblioteker, idet et sådant organ ville betyde en styrkelse af biblioteksvæsenet som helhed og være til fordel såvel for de bevilgende og administrerende offentlige myndigheder, der har med et eller flere bibliotekers forhold at gøre, som for bibliotekerne selv. Hertil kommer, at en lang række af de nye og store opgaver, bibliotekerne allerede står overfor, og i stigende grad vil komme til at stå overfor, ikke vil kunne løses blot nogenlunde rationelt uden tilstedeværelse af et sådant fælles planlægnings- og koordineringsorgan.

Forskningsbibliotekernes Fællesråd

Ministeriet arbejder nu med et forslag om nedsættelse af et fælles udvalg eller råd, repræsenterende biblioteksfaglig sagkundskab og udstyret med den fornødne kompetence til at virke

som talerør for samtlige forskningsbiblioteker. Til rådet tænkes knyttet et sekretariat og en effektiv konsulentorganisation, som blandt andet skal kunne varetage konsultative opgaver over for enkelte biblioteker eller grupper af biblioteker. Et sådant sekretariat vil kunne etableres i tilknytning til det eksisterende rigsbibliotekarembede ved en radikal udbygning af dette. Rådet foreslås benævnt Forskningsbibliotekernes Fællesråd. Rigsbibliotekaren bør være formand for fællesrådet. Dette kræver, at han frigøres fra den daglige ledelse af Det kgl. Bibliotek, hvilket atter kræver, at der oprettes en overbibliotekarstilling ved dette.

En del af de problemer, som er nævnt i det følgende, og som det er af vital interesse for bibliotekerne at få løst, vil man kunne overlade til dette fællesråd, således især opgaver af planlæggende karakter, som allerede længe har trængt sig stærkt på.

Informationseksplosionen

Et af de alvorlige problemer, som landets forskere og forskningsadministratorer i dag står overfor, knytter sig til det fænomen, man har kaldt informationsekspllosionen eller videneksplosionen. Den mængde viden, som enhver forsker har brug for i sit arbejde, er så kolossal og vokser med så voldsom hast, at det er med rette, man fra OECD og mange andre organers sider understreger, hvor vigtige alle problemer omkring informationsformidlingen er, og hvor høj en prioritet de må gives i ethvert lands forskningspolitik. Informationsformidlingen sker ad mange kanaler, men hovedkanalen er forskningsbibliotekerne, der både som informationslagre og som formidlere af den nyeste viden fra alle dele af verden er af helt afgørende betydning for forskning og uddannelse. Men det bør måske for at vise bredden i forskningsbibliotekernes område her nævnes, at deres betydning ikke er indskrænket til forsknings- og uddannelsessektoren i snævrere forstand, den rækker langt videre.

Den ovenfor omtalte eksplosive vækst i mængden af tilgængelig viden giver sig selvsagt udslag i en tilsvarende øget produktion af videnskabelig litteratur. Man regner således i øjeblikket med, at bogproduktionen fordobles med 8—10 års mellemrum. Denne udvikling alene stiller store krav både til forskningsbibliotekernes anskaffelsesbevillinger og til det personale,

der skal opsøge og udvælge den relevante litteratur. Det må forekomme utilfredsstillende, at bibliotekerne — hvis de kunne løse blot denne tiel af opgaven — dog ikke ville nå længere end til at bevare status quo. For at komme videre er det nødvendigt at tage de mest moderne metoder i brug, heriblandt især EDB, i alle de bibliotekstekniske processer og håbe på, at man ad denne vej ikke bare kan løse vækstproblemet, men også åbne for flere og bedre service-muligheder. Hidtil har dog kun ganske få forskningsbiblioteker haft mulighed for at gennemføre det udviklingsarbejde, der er nødvendigt, og en samlet stillingtagen savnes stadig.

Udviklingen [inden for uddannelsessektoren]

Men også fra andet hold stilles forskningsbibliotekerne over for uafviselig krav. Udviklingen inden for højere uddannelse og forskning har haft et hastigt forløb, der kan aflæses i studentertallets stigning og væksten i antallet af lærerkræfter ved universiteter og andre højere læreanstalter. Nye fagområder er taget op og medfører nye krav til bibliotekernes bogbestand og service. Desuden må det ikke glemmes, at forskningsbibliotekerne er — og skal være — åbne for en lang række samfundsgupper uden for forskernes kreds, især de mange, der inden for industri og håndværk har brug for videregående viden, skolefolk, journalister, medarbejdere ved Radio og TV, lærebogsforfattere og mange andre. Yderligere står jo de videnskabelige bibliotekers bogbestand til rådighed for folkebibliotekernes lånere.

Disse mangeartede forpligtelser har forskningsbibliotekerne søgt at opfylde ved rationaliseringer i arbejdsgangen, ved omlægninger i personalestrukturen o.s.v., og i den sidste halve snes år har der været en voksende forståelse bl. a. hos de bevilgende myndigheder for, at et moderne forskningsbibliotek kræver ret betydelige økonomiske investeringer. Bibliotekerne har dog i denne henseende langt fra kunnet følge den udvikling, der i de seneste år er sket inden for uddannelsessektoren, og ønsket om en form for automatisk regulering af bevillingerne, navnlig til boganskaffelser, i trit med ekspansionen på undervisningsområdet, melder sig med stadig stigende styrke.

Der har i udlandet været gjort forsøg på at opstille normer for bibliotekernes øgede behov for ressourcer i areal, bogkøbsmidler, personale-

bevillinger m. v. i takt med udbygningen inden for forskning og højere uddannelse. Resultaterne lader sig ikke umiddelbart overføre til Danmark, hvis forskningsbiblioteker ikke alene skal betjene en læreanstalt, men en bredere kreds af benytttere. En regulering i takt med f. eks. universiteternes bevillingsmæssige udbygning har været nævnt som en mulighed, men er dog næppe den helt rigtige løsning på problemet. Snarere bør man anvende stigningen i antallet af forskere og studerende, altså i antallet af primære biblioteksbenytttere, som regulerende faktor. Et forsøg på at opstille vejledende normer med hensyn til bogbestand og personale for danske forskningsbiblioteker vil være en naturlig opgave for Forskningsbibliotekernes Fællesråd.

Som omtalt er de egentlige universitetsbiblioteker samlet under ministeriet for kulturelle anliggenders område. For disse aftegner der sig en lidt mere speciel problemstilling i det umiddelbare krav om forbedrede læsemuligheder for de universitetsstuderende og i den noget mere langsigtede planlægning af nye universitetscentre.

Den boglige betjening af de studerende er som nævnt i det indledende afsnit et særdeles påtrængende problem, som for tiden finder en delvis løsning ved folkebibliotekernes hjælp. Som forholdene er i øjeblikket, er de studerende kastebold imellem universitetet og forskningsbiblioteket, idet ingen af disse fuldt ud har kunnet påtage sig forpligtelsen til at sørge for de nødvendige bøger og læsepladser til det hurtigt voksende antal studerende. Problemet trænger sig særligt på for de yngre studerende, som ikke kan »opsuges« af de allerede bestående institutbiblioteker.

For institutbibliotekernes vedkommende findes på nuværende tidspunkt samarbejdsaftaler mellem læreanstalt og bibliotek. For de humanistisk/samfundsvidenskabelige fakulteter ved Københavns universitet varetages biblioteksbetjeningen således af den særlige instituttjeneste under rigsbibliotekarembetet, medens der mellem institutter og læreanstalter i Århus er truffet en række ensartede samarbejdsaftaler med statsbiblioteket. Ved det nyoprettede Odense Universitetsbibliotek overvejede man oprindeligt en løsning, hvorefter universitetsbiblioteket påtog sig enhver biblioteksmæssig betjening af universitetet. Et sådant brud med traditionerne ved de gamle universiteter var tiden dog endnu ikke moden til, og en mellemløsning er fundet derved, at universitetsbiblioteket sørger for alle

boganskaffelser til universitetets institutter, men for dettes regning og efter dets ønsker.

For så vidt angår institutbibliotekerne, har man således fundet løsninger, der stemmer med de lokale forhold og ønsker. Læsesalsproblemet står endnu uløst tilbage.

I fællesudvalget mellem Københavns Universitets humanistisk/samfundsvidenskabelige fakulteter og Det kgl. Bibliotek er der truffet en foreløbig aftale om løsningen af de studerendes problemer med hensyn til læsepladser og adgangen til institutbiblioteker m. v. Det er ifølge aftalen tanken at stræbe imod en ordening, hvorefter der indrettes studenterlæsesale i form af laboratoriebiblioteker for de yngre studerende med dertil hørende udlånsamlinger foruden biblioteksmæssig assistance m. v. Institutbibliotekerne med det mere specielle boglige apparat tænkes efter forslaget forbeholdt de ældre studerende, der arbejder med særlige opgaver. Netop de mere uerfarne årgange af studerende har hårdt brug for den biblioteksmæssige assistance, som man ikke i øjeblikket råder over på de bestående læsesale, og som man håber at kunne stille til rådighed i de fremtidige laboratoriebiblioteker, der bør oprettes i tilslutning til et større udlånsbibliotek med »åbne« hylde, frit tilgængelige for benytterne.

Fastlæggelse af generelle retningslinier for forholdet mellem institutbiblioteker ved universiteter og læreanstalter og de respektive hovedbiblioteker hører — sammen med en løsning af læsesalsproblemet — til de opgaver, der bør tages op i Forskningsbibliotekernes Fællesråd.

Nye universitetscentre

Planlægningen af nye universitetscentre stiller ministeriet for kulturelle anliggender over for betydelige problemer med hensyn til etableringen af de nødvendige forskningsbiblioteker til betjening af centrene forskere og studerende. Ved oprettelsen i 1928 af Århus Universitet var man i den heldige situation at råde over et fuldt udbygget videnskabeligt bibliotek, der havde fungeret i 26 år. Statsbiblioteket stod således parat til at påtage sig forpligtelsen som universitetsbibliotek i Århus, men senere universiteter i provinsen har ikke haft og vil ikke få den samme mulighed. Ved oprettelsen af et universitet i Odense ved lov af 4. juli 1964 stod man således på bar bund, hvad angik biblioteket, og kun ved en meget koncentreret indsats

er det lykkedes at bringe et i det væsentlige tilfredsstillende universitetsbibliotek på benene i det korte tidsrum, der har været til rådighed efter udnævnelsen pr. 1. september 1965 af en overbibliotekar for Odense Universitetsbibliotek. En meget hurtig opbygning af bogbestanden har bl. a. været muliggjort ved erhvervelse af større samlede biblioteker.

Erfaringerne fra oprettelsen af Odense Universitetsbibliotek bekræfter dog nødvendigheden af, at der afsættes tilstrækkelig tid til det forberedende arbejde, til planlægningen af biblioteksstrukturen og tilrettelæggelsen af den grundlæggende bogsamling m. v. Disse problemer bør tages op i en meget tidlig fase af centerplanlægningen og nødig mindre end ca. 5 år, før universitetscentret og dermed bibliotekets udlånsvirksomhed skal begynde at fungere. Fuldt så vigtigt som opbygningen af bogbestanden er udbygningen af personalet jævnsides hermed, idet de indkøbte bøger skal bearbejdes for at kunne være lånerne til nogen nytte. På personaleområdet står endnu meget store problemer uløste ved Odense Universitetsbibliotek; ved planlægningen af fremtidige universitetsbiblioteker må man derfor ofre denne side af biblioteksudbygningen betydelig større opmærksomhed.

En helhedsplan for landets udbygning med universiteter og læreanstalter ville være kærkommen for planlægningen på biblioteksområdet. Trods de vanskeligheder, der ligger i den ret langvarige opbygningsperiode for et forskningsbibliotek, er det dog muligt at vinde nogen tid ind ved at tage visse forberedende skridt, endnu medens universitetsplanlægningen er på skitsestadiet. Således kan mange oplagte boganskaffelser og megen biblioteksplanlægning foretages, før faggrænserne er afstukket i enkelt-heder.

Væsentligt for nye bibliotekers indpasning i det samlede bibliotekssystem er det, at planlægningen foregår centralt eller på anden måde i nøje samarbejde med de bestående biblioteker. Næsten enhver afgørelse med hensyn til valget af bibliotekstekniske systemer (katalogisering, klassifikation m. v.) vil forpligte langt ud i fremtiden, og uensartede systemer kan stille sig hindrende i vejen for overgangen til mere mekaniske processer, herunder EDB.

Ved siden af den centrale planlægning må den lokale biblioteksplanlægning tages op, så snart et universitetscenter er placeret geografisk, og det er fastslået, hvilke læreanstalter eller

faggrupper, der skal betjenes. Biblioteksorganisationen bør så vidt muligt fungere som en helhed, selv om den kan rumme adskillige større og mindre biblioteksenheder. I en sådan helhedsplan indgår universitetsinstitutterne, der er hjemsted for forskernes daglige arbejde, som en vigtig bestanddel. Om institutbibliotekernes forhold henvises til det foregående.

I forbindelse med planlægningen af biblioteker til nye universitetscentre bør nævnes de særlige problemer, som den kommende udbygning af universiteterne i København og Århus rejser for bibliotekerne, ikke mindst udflytningen af visse dele af Københavns Universitet. Problemerne er ret komplicerede, fordi der gribes ind i bestående bibliotekers funktion, men efter deres art er disse problemer for specielle til en nærmere uddybning her.

Bibliotekernes vækst

Blandt de problemer, der på lidt længere sigt vil gøre krav på en løsning, kan sluttelig nævnes vækstproblemet. Den igangværende ud-

videlse af Det kgl. Bibliotek vil sikre det tilstrækkelig kapacitet en snes år ud i fremtiden, en udvidelse af Universitetsbibliotekets 2. afdeling (medicin og naturvidenskab) er under projektering, og en udvidelse af Statsbiblioteket i Århus vil antagelig blive aktuel i begyndelsen af 1970'erne. Sideløbende hermed kan der eventuelt blive tale om udskillelse af visse samlinger til nye biblioteker. Mulighederne for oprettelse af et centralt musikbibliotek har således været nævnt, og en vis aflastning kan måske opnås ved ændringer i opgavefordelingen i øvrigt.

Når man ser bort fra Odense Universitetsbibliotek, vil der ikke være mulighed for udvidelser ud over dem, man har mere eller mindre konkrete planer om allerede nu, og det vil derfor være nødvendigt at søge andre løsninger ved at arbejde videre med planen om oprettelsen af et fælles depotbibliotek, hvor samtlige forskningsbiblioteker kan placere den mindre benyttede del af bogbestanden, således at denne ikke beslaglægger plads i de centralt beliggende — og derfor kostbare — biblioteksbygninger.

Folkebiblioteker

Den første danske bibliotekslov var lov af 5. marts 1920 om statsunderstøttede biblioteker. Revisioner har fundet sted 1923, 1931, 1936, 1946, 1950, 1959 og 1964. Revisionerne 1923—59 angik især tilskudsbestemmelserne og -satterne. Af principielt vigtige ændringer kan herudover nævnes, at i 1931 blev »børnebiblioteker i folkeskoler« tilskudsberettiget, og at det i 1950 blev gjort til en pligt for enhver kommune, hvori der fandtes et folkebibliotek (selvejende eller kommunalt) at yde et sådant tilskud til biblioteket, at dette sammen med statens tilskud var tilstrækkeligt til at opretholde et bibliotek, der kunne godkendes efter loven. Nogen pligt for kommunerne til at have et folkebibliotek blev derimod ikke indført.

Revisionen i 1964, den hidtil mest indgribende, resulterede i den nugældende lov nr. 171 af 27. maj 1964 om folkebiblioteker m. v., der trådte i kraft 1. april 1965.

Som sine forgængere er den en kort ramme-lov, der i det væsentlige indeholder bestemmelser om statens tilskud og betingelserne for at modtage dem, mens mere detaljerede bestem-

mølsel om bibliotekernes virksomhed findes i den til loven knyttede bekendtgørelse af 13. maj 1965. Vejledende retningslinier for bogbestand og for tilskud til folkebibliotekerne findes i bekendtgørelse af 24. oktober 1966.

Loven af 1964 indeholder i forhold til tidligere ordninger nyskabelser på følgende væsentlige punkter:

1. Audio-visuelle materialer sidestilles med bøger.
2. Biblioteket stilles i princippet til rådighed for alle uanset bopæl (fri låneret).
3. Mindste administrative biblioteksenhed er en kommune.
4. Enhver kommune skal inden 1. april 1969 have etableret biblioteksbetjening, enten ved oprettelse af eget biblioteksvæsen eller i samarbejde med andre kommuner.
5. Kommuner med 5.000 indbyggere og derover skal inden samme dato have heltidsbibliotek, d.v.s. ansætte faguddannet, heldidsbeskæftiget bibliotekar og fornøden medhjælp.
6. Centralbibliotekernes antal er reduceret med

henblik på at opnå større, mere slagkraftige enheder.

7. Det ordinære driftstilskud, der udgør 45% af udgifter indtil 275.000 kr., 30% af resten, udbetales a conto på grundlag af budgetter og reguleres senere på grundlag af regnskaber. (Mens tilskudssatserne er nogenlunde uændrede, er aftrapningsgrænsen hævet betydeligt).
8. Centralbibliotekernes udgifter til oplandsarbejdet bæres af amter og stat efter faste regler.
9. En række tilskud til mere specielle biblioteksoptager er optaget i loven.

Dansk folkebiblioteksvæsen befinder sig i flere henseender for tiden i en overgangssituation. Det gælder dets ydre struktur, på hvilken den igangværende ændring af kommunestrukturen og den dertil knyttede ændrede bydefordeling vil øve en afgørende indflydelse, og det gælder i lige så høj grad dets indre struktur, hvis man dermed tænker på opfattelsen af bibliotekernes formål, funktion og placering i samfundet.

Hvis man foreløbig lader spørgsmålet om den ydre struktur ligge og koncentrerer sig om den indre, kan folkebibliotekernes nuværende situation siges at være præget af de sidste brydninger mellem en ældre, historisk betinget, og en mere moderne opfattelse af folkebiblioteksopgaven, dels af at nye medier (de audio-visuelle materialer) melder sig som jævnbyrdige med de traditionelle samlinger og endelig af, at den almindelige samfundsudvikling, i første række forhold som den øgede fritid og den såkaldte uddannelsesekspllosion, stiller folkebibliotekerne over for nye eller stærkt øgede behov.

Som udgangspunkt for en nærmere belysning af disse spørgsmål kan passende vælges den nu-gældende bibliotekslovs formålparagraf, hvis knappe formulering er uddybet i bekendtgørelsen af 13. maj 1965. Disse bestemmelser danner for det første det nuværende retlige grundlag for bibliotekernes virksomhed, for det andet markeres i dem en ændring i forhold til tidligere opfattelser, og endelig er de så åbne i formuleringerne, at der er plads til en del fremtidige og hidtil uløste opgaver i dem selv uden større ændringer.

Pædagog eller formidler

Ifølge loven skal folkebibliotekerne »fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet ved at stille bøger og andet egnet materiale veder-

lagsfrit til rådighed«. Ser man foreløbig bort fra de mere iøjnefaldende ændringer af tidligere loves formulering: »virke for almindelig udbredelse af kundskab og oplysning gennem faglig, skønlitterær og anden almindennende litteratur« kan man i den lille, men ikke uvæsentlige nuance mellem »virke for« og »stille til rådighed« se en markering af moderne kontra ældre opfattelse. Til belysning heraf er et kort historisk tilbageblik nødvendigt.

De danske folkebiblioteker er børn af den sene oplysningstid og især af tiden efter landbo-reformerne. I denne periode oprettedes talrige steder, dog næsten udelukkende i sogne på landet, folkebogsamlinger på initiativ af præsterne med støtte fra Det kgl. Landhusholdningsselskab og med landalmuens moralske og kundskabsmæssige oplysning som formål. Flertallet af disse bogsamlinger fristede en kummerlig og kortvarig tilværelse, især fordi den befolkning, de rettede deres bestræbelser mod, savnede forudsætninger for at udnytte dem, og fordi en egnet, populær litteratur ikke var for hånden. På disse to punkter ændrede vilkårene sig dog stærkt i positiv retning i sidste halvdel af forrige århundrede, hvor bestræbelserne for oprettelse af folkebogsamlinger fortsatte, nu dog overvejende med lærere som initiativtagere, men stadig med sigte mod den almue, der især skønnedes at have oplysning behov og ikke selv havde mulighed for at anskaffe bøger, og på et økonomisk grundlag, der ikke tillod at gå ud over det mest elementære stade. Den almindelige opfattelse af folkebiblioteket — også de biblioteker der i denne periode oprettedes i købstæderne — var således, at de var almuebiblioteker. Samtidig medvirkede det forhold, at de var startet af præster og lærere, altså personer med en bestemt defineret kirkelig eller pædagogisk opgave, til at bibliotekarhvervet fik karakter af et kald, den, der arbejdede i et bibliotek, blev missionær for en sag, pædagog, aktiv folkeoplyser.

Denne snævrere forestilling om folkebiblioteksopgaven mødtes omkring århundredskiftet af en især af de amerikanske public libraries inspireret bredere opfattelse af folkebiblioteket som bibliotek for alle samfundslag og med mindre direkte pædagogisk sigte. Det var talsmændene for dette nye, der afgørende prægede den første danske bibliotekslov (1920), men før disse synspunkter sejrede, var gået svære brydninger mellem gammelt og nyt, brydninger, der også fortsatte om end med aftagende styrke i årene

efter 1920, og som i forenklet, men symptomatisk form fandt udtryk i striden om betegnelsen folkebogsamling kontra folkebibliotek.

Nok sejrede det nye synspunkt, men den ældre opfattelse var sejlivet, og rester af den træffes stadig inden og uden for bibliotekskredse. Man kan således stadig se bibliotekaren opfattet som en art bogens missionær, der forventes aktivt at optræde som folkeoplyser i det lokale samfund, man kan endnu høre tale om »bibliotekssagen«, og man kan, dog nok udelukkende uden for bibliotekarers og biblioteksbenytters kredse, møde den opfattelse, at folkebibliotekerne især henvender sig til de mindre bemidlede klasser, der ikke selv kan købe bøger og vil tage til takke med at læse brugte bøger. Denne opfattelse er afgjort mindre udbredt end tidligere, men at den utvivlsomt har overlevet i visse samfundsgrupper, der derfor afholder sig fra biblioteksbenyttelse, er næppe uden sammenhæng med, at bibliotekerne først i de senere år i højere grad har fået økonomiske muligheder for at bygge et indhold op og skabe en ydre ramme, der markerer deres nye position.

Om den ældre opfattelse af folkebiblioteket som pædagogisk institution og bibliotekaren som folkeoplyser og missionær kan siges, at det med den nuværende formulering i formålsparagraffen »stille til rådighed« i stedet for det ældre »virke for« også i selve loven er slået fast, at biblioteket er en serviceinstitution, der stiller materiale til rådighed, og at bibliotekarens opgave er at gøre dette serviceapparat så effektivt som muligt og søge det udnyttet i størst mulig udstrækning, alt i alt en betydelig organisatorisk og formidlende opgave.

Neutraliteten

Det neutrale udtryk »stille til rådighed« kan samtidig opfattes som en understregning af det grundlæggende princip, der har været gældende for danske folkebiblioteker i deres moderne historie, og som de i øvrigt har fælles med de andre vestlige demokratier i udtalt modsætning til de østlige: den strenge neutralitet i bogvalget og i forholdet til benytteren. Denne grundlov har været uskreven, indtil man formulerede den i den nugældende bekendtgørelse (§ 21): »Ved udvælgelsen må alene lødigheden, ikke de i bogen indeholdte religiøse, moralske eller politiske synspunkter være afgørende«, eller med andre ord: biblioteket skal råde over et alsidigt materiale, der lader alle opfattelser

komme til orde, også de mest modsætningsfyldte, uden skelen til, om de harmonerer med bibliotekarens, biblioteksudvalgets, lånerflertallets eller f. eks. den herskende politiske opfattelse. Formålet er ikke at påvirke benytteren i bestemt retning, men at give ham midler i hænde til at danne sig sin personlige opfattelse. Ved at arbejde efter dette princip bliver biblioteket af vital betydning for udvikling og opretholdelse af et levende demokrati og kan i betydelig grad modvirke tendenser og påvirkninger i det moderne samfund i retning af konformitet og ensretning.

I udenlandske diskussioner for og imod indførelse af en bibliotekslov og statstilskud, f. eks. efter dansk mønster, er af modstandere ofte fremført det argument, at systemet indebærer risiko for en statsligt dirigeret ensretning i bogvalget. Alle erfaringer her fra landet tyder på det modsatte: Loven har ved, som en af hovedbetingelserne for ydelse af statstilskud, at stille kravet om neutralitet netop sikret bibliotekerne mod ensidighed og uafhængighed af pressionsgrupper.

Kvalitetscensur ?

Mens en bog således ikke kan forhenes adgang til hylderne på grund af de synspunkter, den indeholder, gælder, som det fremgår af citatet ovenfor, et lødighedskrav, der med mellemrum siden dets indførelse i 1920 har været genstand for mere eller mindre lidenskabelig diskussion. Uenigheden har dog næsten udelukkende drejet sig om, hvor »grænsen nedad« skulle drages og kun i ringe grad om berettigelsen af et kvalitetskriterium overhovedet. Det argument høres dog nu og da fremført, at når befolkningen opretholder biblioteksvæsenet gennem skatterne, bør alle dens ønsker om bogbestandens sammensætning imødekommes, et princip, der i nogen grad efterleves i f. eks. engelske folkebiblioteker. Det kan umiddelbart lyde besnærende, men holder næppe for en nærmere efterprøvning. Under alle omstændigheder må et kvalitetskrav betragtes som en logisk konsekvens af, at folkebibliotekets formål efter loven bl. a. er at »fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet«.

På den anden side kan man ikke helt afvise, at der her er tale om en form for censur baseret på kriterier, der i nogen grad er afhængige af et skøn hos de enkelte bibliotekarere, der herved kan komme i en formyndersituation, som de i og for sig ikke ønsker eller i alle tilfælde

er kompetente til at påtage sig. Stort set kan man dog vist sige, at kvalitetsgrænsen administreres liberalt og med forståelse for, at bibliotekerne er til for befolkningens skyld. Men det er givet, at der her er tale om et spørgsmål, som man til stadighed bør forholde sig åbent og udogmatisk til. Som et mere specielt problem i denne forbindelse kan nævnes, at det for nylig af ordblindpædagoger er blevet hævdet, at folkebibliotekerne ved for strikte at overholde kvalitetskravet udelukker ordblindne voksne og børn fra adgang til en måske dog mindre lødig, men elementært spændende og enkel litteratur, som de har mulighed for at læse **relativt** ubesværet, til gavn for deres læsefærdighed i øvrigt. Dette og andre beslægtede spørgsmål bør naturligvis tages op til overvejelse, selv om de næppe kan anfægte det principielle krav om kvalitet.

Bogbestanden

Som afgørende for sammensætningen af folkebibliotekets bogbestand er ovenfor nævnt kravene om alsidighed og kvalitet. Inden for denne ramme må bogbestanden opbygges, så den kan imødekomme de behov og krav, samfundet stiller. Her kan det påny være nyttigt at bruge formålsparagraffen som udgangspunkt. Biblioteket må betragtes som en serviceinstitution, der — som det hedder i § 1 i ministeriets bekendtgørelse af 13. maj 1965 — stiller »bøger og andet egnet materiale for børn og voksne til rådighed for derved at give den enkelte borger mulighed for selvstændig meningsdannelse, almen og faglig orientering og kundskabstilegnelse, personlig udvikling og kunstnerisk og menneskelig oplevelse«. De »støtter og supplerer det folkeoplysende arbejde samt — med den naturlige afgrænsning mod de faglige og videnskabelige bibliotekers område — alle skole- og andre uddannelsesformer«. Hvis vi af denne lidt ordrige formulering foreløbig holder os til forholdet til »den enkelte borger« og her ser bort fra den personlige meningsdannelse, hvis konsekvenser for bogbestanden er omtalt i det foregående, kan der være grund til at nævne to forhold af afgørende betydning for folkebibliotekets opgaver.

Forholdet til forskningsbibliotekerne

Den udvikling inden for folkeoplysning og uddannelse på alle områder, der har fundet sted

fra de første folkebogsamlingers tid og indtil nu, en udvikling der stadig accellererer, har naturligvis betydet en tilsvarende forøgelse af folkebibliotekernes benytterkreds og af de fordringer, bibliotekerne må imødekomme. Dette har direkte indflydelse på kravene til bogbestanden. Det kan således allerede på det nuværende stadium af »uddannelsessamfundet« konstateres, at den bogbestand, det er naturligt og nødvendigt for et folkebibliotek at arbejde med, væsentligt adskiller sig fra det, der for ikke så lang tid siden betragtedes som «folkebiblioteksbogbestanden». Det **betyder** bl. a., at der er sket en meget udtalt grænseforskydning i forholdet til de faglige og videnskabelige bibliotekers bogbestand. Litteratur, der på grund af sin specielle karakter eller sværhedsgrad tidligere blev anset som hørende hjemme i de videnskabelige biblioteker, købes og benyttes nu i folkebibliotekerne. Stort set må nu hele den (fra et kvalitets synspunkt) biblioteksegne **del** af den danske bogproduktion betragtes som hørende til folkebibliotekernes arbejdsområde. Hertil kommer, at efterspørgslen af litteratur (ikke mindst faglitteratur) på fremmede sprog er steget meget stærkt, og at denne litteratur, der tidligere hovedsagelig stillede til rådighed af de videnskabelige biblioteker og den til Statsbiblioteket i Århus knyttede overcentral, nu benyttes i et sådant omfang i folkebibliotekerne, at de i langt højere grad end hidtil må være selvforsynende på dette område.

Det snævre samarbejde med forskningsbibliotekerne bør naturligvis opretholdes. Det stigende pres fra studerende, der ikke kan få deres studiebetonede behov dækket ved forskningsbibliotekerne, gør det imidlertid påkrævet at tage spørgsmålet om en revision af arbejdsfordelingen mellem de to bibliotekstyper op **til** overvejelse, jfr. bemærkning i indledningsafsnittet om bibliotekerne.

Presset fra uddannelsesinstitutioner

Den nævnte situation omkring forskningsinstitutionerne genfindes ganske tilsvarende over hele landet. Overalt mærkes i folkebibliotekerne et pres fra unge under uddannelse. Det gælder alle uddannelsesformer, inklusive folkeskolen. Der er tale om en efterspørgsel af et omfang, der ikke for tiden i blot nogenlunde omfang kan dækkes af folkebibliotekerne. Også her kunne man sige, at løsningen må være for-

øgede bevillinger til bogkøb og arbejdskraft. Selv om muligheden herfor forelå, kan det dog næppe være rigtigt uden videre at gå denne vej.

Selv om det umiddelbart kan betragtes som en folkebiblioteksopgave at stille den nødvendige litteratur til rådighed for disse benyttere, er der ikke tvivl om, at det ud fra et pædagog-synspunkt vil være rigtigere, at hver uddannelsesinstitution råder over et eget bogligt apparat afstemt efter undervisningens behov. En væsentlig del af de problemer, folkebibliotekerne i øjeblikket stilles over for på det her nævnte område, må da også betragtes som overgangs-fænomener, hvis årsag er, at uddannelsesinsti-tutionernes biblioteker endnu er utilstrækkeligt udbygget. Tilbage bliver imidlertid, at der ikke kan være tvivl om, at væksten i uddannelses-sektoren under alle omstændigheder vil betyde en udvidelse af folkebibliotekernes benytter-kreds og et mere differentieret og mere bevidst behov i denne kreds, hvilket igen stiller større krav til omfang og alsidighed i bibliotekernes bogbestand og til personalets kvalifikationer.

Radio og TV

Andet virker i samme retning. Nævnes kan, at massemedier som radio og TV, der ved deres fremkomst fik mange til at spå bogens og dermed bibliotekernes snarlige død, stik imod alle onde anelser har vist sig at virke overordentlig stimulerende på biblioteksbenyttelsen, ikke alene kvantitativt, men på sin vis også kvalita-tivt, idet der især efter TV's gennembrud kan konstateres en mærkbar forskydning i udlånet: vægten er flyttet fra det »underholdende« (der dog ikke i sig selv er noget mindreværdigt) til det mere formålsbestemte. Berøringspunkterne mellem arbejdet i radio og TV og bibliotekerne er så mange, at det samarbejde, der allerede er etableret gennem det af Danmarks Biblioteksforening nedsatte Radio- og TVudvalg, burde udvides væsentligt. Man kan her minde om det snart gamle, stadig aktuelle, men gang på gang strandede forslag om et radio- og TV-blad ud-givet i samarbejde med folkebibliotekerne.

Rekreativ læsning

Den set ud fra et folkebiblioteks synspunkt glædelige udvikling, der er skitseret i det fore-gående, rummer imidlertid en risiko: Den al-

mindelige borger, hvorved her forstås en per-son, der ikke besøger biblioteket med selvstæn-dig meningsdannelse eller almen og faglig orien-tering for øje, kan måske føle sig fremmedgjort og lidt uvedkommende, hvis hans hensigt blot er at finde en god bog. Bibliotekerne bør være på vagt over for dette forhold. Det hører også med til bibliotekets opgave at give mulighed for den rekreative, ikke formålsbestemte læs-ning, der i mange henseender kan være frugt-bar og værdifuld, og som der sandsynligvis vil være stigende behov for, efterhånden som fritiden øges.

Her kan der måske være grund til at advare bibliotekarere mod angreb af en nærliggende erhvervs sygdom: at betragte læsning, specielt biblioteksbenyttelse, som det eneste saliggøren-de eller som et kvalitetskriterium. Man kunne citere en engelsk bibliotekars ord: »Hvad er herligere end at ligge en smuk sommerdag un-der et skyggefuldt træ med en god bog? — Det skulle da lige være at ligge der *uden* en bog!!«

Udnyttes bibliotekerne?

Der er i det foregående peget på en række af de opgaver, bibliotekerne har over for den enkelte borger. Det kan nu være på sin plads at spørge, om bibliotekernes tilbud benyttes i fuldt omfang af befolkningen. Det er næppe tilfældet. Selv om det hverken er muligt eller ønskeligt at gøre 100% af befolkningen til biblioteksbenyttere, er der ingen tvivl om, at der er en stor benytterkreds, man endnu ikke har fået i tale.

Der føres ikke mere statistik over antallet af lånere, men fra 1959—60 foreligger tal, der vi-ser, at der da var indskrevet 1.102.000 lånere, heraf 60% voksne og 40% børn, eller henholdsvis 658.000 og 444.000. Af den daværende befolkning var det 20% af de voksne og 75% af børnene (under 14 år). I alt udgjorde de indskrevne lånere 25% af hele befolkningen.

Disse procenttal må antages at være noget — om end ikke afgørende — højere i dag, stadig med en relativt betydeligt større benyttelse for børnenes vedkommende. I 1959—60 skønnede man i en undersøgelsesrapport, at ca. 80 % af befolkningen var potentielle bibliotekslånere. Uanset dette skøns rigtighed er der under alle omstændigheder en betydelig afstand fra det op-nåede til det mulige, dog ikke så betydelig som det ved første øjekast kan synes. Undersøgelser og erfaringer viser nemlig klart, at for hver ind-

skreven låner er der flere, der læser bøgerne. (Da man i almindelighed kan låne det antal bøger, man ønsker ad gangen, nøjes man i mange familier med et lånerkort for de voksne og et for børnene). Selv om man lægger disse skjulte lånere til de 25-30 %, er der stadig et stykke vej til de 80 %, og afstanden er særlig stor for den voksne befolknings vedkommende.

Hvad er grundene til, at bibliotekernes berøringsflade, især med den voksne befolkning, ikke er større? Det er naturligt at søge dem i bibliotekerne. Trods en betydelig udvikling i de senere år er biblioteksstandarden meget forskellig fra sted til sted både med hensyn til bogbestandens omfang og ydre og indre kvalitet, til lokaler — der er alt for mange små, lidet indbydende bibliotekslokaler — og personale. Navnlig må fremhæves, at det store flertal af landets kommuner (ca. 800) — kun har såkaldte deltidsbiblioteker, hvorved forstås biblioteker uden professionel bibliotekarisk arbejdskraft og med gennemgående meget beskedne åbningstid (helt ned til 2 X 1 time om ugen). Disse biblioteker — fortsættelser af de gamle sognebiblioteker — har gjort og gør en indsats, der ikke må undervurderes, men tiden er nu løbet fra den her i landet dybt rodfæstede tradition, at der ikke kunne stilles krav om samme biblioteksmæssige standard på landet som i byen, og den nugældende bibliotekslov forudsætter da også — analogt med udviklingen på skoleområdet —, at hele landet betjenes af faguddannet arbejdskraft og i videst muligt omfang med service af samme standard. Teoretisk vil dette kunne ske efter, at den nye kommunestruktur er gennemført i 1970, men i praksis vil den herskende bibliotekarmangel og de formentlig stadig store forskelle mellem kommunerne forsinke nyordningen. Når det er sket, vil det uden tvivl medføre en stærkt øget biblioteksbenyttelse i landkommunerne, der, hvad erfaringer viser, rummer mange potentielle biblioteksbenyttere.

Andre grunde kan nævnes: Bibliotekerne har været og er endnu alt for tilbageholdende, når det gælder at gøre opmærksom på deres eksistens og de tilbud, de har at byde på. Der må en mentalitetsændring til — den er på vej —, så bibliotekarer og kommuner i denne henseende betragter deres institution som en virksomhed, der ikke kan undvære reklame. Det skal dog tilføjes, at mange biblioteker gerne ville gøre propaganda, men føler sig tvunget til at lade være, fordi de personale- eller lokalemæssigt simpelt hen ikke kan udvide virksomheden.

Traditionelt har de fleste bibliotekarer **utvivlsomt** været overvejende humanistisk orienteret — og det har præget bibliotekerne. Der er i disse år ved at vågne en erkendelse af, at her er en skævhed, der betyder, at bibliotekerne har svigtet overfor nogle sektorer i samfundet: Erhvervslivet, industrien o. s. v. Her er afgjort et område, hvor kontaktfladen kan udvides, og en værdifuld service ydes, forudsat at bibliotekerne skaber de nødvendige forudsætninger i henseende til bogbestand og kvalificeret personale og etablerer en moderne og effektiv kommunikation.

Endelig skal nævnes børnebiblioteksarbejdet, et integrerende og overordentligt betydningsfuldt led i folkebiblioteksfunktionen. Arbejdet har lang tradition bag sig, men blev først i 1931 officielt anerkendt ved at blive optaget i biblioteksloven. I en vis forstand har det været et af de mest intensivt dyrkede arbejdsområder, men indsatsen var lokalt betinget, og i landsmålestok stod dette arbejdsområde gennem årene i skyggen af arbejdet i afdelingen for voksne. De senere år har imidlertid været præget af en almindelig udbredt oprustning af bibliotekernes børneafdelinger, en indsats der omgående og konstant giver sig udslag i øget benyttelse.

Dette arbejde står i dag i en delvis ny situation: Mens de mange skolebiblioteker, der — uden at lovgivningen kendte begrebet — var oprettet før 1965, administrativt var afdelinger af børnebibliotekerne, konstituerede 1964-loven skolebiblioteket som en selvstændig, under skolevæsenet hørende bibliotekstype. Denne adskillelse betyder for de større byer stort set blot en juridisk formulering af praksis og medfører derfor ikke væsentlige problemer, men på landet betyder ændringen som følge af en række praktiske forhold, at delvis nye veje til folkebibliotekets betjening af børn må findes, og i almindelighed gælder det, at den nye situation kan motivere en nærmere analyse af børneafdelingens formål og arbejdsformer.

Behov for undersøgelser

Det er således muligt at pege på en række forhold, der kan formodes at være årsag til, at bibliotekerne når en relativt ringe del af de potentielle benyttere, forhold, som man kan og i et vist omfang er i færd med at råde bod på. Det er dog kun en del af svaret. Det må erkendes, at vor konkrete viden om, hvilke ønsker og

behov der findes blandt biblioteksbenyttere, er for ringe, og endnu ringere er den, når det gælder ikke-benytterne. Et særligt interessant problem i denne forbindelse, der endnu venter på at opklares, er: Man kan konstatere, at praktisk taget alle børn benytter bibliotekerne, men at størstedelen falder fra i ungdomsårene. Nogle vender tilbage på et senere tidspunkt, men ikke alle. Hvorfor er det sådan? Visse undersøgelser er foretaget, men de er for få og for lidt repræsentative. Udenlandske undersøgelser foreligger, men deres resultater kan kun i begrænset udstrækning overføres på danske forhold. Er folkebibliotekernes formål og arbejdsformer i større eller mindre grad udtryk for vanetænkning og mangelfuld viden om det moderne samfunds behov? En hjælp til svar på dette spørgsmål kunne det være at gennemføre en bredt anlagt undersøgelse af befolkningens stilling til bibliotekerne, baggrund og motiver for benyttelse og ikke-benyttelse o.s.v. Det er påkrævet at få en sådan undersøgelse, og den forestående revision af biblioteksloven er en naturlig anledning til at realisere den.

Udlånstal som udtryk for virksomheden

Det må understreges, at nærværende fremstilling hidtil har lidt af en vis skævhed: Der er kun talt om bibliotekernes bogbestand og vedrørende biblioteksbenyttelsen kun om udlånet, mens forholdet jo er det, at i de medier, det moderne bibliotek arbejder med, indgår de audiovisuelle materialer jævnsides med bøgerne, og at udlånsvirksomheden kun er én biblioteksfunktion blandt mange andre.

Der er en udbredt tilbøjelighed til at identificere biblioteksaktivitet med udlånsaktivitet. Det er forståeligt: Udlånet er den funktion, der umiddelbart falder mest i øjnene (og i de mange små biblioteker på landet er det i realiteten næsten den eneste funktion), og det er den eneste, der kan udtrykkes i konkrete tal. I betragtning af den rolle, udlånsstatistikken spiller, når biblioteksvæsenet diskuteres, f. eks. i politiske kredse, kan der være grund til at fremhæve, at disse tal ikke er eksakte udtryk for benyttelsen af bibliotekets bogbestand og langt mindre for bibliotekets samlede virksomhed. Hvad det første angår skal blot nævnes, at oplysningen om, at der årligt udlånes ca. 37 mill. bind, skolebiblioteker inklusive, ikke siger noget om kvaliteten af dette udlån, bl. a. om, i hvilket

omfang bøgerne virkelig er blevet læst, og at man på den anden side må antage (jfr. bemærkningerne om lånertallet), at adskillige af disse bøger er læst af flere personer.

Særlig betænkelig er tilbøjeligheden til at betragte udlånstallene som målestok for bibliotekets effektivitet og f. eks. anstille beregninger over udgift målt pr. udlånt bog. Det kan selvfølgelig være berettiget at gøre det, blot man tager i betragtning, at et udlån ikke blot er at række en bog over skranken, men at der til det er knyttet en kvalificeret lånervejledning samt hele den procedure (bogvalg, køb, klargøring etc.), der er forudsætningen for bogens tilstedeværelse, og endelig at man gør sig klart, at det, man på denne måde måler, kun er en enkelt funktion.

Referencearbejde

Selv om hele bibliotekets bogbestand principielt er til rådighed for udlån, udnyttes den også på anden vis, først og fremmest i det såkaldte referencearbejde, hvorved forstås dels benyttelse af bibliotekets håndbogsamling på stedet, dels bibliotekets hele funktion som informationscentral. Håndbogsamlingen var navnlig tidligere knyttet til den såkaldte læsesal. Hvad dette klassiske bibliotekslokale angår, er udviklingen i de senere år gået i retning af at opløse det i spredte læsepladser i udlånslokalet, beregnet til kortvarig brug af håndbogbestanden, kombineret med indretning af særlige studieceller til mere langvarige studier, der kræver ro. Der er talsmænd for både det ene og det andet system, men uanset formen må det konstateres, at behovet for læsepladser er stærkt stigende, også her først og fremmest fordi unge under uddannelse søger biblioteket.

Informationscentral

Et endnu alt for uopdyrket område er funktionen som informationscentral. Formålet med denne opgave — som lovgivningen pålægger alle biblioteker — er, at biblioteket skal være stedet, hvor alle kan henvende sig og få svar på konkrete spørgsmål af enhver art, telefonisk eller ved personlig henvendelse. Der er endnu langt igen, også i bibliotekernes personale- og bogmæssige beredskab, før denne gren af bibliotekernes service er indgået i publikums bevidst-

hed blot på samme måde som dagbladenes oplysningsstjeneste og ugebladenes brevkasser.

Som knyttet til læsesalsvirksomheden skal her kun nævnes to ting: Den bibliografiske service, f. eks. udarbejdelse af lister over litteratur om et bestemt emne, som en låner vil beskæftige sig med, og et alsidigt og fyldigt avis- og tidskrifthold, der er en forudsætning for orientering i aktuelle problemer og ajourført information om **udviklingen** inden for de forskellige laglige områder.

Mediateket

Som før nævnt er det forkert kun at tale om »bogbestanden«. Man burde som loven sige »bøger og andet egnet materiale« eller nemmere »materialesamlingen« i erkendelse af, at »biblioteket« står overfor at udvikle sig til »mediateket«, der arbejder med bøger, grammofonplader, billedbånd, billeder o.s.v., medier, der har det fælles, at de viderebringer en viden, en oplevelse, en information og kun adskiller sig fra hinanden i teknisk henseende.

I benævnelsen mediatek ligger også videre perspektiver. Til det trykte ord som kommunikationsmiddel og arbejdsredskab for bibliotekerne kommer ikke alene i stigende omfang de **audio-visuelle** hjælpemidler, men også uden tvivl i fremtiden datamaskinen. Computeren er hidtil, især i vidlandet, først og fremmest taget i brug af forskningsbibliotekerne i informationsformidlingens tjeneste, men **vil** uden tvivl også i fremtiden holde sit indtog i folkebibliotekerne. Anvendelse af EDB i folkebibliotekets tekniske procedurer (f. eks. kontrol med hjemlån, fremstilling af kataloger) er under forberedelse herhjemme, men ser man bort herfra, kan antydes tre fremtidige anvendelsesområder for EDB:

EDB kan anvendes i litteratursøgningstjenesten, den såkaldte dokumentation ved, at det relevante stof fra bøger og tidsskrifter oplagres i computeren, hvorfra det kan hentes i den ønskede kombination.

På et videre trin kan dette materiale leveres ikke blot i form af litteraturhenviisninger, men således, at det automatisk reproduceres i kopi, facsimile o. lign.

Bege disse trin er virkeliggjort (dog endnu ikke i danske folkebiblioteker) om end langt fra fuldt udviklet eller almindeligt udbredt. For dem begge gælder, at de forudsætter tilstedevæ-

relsen af et trykt materiale. På et tredje trin kan dette tænkes udeladt, så informationen ikke trykkes, men går direkte til computeren, hvorfra den formidles videre direkte til forbrugeren. Om dette bliver fremtidens form for informationskommunikation, hvornår det kan tænkes almindeligt gennemført, og om det i givet fald vil overtage en del af bibliotekernes funktioner, kan der i dag næppe gives noget svar på.

På den ene side vil de audio-visuelle materialer således indgå i bibliotekets arbejde på samme måde som bogbestanden og altså kan, hvad der her er sagt om bibliotekets arbejde med bøgerne, også gælde nye medier; på den anden side er det klart, at de herudover ifølge deres natur rummer specielle formidlings- og anvendelsesmuligheder, som igen betyder en udfordring til bibliotekerne og deres personale (og dermed til bibliotekaruddannelsen), der hermed står over for et stort, endnu næsten uudforsket arbejdsområde, der samtidig rummer uanede muligheder for udvidelse af bibliotekets formidlingsfunktioner.

Biblioteker som kulturcentre?

Den udvidelse, der er beskrevet ovenfor, kan rumme problemer med hensyn til grænsedragningen mod andre virksomheders arbejdsområder, spørgsmål, der også berører den rolle, bibliotekerne kan tænkes at spille for realisering af hensigterne bag det i al fald foreløbig **henlagte** lovforslag om kulturcentre. Når den daværende kulturminister trak dette forslag tilbage, var det i hovedsagen, fordi det skønnedes rimeligt at undersøge, om de opgaver, der var tiltænkt kulturcentrene, ikke mere hensigtsmæssigt kunne varetages af allerede eksisterende institutioner og aktiviteter eventuelt ved en udbygning af de for dem gældende lovmæssige grundlag, jfr. herom afsnittet om kulturcentre, side 232 ff.

De biblioteksfunktioner, man især tænker på i denne forbindelse, er visse af de såkaldte udrettede aktiviteter, et uheldigt udtryk, for så vidt som hele bibliotekets virksomhed bør være udrettet. De omfatter bl. a. forfatteraftener (hvor en forfatter præsenterer sig selv ved foredrag og oplæsning), andre foredrags- og oplæsningsaftener, musikaftener (foreløbig kun i de relativt få biblioteker, der indtil nu har indrettet musikafdelinger), filmforedrag, kunststudstillinger o.s.v., alt sammen arrangementer, der kan betragtes som biblioteksopgaver, og som, hvor

de er indført, har været genstand for stor interesse fra publikums side. Visse af den art foranstaltninger har været gennemført i mange år, andre er først taget op, efter at AV-materialet blev »legaliseret« i 1964-loven, og om hele dette arbejdsområde gælder, at man efter alt at dømme står ved begyndelsen af en meget omfattende ekspansion, der vil blive yderligere fremmet, efterhånden som bibliotekerne får de lokale mæssige forudsætninger for at virkeliggøre den. I den moderne folkebiblioteksbygning regnes da også med lokaler hertil, på linie med de i lang tid kendte lokaler til studiekredse o. lign., der i udstrakt grad benyttes af det fri folkeoplysningsarbejde.

Samarbejde med institutioner

Hidtil har biblioteksfunktionen næsten udelukkende været betragtet i sit forhold til enkeltbenytteren (det er værd at understrege, at ved benytterne menes overalt både voksne og børn). Som det fremgår af det oven for citerede udrag af bekendtgørelsens formålsparagraf skal det også støtte og supplere det folkeoplysende arbejde og alle skole- og andre uddannelsesformer, og det hedder videre, at det skal søge berøringsfladen udvidet med institutioner og aktiviteter af folkeoplysende eller anden kulturel karakter og tilstræbe koordination af alle former for biblioteksmæssig virksomhed, der ikke henhører under de faglige og videnskabelige bibliotekers område. Og andet steds i bekendtgørelsen (§ 7) hedder det, at folkebiblioteket kan oprette og drive afdelinger i offentlige eller private virksomheder og institutioner som f. eks. fabrikker, pleje- og alderdomshjem, børnehjem, kaserner, sygehuse, fængsler og skoler, eller på anden måde indgå et samarbejde med dem.

Baggrunden for disse bestemmelser er en dobbelt. På den ene side er der tale om at yde service over for større eller mindre befolkningsgrupper, der i forskellig grad (i visse tilfælde, f. eks. fængsler og hospitaler helt) er afskåret fra normal benyttelse af det offentlige bibliotek. På den anden side må det ud fra en samfundsökonomisk betragtning være ønskeligt med et koordinerende samarbejde mellem alle former for biblioteksvirksomhed inden for en given lokalitet. At der tildeles folkebiblioteket rollen som koordinator er blot udtryk for erkendelsen af, at det er det sted, hvor den bibliotekariske sagskundskab og det fornødne tekniske apparat i forvejen er til stede.

Et samarbejde efter disse retningslinier, der altså kan bestå i, at folkebiblioteket opretter en filial i institutionen eller efter aftale yder bistand ved tilvejebringelse og vedligeholdelse af institutionens eget bibliotek, har været praktiseret på mange områder i adskillige år, på hospitaler og kaserner, f. eks. fra henholdsvis 1926 og 1940, men til trods herfor står mange uløste opgaver tilbage. Nye samarbejdsområder må inddrages, og tilvante arbejdsformer tages op til revision. Det sidste gælder bl. a. netop hospitaler og kaserner, hvor det ene sted den hurtige hjemsendelse efter operationer, det andet sted morgentegnets indførelse skaber ændrede arbejdsvilkår. Af biblioteksmæssigt forsømte områder kan f. eks. nævnes børneinstitutioner under social- og særforsoget, der endnu i alt for stor udstrækning er uden boglig forsyning, og institutioner under åndssvageforsoget.

Ser man på hele den række institutioner, hvor samarbejde kan komme på tale, falder de stort set i to grupper. Én, hvor der er tale om virksomhed af folkebiblioteksmæssig karakter, og én, hvor der er tale om et bibliotek med specielt sigte, bestemt af institutionens art.

Til den første gruppe hører hospitals-, kaserner-, fabriks-, fængsels-, visse forsorgsinstitutioners biblioteker o.s.v., hvor opgaven som før nævnt blot er at skabe en mulighed for almindelig biblioteksbenyttelse, som »indbyggerne« disse steder ellers ville være afskåret fra. Umiddelbart ville man måske ikke være tilbøjelig til at henregne fabrikker og andre arbejdspladser til denne kategori, men i realiteten er de ansatte her i mange tilfælde enten på grund af virksomhedens beliggenhed eller arbejdstidens afskåret fra biblioteksbenyttelse, i hvert fald med de nu gældende åbningstider.

En beslægtet opgave på dette område er den individuelle service over for enligtbøende handicappede. Denne service, hvor biblioteket bringer og/eller afhenter bøger, praktiseres ved en række biblioteker. Det vil i disse tilfælde være oplagt at organisere biblioteket som en filial af det offentlige bibliotek, hvilket ikke hindrer, at der ved sammensætningen af bogbestanden og arbejdets udformning kan tages hensyn til særlige ønsker og behov fra institutionens side.

Til den anden gruppe hører først og fremmest institutioner af pædagogisk karakter, skoler af forskellig art, for så vidt de ikke naturligt hører til forskningsbibliotekernes område, hvor biblioteket ikke har egentlig folkebiblio-

teksfunktion, men er et pædagogisk apparat. Der er principielt intet til hinder for at organisere institutionsbiblioteket som en afdeling af folkebiblioteket, og der er meget, der taler for det. Bogbestanden vil helt kunne sammensættes efter skolens behov, den daglige ledelse og bibliotekarfunktionen varetages af egne kræfter. Den afgørende fordel ved denne ordning er, at bogbestanden, når den er en del af folkebiblioteket, langt smidigere, end hvis den var institutionens egen, kan tilpasses skiftende behov, både kvalitativt og kvantitativt. Ønskes dette snævre samarbejde ikke, bør under alle omstændigheder et samarbejde etableres med folkebiblioteket vedrørende bogvalg og det tekniske arbejde, for at unødige overlapninger og urationel arbejdsgang undgås. Uanset disse organisatoriske forhold er den afgørende kendsgerning, som det før har været strejft, at de fleste skoleformer lider under mangel på et bogligt apparat af en sammensætning, der tilgodeser de moderne undervisningsformer og af et omfang, der svarer til de stærkt stigende elevtal. Kun én skoleform, den kommunale folkeskole, har begyndt en systematisk opbygning af skolebiblioteker. I øvrigt er det også det eneste område, hvor et samarbejde med folkebiblioteket er direkte påbudt af lovgivningen.

Sammenfattende om biblioteksvirksomheden

I det foregående er søgt givet rids af folkebibliotekets opgaver, funktion og placering i samfundet netop nu, med visse forklarende historiske tilbageblik og med visse udblik i fremtiden.

I sammendrag vil billedet af folkebiblioteket i dag se omtrent sådan ud:

Det er en af det offentlige opretholdt serviceinstitution, hvis opgave er at tilvejebringe fyldige og aktuelle samlinger af bøger og audiovisuelt materiale og upartisk at formidle dette materiale til samfundet, såvel den enkelte borger uanset alder, erhverv, uddannelse og social placering, som ved service over for institutioner og virksomheder af enhver art. Det har samtidig opgaver som koordinator af beslægtede biblioteksmæssige arbejdsformer og forpligtelse til samarbejde med andre folkebiblioteker med henblik på den bedst mulige udnyttelse af det samlede biblioteksvæsens ressourcer.

For i videst muligt omfang at opfylde disse krav må biblioteket udfolde et aktivt initiativ,

en stadig kontaktskabende virksomhed, dels for at give de størst mulige kredse lejlighed til at drage fordel af dets tilbud, dels for at sikre den bedst mulige udnyttelse af de betydelige offentlige midler, der investeres i biblioteksvæsenet. Mod det sidste sigter også bestemmelsen om en hensigtsmæssig arbejdsfordeling mellem forskellige personalekategorier og en rationel tilrettelæggelse af de tekniske processer.

Der har i de seneste år været arbejdet intenst med rationalisering af arbejdsprocesserne. Danmarks Biblioteksforening nedsatte i 1961 en rationaliseringskomité, hvis arbejde afsluttedes med udsendelsen af en omfattende betænkning »Rationalisering i danske folkebiblioteker« (1964). De på omfattende undersøgelser byggede forslag til metoder og arbejdsfordeling, den indeholdt, er siden med bistand af Bibliotekstilsynets rationaliseringsafdeling realiseret i vid udstrækning. Et vigtigt led i rationaliseringsprocessen er de centrale hjælpeinstanser, der er etableret: Bibliotekscentralen (opr. 1939) hvor bl. a. fremstillingen af trykte katalogkort er centraliseret, og **Indbindingscentralen** (fra 1949 en afdeling af Bibliotekscentralen, selvstændig fra 1957) der leverer bøger færdigindbundet og klar til udlån.

Udover selve rationaliseringen har disse bestræbelser også som mål i så stor udstrækning som muligt at fjernede tekniske barrierer (f. eks. i form af kontrolforanstaltninger af forskellig art) mellem benytter og bibliotekar.

Af alle de her nævnte opgaver og forpligtelser har mange været udøvet længe, men næppe for nogens vedkommende i det maximale omfang eller efter de optimale metoder; for en række andre gælder at man kun så småt er i gang, for atter andre at de dårligt nok kan siges at være begyndt. Om dem alle gælder, at de stadig må revideres sideløbende med udviklingen i det omgivende samfund, hvis skiftende forudsætninger og behov er den instans, der til syvende og sidst dikterer bibliotekerne deres opgaver.

På en række punkter ville folkebibliotekerne være nået videre, end tilfældet er, hvis ikke visse hæmmende faktorer havde været til stede: Bibliotekarmangelen og byggerestriktionerne.

Bygninger

I mange år har bibliotekerne været hæmmet i deres bestræbelser af vanskeligheden ved at få nye lokaler, der i omfang og indretning svarede

til moderne biblioteksfunktioner. Der er et anseeligt udækket behov, der bliver endnu større, når biblioteksvæsenet i landkommunerne skal bringes op på samme standard som bykommunerne. De ydre rammer er af vital betydning ikke alene som betingelse for en effektiv tilrettelægning og udførelse af arbejdet, men også for den tiltrækningskraft, biblioteket udøver på benytterne.

Struktur

Det moderne folkebibliotek er et stort apparat med mangeartede og vidt forgrenede funktioner. Samtidig er det pr. tradition også efter nugældende lov i hovedtrækkene opfattet som knyttet til primærkommunen, i den forstand, at det er den, der udgør den administrative biblioteksenhed.

Det betyder, at antallet af administrative biblioteksenheder er nøje afhængigt af antallet af primærkommuner. Den igangværende og om et par år afsluttede kommunalreform bevirker derfor i sig selv en radikal ændring af biblioteksstrukturen. Mod ca. 1.400 biblioteksenheder i 1964 vil der i 1970 måske kun være ca. 300. Biblioteksvæsenet får således automatisk et mindre antal betydeligt større enheder foræret. Det er imidlertid et stort spørgsmål, om det mønster, der således vil danne sig, er det rigtige. Meget tyder på, at selv de nye storkommuner er for små til, at man dér kan opnå en rimelig balance mellem nødvendig investering og udnyttelsesmuligheder, ikke mindst fordi disse kommuner på grund af deres udstrækning og bebyggelsesmæssige karakter kræver en spredning af biblioteksfunktionerne i et system af faste filialer kombineret med mobil betjening (særligt indrettede bogbussler). Samtidig indgår der i biblioteksfunktionerne en række elementer, der peger mod, at de måske bedst kan varetages af en større enhed, på samme måde som f. eks. sygehus- og vejvæsen. En analyse af dette forhold bør indgå i drøftelserne af lovrevi-

Bibliotekslov ?

Endelig skal i forbindelse med kommunalreformen omtales et principielt problem af afgørende betydning for biblioteksvæsenet. Der tænkes på spørgsmålet, om der stadig skal være en bibliotekslovgivning med bestemmelser om

arbejdets formål og standard, et problem, der uden tvivl vil blive sat på dagsordenen i forbindelse med diskussionen af ændringerne i byrdefordelingen mellem stat og kommune. I Sverige afskaffede man efter kommunalreformen stort set statstilskud til folkebiblioteker, og samtidig ophævedes biblioteksloven. I England er man gået en anden vej, i øvrigt i høj grad på grund af de positive erfaringer fra Skandinavien, idet man har indført et statsligt tilsyn i biblioteksloven, men undladt at indføre statstilskud. Tanken om en ophævelse af biblioteksloven må dog vække stor betænkelighed. Den omstændighed, at folkebiblioteket nu er institueret som en obligatorisk kommunal virksomhed, må nødvendigvis gøre statsligt fastsatte retningslinier for forpligtelsens omfang, i hvert fald således at en minimumsstandard sikres. I samme retning virker eksistensen af den såkaldte frie låneret, hvorved forstås, at enhver har ret til fuld benyttelse af ethvert folkebibliotek, uanset hvor vedkommende har fast bopæl. Fordelene ved denne ret tilhører vil være ret illusoriske, hvis der er for mange biblioteksmæssigt mørke pletter på Danmarkskortet. Det i indledningen omtalte hovedprincip, den fuldstændige upartiskhed og uafhængighed af særinteresser i valget af bøger og andet materiale, synes også bedst at kunne sikres gennem en lovgivning.

Statstilskud?

En eventuel afskaffelse af statstilskud til folkebibliotekerne vil også volde en del betænkelighed, selv under en ny kommunestruktur og et ændret finansielt grundlag for kommunernes — navnlig amtskommunernes — virksomhed. Det i 1882 indførte og i 1920 lovfæstede tilskudssystem har utvivlsomt været af uvurderlig betydning for udviklingen af dansk biblioteksvæsen, især ved sin »opmuntringseffekt«, men det er alligevel et spørgsmål, om man ikke med nogenlunde sandsynlighed kan imødesee tilskuddenes bortfald, hvis en lovgivning opretholdes.

Ønskes tilskudsprincippet opretholdt, vil der næppe være grund til større principielle ændringer. Det nuværende system med et driftstilskud, beregnet af kommunens samlede udgifter til biblioteket, hvortil kommer visse andre mere specielle tilskudsmuligheder, bør justeres; tekniske forenklinger kan indføres, men spørgsmålet om udgifternes fordeling mellem kommuner og stat må fastlægges politisk.

Lovrevisionen

I den foregående oversigt over folkebiblioteksvæsenet er på en række punkter peget på forhold, der bør indgå i overvejelserne i det udvalg, der skal forberede en ændring af biblioteksloven.

Særlig undersøgelse kræver formentlig spørgsmålet om en mulig revision af formålsparagraffen (måske støttet på grundige »markedsanalyser«), nærmere retningslinier for arbejdet med audio-visuelle materialer, herunder forsøg på en grænsedragning mellem folkebibliotek og andre institutioner, overvejelser om den ønskelige biblioteksstruktur (store eller små enheder), nærmere angivelse af bibliotekernes forpligtelser til samarbejde med forskellige institutioner og opstilling af en minimumsstandard.

Hertil kan føjes spørgsmålet om en ny formulering af centralbibliotekernes opgave (der ændrer karakter, hvis deltidsbibliotekerne på landet forsvinder) og status (de kan tænkes at overgå til sekundærkommunalt regie). Endvidere må man gøre sig overvejelser om tilsynsmyndighedens og den konsultative virksomheds placering.

Grønland

Biblioteksvæsenet i Grønland overførtes pr. 1. januar 1967 til kulturministeriet.

Det grønlandske Landsbibliotek fungerer som bibliotek for Godthåb by og som hovedbibliotek for alle grønlandske folke- og skolebiblioteker. Samtlige byer og ca. 50 bygder er biblioteksbetjent.

I februar 1968 nedbrændte landsbibliotekets bygning under et ombygningsarbejde, hvor-

ved lokalekapaciteten ville være blevet forøget til det dobbelte eller til ca. 400 m², og hele den ca. 26.000 bind store bogsamling gik tabt. Dog lykkedes det at bringe visse dele af den meget værdifulde groenlandica-samling til København i dybfrossen stand. Her opbevares den i øjeblikket i frysehushus med henblik på senere restaurering. I finansåret 1968-69 er der - ud over de grønlandske bibliotekers normale driftsbudget på 426.100 kr. - stillet en tre-årig bevilling på ialt 1.884.500 kr. til rådighed til genopbygning af bogbestanden. Samtidig har ministeriet for Grønland (Grønlands Tekniske Organisation) påbegyndt projekteringen af en ny landsbiblioteksbygning, der vil stå færdig om ca. tre år. Den nye biblioteksbygning får et areal på ca. 1.200 m² og vil blive indrettet efter moderne biblioteksprincipper. Landsbibliotekets brand betyder en alvorlig afbrydelse i den udvikling hen imod et tidssvarende bibliotekssystem, som det grønlandske biblioteksvæsen har været inde i den sidste halve snes år. Ibrugtagelsen til sin tid af en væsentlig større og bedre biblioteksbygning, svarende til et middelstort centralbibliotek i det øvrige Danmark, vil dog åbne muligheder for at give befolkningen i Grønland den effektive biblioteksbetjening, herunder navnlig betjening af skoler og uddannelsesinstitutioner, som nu betragtes som en selvfølge i det øvrige land.

Til forskel fra folkebibliotekerne i øvrigt er det grønlandske biblioteksvæsen rent statsligt finansieret. På mange punkter vil det dog formentlig være muligt at overføre principperne i folkebibliotekslovgivningen til grønlandske forhold, og noget sådant vil blive taget op til overvejelse ved den forestående revision af lov om folkebiblioteker m. v.

ARKIVER

Arkiverne er den historiske forsknings arsenal. Her gemmes langt den overvejende del af det kildemateriale, der fortæller om Danmarks skæbne fra middelalderen og til i går, om menneskers tilværelse og livsform gennem århundrederne.

I mange lande har man ordnet arkivvæsenet gennem en række, delvis udførlige, love. I Danmark har man kun én egentlig arkivlov, loven af 30. marts 1889, hvorved der blev oprettet et rigsarkiv, bestående af et hovedarkiv — det egentlige rigsarkiv — og tre provinsarkiver, nu landsarkiver. Rigsarkivaren er herefter den øverste chef for alle arkiverne, nemlig rigsarkivet, landsarkiverne i København, Viborg, Odense og Åbenrå. Det sidste er oprettet 1933.

Efter arkivloven af 1889 skal landsarkiverne modtage de statslige embedskontorers arkiver, »ligesom kommunale og godsarkiver kunne optages i dem«. Så at sige alle købstæder har afleveret deres ældre arkiver til landsarkiverne. København har dog sit eget arkiv, Københavns Stadsarkiv. De amtskommunale arkiver bliver også afleveret til landsarkiverne, der desuden er i stand til at modtage de landkommunale arkiver. De fleste større og vigtigere godsarkiver er efterhånden kommet til landsarkiverne, der ligesom rigsarkivet også har en del privatarkiver.

Ved lov af 1. oktober 1962 overtog staten erhvervsarkivet i Århus, der blev oprettet 1948 som selvejende institution. Dets opgave er at indsamle arkiver fra erhvervsorganisationer og erhvervsvirksomheder.

Det arkivvæsen, der siden 1889-loven er opbygget her i landet, er vel i højere grad end i noget andet land en enhed.

Arkivernes opgaver er af varieret art, og der stilles i dag store krav til det videnskabelige personale, der må have en omfattende historisk viden og samtidig må være fortrolig med den

mest avancerede teknik, f. eks. inden for elektronisk databehandling og mikrofotografering.

Det er arkivernes og arkivarernes første pligt at indsamle det materiale, der skal give nutidens og fremtidens historikere mulighed for at fortsætte tidligere generationers forskningsarbejde.

Den tekniske udvikling medfører, at de historiske kilder nu ikke blot er bevaret på papir og pergament, men også på film, lydbånd og EDB-magnetbånd. Det er klart, at dette materiale på samme måde som de traditionelle arkivalier også må omfattes af 1889-lovens bestemmelser om aflevering til rigsarkivet og landsarkiverne. Ikke mindst TV-produktionen og EDB-båndene vil rejse mange problemer, som må løses.

Arkiverne er forskningsinstitutioner, og arkivarerne er uddannet på universiteterne, oplært til at arbejde videnskabeligt. Arkiverne modtager et stort antal forespørgsler, mange er fra udlandet, og besvarelsen af dem kræver ofte dybtgående undersøgelser, som forudsætter videnskabelig skoling og betydelig viden. Også selve afleveringen og afgørelsen af kassations-spørgsmål kræver ofte omfattende historiske undersøgelser.

Næst efter at indsamle og bringe orden i det modtagne arkivmateriale er det arkivernes opgave at udarbejde og udgive fortegnelser over dette for forskningen så grundlæggende kildestof. En række specialoversigter er vidsendt af såvel rigsarkivet som landsarkiverne. Dette arbejde er en væsentlig forudsætning for et tilfredsstillende historisk forskningsarbejde, og det har en meget høj prioritet ved planlægningen af arkivernes arbejde.

Mange af arkivfolkene er nær knyttet til de historiske udgiverselskaber, deltager i ledelsen af dem, og mange af disses publikationer er udgivet af arkivarer. Landsarkiverne har som regel nær forbindelse med det historiske arbejde, der udføres i deres virkeområde.

Forskningen og det lokalhistoriske arbejde

Forskning er en vigtig del af kulturarbejdet i Danmark, og arkiverne har her en central placering. Men historisk arbejde har flere aspekter. Interessen for historie er stor, og i over et halvt århundrede har arbejdet med lokalhistorien, otte udført af dygtige og betydelige ikke-fag-historikere, spillet en rolle i det folkelige arbejde. Der er ca. 25 lokale historiske foreninger, hver med sit tidsskrift, der udsendes til i alt 25.000 medlemmer. Møder og foredrag, historiske ekskursioner og udstillinger indgår som en del af disse foreningers kulturelle virke. Arkiverne og ikke mindst landsarkiverne giver dette arbejde sin fulde støtte gennem kursus, foredrag og på andre måder. Det er derfor en selvfølge, at der, efterhånden som nye arkivbygninger kommer til, indrettes foredragssale, ofte kombineret med et stort udstillingsrum, lokaler til mindre møder, kursus og drøftelser.

Pædagogiske opgaver

Arkiverne varetager også en pædagogisk opgave, dels over for universiteternes historiestuderende, dels over for elever på gymnasier, seminarier, aftenhøjskoler o. lign. og i folkeskolens ældre klasser, som besøger arkiverne for på første hånd at se de kilder, som den historiske skildring i lærebøgerne i så høj grad er bygget på.

Arkiverne og administrationen

Arkiverne er et led i Danmarks administration og har følgende forpligtelser over for denne administration. De skal til kontorerne fremskaffe ældre akter, som man har brug for under sagsbehandlingen. Rigsarkivet ekspederer således årligt ca. 25.000 sager til statens administrationskontorer. Arkiverne er selvfølgelig forvaltningens rådgivere i arkivspørgsmål. De må sikre sig, at de arkivalier, der findes ved kontorerne, bliver opbevaret på forsvarlig vis, og at det materiale, der engang skal afleveres til dem, er af en sådan karakter, at det kan bruges af forvaltningen selv og af historikerne. På grundlag af statsministeriets skrivelse af 1. marts 1962 til samtlige ministerier kræves det af de enkelte kontorer, at alle ændringer i journalsystemerne ved den centrale forvaltningskontorer skal forelægges rigsarkivaren. Rigsarkivet arbejder på at få de forskellige

kontorsystemer indrettet således, at der tages hensyn til en senere tids opbevaring.

Når arkiverne har taget denne opgave op, skyldes det dog mindst, at rigsarkivaren har ansvaret for kassationerne, idet der ikke må tilintetgøres arkivmateriale uden hans samtykke. I tidligere tid er alt for meget værdifuldt historisk kildemateriale gået tabt ved tilfældige kassationer. Der er i rigsarkivet oprettet en særlig sektion, der udelukkende behandler journal- og kassationsspørgsmål.

Bygningsforhold

Landsarkiverne i Viborg og København har fået nye bygninger, der i en årrække giver plads til arkivalier og gode kontorforhold for medarbejderne. I Åbenrå er problemet ved at blive løst, og i Odense er lokaleforholdene netop blevet midlertidigt forbedret ved opførelse af en kontorbarak.

Rigsarkivet, der har til huse i fredede bygninger på Slotsholmen, vil derimod i nær fremtid blive stillet over for påtrængende lokaleproblemer. Om ca. fem år er al magasinplads i rigsarkivet taget i brug, og pladsforholdene ved mange af centraladministrationens større kontorer er således, at disse ikke selv har mulighed for at opbevare arkiverne i mere end ganske få år.

En skitseplan til en løsning af rigsarkivets nybyggeri er under udarbejdelse; det er tanken at bygge et magasin uden for byen, også af sikkerhedsmæssige grunde, mens læsesale og de fleste af kontorerne forbliver på Slotsholmen, hvor der må foretages forskellige ombygninger.

Personaleforhold

Arkiverne kæmper i disse år med meget store vanskeligheder, når det gælder det videnskabelige personale. Det skyldes i første række, at forskningsinstitutionernes akademiske personale lønmæssigt er ringere stillet end deres kolleger ved universiteterne og de andre højere læreanstalter.

Arkiverne har kun i ringe udstrækning rådet over en stab af mellemteknikere. Resultatet er blevet, at det videnskabeligt uddannede personale ofte må løse opgaver af mere rutinemæssig karakter, opgaver der kunne løses af faguddannede medarbejdere uden videnskabelig uddan-

lielse. Denne mangel søges nu afhjulpel ved at skabe en stab af arkivsekretærer, der får en teoretisk uddannelse, som nylig er blevet etableret på Danmarks Biblioteksskole.

Selv om disse mellemteknikere i betydelig grad vil aflaste arkivarerne, er det dog en følelig hæmning for arbejdets rationelle gennemførelse, at antallet af arkivarer i dag stort set er det samme som i 1890'erne, selv om opgaverne er blevet flere og større, og antallet af ekspeditioner m. m. er stærkt øget.

Dertil kommer, at de mange nye tekniske problemer, især EDB, vil stille særlige personalekrav, idet der her forudsættes en viden, som en humanistisk uddannet arkivar ikke har og kun i begrænset omfang har mulighed for at til egne sig.

Mens landsarkivernes indsamling af arkiver fra de statslige embeder, fra købstadkommuner og amtskommuner ikke volder problemer, har rigsarkivet på grund af mangel på personale og magasiner ikke hidtil kunnet gennemføre en systematisk indsamling af statslige arkiver, der hører under dets ressort, så dette materiale kan blive sikret mod tilintetgørelse og blive gjort tilgængeligt for forskningen.

EDB radio og TV m. v.

Den moderne EDB-teknik skaber — udover de ovenfor nævnte personalespørgsmål — meget store problemer for arkiverne. Det er klart, at EDB-bånd fremtidigt vil komme til i høj grad at supplere traditionelle arkivalier. De tekniske problemer er store, nævnes skal således spørgsmålet om båndmaterialets holdbarhed, og om den senere benyttelse af båndene.

Radio og TV skaber et vældigt historisk kilde-materiale, hvoraf en del på samme måde som det almindelige arkivmateriale må sikres for eftertiden og derfor bør overgå til de danske arkiver. Også her er der mange tekniske og praktiske problemer, som må løses.

Det er blevet sagt, at telefonerne er arkivvæsenets værste fjende. Privat brevskrivning hører måske efterhånden næsten helt op, og også inden for administrationen bliver vigtige afgørelser truffet pr. telefon. Der er vel færre og færre, der har tid at føre dagbøger. Det er en kendsgerning, at vigtige politiske og administrative afgørelser, som tidligere kunne følges gennem private breve og optegnelser, i fremtiden ikke vil kunne udredes af historikerne, fordi kil-

dematerialet mangler. Konsekvensen af denne erkendelse må blive, at arkiverne selv medvirker til at skabe kildematerialet, såvidt det er muligt. Det må derfor anses for vigtigt, at der af arkivernes træned historikere — eller af andre — kan skabes et beretningsmateriale, der bygger på samtaler med dem, der har været med til at træffe afgørende beslutninger. Det er vigtigt, at sådanne beretninger indsamles så hurtigt efter begivenhederne som muligt. Der bør dog også arbejdes henimod, at der skaffes et beretningsmateriale, som omhandler begivenhederne, der ligger længere tilbage i tiden. I mange tilfælde vil sådanne samtaler kunne optages på bånd.

Overblik over arkivmasserne

Kassation

Uanset at der findes oversigter over arkivfunds og deres indhold, er det ofte en vanskelig opgave for historikerne at få et overblik over de store arkivmasser, der findes i magasinerne. Den primære opgave må være at få trykt en »fører« over arkivernes indhold. Arbejdet med en sådan er i gang. Den er planlagt til to bind, et for arkiver før 1848, et for arkiverne fra tiden efter dette år.

I princippet må man, bl. a. ved udarbejdelsen af nye journalsystemer, nå frem til, at kassationer af fremtidigt arkivmateriale foretages af kontorerne selv i henhold til bestemmelser, som er blevet til i samarbejde mellem administrationen og arkiverne og er godkendt af rigsarkivaren.

For arkivmaterialet fra tiden før en sådan plan for kassation af fremtidigt materiale kan gennemføres, bør der udarbejdes en samlet kassationsplan, så udskillelsen af kassabelt materiale kan ske hurtigt og inden aflevering til arkiverne.

Nye arkivbygninger forsynes alle med stærkt beskyttende underjordiske arkivrum. Dette vil betyde, at der skabes en betydelig større sikkerhed for arkivalierne end før. Alligevel er det nødvendigt, at sikkerhedsfotograferingen af arkivalier, der blev iværksat under den anden verdenskrig, fortsættes endnu en tid. Den har også den fordel, at den giver arkiverne — og ikke mindst rigsarkivet — mulighed for herigennem at »publicere« en betydelig del af kildestoffet, idet kopier af sikringsfilm kan laves meget billigt, så de til overkommelig pris kan sælges til historikere i Danmark og ikke mindst i udlan-

det, som f. eks. er interesseret i Danmarks internationale relationer gennem århundrederne.

Danske arkiver har vigtige og mangeartede opgaver at løse i dagens og fremtidens kulturelle liv. Det må erkendes, at der er langt mellem de mål, der søges nået, og øjeblikkets kår.

Men arkivvæsenets opgaver er så vigtige, at der må oprettes det fornødne antal videnskabelige og ikke-videnskabelige stillinger og gives den nødvendige magasinplads, således at der skabes bedre arbejdsvilkår og arbejdsmiljø for arkivernes medarbejdere.

MUSEER

Der er mange museer og mange forskellige museer. En hovedsondring går mellem kunstmuseer og kulturhistoriske museer. Andre sondringer går mellem små og store museer, specielle og generelle. Nationalmuseet er et stort, generelt, kulturhistorisk museum. Ska-gens Museum er et lille, specielt kunstmuseum. De fleste af disse sondringer er nødvendige eller forekommer dog for tiden hensigtsmæssige, og de giver sig blandt andet udslag i museumslovgivningen og i bevillingspraksis. Den følgende behandling af de enkelte museumsformer er af praktiske grunde tilrettelagt efter den systematik, som disse sondringer frembyder.

Dette betyder imidlertid ikke, at hver museumsform nødvendigvis må betragtes for sig, når talen er om museernes funktion i det eksisterende og kommende samfund. Tværtimod viser den analyse af museernes problemer, som er forsøgt i de følgende enkelt-afsnit, at hovedproblemerne er fælles for de allerfleste museer, og det samme gælder de tanker om deres løsning, som man arbejder med.

Museernes hovedproblem

Museernes største almene problem er vel forholdet til den del af befolkningen, som ikke har nogen speciel interesse forbundet med museernes samlinger.

Omkring de fleste museer findes en kreds af mennesker, større eller mindre, for hvem museets samlinger og det livssyn, som ligger bag dette at værne om disse skatte, er selve saltet. Der tænkes ikke på de mennesker, for hvem museet er brødet, de ansatte eller professionelle, men på de kyndige og interessede lægfolk, som i dag bidrager til at forøge samlingerne, som slutter op omkring museet ved enhver lejlighed, de lægfolk, der er arvtagere efter dem, der i sidste århundrede op-

rettede museerne rundt om i landet. Dette er navnlig typisk for de kulturhistoriske lokal-museer, som for disse mennesker, som også danner stammen i de lokalhistoriske samfund, er bindeleddet til egnens historie, som i øvrigt demonstreres for dem af de bygninger og landskaber, som de færdes i.

Naturligvis er der problemer forbundet med den rigtige betjening af fagfolkene, hvad enten det er videnskabsmænd, kunstnere eller de kyndige lægfolk, men disse problemer er relativt lette at løse, og man kan nok sige, at det er disse grupper, der hidtil har nydt fortrin på museerne.

Museumsfolkene må i dag stille sig det spørgsmål, på hvilke måder man ønsker, at samfundets medlemmer i almindelighed skal gøre brug af museerne.

Man må acceptere, at museerne ligesom biblioteker, teatre, radio og fjernsyn ved siden af den kundskabsformidlende funktion har den meget vigtige opgave at underholde. Lad os ikke her diskutere begrebet underholdning over for begreberne kunst og oplysning. Lad os nøjes med upolemisk at konstatere, at kunst og oplysning, der ikke tillige opfattes som underholdning eller som del af en underholdende sammenhæng i hvert fald for tiden har vanskeligt ved at vinde almindelig tilslutning. Den forøgede fritid, d. v. s. forøgelsen af mulighederne for at anvende tid til andet end indtægtsgivende arbejde, er en udfordring til museerne, som i de kommende år vil blive skærpet med den forventede yderligere nedsættelse af arbejdstiden. En anden udfordring kommer fra massemedierne, først og fremmest fjernsynet. Museerne må lære at forstå, at fritidsvanerne er indgribende ændrede, og man må ikke forbavses over, at mange vægrer sig ved at begive sig ud i byen for at søge underholdning i et halvkoldt og dårlig oplyst museumlokale. Hvis ikke museerne ændres radikalt, kan de ikke forvente at få succes ved aftenåbninger, dertil er kon-

kurrencen fra de andre medier alt for stærk.

Man må se den kendsgerning i øjnene, at museerne i dag kun spiller en relativ underordnet rolle blandt de muligheder for anvendelse af fritiden, der frembyder sig for befolkningen. Dette hænger sammen med, at museerne stort set endnu er indrettet, som de var det i det 19. århundrede, hvor museerne ikke var besværet i tilsvarende grad af konkurrence fra andre former for underholdning, og hvor mentaliteten var en ganske anden, og kravene til museernes evne til at fange interessen mere beskedne. Den måde, hvorpå varerne præsenteres for kunderne i et moderne supermarked, indeholder en direkte appel, der understøttes af belysning, reklame o. s. v. Den klassiske museumsmonter med en række genstande anbragt på hylder på en så akavet måde, at man skal gå ned i knæ for at få et overblik over dem, og med delvis ulæselige etiketter, er i sig selv et levn fra fortiden. De i øvrigt så prisværdige bestræbelser på at bevare manifestationerne af tidligere generationers kulturelle udfoldelse går desværre over gevind i de tilfælde, hvor de giver sig udslag i en udtalt modvilje mod at ændre noget som helst i en museumsopstilling, der var ny og moderne i 1930'erne, men som i dag er håbløst forældet. Det må erkendes, at mange danske museumsopstillinger stammer fra en tid, der ligger så langt tilbage, at dens materielle efterladenskaber forlængst er kommet i museernes søgelys. Mange museer er derfor i dag selv modne til at komme på museum. Men hvis dette synspunkt fører til, at de aldrig kan ændres, skal man ikke spå museerne nogen almen samfundsnyttig funktion i fremtiden.

Der er her specielt talt om de kulturhistoriske museer. Kunstmuseernes problemer i denne henseende er mindre og deres forsømler mindre udtalte, men i princippet er formidlingsproblemet også kunstmuseernes, og de skridt, de må tage for at løse det, lige så radikale som de kulturhistoriske museers.

En særlig side af formidlingsproblemet er det personelle.

Sagen er her i al enkelthed den, at intet museum råder over personale, der er specielt uddannet til at varetage udstillings- og formidlingsvirksomheden over for publikum, for en sådan uddannelse findes slet ikke endnu. Kun et enkelt museum, nemlig Nationalmuseet, har en særlig oplysningsafdeling. På alle

andre museer varetages det arbejde, der vender ud mod befolkningen, i almindelighed af personale, der enten er ansat til at varetage andre funktioner, som f. eks. de forskningsmæssige eller, som det er tilfældet med de mindre museer, af personer, som ved siden af har tredive andre gøremål. Til ethvert museum bør der under en eller anden form være knyttet en eller flere personer, der har formidlingen som hovedopgave og som skal varetage museernes udstillingsmæssige og anden alment oplysende virksomhed ved samarbejde med skolerne, foredrags- og kursusvirksomhed, publikationsarbejde m. v.

Der er andre spørgsmål, museerne må stille sig.

Nye museumsformer

Skal den traditionelle opdeling af museer i kulturhistoriske museer, kunstmuseer, tekniske eller naturhistoriske museer etc. opretholdes overalt, eller bør man stræbe imod en ny museumstype, der giver den besøgende, herunder den uddannelsessøgende, et større overblik over udviklingen gennem de perioder, man vil belyse?

Skabelsen af en ny museumstype, der samlet giver et billede af f. eks. en landsdels eller en egns udvikling, omfattende kulturhistoriske, sociale, landbrugsmæssige, geologiske, zoologiske, botaniske og tekniske forhold, eventuelt suppleret med en samling af bildende kunst, kunsthåndværk og modeller af bygningskunst, ville være en fængslende, men overmåde krævende opgave. Hvor de rette museumsfolk, der både må være idérige og sagligt velfunderede, findes, og en interesse for et sådant museumsforsøg vækkes på egenen, kunne en betydningsfuld nydannelse inden for museumsvesenet realiseres - måske i tilknytning til en naturpark?

Man har hørt det sagt, at det ikke er et tilfælde, at ungdomsoprøret hidtil er gået museerne totalt forbi. De opfattes ikke som udtryk for det etablerede samfund, mod hvilket oprøret retter sig, men som depoter for tidligere samfunds efterladenskaber, og fornemmelsen er vel, at de simpelthen ikke er krudtet værd.

Det er unægtelig rigtigt, at museerne er depoter - men de kunne være noget mere end det. For nogle år siden talte man om den

farlige radio; hvad om man engang også kunne tale om de farlige museer? Fremtidens museer - de må planlægges i dag, og det sker ikke blot ved at opføre nye bygninger til dem. Hvis man ikke giver dem en ny mål-sætning, der er i pagt med fremtiden, vil de

alligevel kun være depoter. Netop fordi mu-seerne beskæftiger sig med alle andre sam-fund end det, hvori vi netop lever, kunne de blive arsenaler, hvorfra argumenter kunne hentes til kritik af det bestående; vækstpunk-ter for en ny livsholdning.

Nationalmuseet og rigsantikvarembudet

Nationalmuseets opgave er at indsamle og bevare genstande, som tjener til at belyse den menneskelige kulturs historie fra dens oprindelse til vor tid. Museets arbejdsfelt omfatter hele jordkloden, og samlingerne dan-ner grundlag for videnskabelig forskning in-den for arkæologi, etnografi, etnologi, nu-mismatik m. v. Inden for museet udfoldes end-videre en folkeoplysende virksomhed, der er under udbygning, bl. a. i forbindelse med ibrugtagning af Nationalmuseets ejendomme i Brede.

Nationalmuseet er således primært et kul-turhistorisk museum: Det beskæftiger sig med genstande, som tjener til at belyse den men-neskelige kulturs historie. Museet indeholder talrige kunstværker, men det er ikke tingenes kunstneriske værdi, men deres evne til at for-tælle noget om den menneskelige kultur, der er af størst betydning for Nationalmuseets arbejde.

Det danske Nationalmuseum, der oprette-des som statsmuseum for statens samlinger af antikvariske fortidsminder i 1807, forestås af en embedsmand, der siden 1958 - på linje med sine embedsbrødre i de øvrige nordiske lande - bærer titlen »rigsantikvar«. I denne betegnelse ligger, at rigsantikvarens virke ikke er begrænset til hans ledelse af National-museet; der er tillagt ham en række opgaver af forskellig art herudover.

Rigsantikvarens embedsomsråde omfatter de i Danmark eksisterende, fra fortiden hidrøren-de genstande af kulturhistorisk værdi, og det er hans opgave at tilse, beskytte og sikre disse fortidsminder, som enten kan være jord-faste monumenter, bygningsværker eller løs-øregenstande .

Ud fra de nævnte vidererækkende syns-punkter virker rigsantikvaren endvidere som konsulent for staten i museumspørgsmål i det

hele, og han er formand for Det særlige Byg-ningssyn, der som sagkyndigt organ admini-strerer bygningsfredningslovgivningen, lige-som der er tillagt ham en række vigtige op-gaver vedrørende de kulturhistoriske lokal-museer. Rigsantikvaren er således født for-mand for Lokalmuseumstilsynet.

Nationalmuseet er rigsantikvarens tjeneste-sted. Rigsantikvaren leder det på museet an-satte personale, det videnskabelige som det administrerende og praktisk arbejdende.

Nationalmuseet har følgende afdelinger:

1. afdeling. De danske samlingers forhisto-riske del.
2. afdeling. De danske samlingers histori-ske del til 1660.
3. afdeling. Dansk folkemuseum.
4. afdeling. Etnografisk samling.
5. afdeling. Antiksamlingen.
6. afdeling. Den kongelige mønt- og me-daillesamling.
7. afdeling. Frilandsmuseet.
8. afdeling. Den naturvidenskabelige afde-ling.
9. afdeling. Fredningsafdelingen.
10. afdeling. Oplysningsafdelingen.

Hertil kommer:

Frihedsmuseet.

Skibshistorisk laboratorium.

Møllelaboratoriet.

Statens audiovisuelle samlinger.

Konserveringsanstalterne.

Den økonomiske og tekniske forvaltning.

Museets drift finansieres af staten ved be-villinger på finansloven - nu ca. 20 mill. kr. årligt.

Nationalmuseets arbejdsopgave med muse-ets samlinger er - som det stort set er tilfæl-det for alle andre museer - en tredobbel-t, nemlig:

- 1) Bevaring.
- 2) Forskning.
- 3) Oplysning.

Hvorledes sætter museet i det daglige arbejde sine kræfter ind på løsningen af disse tre hovedopgaver? Hvilke vilkår arbejdes der under? Bør disse vilkår forbedres ved en ændring af museets struktur og dets bygningsforhold?

Bevaring

Bevaringsopgaverne består dels i, at der sørges for en hensigtsmæssig konservering af samlingerne, dels i beskyttelse af disse mod tyveri, brand o. lign. De består tillige i administrationen af den lovgivning, der tilsigter at beskytte de materielle kulturværdier.

Nationalmuseets konserveringsvirksomhed er opbygget omkring tre hovedafdelinger for henholdsvis jordfundne genstande, recente genstande (nyere ikke-jordfundne genstande) samt farvekonservering, herunder kirkeinventar.

Afdelingen for jordfund, der har til huse i tilknytning til hoveddomicilet, har rådighed over et omfattende teknisk udstyr, mens de øvrige afdelinger kun er nødtørftigt udstyret med sådant apparatur.

Afdelingen for recente sager er placeret i Brede, i øjeblikket under meget primitive forhold, men der er bevilget 2,8 mill. kr. til modernisering af denne konserveringsanstalt.

Restaureringen af kirkeinventar og kalkmalerier foregår i øjeblikket ved et samarbejde mellem de kirkelige myndigheder, Nationalmuseets 2. afdeling, de implicerede arkitekter samt konservatorerne. Der arbejdes dels på Nationalmuseet, dels i private værksteder.

Til konserveringsvirksomheden er knyttet 30 heldagsbeskæftigede medarbejdere, omfattende konservatorer, konservatorassistenter og håndværkere.

Det er beregnet, at en fuldstændig personel udbygning til varetagelse af Nationalmuseets egen konserveringsvirksomhed vil kræve ca. en 3-dobling af personalet, men en sådan forøgelse er simpelthen uigennemførlig, så længe der ikke er etableret en systematisk, teoretisk og praktisk uddannelse af konservatorer m. fl. og dermed sikret faget en passende tilgang. Der henvises herom til afsnittet om konservatoruddannelsen, side 46 f.

Forskning

Forskningsopgaverne varetages på Nationalmuseet af det videnskabelige personale, der betegnes overinspektører (afdelingslederne) og museumsinspektører. Der er til museet knyttet ca. 60 stillinger i denne kategori, men ingen af disse stillinger er dog rene forskerstillinger. Administration, registrering, medvirken i udstillingsarbejde og oplysning lægger gennemgående så stort beslag på de pågældende inspektørers arbejdskraft, at det ofte er vanskeligt for dem at få tid til at koncentrere sig om de større og krævende forskningsopgaver.

Den kulturhistoriske forskning har til formål at danne et billede af mennesket og samfundet til forskellige tider på grundlag af, hvad de har skabt og efterladt, og på baggrund af de kår og muligheder, som gives af det landområde, de bebø, og de mennesker, der omgiver dem. Det materiale, forskningen arbejder med, er de efterladte genstande og anlæg, spændende fra bygningsruiner, redskaber og rester af klæder og affald fra måltider* fra stenalderen til de genstande, der omgiver mennesker i en tidsalder med fremskreden teknisk udvikling.

En forskningsopgave indeholder i reglen - og i hovedtræk - følgende led:

1. Udnyttelsen af den grundlæggende viden om og vurdering af forskningsområdet i sin helhed — hvor skal der sættes ind?
2. Undersøgelsen, hvoraf udgravnings- og indsamlingsmaterialet - museumsgenstandene - fremkommer samt fotografimateriale, opmålinger m. v. Hele dette materiale indgår i en rapport.
3. Katalogisering.
4. Magasinering af genstandene.
5. Arkivering af rapporter, notater m. v.
6. Bearbejdning af materialet.
7. Orientering med henblik på videre forskning af det bearbejdede materiale.
8. Den udadvendte virksomhed i form af publikationer, foredragsvirksomhed, udstillinger m. v. med det bearbejdede materiale som grundlag.

Mulighederne for forbedring af forskningens vilkår er først og fremmest at frigøre forskerne for arbejde, som kan udføres af andre. Der bør sættes ind på uddannelse af mellemteknikere, som vil kunne påtage sig en

stor del af det ovenfor beskrevne forskningsarbejde.

Jævnside hermed bør videnskabsmændenes forhold til udstillingsarbejdet ændres, således at de i højere grad bliver rådgivere end egentlige organisatorer ved udstillingernes tilrettelæggelse. Forskerne bør i videst muligt omfang aflastes for ansvaret for oplysningsarbejdet; med de krav, der fra samfundets side i dag må stilles til den udadvendte virksomhed, er videnskabelig indsigt nok nødvendig, men ikke tilstrækkelig til at skabe udstillinger og varetage arbejdet med omvisninger, foredrag, undervisning m. v.

Oplysning

Oplysningen — den udadvendte virksomhed - varetages af oplysningsafdelingen. Denne afdeling er oprettet i 1963, og der er til afdelingen knyttet 2¹/₂ museumsinspektører og 10 medarbejdere i øvrigt. Da der som nævnt til museet ialt er knyttet ca. 60 museumsinspektører, kunne det umiddelbart synes, som om Nationalmuseet lagde relativt ringe vægt på oplysningsarbejdet, men som nævnt er de videnskabelige medarbejdere i større eller mindre omfang også beskæftiget med udstillings- og oplysningsarbejde. De samlinger, der er knyttet til de enkelte afdelinger, er underlagt afdelingernes overinspektører og inspektører, der selv tager vare på tilrettelæggelsen af afdelingens mere permanente udstilling af genstandene og herudover - i samarbejde med oplysningsafdelingen - medvirker ved særudstillinger, foredrag, visse omvisninger m. v.

Nationalmuseet har i de sidste 10 år haft et jævnt stigende besøgstal fra ca. 200.000 i 1958 til ca. 320.000 i 1967. Uden for hoveddomicilet har Frilandsmuseet årligt ca. 130.000 besøgende og Museet for Danmarks Frihedskamp ca. 165.000 besøgende årlig. I de nyoprettede udstillingslokaler i Brede blev udstillingen »Den hellige Mose« i sommeren 1968 besøgt af ca. 63.000 gæster.

Når besøgstallet i hoveddomicilet er stigende - mens tallene for Frilandsmuseet og Frihedsmuseet ligger nogenlunde fast - skyldes det, at udstillingsaktiviteten efter oprettelsen af oplysningsafdelingen i de senere år har været stigende. Det har vist sig, at velarrangerede særudstillinger om bestemte emner vækker stor interesse hos publikum. Det er tankevækkende, at de tre særskilte udstil-

lingsområder: Frilandsmuseet, Frihedsmuseet og Brede tilsammen har et højere besøgstal end hoveddomicilet med sine righoldige samlinger og en beliggenhed i Københavns centrum.

Grundene hertil er mange, og en nærmere analyse heraf vil utvivlsomt kunne føre til resultater af største betydning for den fremtidige tilrettelæggelser af museets udadvendte virksomhed.

Vurdering af udstillingsproblemerne

Nationalmuseets faste samlinger blev opstillet for over 30 år siden, og der er i den forløbne tid ikke foretaget ændringer af nogen væsentlig betydning i udstillingen af disse samlinger. Samlingerne, der er tilgængelige for publikum, indeholder alle et meget omfattende antal udstillingsgenstande, og langt den største del af museets samlede areal er beslaglagt af disse samlinger. En række særudstillinger er henvist til ikke særligt attraktive lokaler i kælderetagen, men besøges ikke desto mindre af mange mennesker. Der afholdes ikke skiftende udstillinger i museums-salene.

Der kan næppe være tvivl om, at den nuværende udstillingsform er forkert over for publikum. Den store mangfoldighed af udstillingsgenstande virker som en belastning for den besøgende, som mister overblikket. modtageligheden sløves, og det bliver for mange en sløv og kedsommelig vandring gennem rummene.

Der bør tilstræbes en udstillingsform, hvor relativt få, men karakteristiske genstande udstilles i salene, som i det hele i højere grad indrettes med henblik på de besøgende med vejledninger i form af oplysende, let læselige tekster, plancher, tegninger og fotografisk materiale, der tilsammen giver et klart og relativt hurtigt forståeligt billede af en udvikling. Film og lysbilleder bør i vidt omfang supplere det udstillede materiale.

Disse udstillinger bør nok have en vis permanent grundstamme, men de bør med mellemrum revideres og delvis fornyes, så museet til enhver tid giver så fyldigt og levende et billede af den historiske udvikling, som det er muligt på grundlag af de lund, der er gjort, og den teknik, der er til rådighed for genstandenes formidling.

Der bør endvidere inden for museets ram-

mer være egnede rum, der ikke er beslaglagt af faste udstillinger, men som først og fremmest er til rådighed for skiftende særudstillinger.

Et udvalg af de museumsgenstande, som efter en sådan ændring ikke udstilles for publikum, bør anbringes i studiemagasiner, hvor de i registreret og ordnet stand er umiddelbart tilgængelige for forskere, studerende og særligt interesserede museumsgæster. Den resterende del af museets samlinger vil kunne anbringes i magasiner, som ikke nødvendigvis bør placeres i selve museumsbygning. En sådan opdeling af museumsgenstande vil i høj grad skabe luft i museet og medvirke til, at samlingerne kan besøges af publikum under langt gunstigere vilkår.

Der er grund til at tro, at en sådan mere pædagogisk opstilling af samlingerne og et øget antal særudstillinger vil medføre en forøget interesse hos befolkningen for et museumsbesøg.

En sådan udvikling må tilstræbes, og i forbindelse hermed må overvejes en ændring af hele organisationen bag museets oplysningsvirksomhed i videste forstand.

Det er som allerede nævnt ikke hensigtsmæssigt, at museets videnskabelige arbejdere i så høj grad, som tilfældet er, bruger deres tid til oplysningsarbejdet.

Det er ganske vist blevet hævdet, at kun de til afdelingerne knyttede videnskabelige sagkyndige kan skabe udstillinger, såvel permanente som skiftende, men dette synspunkt er dog nok kun rigtigt i den forstand, at udstillinger ikke kan skabes uden videnskabsmændenes bistand.

En videnskabsmand har ikke uden videre i kraft af sin videnskabelige uddannelse en viden om, eller særlige forudsætninger for at bedømme, på hvilken måde et museumspublikum opnår det størst mulige udbytte af et museumsbesøg. De videnskabelige evner går ikke altid hånd i hånd med de pædagogiske evner.

Opstillingen af Nationalmuseets faste samlinger er et eksempel herpå.

Oplysningsafdelingen

Det bør overvejes at udbygge museets oplysningsafdeling til et organ, der har den fulde kompetence til og samtidig praktiske

muligheder for at varetage museets udadvendte virksomhed.

Dette må medføre en væsentlig personel udbygning af afdelingen, hvortil der bør knyttes et antal universitets- eller seminarieuddannede museumslektorer, hvis opgave er det populariserende og informative arbejde. Endvidere er der behov for ansættelse af en publikationsredaktør, der tillige er pressesekretær, samt - formentlig bedst på freelance basis - af arkitekter, dekoratører, belysningseksperter og håndværkere.

Chefen for afdelingen bør have en vidtgående kompetence til at arrangere såvel afdelingernes mere permanente udstillinger som skiftende udstillinger og tværgående særudstillinger. Han bør som hovedregel have ret til at udtage de genstande, som han skønner nødvendige for eller egnede til den pågældende udstilling.

En således opbygget oplysningsafdelingsfunktioner bliver mangesidede. Udstillingsarbejdet er nævnt. En anden væsentlig funktion må blive en udbygning af samarbejdet med folkeskolen og gymnasieskolen, aftenskolen og seminarierne. Nationalmuseets relationer til radio og navnlig TV har næppe fundet sin endelige form.

Man må ikke være blind for, at en fordybelse i museernes samlinger fra fjerne tider og lande kunne stille aktuelle samfundspolitiske problemer i et nyt lys. Det kunne f. eks. være nærliggende, at Nationalmuseets etnografiske samling stillede sin viden om ikke-europæiske folkeslag til rådighed for de organisationer, der formidler Danmarks bistand til udviklingslandene. Eller om denne samling, i højere grad end det hidtil har været tilfældet, blev inddraget i det oplysningsarbejde, som må gå hånd i hånd med bestræbelserne på det politiske plan for en udvidelse af samarbejdet med disse lande, både teknisk og kulturelt. Man kunne på denne måde gøre det muligt for Nationalmuseet at give et bidrag til løsningen af et af vor tids mest påtrængende problemer.

Andre principielle problemer bør tages op:

Vil det være rimeligt, at museet får midler til rådighed til løbende annoncering i dagblade og ugeblade? På privat initiativ foretages store undersøgelser om folks forbrugervaner. Bør det moderne publikums ønsker og krav til et museumsbesøg, herunder åbnings-tider, nærmere udforskes? De foreliggende

erfaringer tyder på, at der vil være interesse for, at museerne i hvert fald på visse ugedage er åbne om aftenen, men at der i forbindelse med aftenåbning som regel bør være tilrettelagt arrangementer - foredrag, film, særlige omvisninger eller lignende - som kan virke attraktivt på publikum.

Lokalespørgsmålet

Nationalmuseets hoveddomicil er Prinsens Palais i Frederiksholms Kanal med visse omliggende bygninger.

Hovedsædets lokaler er ikke tilstrækkelige til både at rumme permanente udstillinger, særudstillinger, studiesamlinger, magasiner, kontorer m. v. for de afdelinger, der for tiden har hjemme der. De er heller ikke i deres nuværende udformning, hvor sal slutter sig til sal uden et afgrænsende korridorsystem, ideelle til udstillingsformål, og hertil kommer, at der savnes moderne tekniske anlæg til luftbefugtning, bekæmpelse af luftforurening o. lign.

Der hersker delte meninger om, hvorledes man bedst kan løse de lokale mæssige problemer. Det har været anført, at Prinsens Palais både hvad angår størrelse og indretning er så uegnet til moderne museumsvirksomhed, at man bør afstå fra at forsøge at afhjælpe manglerne ved denne bygning og i stedet lade opføre et stort samlet Nationalmuseum i Københavns omegn.

Der lægges i denne forbindelse vægt på, at Nationalmuseet navnlig på det forskningsmæssige område må betragtes som en enhed, og at en spredning i flere geografisk adskilte museer kan få uheldig indvirkning på samarbejdet inden for forskningen.

Fra anden side er anført, at det næppe kan være rigtigt — med den udvikling København i øvrigt undergår - at fjerne kulturelle institutioner fra byens centrum, som i så fald efterhånden helt overlades til butikker, kontorer, hoteller m. v.

Det bør derfor overvejes, om man ikke kan fortsætte den udvikling, der blev påbegyndt med 3. afdelings udflytning til Brede og skaffe udvej for at lade en eller flere afdelinger fraflytte det bestående museum. Der kunne herved efter fornøden intern om-

bygning skaffes de tilbageværende afdelinger så gode pladsforhold, at de fik mulighed for at udfolde sig bl. a. med en forøget udstillingsvirksomhed som foran beskrevet. Samtidig hermed bør man udflytte magasiner og eventuelt dele af studiesamlinger til lokaler andetsteds. Der er allerede i så henseende fremsat forslag om at erhverve det nedbrændte pakhuis i Toldbodgade, for at dette i genopført skikkelse kunne tjene som magasinbygning for Nationalmuseet. Følger man denne linje i Nationalmuseets fremtidige udvikling, vil der fortsat blive tale om et museum i Prinsens Palais for visse af Nationalmuseets samlinger, samtidig med at andre afdelinger får hjemsted i en ny museumsbygning uden for byen. En sådan løsning må som anført forudsætte, at lokalerne i Frederiksholms Kanal kan istandsættes, således at de bliver egnede til museumsformål.

Et argument, der taler for en vis spredning af Nationalmuseet, er publikums indstilling til museet.

Som allerede nævnt er besøgstallet for Fri-landsmuseet, Frihedsmuseet og særudstillingerne i Brede tilsammen større end hoveddomicilets besøgstal, og dette i forbindelse med andre erfaringer (f. eks. Louisianas besøgstal) kan tydes derhen, at publikum i højere grad har lyst til at besøge et enkelt, velbeliggende, overskueligt museum end de meget store, forskelligartede samlinger, der alle har til huse i én bygning.

I forbindelse hermed kan man pege på de muligheder, Nationalmuseet har for på egnede steder f. eks. i tilknytning til naturparker, særligt besøgte udflugtssteder o. lign. at placere dele af museumsafdelinger, som indrettes med særligt henblik på de stedlige forhold.

Som det fremgår af foranstående redegørelse, er der både i museets struktur og bygningsmæssige forhold store uløste problemer. I erkendelse heraf har ministeriet nedsat et udvalg med repræsentanter for museet, Københavns universitet og ministeriet med den opgave at foretage en undersøgelse af rigsantikvareembedets samlede arbejdsopgaver og placering i dansk kulturhistorisk museumsvesen og af Nationalmuseets struktur og organisation. Udvalget har ikke afsluttet sit arbejde.

De kulturhistoriske lokalmuseer

Et kulturhistorisk lokalmuseum har til formål inden for et afgrænset område af landet at indsamle og bevare genstande fra fortiden og gøre disse tilgængelige, så de kan tjene videnskaben og folkeoplysningen.

De danske museers eksistens skyldes oftest enkeltpersoner eller grupper af personer, for hvem varetagelsen af den nationale og lokale histories efterladenskaber var en selvfølge. Således som den kulturhistoriske interesse udviklede sig i løbet af 19. århundrede, var den ikke blot en bevidst faglig udvidelse af et interesseområde, men en af åndelige strømninger og tilskyndelser bestemt, idémæssig udvikling: romantikken, Grundtvig og Ingemann var forudsætningen for, at der blev oprettet museer med forhistoriske og middelalderlige samlinger. Den interesse for ældre kunstindustri, der kom til udtryk på de store verdensudstillinger i århundredets sidste halvdel, og en ny vågenhed overfor interessante, etnografiske forhold blev drivfjederen for oprettelsen af folkemuseerne. Hjemstavnslitteraturen i begyndelsen af 1900-tallet bidrog til lokalmuseernes fornemmelse af at have et folkeligt kulturarbejde at varetage.

Lokalmuseernes udvikling har i øvrigt været stærkt præget af den politik, der fra statens og især fra Nationalmuseets side er ført over for dem. Denne politik var, da en række al lokalmuseerne stiftedes efter 1850, meget positiv, idet man byggede på en decentralisering af landets museumsopgaver. Fra 1880'erne gik Nationalmuseets ledelse imidlertid ind for en stærk centralisering, hvilket medførte, at der i undervisningsministeriets skrivelse af 26. april 1887 blev trukket meget snævre grænser for lokalmuseernes virksomhed. Denne indstilling ændredes dog igen fra 1930'erne i en mere liberal retning. Og ved undervisningsministeriets »regler af 26. september 1941 vedrørende de under undervisningsministeriet hørende statsunderstøttede og statsanerkendte kulturhistoriske museer i provinsen, som virker inden for lokalt begrænsede områder« blev de årlige statstilskud på 900 kr. og 450 kr. for henholdsvis større og mindre museer forhøjet til henholdsvis 2.600 kr. for centralmuseer og 1.300 kr. for andre statsanerkendte museer. Arbejdet ved disse museer blev i mange år fortrinsvis udført af frivillige og ulønnede interesserede lokale kræf-

ter. Kun til et fåtal af museerne var der knyttet faguddannet, lønnet personale.

Lovgivningingen

Ved lov af 7. juni 1958 forsøgte man at afpasse tilskuddene efter museernes størrelse og opgaver samt at skabe et rimeligere forhold mellem statslige og kommunale tilskud.

Tilskud ydes i forhold til de tilskudsberettigede stedlige tilskud inden for visse maksimumsbeløb; disse blev ved lov af 4. marts 1964 forhøjet og udgør herefter for landsdelsmuseerne højst 54.000 kr., for de øvrige museer højst 40.000 kr. Landsdelsmuseerne opnåede et større tilskud mod at føre tilsyn med og bistå de øvrige statsunderstøttede lokalmuseer i området. Dette kræver, at der til museet er knyttet fagligt uddannet personale. Af en rådighedssum, der administreres af Statens Lokalmuseumstilsyn, kan der ydes tilskud til løsning af fællesopgaver for disse museer. Endvidere kan der ydes tilskud til anskaffelse af museumsgenstande, til konservering samt til museumstekniske forbedringer.

Det samlede statstilskud til de kulturhistoriske museer var i 1957-58 108.300 kr.; efter 1958-lovens gennemførelse steg tilskuddet til 301.774 kr. i 1958-59. I finansåret 1962-63 androg tilskuddet 650.000 kr. I finansåret 1967-68 ydes der til 67 anerkendte museer ialt ca. 1,3 mill. kr., fordelt med ca. 750.000 kr. til 15 landsdelsmuseer og ca. 550.000 kr. til 52 andre museer; de faste stedlige tilskud udgjorde i samme år ialt godt 3 mill. kr., fordelt med 2,2 mill. kr. til landsdelsmuseerne og ca. 850.000 kr. til de øvrige museer. Forholdet mellem kommunernes og statens tilskud var således omkring 2:1.

Til belysning af den voksende interesse for i al fald de større kulturhistoriske museers arbejde - og det er som nævnt ovenfor jo til landsdelsmuseerne, at langt størsteparten af de offentlige tilskud ydes - kan det anføres, at de kommunale tilskud til disse museer i perioden fra 1954-55 til 1966-67 steg fra godt 400.000 kr. til 1,7 mill. kr., svarende til godt en firedobling. Ved lokalmuseer med faglig ledelse har stigningen været meget betydelig, f. eks. er de lokale tilskud til Langelands Museum blevet ottefoldet.

Statsanerkendelse betyder, at vedkommende

museum bliver berettiget til at modtage stats-tilskud efter lovens regler.

Til de ikke-statsanerkendte museer gav kommunerne i 1966-67 i gennemsnit 0,39 kr. pr. indbygger, mens dette beløb for de statsanerkendte lokalmuseer androg 1,13 kr. pr. indbygger og for landsdelsmuseerne 2,91 kr. Det lokale tilskud er således væsentligt større, hvor det udløser et statstilskud, end hvor dette ikke er tilfældet.

Det samlede besøg ved lokalmuseerne i 1954-55 var efter en skønsmæssig optælling 315.000 personer, i 1966-67 for 60 museer 534.500.

Museernes virksomhed

I det arbejde, som museerne gør direkte rettet mod publikum, er særudstillingerne kommet til at spille en rolle. De foranstalles i særlige lokaler på museerne, udveksles mellem museerne eller indrettes som transportable skoleudstillinger, en form, som Kulturhistorisk Museum i Randers har haft gode resultater med. I 1966-67 foranstaltede de statsanerkendte museer ialt 79 særudstillinger, gennemsnitlig ca. én pr. museum, men over halvdelen af gruppen arrangerede ingen. Virksomheden samler sig om en gruppe museer med fast arbejdskraft eller en initiativrig bestyrelse.

Samme år så 61 publikationer dagens lys, der blev af museumsfolk holdt 370 foredrag i og uden for museet, i 39 museer foregik undervisning i én eller anden form. Udgifterne forbundet med publikums- og skolearbejdet var stærkt svingende efter museets udbygningsgrad.

I det aktive indsamlingsarbejde, som er forudsætningen for, at museerne overhovedet kan vise noget og fortælle noget, udgør de arkæologiske udgravninger (især nødgravninger fremkaldt af landbrugs- og anlægsarbejde) en kostbar og tidkrævende virksomhed, som især en mindre gruppe museer har påtaget sig. 27 museer impliceredes i 1966-67 i 285 udgravninger, heraf gennemførtes de 208 undersøgelser af landsdelsmuseerne. Samme år blev der gennemført ialt 255 etnologiske og bygningshistoriske undersøgelser af købstads- og landmiljøer.

Indsamlingsarbejdet har i mange tilfælde karakter af en større videnskabelig undersøgelse, hvortil der ydes særlig fondsstøtte. Mel-

lem 15 og 20 stort anlagte undersøgelser, planlagt og gennemført af lokalmuseerne, modtager for tiden støtte fra Videnskabsfonden og Carlsbergfondet. I denne forbindelse må nævnes en gruppe besøgende, som aldrig optræder i nogen statistik, men som repræsenterer et meget betragteligt antal mennesker. Det drejer sig om besøgende på de pladser, hvor museerne har undersøgelser i gang. Her opleves museerne til og med på den ideelle måde, nemlig som »levende« institutioner.

Lokalmuseerne opbevarede 1967 653.847 genstande med en årlig tilvækst på op mod 20.000 genstande i format fra synåle til karter. Den overordentlig brogede samling af sager fra Danmarks oldtid, middelalder og nyere tid opbevaredes fortrinsvis i udstillingslokaler, der for de 60 museer udgjorde 26.771 m² (næsten 3 ha), i mindre grad i magasiner på 11.411 m².

Til betjening af museerne var der et samlet personale på 224 personer, hvoraf kun 33½ var fagligt uddannede medarbejdere. Dette betyder, at museerne må anvende deres personalemæssige ressourcer på en ret utilfredsstillende måde. Af sparsommelighedsgrunde må faglige medarbejdere og ledere ofte udføre kontorarbejde, hvilket selvsagt er en økonomisk anvendelse af arbejdskraft. Manglen på medhjælp på kontor, værksted og i markarbejdet er et generelt svækkende træk ved museerne, hvis medarbejdere må administrere samtlige arbejdsopgaver i den rækkefølge, disse lægger pres på dem. Vigtige kontinuerlige arbejdsopgaver som journalisering og registrering kan det være nødvendigt at forsømme gennem uger eller måneder, hvor presserende arbejdsopgaver kalder de faglige medarbejdere i marken, eller løsningen af fundamentale ordningsarbejder kan beslaglægge de faglige medarbejdere langt udover almindelig arbejdstid.

At en fornuftig arbejdsfordeling umuliggøres af manglen på personer af fordele på, er blot ét af de træk, som følger af bevillingsmæssig sparsommelighed på dette område. Et andet er ansættelsen af billig arbejdskraft i kustodestillingerne, som må betragtes som vigtige poster i forholdet til publikum.

Bygningerne

Museernes lokaleforhold er mange steder utilfredsstillende. Allerede i en betænkning

fra provinsmuseumsnævnet (lokalmuseumstilsynets forgænger) fremhæves museumsbygningernes ælde, idet 83 af 140 er opført før 1855, 19 mellem dette år og 1905, 38 i tiden mellem 1906 og 1955. Efter 1956 er kun ganske få nye museumsbygninger blevet opført, Esbjerg, Vordingborg, Ribe og Fur. I øjeblikket er flere under arbejde, Randers, Sønderborg, Tønder, Moesgaard og Roskilde.

Trods disse spredte fornyelser, som i meget høj grad betales af kommunerne og private fonds, er landets museer stort set anbragt i utidssvarende bygninger med store vedligeholdelsesomkostninger og store udgifter til tekniske installationer (varme, lys, sanitet, brandalarm, tyverialarm), ligesom bygningerne udstillingsteknisk frembyder mange vanskeligheder.

Med bygningerne følger - som ovenfor påvist ved arealangivelser - en vis skævhed i forholdet mellem udstillingslokaler og magasiner. Magasinerne betragtes ofte som noget, der kan spares på, og deres tekniske standard er ikke sjældent ringe. Pladsmangel, hylde-mangel, mangel på varme og lys er på dette område mangler, der fremmer en desorganisation. Til de personalemæssige og lokalemæssige mangler kunne føjes de inventar- og materielmæssige: manglen på tekniske hjælpemidler i marken, i udstillingsrummene, i magasiner, på kontor og værksted.

Trods store vanskeligheder udfoldes der i en lang række museer en betydelig aktivitet, rettet mod reorganisering af museet som sådant, publikumsarbejde og undersøgelsesarbejde. Ikke mindst det sidste har ført til en meget omfattende - og populær - presse- og radiodækning af de kulturhistoriske museers arbejdsområde. Museerne har allerede, på egen hånd og i samarbejde med andre kulturelle institutioner og organisationer, haft held til at skabe en ny opmærksomhed hos et potentielt publikum. At de kommende år kan bringe et opsving i besøget, er der god grund til at tro.

For at sikre museernes gensidige kontakt, for at forfine indsamlingen af statistiske hjælpemidler vedrørende museernes arbejde, etablere en specialiseret konsulenttjeneste til brug for medlemmerne og fremskynde udarbejdelsen af elementære håndbøger (konserveringshåndbøger, registreringshåndbøger) har Dansk Kulturhistorisk Museumsforening

oprettet et permanent sekretariat (i Ribe) og nedsat udvalg til gennemarbejdning af påtrængende problemer (registrering, teksthefter til undervisningsbrug) samt med støtte fra kulturministeriet foranstaltet omskolingskurser og videreuddannelseskurser for museumsfolk, kurser, der tillige har virket inspirerende og idéskabende.

Uddannelse af medarbejdere

Der vil i fremtiden opstå problemer om etablering af en relevant uddannelse for museernes ikke-videnskabelige medarbejdere, en uddannelse, der kan kvalificere både til stillinger, hvis indehavere skal bistå de videnskabeligt uddannede museumsmedarbejdere i arbejde af overvejende forskningsmæssig karakter, og til stillinger af et mere publikumsvendt indhold. Der er fra museumsside fremsat et forslag om oprettelse af en »Danmarks Museumshøjskole« med en 4-årig uddannelse for det ikke-videnskabeligt uddannede personale. Den nærmere tilrettelæggelse af en sådan skole kræver indgående pædagogiske strukturelle og finansielle overvejelser, og der er mellem forslagsstillerne og ministeriet enighed om, at man foreløbig gennem kursusvirksomhed vil søge at skaffe sig erfaringer på dette område.

Ved en kritisk vurdering af danske museer i dag har en række mangler af teknisk og organisatorisk art kunnet påvises, men tillige kan det konstateres, at der arbejdes med at formulere praktiske løsninger på en række af museernes mest påtrængende problemer.

Museernes fremtid

De idémæssige impulser, som nu er ved at trænge sig på, synes alle at være et produkt af tilbøjeligheden til at betragte samfundshælet i social, økonomisk og teknologisk forstand som museumsarbejdets egentlige emne. I takt med sociologiseringen af den historiske interesse er billedet af menneskene til skiftende tider kraftigt ændret: De tidligere som barbarer opfattede stammer ses nu som sensible og komplicerede samfundsorganismer; de teknologiske overleveringer betragtes ikke mere som vidnesbyrd om tilbagestående, men om fuldkommenhed og funktionel brugbarhed. I ly af disse nye ideer vokser på hjem-

lig grund interessen for den tidlige urbanisering som et udtryk for initiativ og planlægning frem over for en gammel liberalismes tro på naturgroetheden.

Denne idémæssige udvikling er endnu i fuld gang. Den er blevet kraftigt fremskyndet af mange museumsfolks arbejde og ophold i udlandet, hvor konfrontationen med parallelt materiale har været en daglig begivenhed.

Det er klart, at sideløbende med en idé-mæssig udvikling, der har gjort sig gældende i indsamlings- og fortolkningsarbejdet, er der også foregået en udvikling i museernes forhold til publikum.

Fra første færd blev der bragt afstand mellem klenodierne og de besøgende: en afstand som den besøgende med kulturhistoriske forudsætninger vidste at overvinde og se igennem, men som den mindre kyndige måske opfattede som en hæmning, der forårsagede træthed og hurtig afslutning af besøget.

Hjemstavnsbevægelsen og folkemuseerne bragte nye udstillingsprincipper (interiørprincippet, Frilandsmuseet) og nyt liv ind i museerne. Nye kategorier af publikum og af museumsfolk med en anden social baggrund og med en mindre udtalt følelse af at have en særstilling inden for dannelseslivet begyndte nu at dukke frem. Men det var stadigvæk ud fra en bestemt idémæssig udvikling, at museerne blev skabt og rakt videre til publikum, som var et skolesøgende og oplysnings-tørstig folk.

Hvordan skabes og fastholdes folks interesse i dag for det stykke kulturhistorie, et museum kan anskueliggøre?

Udstillingsteknikken må mange steder forbedres; udstillingerne bør i klare linjer fortælle en udvikling, belyst af relativt få, men karakteristiske genstande, der vises på en æstetisk tilfredsstillende måde; genstande, plancher, vægtavler og montrér bør på tilsvarende måde kunne belyses, så den besøgende har lige stort udbytte af museumsbesøget om aftenen som om dagen. Udstillingsteknikere og museums-pædagoger bør bidrage til, at det formidlende arbejde styrkes.

Nye museumsbygninger bør være udtryk for det bedste i tidens arkitektur, og de bør helst anbringes på steder, hvor der er et betydeligt potentielt publikum. Fremragende udstillinger alene sikrer næppe et højt besøgsniveau i første omgang, derimod instituti-onens »atmosfære«.

Problemerne om museernes placering og udformning har krav på en større undersøgelse, således at det offentlige f. eks. ikke kommer til at investere i betydelige udvidelser af eventuelt fejlplacerede museer. Særlig overvejelse fortjener spørgsmålet om placering af egnsmuseer i tilknytning til naturparker eller andre områder, der særligt er benyttet som rekreativt område. Erfaringen fra steder, hvor selv beskedne samlinger er oprettet i ferie- eller udflugtsområder, synes at vise et stort behov for denne art museer. De er måske ikke altid det primære udflugtsmål, men besøges de i forbindelse med naturopholdet, tjener de ligefuldt deres opgave i folkeoplysnin-gens tjeneste.

Museernes status er forskellig, men kun meget få ejes og drives af det offentlige.

Seks museer er kommunale eller amtskom-munale; alle de andre er selvejende institu-tioner. Denne organisationsform har givet disse institutioner godt grundlag for en frugt-bar udvikling.

Måske burde det dog tages op til over-vejelse f. eks. i forbindelse med den forestå-ende gennemgribende kommunalreform, om flere af de kulturhistoriske museer - i første række landsdelsmuseerne - bør overgå til of-fentligt eje gennem en lovgivning, som sikrer hvert af disse museer en fornuftig kommunal-geografisk baggrund og en sund økonomi.

En væsentlig støtte for de kulturhistoriske museer ville det være, om Statens Lokalmu-seumstilsyn kunne udbygges, så det havde personalekapacitet til at påtage sig flere op-gaver af teknisk-konsultativ art. Tilsynet kunne f. eks. i øget grad arbejde med de problemer, der knytter sig til museernes interne arbejdsorganisation: f. eks. manglen på gen-nemarbejdede og for moderne bearbejdning egnede fælles registreringsprincipper, princip-per for magasinorden, altsammen viderefø-relse af overvejelser, som allerede er i gang, men som behøver en veludrustet myndigheds bevågenhed og eventuelle hjælp til opgaver-nes finansiering-.

Nye arbejdsområder

For et kulturhistorisk museum, der ser det som en naturlig opgave at stille sine ressour-cer til rådighed for borgerne, må en udvidel-

se af arbejdsområdet til at omfatte bidrag til løsningen af en række andre kulturelle opgaver være nærliggende.

Hvor ikke andre allerede har påtaget sig at yde bistand til tilrettelæggelse af de kulturelle foreningers arbejde, kunne museet, hvis det personalemæssigt har mulighed derfor, i mange tilfælde yde en værdifuld indsats ved at påtage sig sekretariatsopgaver, public-relationsvirksomhed og i visse tilfælde selve det konkrete arbejde (opstilling af udstillinger, pasning m. v.).

Også arrangementet af foredrags- og film-aftener, musik- og litteraturprogrammer, kulturelle diskussionsaftener m. v. - altså en virksomhed som »kulturcenter« - kan det, hvor lokale- og personaleforhold muliggør det - være naturligt for et museum at påtage sig.

En stor opgave ville ligge i udformningen af en oplysningstjeneste omfattende museerne, bibliotekerne og arkiverne; den ville kræve ensartede beskrivelsessystemer, centralkartoteker (med det forarbejde dette kræver) måske dataanlæg og fjernskriverudstyr.

En sådan oplysningstjeneste ville formentlig føre mere med sig end, hvad der i øjeblikket synes påtrængende: koordinering af særudstillingsvirksomhed, fællesudgivelser af teksthefter, tilrettelæggelse af skoleundervisning og indretning af centralmagasiner. Det ville til den tid næppe være rimeligt fremdeles at holde de naturhistoriske samlinger uden for lokal museerne. Et lokalt naturhistorisk materiale vil ofte kunne være et naturligt supplement til den kulturhistoriske samling. En udbygning i denne retning ville medføre, at naturvidenskabelige forskere, foruden at foretage feltundersøgelser, bearbejdelse og udstilling ville kunne yde værdifulde bidrag til fortolkningen af kulturhistorisk materiale. Sådanne specialister, der formentlig kunne have deres hovedvirksomhed ved den højere skoleundervisning eller lignende, kunne eventuelt også tilrettelægge informative udstillinger i forbindelse med fredninger og naturparker.

Museerne ville ad den vej nærme sig en status, hvor de uden vanskelighed kunne være hjemsted for en undervisning ikke blot i forbindelse med skolen, men ønsket af den kendte Blå betænkning, men tillige i et vist omfang på seminarie- og universitetsplan i en flersidig faggruppering.

Fremtidig lovgivning

Med baggrund i disse synspunkter har ministeriet efter forhandling med Dansk Kulturhistorisk Museumsforening udarbejdet et forslag til revision af loven om de kulturhistoriske lokalmuseer. Man vil prøve at give disse museer mulighed for en forøget indsats, navnlig derved, at bestemmelserne om et vist maksimumbeløb for statstilskuddet smidiggøres ved en mere individualiseret tilskudsordning end den hidtidige og ved en væsentlig forhøjelse af tilskuddene som en nødvendig følge af den skete prisudvikling, og for at initiativrige institutioner kan få øgede muligheder for en indsats af både videnskabelig, folkeoplysende og almenkulturel art. Der bør være en nøje sammenhæng mellem størrelsen af de stedlige tilskud og af statens tilskud.

Det er muligt, at en ændret kommunestruktur vil gøre det til en naturlig opgave for de kommende amtskommuner at opretholde et landsdelsmuseum for hver amtskommune, eventuelt uden statstilskud eller dog med et begrænset tilskud fra staten. Indtil der er sket en afklaring af de nye storkommuners økonomiske bæreevne, bør statens tilskud til landsdelsmuseerne dog ikke blot sikres opretholdt, men også forøget.

Tilskuddene til de øvrige kulturhistoriske museer forestiller man sig opretholdt også under en ændret inddeling af primærkommunerne. Statstilskud af en rimelig størrelse vil ikke blot være fornødne for at sikre en rimelig museumsmæssig standard, men vil være af afgørende betydning som incitament for de mindre kommuner til at tage en kulturel opgave af denne karakter op.

En ændret lov om kulturhistoriske lokalmuseer bør også indeholde en bestemmelse om, at museer i det omfang, hvor det er foreneligt med varetagelsen af deres primære opgaver, skal kunne påtage sig anden kulturformidlende virksomhed og hertil kunne opnå et nærmere begrænset statstilskud. En sådan kulturformidlende virksomhed tænkes at omfatte forevisning af film, musik- eller litteraturaftener og lignende, altså arrangementer svarende til de i betænkning nr. 412 af 1966 om kulturcentre omhandlede. En revideret lov bør stille det krav til et landsdelsmuseum, at der til dette - foruden andet fagligt uddannet personale - skal være knyttet en museumspædagog. En sådan pædagog skal for-

uden sin virksomhed ved det pågældende landsdelsmuseum medvirke til opbygning eller udvidelse af lokalmuseernes pædagogiske og udstillingsmæssige virksomhed. Der tænkes herved på en pædagog med kulturhistorisk baggrund, der ved samarbejde med skolerne, forberedelse af klassebesøg på museerne, foredrags- og kursusvirksomhed, publikationsarbejde m. v. varetager den del af mu-

seets arbejde, der har særlig relation til museets besøgende, såvel skoleelever og andre fagligt arbejdende grupper som et almindeligt publikum og såvel i museets hjemstedskommune som i det øvrige under landsdelsmuseet hørende område.

Museumpædagogen kan eventuelt være deltidsansat.

Statens Museum for Kunst

Statens Museum for Kunst er et kompleks af samlinger: Den kgl. Maleri- og Skulptursamling, Den kgl. Kobberstiksamling, der også omfatter grafik og tegninger, og Den kgl. Afstøbningssamling, alle med fælles ledelse og administration. Prædikatet »kongelig« fortæller, at samlingerne har deres rod i de danske kongers besiddelser af kunstværker, som dels har været anvendt til slottenes udsmykning, dels har været samleobjekter, opbevaret i det såkaldte kunstkammer.

Dette kunstkammer omfattede andet og mere end det, vi nu forstår ved kunst. Af et inventarium fra 1674 fremgår det, at samlingen kunne danne grundlaget ikke alene for kunstmuseet, men også for Rosenborg, Nationalmuseet, Zoologisk Museum og Mineralogisk Museum.

Mange af kunstværkerne i Statens Museum for Kunst kan identificeres med værker, der var optaget i nævnte inventarium; de har været med til at danne et begreb om kunst, først hos en privilegeret kreds - hoffet og en række kunstnere - senere hos en større almenhed, efter at samlingerne i 1827 var blevet tilgængelige for alle i galleriet på det af G. F. Hansen efter branden i 1794 genopførte Christiansborg.

Den kunsthistoriske og kvalitetsbevidste samlervirksomhed og den frie adgang for publikum til de kgl. kunstskatte er således ikke af meget gammel dato. Et offentligt museums-væsen fik vi ved kgl. resolution af 11. juni 1824, der bestemte, at der i lokaler i Christiansborg skulle ophænges Kunstkammerets billeder og de fortrinligste billeder fra de kongelige slotte.

Herved forblev det til 1840, bortset fra en tilvækst af nye danske billeder, og Den kgl.

Kobberstiksamlings oprettelse 1835. Den skabtes ved fra Det kgl. Bibliotek at udskille kobberstik og andre grafiske blade tillige med håndtegninger.

Da Christiansborg brændte 1884, reddedes alle de udstillede billeder, mens en mængde skulpturer og magasinerede malerier gik tabt, men katastrofen havde dog den lykkelige konsekvens, at man hurtigt tog fat på bygningen af Statens Museum for Kunst, der indviedes 1896. Her anbragtes maleri-, skulptur- og kobberstiksamlingerne efter principper, som vi i dag ville finde besynderlige; væggene var behængt fra øverst til nederst, og allerede seks år efter indvielsen nedsattes en kommission med den opgave »at afhjælpe den allerede i længere tid følte pladsmangel i museet!«

Først ved en ombygning, der strakte sig fra 1913 til 1922, blev museet gjort virkelig brugbart, omend pladsmangel snart påny skulle volde vanskeligheder.

Både den udenlandske og den danske afdeling udvidedes, især ved en enestående række gaver eller køb til favørpris. Navnlige har gaver fra Ny Carlsbergfondet været af afgørende betydning, ikke mindst i årene 1925-30, hvor hovedværker af f. eks. Tizian og Frans Hals bidrog stærkt til at hæve samlingens niveau.

En ypperlig samling af nyere fransk kunst skænkedes i 1928 af Johs. Rump til museet, ledsaget af et legat til en mindre ombygning af museet, således at der blev skabt en værdig ramme om samlingen.

Det er dog kun inden for den danske kunst, det har været muligt at gennemføre det, som er en af museets ideer: velovervejede præsentere væsentlige træk i billedkunsten fra det 18. århundrede til dato.

Kunstmuseet har en styrke deri, at det har taget det helt nye til sig og behandlet det med samme respekt som de gamle mestre. Abildgaard er i hus med Lagoni — Jacobsen, som Mantegna er det med Maurice Estève. Man kan dér færdes mellem værker af høj kvalitet fra fortiden og fra vor egen tid og har mulighed for herigennem at finde en målestok for kunstnerisk kvalitet, der kan hjælpe til en selvstændig stillingtagen til billedkunsten.

Museet drives for statsmidler med en årlig bevilling på finansloven, der for 1969-70 ventes at ville udgøre 5,1 mill. kr.

Kunst af den kvalitet, som et førende statsmuseum beskæftiger sig med, er kostbar. Selvom et statsligt kunstmuseum ikke ved enhver forekommende lejlighed kan eller skal sikre sig kunstværker af internationalt ry, bør det dog tilstræbes, at betydende udenlandske kunstnere er repræsenteret på museet i rimeligt omfang - og over for dansk kunst har museet naturlige, omfattende forpligtelser.

Museets indkøbskonto har i mange år været utilstrækkelig. I 1961-62 androg den 218.000 kr., i 1968-69 er den på en halv million, og på finanslovsforslaget for 1969-70 søges den forhøjet til 650.000 kr. Med de herskende priser på hovedværker inden for ældre og nyere kunst er også dette beløb så beskedent, at mange væsentlige indkøb ikke vil kunne gennemføres uden støtte fra fonds eller anden hjælp udefra.

Mens direktøren for kunstmuseet på egen hånd kan indkøbe udenlandsk kunst, skal han ifølge et regulativ, der senest er omarbejdet den 1. april 1948, rådføre sig med en særlig indkøbskomité («Gallerikommissionen»), forinden han indkøber såvel yngre som ældre dansk kunst for museets indkøbskonto. Indkøbskomiteen består - foruden af direktøren som født formand - af tre medlemmer, der beskikkes af ministeriet for fire år ad gangen. De to vælges efter forslag af akademirådet.

Indkøb af et kunsværk kan kun ske, når mindst tre af komiteens medlemmer stemmer derfor. På egen hånd kan formanden dog indkøbe ældre dansk kunst for indtil 8.000 kr., hvis en hurtig afgørelse er nødvendig.

Mens det er klart, at tiden er løbet fra den sidstnævnte beløbsramme, kan det spørgsmål rejses, om »Komiteen til indkøb af kunstværker til Den kgl. Maleri- og Skulptursamling« - som Gallerikommissionens officielle beteg-

nelse er - fortsat bør opretholdes.

Imod kommissionens opretholdelse taler, at det vel normalt er ønskeligt, at ansvaret for beslutninger inden for kunstneriske områder ikke forflygtiges, men på den anden side er risikoen for en ensidighed i vurderingen af ikke mindst den samtidige hjemlige kunst en faktor, man ikke kan se bort fra, hvis afgørelsen er henlagt til museets direktør, der jo ansættes på tjenestemandsvilkår og således i en måske meget lang periode træffer afgørelser af stor betydning for dansk kunsthiv og for vore kunstnere.

Museets leder har ikke udtrykt noget ønske om at få overdraget enekompetencen til at foretage indkøb af dansk kunst. Skulle Gallerikommissionen nedlægges, måtte en ændring af direktørstillingens status formentlig samtidig overvejes. Man kunne tænke sig denne stilling besat for et åremål, omend en gennemførelse af tidsbegrænset ansættelse uden tvivl ville volde en del praktiske problemer.

Muligheden for en ændret sammensætning af indkøbskomiteen kunne overvejes; måske burde repræsentanter for kunsthivet i provinsen inddrages i arbejdet.

Ligesom de fleste andre museer har også kunstmuseet - udover at foretage kunstanskaffelser - en tredobbelt opgave: Bevaring, forskning og formidling af kunstværkerne.

Bevaringen forudsætter, at museets udstillingslokaler og magasiner er tilfredsstillende også med hensyn til temperatur og fugtighedsgrad. Endvidere må museet råde over en moderne udstyret konserveringsanstalt med skolet personale og en kunstnerisk indsigtfuld leder, der er fortrolig med de nyeste tekniske hjælpemidler. Om de særlige konserveringsproblemer henvises til afsnittet om konservering side 46-47.

Forskningen varetages af museets medarbejdere og andre kunsthistorikere og finder bl. a. udtryk i forskellige kunsthistoriske publikationer. For de kunststuderende ved Københavns universitet og kunstakademiet er museets samlinger nødvendigvis studiemateriale.

Formidlingen finder naturligt først og fremmest udtryk ved udstilling af samlingerne i museet. Trykte vejledninger og omvisninger under sagkyndig ledelse er vigtige hjælpemidler for offentligheden, men skal interessen opretholdes hos et større publikum, må der hyppigt gives offentligheden tilbud i form

af arrangementer af særudstillinger, foredragsaftener, kunstdokumentation og beslægtede indslag.

Sådanne aktiviteter forudsætter et iderigt personale, tilstrækkelig plads og de nødvendige bevillinger.

Museet i Sølvgade fik i 1953 et beskedent anneks på Kastelsvej, men først den nu stedfindende ombygning vil give museet den længe savnede radikale forbedring af pladsforholdene. Inden for den nuværende bygnings rammer skabes der en betydelig udvidelse bl. a. ved overdækning af museets to lysgårde, ved at indskyde etager og udnytte kælder-mulighederne. Etagearealet forøges ved ombygningen til omkring det dobbelte.

Udover denne meget store forbedring og forøgelse af disponible lokaler til udstillingsrum, kontorer, bibliotek, konserveringsrum, magasiner, foredragsrum, cafeteria m. v., omfatter projektet tillige væsentlige tekniske forbedringer, f. eks. nyt ventilationsanlæg og belysningsanlæg.

Det ombyggede kunstmuseum, der genåbner i sommeren 1969, vil således have gode forudsætninger for at blive et moderne arbejdende museum.

En yderligere forbedring af museets aktivitetmuligheder har været under overvejelse i den seneste tid.

Den tanke er opstået, at de tre sale, der er projekteret til afstøbningssamlingen (gipsafstøbninger af skulpturer fra antikken og renessancen samt af nyere danske og udenlandske billedhuggerværker) i stedet for vil kunne anvendes til original kunst, enten til skiftende udstillinger - af museets egne samlinger og af kunsværker udefra - eller til studie-

samlinger af kunsværker, der ellers opbevares i magasin. Hvis afstøbningssamlingen kan anbringes andetsteds og dér gøres tilgængelig ikke mindst for de kunststuderende, vil en mere intensiv og udadvendt brug af disse store rum blive mulig; museet vil kunne påtage sig en øget kulturformidlende virksomhed, samtidig med at manglen på lokaler i København til større inden- og udenlandske udstillinger afhjælpes.

Et forsøg kunne gøres ved i disse lokaler at afholde en udstilling, f. eks. af Statens Kunstfonds samlede indkøb i fondens første eksistensperiode. Erfaringerne herfra kunne være vejledende for, om lokalene fortsat bør anvendes til sådanne udstillinger eller til studiesamlinger.

Et kunstmuseums samlinger forøges jo hvert år, og en dag vil også det nu udvidede kunstmuseum blive for lille. Bør man til den tid foretage en deling af museets samling? Gigantmuseer virker trættende på publikum. Men en opdeling ville også skabe problemer. Nutidig kunst bygger på tidligere tiders kunst, den nationale kunst har nær sammenhæng med andre landes kunst.

Der har været stillet forslag om, at der i Danmark — som i flere andre lande - oprettes et museum for moderne kunst. Det er et spørgsmål, om man bør koncentrere tidens kunst i ét - statsligt? - museum; umiddelbart forekommer det mere frugtbart at støtte videreudbygningen af de samlinger af moderne dansk og udenlandsk kunst, som findes her i landet, dels på Statens Museum for Kunst, dels på andre museer, først og fremmest på Louisiana og Nordjyllands museum.

Kunstmuseer i provinsen

Det første kunstmuseum uden for København blev oprettet i Århus i 1859 på initiativ af byens kunstforening.

I tiden fra 1860 til 1900 oprettedes kunstsamlinger ved museerne i Odense, Ålborg, Maribo, Randers, Ribe, Vejle og Rønne. Fra 1905 til 1910 oprettedes museer i Vejen, Horsens, Skagen, Nivå og Fåborg. Efter genforeningen åbnedes de tre sønderjyske kunstmuseer i Tønder, Åbenrå og Sønderborg, og senere er der kommet endnu en række museer

til: Skovgaard-museet i Viborg, Reventlow-museet på Pederstrup samt kunstmuseerne i Sorø, Silkeborg, Skive og Holstebro. Statstilskuddet til museerne, der tidligere havde varieret fra 1.200 kr. til 4.500 kr., blev i 1931-32 fastsat til 3.600 kr. årlig til hvert museum - uanset dets størrelse; det blev i 1960-61 forhøjet til 7.200 kr.

Selvom etableringen og driften af kunstmuseer rundt om i landet først og fremmest må baseres på lokalt initiativ og offervilje,

var det dog klart, at en statsstøtte af så beskedent omfang og af så unuanceret art ikke kunne opretholdes.

De stigende priser på kunstværker, de øgede udgifter til driften af samlingerne og de mange og bekostelige konserveringsopgaver, hvis løsning var påtrængende, gjorde en ny tilskudsordning nødvendig.

Kunstmuseumsloven

Ministeriet for kulturelle anliggender udarbejdede derfor i løbet af 1963 et udkast til en lov om støtte til kunstmuseerne. Efter drøftelser med Foreningen af danske kunstmuseer i provinsen fremsattes lovforslaget i folketinget og blev vedtaget som lov nr. 118 af 15. april 1964 om statstilskud til kunstmuseer. Loven omfatter kunstmuseer i provinsen, som har til formål at belyse enten hovedlinjer i fortrinsvis dansk billedkunst eventuelt med særlig tilknytning til vedkommende egn, eller én eller flere betydende epoker af billedkunsten. Støtte til andre kunstmuseer kræver en særlig bevilling på finansloven.

Tilskudsordningen har som bærende princip, at statens tilskud ydes i forhold til, hvad der ydes fra stedlig side. Dog påhviler tilvejebringelsen og driften af museets bygning (lokaler) alene den stedlige kreds omkring museet. Staten yder for sit vedkommende et særtilskud på 10.000 kr. til hvert museum til kunstindkøb og konservering.

I øvrigt bevilges til de enkelte museers drift og kunstindkøb et statstilskud på 100 % af de tilskudsberettigende stedlige tilskud. Tilskuddet må dog ikke, hvis beløbet overstiger 15.000 kr., overstige 125 % af de tilsvarende stedlige tilskud i 1962-63, medmindre finansudvalget giver sin tilslutning hertil. Der er endvidere bevilget et årligt rådighedsbeløb, der i finansåret 1968-69 andrager 75.000 kr. til løsning af særlige opgaver ved kunstmuseerne.

Dette beløb fordeles af Statens Kunstmuseumsnævn, der består af tre medlemmer med direktøren for Statens Museum for Kunst som født formand. Nævnet har til opgave at varetage administrationen af kunstmuseumsloven, herunder beregne tilskuddene til museerne.

Med hensyn til kunstsamlingernes konserveringsmæssige tilstand og forsvarlige opbevaringsforhold er museerne undergivet tilsyn af

Statens Museum for Kunst, hvis konserveringsanstalt står til rådighed for museerne i det omfang, disse ikke selv på betryggende måde kan varetage konserveringen. Denne centralisering skyldes kunstkonservingens vældige udvikling med deraf følgende øgede tekniske og økonomiske krav.

Kunstmuseumsloven af 1964 har medført en stor forbedring af de økonomiske vilkår for de museer, loven omfatter. Mens de samlede statstilskud til disse museer i det sidste finansår før loven trådte i kraft (1964-65) udgjorde 164.000 kr., hvortil kom et tilskud til Århus Kunstmuseum på 33.000 kr., ialt 197.000 kr., steg tilskuddene i 1965-66 til afrundet 509.000 kr., heraf 64.000 kr. til Århus Kunstmuseum, der i øvrigt som et universitetsinstitut og på grund af den ændrede økonomiske situation, der opstod efter ibrugtagningen af museets nye bygning i 1967, i de senere år har modtaget betydelige særtilskud.

De samlede statstilskud til provinsens kunstmuseer er steget til i 1967-68 ca. 820.000 kr. I 1968-69 regnes der med 965.000 kr. og i 1969-70 med 988.000 kr.

De samlede faste kommunale tilskud er fra 1962-63 til 1967-68 forøget med ca. 460.000 kr. og udgør nu 726.000 kr.

Siden lovens ikrafttræden er det årlige besøgstal for kunstmuseerne i provinsen steget med ca. 20 % eller med ca. 20.000 personer. Entreindtægterne udgjorde i 1967-68 ca. 120.000 kr., heraf havde alene Skagens Museum omtrent halvdelen. Kunstforeninger, andre støtteforeninger og private har i 1967-68 støttet museerne med ialt ca. 60.000 kr. Ny Carlsbergfondet yder store gaver til museerne, og uden fondets støtte havde museerne ikke kunnet opnå den standard, de har i dag.

Mange af museerne arrangerer, ofte i samarbejde med de lokale kunstforeninger, særudstillinger på museet, foredrag, vandrestillinger til de lokale skoler og udlån til institutioner. Udstillingsaktiviteten har været meget varierende, navnlig museerne i Esbjerg, Århus, Ålborg, Odense og Kolding har vist stor aktivitet. Nogle museer, f. eks. Vejen Kunstmuseum, Esbjerg Kunstpavillon og Fyns Stiftsmuseum har udvidet virksomheden udover det rent museums-mæssige i en tilnærmelse til kulturcentertanken. I de fleste tilfælde vil museernes økonomi dog under de gældende tilskudsforhold sætte ret snævre grænser for udstillingsaktiviteten.

Flere af museerne har på grund af ombygning eller opførelse af ny museumsbygning midlertidigt være hæmmet i deres udfoldelsesmuligheder.

Bygningsforholdene

Museumsbygningerne skal som nævnt tilvejebringes ved lokal indsats og offervilje. Ministeriet kan dog i tilfælde, hvor betydelige beløb til rejsning af egnede museumsbygninger er tilvejebragt fra stedlig side, undtagelsesvis søge disse suppleret med rente- og afdragsfrie statslån, der ifølge praksis ikke kan overstige en tredjedel af anlægsudgifterne. Som eksempler herpå kan nævnes et statslån på 1,7 mill. kr. til Århus Kunstmuseum til et byggeri på ialt ca. 5 mill. kr. og et statslån, der vil andrage ialt 5.210.000 kr. til en ny museumsbygning for kunstmuseet i Ålborg (Nordjyllands Kunstmuseum). Projektet til dette store nye museum, der vil koste ca. 16 mill. kr., er udført af den finske arkitekt Alvar Aalto. I overensstemmelse med moderne museumstanker vil bygningen ikke alene komme til at rumme lokaler til permanente og skiftende udstillinger, men tillige lokaler til foredrag, studiekredse, filmforevisninger, koncerter o. a.

Endvidere er der netop tilvejebragt et statslån på 667.000 kr. til Tønder Museum til opførelse af en tilbygning, der kan skabe en hensigtsmæssig ramme om museets fornemme samling af kunst og kunsthåndværk.

Sådanne statslån bevilges dog som nævnt kun i ganske særlige tilfælde. Uden statslån er der, også i de senere år, rejst enkelte nye museumsbygninger; således har Esbjerg kommune opført en kunstpavillon, hvor kunstmuseets samling har til huse i samme bygning som Vestjydsk Musikkonservatorium, og som med sin foredrags- og koncertsal og øvrige moderne lokaliteter danner hjemsted for et alsidigt kulturelt arbejde. Randers kommune er ved at afslutte opførelsen af et kulturhus, hvor både kunstmuseet og det kulturhistoriske museum får hjemsted tillige med folkebiblioteket. Der bliver en større sal og flere andre lokaler til rådighed for »kulturcenter-aktiviteter«.

Mange mindre museer må dog fremdeles affinde sig med dårlige lokaleforhold. Flere steder vil en flytning til nye lokaler, eventuelt til en selvstændig bygning være den ra-

tionelle løsning, mens problemerne andre steder vil kunne løses ved en modernisering af de eksisterende lokaler.

Lederspørgsmålet

Foruden kunstmuseernes økonomi og lokaleforhold er deres ledelsesforhold selvsagt af afgørende betydning for deres trivsel og kunstneriske standard.

Ved adskillige museer varetages ledelsen af kunstinteresserede mennesker, der er indtrådt i museumsbestyrelsen eller på anden måde har tilknytning til museet, og som udfører et idealistisk arbejde, der ofte har været grundlaget for museets oprettelse eller videreførelse og bestemmende for samlingernes vækst. Kunstlivet er dog nok rigest dér, hvor der ved museet findes en kunstkyndig og initiativrig daglig leder.

Selv om der bør herske en vidtgående frihed for de lokale kræfter i museernes bestyrelse, har man dog anset det for ønskeligt at kunne sikre, at der til et museum, der får statstilskud, enten er knyttet en faglig leder - kunsthistoriker eller museumsmand - eller en kunstkyndig konsulent til bistand for den daglige ledelse ved kunstkøb, billedophængning, arrangement af særudstillinger og vandredstillinger o. lign.

Det er derfor bestemt i loven, at Statens Kunstmuseumsnavn kan kræve, at der til museer uden kunstkyndigt personale knyttes en af nævnet godkendt kunstkyndig konsulent.

For at modvirke ensrettethed bør samme person ikke være konsulent for mere end ganske få museer, og personskifte bør om muligt finde sted efter et kortere åremål.

Problematikken er på flere punkter forskellig for de kulturhistoriske museer og for kunstmuseerne. Udgravningsarbejde og forskning, som er så afgørende for de første, er ved kunstmuseerne tildels erstattet af et æstetisk-kunsthistorisk arbejde med de erhvervede kunstværker. Udstillingskravene er andre, arbejdet i relation til publikum er et andet. Selve museumsgenstandene tilvejebringes i mindre grad som led i en systematisk indsamling, og dette gælder specielt jo videre et område inden for dansk kunst, det pågældende museum illustrerer. De nødvendige anskaffelser af kunstværker til supplerung af samlingerne kræver oftest store midler,

mens de kulturhistoriske museer sjældnere har store udgifter i forbindelse med genstandserhvervelser.

Fremtidig lovgivning

Generelt kan det siges, at kunstmuseumsloven har haft særdeles gode virkninger for de store kunstmuseer, f. eks. i Århus og Odense og for de mindre museer, der har kunnet opnå et statstilskud på 100 % af de tilskudsberettigende stedlige tilskud.

Derimod har loven ikke fuldt ud kunnet tilgodese de tilskudsbehov, som mellemstore museer som f. eks. museerne i Randers, Esbjerg og Ålborg har haft. Disse museer befinder sig i en kraftig ekspansion, og tilskud fra staten har ifølge lovens maksimeringsbestemmelser ikke kunnet ydes i et rimeligt forhold til de kommunale tilskud.

En revision af kunstmuseumsloven er derfor ønskelig. Det er i øvrigt bestemt i selve loven, der jo er den første kunstmuseumslov i Danmark, at forslag til revision af loven skal forelægges folketinget i samlingen 1968-69.

Ministeriet har efter forhandlinger med Foreningen af danske kunstmuseer i provinsen udarbejdet et sådant forslag, hvorved man i øvrigt har tilstræbt at tilvejebringe den størst mulige ensartethed imellem kunstmuseumsloven og loven om de kulturhistoriske lokalmuseer. De to museumstyper har flere fælles end afvigende træk, og de har flere steder til huse i samme bygning.

Visse lovmæssige forskelle tænkes dog opretholdt.

Der søges således ikke i kunstmuseumsloven indført en sondring svarende til sondringen imellem landsdelsmuseer og andre lokalmuseer; endvidere bør spørgsmålet om museums-pædagoger (se side 164) formentlig finde en anden løsning ved kunstmuseerne end ved de kulturhistoriske lokalmuseer. En særbevilling til indkøb af kunst bør formentlig også oprettholdes for kunstmuseernes vedkommende.

Af lighedspunkter mellem de to lovudkast er der - udover forslag om en forbedring af tilskudsreglerne bl. a. ved forhøjelse af maksimum for statens tilskud - navnlig indføjelser af bestemmelser om en særlig, omend begrænset, støtte til »kulturcenter-virksomhed« til museer, der ønsker at tage et sådant arbejde op.

Med hensyn til den fremtidige udvikling henvises til det i afsnittet om De kulturhistoriske lokalmuseer side 164 anførte om den ændrede kommunestruktur. Hvis kunstmuseerne skal bestå, vil det næppe være forsvarligt at forlade det hidtidige princip, hvorefter staten ved ydelse af statstilskud i forhold til den stedlige indsats præmierer de kommuner, der tager denne kulturelle opgave op.

Kulturministeriet har hidtil i konsekvens af dette princip søgt at følge en anerkendelsesværdig lokal indsats op med ydelse af støtte, men ikke ønsket at planlægge i den forstand, at man i første række har fremmet initiativer i de dele af landet, der er underforsynet med museer, og vist tilbageholdenhed over for initiativer, der opstår i landsdele, der i forvejen er velforsynede. Det har været en kulturpolitisk grundsætning, at ministeriet ikke selv på denne måde burde dirigere kulturlivet og dets geografiske spredning. Dette standpunkt må nok revideres, efterhånden som landsplanlægning bliver et anvendeligt instrument i udformningen af det fremtidige samfund. Allerede på kort sigt vil vanskelighederne ved at indpasse samtlige ønskede nye museumsopgaver inden for rammen af det økonomisk mulige føre med sig, at en prioritering ud fra ovennævnte eller andre principper må finde sted.

Det kan i vor tid med dens udviklede trafikforhold ikke være nødvendigt, at et lokalt kunstmuseum skal give et så fyldestgørende billede som muligt af den kunsthistoriske udvikling i Danmark gennem måske flere århundreder - og således i virkeligheden fungere som en mindre udgave, men unægtelig også en mindre tilfredsstillende udgave, af Statens Museum for Kunst. Museer, der koncentrerer sig om en afgrænset periode eller om beslægtede kunstnere, og ikke altid blot danske, vil i langt højere grad have mulighed for at blive samlinger af kunstnerisk og pædagogisk værdi.

Mellem sådanne specialmuseer burde der etableres et samarbejde inden for et rimeligt geografisk område, eventuelt med udveksling af særudstillinger og visse fællesarrangementer, hvorved en landsdels samlinger kunne bringes til at vise en kunstnerisk udvikling i en perspektivrig sammenhæng.

Vigtigt er det også, at samarbejdet imellem skole og museum og samarbejdet med kunstforeningerne udbygges.

Andre museer

I de foregående afsnit er behandlet de kulturhistoriske lokalmuseer og kunstmuseer i provinsen, som oppebærer statstilskud i henhold til de to derom gældende love. Dermed er museumsområderne imidlertid ingenlunde udtømmende beskrevet. Uden for området af de to støttelove er der såvel kulturhistoriske museer som kunstmuseer af allerstørste betydning. Oversigten over Danmarks museer, som følger efter dette afsnit, viser dette.

En udførlig gennemgang af samtlige øvrige museer er umulig alene af pladsmæssige grunde. og man vil i det følgende inddrænke sig til en kort omtale af nogle af de mest betydningsfulde af dem.

Inden for det historiske område indtager Rosenborg Slot og Frederiksborg Slot en særstilling. Den kongelige samling på *Rosenborg Slot* blev grundlagt omkring 1660 og ejes stadig af Kongen. Her findes de danske kronjuveler og portrætter af den kongelige familie sammen med private ejendele og samlinger, som omfatter dragter, våben, smykker og mange guld- og sølvsager m. v. Specielt må nævnes den venetianske glassamling.

Det nationalhistoriske museum på *Frederiksborg Slot* blev oprettet i 1878 ved en storlået gave fra brygger J. C. Jacobsen og udgør en særlig afdeling af Carlsbergfondet. Museet indeholder malerier, møbler og kunstgenstande fra det 16. århundrede til vore dage. Samlingen af portrætter af danske historiske personligheder er enestående.

Et tredje historisk slot er *Kronborg*. Efter en gennemgribende restaurering af slottet har man anskaffet møbler og gobeliner og op hængt malerier bl. a. udlånt fra Statens Museum for Kunst og Frederiksborgmuseet, således at den besøgende får et virkeligt indtryk af rummenes dimensioner og af det liv og den kongelige pragt. der i fortiden udfoldede sig i dem.

En afdeling af slottet afgiver plads til *Handels- og Søfartsmuseet*, hvis samlinger består af malerier, tegninger, skibsmodeller, nautiske instrumenter, søkort etc., alt til belysning af dansk handels- og søfartshistorie fra de ældste tider op til vore dage.

Det danske Kunstindustrimuseum er oprettet i 1890 af Industriforeningen i København med støtte af brygger Carl Jacobsen. Samlingen omfatter kunsthåndværk fra middelalder-

ren til vore dage og en særlig omfattende repræsentation af danske møbler og københavnsk porcelæn.

Tøjhusmuseet er en historisk samling af våben fra ca. år 1600; det illustrerer våbenenes udvikling i Europa. Museet indeholder endvidere uniformer og faner m. v.

Orlogsmuseet er et nyoprettet museum, der viser skibsmodeller, navigationsinstrumenter, våben og billeder fra flådens historie.

En række kunstmuseer skylder private donationer deres oprindelse.

Ny Carlsberg Glyptoteket er oprettet i 1888 af brygger Carl Jacobsen og hustru Otilia Jacobsen. Det indeholder den største samling i Norden af oldtidskunst, fortrinsvis skulptur, fra Ægypten, den nære Orient, Grækenland og Italien. De franske impressionister er rigt repræsenteret i dette museum, og også en betydelig samling af dansk billedkunst fra det 19. og 20. århundrede ses her.

Den Hirschsprungeske Samling, der er skænket af tobaksfabrikant Heinrich Hirschsprung og hustru indeholder en udsøgt samling af dansk kunst fra det 19. århundrede med hovedvægten lagt på guldaldermalernes og Skaensmalerne.

Ordrupgaardssamlingen er ligeledes et statsmuseum, der er skænket af etatsråd Wilhelm Hansen og hustru Henny Hansen. Dette museums fornemste kunstværker er den meget betydelige og internationalt kendte samling af fransk malerkunst og skulptur fra det 19. århundrede.

Thorvaldsens Museum er oprettet af kunstneren selv i 1836. Det omfatter hans egne værker, hans samlinger af malerier og klassiske antikviteter samt personlige minder om ham.

J. F. Willumsen Museet i Frederikssund viser hovedsagelig de egne kunstværker, som kunstneren har skænket byen.

Driften af de ovennævnte kunstmuseer er med undtagelse af Thorvaldsens Museum, der sorterer under Københavns kommune, sikret af staten ved speciel lovgivning for hvert enkelt museum.

Oprettelse af museer for én enkelt kunstner, sædvanligvis baseret på et gavebrev eller testamentarisk bestemmelse og betinget af, at det offentlige tilvejebringer og sikrer driften af en museumsbygning, hvor samlingerne skal

udstilles, frembyder særlige problemer af ikke blot økonomisk, men også af kunstopolitisk natur.

Uden sigte på de to netop nævnte museer for enkeltkunstnere kan man rejse det spørgsmål, om en eftertid vil vurdere netop denne kunstner så højt som hans samtidige, der sikrede hans kunst for sene tider? Bør hans værker isoleres fra anden kunst fra den pågældende periode eller ville den måske have fået et videre perspektiv ved at betragtes i en større sammenhæng? Vil museer med så begrænset et sigte vedblivende kunne påkalde publikums interesse?

Louisiana Museet i Humlebæk må siges at indtage en særstilling blandt kunstmuseerne. I moderne, arkitektonisk smukke bygninger beliggende ud til Øresund har museets stifter Knud W. Jensen formået at skabe en institution, som i høj grad har publikums interesse. Museet råder over en permanent udstilling af moderne dansk og udenlandsk kunst, men viser hvert år adskillige specialudstillinger af høj kvalitet, hentet hertil fra udlandet.

En gruppe museer, som har vist sig at give publikum et særligt udbytte, er de museer, hvor et bymæssigt miljø eller landskabelig skønhed indgår som naturlig bestanddel af selve museet. Dette gælder Den gamle By i Århus, Den fynske Landsby ved Odense, Den gamle Landsby på Hjerl Hede samt Forhistorisk Museum på Moesgård uden for Århus.

Der har altid været en nøje sammenhæng imellem den videnskabelige forskning på universiteterne og de offentlige samlinger. Flere af de museumsgenstande, der i dag findes på de danske museer, hidrører således fra lærde forskeres samlinger, f. eks. Ole Worms samling fra det 17. århundrede, der indgik i Det kgl. Kunstkammer. Direkte tilknytning til Københavns universitet har Medicinsk-historisk Museum, Mineralogisk Museum og Zoologisk Museum, der forbereder udflytning til universitetsparken, hvor museet i 1970 forventes at kunne genåbne sin udstilling.

De store århusianske museer er alle tæt knyttet til Århus universitet, såvel Forhistorisk Museum som Århus Kunstmuseum er tilføjede universitetsinstitutioner. Naturhistorisk Museum ved Århus universitet forener videnskabelige laboratorier med den mest moderne

udstillingsform, hvor dyrene vises i deres naturlige omgivelser.

I forbindelse hermed bør nævnes den betydning, de zoologiske haver har både for befolkningen og for forskere.

En række specialmuseer dækker så forskelligartede områder som *teknik*: Danmarks tekniske Museum i Helsingør, *musik*: Musikhistorisk Museum og Claudius Samling samt *teater*: Teaterhistorisk Museum, Hofteatret.

Ministeriet for kulturelle anliggender modtager hvert år ansøgninger, som forekommer klart støtteværdige, men som man af økonomiske grunde er nødt til at afslå. Den nye bevillingspraksis, hvorefter der hvert år udarbejdes budgetoverslag for tre-årige perioder, skulle i nogen grad muliggøre en prioritering af opgaverne, men det vil næppe kunne undgås, at visse værdifulde opgaver ikke kan indpasses i budgetoverslagene inden for en rimelig årrække.

Som eksempler på sådanne sager inden for museumsområdet kan nævnes planerne om oprettelse af »*Nordvestfynsmuseet*« og projektet om etablering af et *museum på Lindholm Høje* ved Nørresundby.

»*Nordvestfynsmuseet*« er tænkt som en forening af et museum og en pædagogisk anlagt fremstilling af Nordvestfyns tilblivelse og historie fra Istiden op til nutiden. Det er meningen at anskueliggøre landets tilblivelse ved hjælp af reliefkort, fotografier, blokdiagrammer m. v. Det er tanken kun at opstille genstande, fundne på egnen omkring Båring banke og Røjle klint, ikke at indrette egentlige museumssamlinger. Institutionen skal belyse befolkningsudviklingen, kirkebyggeriet, skolehistorie m. v.

Statens udgift ville være et rente- og afdragsfrit statslån på 100-150.000 kr.

Vikingetidsfundene på *Lindholm Høje* ligger inden for et område, der tilhører Nørresundby kommune, hvis kulturudvalg sammen med foretningsudvalget for Limfjordbyernes fælleskommunale kulturudvalg agter at rejse et museum på Lindholm Høje. Det drejer sig om en bygning, der - udover museum med udstillingslokale, magasin og studierum - også indeholder restaurant.

Såvel »*Nordvestfynsmuseet*« som *Lindholm Høje* falder uden for de tilskudsmuligheder, som loven om de kulturhistoriske lokalmuseer åbner, men måske netop derfor burde der

være en vis begrænset mulighed for ved éngangstilskud at støtte sådanne initiativer.

Som foran anført skylder en række kulturhistoriske lokalmuseer og mange specialmuseer privat initiativ og private donationer deres oprettelse. Man er ofte tilbøjelig til at betragte de private mæceners tid som værende forbi, idet man går ud fra, at staten og de kommunale myndigheder har overtaget den mæcenatvirksomhed, som tidligere blev udøvet af kongerne, kirkerne, adelen og private borgere. Dette behøvede imidlertid ikke at være rigtigt, hvis skattelovgivningen var venligere stemt over for de almennyttige kulturelle formål. De nuværende regler i ligningsloven om iradrag af gaver på mindst 100 kr. og højst 1.000 kr. til almennyttige formål ansører ingen mæcener.

»Zoologisk Haves Venners Fond«, der er en selvejende institution, hvis formål er at virke

til gavn for Zoologisk Have, modtager på de årlige finanslove et statstilskud på 100.000 kr. I finansårene 1965-66-1968-69 anvendtes statstilskuddene til afdrag på restkøbesummen for Kongskilde Møllegård, hvortil staten har ydet et rente- og afdragsfrit lån på 250.000 kr. Ministeriet arbejder for tiden med planer om en forhøjelse af statstilskuddet til Zoologisk Have. I finansåret 1969-70 foreslås tilskuddet således forhøjet til 200.000 kr. til imødegåelse af havens nuværende økonomiske vanskeligheder, men det er meningen senere at fremsætte lovforslag om statstilskud til Zoologisk Have, hvis der kan opnås enighed om byrdefordelingen mellem staten og hovedstadskommunerne.

Væsentlige pædagogiske, videnskabelige og turistmæssige hensyn tilsiger, at det offentlige i princippet stiller sig imødekommende over for ønskerne om at sikre en høj standard for landets zoologiske have.

Museer i Danmark

- Åbenrå.*
Åbenrå Museum, H. P. Hanssensgade 33.
»Lille Kolstrupgård«.
- Ålborg.*
Ålborg historiske Museum, Algade 48. Anneks: »Haraldslund«, Kastelvej 83.
Nordjyllands Kunstmuseum, Algade 48, Ålborg.
- Århus.*
Århus Kunstmuseum, Vennelystparken, Århus.
Dansk Pressemuseum, Strandvejen 90.
Forhistorisk Museum, Vester Allé. Anneks: »Moesgaard«.
Købstadsmuseet »Den gamle By«, Vesterbrogade.
Naturhistorisk Museum, Universitetsparken.
- Ars.*
Vesthimmerlands Museum.
- Als.*
Hjemstavns museet.
- Assens.*
Mands Samling.
Willemoesgårdens Mindestuer, Østergade 36.
- Auning.*
Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum.
- Aunslev.*
Aunslev Sognemuseum.
- Ballerup.*
Ballerup Sognemuseum.
- Bjerringbro.*
Bjerringbro Sognemuseum.
- Bogense.*
Nordfyns Museum, Rådhuset.
- Brande.*
Brande Museum, Godsbanegade.
- Brede pr. Lyngby.*
Fiskerimuseet.
Nationalmuseet (særudstillinger).
- Bregninge pr. Svendborg.*
Tåsinge Skipperhjem og Folkemindesamling.
- Christiansfeld.*
Brødremenighedens Museum.
- Christiansø pr. Svaneke.*
Christiansø museet.
- Clausholm.*
Clausholm Slot pr. Randers.
- Diernisse pr. Fåborg.*
Karleko Mølle.

- Dragør.*
Dragør Museum, Havnen.
- Ebeltoft.*
Den gamle Farvergård.
Ebeltoft Museum.
Fregatten »Jylland«.
- Emborg.*
Øm Kloster Museum pr. Skanderborg.
- Engesvang.**
Klosterlundmuseet.
- Esbjerg.*
Esbjerg Kunstforenings Samling, Kunstpavil-
lonen, Byparken, Havnegade.
Esbjerg Museum, Finsensgade 1.
Fiskeri- og Søfartsmuseet.
- Espergærde.*
Tikøb Sogns historisk- pædagogiske Samling,
Stoholmsvej.
- Fåborg.*
Den gamle Gård, Holkegade.
Fåborg Museum.
- Fårevejle.*
Fårevejle Museum.
- Fredensborg.*
Olaf Poulsens Mindestuer, Slotsgade.
- Fredericia.*
Fredericia Museum, Jernbanegade.
- Frederikshavn.*
Krudttårnmuseet.
- Frederikssund.*
J. F. Willumsens Museum, Jenriksvej, Frede-
rikssund.
- Frederiksværk.*
Frederiksværk og Omegns Museum, Torvet.
Krudtværksmuseet.
- Fur.**
Fur Museum, Nederby.
- Gammel Ry.*
Gudenåmuseet pr. Ry.
- Gilleleje.*
Gilleleje Museum.
- Glud.**
Glud Museum, Glud pr. Horsens.
- Godthåb (Grønland).*
Grønlands Landsmuseum.
- Grenå.*
Djurslands Museum, Søndergade 1.
- Grindsted.*
Grindsted og Omegns Museum, Borgergade.
- Gudhjem.*
Hjemstavnsmuseet.
- Gummerup.*
Vestfyns Hjemstavnsgård pr. Glamsbjerg.
- Haderslev.*
Haderslev Amts Museum, Åstrupvej.
Vognmuseet.
- Haderup.*
Haderup Sognemuseum pr. Skive.
- Hellebæk.*
Hellebæk Museum.
- Helsingør.*
Danmarks tekniske Museum.
Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.
Helsingør Bymuseum, Marienlyst.
Kronborg.
- Herning.*
Herning Museum, Museumsgade.
- Hillerød.*
Det national-historiske Museum på Frederiks-
borg Slot.
Nordsjællandsk Folkemuseum.
Æbelholt Klostermuseum.
- Hjerl Hede.*
Frilandsmuseet Hjerl Hede, Sevel pr. Vinde-
rup.
- Hjørring.*
Hjørring Kunstmuseum.
Vendsyssels historiske Museum, Museumsgade.
- Hobro.*
Hobro Museum, Vestergade 21.
- Holbæk.*
Museet for Holbæk og Omegn, Klosterstræde
16.
Holstebro.
Holstebro Kunstmuseum.
Holstebro Museum, Lystanlægget.
- Home, Fyn.*
Horne Sognemuseum.
- Hornslet.*
Rosenholm.
- Horsens.*
Horsens Museum, Sundvej 1 A.
- Humblebæk.*
Louisiana, Gl. Strandvej 13, Humlebæk.

- Hundested.*
Knud Rasmussen-museet.
- Højerup* (ved Store Heddinge).
Stevns Museum.
- Hørsholm.*
Hørsholm Egns Museum, Søndre Jagtvej 2.
Jagt- og Skovbrugsmuseet.
- Høve.*
Hjemstavns-museet pr. Asnæs.
- Jels.*
Jels Sognemuseum.
- Jægerspris.*
Jægerspris Slot.
- Kalundborg.*
Kalundborg og Omegns Museum, Lindegården.
- Kerteminde.*
Kerteminde Museum, Langegade.
- Kildekrog.*
Rudolph Tegner Museet.
- Kjellerup.*
Kjellerup Sognemuseum.
- Kolding.*
Kolding Kunstforenings Kunstsamling.
Museet på Koldinghus.
- Kvanløse.*
Kvanløse Sognemuseum pr. Holbæk.
- København.*
Amagermuseet, Store Magleby.
Astronomisk-historisk Samling, Rundetårn.
Bakkehusemuseet, Rahbeks Allé 23, V.
Biologisk Studiesamling, Håbets Allé 5, Brønshøj.
Brøstes Samling.
B. 8c W. Museum, Strandgade 4, K.
Carl Claudius' musikhistoriske Samling, Carit Etlarsvej 3, V.
Carlsberg Museum, Valby Langgade 1, Valby.
Dansk Folkemuseum (Nationalmuseets 3. afdeling), Frederiksholms Kanal 12, K.
Dansk Landbrugsmuseum, Kgs. Lyngby.
Dansk Post- og Telegrafmuseum, Vesterbrogade 59, V.
Davids Samling, Kronprinsessegade 30, K.
Det danske Filmmuseum, Sønder voldstræde, K.
Fisken og Havet, Jægersborg Allé 1 D, Charlottenlund.
Frihedsmuseet, Esplanaden, 0.
Frilandsmuseet (Nationalmuseets 7. afdeling),
Kongevejen 100, Kgs. Lyngby.
Den Hirschsprungeske Samling, Stockholmsgade 20, 0.
Jernbanemuseet, Sølvgade 40 F., K.
Københavns Bymuseum, Vesterbrogade 59, V.
Medicinsk-historisk Museum, Bredgade 62, K.
Mineralogisk Museum, Øster Voldgade 7, K.
Mosaik Trossamfunds Museum, Ny Kongensgade, K.
Musikhistorisk Museum, Åbenrå 34, K.
Nationalmuseet (afdeling 1-6), Frederiksholms Kanal 12, K.
Nyboders Mindestuer, Skt. Paulsgade 20, K.
Ny Carlsberg Glyptotek, Dantes Plads, V.
Ordrupgaard Malerisamling, Vilvordevej 110, Charlottenlund.
Orlogsmuseet, Skt. Nicolai Kirke.
Rigsarkivet, Det historiske Museum.
De danske kongers kronologiske samlinger på Rosenborg Slot. Øster Voldgade 4 A, K.
Sophienholm, Nybrovej 401, Lyngby.
Statens Museum for Kunst, Sølvgade. Anneks: Kastelsvej, 0.
Statens pædagogiske Studiesamling, Frederiksberg Allé 22, V.
Teaterhistorisk Museum, Christiansborg Ridebane 18, K.
T.S. Museet, Struenseegade 15, N.
Tøjhusmuseet, Tøjhusgade 3, K.
Wesselstjerne, Gråbrødretorv 3, K.
Zoologisk Museum, Krystalgade 25, K.
Øregård Museum, Ørehøj Allé 2, Hellerup.
- Køge.*
Køge Museum, Nørregade 4.
- Lejre.*
Historisk-arkæologisk forsøgscenter.
- Lemvig.*
Museet for Lemvig og Omegn, Vesterhus.
- Lerchenborg.*
Lerchenborg pr. Kalundborg.
- Liselund.*
Liselund gamle Slot, pr. Borre.
- Lysgård.*
»E Bindstouw«, pr. Skelhøje.
- Læsø.*
Læsø Hjemstavnsmuseum, Byrum.
- Løgstør.*
Limfjordsmuseet.
- Løkken.*
Løkken Museum.

Mariager.

Mariager og Omegns Museum, Kirkegade.

Maribo.

Lolland-Falsters Stiftsmuseum, Jernbanegade 22.

Marstal.

Marstal og Omegns Museum, Prinsensgade 4.

Middelfart.

Middelfart Museum, Brogade 6.

Mjøsning.**Mjøsning Museum.****Nivå.**

Nivaagaards Malerisamling.

Nordby (Fanø).

Fanø Museum, Skolevej.

Nyborg.

Nyborg Museum, Slotsgade 11.

Nyborg Slot.

Nykøbing F.

Falsters Minder, Langgade 1.

Nykøbing M.

Morsland historiske Museum, Dueholmgade.

Nykøbing S.

Anneberg Samlingerne.

Odsherreds Folkemuseum, Kirkestræde.

Nysted.

Ålholm Automobil Museum.

Ny sø ved Præstø.

Thorvaldsen Samlingen på Nysø.

Nærum.

Søllerød kommunes Museum, Nærum Ungdomsgård.

Næstved.

Gavnø.

Museet for Næstved og Omegn, Ringstedgade 1.

Odder.

Odder Museum, Møllevvej 5.

Odense.

Fyns Stifts Kunstmuseum, Jernbanegade 3.

Møntestræde, Overgade 48-50.

Den fynske Landsby, Sejerskovvej, Hjallesø.

H. C. Andersens Hus, Hans Jensens Stræde.

H. C. Andersens Barndomshjem, Munkemøllestræde.

Carl Nielsens Barndomshjem, Nørre Lyndelse.

Orø.

Orø Museum pr. Holbæk.

Otterup.

Otterup Museum.

Pederstrup.

Reventlow-Museet pr. Torrig.

Randers.

Randers historiske Museum, Fischersgade.

Randers Kunstmuseum.

Rebild.

Blokhusmuseet, pr. Skørping.

Spillemandsmuseet, pr. Skørping.

Reersø.

Reersø Museum, pr. Gørløv Sjø.

Ribe.

Den antikvariske Samling, **Quedens'** Gaard.

Ribe Kunstmuseum.

Ribe Rådhusamling, Rådhuset.

Ringe.

Ringe Museum, Algade 58.

Ringkøbing.

Ringkøbing Museum, Museumspladsen.

Roskilde.

Roskilde Museum, St. Olsegade 18.

Rudkøbing.

Langelands Museum, Jens Winthersvej.

Rømø.

Kommandørgården, Toftum.

Rønne.

Bornholms Museum, Skt. Mortens Gade 29.

Sandvig (Bornholm).

»Tømmerhuset« i Sandvig.

Silkeborg.

Silkeborg Kunstmuseum, Hostrupsgade.

Silkeborg Museum, Hovedgårdsvej.

Skagen.

Skagens Fortidsminder, P. K. Nielsensvej.

Skagens Museum, Brøndumsvej.

Skanderborg.

Skanderborg Museum.

Skive.

Skive Museum.

Skjern.

Skjern Museum.

Sorø.

Kunstmuseet i Sorø, Storgade 9.

Sorø Amts Museum, Storgade 17.

- Spentrup.*
Blichers Mindestuer, Spentrup Præstegård.
- Spøttrup.*
Spøttrup.
- Stege.*
Møns Museum, Storegade 75.
- Stenstrup (Sjælland).*
Stenstrup Museum, pr. Højby.
- Struer.*
Struer Museum, Søndergade 23.
- Svendborg.*
Svendborg Amts Kunstforenings Museum.
Svendborg Amts Afuseum, Fruestræde.
- Sæby.*
Sæby Museum, Søndergade 3.
- Sønderborg.*
Museet på Sønderborg Slot.
- Tersløse.*
Tersløsegård pr. Dianalund.
- Them.*
Them Fortidsminder.
- Thisted.*
Thisted Museum, Jernbanegade 4.
- Thorning.*
Blicher-Museet, pr. Kjellerup.
- Torshavn (Færøerne).*
Føroya Fornminissavn.
- Tranebjerg.*
Samsø Museum.
- Try.*
Hjemstavns museet for Østvendssyssel, pr. Dronningslund.
- Tønder.*
Tønder Museum, Kongevejen.
- Udby.*
Grundtvigs mindestuer, Udby Præstegård, pr. Lundby.
- Vandel.*
Randbøl Sogns Museum.
- Varde.*
Museet for Varde By og Omegn, Lundvej.
- Vejen.*
Vejen Kunstmuseum, Østergade 4.
- Vejle.*
Vejle Museum, Flegborg.
- Viborg.*
Hedeselskabets Museum.
Skovgaard Museet, Set. Mogensgade 3.
Viborg Stiftsmuseum, Gammeltorv.
- Voergård.*
Voergård pr. Præstbo.
- Vordingborg.*
Sydsjællands Museum.
- Værløse.*
Værløse Sognemuseum.
- Ærøskøbing.*
Hammerichs Hus, Gyden.
Ærø Museum, Brogade 5.
- Ølgod.*
Ølgod Museum.

Antal besøg på museer og i zoologiske haver
(udarbejdet på grundlag af Statistisk Årbog for 1964—1968)

	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
I. Kulturhist. museer ..	2.871.000	2.926.000	2.999.000	3.240.000	3.293.000	3.198.000	3.219.000
A. Nationalmuseet og tilknyttede museer	740.000	763.000	769.000	962.000	1.022.000	995.000	1.046.000
Heraf:							
Nationalmuseet	186.000	215.922	262.400	260.000	292.000	263.300	320.600
Frihedsmuseet	122.500	110.767	107.000	125.000	139.000	163.883	164.091
Frilandsmuseet	110.700	117.601	101.000	139.000	152.000	131.106	132.371
Kalø Slotsruin	55.000	50.000	40.000	38.000	38.000	35.000	30.000
Hammershus Ruiner, Sandvig	51.000	55.000	55.000	200.000	200.000	225.000	230.000
Gåsetårnet, Vordingb.	49.105	50.297	48.148	42.025	41.267	35.633	32.816
Vikingskibet, Ladby .	31.600	30.274	24.695	27.265	26.900	23.400	23.400
Vikingeborgen »Trelleborg«	29.748	31.519	34.321	31.584	35.191	23.900	26.900
Kommandørgården, Rømø	24.400	24.550	24.550	24.500	25.000	23.500	28.100
Nyborg Slot (Danehofslottet)	24.208	21.226	20.603	23.002	21.696	23.781	20.558
Vikingeborgen »Fyrkat«	22.500	22.739	17.300	20.500	20.900	30.953	19.592
B. Lokalmuseer i alt ...	681.000	697.000	730.000	741.000	756.000	726.000	741.000
Heraf:							
Sønderborg Slot	66.000	66.000	63.000	75.000	57.000	57.200	55.800
Koldinghus, Kolding .	62.880	60.988	59.110	57.756	59.027	44.835	43.149
Ebeltoft Museum ...	58.678	54.516	49.598	46.616	45.000	45.700	49.200
Forhistorisk Museum, Århus	54.356	59.698	34.583	48.107	50.000	51.260	42.066
Københ.s Bymuseum .	51.017	50.406	107.358	85.184	76.774	82.662	88.768
Silkeborg Museum ..	24.850	25.700	26.100	32.000	31.500	35.000	30.000
Ålborg hist. Museum .	18.908	14.492	29.266	16.100	22.098	16.024	4.512
Fyns Stiftsmuseum, Odense	18.545	15.882	17.283	13.861	22.191	19.437	17.534
Marstal og Omegns Museum	16.500	17.000	18.000	20.000	20.000	20.000	20.000
»E Bindstouw«, Lysgård	15.000	17.000	16.500	16.500	18.000	20.000	19.000
C. Specialmuseer i alt ..	1.450.000	1.466.000	1.500.000	1.537.000	1.515.000	1.477.000	1.432.000
a. Heraf i København:							
Carlsberg Museum ..	120.000	120.000	121.767	108.000	125.000	120.000	127.000
Roserborg Slot	99.095	96.429	106.545	116.624	123.252	102.394	92.590
Tøjhusmuseet	59.700	62.700	68.200	80.600	64.420	60.012	66.191
Kunstindustrimuseet .	57.114	66.120	80.777	69.249	50.694	69.049	55.761
Dansk Post- og Tele- grafmuseum	29.041	26.610	39.806	30.965	26.064	25.577	25.402
Ruinerne under Christiansborg	22.696	22.526	24.215	30.111	25.111	25.481	30.325

	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
b. Heraf uden for København:							
Frederiksborg Slot, Hillerød	246.229	237.352	235.994	251.108	239.483	227.739	241.118
H. C. Andersens Hus, Odense	139.869	135.796	135.272	143.616	146.150	133.866	126.932
»Den gamle Landsby«, Hjerl Hede	133.000	174.500	179.500	151.000	154.000	170.000	138.000
Handels- og Søfartsmuseet, Kronborg . . .	90.590	94.163	98.400	108.716	103.882	103.882	103.364
»Den fynske Landsby«, Odense	71.343	67.985	55.589	53.583	63.513	62.559	56.799
»Den gamle By«, Århus Højerup gl. Kirke, Stevns	60.000	55.000	50.000	50.000	50.000	30.000	30.000
Fregatten »Jylland«, Ebeltoft Havn	53.231	29.984	35.328	41.102	50.000	46.420	48.746
ØmKloster Museum, Emborg	29.581	30.978	30.175	31.663	33.073	28.048	26.172
Blokhusmuseet, Rebild	20.151	25.151	24.587	23.878	23.370	24.397	24.175
Dansk Landbrugsmuseum, Lyngby	20.138	19.727	17.787	21.109	21.147	17.775	12.070
II. Kunstmuseer i alt . . .	749.000	680.000	679.000	622.000	639.000	632.000	620.000
Heraf:							
»Louisiana«, Humleb. Ny Carlsberg Glyptotek, Kbhvn.	213.111	220.472	244.771	159.573	174.108	204.911	193.160
Statens Museum for Kunst, Kbhvn.	126.221	100.235	106.462	119.667	128.038	162.000	175.000
Thorvaldsens Museum, Kbhvn.	125.750	133.614	108.152	112.393	121.968	22.253	11.419
Århus Kunstmuseum	78.104	79.199	77.737	81.628	71.611	70.986	78.269
A. J. Bundgårds Samling, Thingbæk	54.283						
J. F. Willumsen Museet, Frederikssund	32.871	31.970	28.768	29.669	27.487	27.172	26.987
Skagens Museum	22.071	19.797	16.553	15.019	18.975	10.862	12.787
	20.883	21.739	34.655	28.230	27.528	27.528	30.260
III. Naturvidenskabelige museer i alt	122.000	122.000	116.000	118.000	118.000	113.000	115.000
Heraf:							
Naturhist. Museum, Århus	71.353	74.818	72.634	73.137	72.776	72.577	79.729
Univ. zologiske Museum, Kbhvn.	41.858	39.139	36.012	37.374	39.128	34.920	29.772
I-III. I alt besøgt på museer	3.742.000	3.728.000	3.794.000	3.980.000	4.049.000	3.943.000	3.954.000

	<i>1961</i>	<i>1962</i>	<i>1963</i>	<i>1964</i>	<i>1965</i>	<i>1966</i>	<i>1967</i>
IV. Zoologiske Haver i alt	2.048.309	1.924.309	1.722.014	1.786.459	1.792.358	1.698.726	2.074.455
Zoologisk Have, Kbh.	1.143.439	1.088.377	1.038.936	1.064.279	1.020.715	886.633	1.156.684
Zoologisk Have, Odense	443.410	401.016	215.741	221.223	221.000	278.090	294.461
Zoologisk Have, Ålborg	213.918	218.525	257.402	260.374	272.656	272.656	354.995
Danmarks Akvarium, Charlottenlund	247.542	216.391	209.935	240.583	277.987	261.347	268.315

Kilde: Materiale i Danmarks Statistik.

BILLEDKUNST

Interessen for billedkunst har i de sidste årtier bredt sig til videre kredse af befolkningen, end man før har set. Alligevel er der langt igen, før billedkunsten i større almindelighed anerkendes som et betydningsfuldt og nødvendigt led i vort kulturmønster og som den væsentlige faktor, den er, som inspirerende og befordrende de skabende kræfter i samfundet.

For at kunne godtage værdierne i kunsten må man kende den, og dette kreever, at kunsten er tilgængelig, og at der spredes oplysning om den. Der må være et udbud af kunst og et tilbud om oplysning. Det er et urimeligt krav, at al kunst skal være umiddelbart forståelig. Alt, hvad vi mennesker kan og ved, har vi fået gennem en oplæringsproces. At denne gennemgås lettere af nogle end af andre, ændrer ikke det grundlæggende, at man skal oplæres. Dette ord må være forstået i moderne pædagogisk betydning ikke som indpiskning, men oplæring i at opleve. Om den enkeltes interesseområder under eller efter oplæringsprocessen i større eller mindre omfang dækker de kunstneriske felter, bør i sig selv ikke være afgørende for den enkeltes accept af kunstens samfundsmæssige værdi. Selv om de personlige interesser retter sig mod specielle emner, må man oplæres i respekt og tolerance over for andre emner. Har man lært det i forhold til kunsten? Har man fået tilstrækkelig oplysning om billedkunsten, har man mødt den i et sådant omfang og under sådanne forhold, at man kan tage stilling til den, som noget, der enten har værdi for en selv, eller har en velforstået værdi for de andre?

Hvor og hvordan formidles kendskab til og oplysning om billedkunst?

Vi har mulighed for at træffe billedkunsten adskillige steder i dagligdagen for ek-

sempel på torve og pladser, i anlæg og i kirker. Det er måske ikke altid lige betydelig kunst, og måske lægger vi slet ikke mærke til den.

Men navnlig kan vi møde den i vore kunstmuseer og i vore udstillingsbygninger eller faste udstillingslokaler. Vi har betydelige kunstsamlinger i de store museer i København og i de større provinsbyer, og vi har udmærkede samlinger i en række mindre byer landet over. Herom er der fortalt under afsnittet om museer. Af faste udstillingsbygninger og permanente udstillingslokaler har vi få, men i forbindelse med disse må naturligt nævnes hele den kreds af private kunstgallerier, som centreret i de større byer, men dog også forekommende i adskillige landdistrikter, drives af kunsthandlere eller af udstillingsgrupper på kommerciel basis.

På de nævnte steder kan man møde kunsten, hvis man søger derhen. Man kunne betegne disse institutioners og galleriers virksomhed som den mere *stationære* kunstformidling, selv om der naturligvis er tale om et ret nuanceret og forskelligt indhold i udstillingsvirksomheden.

Over for det stationære står da den *ambulante* kunstformidling, som i stigende omfang gennemføres i form af vandreudstillinger af kunst, oftest arrangeret af organisationer eller institutioner, som specielt er dannet til dette formål. Vandreudstillingerne er formentlig opstået ud fra et behov for at råde bod på mangelen på stationære udstillingsinstitutioner ude omkring i provinsen. I alt for mange egne i provinsen har man ingen mulighed for at få dækket sit behov for at se billedkunst. Der findes ingen udstillingssteder, og man er afhængig af, om kunsten selv kommer på besøg ved sjældnere lejligheder.

Udstillingsvirksomheder

Om museernes udstillingsvirksomhed tales andetsteds. Af egentlige kunstudstillingsbygninger har vi i realiteten kun to og en brøkdæl, og de ligger i København. Det er udstillingsbygningen ved Charlottenborg, Den Frie Udstillingsbygning og den såkaldte Trefoldigheden, der er en mere end beskedent træbarak.

Udstillingsbygningen ved Charlottenborg er opført i 1883 af den til Det kgl. Akademi for de skønne Kunster knyttede udstillingsfond. I henhold til lov af 24. juli 1880 deles udgifterne til bygningens vedligeholdelse og til skatter og afgifter af udstillingsfonden og staten med hver halvdel. Indtil slutningen af forrige århundrede opfyldte bygningen sit formål, som var at gennemføre to årlige kunstudstillinger, hvilket stort set dækkede datidens kunstneres udstillingsbehov. Staten har rådighedsret over ca. $\frac{1}{4}$ af udstillingsbygningens areal til akademiets skoler. Det bruges i dag til kunstakademiets bibliotek.

I begyndelsen af dette århundrede brød en gruppe kunstnere med den mere konservative Charlottenborgkomité og dannede »Den Frie Udstilling«, som i 1915 opførte den anden større udstillingsbygning efter tegninger af J. F. Willumsen og på en af Københavns kommune lejet grund ved Østerport.

»Trefoldigheden« stammer fra 1949. Det er en primitiv barak, hidrørende fra krigens tid og opstillet på en Københavns kommune tilhørende grund tæt ved Den Frie Udstillings bygning. Den tilhører nævnte udstillingsgruppe, men den kunstneriske aktivitet administreres af Kunstnernes Efterårsudstilling.

De to større udstillingsbygninger, der altså ejes og dirigeres af kunstnergrupperne Charlottenborgudstillingen og Den Frie Udstilling, lejes ud til andre kunstnergruppers udstillinger, så der uafbrudt er udstillinger i bygningerne gennem hele sæsonen.

Af grupeudstillinger findes to kategorier: de anerkendte og de ikke-ankendte udstillinger. Anerkendelsen meddeles af Det kgl. Akademi for de skønne Kunster, akademirådet, og er ikke, således som det ofte opfattes i offentligheden, en statsanerkendelse, selv om anerkendelsen, navnlig tidligere medførte visse særstillinger i forhold til det offentlige.

Til anerkendelsen knyttede der sig tidlige-

re den fordel, at undervisningsministeriets (senere kulturministeriets) bevilling til indkøb af kunst kun måtte bruges til indkøb på disse udstillinger. Efter at Statens Kunstfond er oprettet, har kulturministeriet ikke længere nogen indkøbsbevilling til kunst, og Statens Kunstfond er ikke bundet til at købe ind på de anerkendte udstillinger, men kan købe kunst overalt, på anerkendte udstillinger, på ikke-ankendte udstillinger, i private gallerier og direkte hos kunstnerne selv.

Den kommission, der køber dansk kunst til Statens Museum for Kunst, gallerikommis-sionen, har pligt til at møde op på de anerkendte udstillinger, men har selvfølgelig ret til også at købe andetsteds.

De anerkendte udstillinger er for tiden og indtil 31. marts 1970 følgende:

»Charlottenborgudstillingen« (både forårs- og efterårsudstillingen), »Grønningen«, »Kunstnernes Efterårsudstilling«, »Decembristerne«, »Den Frie Udstilling«, »Grafisk Kunstnersamfund«, »Corner«, »Koloristerne«, »Kammeraterne«, »Martsudstillingen«, »Majudstillingen«, »Oktoberudstillingen« (Odense), »Pro«, »Sex«, »M 59«, »Kunstnernes Påskeudstilling« (Århus), »Sommerudstillingen«, »Vinterudstillingen«.

Af disse er »Decembristerne«, »Corner«, »Kammeraterne«, »Koloristerne«, »Majudstillingen«, »M 59«, »Pro« og »Sommerudstillingen« sammensluttet i Unionen«.

»Unionen« er stiftet i 1937 som en forening af yngre anerkendte sammenslutninger af bildende kunstnere. Kun anerkendte kunstnersammenslutninger kan, og da på opfordring af Unionrådet, blive medlem.

Unionen har til formål at virke for frugt-bargørelsen af den samlede udstillende kunstnerstands fælles interesser ved udstillinger i ind- og udland, samt at yde sin indsats og bistand på fællesskabets vegne i forhold til institutioner og myndigheder.

Udenfor de anerkendte udstillinger står adskillige grupper, som ikke er anerkendte. Ikke-ankendelse kan skyldes, at akademirådet ikke har fundet sammenslutningen god nok til anerkendelse, men det kan ligesåvel skyldes, at gruppen ikke ønsker anerkendelse, idet den ønsker at manifestere sin frihed og uafhængighed.

Hovedproblemet for samtlige udstillingsgrupper er idag at skaffe lokaler til rimelig leje, således at de økonomiske problemer ved

at arrangere udstillinger ikke stiller sig hindrende i vejen for aktiviteten og initiativet.

De til udstillingsgrupperne hørende kunstnere bærer selv den økonomiske risiko. Hver gruppe er en slags interessentselskab. Først i nyere tid har de opnået en beskeden støtte fra det offentlige. Til fordeling blandt de anerkendte udstillinger stilles der årligt af tipsmidlerne et beløb på 50.000 kr. til rådighed, og det er også lykkedes at reservere et beløb til ikke-ankendte udstillinger på 10.000 kr. Beløbene fordeles på grundlag af indsendte regnskaber som hjælp til dækning af udstillingernes underskud.

Et særligt initiativ til etablering af et mere permanent udstillingslokale for billedkunst i København er taget af kommunen i samarbejde med den faglige organisation, Malende Kunstneres Sammenslutning. I Nikolaj Kirke, der er nedlagt som sådan, er hovedskibet og nordre sideskib i de senere år stillet til rådighed for en omfattende kunstudstillingsvirksomhed, som i kunstnerisk henseende suverænt administreres af M. K. S. Der er udstillinger ca. 200 dage om året med både omfattende blandede udstillinger og separatudstillinger.

Udstillingsgruppernes virksomhed er stort set et københavnsk foretagende. Kun i Odense og Århus holder hvert sted en enkelt gruppe til. Som et særligt udstillingsinitiativ af tilsvarende art som gruppeudstillingerne skal endelig nævnes den med kommunale tilskud igennem en årrække foranstaltede såkaldte Å-udstilling, der står for byerne Århus, Ålborg og Åbenrå, og den af »Unionen« i samarbejde med Herning Kunstforening foranstaltede udstilling på de årlige påskemesser i Herning. Den støttes af kulturministeriets kunstnerkomité's rådighedsmidler og kan betegnes som en slags afløser af kunstudstillingen på Købestævnet i Fredericia, der led skæbne med Købestævnet.

Som et permanent udstillingssted må man karakterisere Kunstforeningen i København. I dens lokaler på Gl. Strand foranstaltes hvert år et betydeligt antal udstillinger af både dansk og fremmed kunst, ofte i samarbejde med kulturministeriet inden for rammerne af bestående kulturaftaler med andre lande.

Ved siden af det beskrevne udstillingsliv, som opretholdes af kunstnere og kunstneriske institutioner og organisationer, tegner de pri-

vate, større eller mindre kunstgallerier sig for en meget betydelig del af landets udstillingsvirksomhed. Der er naturligt tale om en betydelig koncentration af gallerier i København og i de enkelte større provinsbyer, men et interessant træk har det været i de senere års udvikling, at større gallerier er skudt op ude på landet. Baggrunden herfor er formentlig, at etableringsomkostningerne er lavere, lokalemulighederne bedre, samtidig med at man kan følge turiststrømmen og søge at gøre sit galleri til et udflugtsmål.

Vandreudstillingsvirksomheden har taget vækst i årene efter den anden verdenskrig, især bygget op af tre større organisationer: Sammenslutningen af danske Kunstforeninger i Provinsen, Arbejdernes Kunstforening og Foreningen Kunst på Arbejdspladsen. Som betydningsfulde led i denne virksomhed indgår også institutionerne Gymnasieskolerne Vandreuudstilling, Seminariernes Vandreuudstilling og Skolernes Kunstforening, der som navnene angiver, har særlig relation til forskellige skoleformer og disses pædagogiske arbejde.

Sammenslutningen af danske Kunstforeninger i Provinsen sammensætter og tilbyder sine medlemmer udstillinger af billedkunst, som man tegner sig for til en favorabel pris.

For sæsonen 1967-68 er det oplyst, at 55 kunstforeninger var medlemmer af sammenslutningen, at der afholdtes 6 udstillinger om året pr. forening, og at 6 foreninger udstillede i egne lokaler, 18 i lokale museer, 13 i biblioteker, 25 i skoler og 2 på hoteller. 19 foreninger havde haft særarrangementer med fremvisning for skoler i forbindelse med udstillingerne.

Arbejdernes Kunstforening, der er en underafdeling af Arbejdernes Oplysningsforbund (AOF), arrangerer kunstudstillinger på arbejdspladser over hele landet.

I 1967 arrangeredes således 38 udstillinger.

Foreningen »Kunst på Arbejdspladsen« er en forening, der som medlemmer har virksomheder over hele landet. Virksomhederne betaler et kontingent for medlemskabet og »Kunst på Arbejdspladsen« tilbyder sine medlemmer kunstudstillinger til ophængning. Denne institution, der selv har indkøbt og ejer et stort antal kunstværker, arrangerede i 1967 omkring 300 udstillinger.

Gymnasiernes Vandreuudstillinger, hvis se-

kretariat henhører under direktoratet for gymnasieskolerne, arrangerede i året 1967-68 20 ophængninger af i alt 5 udstillinger på gymnasierne.

Seminiariernes Vandredstillinger, hvis sekretariat henhører under direktoratet for folkeskolen og seminarierne havde i 1967 17 ophængninger af i alt 3 forskellige udstillinger på seminarier.

Skolernes Kunstforening dannedes i 1957 som et rent københavnsk foretagende, der nu har udviklet sig til at blive landsomfattende og i 1968 tæller 10 lokalforeninger med i alt 315 skoler.

Foreningen arrangerede i 1967 244 udstillinger med i alt ca. 1.600 kunstværker.

Det er sandsynligt, at der til denne ret kortfattede oversigt over det aktive kunst-udstillingsliv kunne føjes endnu en del udstillingsinitiativer, taget af interesserede rundt omkring i landet, ikke mindst af skoler og erhvervsvirksomheder.

Vurdering af udstillingsvirksomheden

Hvad er da vilkårene og problemerne for denne del af kunstformidlingen?

Om kunstmuseerne henvises til fremstillingen andetsteds. Kun i begrænset omfang driver museerne virksomhed med skiftende udstillinger af anden kunst end deres egen. Pladsforholdene og personaleforholdene sætter en grænse, men navnlig må hensynet til deres egne samlinger, disses museale pasning og pleje og forsvarlige ophængning, træde i forgrunden. Kun ganske enkelte museer — og da især den private institution Louisiana - er lagt an på det dobbelte formål: at være museum og formidler af skiftende udstillinger.

Har vi tilstrækkeligt med udstillingsbygninger? Er de, vi har, tidssvarende og funktionelle? Er de økonomisk velfunderede?

Alle disse spørgsmål kan uden videre besvares med et klart nej!

Vi har som foran nævnt af egentlige udstillingsbygninger kun to plus en lille brøkdal af en tredje.

Charlottenborg udstillingsbygning blev vel i 1880erne betragtet som en pragtbygning, men er nu nærmest en ruin. Den økonomiske udvikling har gjort situationen umulig for Charlottenborg. Udstillingsfondens kapital på

nogle hundrede tusinde kroner, anbragt i lavt forrentede obligationer, er udhulet ved tidernes ugunst, lejen fra de forskellige udstillingsgrupper kan af hensyn til disses økonomi ikke sættes på et niveau, der kan bringe balance i regnskabet. Der kan ikke blive råd til bygningens vedligeholdelse. Den er i hastigt fremadskridende forfald. Enkelte gange har statsmidler været fremskaffet til helt påkrævede hoveddistandsættelser, men alt har været lapperier. En gennemgribende restaurering af bygningen er blevet udsat på en afgørelse af spørgsmålet om, hvad der skal ske med kunstakademiets skoler omkring Charlottenborg-området. Dette er i sig selv rimeligt nok, men udstillingsbygningens skæbne må nu under alle omstændigheder afgøres i en ikke for fjern fremtid.

Den Frie Udstillings bygning er anvendelig, men sårbar og kostbar at vedligeholde. Trefoldigheden kan kun bruges til små separatudstillinger.

Dette er de barske realiteter om udstillingsbygningerne i København. Bedre er forholdene ikke i provinsen, hvor selvstændige udstillingsbygninger ikke findes. Var der ikke yderligere udstillingsmuligheder, i København som nævnt i Kunstforeningen og i Nikolaj Kirke, og ellers i lokaler tilfældigt taget i brug til udstillingsformål eller i de private galleriers lokaler, så det helt håbløst ud.

Blandt hovedstæder indtager København i denne henseende en lidet flatterende særstilling. Man skal lede langt omkring - og måske forgæves - for at finde tilsvarende ringe udstillingsforhold for billedkunst.

Hvad kan der gøres ?

Der kan opføres et »Kunstnernes Hus«, som det kendes fra mange hovedstæder, og som kunstnerne selv ved utallige lejligheder har fremsat ønske om. Med møde- og foreningslokaler, bibliotek og læsesal, restaurant og naturligtvis med udstillingslokaler af varierende størrelse skulle et sådant hus kunne bringes til stort set at hvile økonomisk i sig selv, bortset fra forrentning af anlægskapitalen.

De få udstillingsbygningers vanskelige økonomiske situation smitter af på kunstnernes udstillingsgrupper. Selv om lejeafgifterne sø-

ges holdt på et tåleligt niveau, har de været stærkt stigende og belastende for gruppernes økonomi. Dertil kommer, at alle udgifter til f. eks. trykning af kataloger og publicity er steget i en grad, der som regel ikke modsvares af forøgede salgsindtægter. De fleste udstillingsgrupper kører med underskud, som kunstnerne selv må betale. De meget beskedne offentlige tilskud fra tipsmidlerne kan ikke give dækning.

Der må i en større kulturpolitisk sammenhæng tages stilling til, hvordan kunstudstillingsvirksomhedens problemer skal løses. Problemerne har ikke bare virkning indad, men har sammenhæng med vore kulturelle relationer til andre lande. Udstillingsvirksomhed inden for billedkunsten er et betydningsfuldt led i vort internationale samarbejde. Mange enestående udstillinger af udenlandsk kunst er gået Danmark forbi af mangel på udstillingslokaler, og gennemførelsen af gensidige udstillingsforpligtelser er for Danmarks vedkommende stærkt hæmmet af manglen på lokaler.

Er vort vandredstillingssystem effektivt? Har det en tilstrækkelig økonomisk baggrund? Er der i øvrigt problemer? Der er utvivlsomt gjort et stort arbejde af de bestående organisationer, snarere båret frem af idealisme end af de beskedne tilskud, som er ydet fra det offentlige. Tilskuddet fra staten udgjorde indtil for et par år siden 42.000 kr., bevilget over tipsmidlerne. I dag er det på i alt 140.000 kr., opført på finansloven.

Inden for den beløbsramme, som organisationerne tilsammen råder over, kunne der formentlig gennem en koordinering af arbejdet opnås en større effektivitet, og organisationerne har da også selv taget initiativet til et forsøg på en koordinering og centralisering af udstillingsvirksomheden. Der arbejdes med kulturministeriet som formidler på en ordning af disse spørgsmål. Man kunne tænke sig et fælles sekretariat for udstillingsvirksomheden, et fællesskab om en teknisk central for distribueringen, og man har i disse overvejelser haft blikket rettet mod organisationen af »Riksgalleriet« i Norge, som på forbilledlig måde opretholder en virksomhed med udstillinger og foredrag, der rækker ud til de mindste byer.

En gennemgribende koordinering af dansk vandredstillingsvirksomhed med et centraliseret distributionsapparat vil kræve en bety-

delig engangsbevilling og årlige driftstilskud på omkring 600.000 kr., men betydningen for formidlingen af kendskab til billedkunsten til uddannelsesinstitutioner og til befolkningen i almindelighed kan næppe overvurderes.

Vandredstillingsvirksomheden har imidlertid andre problemer end de organisatoriske og de økonomiske. Man skal have kunstværker at udstille, og de skal være af kvalitet.

Kun et par af udstillingsorganisationerne har selv formået i et vist omfang at erhverve kunst, der kan indgå i udstillingerne. For resten har man måttet låne sig frem hos offentlige og private samlinger og først og fremmest hos kunstnerne. Museerne og private samlinger er af mange og forståelige grunde ikke særligt villige til udlån. Dels skal man undvære kunstværkerne i længere perioder, og dels er rejselivet ikke sundt for værkerne. For kunstnerne er der den tilsvarende problematik, hvortil kommer, at de skal leve af at sælge deres arbejder, og vandredstillingerne giver erfaringsmæssigt ikke særlige salgsmuligheder. Det er derfor forståeligt, at kunstnernes organisationer har fremført ønsket om en vis afgift af de billeder, de udlåner til udstillinger. Dette overordentlig vigtige problem ligger til overvejelse i ministeriet, men en gennemførelse af en blot nogenlunde rimelig lejeafgift ville i dag ganske slå fødderne bort under vandredstillingsvirksomhedens økonomi.

Fra de kunstindkøb, som Statens Kunstfond foretager, vil der efterhånden tilgå vandredstillingsvirksomheden en hel del kunstværker, men kunstfondets bevillinger til indkøb er ikke så store, at de bare tilnærmelsesvis betyder en tilstrækkelig støtte for vandredstillingerne. Der må derfor fortsat trækkes på kunstnerne, hvilket gør lejeafgiftsproblemet brændende aktuelt. En løsning af dette problem i sammenhæng med overvejelser om forhøjelse af kunstfondets indkøbsbevilling forekommer påtrængende nødvendig.

Oplysningsvirksomheden

Den indirekte form for kunstformidling, den, hvor man ikke direkte konfronteres med kunstværket, finder vi i hele oplysningsarbejdet vedrørende billedkunsten og i undervisningen i kunsthistorie og kunstforståelse. (Opdelingen har naturligvis stort set kun

systematisk betydning for det følgende).

Der er mange facetter i oplysningsarbejdet, og kun nogle få skal her berøres, fortrinsvis dem, der knytter sig til massemedierne i videre forstand.

Der udgives et betydeligt antal bøger om billedkunst. De fleste om ældre kunst, mens nyere kunst og samtidens kunst er mere sparsomt repræsenteret. Billedkunsten og dens historie har også holdt sit indtog i billigbøgerne. Det er utvivlsomt, at der dækkes et stort behov med hele denne kunstlitteratur, og den moderne billedreproduktionsteknik bidrager meget væsentligt til at stimulere interessen.

Om behandlingen i almindelighed i dagspressen, radio og TV af billedkunstnerisk stof kan man vel sige, at den i bred almindelighed kunne være mere omfattende og bedre informerende. Hvert større blad ønsker at anlægge sin egen linje, at være meningsdannende, og dette bør også være tilfældet på det kulturelle felt, og i hvert fald skulle det synes at høre med som en almindelig service for alle i læserkredsen, at der til enhver tid i ethvert blad fandtes detaljeret oplysning om alle billedkunstneriske aktiviteter inden for dets stedlige område. Det samme gælder radioen. At radioen derudover og ikke mindst fjernsynet som hele befolkningens medium må have særlige forpligtelser inden for det kulturelle område turde være indlysende. Man har givet mærket en forstærket bestræbelse for orientering og oplysning om billedkunst, efter at billedkunsten har fået en repræsentant i programudvalget, men der er lang vej endnu, før den har en passende placering i forhold til andre kunstarter. De aspekter for formidlingen af billedkunst, som ligger i indførelsen af farvefjernsyn, kan man i dag næppe ganske forestille sig. Der vil vel i begyndelsen være svære problemer med hensyn til en acceptabel farvegengivelse, men man vil sikkert hurtigt nå en teknik, som står på højde med den bedste reproduktionsteknik inden for bogfremstillingen.

Kun få egentlige kunsttidsskrifter kan klare sig igennem økonomisk. Kundekredsen er for lille, og måske er tiden i nogen grad med massemediernes udvikling løbet fra dem. Et interessant, tidsskriftlignende eksperiment er gennemført af oplysningsforbundene i det sidste årstid med en relativt beskedent offentlig støtte. Man udgiver hver måned et såkaldt

kunstillæg på fire sider trykt i farver til indhæftning i faglige og lignende blade, som en del af disse blades almindelige stof. Fagbladene kan købe dette tillæg færdigt billigere, end de selv kan fremstille fire almindelige stofsider. Interessen for kunstillægget har været stor. Oplaget ligger på omkring 300.000 stk. pr. måned.

Dette at give folk - børn og voksne - lejlighed til selv at forsøge sig med kunstnerisk virksomhed er en anden side af sagen, som i den kommende tid sikkert vil tildrage sig større og større opmærksomhed.

Skole og kunst

Undervisning i og oplysning om billedkunst er noget meget centralt i såvel voksenundervisningen som i skolens almindelige undervisning, og når man i det hele taget diskuterer kunstformidlingsproblematikken, må man ende i eller vende tilbage til vort undervisningssystem.

Der foregår med støtte fra det offentlige en meget udbredt undervisningsvirksomhed i forhold til voksne, foranstaltet af kommunerne eller af de politiske oplysningsforbund. I kredsen af fag indgår hyppigt kunstforståelse eller gennemgang af billedkunstneriske emner. Hvor stor tilslutningen er, kan man næppe så let danne sig et overblik over, men interessen er betydelig.

I vore dages skole er tidligere tiders tegneundervisning blevet afløst af fagene formning og af kunstforståelse.

Formålet med undervisningen i formning er blandt andet at bevare og stimulere børnenes umiddelbare evne for og lyst til at udtrykke sig i form og farver og at danne det naturlige grundlag for sund vurdering og forståelse af kunst.

Gymnasieskolens undervisning i formning og kunstforståelse er at bringe eleverne i levende kontakt med billedkunsten som menneskelig udtryksform.

I disse formålsformuleringer ligger en klar anerkendelse af billedkunstens værdi for den menneskelige udvikling, og skolen i dag har en ganske anden positiv holdning til billedkunsten end tidligere tiders skole.

Det vil sandsynligvis sætte sig kraftige spor i befolkningens almindelige holdning i fremtiden til billedkunsten og dens forskelli-

ge udtryksformer i retning af større forståelse og tolerance over for de kunstneriske frembringelser, og når der i dag i vide kredse blandt voksne hersker mangel på en sådan forståelse og tolerance, hænger det utvivlsomt sammen med, at den skole, som de gik i, må betegnes som ukunstnerisk.

Det var muligt før i tiden at komme gennem et skoleforløb uden at få reel viden om billedkunsten. Fik man det, skyldtes det kun en tilfældig, i billedkunsten personligt engageret lærer, der ikke kunne lade være med at delagtiggøre sine elever i sin billedkunstneriske interesse. Denne tilfældige lærer var ikke altid tegnelæreren.

I dag er undervisningen obligatorisk, bortset fra i gymnasiet, hvor der er valgmulighed mellem musik og kunstforståelse. I dag uddannes lærerne til at varetage denne særlige - og vel særligt krævende - undervisning, og det alt afgørende for, om undervisningen skal lykkes og bære frugt, er da lærerens uddannelse.

Læreruddannelsen

Der er nylig gennemført en ny lov om uddannelse af lærere til folkeskolen, og i nye undervisningsplaner skal det fastlægges, hvordan den vordende folkeskolelærer skal uddannes til at kunne undervise i formning. Der skal også tages stilling til, hvem der skal være lærere på seminariet i faget, hvilke krav der skal stilles til deres færdigheder i formning og indsigt i kunstforståelse.

For gymnasieskolens undervisning i formning og kunstforståelse er der to muligheder med hensyn til lærere, de kunstpædagoger, som uddannes på kunstakademiet og de cand.mag. er, der uddannes på universiteterne. Der henvises herom til afsnittet om de billedkunstneriske uddannelser. Kunstakademiet har for få år siden på tilskyndelse fra undervisningsministeriet påbegyndt en uddannelse af kunstpædagoger. Unge kunstnere, som under deres normale kunstneriske uddannelse på akademiet viser evne og lyst, kan gennemgå en 2-årig videreuddannelse med pædagogisk sigte, som kvalificerer dem til en lærergering bl. a. i gymnasieskolen. Under cand.mag.-studiet ved universiteterne er der senere åbnet mulighed for, at kunsthistorie kan tages som bifag. Problemet for skolen i

denne relation er så blot, at den universitetsuddannede ikke uden videre kan varetage undervisningen i formning. Gymnasieskolens problemer omkring undervisningen i faget formning og kunstforståelse er altså endnu i en lidt uafklaret stilling.

Læreruddannelsen er formentlig kærnepunktet i hele spørgsmålet om de opvoksede slægtleds forhold til billedkunsten. Læreruddannelsens standard er afgørende for skoleundervisningens standard. De kunstnerisk betonedede fag er et særdeles sensibelt undervisningsområde, hvor det mere end for så mange andre fag er et spørgsmål om lærerens engagement, d. v. s. underviserens helt personlige forhold til emnet. Over for dette træder endda spørgsmålet om timetallet i anden række, hvilket er af så meget større betydning, som de kunstnerisk betonedede fag gennemgående har det mindste antal timer.

Leereruddannelsen kan altså ikke blive for god og lærernes personlige engagement i det kunstneriske emne næppe for stor. Samtidig skal han selvsagt være, eller så vidt muligt lære at blive, en god pædagog. En fare for hele området synes der at kunne bestå i, at uddannelsen af lærere og undervisningen af eleverne søges passet ind i ganske bestemte pædagogiske systemer og fastlåses dér. Det må være uhyre vigtigt, at læreren både under sin uddannelse og som underviser stadig har en levende kontakt til det aktive kunstliv og modtager impulser og inspiration direkte fra kunstens skabere. Hvis der kaldes på dem, vil der utvivlsomt være mange kunstnere, som vil medvirke til et direkte samarbejde med seminariets lærere i formning, med de lærerstuderende under deres studier i faget og med de lærere, som står i den konkrete undervisningsproces over for deres elever.

Et sådant samarbejde ville på afgørende måde bidrage til at nedbryde barriererne mellem kunstskaeren og kunstmodtageren.

Fremtiden

Når der i det foregående er talt om formidlingen af oplysning om billedkunst, har udgangspunktet måttet være den billedkunstneriske situation, som den tegner sig i dag, hvor man endnu blandt langt den overvejende del af kunstnerne og hos det brede publikum udtrykker og opfatter billedkunsten op-

delt i det traditionelle mønster som maleri, grafik og skulptur. Det er de enkeltstående værker inden for disse kategorier, som findes på vore museer, udstilles på flertallet af udstillinger og indgår i vandreudstillingerne.

Men alle ved, at der er stærke tendenser i nutidens kunst, som bryder med de gængse normer for, hvad der er billedkunst. Det er ikke bare et spørgsmål om nye udtryksformer eller anvendelsen af nye materialer i en ellers traditionel udformning af maleriet eller skulpturen. Der er i mange tilfælde tale om et totalt opgør med nedarvede forestillinger om billedkunstens form- og farvesprog og om forsøg på at bygge et nyt kunstsyn op, hvor det billedkunstneriske indgår i en visuel helhed, i en rumlighed, hvor beskueren ofte forudsættes som en del af helheden. Samtidig foregår der tendenser mod et samarbejde eller en udjævning mellem de forskellige kunst-

arter. Det billedkunstneriske udtryk forenes med musikalsk udtryk både i toner og bevægelse i større kunstneriske sammenhænge.

Hvordan disse tendenser udvikler sig, og hvad der om årtier er tilbage af de mere traditionelle billedkunstneriske udtryksformer blandt den tids kunstnere, kan man næppe forudsige. Måske er »vægkunst« og enkeltstående skulpturer da kun museumskunst.

Men spiren til en nærmere og dybere forståelse af samspillet mellem kunstarterne og samhørigheden mellem dem og de muligheder, der ligger i dette samspil og denne samhørighed, ligger i skolens forståelse af de musiske, de kunstneriske fags betydning i undervisningen og for den alment menneskelige udvikling.

Skolen og skolens folk er også på de kunstneriske formidlingsområder placeret i en ansvarsfuld nøglestilling!

MUSIK

Grundlaget for et menneskes senere forhold til musikken, som udøvende, aktivt eller passivt lyttende eller lidt afvisende, skabes i skolen. Det er i de helt unge år, man fremhjælper eller kvæler den musikalitet, der i større eller mindre omfang er til stede i ethvert menneske. Spørgsmålet om skolens holdning til musikken er derfor vigtigt, og det vil blive behandlet ret udførligt.

Igennem en årrække har fremragende pædagoger gjort et banebrydende arbejde inden for dette felt i børnehaven, og der er her en ret omfattende og livlig aktivitet.

Fra musikside spørger man, om der er indrømmet musikundervisningen tilstrækkelig plads i folkeskolen, og om den undervisning, der gives, er af tilstrækkelig kvalitet.

Om sangundervisningen i folkeskolen hedder det i undervisningsvejledning for folkeskolen, betænkning nr. 253/19G6, den såkaldte »blå betænkning«, i kapitel 12 om sang (musik): Formålet med folkeskolens undervisning i sang er: 1) at udvikle og styrke evnen til og den umiddelbare glæde ved at synge, spille og lytte til musik, 2) gennem indøvelse af et fyldigt melodistof at give børnene kendskab til folke- og kirkesang, 3) at pleje stemmen og udvikle øret og den rytmiske fornemmelse, 4) i det hele at udvikle børnenes musikalske anlæg for derigennem at bidrage til at berige deres tilværelse i og uden for skolen. Det fremhæves, at arbejdet med fællessang må have en fremtrædende plads i undervisningen, idet dette er af afgørende betydning for, at vore mange gode folkelige sange synges og dermed bevares.

Denne betænkning skulle efter sit indhold kunne betyde et væsentligt fremskridt for skolemusikken. En afgørende forudsætning herfor er naturligvis tilstedeværelsen af kvalificerede lærere.

I den ny læreruddannelseslov af 1966 (ikrafttrædelsesdato 1/8 1969) jfr. den til grund liggende betænkning (390/1965) om læreruddannelsen, er sangundervisningen som obligatorisk fag placeret som et hjælpefag for den øvrige undervisning. Indholdet af sangundervisningen er angivet som: 1) de studerende indføres i sang- og salmestof og får vejledning i brugen deraf i den daglige undervisning og i skolens almindelige liv, 2) de studerende skal lære at betjene et let håndterligt instrument (blokfløjte), så de på egen hånd kan tilegne sig melodistof, 3) gennem undervisningen søges de studerendes musikalitet udviklet og deres musikalske horisont udvidet samtidig med, at der tilvejebringes fagligt grundlag for et eventuelt valg af musik som linjefag.

Skønnes en studerende ikke at kunne få tilstrækkeligt udbytte af undervisningen i sang, kan vedkommende fritages herfor.

Endelig kan faget musik tages som linjefag.

Den almindelige, obligatoriske sangundervisning i seminarieuddannelsen har ikke et sådant omfang og indhold, at den vil kunne kvalificere deltagerne til at undervise i musik i skolen. Den er alene tænkt som en støtte for undervisningen i andre fag og som en hjælp for de studerende i deres senere virksomhed som klasselærere.

Uddannelsen af lærere i sang (musik) må så bygge på den omhandlede linjefagsundervisning, men der er grund til at frygte, at der ikke vil kunne forventes uddannet mere end halvt så mange folkeskolelærere med sang som linjefag, som der vil være behov for.

Selv om Danmarks Lærerhøjskoles kursusvirksomhed, der har et ret betydeligt omfang, yder et vist bidrag herudover, er der således betydelige vanskeligheder forbundet med at sikre folkeskolen den fornødne tilgang af læ-

rere i sang (musik). Den tanke er derfor opstået, at der burde opbygges et nærmere samarbejde mellem skolen og musikpædagoger. Det må i hvert fald antages, at musikpædagoger er kvalificerede til varetagelse af opgaver inden for skolen. Hvis der er baggrund for som adgang til at undervise i folkeskolen at kræve en særlig praktisk eller teoretisk pædagogisk kunnen, skulle en sådan uden større vanskeligheder kunne bibringes musikpædagogerne, f. eks. ad kursusvejen.

Betragter man indholdet af sangundervisningen i folkeskolen i dag, ser man, at fællessangen indtager en helt dominerende plads i forhold til den egentlige musikundervisning. Dette forhold kan medføre, at elever, der mangler det nødvendige mindstemål af stemmebegavelse, ikke opnår en indførelse i musikken og derfor langsomt mister interessen herfor. Den traditionelt prægede sangundervisning er i mange tilfælde næppe tilstrækkelig til at danne grundlag for den enkeltes stillingtagen til musikken som kvalificeret udtryksform, og den savner ofte naturlig sammenhæng med børnehavens musikundervisning eller med den frivillige musikundervisning på skolerne og amatørmusikken.

Det var meget at ønske, at de begyndende bestræbelser for at tilrettelægge folkeskolens undervisning på dette område som en egentlig musikalsk undervisning, hvori sang selvfølgelig indgår, hurtigt kunne vinde i styrke.

I musikundervisningen bør man lægge afgørende vægt på det kreative, således at elevernes forhold til musik bliver et medievende og ikke blot et betragtnende forhold. Ind i undervisningen kunne man også drage legemsøvelser af musik-dramatisk karakter, som f. eks. rytmik og jazzballet. Man kunne pege på det ganske naturlige i, at børn lærte at læse noder, ligesom de lærer at læse bogstaver. En musikalsk aktivering af eleverne ved blokfløjtespil og brug af Orff-instrumenter har vel betydet en fornyelse af sangtimerne, men det vil være let at nævne andre af ungdommens musikalske udtryksformer, som med rimelighed kunne medinddrages. Her tænkes ikke mindst på beat-musikken, som man i dag ikke kommer uden om at anerkende som en måske elementær, men dynamisk og engagerende musikalsk udtryksform, der nyder megen popularitet.

Gymnasiet har optaget musik som selvstændigt linjefag. Der er dog tale om få skoler

med få elever. For de øvrige gymnasielinjers vedkommende må det i denne sammenhæng anses for uheldigt, at musiktimerne er valgfrie med formning, således at det for disse to fag, der på mange måder er beslægtede, og som i vidt omfang tiltrækker de samme elever, ikke kan være et både-og, men et enten-eller.

En uddannelsesform, som synes at kunne komme til at stå stærkt i musikalsk henseende, er H.F.-uddannelsen, hvor man direkte kan vælge faget musik og modtage en grundginstrumental- og vokalundervisning og afslutte med aflæggelse af eksamen.

En forbedret musikundervisning efter de ovenfor skitserede retningslinjer ville naturligt fremkalde et ønske hos eleverne om at få mulighed for at fortsætte den musikalske aktivitet efter skoletid på frivillig basis. Der eksisterer, som tidligere nævnt, i ret stort omfang frivillig musikundervisning, skolekor, skoleorkestre og instrumentalundervisning efter skoletid, hvori ca. 25.000 skoleelever deltager, men den er i hovedsagen placeret i særligt interesserede kommuner og skyldes ofte særligt kvalificerede og energiske sanglæreres som oftest ulønnede indsats. Det ville være naturligt at forestille sig en langt mere omfattende frivillig musikalsk aktivitet på skolerne, end der er i dag.. De lokale mæssige muligheder er jo endda som regel til stede. Endelig ville det være ønskeligt, om skolerne kunne disponere over en instrument- og nodesamling til gratis udlån til eleverne. Da den obligatoriske og frivillige musikundervisning danner en naturlig sammenhæng, vil tilstedeværelsen af kvalificerede musiklærere betyde en kraftig styrkelse også af den frivillige skolemusik.

Musikpædagogerne

Kan man af og til tvivle på, at musikken har tag i befolkningen, må man dog konstatere, at den uden tvivl er den kunstart, der har den største amatørbevægelse, hvis man medregner den private musikudøvelse ved klaveret, på blokfløjte og guitar og i sang osv. Det er også på dette område, at man har det største antal pædagoger, der virker som lærere for befolkningen i almindelighed og den tidligst etablerede officielle uddannelse for sådanne pædagoger.

Statsprøven for musikpædagoger blev indført i 1940, og musikpædagogerne har siden da placeret sig centralt i musikopdragelsen og musikformidlingen.

Der er i de senere år gjort en stor indsats for at uddanne flere musikpædagoger og for at forbedre uddannelsen. Et af problemerne på dette område er af geografisk art. Der er en meget tydelig tendens **til**, at musikpædagogerne samler sig i København og de største provinsbyer. Dette er for så vidt forståeligt nok set fra den enkelte pædagog synspunkt, men det er en svaghed set fra et formidlings-synspunkt. Man må stræbe efter, at der på hver egn kan bydes på muligheder for undervisning i de almindeligst forekommende instrumenter hos musiklærere, hvis kvalifikationer er godtgjort ved den musikpædagogiske eksamen.

En meget vigtig arbejdsplads for musikpædagogerne er de kommunale musikskoler og folkemusikskolerne. Disse sidste indtager en særlig position inden for den almene musikundervisning. Deres position kan belyses ved et citat af deres formålsbestemmelse:

»Folkemusikskolerne ønsker gennem musikopdragende arbejde at bidrage til højnelse af den almene kultur og henvender sig i dette øjemed til alle kredse af befolkningen, børn såvel som voksne.

I erkendelse af musikken som et naturligt livsbehov søger folkemusikskolerne i deres undervisning at udvikle den umiddelbare glæde ved at dyrke eller lytte til musik.

I undervisningen lægges vægten på det alment kulturelle fremfor det snævert faglige og på musikens samhørighed med den øvrige del af kulturlivet.

Undervisningen foregår fortrinsvis på hold. Hoveddisciplinerne er korsang, sammenspil, hørelære og musikforståelse. Hertil kommer eventuelt orientering på beslægtede områder samt undervisning i instrumentspil og sang.

Skolerne støttes gennem Den kulturelle Fond, i 1968 med 85.000 kr.

De organiserede amatørmusikere er samlet dels i Danske Amatør Kor, som består af ca. 200 kor med ca. 8.000 medlemmer, dels i Dansk Amatør Orkester Samvirke, som tæller ca. 30 orkestre med ca. 1.200 medlemmer. I forhold til flere andre europæiske lande modtager dansk amatørmusik overordentlig beskedne driftstilskud, væsentligst fra Den kulturelle Fonds midler. I 1968 udgjorde fondens

samlede tilskud til amatørmusikken 258.400 kr.

Sammen med dette må nævnes den frivillige musikudøvelse, der finder sted rundt om på skolerne efter normal skoletid i form af kor- og orkestervirksomhed samt instrumentalundervisning. Den frivillige skolemusik omfatter skønmæssigt 25.000 elever. Inden for begrebet amatørmusik falder også den musikudfoldelse, der finder sted inden for de forskellige ungdomskorps og inden for hjemmevernet.

Amatørmusikken

Hvad angår den egentlige amatørmusik, kan det vist konstateres, at de bestående orkestre i reglen er ret traditionelle både i henseende til organisation og repertoire. Overhovedet kan man vel sige, at det organiserede amatørmusikliv i de senere år har været noget i retræten. Dette har hovedsagelig økonomiske årsager. Der skal penge til instrumenter og nodemateriale, og der er tit vanskeligheder med at finde et passende repertoire. Få komponister interesserer sig i større omfang for denne side af musiklivet. Men der er også mangel på kvalificerede kor- og orkesterledere.

Skolemusikken kan skabe megen musikglæde og lyst til at gå videre på dette område, og det må derfor tilstræbes, at overgangen fra skolemusikken til amatørmusikken bliver selvfølgelig og glidende.

Skolemusikken og amatørmusikken bør derfor i højere grad, end tilfældet er i dag, kunne søge sammen om opgaverne, f. eks. ved fælles stævner, koncerter og kursusvirksomhed.

Det må understreges, at der ved skole- og amatørmusikken er tale om musikudøvelse, omfattende alle musikformer, både den traditionelle ældre og nyere musik, jazz af enhver art, beat osv.

Der udfoldes således under mange forskellige former store bestræbelser over hele landet inden for den musikopdragelse, der ikke tager sigte på uddannelse af professionelle musikere, men blot på at give den enkelte et meningsfyldt forhold til musik og glæde ved at beskæftige sig med musik. Der mangler

nok i dag i nogen grad en koordination af disse bestræbelser bl. a. måske fordi man savner de faste administrative og bevillingsmæssige rammer, som en lovgivning inden for området ville kunne hidføre.

Grammofonplader, bånd og radio

Radio- og fjernsynsmottagere og grammofo-ner eller båndoptagere findes i dag i så godt som ethvert hjem, og det er vel efterhånden de færreste, der ikke på et eller andet tidspunkt i dagens løb hører en eller anden form for musik, formidlet af disse tekniske hjælpemidler.

Værdien af denne kunstformidling må erkendes at være stærkt svingende. Det er ikke altid, man virkelig lytter til musikken, og det er ikke altid, den er værd at lytte til.

Men det er givet, at den tekniske formidling af musik hos de interesserede har skabt et kendskab til musikkulturen, som mange af dem ellers ikke ville have haft mulighed for at skaffe sig, og at den også har ført til en øget musikinteresse.

Produktionen af plader og bånd varetages så godt som udelukkende af kommercielt drevne private selskaber. Som undtagelse herfra skal nævnes, at Selskabet til udgivelse af dansk musik, som i 1968 modtog et tilskud på 150.000 kr. fra Den kulturelle Fond, i sin virksomhed også medtager udgivelse af grammofo- noplader, ligesom Dansk Folkemindesamling publicerer dansk folkemusik. Men bortset herfra er det altså de store grammofo- nopladeselskaber, der afgør, hvilken musik, der skal finde vej til pladerillen og i hvilken fremførelse. Et af vore førende pladeselskaber har vist et prisværdigt initiativ ved udgivelse af en omfattende pladeserie med dansk musik, men ellers rejser der sig store problemer for - navnlig unge - danske komponisters og musikeres muligheder for at komme frem på indspilninger. Der ligger derfor en opgave i at tilvejebringe økonomiske muligheder for effektivt at kunne støtte formidlingen på grammofo- noplader og bånd af dansk musik og danske kunstnere og distributionen heraf. At der er meget at indhente, kan f. eks. belyses ved, at intet grammofo- nopladeselskab endnu har turdet binde an med at indspille to for nyere dansk musik så centrale værker som Carl

Nielsens operaer »Maskarade« og »Saul og David«.

Inden for den tekniske musikgengivelse finder der en rivende udvikling sted, og ikke mindst stereofonien har betydet et afgørende fremskridt. Den konstante stræben mod den tekniske fuldkommenhed, som kendetegner denne udvikling, rejser et særligt problem. Det, vi hører på grundlag af en perfekt indspilning på plade eller bånd af et givet musikstykke, er ikke blot kunst, men også noget kunstigt - et kunstprodukt, fremkommet ved en indspilningsteknik, som rummer mulighed for at eliminere alle tekniske og musikalske skønhedspletter gennem optagelse i afsnit og ved sammenklipninger. Herved kan der gå noget tabt af den musikalske dynamik, der mere eller mindre udtalt ligger i fremførelsen af et musikstykke i sin helhed uden afbrydelser. Dette forhold må man erkende, og det må så henstå til den enkeltes egen afgørelse, om man foretrækker den teknisk frembragte fuldkomne indspilning eller den mere ægte eller menneskelige ufuldkommenhed.

Hvad angår musikformidlingen gennem radio og fjernsyn skal her blot henvises til, at over halvdelen af radioens samlede sendetid er musik, heraf ca. 2/3 underholdningsmusik. Fjernsynet har vel endnu knap nok fundet sin form i så henseende, men nævnes skal dog en række musikudsendelser, hvor man følger store kunstnere i deres indstudningsarbejde eller overværer deres instruktion al elever.

Musikforeninger m. v.

I Danmark er koncertlivet i alt væsentligt bygget op omkring den virksomhed, som udfoldes af de faste landsdelsorkestre og de mindre byorkestre, og i øvrigt omkring musikforeningernes og musikorganisationernes arbejde.

Musikforeningerne har en central placering i musikformidlingsarbejdet i provinsen. Der findes i dag 50-60 foreninger og ca. 70 jazzklubber. Både musikforeningerne og jazzklubberne har imidlertid meget vanskelige økonomiske vilkår. Musikforeningerne får gennemsnitligt et tilskud på 1.500 kr. årligt til deres drift fra Den kulturelle Fond - i alt ydes der således i 1968 105.250 kr. fra Den

kulturelle Fond til disse foreninger. Jazzklubberne får intet tilskud.

Teater- og musikorganisationen ARTE i København udfører i tæt samarbejde med Musik og Ungdom et betydeligt musikformidlingsarbejde i hele landet. ARTE arrangerer skole- og ungdomskoncerter samt koncerter for det voksne publikum.

Sæsonen 1967-68 var en typisk sæson for ARTE. I denne sæson havde man i alt knap 150 musikalske arrangementer på gymnasier, højskoler, seminarier, landbrugsskoler, i jazzklubber, på biblioteker m. v. Disse arrangementer spændte over navne som Niels Viggo Bentzon, Robert Riefing, Kjeld Ingrish, Erik Moseholm og Bengt Hallbergs trio. Af de samlede arrangementer var ca. 25 % jazz og ca. 10 % ny musik.

I forbindelse med udsendelse af brochurer om teaterbesøg udsender ARTE tilbud om abonnement på koncertrækker (6-8 koncerter) med Sjællands Symfoniorkester. Knap 300 mennesker har benyttet sig af dette tilbud i indeværende sæson.

ARTE's musikarbejde finansieres dels af Den kulturelle Fonds midler - i 1968 med 50.000 kr., dels indirekte ved, at det administrative arbejde udføres sammen med det teaterorganisatoriske.

Musik og Ungdom, den danske afdeling af den internationale organisation Jeunesses Musicales, er en selvstændig organisation. Man har imidlertid erkendt, at det praktiske samarbejde med ARTE, som har vist sig muligt, indebærer væsentlige administrative og økonomiske fordele.

Musik og Ungdom har en central stilling i formidlingen af musik til ungdommen; aldersgrænsen er 25 år, for allerede inden da tilmeldte dog 30 år. Hovedorganisationen har sæde i København, mens der rundt om i landet er syv underafdelinger. Arbejdet er organiseret således, at hovedorganisationen engagerer de forskellige kunstnere (ensembler, solister, repræsenterende alle musikretninger) og sender dem på tourné til underafdelingerne i provinsen. Underafdelingerne skal af lokale midler, herunder medlemskontingentet, sørge for koncertlokale og fornøden annoncering, ligesom man i øvrigt skal betale sine egne driftsudgifter. Billetindtægterne tilfalder til gengæld hovedorganisationen. Musik og Ungdom har ca. 6000 medlemmer og dets årlige antal musikarrangementer ligger på

ca. 200, men det må her erindres, at lokalafdelingerne af Musik og Ungdom naturligt søger samarbejde med lokale musik- og kammermusikforeninger, således at det totale antal arrangementer, der tilbydes Musik og Ungdoms abonnenter, er langt større, ligesom en videre kreds af musikinteresserede på stedet får adgang til Musik og Ungdoms koncerter gennem køb af billetter i frit salg. Udover egne arrangementer formidler Musik og Ungdom også abonnementer på koncertrækker med Sjællands Symfoniorkester i Tivoli's koncertsal. I år er der således til en koncertrække på otte koncerter tegnet 600 abonnenter, og hvis orkestret havde kunnet afse flere abonnenter til Musik og Ungdom, ville tallet ligge 30 % højere.

Endelig skal det tilføjes, at Musik og Ungdom har sit eget amatørorkester på ca. 80 medlemmer og et kor på ca. 40 medlemmer.

Formidlingen af den professionelle musik rundt om i landet hviler således på lokalt, ofte privat initiativ og med vekslende resultat. Når man skal bedømme hele dette arbejde, må det huskes, at man på grund af musikforeningernes dårlige økonomiske forhold næppe får et retfærdigt billede af den musikinteresse, der faktisk er til stede.

Samtidig hermed må man vel erkende, at mange musikforeninger er bundet af sociale traditioner, som har virket hæmmende på foreningernes aktivitet.

Den første forudsætning for et udvidet musikformidlingsarbejde i København som i provinsen er, at der tilvejebringes tilstrækkelige økonomiske midler hertil. Foreligger disse, må man søge at etablere en ordning, der giver en effektiv og rationel løsning på formidlingsproblemet. Man kunne her pege på en ordning efter svensk eller norsk mønster, der indebærer oprettelsen af et centralt distributionsorgan, der var i stand til at forsyne lokale musikforeninger med musikarrangementer af alle kategorier - herunder også i et vist samarbejde med landsdelsorkestrene og de øvrige mindre professionelle orkestre og med musikalsk oplysningsstof i form af blade, grammofonplader, bånd m. v. Oprettelsen skulle dog ikke medføre en udelukkelse af privatrejede impressariater. De lokale foreninger skulle samarbejde med hovedorganisationen, men måtte være i stand til at skabe deres eget ansigt ved også i sæsonen at

kunne indplacere arrangementer, der ikke udsendes fra det statsstøttede distributionsapparat. I den forbindelse skal man pege på, at der ligger store muligheder for rationel udnyttelse af penge, tid og kræfter i et samarbejde mellem de lokale musik-, kunst- og teaterforeninger.

Musiktids skrifter m. v.

Musikinteressen søges også stimuleret gennem egentlige musiktidsskrifter, hvoraf skal nævnes Dansk Musiktidsskrift udgivet af Det unge Tonekunstnerselskab i samarbejde med Dansk Komponist Forening, Dansk Tonekunstnerforening og Dansk Musikpædagogisk

Forening, »Musik« udgivet af en kreds af musikinteresserede og Jazzrevy udgivet af Den danske Jazzkreds.

Samtidig hermed må man nævne den ikke uvæsentlige oplysningsvirksomhed om musik, som foregår i dagbladene, omend man her som for andre kulturelle områders vedkommende må erkende, at stoffet sjældent er placeret redaktionelt i sammenhæng med bladets øvrige nyhedsstof, men oftest fremtræder som noget i retning af servering for lidt for særlig indbudte.

Den musikkritikervirksomhed, der er knyttet til dagspressen, har uvægerligt opinionsledende betydning, og musiklivet er derfor meget ømfindtligt over for karakteren og kvaliteten af denne virksomhed.

BIOGRAFER

Den erhvervsvirksomhed, der består i biografdrift, er i Danmark underkastet de særlige vilkår, der følger af bevillingssystemet. I kraft af dette kan det offentlige maksimere antallet af biografer, bestemme, hvor de skal ligge, og afgøre, hvem af de ansøgere, der melder sig til en given bevilling, der skal kunne drive biografen. Loven stiller krav om, at bevillingshaveren foruden forretningsmæssige også skal have »kulturelle« forudsætninger for at udøve sin virksomhed, og bevillingshaveren er forpligtet til at drage omsorg for, at der i hans biograf (også) vises kulturelt og kunstnerisk værdifulde film. Det er i loven endvidere givet visse bestemmelser, som tager sigte på at sikre bevillingshaverens selvstændighed og uafhængighed. Da dette at drive biografvirksomhed således er en slags privilegium, der medfører en vis beskyttelse mod nærgående konkurrence, har lovgivningsmagten fundet det rimeligt at inddrage en procentdel af en bevillingshavers overskud ud over en vis størrelse, hvilket sker gennem den såkaldte bevillingsafgift. Hvad der kommer ind gennem denne afgift, indgår sammen med billetafgiften i filmfonden.

Biograferne i en krisesituation?

Som nævnt side 117 havde biograferne i en lang periode forud for **film-** og biografloven af 1964 et stærkt dalende besøg. I de nærmest følgende år lå besøget nogenlunde konstant, og en stigning i indtægterne kunne konstateres. Fra og med året 1968 synes imidlertid en ny tilbagegang at være sat ind.

I 1967 blev der ialt i Danmark solgt 39.762.000 billetter, og den samlede entréindtægt androg kr. 156.698.000, hvoraf kr. 47.416.000 faldt på danske film.

Den gennemsnitlige belægningsprocent lå

på godt 30 %, og det gennemsnitlige årlige biografbesøg pr. indbygger var 6,8. Af en i ministeriet foretaget foreløbig opgørelse over driftsresultaterne for 2. og 3. kvartal 1968 fremgår det, at biografernes bruttoindtægter er gået 7,6 % tilbage i forhold til den tilsvarende periode i 1967. Der er imidlertid en betydelig forskel på tilbagegangen i provinsen og i København, idet købstæderne og landdistrikterne kun er gået henholdsvis 3,2 og 2,4 % tilbage, mens Københavns-området er gået 10,7 % tilbage.

En almen årsag til biografernes vanskeligheder her som i udlandet er det stadigt øgede antal muligheder for fritidsbeskæftigelse. Biograferne skal ikke alene konkurrere med tilbudene fra den øvrige del af underholdningsbranchen, men også f. eks. med den stigende teaterinteresse, der er opstået mange steder i landet, og med interessen for uddannelse i fritiden både af erhvervsmæssig og hobbypræget art. Hertil kommer, at biler, sommerhuse og udlandsrejser i dag er goder, som er tilgængelige for store dele af befolkningen og beslaglægger tid og penge for mange mennesker.

Specielt må nævnes forholdet til TV, som har skabt og fortsat skaber store problemer. Ikke alene udgør interessen for TV i sig selv en alvorlig konkurrence, men TV har tillige i et vist omfang overtaget biografernes eget medium: filmen.

Medvirkende til vanskelighederne er endvidere de øgede skatter bl. a. i form af momsen, som ikke alene betyder en fordyrelse af de i forvejen ret høje billetpriser, men også i almindelighed har medført en yderligere stramning af folks økonomi, som i første række går ud over de mere underholdningsprægede forbrugsgoder.

Uanset den vigende publikumsinteresse spiller filmen dog stadig en stor rolle i det moderne menneskes hverdag. Desuden synes

interessen for filmen som kunstart at være stigende.

På den baggrund kan det siges at være i almenhedens interesse, at biograferhvervet ikke bringes ud i sådanne vanskeligheder, at det på afgørende måde hindres i at opfylde sin funktion. Da det offentlige jo yderligere gennem bevillingssystemet og ved fastsættelsen af biografernes pligt til at betale bevillingsafgift og billetafgift har grebet regulerende ind i branchens forhold, bør man - hvis de nuværende vanskeligheder ikke viser sig at være af forbigående karakter - naturligvis overveje, om der ved lempelser eller ændringer i denne regulering kan opnås en forbedring af forholdene.

Bør afgifterne lempes eller afskaffes?

I første række kunne der være tale om lempelser af bevillingsafgift eller billetafgift. (Med hensyn til spørgsmålet om afskaffelse af bevillingssystemet henvises til omtalen side 199).

Bevillingsafgiften er kun pålagt biografer med et overskud på 40.000 kr. og derover, og den betales med stigende procenter afhængig af overskuddets størrelse. En afskaffelse eller nedsættelse af denne afgift vil ikke hjælpe flertallet af biograferne, og det må samtidig erkendes, at de biografer, der betaler bevillingsafgift ikke hører til den kategori, der i almindelighed har mest behov for økonomiske lettelser.

En nedsættelse af billetafgiften vil kun i begrænset omfang komme bevillingshaverne til gode, idet blandt andet filmudlejere og - for så vidt angår nogle biografer - ejerne af biograflokalerne vil få del i lempelsen. Det er dog en udvej, som man ikke fuldstændig kan se bort fra. Man bør imidlertid ikke gå til en nedsættelse, før det meget nøje er undersøgt, om en sådan fremgangsmåde på længere sigt vil være hensigtsmæssig til afhjælpning af branchens problemer.

Her må man jo blandt andet gøre sig klart, at en væsentlig del af billetafgiften direkte kommer den danske filmproduktion og dermed biograferne, hvis indtægter for ca. 30 procents vedkommende hidrører fra danske film, til gode, idet den andel, der indspilles af de danske film, automatisk går tilbage til de danske filmproduktionselskaber.

Fra biografernes side har der også været fremsat ønsker om en fritagelse for merværdiafgiften. En momsfrigivelse må dog vel på grund af denne afgifts generelle karakter antages at ville støde på modstand. I øvrigt indebærer momsen for biograferne visse fordele, der i nogen grad ville opveje gevinsten ved en afskaffelse eller refusion af afgiften.

Hvordan kan biograferne hjælpe sig selv?

Uanset hvad der eventuelt kunne gøres for at hjælpe biograferne gennem omlægninger, reduktioner eller afskaffelse af afgifter, må man naturligvis gøre sig klart, at der gælder det samme for biograferne som for den øvrige del af erhvervslivet, nemlig at enven til at tilpasse sig de stadigt skiftende forhold er af afgørende betydning for opretholdelsen af rimelige eksistensvilkår. Tilpasningsprocessen vil ofte kræve strukturændringer, herunder nedlægning af mindre tidssvarende virksomheder .

Spørgsmålet er med andre ord: hvad kan biografbranchen gøre for at hjælpe sig selv?

Umiddelbart kunne man tænke sig, at vanskelighederne i nogen grad kunne imødegås ved nedsættelse af billetpriserne. Imidlertid kæmper biograferne ligesom det øvrige erhvervsliv med stigende udgifter, hvor specielt det stadigt højere huslejeniveau indebærer særlige problemer for denne branche, jfr. side 197 om de økonomiske problemer i forbindelse med opførelsen af nye biografer.

Mere realistisk er det antagelig at sætte ind på andre fronter. Den størst mulige rationalisering bør naturligvis søges gennemført. Her kommer det f. eks. på tale at drage nytte af den teknologiske udvikling, maskinelt blandt andet gennem udnyttelse af automatiseringen.

Reklamevirksomheden er et andet punkt. De overvejelser, der har været i gang inden for branchen om på landsbasis eller regionalt at gøre fremstød for i almindelighed at øge interessen for biograferne, vil forhåbentlig føre til resultater.

Et udvidet samarbejde med skoler, filmklubber, foreninger, skolescene m. v. ville antagelig også kunne medvirke til at øge interessen for biograferne. Muligvis kunne man tænke sig, at der omkring enkelte biografer blev opbygget publikumsorganisationer sva-

rende til dem, man kender for teatrets område.

Et problem, der er afgørende for biografernes rentabilitet, er udnyttelsen af lokalerne uden for de ordinære spilletider. Det kan jo i virkeligheden tage sig ud som en absurditet, at et biograflokale står tomt i op mod 20 timer af døgnet timer. En vis forbedret udnyttelse har fundet sted gennem udleje til firmaer til demonstration af varer, og i de senere år har der været filmforestillinger for ældre formidlet af ældreklubberne og for unge formidlet af skole-scenen. Det er imidlertid ikke lykkedes at finde frem til en effektiv løsning af dette problem, som er af væsentlig betydning for biografernes eksistens.

Endelig ville der utvivlsomt på mange måder kunne gøres noget for en forbedring af den direkte publikumservice. Komfort og ventilationsforhold er meget ofte af for lav standard. Nævnes kan det også, at man stadig kan komme ud for ved forudbestilling at møde krav om, at billetterne skal afhentes så lang tid før forestillingens begyndelse, at det ikke virker stimulerende på lysten til at gå i biografen.

En række biografer har i de senere år indrettet grillbarer og andre lokaler til servering og salg af mindre retter og forfriskninger. Disse forsøg har været en succes, og flere overvejer tilsvarende arrangementer.

For så vidt angår inventar og maskiner er der i de senere år sket betydelige forbedringer takket være muligheden for at opnå fordelagtige lån hertil fra filmfonden. Siden januar 1965 er der ialt bevilget sådanne lån med ca. 11 mill. kr., fordelt over 185 biografer.

Nye biografer

Antallet af biografer har i lang tid været faldende. Siden 1961 er ca. 60 nedlagt, og der findes i dag ca. 400 biografer i landet. At biograftallet falder, må i det store og hele opfattes som en naturlig tilpasning til de ændrede forhold, det dalende besøg og de forbedrede kommunikationsmuligheder.

Til trods for denne almindelige tendens er der utvivlsomt et behov for opførelse af nye biografer. Dette er først og fremmest tilfældet i nye byområder og i nogle af de tilfælde, hvor biograflokaler må nedlægges på

grund af nærliggende virksomheders behov for udvidelse eller på grund af vejanlæg eller byplanreguleringer. Endelig er mange af de eksisterende biografer så forældede og utidssvarende i deres indretning, at det ikke vil være muligt at ombygge dem, så de kan opfylde de krav til komfort og service, der stilles i dag.

Etableringen af nye biografer volder imidlertid store vanskeligheder. Det gælder ikke mindst biografbygninger i de centrale bydele. Situationen varierer noget, alt efter om bevillingshaveren selv opfører biografen, eller det drejer sig om en udlejningsejendom. Som forholdene er for øjeblikket, viser erfaringerne, at der ingen interesse er for at indrette biograflokaler i forbindelse med opførelsen af almindelige større udlejningsejendomme. Dette skyldes blandt andet, at et biograflokale, der sædvanligvis kun har to forestillinger med en gennemsnitlig belægningsprocent på ca. 30, kun har en meget ringe udnyttelseseffektivitet sammenlignet med stormagasiner, supermarkeder, banker og andre forretningsvirksomheder og derfor i konkurrence med disse ikke vil kunne sikre en rimelig forrentning af den investerede kapital.

Noget bedre muligheder for indretning af biografer skulle der være i forbindelse med opførelse af større butikscener. Beliggenheden i centret og kombinationen af de forskellige former for aktivitet skaber på længere sigt chancer for en mere effektiv udnyttelse af bygningen og derigennem bedre finansieringsmuligheder. Om disse centrers indretning og virksomhed henvises til side 235.

Imidlertid må det, som forholdene er for øjeblikket, konstateres, at mulighederne for at tilvejebringe det finansielle grundlag for opførelsen af nye biografer er ret ringe. Sker der ikke en ændring i denne situation, bør det måske overvejes at indføre en statslig eller kommunal støtteordning. En sådan ordning synes mest hensigtsmæssigt at kunne praktiseres gennem filmfonden på linie med den eksisterende låneordning for inventar og maskiner.

Forudsætningen for enhver støtteordning af denne art må imidlertid under alle omstændigheder være, at den vil kunne indrettes på en sådan måde, at den ikke hindrer den nødvendige strukturrationalisering.

Biografernes repertoire *Art cinema-spørgsmålet*

Fra et samfundsmæssigt og kulturpolitisk synspunkt er det afgørende spørgsmål, når man diskuterer biografforholdene, om der i Danmark repertoiremæssigt ydes en publikumsbetjening, der kan betegnes som tilfredsstillende. Det er her ikke blot bevillingshavernes indsats, men i lige så høj grad filmudlejernes, der tænkes på.

Selv om der nu og da fremkommer klager over, at den eller den udenlandske film ikke er hjemtaget af filmudlejerne eller kommer frem med urimelig forsinkelse, kan man vist sige, at repertoiret i de danske biografers stort set er så alsidigt og repræsentativt, som man med rimelighed kan forlange på baggrund af den produktion, der tilbydes, og når der tages hensyn til, at det er et erhverv at være filmudlejer eller biografdirektør.

Dette betyder ikke, at situationen er tilfredsstillende. Den er det måske i København og omegn og visse andre steder, hvor der af enkelte bevillingshavere gøres en beundringsværdig indsats, men i de fleste provinsbyer og på landet er mulighederne for at se kvalitetsfilm alt for begrænsede.

Dette er ikke noget, der er karakteristisk for danske forhold. Problemet kendes overalt, og man har næppe nogetsteds fundet frem til en effektiv løsning.

Man kunne måske tro, at vi i Danmark var nærmere ved at løse problemet end i andre lande, eftersom det af § 7 i film- og biografloven fremgår, at bevillingshaverne ved valg af film skal drage omsorg for, at der vises kulturelt og kunstnerisk værdifulde film. I bevillingssystemet ligger således en pligt for bevillingshaverne til ud over de kommercielle film at spille mere kvalitetsprægede **film**.

Imidlertid er det kun en ringe del af de kvalitetsfilm, der fremkommer, som også er publikumsattraktive. Det publikum, der generelt foretrækker de egentligt kunstneriske film, er kun en minoritet, omend muligvis en voksende minoritet.

Under disse omstændigheder kan det kun i meget begrænset omfang forventes, at forevisningen af kvalitetsfilm på tilfredsstillende måde uden videre vil blive varetaget af de traditionelle biografers, hvis primære inter-

esse det må være at føre et repertoire, der sikrer et rimeligt overskud.

Der findes herhjemme 22 kommunale biografers, og man kunne forestille sig, at der af disse blev gjort en særlig indsats for forevisningen af kvalitetsfilm. Et skridt i denne retning er også taget i Odense og Ålborg, hvor der i forbindelse med de kommunale biografers er indrettet specielle lokaler til forevisning af kunstnerisk værdifulde film. I almindelighed har de kommunale biografers imidlertid været drevet ganske på samme måde som de private og har på ingen måde udmærket sig ved at føre et særligt ambitiøst repertoire. Det må erkendes, at biograflovgivningen heller ikke har opmuntret hertil. Ifølge loven skal overskuddet af kommunal biografdrift anvendes til kulturelle formål, hvormed der klart nok er tænkt på *andre* kulturelle formål end det, der består i at give publikum lejlighed til at opleve filmkunst i den kommunale biograf.

Filmfonden har i lang tid arbejdet med spørgsmålet om at skaffe kvalitetsfilm ud i provinsens biografers. Tanken er at tilbyde nogle af de almindelige biografers et program af særligt udvalgte kvalitetsfilm, mod at fondens økonomisk skadesløsholder de biografers, der måtte være interesseret. Projektet har mødt nogen modstand fra filmudlejernes side, men er ikke opgivet.

Bortset fra, hvad en gennemførelse af denne plan vil kunne føre til, må man antagelig sætte sin lid til en fortsættelse af den udvikling, der er påbegyndt ved oprettelsen af de to art cinema'er i Odense og Ålborg. Efterhånden som interessen for filmkunsten vokser - bl. a. på grund af den plads, som filmen er ved at tilkæmpe sig i skolernes undervisning - vil der forhåbentlig blive basis for oprettelse af sådanne biografers også andre steder. Et art cinema behøver næppe at kunne rumme mere end 50-100 mennesker. Lokalet kunne muligvis med henblik på en effektiv udnyttelse tænkes etableret i samarbejde med biblioteker, skoler og andre institutioner. For skolernes vedkommende vil disse biografers kunne udnyttes i faget filmkundskab, men også i høj grad i den øvrige undervisning. Et art cinema vil være et naturligt hjemsted for filmklubberne, og der vil ved siden af den almindelige virksomhed kunne gives særlige børnefilmforestillinger.

Ikke mindst vil art cinema'er kunne bane vejen for en væsentlig bedre distribution af de kortfilm, der produceres i stadigt større antal, og som efter de hidtidige erfaringer har vanskeligt ved at blive placeret i forbindelse med de ordinære forestillinger i de almindelige biografteatre.

Også i forbindelse med de store butikcentre kunne der tænkes at være muligheder for indretning af art cinema'er.

Det er nævnt foran, at der måske gennem filmfonden burde ydes økonomisk hjælp til opførelsen eller indretningen af biografteatre i almindelighed. Denne økonomiske hjælp måtte i første række kunne komme art cinema'erne til gode. Om biografteatre af denne type vil kunne svare sig, er det vanskeligt at sige noget generelt om. I nogle tilfælde skulle det nok være muligt. I øvrigt bør man antagelig ikke på forhånd udelukke, at der kunne ydes en vis offentlig — f. eks. kommunal — støtte til driften af sådanne biografteatre i den udstrækning, de opfylder et kulturelt behov.

Det kan i den sammenhæng oplyses, at man i Sverige, hvor vanskelighederne med at forsyne provinsen med kvalitetsfilm er lige så store — om ikke større — som her i landet, har været inde i overvejelser om at opføre et stort antal små ikke-kommercielle biografteatre — evt. statsstøttede, kommunale biografteatre. Der er nedsat et udvalg til at undersøge spørgsmålet nærmere.

For Danmarks vedkommende kunne filmforevisningsmulighederne uden for København endelig også tænkes forbedret gennem en udvidelse af filmmuseets virksomhed, jfr. side 201.

Bevillingssystemet

Som omtalt kræves der efter film- og biografloven bevilling fra det offentlige til at drive biografvirksomhed. Spørgsmålet, om man skal opretholde dette bevillingssystem, der har været gældende i Danmark siden 1922, eller gå over til en form for fri næring, behandles for tiden i et af kulturministeren nedsat udvalg, der ventes at kunne afgive betænkning i løbet af det første halvår 1969. Derfor skal der ikke her gås i detaljer med, hvad der kan anføres til støtte for den ene eller den anden ordening. Der kan imidlertid være grund til at advare imod en

tendens, som man nu og da møder, til at overvurdere betydningen af det spørgsmål, som hedder bevillingssystem eller fri næring. Der er ikke noget, der tyder på, at de problemer, biografteatre har at kæmpe med, og som er antydnet i det foregående, kan løses blot ved at ændre det til grundliggende system for biografvæsenets ordening.

At bevillingssystemet i dets nuværende form har svagheder, er indlysende. Det er vanskeligt at administrere, det opererer med krav til biografteatrets repertoire, som det — skønt de er beskedne — er urealistisk at forvente opfyldt, og det er som helhed ude af harmoni med moderne næringsretlige principper.

På den anden side rummer en overgang til fri næring en risiko for en yderligere kommercialisering af filmdistributionen, som kan tænkes at føre til en kvalitetssænkning eller indsmævring af repertoireet. Hvis dette bliver følgen af en opgivelse af bevillingssystemet, vil der kræves en langt større økonomisk indsats fra det offentliges side til at rette situationen op, end den, der muligvis kan være nødvendig under de nuværende forhold.

Fremtidsperspektiver

Alt, hvad der er sagt i det foregående, bygger for så vidt på, at der endnu i en lang årrække vil være brug for biografteatre omtrent af den type, som vi kender i dag. Dette er muligvis en forsvarlig arbejdshypotese, men man kan ikke se bort fra muligheden af i hvert fald en delvis forsvinden af biografteatre i gammeldags forstand. Der tænkes her på den kolossale udvikling af filmoptagelsesteknikken, der har fundet sted med fremkomsten af Super 8 mm-filmene og desuden på det såkaldte EVR system, der allerede er udviklet i U. S. A. EVR står for Electronic Video Recording, og systemet går ud på, at man til sin TV-modtager kan tilslutte et apparatur, hvori man kan indlægge LP-filmkassetter indeholdende elektronisk optagne film og TV-programmer. Man anvender herefter sin TV-modtager som projektor.

På denne baggrund er det muligt at forestille sig, at filmproducenterne en dag vil lægge hovedvægten på at lade deres film distribuere uden om biografteatre og direkte

til de private forbrugere i form af kopier eller LP-kassetter, der kan købes eller lejes i fotoforretninger eller hos boghandlere til fremvisning i hjemmene eller i foreninger og studiekredse. Biograferne vil i en sådan situation stadig have noget at tilbyde i form af bedre teknik, større billedgengivelse, bedre lys- og lyd gengivelse og måske også, fordi de appellerer til folks trang til at komme ud og opleve nye menneskelige kontakter. Men det er klart, at en udvikling som den skitserede vil betyde totalt ændrede vilkår for branchen.

Statens Filmcentral

Udgifterne vedrørende Statens Filmcentral afholdes af filmfonden og er for finansåret 1968/69 budgetteret til ca. 3 mill. kr.

Filmcentralen oprettedes ved biografloven af 1938. I loven blev dens opgaver defineret således:

»Statens Filmcentral skal fremskaffe og distribuere skolefilm og film, der tjener til oplysningens fremme. Endvidere skal filmcentralen ved indkøb og distribution af kulturelt og kunstnerisk værdifulde film og på anden måde bidrage til udviklingen af filmkulturen her i landet.«

Denne bestemmelse blev opretholdt uændret i film- og biograf loven af 1964.

Som det vil ses, har filmcentralen to formål, som tilsyneladende ikke har ret meget med hinanden at gøre, et undervisningsmæssigt, pædagogisk og et filmkunstnerisk.

Den første opgave består i at skaffe undervisningsfilm og oplysende film til skolerne og til den folkeoplysende virksomhed. Man kunne mene, at dette var en klart pædagogisk servicefunktion, men der er ingen tvivl om, at Statens Filmcentral til stadighed også har haft et filmkulturelt sigte med sit arbejde for skolefilmene og de oplysende film. Man har set det som en opgave gennem disse film at bidrage til forståelsen af filmens væsen, dens særart som et moderne medium for kommunikationen af kunst. I dag må man imidlertid nok sige, at opgaven i alt fald for så vidt angår skolefilmene i det væsentlige er af fagligt-pædagogisk karakter og fortrinsvis består i at forsyne skolerne med film, som kan anvendes i undervisningen som

ét blandt mange andre audiovisuelle hjælpemidler.

Denne side af filmcentralens virksomhed må derfor i første række interessere undervisningsministeriet, og det ville vel nok være det logisk og administrativt rigtige, at Statens Filmcentral for disse opgavers vedkommende blev overført til undervisningsministeriet enten som en institution, der samarbejder med et kommende undervisningsministerielt Audiovisuelt Institut eller ligefrem som en bestanddel af et sådant institut. Det kan i den sammenhæng oplyses, at undervisningsministeriet allerede for nogle år siden har overtaget forpligtelsen til at fremskaffe de nødvendige finanslovbevillinger til produktionen af danske undervisningsfilm.

Den anden side af Statens Filmcentralens virksomhed skulle - som loven siger - bestå i, at centralen skal »bidrage til udviklingen af filmkulturen her i landet« bl. a. ved indkøb og distribution af kulturelt og kunstnerisk værdifulde film.

I diskussionen forud for loven af 1938 indgik visse ideer om at lade al distribution af film varetage af et statsligt filmorgan. Denne tanke vandt ikke genklang, men som et kompromis tillagde man filmcentralen den opgave at virke som et slags korrektiv af eller supplement til den virksomhed, der udøves af de kommercielle filmudlejere. Denne opgave har Statens Filmcentral aldrig været i stand til at løse, bl. a. fordi den ikke har haft bevillingsmæssige muligheder herfor. Når filmloven skal revideres, bør man utvivlsomt se dette forhold i øjnene og befri Statens Filmcentral for forpligtelserne på dette punkt. Efter etableringen i 1964 af den nye filmfond med en særlig bestyrelse bør det antagelig også være denne institution, der har det overordnede ansvar for udviklingen af filmkulturen eller filmkunsten i Danmark.

En overførelse til undervisningsministeriet af Statens Filmcentral for så vidt angår alt, hvad der vedrører skole- og undervisningsfilm, vil imidlertid ikke løse alle de administrative og organisatoriske problemer vedrørende denne institution. Forholdet er nemlig det, at filmcentralen ved siden af opgaverne på skole- og undervisningsfilmens område har visse andre vigtige opgaver, som er af filmkulturel karakter. Filmcentralen varetager således den teknisk-administrative produktionsledelse for den produktion af kunst-

nerisk betonedede kortfilm, som forestås af kortfilmrådet, samt distributionen af disse film og de i udlandet indkøbte film til biografer, skoler, højskoler, filmklubber o. s. v., indkøb produktion og distribution af børnefilm samt iilmbetjeningen af Grønland.

Hvordan disse opgaver skal løses, hvis funktionerne vedrørende skolefilm udskilles til undervisningsministeriet, er i det væsentlige et praktisk-administrativt spørgsmål, som ikke her skal behandles nærmere.

Statens Filmcentral har en omfattende film-distribution, hvis betydning for filminteressen og filmkunsten utvivlsomt ofte undervurderes. 1300 filmtitler i mere end 10.000 kopier står til rådighed for den ikke-kommercielle forevisning. I 1967/68 ekspederedes 123.000 iilmudlån. Langt den overvejende del vedrørte undervisningsfilm, men efter et forsigtigt skøn kan man dog regne med, at 20-30.000 udlån af film er sket til kulturelle arrangementer, hvor filmene har været set og debatteret under en kunstnerisk eller idé-mæssig synsvinkel. Dette svarer til, at ca. $\frac{1}{2}$ mill. mennesker i det pågældende år har fået kortfilm forevist ved sådanne arrangementer. Forevisningerne finder sted i foreninger, men i stigende grad også i mindre fast organiserede grupper eller kredse. Det er påfaldende, at forbrugerinteressen i stadig højere grad går i retning af, at man ønsker bestemte film til bestemte formål. Dette er for så vidt glædeligt, men stiller store krav til kopibeholdningen.

Den ovenfor omtalte virksomhed begrænses af de ret sparsomme midler, som Statens Filmcentral råder over til indkøb og kopi-fremstilling. Det ville sandsynligvis være til gavn for filminteressen, hvis disse midler kunne forøges.

Filmcentralen udfører en vigtig opgave ved at fungere som produktionsledere for film, der helt eller delvis finansieres af det offentlige, først og fremmest kortfilmrådet. Man arbejder desuden på at skabe distributionsmuligheder for disse film gennem biograferne.

Endvidere arrangerer filmcentralen landet over præsentationer af danske kortfilm, ofte i samarbejde med amtsungdomsnævn og centralbiblioteker. Statens Filmcentral yder endelig en meget omfattende konsulentbistand til skoler og foreninger.

Det danske Filmmuseum

Filmmuseets formål er at sikre bevarelsen af film, stills, filmlitteratur, udklip, plakater, tryksager, apparater og andet materiale vedrørende film med henblik på at gøre materialet tilgængeligt for forskning og filmoplysende virksomhed, og at bidrage til udbredelsen af kendskabet til filmen som kunst ved filmforevisninger, udstillinger, publikations- og anden virksomhed.

Museet får sine midler fra filmfonden, men det henhører ligesom Statens Filmcentral direkte under ministeriet og er altså ikke underlagt filmfondens bestyrelse. Museets budget er på finansloven for 1968/69 opført med 1.345.400- kr.

Filmsamlingen omfatter ca. 5000 film, museets bibliotek rummer ca. 15.000 bind, og i billedsamlingen findes ca. 700.000 fotos. Apparatsamlingen omfatter ca. 300 elfekter.

Tanken om et filmmuseum opstod i slutningen af 30'erne. I 1941 oprettedes et filmarkiv under Dansk Kulturfilm. I 1946 fik arkivet selvstændigt budget, og i 1950 godkendes museet som en selvejende institution med en bestyrelse. Midlerne til museets drift kom fra filmfonden. I 1958 blev museet administrativt underlagt Statens Filmcentral, men ved lov om film og biografer af 27. maj 1964 etableredes museet som en selvstændig statslig institution. Det ledes af en direktør med støtte af et tilsynsråd.

Foruden ved at indsamle og opbevare film og materiale om film virker museet ved regelmæssig forevisning af film i museets egen biograf i København, (man regner i indeværende sæson med at forevise 175 film for et publikum på ca. 25.000), ved udlejning af film til landets ca. 80 filmklubber samt til foreninger, skoler, højskoler etc. Museet har arrangeret udstillinger og har nu en permanent udstilling af apparater. Museet udlåner desuden filmlitteratur fra sit bibliotek, stiller anmeldelser, artikler, fotos, plakater etc. til rådighed for filminteresserede, samt udgiver filmtidsskriftet »Kosmorama«, hvoraf der f. t. sælges 4000 eksemplarer af hvert nummer. Endvidere udgives andre publikationer om film.

Museet flyttede for nogle år siden til filmfondens bygning på Christianshavn og har

her fået meget velegnede lokaler samt rådighed over den af fonden opførte nye biograf. Dets muligheder for at løse sine opgaver er derved blevet stærkt forbedret.

Det betyder langtfra, at alle museets problemer er løst.

Dets mulighed for at sikre bevarelsen af film er ikke fuldt tilfredsstillende. Efter loven om film og biografier skal producenter af danske film overlade museet kopier af deres film på begæring og mod at få omkostningerne betalt. Museets midler er imidlertid utilstrækkelige til varetagelsen af denne opgave. Kun ca. $\frac{1}{4}$ af den årlige danske produktion kan sikres. Målet må være, at der skabes mulighed for, at alle danske film kan sikres for museet. Hvad angår udenlandske film ville det endvidere være ønskeligt, om der kunne åbnes adgang for museet til at få kopier af sådanne film, som museets ledelse

skønner har tilstrækkelig betydning til at motivere opbevaring.

Et spørgsmål, som snarest bør undersøges, er, om det ikke vil være rimeligt at udbygge museet, således at det også bliver et arkiv for TV-udsendelser. Meget værdifuldt TV-materiale er allerede gået tabt.

Det må forekomme urimeligt, at museets forevisningsvirksomhed er begrænset til hovedstaden. Filialer for denne virksomhed burde oprettes uden for København.

Der er for nylig ved Københavns Universitet oprettet en amanuensisstilling i faget filmkundskab. Dette er sket på initiativ af filmfonden, der indtil videre afholder udgifterne ved stillingens aflønning. Forhåbentlig vil der inden alt for lang tid kunne oprettes et professorat i filmens historie og æstetik. Muligvis kan det da blive aktuelt at udbygge museet, således at det kan virke som et forskningscentrum og et institut for universitetet.

RADIO OG FJERNSYN

Påbegyndelsen af regelmæssige radioudsendelser i begyndelsen af 1920'erne gav anledning til en livlig debat, som i mangt og meget lignede den, der udspandt sig ca. 30 år senere, da Danmarks Radio iværksatte de første TV-udsendelser.

I begge tilfælde blev det nye medium mødt af befolkningen med vidt forskellige indstillinger, som afspejlede sig i debatten. At denne ofte var præget af mere eller mindre følelsesbetonede synspunkter kan for så vidt ikke undre på baggrund af, at man stod over for nyskabelser, hvis betydning for samfundet og den enkelte, man nok anede dybden i, men hvis konsekvenser man dog ikke nærmere formåede at overskue.

Debatten »for eller imod etablering af radio og TV« ebbede imidlertid ud i takt med antallet af solgte modtagerapparater — salgskurverne talte deres tydelige sprog om befolkningens accept af de nye medier.

I dag anerkendes radio og TV som naturlige bestanddele af det moderne menneskes tilværelse, som kendsgerninger, hvis betydning på godt og ondt det er formålsløst at lukke øjnene for. Det står klart for alle, at man i radio og fjernsyn råder over medier, der har ændret forudsætningerne for menneskelig kommunikation, og at det herefter må være opgaven at udnytte disse medier på bedst mulig måde.

Den principielle debat har skiftet karakter og er i dag især knyttet til spørgsmålet om massemediernes rolle og placering i samfundet.

Mediernes placering i samfundet

Inden for de vestlige demokratiers kreds støder man på to vidt forskellige grundopfattelser. Efter den første af disse bør staten — bortset fra tildeling af senderkanaler og lign. — være uden indflydelse på radio- og fjernsynsvirksomhed. Som andre kommunikationsformer, f. eks. dags-

pressen, bør også radio- og TV-virksomhed drives på privat basis, og den institution, som iværksætter radio- og fjernsynsvirksomhed, bør være fuldkommen frit stillet såvel med hensyn til valg af programstof som med hensyn til udsendelsernes øjemed, det være sig politisk indflydelse eller økonomisk gevinst. Denne opfattelse har navnlig præget udviklingen i U.S.A., hvor den i praksis er resulteret i et system med en række konkurrerende radio- og TV-foretagender, som finansierer udsendelsesvirksomheden udelukkende med indtægter fra reklameindslag i programmerne.

Den anden grundopfattelse, som især har fundet tilslutning i de vesteuropæiske lande, bygger på det synspunkt, at radio og TV er medier med en sådan udbredelse og slagkraft, at de bør stå i samfundets tjeneste. I praksis har dette synspunkt ført til et system med eneret for et enkelt eller nogle få radiofoniforetagender, som autoriseres af statsmagten, og som etableres som offentlige — men i forhold til statsforvaltningen principielt selvstændige — institutioner, hvis virksomhed finansieres ved hjælp af særlige afgifter, licenser.

Selv om forskellene mellem de amerikanske og europæiske systemer med tiden er blevet noget udviskede (i U.S.A. er der ved siden af de kommercielle stationer også oprettede stationer, som virker ud fra andre synspunkter end de kommercielle, f. eks. på undervisningsområdet, og omvendt har det officielle radioforetagende i en del europæiske lande ikke længere eneret), har spørgsmålet om, hvilket system man i princippet kan gå ind for, fortsat aktualitet og indgår f. eks. i vor hjemlige debat om Danmarks Radios monopolstilling og reklame i udsendelserne.

Forklaringen på, at radio — og senere TV — har udviklet sig så forskelligt i henholdsvis U.S.A. og Vesteuropa, er formentlig delvis historisk. Da de første radioforetagender blev etableret i begyndelsen af 1920'erne, herskede en

rendyrket liberalisme i U.S.A., og det var i god overensstemmelse hermed, at staten lod private interesser tage det nye medium — lydradioen — i brug som led i den økonomiske og politiske konkurrence.

I de vesteuropæiske lande havde statsmagten til imødegåelse af de økonomiske kriser efter 1. verdenskrig været nødsaget til at foretage omfattende samfundsindgreb, og det forekom naturligt at sikre sig en vis indflydelse også på radiovirksomheden i erkendelse af dennes kommende samfundsmæssige betydning. Disse synspunkter, som især var fremherskende i Storbritannien, blev afgørende for etableringen af B.B.C., der blev mønstret for mange andre vesteuropæiske radiofonier, herunder den danske statsradiofoni.

De rammer, der allerede i 1920'erne blev lagt for **radioens** placering i det danske samfund, har stort set været bibeholdt, også efter at man i slutningen af 1940'erne og i begyndelsen af 1950'erne påbegyndte fjernsynsudsendelser. Det nye medium blev fra første færd betragtet som en teknisk videreudvikling af lydradioen og blev organisatorisk knyttet til det bestående radioforetagende.

Det er værd at fremhæve, at de grundprincipper, der i dag danner rammen for mange radioforetagenders virksomhed, er udformet for mere end 40 år siden, d.v.s. under ganske andre

økonomiske, tekniske og kulturelle forudsætninger end dem, der er gældende i dag.

At dette også er tilfældet her i landet, fremgår klart af bemærkningerne til den gældende radiospredningslov fra 1959, hvori det i omtalen af den første radiolov fra 1926 bl. a. hedder, at denne lov fastlagde de »grundprincipper, på hvilke dansk radiospredningsvirksomhed siden har været bygget: Statsradiofonien får eneret på radiospredningsvirksomheden, denne finansieres udelukkende gennem licensafgifter fra lytterne, den tekniske drift henlægges fortsat under generaldirektoratet for telegrafvæsenet, men alle dettes udgifter, herunder til forrentning og afskrivning af stationerne, refunderes af licensmidlerne, og den almindelige ledelse af virksomheden henlægges til et af ministeren for offentlige arbejder nedsat radoråd, der tillige bestyrer den radiospredningsfond, i hvilken licensmidlerne opsamles«.

Efter 1959-loven om radiospredning er Danmarks Radio en selvstændig offentlig institution, der har eneret på radiospredning, omfattende såvel radiofoni som fjernsyn.

Institutionen ledes af radorådet, hvis sammensætning nærmere er angivet i loven.

Radiospredningsloven er en rammelov, der fastlægger de generelle retningslinier for radiospredningen, og som inden for de angivne rammer tillægger Danmarks Radio en meget høj grad af selvstændighed.

Radio og TV i tal

Radio.

Finansåret	Radioafgift kr.	Antal lyttere pr. 1/4 (1.000)	Gennemsnitlig sendetid pr. uge	Indtægter (1.000 kr.)	Driftsudgifter (1.000 kr.)
1957—58	22	1.397	130 t. 48 min.	30.969	31.226
1958—59	22	1.448	131 t. 6 min.	31.909	31.022
1959—60	22	1.489	133 t. 48 min.	32.442	31.960
1960—61	25	1.521	145 t. 48 min.	35.375	34.457
1961—62	25	1.544	152 t. 42 min.	35.819	39.918
1962—63	30	735*)	185 t. 6 min.	41.464	37.925
1963—64	35	592	258 t. 54 min.	49.083	40.811
1964—65	35	508	262 t. 12 min.	50.307	50.225
1965—66	35	426	262 t. 6 min.	50.942	59.132
1966—67	50	380	ca. 234 t.	71.258	69.451
1967—68	55	302	249 t. 12 min.	77.577	79.112

*) nedgangen skyldes indførelse af kombineret fjernsyns- og radiolicens.

I driftsåret 1967–68 har varigheden af radio-udsendelserne udgjort

	Timer: minutter
Program 1	6514:30
Program 2	2828:40
Program 3	3881:30
I alt	13024:40

Dette svarer til en gennemsnitlig ugentlig sendetid på

	Timer: minutter
Program 1	124:36
Program 2	50:17
Program 3	74:12
I alt	249:12

Udsendelserne på program 1 og 2 fordeles på følgende udsendelsesformer:

	Timer: minutter	Procent
Musik m. v.	3830:50	41,9
Foredrag, reportager, transmissioner m. v.	2098:40	23,0
Undervisning	255:50	2,8
Nyhedsudsendelser (herunder vejr m. m.)	1330:10	14,5
Gudstjenester	215:00	2,4
Oplæsning	311:40	3,4
Radioteater	146:40	1,6
Piger og drenge, børn m.v.	270:20	3,0
Skoleradio	116:40	1,3
Ungdomsudsendelser	140:10	1,5
Regionalprogrammer	39:15	0,4
Blandede udsendelser og diverse	387:55	4,2
	9143:10	100,0

Udsendelserne på program 3 fordeles således:

	Timer: minutter	Procent
Udsendelser produceret til program 3	2687:00	69,2
Udsendelser fælles med program 1 eller 2	1194:30	30,8
	3881:30	100,0

Fjernsyn.

Finans- år	Afgiftsperiode	TV-afgift og fælles TV/radio- afgift kr.	Antal fjern- seere pr. 1/4 (1.000)	Gennemsnitlig sendetid pr. uge	Indtægter (1.000 kr.)	Drifts- udgifter (1.000 kr.)
1957–58	1/10-57 – 30/9-58	55	66	13 t. 35 min.	—	4.881*)
1958–59	1/10 58 – 30/9-59	55	137	15 t. 5 min.	—	13.727
1959–60	1/10-59 – 30/9-60	75	250	16 t. 35 min.	30.317	20.968
1960–61	1/10-60 – 31/3-61	37,50	388	22 t. 15 min.	24.469	23.775
1961–62	(TV/R)	100	583	24 t. 57 min.	50.169	31.503
1962–63	—	120	730	25 t. 58 min.	72.922	41.979
1963–64	—	140	860	28 t. 12 min.	96.822	53.877
1964–65	—	140	939	29 t. 24 min.	106.485	66.140
1965–66	—	140	1.031	29 t. 54 min.	114.125	78.588
1966–67	—	185	1.097	32 t. 12 min.	152.699	93.042
1967–68	1/4-67 – 30/9-67	—	105			
	1/10-67 – 31/3-68	—	115,50	35 t.	182.001	111.519

*) vedr. perioden 1/10-57 – 31/3-58.

Fjernsynsudsendelsernes indhold i driftsåret 1967/68 kan opdeles i følgende **programafdelinger** og kategorier:

	Timer	% af samlet sendetid		Timer	% af samlet sendetid
Aktualitetsafdelingen	471:57	25,9	Spillefilm	102:51	5,65
TV-Avisen	237:44	13,05	Seriefilm	35:03	1,92
heraf Søndagsavis	(15:20)	(0,84)	Indledninger	0:53	0,04
Indenrigsmagasin	31:23	1,72	Andre udsendelser	4:31	0,24
Byerhverv og arb.marked	2:05	0,11	Underholdningsafdelingen	231:16	12,7
Landbrug	8:56	0,49	Solist og ensemble uds.	35:19	1,93
Danske samfundsforhold	9:08	0,50	Feature udsendelser	12:41	0,69
Diskussioner	16:40	0,91	Jazz	9:47	0,53
Udenrigsmagasin	37:32	2,06	Quiz-programmer	11:26	0,62
Egne udlandsreportager	9:29	0,52	Shows	52:51	2,90
Udenrigspol. orientering	8:02	0,44	Tegne- og underhiilm	48:02	2,63
Udenl. dokumentarfilm	13:17	0,72	Andre udsendelser	28:30	1,56
Transmissioner	47:18	2,59	Kriminalfilm	32:40	1,79
Sport	31:11	1,71	Magasinprogrammer		
Andre udsendelser	19:12	1,05	Programdirektøren for TV	174:28	9,6
Kulturfafdelingen	286:19	15,7	Sportstransmissioner	174:16	9,57
Historisk/kulturhist. stof	40:02	2,19	Andre udsendelser	0:12	0,01
Kunst — litteratur — musik	39:10	2,15			
Film — teater	23:31	1,29			
Videnskab og teknik	24:55	1,36			
Kirke og religion	31:48	1,74			
Samfund — hjem — familie, indland	47:55	2,63			
Samfund — hjem — familie, udland	4:41	0,25			
Mennesker og miljøer, indland	26:49	1,47			
Mennesker og miljøer, udland	25:56	1,42			
Andre udsendelser	21:32	1,48			
Musikafdelingen	82:15	4,5			
Opera	21:38	1,18			
Ballet	15:51	0,87			
Orkesterkoncert	20:37	1,13			
Kammermusik	5:07	0,28			
Solist	2:13	0,12			
Oplysning	9:16	0,50			
Andet stof	3:30	0,19			
Kor og orkesterkoncert	1:54	0,10			
Blandede programmer	2:09	0,11			
Børne- og ungdomsafd.	323:32	17,8			
Børneudsendelser	148:10	8,13			
Ungdomsudsendelser	39:52	2,18			
Skole-TV	75:51	4,16			
Børnegudstjenester	0:52	0,04			
Voksenundervisning	58:47	3,22			
Teaterafdelingen	250:49	13,8			
TV-teatret	107:28	5,90			

Radiospredningslovens krav til programstoffet

Danmarks Radios selvstændighed er særlig utalt, når det gælder programvirksomheden. Om denne er der i loven kun optaget den generelt formulerede bestemmelse i § 5, stk. 2, hvorefter radiorådet er ansvarligt for, at udsendelserne er af alsidig, kulturel og oplysende art.

Hvad man nærmere skal lægge i disse ord, har ofte været diskuteret, når Danmarks Radio fra tid til anden angribes for at have sat sig ud over lovens krav om alsidighed ved f. eks. at have vist visse politiske synspunkter større opmærksomhed end andre eller ved i for høj grad at beskæftige sig med emner, som blot menes at kunne interessere et fåtal af befolkningen.

Uden nærmere at komme ind på de enkelte af de påstande, som er blevet fremført, vil det næppe være forkert at mene, at kritikken hyppigt skyder over målet. Som oftest former utilfredsheden sig som en kritik af bestemte programmer ud fra det synspunkt, at det emne, som omhandles i programmet, ikke er **belyst** så objektivt, som man må forde af Danmarks Radio, og at man ikke har sørget for den fornødne balance mellem de forskellige opfattelser, som kan gøres gældende.

Hertil er at bemærke, at der sådan set er TIO-

get absurd i at forlange objektivitet i dette ords egentlige forstand, når talen er om kommunikation imellem mennesker. Radio- og fjernsynsproduktion er for mange programmernes vedkommende en virksomhed, som kan sidestilles med den kunstneriske, og lige så lidt som man over for udøvere af kunst vil stille krav om objektivitet, lige så lidt kan man forvente, at programfolk vil være i stand til at lave fængslende programmer ud fra en helt neutral, uengageret holdning til emnet. En sådan holdning fra programfolkenes side kan — om den i det hele taget er mulig — ej heller være i lytternes og seernes interesse, idet udsendelser, hvor et fremført synspunkt omgående afbalanceres med en udtalelse i modsat retning, meget ofte vil ende i kedsommelighed.

Der kan endvidere være grund til at bemærke, at de fremførte påstande om manglende afbalancering stort set alle drejer sig om programmer, der på en eller anden måde angriber etablerede og anerkendte institutioner eller sætter spørgsmål ved berettigelsen af alment accepterede vurderinger. De mere traditionsbestemte udsendelser, der bekræfter det bestående, giver sjældent anledning til kritik for manglende afbalancering.

Det skulle helst være sådan, at tidens samlede strøm af ideer og tanker kan komme til udtryk i radio og fjernsyn, og i så fald bør man i lytternes og seernes interesse nok give programfolkenes en betydelig frihed — med tilsvarende ansvar i udformningen af de enkelte programmer, og man bør ikke forlange en sådan grad af neutralitet gennemført, at det forflygtiger mulighederne for det personlige engagement, som må anses for nødvendigt, såfremt kravet om højt kvalificerede og fængslende udsendelser skal kunne opfyldes.

De her anførte bemærkninger angår kun udformningen af det enkelte program og gælder ikke programvalg og -tilrettelæggelse over en længere periode, hvor man ubetinget må stille krav om en afbalancering mellem synspunkterne.

Det er først og fremmest dette, man må forlange af et monopolforetagende som Danmarks Radio, og der er god grund til at antage, at radiospredningslovens krav om alsidighed netop sigter på Danmarks Radios totale programvirksomhed, at programmet over en periode skal kunne siges at være præget af alsidighed og af en ærlig vilje til ligelig hensyntagen til alle opfattelser og interesser. Til den enkelte udsen-

delse bør der ikke stilles for rigoristiske krav om upartiskhed eller neutralitet.

Man kan høre kravet til programpolitikken udtrykt således, at radio og fjernsyn skal give folk, hvad de kan lide. Er dette et krav om, at kun de programmer, som et flertal sætter pris på, skal sendes, er der kun at sige, at dette krav må afvises. Dette gælder ganske uden hensyn til, hvilke udsendelser et flertal til enhver tid måtte foretrække, og altså også — skal det dog siges i denne kulturpolitiske redegørelse — hvis et flertal skulle ønske sig kunstnerisk og kulturelt dominerede programmer.

Et mere retfærdigt udgangspunkt for programtilrettelæggelsen, som også synes at have været bestemmende for Danmarks Radios programpolitik, er, at de forskellige ønsker — om muligt alle — bør tilgodeses på en sådan måde, at hver enkelt lytter og seer tilnærmelsesvis kan finde lige meget af interesse i programmerne. Det siger sig selv, at praktiseringen af en programpolitik udformet efter disse retningslinier uløseligt er knyttet til spørgsmålet om sendetidslængde og kanalantal.

Disse betragtninger er fremført på baggrund af den monopolstilling, Danmarks Radio har efter radiospredningsloven. Ophævelsen af monopolen og oprettelsen af konkurrerende radio- og TV-foretagender, eventuelt reklamefinansierede, vil selvsagt ændre forudsætningerne for programpolitikken. Denne vil også kunne blive påvirket af den udenlandske konkurrence, som vil gøre sig gældende, når de allerede foreliggende og de fremtidige muligheder for modtagelse af fremmede senders TV-programmer via satellitter bliver virkeliggjort.

Med den teknologiske og samfundsmæssige udvikling, som de kommende år vil bringe, er det ikke for tidligt at begynde en debat om, hvad man egentlig vil med massemediernes radio og fjernsyn i fremtiden. Med en vis forenkling kan man f. eks. gøre to meget forskellige betragtninger gældende angående dette spørgsmål.

1) Man kan hævde, at massemediernes opgave blot er at afspejle det moderne liv uden at anstille vurderinger og uden opdragende bihensigter. Sendetiden bør være så omfattende som mulig, og enhver sendetidslængde betegner et fremskridt.

Et andet synspunkt går ud på, at folk 1)l. a. ved indkøb af plader, lydbånd og måske snart også billedbånd kan få deres underholdningsbehov dækket i en sådan grad, at radio og fjernsyn nu kan lægge hovedvægten på opgaver, som

kunstformidlingen og samfundskritikken, og at de desuden i øget udstrækning vil kunne varetage store undervisningsopgaver på alle niveauer.

I den ene anskuelse ligger en forestilling om, at medierne skal integreres totalt i fritidssamfundet, medens det andet synspunkt er domineret af forestillingen om, at medierne netop ikke skal lade sig opløse, men bestandig skabe distance.

Forholdet til andre medier

Selv om det formodentlig er nytteløst at forsøge at opstille en udtømmende normativ angivelse af radioens og fjernsynets opgaver, synes en meget stor del af programstoffet i dag at kunne henføres under det ofte benyttede udtryk »formidling af information, kulturstof og underholdning«.

Dette illustrerer, at radioens og fjernsynets væsentlige arbejdsområder er at finde på felter, der traditionelt er arbejdsmark for andre aktiviteter, i første række de andre massemedier, pressen og filmen, men også medier med mere begrænset rækkevidde, teater og musikvirksomhed samt bogdistributionen.

I årene umiddelbart efter fjernsynets indførelse blev det hyppigt hævdet, at TV udelukkende ville være til skade for de andre medier, at pressedøden ville tage til, at et stort antal biografer måtte lukke, samt at teatervirksomheden ville blive tvunget til væsentlige indskrænkninger.

At fjernsyn har skadet visse områder økonomisk, især biograferne, kan næppe bestrides, men stort set synes de bange anelser at være blevet gjort til skamme.

Man har i dag erkendt fjernsynets eksistens og har været tvunget til »at leve med det«. Den påførte konkurrence har på mange områder ført til, at nye veje er blevet betrådt, at der er blevet eksperimenteret for at nå frem til former, som netop bygger på det særegne for den enkelte aktivitet.

Fjernsynet har således været med til at sprænge eller udvide andre aktiviteter traditionelle udtryksformer og har ført til et øget kendskab til de forskellige andre mediers inderste væsen. En tilsvarende intensiv granskning af, hvad der er det egentlig særegne ved radio og fjernsyn som medier, synes knap nok at have

fundet sted. Vel har lytter- og seerundersøgelser bragt mange oplysninger for dagen, som har været af stor betydning for Danmarks Radio i programtilrettelæggelsen, men set i relation til spørgsmålet om mediernes indbyrdes selvstændighed forekommer det af afgørende betydning at få disse oplysninger suppleret med et udvidet kendskab bl. a. til mediernes — ikke mindst fjernsynets — psykologisk betingede indflydelse på den enkelte modtager.

Gennem sådanne undersøgelser ville radio og fjernsyn måske i højere grad end nu kunne finde deres egen form.

Men når disse bemærkninger om ønskeligheden af udvidet forskning er gjort, bør det samtidig fastholdes, at radio og fjernsyn ikke er medier, der kan nøjes med at koncentrere sig om de arbejdsfelter, som egner sig mindre godt for andre aktiviteter. Det konkurrencesynspunkt, som i debatten er så stærkt fremme i billedet, bør naturligvis også slå igennem i forholdet mellem radio/TV og de ældre medier.

Lydradioens programstruktur

Danmarks Radio arbejder med 3 radioprogrammer. Et program I med alment tilgængelige udsendelser af enhver art. Program II, hvis kerne består af udsendelser, der stiller krav til lytterne om visse forudsætninger, og program III, der sender let musik, fortrinsvis pr. gramofon.

Den ugentlige gennemsnitssendetid for disse 3 programmer er i dag følgende:

Program I: 125 timer.
Program II: 46 timer.
Program III: 73 timer.

Programstrukturen er et spørgsmål, der afgøres af radiatorådet, naturligvis i et samarbejde med de forskellige programafdelinger og radioens driftsledelse.

De efterfølgende betragtninger bør ikke opfattes som en indblanding i radiatorådets anliggender. Spørgsmålet om, hvilken programstruktur man opererer med, er imidlertid et spørgsmål af stor interesse for almenheden og samtidig et spørgsmål, som kun forholdsvis perifert har været berørt i den offentlige debat. Bemærkningerne på de følgende sider er et forsøg på at lægge op til en diskussion om dette problem og fremsættes ikke med baggrund i større

sagkundskab end den, som enhver interesseret radiolytter må formodes at sidde inde med.

Da der ikke fandtes fjernsyn, følte radioen det som sin opgave at dække hele spektret, at dække alle behov. Når man ser på radioens struktur og daglige virksomhed, kan det stadig virke, som om TV ikke er kommet til og ikke udførte visse opgaver langt bedre end radioen. Det er nærliggende at stille det spørgsmål, om der er taget tilstrækkeligt hensyn til den kendsgerning, at næsten alle husstande i dag har TV, og at en stor del af lytterne i væsentlig grad er gået over til at se fjernsyn, hvad socialforskningsinstituttets undersøgelser foretaget i 1964 tyder på. Efter disse undersøgelser oplyser 50 % af de adspurgte, at de ingen tid anvender på radiolytning, 25 % bruger under 1 time daglig, mens knap 15 % bruger mellem 1 og 2 timer på radiolytning. (Tallene er formentlig lidt for små, når aflytning af pressens radioavis medtages). Af personer, der har TV, ser næsten 80 % fjernsyn daglig og yderligere 16 % flere gange ugentlig. 52 % af fjernseerne anvender 1-2 timer daglig, 20 % anvender over 2 timer og 15 % anvender mindre end 1 time pr. dag på at se fjernsyn. Det bemærkes, at der i marts 1964 var 939.000 registrerede TV-apparater og i november 1968 1.225.000. Til gengæld er antallet af »rene« radiolyttere faldet fra 464.000 til 246.000 i den samme periode.

Hermed bør sammenholdes, at fordelingen af bevillingerne til radio og TV i finansåret 1968-69 er følgende: Radio: 78 mill. kr. - TV: 111 mill. kr. — Fællesudgifter: 28 mill. kr. På baggrund af interessen i befolkningen for de to medier kunne det umiddelbart se ud, som om der ikke er et rimeligt forhold mellem de udgifter, der anvendes til henholdsvis radio og TV, og i den sammenhæng kunne det spørgsmål rejses, om man stadig bør betjene de tilbageværende 246.000 rene radiolyttere med alle former for programmer. Radioen vil stadig have en selvstændig rolle at spille, det er blot spørgsmålet, om ikke ændringerne i publikums vaner indicerer, at der foretages en omvurdering af radioens opgaver.

Både hvis man accepterer dette synspunkt og i øvrigt ud fra en generel betragtning, vil det være naturligt at forsøge en funktionel analyse af radioen for at finde frem til, hvilke opgaver radioen løser bedst og hvilke opgaver, der løses bedst af TV. Endvidere burde man måske spørge sig selv, hvilke krav publikum ud fra et servicesynspunkt kan stille til radioen i dag.

En funktionel undersøgelse vil måske vise, at radioen har fortrin, når det gælder den hurtige nyhedsformidling, og når det gælder musik, samt at radioen egner sig til uddybende, analyserende og kommenterende udsendelser samt idéudvekslinger. Samtidig vil en undersøgelse af publikums behov for service fra radioens side muligvis give det resultat, at man vil ønske at kunne dreje direkte hen enten på et nyhedsprogram eller på et seriøst eller et populært musikprogram uden at skulle jages fra det ene program til det andet, fordi programtypen skifter hver halve eller hele time.

Ud fra et servicesynspunkt som det sidstnævnte vil der være et meget stærkt behov for, at der regelmæssigt foretages lytterundersøgelser, der viser aflytningsgraden af programmerne. Det er ovenfor nævnt, at der er sket store tal-mæssige forskydninger mellem seere og lyttere. Der kan meget vel også være sket store forskydninger i vanerne hos dem, der har adgang både til fjernsyn og radio. Måske sender man i dag programmer (penge, arbejdskraft, faciliteter) ud til lyttergrupper, der enten næsten helt er gået over til at se fjernsyn, eller som er blevet så små, at man ikke kan tale om berettigede minoriteter.

I dag ved man ikke nok til med mening at kunne stille forslag om en anden programstruktur for lydradioen end den nuværende. Det efterfølgende er heller ikke noget forslag, men blot et forsøg på at beskrive én af de andre muligheder, en programstruktur som man i givet fald kunne forestille sig:

Eksempel på en ændret programstruktur for lydradioen

Program I. Et rent taleprogram med skoleudsendelser og andre undervisningsudsendelser, radioteater, kulturelle, oplysende og underholdende udsendelser samt nogle daglige grundige nyhedsudsendelser. Kl. 7-24.

Program II. Seriøs musik.
Kl. 8-10 og 19-24.

Program III. Musikkradio for den populære musik med korte nyhedsudsendelser hver time indtil midnat og derefter grammofonmusik resten af natten til kl. 7 morgen — altså udsendelse døgnet rundt.

Der er foretaget en programmæssig opdeling mellem den seriøse og den underholdende musik, medens alle taleprogrammer er lagt på ét program ud fra den betragtning, at der ikke for disse programmets vedkommende er et stærkt relevant behov for opdeling i kvalitets- og andre udsendelser. Overgangen er glidende, og publikum vil af sig selv finde frem til de udsendelser, der interesserer. Sendetiden på P II kan om dagen udnyttes til taleprogrammer, særlige kvalitetsudsendelser etc.

Selv om den her skitserede ordning måske rummer visse fordele, er der sikkert mange, som vil finde det mindre naturligt at bygge på en sondring mellem musik- og taleprogrammer, ligesom det må formodes, at der inden for Danmarks Radio vil være modstand mod at opgive det princip, som den nuværende opdeling i program I og II er baseret på, nemlig opdelingen i umiddelbart tilgængelige programmer og programmer, som stiller krav om visse forudsætninger. Endvidere vil man formentlig også kunne hævde, at en sådan ny struktur ikke ville indbyde til nogen nævneværdig konkurrence, hvilket på længere sigt kan vise sig kvalitetssænkende. Tillægger man dette konkurrencemoment stor betydning, må det forekomme nærliggende at gå ind for at udforme såvel program I som II som blandede programmer — en ordning, som også kunne modvirke en mulig tendens imod en opdeling af lytterskaren i program I-mennesker og program II-mennesker.

Hvorledes man end ser på programopdelingen, forekommer det imidlertid påkrævet at iværksætte den nævnte funktionelle analyse af radioens opgaver; viser det sig herefter muligt at skaffe mere sendetid til de »egentlige« radioopgaver, forekommer det endvidere naturligt at overveje, om der ikke i højere grad end hidtil bør reserveres enkelte udsendelser længere tid — visse måske en hel aften.

Spørgsmålet om reklame i radio og TV

Når Danmarks Radios forhold drøftes, indtager spørgsmålet om reklame i udsendelserne en stor plads i debatten. Heri er der for så vidt intet ejendommeligt, når henses til, at en lang række andre spørgsmål må vurderes i lyset af reklameproblematikken. Dette gælder bl. a. spørgsmålet om oprettelse af et TV-program II, Danmarks Radios monopolstilling samt udsendelsernes kvalitet — spørgsmål, som må ansues dobbelt, alt efter om reklame indføres eller ej.

Debatten om reklame i radio og TV er ikke nogen speciel dansk foreteelse. At spørgsmålet også har sat sindene i bevægelse i udlandet, blev for kort tid siden demonstreret i Frankrig, hvor det var ved at udløse en regeringskrise. Også i andre lande har spørgsmålet givet anledning til heftige meningsudvekslinger, men tendensen synes at gå i retning af, at reklamen i flere og flere lande vinder indpas i radio og TV. I Europa er der således kun 6 lande, som er uden reklame i radio og TV, nemlig: Belgien, Bulgarien, Danmark, Norge, Rumænien og Sverige.

I Norge har Kringkastingsudvalget i juni 1968 afgivet en indstilling om reklame i radio og fjernsyn. Af udvalgets 6 medlemmer går 3 imod reklame i TV, medens de andre 3 medlemmer er positivt indstillet. Med hensyn til lyd radioreklame er udvalgets medlemmer enige om ikke at anbefale noget sådant.

I Sverige blev der i 1966 nedsat en offentlig komité til undersøgelse af »reklamens virkninger, med særskild hensyn till reklamsändningar i televisionen«. Så vidt vides foreligger der endnu ikke resultater af denne komités arbejde.

I Danmark vil den store radiokommission, som regeringen nedsatte i 1967 med den opgave at tage stilling til Danmarks Radios langtidspanlægning, komme til at behandle problemet.

Vor hjemlige debat har været præget af, at udtrykket radio- og fjernsynsreklame ikke er særlig præcist. Begrebet spænder over alle mulige afskygninger, og modstanderne af reklame har ofte fremholdt tilstandene i U.S.A. som et skræmmebillede på reklamens indflydelse, medens omvendt fortalene har henvist til de mere modificerede systemer, som kendes i de vesteuropæiske lande.

I U.S.A. findes ca. 700 kommercielle fjernsynsstationer, hvoraf flertallet er knyttet til et af tre store »networks«. De amerikanske stationer sender stort set døgnet rundt, og undersøgelser har vist, at gennemsnitsfamilien benytter TV-apparatet i mere end 6 timer pr. dag, og at børnene er de ivrigste seere. Ikke færre end 50 mill. børn under 13 år tilbringer daglig mindst 4 timer foran skærmen.

I amerikansk TV-reklame arbejder man med to hovedformer — »program-campaign« og »announcement-campaign«.

Den første type er et såkaldt »sponsor-program«, hvilket betyder, at annoncøren udvælger og finansierer et populært serie-program — oftest af 1/2 times varighed — som reklamen her-

efter knyttes til og som ofte sendes én gang ugentlig til faste tider. Det gælder almindeligvis, at reklameindslaget højst må udgøre 10 % af programmet, og som regel deles indslaget op i 3 »blokke«, hvoraf én sendes i begyndelsen af programmet, én i midten og én lige før programmets afslutning.

Serieprogrammer som »Perry Mason« og »Familien Flint« er i U.S.A. bragt som sponsorprogrammer.

Den anden type — announcement-campaign — er korte reklamefilm af en varighed fra 10 til (il) sekunder og svarer stort set til biografernes reklamefilm. Filmene sendes i pauserne mellem TV-programmerne, men kan også forekomme f. eks. midt i en symfonikoncert eller en nyhedsudsendelse.

Selv om amerikanske undersøgelser har vist en udbredt ligegyldighed i folks indstilling til reklameudsendelserne, er det dog sandsynligt, at mange mennesker i U.S.A. deler den svenske redaktør Mac Lindahis vurdering, når han i en artikel skriver, at reklamen i amerikansk TV er den rene forelæmpning mod eventuelt tænkelige seere.

I de vesteuropæiske lande, der har reklame i TV, er der i reglen fastsat ret snævre grænser for reklamens placering i programvirksomheden. Sponsor-programmer er som regel forbudt, og reklameudsendelsernes samlede varighed er begrænset, ligesom der ofte stilles krav om, at indslagene skal være skarpt afgrænset fra det øvrige programstof. På forskellig vis har man endvidere forsøgt at fastsætte bestemmelser, der sætter grænser for annoncørernes direkte eller indirekte indflydelse på programtilrettelæggelsen, og endelig kan der være grund til at nævne, at der i de fleste lande er fastsat begrænsninger med hensyn til, hvilke varegrupper eller tjenesteydelser der må reklameres for. I det kommercielle engelske fjernsyn er det bl. a. forbudt at reklamere for religiøse og politiske opfattelser, tobaksvarer, ægteskabsbureauer, afbetalingsskøb og pengeudlånsvirksomhed.

Særlige restriktioner er endvidere fastsat med hensyn til reklame i børneudsendelser.

Selv om erfaringerne fra udlandet kan give visse fingerpeg om reklamens virkninger, forekommer det på nuværende tidspunkt umuligt at danne sig noget sikkert skøn over, hvilke konsekvenser reklameudsendelser ville kunne få her i landet.

I det følgende skal der — med klar understregning af, at der ikke hermed tilsigtes nogen

form for stillingtagen for eller imod reklame — kortfattet redegøres for nogle af de synspunkter, som har været fremført.

Reklamens indflydelse på licensafgifter

Blandt de forhold, som må antages at vække den bredeste sympati for reklameindslag, er ud-sigten til eller troen på, at radio- og TV-licensen vil blive mindre.

Modstandere af reklameudsendelser har til imødegåelse af dette »besparelæssynspunkt« gjort opmærksom på, at erhvervslivet må hente merudgifterne til reklame hjem gennem prisforhøjelser, og at besparelser i licensudgifter således vil modsvares af øgede priser på varer fra radio- og TV-reklamerende foretagender.

Selv om erfaringerne fra tidlandet synes at tyde på, at der består et vist samspil mellem licensens størrelse og varepriserne, er der dog for mange usikre momenter til, at noget sikkert kan siges herom i dag. Blandt andet vil spørgsmålet om, i hvilket omfang erhvervslivet i givet fald vil benytte radio- og TV-reklame, blive afgørende herfor, ligesom det økonomiske billede også vil blive væsentligt præget af, om erhvervslivet vil tage pengene til reklame i radio og TV fra midler afsat til anden reklamevirksomhed f. eks. i dagspressen, eller om der vil blive tale om en forøgelse af de samlede beløb, der anvendes til reklame.

Viser der sig at være et samspil som hævdet i debatten, bør man være opmærksom på, at licensbeløb er udgifter, som hviler lige tungt på hver enkelt seer og lytter, medens øgede varepriser påfører udgifter, afhængig af den enkeltes forbrug.

Reklameudsendelsernes indflydelse på erhvervslivet

Det er antagelig en udbredt opfattelse, at dansk erhvervsliv som helhed vil komme i en vanskelig stilling, hvis en stor del af de danske seere kan modtage udenlandsk reklamefjernsyn, og at man i den situation vil være nødt til at åbne for reklamer i dansk fjernsyn.

I øvrigt har mange forskellige opfattelser været gjort gældende med hensyn til konsekvenserne for erhvervslivet af en indførelse af reklame i radio og fjernsyn. Dog synes der at være nogenlunde enighed om, at det fortrinsvis

vil være de meget store erhvervsforetagender, der vil få fordel af reklamemuligheden, selv om det fra tid til anden er gjort gældende, at reklame i radio og fjernsyn også for mindre foretagender i ekspansion vil kunne åbne vej til nye markeder.

Om det alt i alt vil forbedre vilkårene for dansk erhvervsliv i forhold til udlandet at kunne reklamere i radio og fjernsyn, er det antagelig svært at sige noget sikkert om. Her spiller det bl. a. ind, at man næppe vil kunne hindre udenlandske virksomheder i at få adgang til danske reklameudsendelser, og det synes ret oplagt, at store internationale foretagender — ud over økonomisk overlegenhed — vil have mange fordele fremfor indenlandske virksomheder; bl. a. vil det være muligt for dem — blot ved tilsætning af ny tekst — at anvende reklamefilm, som har været brugt i andre lande.

Radio- og TV-reklamers indflydelse på pressen m. v.

Med spørgsmålet om reklameudsendelser føjes et nyt moment til debatten om forholdet mellem dagspressen og radio/TV.

Med udgangspunkt i de mange tilfælde af avisdød peges der hyppigt på konkurrencen fra radio og fjernsyn som en væsentlig årsag til pressens vanskelige økonomiske situation. At ville frakende denne konkurrence betydning forekommer lige så forkert som at tro, at den alene har været skyld i udviklingen. Det ændrede samfundsmønster, pressens interne konkurrence og organisatoriske koncentration — bl. a. muliggjort af de moderne kommunikationsformer — er faktorer, som også har påvirket den økonomiske udvikling — måske endog i et sådant omfang, at denne, selv uden radio og TV, ville have ført til de samme økonomiske problemer.

Et helt andet spørgsmål er, hvilke konsekvenser det vil få for pressen, hvis radio og TV benyttes som reklamemedier.

Hvis erhvervslivet i givet fald er indstillet på at benytte radio og TV i reklameøjemed — hvad der næppe kan være tvivl om, det er — forekommer det sandsynligt, at udgifterne til radio- og fjernsynsreklame vil blive modsvaret af indskrænkninger i annonceringen i dagspressen, som herefter vil gå glip af betydelige indtægter. En sådan direkte og øjeblikkelig nedgang på indtægtssiden vil i den betrængte økonomiske

situation uomgængeligt tvinge pressen til prisforhøjelser, hvilket mange mener vil kunne føre til øget avisdød.

Hvilken følge en nedgang i reklameindtægterne nærmere **vil** få, kan der sikkert kun gisnes om i dag, selv om udenlandske erfaringer ifølge oplysninger fra pressefolk viser en nedgang på 10-15 % ved indførelse af TV-reklamer. Det synes at være en udbredt opfattelse, at reklameudsendelser især vil ramme de store landsdækkende aviser, idet det netop er disses annoncer, der har den fornødne kapital og største interesse i at reklamere i radio og TV.

Også ugepressen, som henter store indtægter fra annoncevirkosomhed, vil givetvis blive økonomisk berørt af reklame i radio og TV.

Reklameudsendelsernes eventuelle indflydelse på dagspressen er ikke blot et spørgsmål om, hvorledes reklameindtægterne fordeles mellem pressen og radio/TV. Det videre perspektiv angår spørgsmålet om, hvorvidt reklameudsendelser gennem en sådan indflydelse på pressen vil medvirke til at begrænse mulighederne for en fri meningsudveksling i samfundet. Da en meget stor del af pressens indtægter hidrører fra annoncering, er det blevet hævdet, at overflytning af en væsentlig del af disse indtægter fra pressen til TV alvorligt vil ændre grundlaget for en alsidig dansk presse bl. a. ved at accelerere tendensen hen imod større og større koncerner, bladmonopoler, som i en given situation vil kunne misbruges.

Reklamens eventuelle indflydelse på programmerne

For modstanderne af reklame i radio og TV synes hensynet til programkvaliteten at være mest afgørende. Der sigtes hermed ikke så meget på arten og udformningen af selve reklameindslaget som på den mere generelle indflydelse, reklamen antages at kunne få på programvalg og -tilrettelæggelse.

Annoncøren har en let forståelig interesse i, at det størst mulige antal mennesker hører eller ser netop hans reklamebudskab. Derfor er ikke blot tidspunktet for reklameudsendelsen afgørende, men i mindst lige så høj grad sammenhængen med de øvrige programmer. Annoncøren vil naturligvis lade bl. a. denne programplacering være afgørende for størrelsen af det vederlag, som betales. Det er herefter reklamemodstandernes opfattelse, at radio- eller fjern-

synsforetagender, som helt eller delvis finansieres af reklameindtægter, let vil blive fristet eller nødsaget til at efterkomme annoncørernes ønske om populære udsendelser, og en generel kvalitetssænkning vil blive følgen. Reklamemodstanderne har bl. a. henvist til, at i udlandet — især Storbritannien — synes en sådan udvikling at kunne konstateres.

Fra modsat hold gøres heroverfor gældende, at i hvert fald så længe Danmarks Radios monopolstilling består, og virksomheden primært finansieres over licensindtægter, vil muligheden for påvirkning fra annoncørernes side reelt være uden betydning. Endvidere hævder man, at der vil kunne fastsættes bestemmelser, der begrænser eller helt afskærer annoncørernes indflydelse på programmerne, således som man bl. a. har gjort i Vesttyskland og Holland.

Det er formentlig rigtigt, at annoncørernes mulighed for at øve indflydelse på programtilrettelæggelsen i hvert fald er begrænset over for et monopoliseret radio- og fjernsynsforetagende som Danmarks Radio.

Derimod var det måske ikke helt utænkeligt, at muligheden for opnåelse af indtægter fra reklamevirksomheden i en given situation kunne friste bevillingsmyndighederne til at være så tilbageholdende over for radioens ønsker om licensforhøjelse, at dette kunne føre til en sænkning af programkvaliteten — eller til en begrænsning af den reklamefri sendetid.

Hvis man ikke indfører reklame i Danmarks Radio, men tillader oprettelse af et konkurrerende, reklamefinansieret radioforetagende, kan man spørge, om eksistensen af et sådant kommercielt selskab vil kunne influere på Danmarks Radios programtilrettelæggelse i dag. Umiddelbart synes mulighederne herfor at være ringe. Alligevel tyder erfaringerne fra Storbritannien på, at der under et sådant system er en reel fare for kvalitetssænkning inden for det ikke-reklamefinansierede foretagende.

I debatten har også spørgsmålet om reklamen som forbrugerinformation været inde i billedet, og nogle har angivet dette punkt som det væsentligste argument for reklameudsendelser.

Fra alle sider er man tilhænger af en øget forbrugeroplysning, men reklamemodstanderne hævder, at der især er behov for en neutral bedømmelse af de pågældende varer og ikke den suggestive og overtalende form, reklamen ofte betjener sig af. Man finder, at udvidelse af forbrugerudsendelserne er vejen frem, og blandt de forslag, der i denne forbindelse har været

nævnt, bygger ét på, at firmaerne køber sig ret til en uvildig omtale og bedømmelse af deres produkter i forbrugs- og varerepræsentationsudsendelser, som klart er adskilt fra det øvrige programstof.

Det må formentlig fastslås, at selv om der i givet fald indføres reklameudsendelser, vil dette ikke udelukke, at man samtidig intensiverer forbrugeroplysningen, tværtimod vil der bl. a. til imødegåelse af eventuelt uheldige bivirkninger af en ensidig reklame måske vise sig et øget behov for sådanne udsendelser.

Som nævnt er der med disse bemærkninger ikke tilstræbt nogen stillingtagen i spørgsmålet for eller imod reklame, og i omtalen af de fremførte argumenter er der som regel heller ikke forsøgt nogen indgående vurdering af disse.

Som nævnt tidligere vil spørgsmålet om en stillingtagen til problemet om reklame i radio og fjernsyn i løbet af forholdsvis kort tid blive aktuelt både i Norge, Sverige og Danmark. Det må anses for meget ønskeligt, at de 3 lande holder en nær kontakt i denne sag, således at man såvidt muligt handler samtidig og under ét. Der er i Nordisk Råd fremsat et forslag med sigte herpå.

Intern konkurrence

Danmarks Radios monopolstilling kritiseres ofte bl. a. ud fra det synspunkt, at systemet rummer risiko for, at programfolkene let fristes til at slå sig til tåls med traditionelle udsendelsesformer, og at de i en følelse af selvtillstrækkelighed negligerer kritik og utilfredshed fra publikums side.

Mange mener, at den manglende ydre konkurrence er skyld heri, og at den nødvendige udfordring bør tilføres i form af et selvstændigt og konkurrerende selskab, som etableres uafhængigt af Danmarks Radio.

Heroverfor fremfører monoptilhængere, at erfaringerne fra udlandet viser, at en sådan ydre konkurrence ikke i sig selv fører til bedre programmer, tværtimod synes konkurrencen om publikum at have påvirket programmerne i retning af ensidighed og kvalitetssænkning.

Ved at knytte spørgsmålet om konkurrence til det centrale spørgsmål om Danmarks Radios monopolstilling overser man let, at konkurrence som muligt middel til større kvalitet også kan udfolde sig inden for Danmarks Radio.

F. eks. kan forholdet mellem de enkelte **lyd-**

radioprogrammer og samspillet mellem lydradio og fjernsyn vurderes ud fra konkurrencesynspunkter. Et konkurrencemoment gør sig også gældende i forholdet mellem de enkelte afdelinger og for den sags skyld også mellem de enkelte medarbejdere.

Som en mulighed for øget indre konkurrence har man bl. a. nævnt en decentralisering af programvirksomheden, således at forstå at flere programindslag end hidtil burde produceres i provinsen.

Tilhængere af en sådan udvikling anfører, at det næppe giver det bedste udbytte at sende programmedarbejdere til provinsen for at »hente« programstof; skal provinsprogrammerne have den fornødne kvalitet, er det påkrævet, at programmerne tilrettelægges og udformes af personer, som har et dybtgående kendskab til den pågældende landsdel samt til de mennesker, hvis liv afspejles i programmerne. En sådan indsigt opnås kun, hvis programmedarbejderen har varig bopæl i de omhandlede landsdele.

Det er endvidere blevet hævdet, at Danmarks Radios programvirksomhed ville blive stimuleret ved, at man i øget omfang lod programmer produceres uden for institutionen. Selv om de tekniske muligheder måske på visse områder er ret begrænsede i dag, bør man formentlig være opmærksom herpå.

Det er til tider blevet anført, at den nuværende afdelingsstruktur har vanskeliggjort et samarbejde på tværs af afdelingerne. Måske kunne samarbejdet gøres mere fleksibelt, og måske vil man kunne få en øget intern konkurrence ved at fordele opgaver — og ansvar — på flere hænder end nu, eventuelt ved nedsættelsen af mindre grupper til udformning af bestemte programmer eller særskilte indslag i løbende serieprogrammer.

TV-program II.

Nogle vil hævde, at det er for tidligt at tale om etablering af et TV-program II, så længe der kun er kapacitet til at sende 35 timer ugentlig på det nuværende program. Af de 35 timer er endda kun ca. 17 timer egenproduktion, medens fremmede produktioner udgør ca. 13 timer og repriser 5 timer. Modstandere af et TV II vil sige, at man snarere bør forsøge at forbedre kvaliteten og forøge sendetiden på det program, man allerede har.

Det er imidlertid givet, at der fra publikums

side vil være et voksende krav om at få et program II — som en valgmulighed; og i den langsigtede planlægning må det forudses, at et TV-program II før eller senere vil blive etableret.

Det vil blive diskuteret, hvilke opgaver man bør give et TV II; tanker har været fremme om at gøre det til et nordisk program eller et rent undervisningsprogram, andre forestiller sig det ene program som et lødigt kvalitetsprogram og det andet som et rent underholdende program. Ønsker man, at det nye program ikke blot skal være et supplement men en reel konkurrent til TV I, og skal det fungere som en valgmulighed, må man antagelig etablere TV II således, at det får samme arbejdsområde som det bestående program og bliver lige så frit stillet som dette med hensyn til programtilrettelæggelsen.

En reel konkurrencesituation forudsætter, at der tillægges TV II en høj grad af selvstændighed. Nogle mener, at denne selvstændighed kun kan opnås, såfremt TV II fuldstændig adskilles fra Danmarks Radio, medens andre hævder, at den fornødne konkurrence vil kunne trives inden for Danmarks Radios institutionelle rammer (kanalkonkurrence).

Tilhængerne af kanalkonkurrence har henvist til, at konkurrence mellem to helt adskilte radiofoniforetagender ofte vil føre til en kappestrid om blot at erhverve det største publikum. En sådan konkurrenceform tenderer ofte imod ringe kvalitet i programmerne og begrænser lysten til at eksperimentere med nye programformer. Skal disse ulemper undgås, er en vis koordination absolut påkrævet, og man finder, at dette mest hensigtsmæssigt lader sig gøre inden for rammerne af Danmarks Radio.

En konsekvent gennemført kanalkonkurrence i Danmarks Radio forudsætter, at såvel TV I som TV II får selvstændig ledelse. Man kunne eventuelt forestille sig, at der med bibeholdelse af radorådet blev nedsat et programudvalg for hvert af programmerne. Programudvalgene kunne tillægges stor indflydelse på valget af den ansvarlige programdirektør.

En sådan ordning synes at indebære, at programudvalgene går aktivt ind i det løbende arbejde, og man vil på denne baggrund måske kunne hævde, at programudvalgene vil blive ansvarsforlygtigende organer for programdirektørerne. At tillægge programudvalg en sådan indflydelse på programlægningen, som denne ordning forudsætter, ville harmonere dårligt med de tendenser til at delegerer kompetence fra programudvalget til afdelingerne, som har præget

udviklingen inden for Danmarks Radio i de senere år.

En anden mulighed er at bibeholde radiatoråd og programudvalg som nu, og knytte den programmæssige selvstændighed til en programdirektør for hver kanal. Denne programdirektør bør formentlig være ansvarlig over for programudvalg og bør have væsentlig indflydelse på bl. a. udpegelse af medarbejdere. Det forekommer i øvrigt meget afgørende, at disse knyttes fast til en bestemt af programkanalerne. Dette synspunkt bør formentlig gælde i alle led af produktionen principielt også for de tekniske afdelinger. Imidlertid vil udbygningen af yderligere en teknisk afdeling være bekostelig, og det er muligt, at man i hvert fald i starten må arbejde med fælles teknik for begge programmer.

En gennemførelse af de her løseligt skitserede ordninger vil forudsætte ændringer i Danmarks Radios programafdelingens struktur. Bl. a. må det kunstneriske og kulturelle ansvar, der i dag påhviler programcheferne over for programudvalg og radiatoråd, formentlig ændres til et ansvar over for programdirektørerne. Disse er som nævnt atter ansvarlige over for programudvalget, hvilket formentlig indebærer, at der må tillægges dem en kompetence, som næppe er forenelig med den nugældende struktur. I den indbyrdes konkurrence bør programdirektørerne være frit stillet bl. a. med henblik på valg af medarbejdere til løsning af programopgaverne, og man bør sikkert vise tilbageholdenhed med at begrænse denne kompetence ved at låse forholdene fast i en bestemt afdelingsstruktur.

En struktur efter disse retningslinjer kræver antagelig en opspaltning af Danmarks Radios personalestab, først og fremmest på program-siden en deling af de nuværende TV-afdelinger eller de fleste af dem, men hertil fordrer endvidere ansættelse af yderligere personale. Da man kan have sine tvivl, om det fornødne kvalificerede personale vil kunne tilvejebringes med kort varsel, og da ordningen vil blive meget kostbar, er det muligt, at man i givet fald bør søge en trinvis udbygning gennemført — uden hermed at tabe det endelige mål af sigte. Man kunne forestille sig, at visse opgaver i en overgangstid blev løst i fællesskab, f. eks. dækning af internationale sportsbegivenheder samt andre programmer, der krævede udsendelse af personale m. v.

De her omtalte muligheder bygger på, at

Danmarks Radio som hidtil har sit hjemsted i København.

Der har fra tid til anden været tanker fremme om, at man ved at placere et TV-program II i Århus kunne få yderligere et moment — det geografiske — ind i konkurrencen. Man har nævnt, at Århus-programmet især burde koncentrere sig om provinsstoffet, som man har ment bliver stedmoderligt behandlet i dag.

Imod dette forslag har det været fremført, at udbygningen af TV II i Århus bliver meget bekostelig bl. a. med hensyn til anskaffelse og indretning af tekniske anlæg, og at det af personelle og andre grunde næppe ville være muligt at sætte TV II i stand til at konkurrere på lige fod med TV I.

Man har her peget på Københavns dominerende stilling på grund af det store antal kulturelle institutioner, teatre, osv., der findes her. Hvilken vægt man skal tillægge dette forhold, er det dog vanskeligt at sige. Måske vil de kommende års udvikling i provinsen afsvække argumentet og åbne reelle muligheder for konkurrence. Endelig må man regne med, at en særlig jysk TV-kanal vil kalde på initiativ og dynamik i et sådant omfang, at det måske mere end opvejer tiet naturlige handicap, der er knyttet til en programvirksomhed uden for hovedstaden.

Som en tredje — og antagelig billig — løsning kunne man tænke sig et TV-program II, der udelukkende sendte udenlandske programmer, herunder nordiske programmer. Fordelen ved en sådan ordning er bl. a., at man kommer uden om problemet med at skulle finde kvalificerede programproducenter til TV II. Det ville antagelig være tilstrækkeligt at oprette en lille særlig afdeling til at kunne forestå indkøb af de bedste udenlandske programmer af både underholdende og seriøs karakter.

Som nævnt er der imidlertid nogle, der finder, at den fornødne konkurrence kun opnås, såfremt et TV II fuldstændig adskilles fra Danmarks Radio.

Træffes der politisk afgørelse om oprettelse af et sådant helt selvstændigt TV II, kommer spørgsmålet om finansiering og styreform ind i billedet.

Som foran nævnt kunne man — om der findes politisk vilje dertil — udforme TV II som et kommercielt fjernsyn. I så tilfælde bør der opstilles faste regler med hensyn til reklameindslagenes art, varighed, tidspunkt m. v., men herudover må man også tage stilling til styreform, eventuelt overskud af driften m. v.

Man kunne forestille sig, at ledelsen af et sådant kommercielt fjernsyn blev overladt en styrelse bestående af bl. a. repræsentanter for oplysningsorganisationerne og dagspressen. Af et eventuelt overskud kunne man bl. a. overveje at yde pressen kompensation for det eventuelle økonomiske tab, man har lidt som følge af reduktionen i annonceindtægterne.

Uddannelse af personale

Gennem flere år har Danmarks Radio gennemført en intern kursusvirksomhed for personalet. Undervisningsaktiviteten omfatter tekniske, programmæssige og administrative forhold. Blandt de områder, som blev behandlet i 1967, kan nævnes filmklipperkursus, læseteknik, elementær programjura og arbejdslederforhold. Kurserne varierer tidsmæssigt fra nogle få timer (kortfattede orienteringskurser om Danmarks Radio for alle nyansatte) til flerårige kurser (f. eks. 3-årig undervisning for filmklippere).

Ved siden af denne interne pædagogiske virksomhed, der i almindelighed forestås af medarbejdere i Danmarks Radio, deltager personalet også i de fællesnordiske arrangementer (seminarer), som afholdes med jævne mellemrum.

Denne kursusvirksomhed sigter primært mod at give medarbejderne i Danmarks Radio en indføring i emner, som er specielle for radio- og fjernsynsvirksomhed. Det bør erindres, at hovedparten af Danmarks Radios personale har fået deres viddannelse uden for institutionen og på andre felter end radio- og fjernsynsvirksomhed, f. eks. ved beskæftigelse inden for film og teater eller som journalist, lærer eller fotograf. Også på de tekniske områder har Danmarks Radio i vid udstrækning hentet medarbejdere fra andre områder på arbejdsmarkedet.

De muligheder, Danmarks Radio således har haft for at rekruttere kvalificerede folk fra andre uddannelsesområder, anses af nogle for nu at være udnyttet i en sådan grad, at man næppe vil være i stand til at bemane et TV II på tilfredsstillende måde.

Er dette rigtigt, rejser det spørgsmål sig, om det gennem nye uddannelsesformer vil være muligt at lokke nye talenter frem.

Det forekommer fristende at anlægge følgende betragtning: Radio og fjernsyn er i dag samfundets mest udbredte og slagkraftige massemedier. Naturligvis bør man i konsekvens heraf hurtigst muligt etablere selvstændige uddannelsescentre på dette felt i lighed med, hvad der allerede eksisterer for andre medier, dagspressen (Jour-

nalisthøjskolen), film og teater (filmskolen, teaterakademiet og elevskoler).

Imod oprettelsen af sådanne selvstændige uddannelsesinstitutioner kan bl. a. anføres, at det vil blive en meget bekostelig affære at indrette lokaler og anskaffe apparatur til sådanne radio- og TV-uddannelsescentre. En anden ulempe, som beror på Danmarks Radios monopolstilling, er, at eleven, som har gennemgået uddannelsen, ikke har nogen mulighed for her i landet at bruge den, såfremt Danmarks Radio ikke kan ansætte den pågældende.

Disse modhensyn synes at aktualisere spørgsmålet om at oprette en slags elevskole inden for Danmarks Radio. Danmarks Radios pædagogiske ledelse vil formentlig ret kort tid efter uddannelsens påbegyndelse kunne tage stilling til elevernes egnethed, og det vil også være muligt at afstemme elevantallet efter institutionens forventede behov.

Herimod kan anføres, at en speciel radio- eller TV-uddannelse indicerer en livslang ansættelse ved en monopoliseret institution som Danmarks Radio — en ansættelsesform, som man fra mange sider har vendt sig imod.

Som en tredje og på kort sigt vel mere realistisk mulighed kunne man overveje udformningen af en fælles grunduddannelse for teater, film, radio, TV med tilsluttende medier. Inden for dette vidtstrakte uddannelsesområde kunne der så åbnes muligheden for efterfølgende specialuddannelse på bestemte af de angivne områder. For TV's vedkommende kunne en sådan efterfølgende uddannelse eventuelt henlægges til Danmarks Radio.

En tilrettelæggelse af en intensiv uddannelse for radio og TV kræver et indgående kendskab til disse massemediers væsen, og det må være naturligt at overlade udformningen af et sådant undervisningsprogram til de folk i Danmarks Radio, som ved, hvor skoen trykker. Her skal i øvrigt blot nævnes, at der har været tanker fremme om oprettelse af et fællesnordisk uddannelsescentrum.

Som et mere specielt punkt kunne man til slut nævne muligheden af at sende virkelig talentfulde radio- og fjernsynsfolk på studieophold ved udenlandske radiofoniforetagender — måske for et par år ad gangen.

Ansættelsesforhold

Chefstillingerne i Danmarks Radio er tjenestemandstillinger. Pressen, nogle politikere og

mange kunstnere har kritiseret denne ansættelsesform. En programchef kan, når han udnævnes i en ung alder, komme til at blive ansvarlig for udviklingen på et område i over en generation. Tjenestemandssystemet, der er skabt i et relativt statisk samfund, er her anvendt på et område, der er i dynamisk udvikling, underkastet stadige ændringer og med kontakt ud til et millionpublikum. Det er blevet foreslået, at man for de ledende programfolk og de øverste chefers vedkommende går over til ansættelse på 4-5 årige kontrakter. Mod det nuværende system kan også anføres, at det ikke giver mulighed for, at en dygtig programmedarbejder for en tid kan præge udviklingen som programchef for en afdeling for derefter at gå tilbage til sin tidligere stilling. Det argument, der anføres til støtte for systemet: At tjenestemandsansættelse sikrer mod politisk tryk, virker ikke helt overbevisende, og de eventuelle fordele i denne retning opvejer under alle omstændigheder næppe ulemperne.

Også økonomiske hensyn synes — især inden for programafdelingerne — at tale imod faste ansættelser. Lønudgifterne er på Danmarks Radios budgetter en meget afgørende post og er i de senere år steget betydeligt i takt med personaleudvidelserne. Selv om betydelige personaleforøgelses forudsætninger må forudses, bør man til stadighed være opmærksom på mulighederne for at begrænse væksten. Personalestrukturen bør derfor være fleksibel, og hver afdeling bør ikke engagere flere faste medarbejdere, end der med sikkerhed behøves på længere sigt. Man bør i øvrigt sikkert overveje i endnu større omfang end hidtil at anvende kvalificerede free-lance medarbejdere.

Danmarks Radios ledelsesstruktur

I de vesteuropæiske lande har regering og parlament væsentlig indflydelse på ledelsen af radio- og fjernsynsforetagender. I visse tilfælde hviler indflydelsen på, at vigtigere spørgsmål, herunder f. eks. budgetterne, skal forelægges for regeringen eller parlamentet, medens hovedvægten andre steder er knyttet til udpegelsen af repræsentanter til det styrende organ.

I Storbritannien udpeger regeringen både for B.B.C.'s og for I.T.V.'s vedkommende som oftest styrelsens medlemmer blandt personer uden tilknytning til det politiske liv. Styrelserne har en meget høj grad af selvstændighed i forhold til statsmagten. Omvendt kontrollerer den fran-

ske regering gennem sine repræsentanter i styrelsen overordentlig effektivt den franske radiofoni ORTF og dennes programvirksomhed.

At regeringen øver indflydelse på udpegelsen og sammensætningen af styrelsen, siger imidlertid relativt lidt om dens indflydelse på den løbende virksomhed.

I Danmark udøver regeringen ingen indflydelse på programlægningen. Der stilles nu og da i folketinget spørgsmål, der vedrører programmerne, men de skiftende ministre har altid indtaget det standpunkt ikke at ville blande sig i disse anliggender. På det økonomiske område er institutionens selvstændighed mindre absolut. Licensforhøjelser skal godkendes af kulturministeren og folketingets finansudvalg. Oprettelse af tjenestemandstillinger og opnormeringer af sådanne stillinger kan kun ske med ministerens godkendelse, og for så vidt angår anlægsarbejder, har Danmarks Radio været undergivet de samme restriktioner og den samme planlægning, som gælder for normale statsinstitutioner.

Med disse begrænsninger er det radiorådet og de af disse nedsatte udvalg, forretningsudvalget og programudvalget, der udgør Danmarks Radios øverste ledelse. Ved den af kulturministeren godkendte forretningsorden for radiorådet af 22. oktober 1964, jfr. forretningsorden for Danmarks Radio af 6. december 1966, er der imidlertid sket en ret vidtgående delegation af kompetence fra radiorådet til generaldirektøren og fra radiorådet til programcheferne. For programspørgsmålenes vedkommende betyder dette, at radiorådets (programudvalgets) tidligere ret vidtgående indflydelse på programlægningen er indskrænket til i hovedsagen at omfatte fastsættelsen af almindelige principper, godkendelsen af sæsonplanerne og en efterfølgende kritik af udsendelserne.

Formelt er det imidlertid stadig radiorådet, der er det øverste og det ansvarlige ledelsesorgan.

Om denne ledelsesstruktur er hensigtsmæssig, kan meget vel diskuteres. Der er dem, der mener, at rådet virker som et ansvarsforflygtigende element, en behagelig stødpude for radioens ledelse, og at det med den nuværende struktur kan være svært for folketinget at placere et ansvar.

Efter radiospredningsloven udpeger folketinget 10 medlemmer til radiorådet som repræsentanter for lyttere og fjernseere. I loven er der sikret de anerkendte lytter- og fjernseerorganisationer indstillingsret med hensyn til valg af

disse 10 medlemmer, og i bemærkningerne til **lovforslaget** hedder det bl. a., at valget i almindelighed skal ske blandt de af organisationerne indstillede.

Reglerne om udpegelse af lytterrepræsentanter til radiorådet har været praktiseret således, at mandaterne er blevet fordelt mellem de indstillende lytterorganisationer i forhold til deres medlemstal.

I dag er knap 300.000 af landets 1.228.000 lyttere og seere medlem af en lytter- og fjernseerorganisation.

Det er således kun en relativ begrænset del af landets seere og lyttere, som er organiseret, og det er formentlig baggrunden for, at nogle af folketingets **partier** ofte har sat sig ud over organisationernes indstillinger med hensyn til valg af radiorådsrepræsentanter.

For at nå frem til et mere repræsentativt indslag af lytter- og fjernseerrepræsentanter i radiorådet har man flere gange været inde på tanken om at gennemføre direkte lyttervalg 1. eks. i tilslutning til kommunevalg. På grund af de mange praktiske vanskeligheder, en sådan ordning må forventes at indebære, er man dog vejet tilbage for at søge den gennemført.

Skulle spørgsmålet påny blive aktuelt, kunne man måske overveje muligheden af at lade lyttere og seere afgive deres stemme i forbindelse med licensbetalingen.

Såfremt man i fremtiden skulle forlade styreformen med et råd i spidsen for institutionen, ville en af mulighederne formentlig være, at den øverste ledelse blev lagt i hænderne på en over for kulturministeren ansvarlig radiochef. Som bistand for denne kunne der nedsættes en bestyrelse af frit valgte personer eller repræsentanter for en række lytter-, oplysnings- og kunstnerorganisationer. Andre løsninger kunne bestå i, at Danmarks Radio omdannedes til et aktieselskab ligesom Sveriges Radio eller blev gjort til et koncessioneret selskab.

Danmarks Radios økonomiske status

Skal Danmarks Radios programmæssige uafhængighed have et reelt indhold, er det af afgørende betydning, at institutionen er finansielt selvforsynende.

Dette har også til stadighed været anerkendt i de skiftende radiospredningslove.

Radiospredningslovens § 5, stk. 3 og 5, må naturligt læses således, at radiorådet med samtykke af ministeren for kulturelle anliggender

kan disponere over licensindtægterne, uden at godkendelse fra de sædvanlige bevillingsmyndigheder er påkrævet.

Efter lovens § 10 skal budgettet over indtægter og udgifter ganske vist optages som et særligt afsnit på de årlige bevillingslove, men ifølge bemærkningerne til § 10 optages dette budgetbidrag kun til orientering.

Det synspunkt, at Danmarks Radio således ikke er underlagt den almindelige statslige budgetordning, fik i 1963 støtte i en udtalelse, afgivet af et sagkyndigt udvalg (4 juridiske professorer), for hvilket spørgsmålet blev forelagt.

Tre af dette udvalgs medlemmer nåede efter en samlet vurdering til det resultat, »at der ved radiospredningsloven er hjemlet radiorådet med tilslutning af kulturministeriet adgang til budgetmæssigt at disponere over licensindtægterne, uden at godkendelse fra de sædvanlige bevillingsmyndigheder er påkrævet«.

Et medlem af udvalget fandt dog, at der ikke var hjemmel til at holde Danmarks Radio uden for de sædvanlige bevillingsmyndigheders, navnlig finansudvalgets, kontrol.

Danmarks Radios lovsikrede økonomiske status indebærer imidlertid langt fra, at statsmagten er afskåret fra at føre kontrol med Danmarks Radios økonomiske politik. Efter radiospredningsloven skal Danmarks Radios budgetter godkendes af ministeren for kulturelle anliggender, og overskridelser af budgettet må kun finde sted med dennes godkendelse. Endvidere er institutionen underlagt den almindelige statslige revision. Som tidligere omtalt skal folketingets finansudvalg endelig godkende enhver licensforhøjelse. At Danmarks Radio fører en økonomisk politik, som er i overensstemmelse med den af folketinget fastlagte, må man vel i øvrigt have lov til at gå ud fra på baggrund af den indflydelse, de politiske partiers repræsentanter efter loven har i radiorådet.

I de seneste år er der ikke desto mindre til stadighed anket over, at Danmarks Radio er en ødsel institution, som uden at tage hensyn til den samfundsøkonomiske situation fra år til år øger sine udgifter i et tempo, som overgår andre offentlige institutioners.

Det er ikke her stedet til at tage nærmere stilling til berettigelsen i anklagerne for ødselhed, men man kan nok ikke afvise, at der er områder inden for institutionen, hvor der kunne spares penge, og hvor der derfor bør spares. Glemmes må det blot ikke, at den tekniske udvikling stiller meget store krav til Dan-

marks Radio, hvis den ikke skal sakke agterud i forhold til andre radiofonier.

De sidste 15 år har været præget af fjernsynets udbygning til dets nuværende stade. Man er nu i gang med indførelsen af farvefjernsyn og stereofoni på grundlag af enstemmig anbefaling fra radiokommissionen, som bl. a. tæller repræsentanter for de 5 største partier i folketinget. Hvis man om nogle år skal begynde forbedelserne til det andet fjernsynsprogram, vil det medføre en meget stor yderligere ekspansion.

Det har været hævdet, at dette omfattende anlægsprogram kunne have været strakt over længere tidsrum. Hermed ville både udbygningen af sort-hvid fjernsynet og etableringen af farve-TV være blevet forsinket, og Danmarks Radio ville være kommet endnu længere bagud i forhold til bl. a. Sverige — et forhold, som givetvis ville have givet anledning til kritik.

Det koster penge at følge med i den tekniske udvikling inden for radio og TV, og det koster penge at lave programmer af høj kvalitet — kendsgerninger, som man kan synes undertiden negligeres af dem, som angriber Danmarks Radio både for manglende kvalitet og for ødselhed. Endvidere synes det ofte at blive glemt, at det stort set koster lige meget at producere et TV-program for 1 mill. seere som for 2 eller 20 mill. seere.

Naturligvis bør Danmarks Radio af al magt forsøge at holde igen på udgiftsstigningerne. Dette forsøger man også på gennem stadige rationaliseringsbestrebelse. For nogle år siden foretog forvaltningsnævnet en stor rationaliseringsundersøgelse. Senere har Danmarks Radio selv oprettet en permanent rationaliseringsafdeling, og i de seneste år har institutionen haft et nært samarbejde med et anerkendt internationalt rationaliseringsfirma. Alt dette vil utvivlsomt kunne føre til besparelser. Ønsker man en radio- og fjernsynstjeneste, der nogenlunde kan følge med udviklingen i andre europæiske lande, må man imidlertid også være parat til at acceptere konsekvenser med hensyn til udgiftsbudgetterne.

Finansieringsmåde

I et land som Danmark kan man i dag tænke sig et radio- og TV-foretagende finansieret på 3 forskellige måder, som i øvrigt kan kombineres.

Mulighederne er: Licensfinansiering, finansiering over statsbudgettet (skattebilletten) og finansiering ved indtægter fra reklame i udsendelserne. Om den sidste form er der gjort bemærkninger foran.

I de europæiske lande bygger man — selv efter indførelsen af reklameudsendelser — fortsat i hovedsagen på licensen. En egentlig statsfinansiering forekommer formentlig kun i udviklingslandene.

Når spørgsmålet om licensforhøjelse fra tid til anden bliver aktuelt, rejser der sig ofte røster til fordel for at lade Danmarks Radios virksomhed finansiere over skattebilletten. Bl. a. gør man gældende, at de hensyn, der i sin tid var afgørende for valget af licenssystemet — nemlig at kun et fåtal af befolkningen havde modtageapparat — ikke længere har gyldighed. Endvidere henvises til det socialt betænkelige i, at licensafgiften falder lige tungt på alle seere og lyttere uanset disses økonomiske forhold.

En overgang til finansiering over skatterne vil antagelig betyde, at Danmarks Radio skal have sine midler stillet til rådighed på normal måde ved finanslovbevillinger, og vil derfor næppe være forenelig med en opretholdelse af den økonomiske selvstændighed, som institutionen i dag arbejder under.

Mens det kan stille sig tvivlsomt, om der vil være nogen fordel ved i almindelighed at forlade licensbetalingssystemet, er der specielle områder inden for Danmarks Radios virksomhed, hvor det spørgsmål kunne rejses, om ikke staten burde overtage finansieringen, fordi der er tale om opgaver, som falder uden for Danmarks Radios naturlige forpligtelser efter radiospredningsloven. Dette gælder hele virksomheden med undervisningsudsendelser og måske også kortbølgeudsendelserne.

Udgifter forbundet med licensfritagelser eller -nedsættelser kunne også tænkes dækket direkte af staten.

I dag er der fastsat ganske snævre grænser for hvilke personer, som kan opnå licensfritagelse eller -nedsættelse. I betragtning kommer især folke- og invalidepensionister, men selv for disse er betingelserne så hårde, at kun et begrænset antal kan opnå disse fordele.

Hvis man fra det offentliges side ønsker en udvidelse af disse ordninger ud fra sociale motiver, ville det nok være rimeligt, at udgifterne ikke kommer til at belaste Danmarks Radio, men betragtes som almindelige socialudgifter.

Undervisning i radio og TV

I den almindelige skoleundervisning har skoleradio forlængst etableret sig som faste bestanddele. TV er på vej. Der produceres i dag programmer for alle stadier af undervisningen, og udsendelserne tilrettelægges således, at de indgår i den løbende undervisning til støtte og komplettering af denne.

Ved siden heraf har Danmarks Radio gennem mange år gennemført en omfattende kursusvirksomhed, hvortil der i mange tilfælde har været udgivet grundbøger.

I debatten om radioens og fjernsynets opgaver hævdes det ofte, at disse massemedier i endnu højere grad end hidtil bør indbygges i samfundets oplysnings- og undervisningsvirksomhed. Man har anført, at såvel radio som fjernsyn med fordel kan tages i brug inden for højere skoleformer og inden for voksenundervisningen i videste forstand, omfattende såvel regulær kursusvirksomhed som friere former for uddannelse.

I omtalen af behovet for en sådan voksenundervisning har man bl. a. gjort gældende, at arbejdsvilkårene for den enkelte ændres så hurtigt i det moderne samfund, at uddannelsen i realiteten må fortsætte uafbrudt, samt at den samfundsmæssigt økonomiske ønskelige bevægelighed i geografisk og beskæftigelsesmæssig henseende stiller krav med hensyn til f. eks. omskoling. Som en ret afgørende faktor har man endvidere anført, at den øgede fritid netop åbner mulighed for den enkelte til at give sig i kast med nye eller supplerende uddannelser.

Voksenundervisning er kommet til at stå som nøglebegrebet i debatten om uddannelsesmulighederne for de borgere, som har afsluttet deres skole- og erhvervsuddannelse.

Her i landet har en arbejdsgruppe nedsat af Danmarks Radio afgivet en betænkning om voksenundervisning i radio og TV (1. betænkning udkom i februar 1966, 2. betænkning i december 1967).

I betænkningen har man opstillet en definition af udtrykket »voksenundervisning«:

»Ved ordet VOKSEN markeres, at voksenundervisning ikke henvender sig til hovedskolen, realafdelingen, gymnasiet og andre skoleformer for tilsvarende aldersgrupper. Dog medregnes erhvervmæssig uddannelse altid til voksenundervisningen.«

Ved ordet UNDERVISNING forstås:

»En systematisk tilrettelagt, fremadskridende

kundskabsmeddelelse med et fastlagt pensum og en klar målsætning. Undervisningen tilrettelægges for elever, der må følge alle lektioner, så det enkelte program ikke behøver at udgøre en selvstændig enhed.

Dele af en sådan undervisning, som i øvrigt foregår i skoler eller i grupper under ledelse af lærere eller lignende.

Supplement til anden eksisterende undervisning som et audiovisuelt hjælpemiddel for lærere og lignende på samme måde som i skoleradio og skole-TV.«

Af denne afgrænsning følger bl. a., at alment oplysende, orienterende og interessevækkende udsendelser for et vekslende publikum, hvor det enkelte program i eventuelle serier normalt kan stå alene, ikke betragtes som undervisning.

I betænkningen er opstillet en oversigt over kursus-eksempler, hvoraf bl. a. kan nævnes: Forberedelseskursus for sygeplejeelever, aktuelle arbejdslederproblemer, arbejdsret for tillidsmænd og andre, byggeteknik for ikke-faglærte, specialkursus for narkoselæger, motorlære for bilister, rationalisering i køkkenet, formning, kunstoplevelse samt filosofikum-undervisning.

Arbejdsgruppens forslag bygger på, at de nødvendige undervisningsprogrammer og det dertil hørende undervisningsmateriale — film, dias, kassettefilm, videobånd, lydbånd og lign. — produceres af Danmarks Radio, medens distributionen til forbrugerne af dette materiale foreslås lagt i hænderne på et audiovisuelt institut, som påtænkes oprettet under undervisningsministeriet.

Forholdet mellem Danmarks Radio og undervisningsministeriet foreslås fastlagt i en entreprisekontrakt, som skal godkendes af ministeriet for kulturelle anliggender.

Det er arbejdsgruppens opfattelse, at voksenundervisning som sådan falder uden for de programopgaver, som bør finansieres over licensmidlerne, og i konsekvens heraf foreslår man, at Danmarks Radios positive udgifter til produktion og udsendelse af voksenundervisningsprogrammer betales af staten på den måde, at disse udgifter refunderes Danmarks Radio af undervisningsministeriet.

Udvalget peger desuden på, at forslaget ikke kan gennemføres inden for rammerne af den nugældende radiospredningslov. Efter denne er Danmarks Radios opgaver begrænset til egentlig udsendelsesvirksomhed, hvilket bl. a. indebærer, at Danmarks Radio ikke i dag kan medvirke til fremstilling af f. eks. billed- eller lydbånd, som

afspilles over lokale, lukkede trådkredsløb eller af film, der blot distribueres til skoler m. v.

Der er endnu ikke taget stilling til arbejdsgruppens endelige betænkning, men fra visse sider har man næret betænkelighed, ikke mindst hvad angår de organisatoriske forhold. Man finder bl. a., at man ved at lægge den samlede produktion af audiovisuelle materialer over til Danmarks Radio går uøkonomisk til værks på baggrund af, at der uden for Danmarks Radio findes en række produktionscentre, som allerede har det fornødne apparatur. Der tænkes her bl. a. på kortfilmselskaberne.

Den mest aktuelle hindring for forslaget gennemførelse inden for den nærmeste fremtid må imidlertid nok søges i, at der i dag næppe kan skaffes de fornødne bevillinger over undervisningsministeriets budget.

Selv om der ikke i nær fremtid kan ske en påbegyndelse af voksenundervisning i radio og TV i et omfang og på en måde som foreslået i arbejdsgruppens betænkning, skulle det ikke være udelukket i nogen grad at udvide og intensivere den igangværende oplysende og undervisningsmæssige virksomhed.

Det er i øvrigt muligt, at en sådan mere beskeden begyndelse har visse fordele. På den måde kan man indhøste erfaringer og samtidig foretage eksperimenter vedrørende mediernes pædagogiske muligheder og begrænsninger.

Gennem sådanne undersøgelser vil man også kunne afveje mediernes muligheder over for andre pædagogiske hjælpemidler, ligesom man måske ville kunne opnå dybere indsigt med hensyn til, hvilke pædagogiske krav man bør stille til de medarbejdere, som skal udforme og benytte radio og TV i undervisningsøjemed.

Den grønlandske radiofoni

Den første systematiske radiofonivirksomhed blev påbegyndt under den 2. verdenskrig. Sendestationen i Godthåb var imidlertid ret svag og kunne selvsagt kun dække en meget begrænset del af vestkysten. Efter at de fornødne bevillinger var tilvejebragt, kunne man i 1958 opføre det nye radiohus i Godthåb og påbegynde en mere omfattende udsendelsesvirksomhed.

Det stående problem har været aflytningsforholdene, som bl. a. på grund af klimaet og øens enorme udstrækning har voldt store kvaler. Imidlertid har opførelsen af relæsta-

tioner i nord og syd bedret forholdene, selv om langt fra alle egne af Grønland er i stand til at opfange programmerne fra Godthåb. Ved årsskiftet 1969-70 regner man med, at udbygningen af UHF/VHF-kæden vil gøre det muligt for 60-70 % af befolkningen i Grønland at høre Grønlands Radio, og omkring 1975 forventer man, at dette tal vil være steget til ca. 90 %.

I mangt og meget er Grønlands Radio en kopi af Danmarks Radio. Institutionen ledes af en styrelse, der i lighed med radiatorådet er ansvarlig for radiofoniens drift herunder bl.a. for, at programmerne er af alsidig art.

Som den væsentligste forskel må dog nævnes, at der ikke svares licens i Grønland, hvilket bevirker, at Grønlands Radio virksomhed må finansieres over de almindelige statsbevillinger.

Radiofoniens daglige ledelse er lagt i hænderne på en radiochef, som ansættes af ministeriet for kulturelle anliggender efter indstilling fra radiostyrelsen.

Radiofoniens daglige sendetid andrager 8V2 time. Radiofonien er dobbeltsproget med omtrent lige meget dansk og grønlandsk stof. Ca. 85 % af programmerne produceres i Grønland, medens den øvrige del hidrører fra radiofoniens afdeling i København, hvor der til stadighed er ansat en grønlandsksproget programmerarbejder, der dels producerer udsendelser, dels sørger for opsending af bånd med udsendelser fra Danmarks Radio, som vederlagsfrit stiller disse til rådighed for Grønlands Radio.

Som en selvstændig institution varetager Grønlands Radioavis udsendelsen af nyhedsstof. På alle hverdage udsendes 3 nyhedsprogrammer samt et aktuelt kvarter. Nyhedsstoffet skaffes bl. a. fra en i København ansat programmerarbejder, som daglig telefonerer det danske stof til Godthåb.

I 1967 er der af radiostyrelsen nedsat et planlægningsudvalg til overvejelse af radiofoniens udvikling i fremtiden herunder bl. a. spørgsmålet om indførelsen af dobbeltprogrammer samt radiohusets udvidelse.

Som et særskilt spørgsmål påhviler det endvidere planlægningsudvalget at overveje problemerne i forbindelse med etablering af TV i Grønland - et spørgsmål, som debatteres heftigt i Grønland.

Som led i disse overvejelser har et af ministeriet for Grønland nedsat udvalg afgivet

en betænkning om de økonomiske og tekniske problemer vedrørende indførelse af TV i Grønland. Dette udvalg er af den opfattelse, at den eneste økonomisk set realistiske mulighed er, at etablere fjernsyn som lokale trådfordelingsanlæg i de større byer. Over disse anlæg vil der kunne udsendes TV-programmer, som bliver fremsendt indspillet på bånd i København eller Godthåb, hvor der endvidere foreslås oprettet et noget mere avanceret studie end i de øvrige byer.

Det må anses for givet, at fjernsynet har formidable muligheder i et samfund som det grønlandske. Ikke mindst har man fremhævet de muligheder, dette medium indebærer som led i undervisningen og oplysningen. Imidlertid henstår mange problemer uløste. Dette gælder især spørgsmålet om tilvejebringelse af fornødent programstof, ligesom det også forekommer afgørende at sikre sig, at det fornødne kvalificerede personale er til rådighed.

SAMARBEJDE MED ANDRE LANDE

De fleste lande er engageret i kulturelt samarbejde med andre lande. Dette samarbejde har to hovedformål. Det ene er at hjembringe vigtige kunstneriske og kulturelle ytringer og indtryk fra udlandet til inspiration for og påvirkning af den hjemlige udvikling og til glæde for det hjemlige interesserede publikum. Det andet er at præsentere den nationale kunst og kultur i udlandet til diskussion, bedømmelse og sammenligning. Dette er området for det kulturelle samarbejde i snævrere forstand, og det er erfaringen, at disse formål bedst nås i et gensidigt samarbejde mellem landene to og to, typisk inden for en kulturaftale.

Alle lande driver også informationsvirksomhed i andre lande. Denne virksomhed er vidt forgrenet, men har også to i teorien adskilte hovedformål, nemlig det almene at placere landet i andre landes bevidsthed og det kommercielle at fremme landets eksportinteresser. Sådant informationsvirksomhed er i princippet ensidig, men foregår dog i en forståelse om gensidighed, således at hvert land er indstillet på at være genstand for informationsvirksomhed fra de lande, hvor man selv driver denne virksomhed.

Til dette meget skematiske billede af to forskellige former for international kontakt, det gensidige kulturelle samarbejde mellem to lande og den mere ensidige informationsvirksomhed fra land til land, må føjes, at kunst og kultur indgår som betydningsfulde områder i både den almene og den kommercielle informationsvirksomhed. Dette giver disse områder en meget fremtrædende plads i forbindelserne mellem landene.

Når der her tales om kulturelt samarbejde og om informationsarbejde, sigtes der til offentlige myndigheders indsats på disse områder. Det er imidlertid klart, at de vigtigste led i de internationale forbindelser er de private. Der har altid været kulturelle forbindelser mellem landene. Danmark har gennem tiderne været

genstand for skiftende påvirkninger, i de sidste århundreder engelske, franske, tyske, efterhånden også amerikanske, efter historiens gang og de pågældende kulturers styrke. Der er naturligvis tale om gensidige forhold, men små lande modtager oftest mere, end de giver.

Denne gensidige påvirkning foregår fremdeles, styrket af de forbedrede kommunikationsmetoder, og forbindelserne formidles som nævnt for det store flertals vedkommende ganske uden, at nogen offentlig myndighed behøver at blande sig i det. Litteratur, musik, film bevæger sig over grænserne, kunstneriske påvirkninger breder sig ved personlige kontakter, der rejses, diskuteres, læses aviser og tidsskrifter. Den offentlige indsats tjener til at supplere disse private forbindelser ved at forstærke eller udvide dem.

Store lande driver kulturel og sproglig imperialisme i forsvars- eller angrebsposition, små lande indskrænker sig til at søge at bevare deres nationale kultur ved at åbne mest muligt for påvirkninger fra alle sider bl. a. for at undgå ensidig påvirkning.

Det almene informationsarbejde tjener til at danne en positiv forestilling blandt fremmede om landet og dets beboere. Vi går alle rundt med forestillinger om andre lande og andre folk. For de os kulturelt nærstående lande er det et individualiseret billede af en svensker, en franskmænd, en amerikaner. For andre lande indskrænker man sig ofte til at sortere efter verdensdel, en afrikaner eller en asiat, eller efter hudfarve, en sort eller en gul. Forestillingerne er vel ofte ret primitive, omend nu mere nuancerede end før — efterhånden som skolebøgerne er blevet revideret, og efterhånden som massemediernes og nu navnlig fjernsynets informationsarbejde har gjort sig gældende.

Selvom de fleste af de faktorer, der indgår i denne forestillingsdannelse, ligger uden for det officielle og hidrører fra det private samkvem

i videste forstand, må man også officielt påtage sig et ansvar for, hvorledes disse forestillinger dannes. Dette følger af en national interesse i at gøre det bedst mulige indtryk på andre nationer, og det følger af en ideel interesse i, at den danske befolkning ikke danner sig forkerte forestillinger om fremmede nationer på grund af ensidige eller på anden måde ufuldstændige oplysninger.

Kunstens alment oplysende værdi i denne sammenhæng består vel dels i, at nogle får en kunstnerisk oplevelse, der kan henføres til det pågældende land, dels i, at den er udtryk for det samfund, hvori den er skabt og til en vis grad beskriver det. Dette sidste er især tilfældet, hvor det drejer sig om litteratur, drama og film og i mindre grad med billedkunst, ballet og musik. Den oplysning, der gives gennem kunst, er af en særlig karakter, mindre konkret, men mere engagerende end den propagandaprægede information, og den kan derfor i vellykkede tilfælde få mere dybtgående og længevarende virkninger. Det er ofte tilfældet, at man kender mere til et land, hvis litteratur man er fortrolig med, men som man aldrig har besøgt end til et land, man har besøgt som turist, men hvis litteratur man ikke kender.

På tabssiden må, når kunstens værdi som konkret oplysning skal vurderes, medtages, at kunstneriske arrangementer ofte kun tiltrækker et beskedent mindretal i det fremmede land.

Man skelner i det internationale arbejde mellem bilaterale og multilaterale forbindelser, d.v.s. samarbejdet mellem to lande og samarbejdet mellem mange lande. Det sidste foregår inden for internationale organisationer som Nordisk Råd, Europarådet, Unesco og mange andre, hvor målet er i fællesskab at løse forskellige opgaver på grundlag af udveksling af erfaringer om forholdene i deltagerlandene, eventuelt udformning af internationale konventioner eller på anden måde indførelse af ensartede regler. Det nordiske samarbejde er af ganske særlig karakter og vil blive omtalt i et afsnit for sig.

Kulturaftaler

Det er blevet et stadigt mere fremherskende træk, at det officielle kulturelle samarbejde foregår på grundlag af bilaterale kulturaftaler. Dette er en relativ ny foreteelse, men udviklingen tog fart efter den sidste verdenskrig, og i dag er der en lang række stater, ikke mindst

de østeuropæiske, der principielt regulerer deres kulturelle forbindelser med andre lande gennem kulturaftaler.

En kulturaftale indeholder normalt dels en almindelig tilkendegivelse af parternes ønske om at fremme de kulturelle forbindelser mellem de to lande, dels en opregning af bestemte former for udveksling. Da kulturaftalerne også omfatter undervisning og forskning, indeholder aftalerne bestemmelser om udveksling af studenter, forskere, gæstelærere m. v. og inden for det kulturelle område i snævrere forstand bestemmelser om samarbejde inden for radio og TV, udveksling af udstillinger, kunstneriske ensembler, enkelte kunstnere, litterære oversættelser o.s.v. Aftalerne indeholder sædvanligt en bestemmelse om, at der ved regelmæssige møder, f. eks. hvert andet år, skal træffes afgørelse om, hvilke konkrete arrangementer, der skal finde sted inden for aftalen i den kommende toårsperiode.

Indtil i dag har Danmark indgået kulturaftaler med Tjekkoslaviet (1937, fornyet 1964), Italien (1956), Belgien (1957), Polen (1960), Sovjetunionen (1962), Frankrig (1967) og Rumænien (1967).

Uden for kulturaftalerne foregår samarbejdet efter konkrete interessekriterier, generelle, handelsmæssige eller kulturelle.

Den administrative opbygning

Det officielle samarbejde formidles gennem udenrigsministeriet, undervisningsministeriet og ministeriet for kulturelle anliggender samt en række organer og institutioner i tilknytning til disse.

Udenrigsministeriet formidler som koordinerende myndighed det kulturelle samarbejde med udlandet, som falder inden for kulturaftalernes ramme, samt andre større og mindre kulturelle manifestationer, hvor de diplomatiske kanaler antages at være hensigtsmæssige.

Udenrigsministeriets særlige presse- og informationsafdeling bidrager med publikationsvirksomhed og distribution af film, billedmateriale og publikationer til oplysningsarbejdet i udlandet.

Undervisningsministeriets internationale kontor forestår og finansierer bl. a. udvekslingen af studerende, forskere, gæsteforelæsere og behandler inden for sit sagområde talrige sager under Unesco, Europarådet, Nordisk Råd o.s.v.

Desuden ev under dette kontor nedsat den danske Unesco-nationalkommission, der er særlig ansvarlig for forbindelserne mellem Danmark og Unesco.

Ministeriet for kulturelle anliggender finansierer og administrerer den kulturelle udveksling inden for sit område, såsom udveksling af kunstnere, udstillinger, film, teater m. m. Ligesom undervisningsministeriet behandler ministeriet mange sager vedrørende de internationale organisationer. Til dækning af udgifter i forbindelse med kulturaftalernes gennemførelse bevilgedes i finansåret 1968—69 kulturministeriet 625.000 kr.

Af institutioner med udlandsarbejde som formål under kulturministeriet kan særlig nævnes:

Det danske Selskab, en selvstændig institution oprettet på privat initiativ for på gensidighedens grund at udbrede kendskabet til dansk kultur- og samfundsliv i udlandet. Selskabet driver for tiden danske institutter i seks europæiske storbyer. Virksomheden består særlig i afholdelse af studierejser, sommerstævner, arrangement af udstillinger og danskundervisning. I finansåret 1968—69 var statsbevillingen til selskabet 1.486.000 kr.

Kunsttjerkomitéen for udstillinger i udlandet. Komitéen, hvis sekretariat er i kulturministeriet, er sammensat af kunstnere, udpeget af kunstakademiet og de statsanerkendte udstillingssammenslutninger. Den har til formål at sammensætte og vidsende danske kunstudstillinger til udlandet og at formidle udenlandske udstillinger i Danmark. Komitéen har i de senere år af ministeriets andel af tipsmidlerne årlig modtaget 120.000 kr. til sin virksomhed.

Lektoratsudvalget. Udvalget er sammensat af embedsmænd fra de implicerede ministerier og professorer fra universiteterne og skal forestå udsendelsen af danske lektorer til udenlandske universiteter med henblik på udbredelsen af kendskabet til dansk sprog og litteratur. Der findes således udsendte lektorer ved en lang række universiteter og til tretten af disse ydes der tilskud fra dansk side.

Andre institutioner under ministeriet, f. eks. biblioteker, museer og navnlig Danmarks Radio har vel til hovedformål en intern dansk virksomhed, men har desuden en betydelig udveksling med lignende institutioner i udlandet. Filmfonden og den dertil knyttede filmfestivalkomité yder støtte til dansk films deltagelse i udenlandske festivals og gennemfører også udveksling af filmuger.

Samvirkerådet for dansk kulturarbejde i udlandet har til opgave at koordinere det udenlandsarbejde, der varetages på forskellig måde af institutioner, foreninger m.v. på det kulturelle område.

Der er i alt 29 medlemmer, hvoriblandt f. eks. Danmarks internationale studenterkomité, Den danske Unesco-nationalkommission, Danske dagblades fællesrepræsentation, Den danske forening Norden, Statens filmcentral, Danmarks Radio, Turistforeningen, Det danske Selskab, udenrigsministeriets pressebureau, Lektoratsudvalget.

Vurdering af indholdet

Det gældende system kan kritiseres med hensyn til både indhold og form.

Med hensyn til indholdet er det mærkbart på dette område, at man arbejder ud fra en meget snæver definition af kulturbegrebet. Når bortses fra det af undervisningsministeriet administrerede fagligt bestemte pædagogiske og videnskabelige udvekslingsområde, omfatter udvekslingen i det store og hele, hvad der i daglig tale går under betegnelsen finkultur, d.v.s. kunstudstillinger, koncerter, teaterforestillinger. Foruden den rent faglige udveksling af kulturelle eksperter. Denne snæverhed er givetvis en konsekvens af den gældende afgrænsning af kulturministeriets arbejdsområde. Resultatet er, at de enkelte arrangementer ofte kun når ud til et meget beskedent udsnit af det fremmede lands befolkning, nemlig de, der i forvejen er interesserede i den pågældende kunstart, og som endda er så eventyrlystne, at de har mod på noget så eksotisk som dansk malerkunst eller musik.

Der er dog visse tegn på udvidelse af området for disse vidvekslinger. Det er lykkedes at få den ikke fagligt eller uddannelsesmæssigt bestemte ungdomsudveksling inddraget under adskillige kultur af taler, og dette er en vej, der må fortsættes ad. Men man har endnu ikke taget konsekvensen af de ændringer — fremskridt om man vil — der er foregået inden for oplysnings- eller udtryksteknikken, og som i dag gør det muligt at meddele sig, sagligt eller kunstnerisk, i en spændende form, der appellerer til mange. Man har heller ikke i handling fuldt ud accepteret, at det gælder om at give besked også om hverdagen i andre lande i et forsøg på at skabe

aktuel bevidsthed om andre livs- og tankeformer.

Dette gælder naturligvis ikke mindst i forhold til Den tredje Verden, som endnu i det store og hele er ukendt, og hvor den er kendt, da væsentligst for det mærkværdige og besynderlige, for den materielle nød og den teknologiske tilbagestående. Den lovgivning, der er gennemført med henblik på disse lande bærer navnet: Lov om teknisk samarbejde med udviklingslandene. Der ligger heri en vis ensidighed. Det spørgsmål rejser sig i hvert fald, om man i tilstrækkelig grad er opmærksom på den betydning, det kulturelle har i denne forbindelse. Der ligger her store uløste opgaver. Det må være et væsentligt synspunkt, at kommunikationen i højere grad end nu forsøges gjort gensidig, og der er næppe tvivl om, at det her i langt højere grad, end tilfældet er på det tekniske område, ville være muligt at skabe ægte gensidighed i samarbejdet som en udveksling mellem ligeværdige kulturer. Man hører da også ofte repræsentanter for udviklingslandene udtrykke ønske om et sådant samarbejde.

Vurdering af formen

Også med hensyn til *den organisatoriske form* for det kulturelle samarbejde med andre lande er der forhold, der må rettes, først og fremmest for at skabe en bedre koordination og dermed større effektivitet.

For tiden ligger arbejdet som nævnt hos en række organer, der arbejder mere eller mindre uafhængigt af hinanden, og navnlig uden at et enkelt organ har fuldt overblik over, hvad der foregår. Det var for at få et sådant koordinerende organ, man i 1951 oprettede Samvirkerådet for dansk kulturarbejde i udlandet under statsministeriet. Det er ikke stedet her at foretage en bedømmelse af i hvilket omfang opgaven er løst, men spørgsmålet trænger sig i hvert fald på. Man er i Samvirkerådet klar over, at der foreligger uløste opgaver, og man agter at tage spørgsmålet om en effektivisering af rådets virksomhed op til behandling.

Udenrigsministeriets strukturudvalg af 1966 har i en betænkning fra i år anbefalet, at udenrigsministeriets kulturkontor og presse- og informationsafdeling slås sammen, og dette ville sikkert være en forbedring.

En ny strukturering af statens organer på om-

rådet i det hele taget forudsætter en nøje undersøgelse af hele problemkredsen. Formålet med statens indsats inden for det generelle og kulturelle oplysningsarbejde må defineres, og de enkelte organers indsats nøje analyseres i lys heraf. En koncentration af arbejdet på færre steder fulgt af visse personale- og bevillingsmæssige forøgelse ville sikkert blive resultatet. Enkeltspørgsmål såsom kulturattachéernes rolle må inddrages i undersøgelsen. Værdifuld vejledning kan hentes fra Norge og Sverige, hvis organisation på dette område afviger væsentligt fra den danske og i øvrigt også indbyrdes er forskellige, men som hver for sig synes at have bedre skik på de dele, end vi har i Danmark.

Der har hidtil hovedsageligt været talt om det bilaterale arbejde. Det skyldes, at ministeriets udlandsafdeling i langt overvejende grad er beskæftiget med denne form for kulturelle forbindelser med udlandet, mens der ofres mindre tid og kræfter på det multilaterale, som først og fremmest udføres gennem permanente internationale organisationer som Unesco og Europarådets kulturelle råd (Council for Cultural Co-operation, CCC).

Nye kulturaftaler

Man tør tro, at det også i fremtiden vil være formålstjenligt overfor en række lande at arbejde inden for kulturaftaler. Hvis den beskrevne internationale tendens til at samarbejde bilateralt på basis af formelle aftaler fortsætter, vil det blive en simpel nødvendighed, at Danmark indgår flere sådanne aftaler. Dette vil kræve forøgede bevillinger, selv med anvendelse af en mere formålstjenlig organisation. Erfaringerne viser nemlig, at de muligheder for at uddybe forbindelserne med et fremmed land, som skabes ved indgåelsen af en kulturaftale, udnyttes i meget høj grad. For at forebygge en nærliggende misforståelse må det understreges, at der ikke er tale om, at arbejde, som hidtil er foregået på privat basis, overføres til officiel, statsstøttet basis. Hvilke lande, der skal inddrages i kredsen af kulturaftalelande, må afgøres efter politiske og kulturpolitiske kriterier. Men det må i hvert fald være et fremherskende ønske, at det kulturelle samkvem med Den tredje Verden væsentligt udvides, eller måske rettere påbegyndes. Dette kan af rent praktiske grunde ikke ske ved indgåelse af kulturaftaler med et stort antal udviklingslande. Der vil i de første

mange, mange år ikke være mulighed for at opfylde sådanne aftaler, og tomme aftaler bør ikke indgås. Men det kunne ske, enten ved at man søgte, måske endda på nordisk basis, at indgå regionalaftaler f. eks. med Organisationen af Afrikanske Stater, eller ved at man afsluttede kulturaftaler med et beskedent antal, f. eks. de lande med hvilke der er indgået tekniske bistandspagter, eller med hvilke der på anden særlig måde er truffet aftale om teknisk samarbejde.

Nogle retningslinier for det fremtidige samarbejde med u-landene

Er det ikke kort fortalt problemet, når talen er om kulturelt samarbejde med lande uden for vort eget kultur-Verona, at vi ofte møder det, som har med fjerne landes kunst og kultur at gøre, viden den umiddelbarhed, som præger vort forhold til det nærtstående. Vi er vist tilbøjelige til i første række at betragte fjerne landes frembringelser som oplysning og kun i anden række som kunst og/eller underholdning. Dette forringer vor tilegnelsesmulighed. Det er vel karakteristisk, at hvor f. eks. en indisk film accepteres som kunst, gælder det oftest kun snævre kredse, mens en fransk eller amerikansk film på tilsvarende niveau tillige accepteres af et stort publikum både som kunst og som underholdning.

Det net af kommunikationslinier til landene inden for vor egen kulturkreds, som er opbygget gennem århundreder, må, hvor der er tale om Den tredje Verden, skabes stort set fra grunden.

Der henvises i øvrigt til afsnittet »Kulturelle aspekter af afhængigheden af omverdenen« side 260-61.

Som praktiske forholdsregler til gennemførelse af større gensidighed mellem udviklingslandene og Danmark er forskellige muligheder åbne, hvorved der må lægges særlig vægt på de ikke-materielle værdier. Det må i denne forbindelse erindres, at så at sige alt, hvad Danmark yder udviklingslandene ifølge sagens natur er teknisk-økonomiske goder, som er nødvendige til de elementære sociale behovs tilfredsstillelse.

Blandt de synspunkter, der må komme i betragtning, må nævnes følgende:

1. Kulturpersonligheder fra de ulande, hvortil Danmark yder bistand, bør ikke alene med-

virke i undervisningen af det personel, Danmark udsender som led i den tekniske bistand, men de bør også i kortere eller længere perioder deltage i undervisningen på vore skoler og højere læreanstalter, ligesom deres viden og tanker bør inddrages i folkeoplysningen.

2. Det udsendte bistandspersonale bør motive-res til alt efter deres uddannelse og interesser at følge lokal undervisning i modtagerlandets kultur, videnskab, æstetik o. lign.
3. Der bør på told- og afgiftsområdet gives de størst mulige lettelser for import af u-landenes kunst. Det vil formentlig være hensigtsmæssigt, at man på dette område søger en vis oplysende støtte hos sagkyndige, f. eks. etnografer og kunstnere.
4. Der bør være mulighed for økonomisk støtte til personer, som har en kvalificeret interesse i og forudsætninger for at indhøste inspirerende erfaringer gennem ophold i et udviklingsland.
5. Gennem samtaler med stipendiater, kursister og andre fra u-lande bør man — inden de forlader Danmark — høre deres kritiske og konstruktive bedømmelse af vort samfund og dets kulturelle forhold.

Ungdomsudvekslingen

Det er berørt, at det hidtil kun har været muligt i mådeligt omfang at inddrage ungdomsudvekslingen, når den da ikke har været rent studiemæssigt bestemt, under det kulturelle samarbejde med andre lande. For den, der anskuer værdien af det internationale samkvem under en noget videre synsvinkel end den snævert-kulturelle, er dette en forsømmelse, der må oprettes. Det må være et hovedformål for en kulturpolitik, der retter sig mod forholdet til verden uden for vore grænser, at skabe eller bidrage til at skabe forbindelse mellem de unge uden hensyn til uddannelse og erhverv. For første gang i verdens historie har vi en ungdom, der gennem hele opvæksten har været fortrolig med massekommunikationsmidlerne, og som derigennem har inddraget hele verden i sin bevidsthed og sit interesseområde. Dette har skabt et grundlag for en international orientering, men netop kun et grundlag, som i sig selv ikke er tilstrækkeligt, men som må udbygges ved personlige oplevelser og gennem direkte kontakter.

Man ser for sig et stort antal lytteposter og kommunikationscentre for internationale spørgsmål, hver bestående i et menneske, der med den forståelse, som indsigt skaber, lytter til, hvad der sker udenlands, bearbejder det på baggrund af viden og i den form bringer det **ind** i private og offentlige forhold til brug for meningsdannelsen.

Danmark i udlandet

Danmark viser ansigt, som det hedder, på verdensudstillinger, internationale fagudstillinger, både kommercielle og kulturelle, og nationale separatudstillinger f. eks. i forbindelse med stort anlagte eksportfremstød verden over. Men somme tider i hvert fald, ikke alene viser vi ansigt, vi taber det også.

Nationalpropagandaen går for øjeblikket ud på at vise, hvor danskere er bedre end andre. Dette er naturligt, hvor det drejer sig om at sælge danske produkter, men hvor det drejer sig om at give almindelig eller kulturelt-præget information, må hovedformålet snarere være, i den gensidige forståelses navn, at vise, hvorledes vi er på alle områder. Dette magter en udstilling af sølv og møbler ikke, heller ikke en kunstudstilling eller en social udstilling. Dertil skulle bruges en endnu ikke af Danmark anvendt udstillingsform, hvor man kombinerede samtlige udtryksformer, der i dag anvendes i kunsten eller i oplysningen, og det er mange.

Der burde bruges talent, tid og penge på at undersøge mulighederne for at fremstille en Danmarks-præsentation, som ikke var propaganda i sædvanlig form, d.v.s. fremhæven af det **positive** og fortielse af det negative, men en forsøgt ærlig fremstilling af danske forhold i en spændende kunstnerisk og underholdende form. Den måtte sikkert fremstå af et gruppearbejde, hvori billedkunstnere, fotografer, film- og teaterfolk indgik i et samarbejde med informations-eksperter.

Men det er også af mere direkte interesse for os, hvorledes det hjemlige indtryk af fremmede lande dannes. Det er naturligvis overladt til det enkelte fremmede land at afgøre, hvad man vil vise, og hvorledes det skal gøres. Fra dansk side skulle man nok i den omvendte situation betakke sig for indblanding, men man må ikke lægge for megen vægt på denne suverænitetsbetragtning. Nok ved man bedst selv, hvad man

vil vise, men de andre ved nok noget om, **hvorledes** det helst skal præsenteres for dem. Ofte er det fremmede, der bedst kan se, hvad der i hans landsmænds øjne er karakteristisk for og særegent ved en nation.

Turismen

Inden så længe vil snart sagt **ethvert** sted på kloden ligge inden for rækkevidden af den danske turist. Mallorca vil blive afløst af Java og Madagascar, Østrig af Nepal. Dette vil næppe i sig selv medføre nogen stærkt udvidet verdensbevidsthed eller bevirke, at kendskabet til de nævnte lande forbedres meget.

Man taler om kulturel turisme. Dette begreb skulle, som overalt, hvor der er tale om kulturpolitik, nødtigt misforstås. Det er ikke tanken, at den såkaldte kulturelle turisme — og alene navnet kan skræmme enhver — skal afløse den nu almindelige turisme, hvis formål vel ofte er hvile og sol, men tanken er, at man skulle kunne supplere disse formål med andre. Tanken er heller ikke at intensivere museumsbesøgene, men at prøve at opnå, at et turistbesøg i et land fører med sig en vis viden om dette land, først og fremmest aktuel viden om landets og folkets øjeblikkelige situation, de almindelige levevilkår, de sociale forhold, det politiske system o.s.v.

Dette formål skal selvsagt ikke nås med statstilskud til kulturelle turistrejser. Det kan vel kun nås ved at skabe nysgerrighed omkring disse forhold og muligheder for at stille nysgerrigheden. Det må ske gennem de sædvanlige uddannelses- og oplysningskanaler, skolen, fjernsyn, aviser o.s.v. Selvfølgelig burde fjernsynet før hver turistsæson bringe nogle orienteringsserier om de populære turistlande og -steder, måske bare ét pr. år, hvor man gav en aktuel præget orientering beregnet direkte på den, der skal være turist i det pågældende land. Adskiltigt af dette stof bringes i fjernsynet i forvejen, blot ikke tilskåret så nøjagtigt for turisten, som det her hævdede synspunkt kræver det.

Sprogene er naturligvis en hindring for de allerfleste, der vil i forbindelse med den stedlige befolkning. Det er vel tvivlsomt, om den sproglige barriere kan overvindes. En livskraftig Esperantobevægelse prøver at overbevise om, at den bedst mulighed er at finde frem til et internationalt sprog, som alle behersker ved siden af deres modersmål. Denne bevægelses pro-

blem kan vist enklest udtrykkes således, at den næppe kan finde tilstrækkelig tiltro, heller ikke i officielle kredse, før den har vundet vid udbredelse, og den kan ikke vinde udbredelse, før der er skabt tiltro til den, d.v.s. til, at det giver forbedrede meddelelses- og forståelsesmuligheder at lære Esperanto. Snarere kan man

vel forlade sig på, at de forbedrede undervisningsmuligheder, som teknologerne efterhånden kan tilbyde, og som ikke mindst vil få betydning for sprogundervisningen, vil formindske sprogproblemerne. Hvis de da ikke helt kan fjernes ved en eller anden form for maskinel oversættelse af tale. Hvem ved.

NORDISK SAMARBEJDE

I det kulturelle samarbejde, Danmark har med udlandet, indtager forbindelserne med de øvrige nordiske lande en særstilling.

Det nordiske samarbejde har en lang tradition bag sig byggende på landenes delvise sprogfællesskab og deres ensartede samfundsstruktur. Det er mere intimt og mere omfattende end samarbejdet med andre lande og udfolder sig i langt større udstrækning uden for og uafhængigt af de officielle samarbejdsorganer. De bildende kunstnere drøfter fælles anliggender i Nordisk Kunstforbund, og teatrets folk mødes i Nordisk Teaterunion — for blot at nævne nogle få eksempler. Den virksomhed, der udføres af de forskellige landes Foreninger Norden, bør også omtales i denne sammenhæng. Til meget af dette uofficielle og halvofficielle samarbejde ydes der økonomisk bistand af regeringerne.

For det samarbejde, der finder sted mellem regeringerne og administrationerne, er de centrale organer Nordisk Kulturkommission og Nordisk Kulturfond. Men også her spiller de direkte og mere uformelle kontakter en betydelig rolle.

Af stor vigtighed er således den *løbende udveksling af informationer*, der finder sted mellem de ansvarlige ministre og mellem ministeriernes embedsmænd. Ministrene mødes jævnligt til nordiske kulturministermøder, og på det administrative plan er det vel efterhånden reglen, at man i ét land ikke udarbejder noget lovforslag eller sætter noget nyt i gang uden at have været i kontakt med sine kolleger i de andre lande. På et enkelt område, nemlig ophavsretten, er samarbejdet ført så langt frem, at man i dag har så at sige enslydende ophavsretslove i Finland, Norge, Sverige og Danmark, ligesom alle ophavsretlige problemer af principiel karakter behandles på nordiske møder. Her har man altså opnået en *harmonisering af lovgivning*.

I de internationale forsamlinger, f. eks. i

Unesco og i Europarådet samt ved internationale konferencer, samarbejder de nordiske lande i almindelighed, søger at koordinere deres synspunkter og optræder meget ofte som en enhed.

Nordisk Kulturkommission er de nordiske regeringers fælles udredningsorgan for uddannelses-, forsknings- og kulturområderne. Kommissionen er opdelt i 3 sektioner, hvoraf sektion III beskæftiger sig med folkeoplysning og kultur. Hver sektion har 2 eller 3 medlemmer fra hvert land. Et af disse medlemmer skal repræsentere det pågældende lands ministerium.

Et meget stort antal samarbejdsprojekter er i årenes løb blevet gennemført på kulturkommissionens forslag. Som eksempler kan nævnes: udgivelse af skandinavisk skønlitteratur i U.S.A., etableringen af en Nordisk Ungdomsbiennale for bildende kunst, stipendieordning for kritikere, der rejser til et andet nordisk land, og oprettelsen af årlige seminarer for nordiske teaterinstruktører.

Blandt de mange sager, som kulturkommissionen f.t. arbejder med, kan nævnes et projekt om øget samarbejde med hensyn til uddannelse inden for områderne teater, film, radio og television samt en plan om at skabe et nordisk kulturtidsskrift på engelsk. Kommissionen forbereder desuden et nordisk symposium om børn og kultur.

I 1966 oprettede de nordiske regeringer ved en særlig aftale *Nordisk Kulturfond*, som med en bevilling på ca. 3 mill. d.kr. årligt, tilvejebragt ved bidrag fra alle 5 lande, yder støtte efter ansøgning til nordisk samarbejde inden for områderne forskning, uddannelse, folkeoplysning og kunst samt til kulturel informationsvirksomhed i udlandet. Kulturfonden er en overstatslig institution, der handler uafhængigt af regeringerne. Den ledes af en styrelse på 10 medlemmer (2 medlemmer fra hvert land, ét udpeget af Nordisk Råd, ét af regeringen). Forinden styrelsen træffer afgørelse om bevillinger,

indhentes udtalelser fra Nordisk Kulturkommission.

I almindelighed ydes der af fonden kun støtte til projekter af éngangskarakter, f. eks. kurser og seminarer, udstillinger og publikationer. Fondens kan dog også anvendes til foretagender af permanent karakter, således at den støtter disse i en forsøgsperiode. Når forsøgsperioden er slut, må finansieringen i givet fald overtages af regeringerne.

En væsentlig del af kulturfondens bevillinger er i de forløbne år gået til formål inden for kulturområdet i snæver forstand. Eksempelvis kan nævnes, at der er bevilget 250.000 kr. årlig til udveksling af teatergæstespil, 89.000 kr. til udgivelse af en serie nordisk dramatik på engelsk og 475.000 kr. til et kultursociologisk forskningsprojekt, der forestås af Nordisk sommeruniversitet.

Med oprettelsen af Nordisk Kulturfond har man opnået en mærkbar effektivisering af det nordiske kulturelle samarbejde. Tidligere hæmmedes dette i meget høj grad af det forhold, at et hvilket som helst projekt, der blev foreslået af Nordisk Kulturkommission, først kunne iværksættes, når regeringerne og parlamenterne i alle 5 lande havde tilvejebragt de nødvendige bevillinger, hvilket var en langsommelig og omstændelig procedure.

Nordisk Råd spiller en betydelig rolle for det kulturelle samarbejde. En lang række af de nævnte eksempler på konkret samarbejde er gennemført på basis af forslag fra Nordisk Råd. Samarbejde på regeringsinitiativ foregår ofte uden for Nordisk Råd, der inden for det kul-

turelle område har sin væsentligste betydning ved det meget store antal medlemsforslag, der fremkommer, og hvoraf de fleste ender som rekommandationer til regeringerne om at undersøge samarbejds- eller samordningsmulighederne på et bestemt område. Der er naturligvis mange af disse rekommandationer, der af den ene eller anden grund ikke fører til noget; antallet af medlemsforslag er måske rigeligt stort i forhold til udbyttet og forretningsgangen temmelig tung, men Nordisk Råd har trods dette placeret sig centralt som initiativtager til og formidler af kulturelt samarbejde.

Bl. a. som følge af de nævnte svagheder er formerne for det nordiske kulturelle samarbejde for tiden genstand for nærmere undersøgelse med henblik på en effektivisering. Undersøgelser med dette sigte er sat i gang både af Nordisk Råd og af Nordisk Kulturkommission.

De 5 nordiske lande ofrer idag tilsammen ca. 18 mill. d.kr. årligt på det kulturelle samarbejde. Dette kan ikke siges at være noget voldsomt stort beløb, og hvis man virkelig ønsker at gøre talen om Norden som en kulturel enhed til en realitet, vil en kraftigere investering være nødvendig. Særlig motiveret vil en sådan styrkelse af samarbejdet være, såfremt de nordiske lande kommer til at indgå i et europæisk eller endnu større økonomisk og politisk fællesskab. I den situation vil udsigterne til at bevare noget, der kan kaldes nordisk kultur, antagelig være små, hvis ikke landene beslutter sig til at stå sammen og intensivere og samordne deres indsats på det kulturelle område.

KULTURCENTRE

Kulturudvalgets forslag af 1963

I 1963 afgav regeringens kulturudvalg et forslag til ministeriet for kulturelle anliggender om kulturcentre. Hvad man ønskede var at skabe samlingssteder rundt om i landet for befolkningen til udøvelse af kulturel virksomhed.

Adskillige steder i verden var lignende idéer fremme i debatten, og i Frankrig var man i fuld gang med at realisere en plan om opførelse af store »kulturhuse« i forskellige egne af landet. Man syntes her at betragte kulturhusene som det væsentligste instrument for den kulturformidling viden for hovedstaden, som det franske kulturministerium så det som én af sine hovedopgaver at arbejde for. Også i USA og i andre lande fandtes der kulturcentre i et ret betydeligt antal.

Tanken var altså for så vidt ikke opfundet af kulturudvalget, ja, det er vel berettiget at sige, at idéen om at tilvejebringe samlingssteder for kulturel virksomhed har rod i ældre dansk tradition, at der i virkeligheden er tale om at genrejse tidligere tiders danske forsamlingshuse i rekonstrueret form.

Den folkelige vækkelse, som den danske befolkning gennemlevede i sidste halvdel af forrige århundrede og op til første verdenskrig med højskolebevægelsen som den væsentligste inspirationskilde, blev i meget høj grad formidlet til bredere kredse gennem det store antal af forsamlingshuse, som skød op landet over, rejst på privat initiativ, oftest i interesseskabsform. Disse huse var kulturelle centre. Her samledes man til foredrag og diskussioner om historiske, litterære, samfundsøkonomiske og politiske og alment kulturelle emner. Her befordredes den samfundsudvikling, politisk og kulturelt, som paradoksalt nok skulle føre til forsamlingshusernes undergang. Med den hastigt stigende befolkningstilvækst, udbygningen af skolevæsenet og kulturelle institutioner, udviklingen i kom-

munikationssystemet, byernes vækst og massemediernes fremtrængen blev forsamlingshusene for små, forældede og utilstrækkelige som selvstændige kulturelle formidlingscentre. Den nyere tids mere differentierede og nuancerede kulturliv stillede langt større krav. De forholdsvis få forsamlingshuse, der blev tilbage, blev reduceret til væsentligst at være rammen om lokale sportsforeningers lørdagsboller og andespil. Kulturlivet måtte flytte til de nye skolers aulaer, biograflokalerne eller mere tilfældige, men rummeligere lokaler. Forsamlingshuset havde stort set mistet sin position som det faste samlingssted, og i stigende tal blev folk hjemme foran højttalerne og senere TV.

Det rigt varierede kulturliv, hvortil spiren er lagt i samfundsudviklingen fra midten af 18-hundredetallet og op til første verdenskrig og i mellemkrigsårene, har i dagens Danmark ringe udfoldelsesmuligheder. Man har simpelt hen ikke fulgt udviklingen op. Udfoldelse kræver plads og praktiske og tekniske faciliteter.

Kulturudvalgets forslag skal ses på denne baggrund:

Der savnes i Danmark samlingssteder, hvor folk ved fælles kulturelle interesser kan mødes, og i hvilke der kan skabes mulighed for aktiv medleven i et fællesskab og udfoldelse af individuelle anlæg. Der savnes rum, hvor den enkelte eller ganske få kan udfolde sig i skabende aktivitet. Der er vel ingen tvivl om, at boligforholdene i dagens Danmark på sin debetside også må noteres for den kulturelle fattigdom, den fører med sig. Dette, at befolkningen ikke kan få dækket behovet for boliger, der er passende med hensyn til størrelse, kvalitet, beliggenhed og pris, er blandt samfundets allerstørste problemer. I kølvandet heraf følger ofte store bekymringer og vanskeligheder, både af menneskelig og samfundsmæssig art.

Kun ved en bevidst snævert fortolkning af begrebet kultur, dikteret af rent praktiske hen-

syn, kan man slippe uden om at klassificere boligproblemet som et af øjeblikkets vigtigste kulturproblemer. Der er i Danmark mange boliger, der ikke opfylder de krav, der må stilles; bl. a. derved skabes et behov for udfoldelsesrum uden for hjemmet. Dette forhold spiller også en meget væsentlig rolle for ungdommens tilværelse.

Den ministerielle betænkning af 1966

Efter modtagelsen af kulturudvalgets forslag nedsatte ministeren for kulturelle anliggender i 1964 et vidvalg, som fik til opgave at foretage en nærmere afgrænsning af den aktivitet, der tænkes knyttet til kulturcentre, særligt i forhold til de kulturelt betonedede fritidsforanstaltninger, som allerede gennemføres med offentlig støtte. Udvalget skulle endvidere udarbejde et forslag til en rimelig støtteordning.

Udvalget afgav betænkning i 1966. Et kulturcenter er i betænkningen beskrevet som et samlingssted for udøvelse af kulturel, særlig kunstnerisk virksomhed af såvel professionel som amatøræssig art. Det var tanken, at der i sådanne centre skulle gennemføres et alsidigt program, som kunne bidrage til at opfylde den stedlige befolknings behov for beskæftigelse med litteratur, bildende kunst, musik, teater o.s.v. samt deltagelse i studiekredsarbejde og fritidsundervisning. Det var ikke et krav for godkendelse som et kulturcenter, at alle de nævnte former for aktivitet skulle udøves.

Betænkningen indeholdt et udkast til lov om statsstøtte til kulturcentre. Der skulle kunne ydes både lån til opførelse eller til køb og indretning af en bygning til et godkendt kulturcenter og tilskud til driften.

Debatten om betænkningen

Den ministerielle betænkning udløste en meget omfattende debat. Der var almindelig enighed om, at der i Danmark er mangel på samlingssteder til menneskers mangeartede fritidsysler og herudover også til kulturel og kunstnerisk virksomhed, og det blev fra de fleste steder erkendt, at mange forsøg på at skabe og opretholde kunst- og musikforeninger er blevet kvalt eller hæmmet af manglen på egnede lokaler.

Som argument mod oprettelse af kulturcentre blev fra mange sider fremført, at der var fare for, at en sådan institution kom til at virke stiv og unaturlig. Det må her fastslås som noget afgørende, at arrangementer af den art, der omtales i betænkningen, ikke bør etableres i kraft af en centraliseret støtteordning som noget, der påtvinges ovenfra; de bør gro frem lokalt som udtryk for klare behov.

Det stod ret snart klart, at selve betegnelsen kulturcenter var en anstødssten, og ordet er nu nærmest umuliggjort. En del kræfter er blevet anvendt på at finde mindre kompromitterende benævnelser, foreløbigt uden slående held.

Debatten samlede sig efterhånden om det spørgsmål, om man med bevarelse af de grundlæggende tanker om kulturcentre kunne udforme disse på en anden måde end ved at skabe nye selvstændige institutioner.

Der foreligger inden for kulturministeriets område en række love om biblioteker, teatre, biografier, kunstmuseer og lokalmuseer. De institutioner, der er omfattet af disse love, er jo i forvejen centralt placeret, når talen er om befolkningens adgang til at beskæftige sig med kunst og andre kulturelle aktiviteter.

Ville det ikke være den naturlige vej at gå, at man ved ændringer af de gældende love søgte at skabe mulighed for, at de bestående institutioner i højere grad kunne komme til at virke som kulturcentre?

Folkebibliotekerne er allerede efter den gældende folkebibliotekslov af 1964 i stand til at påtage sig denne opgave. Et moderne bibliotek er forsynet med mødesale, studierum og musikrum, og det råder foruden over bøger også over audio-visuelle samlinger. Men også teaterloven og lovene om kulturhistoriske museer og kunstmuseer ville ved indføjelse af enkelte nye bestemmelser kunne indrettes sådan, at der blev mulighed for etablering af kulturcentervirksomhed i ovennævnte forstand i tilknytning til institutioner, der modtager støtte efter disse love.

Man måtte så tænke sig, at der skulle kunne ydes en vis særlig statsstøtte til institutioner, der påtog sig en sådan videregående virksomhed.

Den nye lov om fritidsundervisning motive-rede også en vis tilbageholdenhed overfor kulturcentertanken i dens oprindelige form. Denne lov, der træder i kraft den 1. august 1969, indeholder væsentlige udvidelser af mulighederne for at støtte ikke blot den enkeltes dygtiggørelse, men også hans personlige engagement og udvikling gennem fritidsaktiviteter. Loven

giver således bl. a. mulighed for tilskud til interessegrupper, fritidsgrupper for voksne og til en del af den virksomhed, som man tænkte sig skulle foregå i kulturcentrene, i første række amatørvirksomheden.

Af disse grunde blev lovforslaget om kulturcentre ikke fremsat, og hele spørgsmålet blev stillet i bero efter en kulturpolitisk debat i folketinget på grundlag af en redegørelse fra kulturministeren.

Kulturudvalgets forslag af 1968

I december 1968 er der imidlertid fra kulturudvalget fremkommet et nyt udspil i kulturcentersagen i form af et forslag om støtte til fremme af kulturelt arbejde, et forslag, som i sin opbygning i væsentlig grad lægger vægten på det stedlige, særligt det kommunale, »initiativ« som forudsætning for statsstøtte.

Som eksempler på aktiviteter, som skal kunne støttes, nævnes musikopførelser, afholdelse af udstillinger med omvisninger, opførelse af teater- og filmforestillinger, gennemførelse af »kulturgr« og afholdelse af studiekredse og foredragsrækker af såvel professionel som amatør-mæssig art. Men efter forslaget ønskes der åbnet mulighed for at yde støtte til kulturelle arrangementer af enhver art, som ikke kan opnå støtte igennem eksisterende lovgivning.

Det er nævnt, at der i gældende lovgivning er støttemulighed indevi for visse områder, og at det synes naturligt ved de forestående revisioner af museumslovene og teaterloven at skabe mulighed for ad denne vej at yde støtte til kulturelle aktiviteter, som falder inden for eller har sammenhæng med disse loves formål. Det vil dog næppe være muligt gennem speciallovgivningen at dække behovet for støtte til kulturel virksomhed i det omfang, det er ønskeligt. Den ordning, som kulturudvalget går ind for i sit nye forslag, må derfor ses som det »sikkerhedsnet«, som skal spændes ud under den eksisterende og fremtidige lovgivning på specialområderne, for at der kan blive tilstrækkeligt råderum og udviklingsmulighed for de hos befolkningen opståede behov for dyrkelse af deres kulturelle interesser i videste forstand.

Statsstøtte til kulturelt arbejde skulle kunne ydes såvel til enkeltstående arrangementer, foranstaltet af personer, foreninger, sammenslutninger eller institutioner, som til en ved kommunal foranstaltning etableret kontinuerlig kul-

turel virksomhed af omfattende og flersidig karakter. Der antydes her et mere omfattende krav til de af kommunerne foranstaltede kulturelle aktiviteter ud fra den opfattelse, at kommuner som regel selv økonomisk bør klare enkeltarrangementer.

Statsstøtte skal imidlertid ikke kunne hentes direkte, men tænkes udløst derved, at det kulturelle arbejde forinden skal være godkendt af et lokalt organ, som kaldes et kulturelt samråd. Et sådant samråd tænkes sammensat således: 3–5 medlemmer valgt af kommunalbestyrelsen blandt dennes medlemmer, formanden for ungdomsskoleudvalget og formanden for fritidsnævnet, 2 medlemmer repræsenterende det stedlige biblioteksvæsen og skolevæsen og derudover 2–4 medlemmer repræsenterende det stedlige kulturelle foreningsliv eller særlige kulturelle interesser.

Der er her oplagt et sted, hvor ungdommen gennem repræsentation i samrådet kan få indflydelse på, hvad der skal foregå på egnen.

De væsentligste opgaver for det kulturelle samråd vil være at optræde som godkendende og koordinerende organ for alle stedlige kulturelle foranstaltninger, at forelægge kommunalbestyrelsen planerne for den samlede kulturelle aktivitet med indstilling om, hvilke foranstaltninger der bør støttes, selv i fornødent omfang at tage initiativ til gennemførelse af kulturelle arrangementer og at være rådgivende for kommunalbestyrelsen i almindelighed.

For at udløse statsstøtte på indtil 50 % af nettoudgifterne må en kommune give tilsagn om tilskud på mindst 50 % af den samlede nettoudgift til de af samrådet godkendte og indstillede enkelte arrangementer eller godkendte planer for den kontinuerlige virksomhed, og man forudsætter, at samrådet må foretage en nøgtern vurdering af forholdet mellem forventede indtægter og udgifter, således at man går ud fra, at indtægterne normalt ikke andrager mindre end en trediedel af bruttoudgifterne. Som indtægter vil bl. a. indgå kontingenter, entreer m. v. fra de deltagende. Det er ikke hensigten, at alle faciliteter skal stilles gratis til rådighed. Der må her som andre steder ydes en betaling for goderne. Kun må betalingen fastsættes således, at ingen af økonomiske grunde hindres i at deltage.

Kulturudvalgets forslag omfatter desuden bestemmelse om muligheden for at få fremskaffet de nødvendige lokaler til den kulturelle aktivitet, og det foreslås, at der skal kunne ydes

tilskud til kommuner til afholdelse af udgifter til leje af lokaler til den kulturelle virksomhed og til istandsættelse og indretning af de lejede lokaler. Det foreslås også, at der skal kunne opnås statslån til opførelse af en tilbygning til bestående kommunale og bestående selvejende institutioner, til opførelse af en nybygning eller til erhvervelse og indretning af en ejendom. Foruden den nødvendige godkendelse af planer, budgetter o. lign. opstilles der det generelle vilkår for opnåelse af tilskud eller lån, at adgangen til at deltage i den kulturelle virksomhed er åben for alle.

Forslaget er kun nævnt i store træk. Det indeholder f. eks. også indstilling om at søge oprettet et landssekretariat til formidling af tilbud på arrangementer, hvortil der skulle kunne ydes statsstøtte.

Den nærmeste fremtid

Der er næppe tvivl om, at kulturudvalgets forslag, inspireret som det er af udvalgets kontakter til de lokale kræfter, som i dag har problemerne inde på livet, vil kunne danne udgangspunkt for ministeriets videre behandling.

Meget kunne dog tale for, at man, før man indlader sig på ny lovgivning, afprøver disse tanker i praksis. Det kunne ske ved, at der på kulturministeriets budget i en kortere periode afsættes et rådighedsbeløb, hvoraf man kunne støtte forsøgsmæssige initiativer på dette område.

På den måde kunne der sikkert indvindes værdifulde erfaringer. Skønnet kunne her udfolde sig friere end under en fast ordning og i kontakt med de bestræbelser, der rent faktisk udfoldes rundt om i landet. En sådan forsøgsvirksomhed ville i virkeligheden være en fornuftig og rationel måde at gribe problemerne an på. Nogle af pengene vil sandsynligvis blive givet ud til eksperimenter, der ikke fører videre, men det burde ikke afskrække. Inden for de videnskabelige områder ofres som en selvfølge store summer til forskning, hvis resultat alene bliver en konstatering af, at den eller den vej ikke er farbar. Et sådant negativt resultat kan imidlertid også være af værdi. Hvorfor ikke anlægge en lignende indstilling, når det drejer sig om forsøg og eksperimenter på det kulturelle område?

En forudsætning for støtte af en ministeriel rådighedssum bør dog være, at der fra lokal side — oftest fra vedkommende kommune — er vist

det pågældende initiativ en sådan interesse, at der er bevilget et tilskud dertil. Et eventuelt statstilskud skulle — i overensstemmelse med kulturministeriets hidtidige lovgivning og praksis på en række områder — ikke kunne overstige det stedlige tilskud.

I forbindelse med tilvejebringelse af en rådighedsbevilling bør det overvejes, om der tilige kunne skabes mulighed for at knytte en konsulent i kulturcenterspørgsmål til kulturministeriet. Konsulentens opgave skulle være dels på det lokale plan at give råd og vejledning, dels at skabe en nærmere kontakt mellem initiativtagere ude omkring og ministeriet, samt endelig at afgive indstilling til ministeriet om brugen af rådighedsbevillingen.

Det intensive arbejde, der foregår for at formulere og omformulere kulturcentertanken, og som fra officiel side foreløbig har givet sig udtryk i de to forslag fra kulturudvalget, må ses som et meget bevidst forsøg på ikke blot i ord, men også i praksis at komme bort fra det snævre kulturbegreb og den, ofte som formynderisk følte, holdning, der kan ligge deri. Det er et forsøg, der føles som en nødvendighed af hele den kreds af personer, der på grund af tilbøjelighed eller embede — eller begge dele — beskæftiger sig med kulturformidling. Dette fører tilbage til tanker, der er uddybet i redegørelsens indledningsafsnit og frem til tanker i det kommende afsnit, der bærer titlen »Et blik ud i fremtiden«.

Eksempler på muligheder

Store centre. I Rødovre ligger et storcenter, det første overdækkede butikscenter i Nord-europa. Der er meget gode grunde til at tro, at der i løbet af en kort årrække vil blive oprettet storcentre over hele landet af samme type som Rødovre Centrum.

Der er derfor basis for et eksperiment til undersøgelse af rigtigheden i den formodning, at storcentrene bør indeholde kunstneriske og kulturelle tilbud ved siden af de forretningsmæssige tilbud. Der er meget, der taler for påstandens rigtighed.

Et storcenter, som det i Rødovre, er et butikscenter med overdækkede, opvarmede, ventilerede gader og pladser, med supermarkeder, varehuse og mange specialforretninger, med cafeteria, konditori og restaurant, bank og posthus, bowlingbaner, racerbaner og børneparkering.

Men der er hverken biograf eller teater, og ingen steder, hvor man kan gøre noget selv i stedet for at blive gjort ved af andre.

Der kommer mange mennesker i et storcenter, i Rødovre for tiden gennemsnitlig 100.000 om ugen. De kommer der af flere grunde. De fleste har selvfølgelig konkrete indkøbs- eller serviceformål, men det viser sig, at de kommer med andre formål også; for at blive underholdt eller aktiveret på en eller anden måde, om ikke andet så blot ved at møde andre mennesker.

For Rødovre Centrums vedkommende viste det sig i løbet af ganske kort tid efter centrets åbning, at publikum ikke blot stillede forventninger til centret som et butikcenter, hvor man kunne foretage sine indkøb i en behagelig atmosfære. Der var, tilsyneladende som en selvfølgelighed, forventninger om et centerliv derudover. Disse forventninger imødekommer man for øjeblikket ved mannequinopvisninger, reklamefilm, varedemonstrationer med smagsprøver og tilfældige underholdningsarrangementer, arrangementer, der med al respekt for deres konkrete formål har en publikumstilslutning, som er helt urimelig i forhold til deres egenverdi som underholdning eller oplysning.

Der skal ikke på dette sted forsøges en sociologisk analyse af årsagerne til, at et butik- og servicecenter i en udformning, der svarer til dagens forretningsmæssige ideer, hos et meget stort antal mennesker vækker forventninger, som har så lidt med centrets formål at gøre.

Lad os nøjes med objektivt at konstatere, at hvis erfaringerne fra Rødovre Centrum, som hviler på et meget solidt om end endnu ikke fuldstændigt bearbejdet statistisk materiale, er rigtige og typiske, står vi en situation, som man hverken fra et forretningsmæssigt eller et kulturpolitisk synspunkt bør lade gå upåagtet hen.

Det må formodes, at en lang række af de mere ubestemte forventninger til storcentret falder inden for det kulturelle område i videste forstand.

Fra et forretningsmæssigt synspunkt må det være af betydning at udvide centrets tilbud, fordi centrets tiltrækningskraft vil øges i takt med dets evne til at tilfredsstille menneskelige behov.

Fra et kulturpolitisk synspunkt må man i storcentret se en ønskemulighed for at placere

de kulturelle tilbud dér, hvor folk kommer, i stedet for at prøve at få folk til at komme dér, hvor det kulturelle tilbud er.

Tanken om et samarbejde mellem erhverv og myndigheder om et eksperiment i det eksisterende storcenter er derfor nærliggende. Skal eksperimentet gennemføres i sin helhed, vil det kræve store investeringer. Storcentret må i kulturel henseende kunne tilbyde en lang række muligheder for udfoldelse. Teater, show, udstillinger, koncerter, film. Gør-det-selv i maler-, billedhugger- og filmatelier, på snedkerværksted, maskinværksted, grafisk og keramisk værksted, i musik- og dramarum.

Der må indrettes rum til alt dette. Rum, som i overensstemmelse med deres beliggenhed i et nyopført storcenter må være behagelige og tiltrækkende, men måske netop i forhold til centret være karakteriseret ved en fantasifuld og særegen arkitektur, der ikke tager sig selv for højtideligt. Først og sidst måtte rummene være indrettet direkte til de formål, de skal tjene og med alle fornødne tekniske installationer.

Ét stort lokale må være så fleksibelt, at der er mulighed for at spille traditionelt teater, avanceret teater og film, og at det også er egnet til koncerter m. v. Rummets inventar, scenemuligheder, publikumsplacering må være opbygget som en struktur, d.v.s. bestå af elementer med utallige variationsmuligheder. Denne struktur kan ikke undgå at påvirke rummet, således at det virker levende og dynamisk.

De tekniske faciliteter bør være helt nutidige med flersporede båndoptagere, stereoanlæg, ultralys, hisser og hejser, selvstyrede mekanismer, sceniske muligheder for dukketeater, skyggeteater o.s.v., o.s.v., således at muligheden for at udføre helt moderne såvel som historiske teaterstykker og koncerter er til stede.

I forbindelse med det hele må der være rum til alle former for fælles uforpligtende kommunikationer, såsom dans, hyggesnak, diskussionsaftener, møder, snak over en øl, avislæsning, diskotek m. v.

Disse rum kan udformes som restauranter, barer, automatcafeer, pejsestuer m. v.

Det ville være spild af muligheder ikke at udnytte et anlæg som dette til formål af mere undervisningspræget art, først og fremmest inden for fritidsundervisningen.

Tiden er inde til at foretage et eksperiment som dette. Det må nok frarådes at nøjes med et halvt forsøg, når man betænker den værdi for kulturformidlingsarbejdet i de kommende tiår, et til bunds gennemført vellykket eksperiment ville have.

Der er mange praktiske problemer at undersøge, inden et sådant projekt kan iværksættes. Det bør forberedes af en studiegruppe, der må foretage en analyse af behovet på grundlag af det foreliggende statistiske materiale. Hensigten med forsøget er jo at dække et påvist behov og ikke, som så ofte ellers, et påstået behov. Spørgsmålene om forholdet mellem privat og offentlig investering i anlægget må udredes, men det må stå fast, at ledelsen af de kunstneriske og kulturelle aktiviteter må være helt uafhængig og frit stillet i forhold til de parter, der betaler. Også driftsformen må overvejes. Der skal betales, ikke blot for at gå i teater eller biograf, men også for brug af værksteder og atelierer. Man kan tænke sig, enten at betaling sker én gang om året i form af et medlemsbidrag eller for den enkelte ydelse. Der må regnes med gode indtægter fra restauranter og barer m. v. Alt i alt skønnes det, at driften vil kunne hvile i sig selv, hvis anlægget ikke skal betales over driften. Men indtil det er sikkert, må der nok være en driftsgaranti til rådighed.

Små centre. De planer, der er omtalt i det foregående om indretning af lokaler til kulturelle aktiviteter og fritidsbeskæftigelse i forbindelse med de store butikcentre, bygger på den opfattelse, at man bør samle de forskelligartede tilbud på steder, hvortil folk i forvejen kommer.

Der er sikkert store muligheder i denne tanke, men det ville være forkert, om den kom til at udgøre en hindring for skabelsen af mindre, selvstændige centre eller rammer omkring fritidsudfoldelse på de steder, hvor folk bor. Der vil være god mening i at yde støtte til sådanne små centre, der ofte vil være særligt egnede til at engagere deltagerne og til at skabe kontakt mellem folk. En forudsætning må det være, at en interesseret lokal kreds tager initiativet og dokumenterer, at der virkelig er et behov.

Mange steder rundt om i landet findes der allerede sådanne små centre, skabt og opretholdt ved privat offervilje, men ofte er et initiativ også gået i stå på grund af svigtende økonomisk evne hos deltagerne og manglende muligheder for offentlig støtte.

Her skal nævnes nogle få eksempler på små centre eller grupper, som har vist sig levedygtige allerede under de nuværende forhold.

I en jysk provinsby har en maler gennem nogle år haft en aftenhøjskolekreds, der beskæftigede sig med kunstens forhold til miljøet. Til at begynde med havde man til huse i skolens lokaler, som imidlertid var dårligt egnede. De udgjorde ikke noget venligt miljø, men sad dårligt og alle tekniske hjælpemidler manglede. Man har nu fået indrettet et særligt *Aktiv-center*, der rummer et studielokale, hvor der kan være op til et halvt hundrede mennesker. Lokalet er forsynet med alle tekniske hjælpemidler: Lysbilled- og filmapparat, grammofon og båndoptager. Samtidig er der skabt mulighed for, at deltagerne selv kan eksperimentere med forskellige kunstneriske medier. Alt dette er udelukkende skabt for private midler. Tilfældet er ikke enestående, men det er alligevel kun få steder, at en sådan personlig offervilje kan forventes.

En *teatergruppe* i København har i mange år måttet kæmpe med store lokaleproblemer. Man har været henvist til skolelokaler og selskabslokaler - som regel uegnede, men især lokaler som led af den mangel, at de kun kunne benyttes de få timer om ugen, hvor man arbejdede. Man kunne ikke indrette dem efter behov, og der var ingen muligheder for at opbevare udstyr og materiel. For et par år siden fik gruppen rådighed over en kælder i Frederiksborggade i København, og med stor indsats fra medlemmernes side har man her skabt sit eget teater. Gruppen har selv investeret ca. 10.000 kr. + et ikke opgjort antal arbejdstimer i lokalet og dets indretning. Fra kulturministeriet har den fået et tilskud på 4.500 kr. til belysningsapparater o. lign.

Lignende teatergrupper findes rundt om i landet. I mange tilfælde har de fået små tilskud fra kulturministeriet og lejlighedsvis beskedne kommunale tilskud.

Adskillige steder på landet findes private *husflidsskoler*. Initiativerne er som regel ud-

gået fra den lokale husflidsforening, og der er ydet nogen støtte fra staten i henhold til lov om aftenskoler og ungdomsskoler m. v., de fleste steder også kommunal støtte, og alle steder en betydelig indsats fra kredsens medlemmer, gerne i form af eget arbejde. De fleste af bygningerne er ikke mere helt tidsvarende, og flere steder har man foreslået, at man henlægger virksomheden til de nye skolars velindrettede sløjdlokaler. Men ofte ønsker man at forblive i de mere primitive lokaler, fordi man her har skabt et miljø omkring sig, som man ønsker at opretholde, selv om det stadig koster ofre at drive det videre.

Nogle steder er der *grupper af unge*, der har skaffet sig et sted at være sammen, et kælder-, lofts- eller lagerlokale, en forsømt villa eller hvad som helst. Men det er langt fra alle de grupper af unge, der har trang til at være sammen og dyrke fællesinteresser, der har mulighed for det. Måske er deres gennemslagskraft lidt for ringe, f. eks. fordi de ikke er nået så højt op på uddannelsesstigen, måske er der rent faktisk ikke muligheder på stedet, måske rækker forældrenes indtægt eller sympati ikke til, eller det lokale samfunds modstand er for stærk. Hvor lokalerne

kan skaffes, danner de rammen om mange kulturelle aktiviteter, samfundsdebat, musik, kunst, film, kort sagt inden for alle de udtryks- og udviklingsformer, som i dag er ungdommens.

Det er nok ikke i alle tilfælde så meget økonomisk bistand, der skal til som rent praktisk bistand. Lokalet skal findes, ejeren overbevises, naboerne pacificeres. En officiel sanktion kunne betyde hele forskellen.

Der kan ikke være tvivl om, at et stort antal små centre af lignende eller anden art end de omtalte vil dukke op og vise sig livskraftige, såfremt der kunne skabes muligheder for en beskeden, men mere sikker og systematiseret offentlig støtte i form af hjælp til selvhjælp. Den nye lov om fritidsundervisning, der træder i kraft 1. august 1969 rummer visse støttemuligheder, men i mange tilfælde vil der også være brug for tilskud ydet gennem kulturministeriet. Såfremt der tilvejebringes midler til en generel kulturministeriel støtteordning, bør der finde en samordning sted med de muligheder, som indeholdes i loven om fritidsundervisning.

Der henvises iøvrigt til bilaget »Svane - mølleprojektet« side 281 ff., der også handler om en centerdannelse.

ANDEN DEL

ET BLIK UD I FREMTIDEN

*Perspektiver i den videnskabelige - tekniske - økonomiske -
kulturelle udvikling*

ET BLIK UD I FREMTIDEN

Perspektiver af den videnskabelige — tekniske — økonomiske — sociale udvikling.	
Fremtidens vidfordring	241
Den naturvidenskabelige og tekniske udvikling	243
Datamaskiner	245
Lægevidenskab og biologi	250
Samfundsvidenskaberne	253
Befolkning — erhverv — økonomi — udland	256
Befolknings- og erhvervsudviklingen	256
Danmarks økonomiske afhængighed af omverdenen	259
Aspekter af vor hverdag	262
Familien i fremtiden	263
Det fremtidige arbejdsmiljø	265
Rammerne om vor tilværelse	268
Vore muligheder for styring af udviklingen	272
Uddannelsessystemet under forandring	272
Mellem teknologi og anarki	275

Afsnittet er udarbejdet af en gruppe bestående af direktør, cand. oecon. Jens Fisker, akademisekretær, civilingeniør Bjerre Lavesen, professor, dr. techn. Niels Meyer, lektor, dr. phil. Peter Naur, professor, dr. med. Paul Plesner, cand. polit. Ole Zacchi samt ministeren for kulturelle anliggender som formand for gruppen.

Civilingeniør Lone Dybkjær, lektor, mag. art. Leif Christensen og civilingeniør Ib Dybkjær har virket som redaktionskomité.

Til brug ved arbejdet er indhentet bidrag eller råd fra stud. psych. Gunnar Iversen, afdelingsarkitekt, m.a.a. Lars Marcussen, direktør, dr. phil. Eggert Petersen, lektor, cand. polit. Frode Rasmussen, Svanemøllekollektivet samt fra udenrigsråd, ambassadør Jens Christensen og fuldmægtig, cand. jur. Gunnar Riberholdt, udenrigsministeriet og konsulent, cand. polit. Henning Gottlieb, statsministeriet.

FREMTIDENS UDFORDRING

Samfundsudviklingen som helhed er præget af, at den ikke sker som en velkoordineret proces, men at udviklingen inden for videnskab, teknik, økonomi m. v. sker meget hurtigere end udviklingen inden for den almene kultur. Det vil under de nuværende forhold tage omkring 70 år, før Danmarks befolkning er fordoblet. Realindkomsten vil fordobles på ca. 20 år. Inden for videnskab og teknologi er fordoblingstiderne hyppigt mindre end 5 år; det tager således ca. 3 år at fordoble den hastighed et menneske kan rejse med, ca. 4 år at fordoble vor viden inden for et videnskabeligt område, 1-2 år at fordoble antallet af installerede datamaskiner og ca. 2 år at fordoble ødelæggelseskraften af de våben, der står til vor rådighed.

Fordoblingstiden er på de fleste områder betydeligt mindre end middellevetiden, som i Danmark er ca. 70 år. Dette medfører, at det enkelte menneske oplever forandringerne som noget personligt og ikke blot som historiske kendsgerninger. Men det medfører også, at det livsgrundlag, vi får gennem miljø, opdragelse og undervisning, i mange tilfælde vil vise sig ikke at passe til den virkelighed, vi skal leve og arbejde i i senere perioder af vor tilværelse. Udviklingen øver et stadigt pres på den enkelte, stiller bestandig krav om øget omstillingsevne og evne til at acceptere de nye forudsætninger, udviklingen medfører. Disse forhold kan i mange tilfælde skabe en følelse af forvirring, rodløshed og manglende evne til at slå til, og de vil ofte medføre en modstand mod det nye, mod en udvikling, som ikke forstås.

Samfundets institutioner, lovgivningen m.v. er under det samme pres som den enkelte; heller ikke disse områder følger altid med udviklingen, og ændringer sker kun relativt langsomt i forhold til de nye forudsætninger på det teknologiske område. Ofte gør betydelige træghedsfaktorer sig gældende, så-

ledes at nye ideer og metoder får vanskeligt ved at trænge igennem.

Vi må altså erkende, at den manglende balance i udviklingen og specielt den hastige videnskabelige og tekniske udvikling kan skabe konflikter, både for den enkelte og samfundet.

Samfundsudviklingen er endvidere karakteriseret ved en stadig stigende specialisering. Det enkelte menneske beskæftiger sig oftest kun med et begrænset område og ser det som sit mål, at netop dette område udvikles.

Netop fordi udviklingen inden for de enkelte områder på mange måder forløber uafhængigt af udviklingen inden for andre områder, er der mulighed for, at en lang række tendenser kan få uheldige konsekvenser. Det bliver derfor nødvendigt at beskæftige sig med udviklingen som helhed og med vore muligheder for at gribe ind. Spørgsmålet bliver, om vi har mulighed for at styre udviklingen, eller om det er den, der styrer os.

Det moderne samfunds tilstand kan måske bedst beskrives gennem nogle betragtninger, som er fremsat af den svenske fysiker Tor Ragnar Gerholm:

»En dygtig chauffør, der med stor fart kører hen ad en motorvej, føler sig ikke uden grund som situationens herre; han har vognen under kontrol, men hans handlefrihed er i virkeligheden langt mere drastisk begrænset, end man almindeligt tænker sig. Han kan ikke med umiddelbar eller næsten umiddelbar virkning beslutte sig til at afbryde rejsen, heller ikke kan han pludselig beslutte at svinge til den ene eller den anden side uden at tilsidesætte sin egen og andres sikkerhed. Bilens »levende kraft«, dens træge masse sammen med den store fart begrænser førerens handlefrihed inden for meget snævre grænser. Selve farten gør det umuligt med umiddelbar virkning at forandre dens stør-

reise og dens retning. På lignende måde er det moderne industrisamfund kendetegnet af en levende kraft, der i hvert fald på kort sigt sætter stadig snævrere grænser for de politiske handlinger, der kan gennemføres uden at medføre umiddelbare katastrofer.«

Vor situation er altså den, at vi ikke er i stand til med øjeblikkelig virkning at foretage drastiske ændringer i udviklingens hastighed og retning. Men vi er som bilisten i stand til at styre mod forud valgte mål, og vi kan styre uden om opståede forhindringer, blot vi opdager dem i tide. Det er derfor nødvendigt, at vi ikke blot søger at formulere de mål, vi vil styre mod på langt sigt, men også at vi til stadighed er klar over udviklingens fart og retning og over, hvilke forhold der ligger umiddelbart foran os, således at vi er parate til de nødvendige justeringer og afvigemanøvrer.

Vi er endnu kun i begrænset omfang i stand til at gennemføre en sådan målbevidst planlægning. Og imens accellererer udviklingen. Kravene til vor evne til at acceptere forandringer og leve med dem øges stadig. Det er derfor i stigende grad nødvendigt, at vi søger at danne os en velbegrundet opfattelse af den kommende tids udvikling.

I en række lande arbejder man i øjeblikket med en analyse af fremtidens problemer. Som eksempler kan nævnes »Commission on the year 2000« og »Rand Corporation« i USA, »Les Futuribles« i Frankrig og »The Committee on the next 30 years« i England. OECD har ladet udarbejde en rapport om denne forsknings udvikling i medlemslandene (Jantsch: Technological Forecasting in Perspective, 1967). Det fremgår heraf, at mere end 100 arbejdsgrupper beskæftiger sig med emnet, og at USA's erhvervsliv i 1966 brugte mere end 65 mill. dollars til organiseret forskning med hensyn til den kommende udvikling. I Sverige har Nationalbanken i 1964 stillet 500 mill. sv. kr. til rådighed for et fond til studier over »Mennesket i et samfund under forvandling«.

I det følgende vil det blive forsøgt at belyse udviklingen inden for en række områder. Andre områder kunne være lige så relevante. De nævnte skal derfor blot opfattes som eksempler, men eksempler, som viser, i hvor høj grad vi må forvente en ændret livsform, hvor meget udviklingen på det enkelte område påvirker andre områder, og hvor stærk en udfordring den massive ændring er for kulturpolitikken.

DEN NATURVIDENSKABELIGE OG TEKNISKE UDVIKLING

Et af de mest iøjnefaldende træk ved den teknisk-videnskabelige udvikling er den enorme vækst, der sker i vor samlede viden. Denne »videnekspllosion« rejser i sig selv en række alvorlige problemer. Hvornår når vi f. eks. en tilstand, hvor det ikke mere er muligt at formidle den ny viden? Hvorledes kan den opbevares, så hver enkelt oplysning er let tilgængelig? Hvorledes skal videnskabsmændene blot være i stand til at forstå terminologien inden for andre fagområder end deres eget? Vil den øgede viden splitte samfundet op i et intellektuelt kastesystem, hvor de enkelte grupper ikke forstår og følger med i, hvad der sker i andre grupper? Anvendelsen af datamaskiner vil muligvis kunne give løsningen på nogle af disse spørgsmål.

Men problemerne er ikke blot knyttet til mængden af viden, men også til indholdet, til arten af de nye opdagelser, der gøres. Her skete et afgørende vendepunkt den 6. august 1945, da bomben faldt over Hiroshima. På denne dag blev det demonstreret for alle, at den videnskabelige og tekniske udvikling havde nået et sådant stade, at den forkert anvendt betød en fare for menneskehedens fortsatte eksistens. Enkelte havde forud indset dette. Niels Bohr og andre store videnskabsmænd så det, advarede mod det og opfordrede politikerne til at gribe ind. Men de blev i krigens tid ikke hørt eller ikke troet. Og det er ikke siden lykkedes at bremse våbenkapløbet; der er blevet udviklet nye, endnu stærkere våben, dels brintbomben, hvis ødelæggelseskraft er millioner gange stærkere end den største sprængbombe anvendt under den anden verdenskrig, dels frygtelige biologiske og kemiske våben. Nutidens menneske er tvunget til at leve med den tanke, at dommedag kan fremkaldes af os selv, at midlerne til menneskehedens totale udslættelse eksisterer og kan udløses blot ved et tryk på en knap.

Atombomben er vel det hidtil klareste eksempel på, hvorledes en videnskabelig og teknisk udvikling kan ændre hele vort livsgrundlag. Men udviklingen påvirker også vor dagligdags og udsætter den enkelte for pres på hidtil trivielle områder. Vi møder i vort arbejde til stadighed kravet om at måtte anvende og tilpasse os til nye metoder, maskiner og materialer - automatiske kopieringsmaskiner, bogholderimaskiner, hukortregistrering, mikrofotografering, numerisk styrede værktøj smaskiner, klimaanlæg, containertransport, automatiseret bygningsmontage, elementbyggeri, isotopteknik, ultralydundersøgelser, datamatik, acrylfibre o.s.v., og vi udsættes i vore hjem og i fritiden til stadighed for at skulle vurdere nye tilbud om tekniske hjælpemidler - opvaskemaskiner, automatiske komfurere, avanceret hobbyværktøj, småfilmoptagere, polaroidkameraer, båndoptagere, stereoanlæg, farvefjernsyn o.s.v.

De nye ting fremkommer så hurtigt, at vi ikke når at få et fortroligt forhold til en ting, før dens afløser er på markedet. Vi når næppe at gøre os klart, om vi ved en anskaffelse har opfyldt et behov, eller om vi af reklamen er blevet overtalt til at købe i virkeligheden unyttige ting. Nogle mennesker søger at følge med og drives derved ind i et accellererende forbrugsjag; andre søger at sætte sig uden for den tekniske udvikling; atter andre, og det er formentlig de fleste, indtager en usikker holdning og bliver forvirrede og rodløse i deres forhold til tilværelsen.

Den samme problemstilling, at det ikke er muligt at følge med i udviklingen og at nå at løse problemerne, før den tekniske udvikling har skabt nye, præger ikke blot den enkelte, men også samfundet som helhed.

Beslutningstagerne skal uafsladeligt tage stilling til øjeblikkelige problemer. Herved

bliver der for lidt tid til at vurdere tingene i sammenhæng, at planlægge og at prioritere. Derved kan visse problemer få lov til at vokse, til deres blotte størrelse gør dem næsten uløselige. Et eksempel er forureningsproblemet. Som biprodukt af den tekniske udvikling og den deraf følgende forbrugsudvidelse fremkommer kolossale mængder affald, dels fra industrivirksomheder, dels fra institutioner og private husholdninger. Det stadig stigende antal biler, oliefyr o.s.v. forpester luften; spildevand tilsviner søer, åer og have; bilkirkegårde og affaldsdynge fylder landskabet. Ender vi med - som det er udtrykt - at kvæle os selv i røg, støj og møg? Det er ikke kun et spørgsmål om ødelæggelse af naturens værdier. Er vi på vej til at forurene os selv og de mennesker, der skal efterfølge os? Hvorledes påvirker den kunstigt skabte radioaktivitet vore arveegenskaber? Har de kemikalier, der sættes til fødevarer eller benyttes til skadedyrsbekæmpelse, nogen varig virkning på den menneskelige organisme?

Forureningsproblemet kan i omfang side-stilles med spørgsmål som befolkningsekspllosionen, fødevarerproblemet, opbygningen af et verdensomspændende transport- og kommunikationssystem, løsning af energiproblemet på langt sigt og andre verdensomspændende opgaver. Vi har i dag videnskabelige og tekniske forudsætninger for at løse alle disse problemer. Men de kan kun løses gennem veltilrettelagte, langsigtede programmer med store økonomiske midler til rådighed. De vil kræve en koncentreret indsats af videnskab og teknik, og det vil sandsynligvis være nødvendigt, at flere nationer samarbejder om tilrettelæggelsen, gennemførelsen og betalingen af dem.

Et begreb om både de ressourcer, sådanne projekter kræver, og om de virkninger, de kan have, kan vi få ved at betragte de amerikanske rumforsøg. Det civile amerikanske rumforskningsprogram har et årligt budget på ca. 5 milliarder dollars og beskæftiger knap 40.000 personer. Det virkelige antal beskæftigede er imidlertid langt større, idet en stor del af forsknings- og udviklingsarbejdet foregår på kontraktbasis i den private industri. De videnskabelige og tekniske følger af rumprogrammerne er bortset fra astronomi, kommunikationssatellitter m. v. mest tydelige inden for elektronikken. Det var rumforsknin-

gens stadige krav om kombination af høj ydelse og pålidelighed med ringe størrelse og vægt, der førte til udviklingen af mikroelektronikken, de integrerede kredsløb, der nu er ved at fortrænge transistorer fra markedet, kun 20 år efter at den blev opfundet. Denne udvikling har haft stor betydning for den moderne datamaskineteknik. Rumforskningen har også haft stor indflydelse f. eks. på kemien - gennem fremskaffelse af nye brændstoffer og nye materialer, og på planlægningsmetoderne - gennem fremkomsten af helt nye metoder til planlægning og styring af store projekter. Endelig har den naturligvis gennem de nye perspektiver, den åbner, haft betydelig indvirken på det almindelige menneskes hele begrebsverden. Og hele denne massive påvirkning stammer fra et projekt, der dybest set har en umiddelbart ret »nytteløs« målsætning, nemlig at udforske det ydre rum. Det må forventes, at langt større fremskridt og forandringer af mere almen menneskelig og samfundsmæssig betydning ville ske, hvis tilsvarende anstrengelser blev sat ind over for emner som f. eks. fødevarer- eller forureningsproblemet.

Vi har i det foregående set, hvorledes den videnskabelige og tekniske udvikling ændrer det enkelte menneskes tilværelse og samfundet som helhed. De største ændringer er hidtil skabt inden for den gren af udviklingen, der har drejet sig om at forøge menneskets muligheder for at bearbejde og udnytte naturens ressourcer og om at beskytte os mod de fysiske omgivelser. Denne udvikling tog ior alvor fat, da dampmaskinen gjorde det muligt, at vi under bygning af huse, under flytning af fødemedler og brændsel, under formningen af træ og mineraler til genstande til pryd og nytte kunne sætte os ud over at måtte bruge vor egen eller dyrenes muskelpkraft. Dampmaskinen var et vendepunkt i menneskehedens årtusindlange brydetag med den natur, der omgiver os, en kamp med utallige stadier, hvor vi blot vil antyde et par:

Stenøksen
Hjulet
Dampmaskinen
Elkraften
Atomkraften.

Menneskeheden vil fortsat udvikle nye produkter og nye metoder til at tilfredsstille fy-

siske behov; men det afgørende skridt, overgangen fra menneskekraft til maskine, er stort set overstået, og tyngdepunktet i udviklingen vil blive flyttet til et andet område. Opmærksomheden vil i stigende grad blive rettet mod udviklingen af hjælpemidler til vor tanke-mæssige beherskelse af verden, og de alvorligste problemer vil opstå som følge af denne udvikling. Også den har stået på i årtusinder - nogle af de afgørende vendepunkter er:

Talesproget
Skriftsproget
Bogtrykkunsten
Telefonen
Radio og TV.

Til denne række må føjes endnu et, som menneskeheden nåede i slutningen af 1940'erne, nemlig:

Automatisk databehandling med datamaskiner (datamater, engelsk: computers).

Den tekniske nyvinding, der ligger i datamaskinerne, må betragtes som en lige så drastisk forbedring i vore tankemæssige hjælpemidler, som dampmaskinen var det i vore hjælpemidler til bearbejdning af tingene. Nogle af dens muligheder og kulturpolitiske konsekvenser vil blive berørt i det følgende.

Efter afsnittet om datamaskinerne og de konsekvenser, de må formodes at få, følger et afsnit om udviklingen inden for lægevidenskab og biologi og nogle af de problemer, den rejser. Som udviklingen tegner sig for øjeblikket, er der næppe nogen tvivl om, at vi efter så nogenlunde at være blevet i stand til at klare de problemer, som datamaskinen giver os, vil stå over ior en serie lige så vanskelige problemer, skabt af udviklingen inden for biologien. Vor viden inden for dette område er på vej mod en ny fase. Fra at være et middel til sygdomsbekæmpelse vil den kunne blive anvendt til dybtgående kontrol med mennesker, til ændring af dem efter behov. Kan vi allerede nu forberede os på sådanne muligheder, foregribe dem og lede dem i de rigtige baner? Har vi en chance for ikke at blive løbet over ende, som vi blev det af atomkraften og måske vil blive det af datamaskinen?

Vi kan endnu kun spå om, hvad der efter den biologiske eksplosion vil stå i centrum af den videnskabelige udvikling. Men skal vi

i dag gætte, må svaret blive en voldsom udvidelse af vor viden om menneskenes adfærd og vor udnyttelse af denne viden.

Sammen med den biologiske udvikling vil der sandsynligvis ske en kraftig forøgelse af vor viden om menneskers adfærd, både som individer og som grupper. Som de øvrige nævnte områder rummer også en udvikling inden for samfundsvidenskaberne store muligheder for menneskeheden, både i positiv og negativ retning. I den sidste del af afsnittet om den videnskabelige og tekniske udvikling diskuteres mulige udviklingsretninger på dette område, og det søges belyst, hvilke problemer der vil kunne rejse sig, og hvilke krav udviklingen allerede nu stiller til os.

DATAMASKINER

Datamaskinerne, som vi kender dem i dag, er på visse punkter den menneskelige hjerne overlegne. De er således i stand til at udføre beregninger langt hurtigere og sikrere, end hjernen formår. Men hvor det drejer sig om at opfatte mønstre og systemer i virkelighedens forvirrede mangfoldighed og om at træffe skønmæssige afgørelser på et ufuldstændigt grundlag, er hjernen stadig datamaskinen langt overlegen. Begreber som intuition, skaberevne og alt, der har med »følelser« at gøre, ligger helt uden for datamaskinens område. Den behandler hvert enkelt problem nøjagtigt som det foregående, nemlig i overensstemmelse med det program for bearbejdning af problemet, som et menneskes hjerne har udtænkt og indbygget i maskinen. Der er ganske vist udviklet programmer, der på en vis måde kan siges at lære af erfaringer, og som kan korrigere sig selv i overensstemmelse hermed. Men det sker kun, såfremt en menneskehjerne har udtænkt den metode, hvorefter det skal foregå. Datamaskinerne må betragtes som værktøjer for mennesket - men værktøjer af en hidtil uhørt alsidighed og effektivitet.

Området for datamaskinernes anvendelse er allerede i dag enormt bredt. Inden for ingeniørarbejde benyttes de til vejberegninger og brokonstruktioner, skibsbyggeri, trafikanalyse, styring af kemiske anlæg m.m. Inden for videnskab anvendes de i atomfysik, astronomi, kemi, sociologiske undersøgelser, sproganalyse, analyse af litteratur, analyse af musik, og

inden for administration til lønningsberegninger, lagerstyring, produktionsplanlægning og meget mere.

Datamaskinerne har imidlertid mange andre anvendelsesmuligheder. En stor del af dem har forbindelse med kommunikation og informationsformidling. En udstrakt anvendelse af den nye teknik på disse områder vil i høj grad påvirke hele vor livsform.

Men før vi beskæftiger os med datamaskinernes fremtidige muligheder, er det rimeligt at se lidt på de problemer, der må løses, inden vi når så langt.

Samtidig med, at der er nået store resultater, er det, som om der er tale om et voksende gab mellem forventninger og ydelser. Efter en periode, hvor datamaskinerne blev betragtet med ængstelse og skepsis, er vi ved at ende i den modsatte grøft. Det er ved at være en forudsætning for de politiske debatter, at alle problemer kan løses af datamaskiner. Hvor ofte har vi ikke hørt, at »store besparelser vil kunne opnås i administrationen ved brug af EDB-teknik«? Det er vigtigt at gøre sig klart, at de datasystemer, som vi i dag kan forestille os, og som omtales mere detaljeret nedenfor, vil være mere komplicerede end noget som helst, der hidtil er opbygget af mennesker. Samtidig vil der stilles enorme krav til systemernes pålidelighed og sikkerhed på grund af de uoverstigelige konsekvenser, et sammenbrud vil medføre. Som et tredje vanskeligt punkt vil det kræves, at systemerne stadig er under forandring og udbygning for at tilpasses samfundets vekslende krav. Fremtidens datasystemer stiller krav om en konstruktiv dygtighed hos en stor stab af datasystemingeniører af en art, som endnu knap er fuldt erkendt.

Disse problemer vil virke som en bremse på udviklingen. Hvor vidt denne bremsning vil ytre sig som tilbageslag, kriser og katastrofer eller gennem en bevidst tilbageholdende forsigtighed er i høj grad afhængig af den politik, der vil blive ført, især hvad angår støtten til uddannelse og forskning på datamaskineområdet. Det er i den forbindelse bemærkelsesværdigt, at der hverken i Danmark eller noget andet sted i verden er opbygget en systematisk uddannelse af datasystemingeniører.

Disse betragtninger er en vigtig del af baggrunden for de muligheder, der omtales i det følgende.

Kommunikationsnettet og datamaskinerne

Kommunikationsnettet består for øjeblikket dels af telefonnettet, som i det væsentlige er baseret på kabelforbindelser, dels af nettet til spredning af radio- og TV-programmer med trådløse forbindelser.

Allerede inden år 2000 vil nettet af kabelforbindelser være udbygget til at kunne overføre TV-signaler, altså levende billeder. I USA forventer man således, at en stor del af de private telefoner indenfor de nærmeste tiår vil være forsynet med TV-billedskærme, således at man også kan se rummet omkring det telefonapparat, samtalepartneren benytter. Denne tilføjelse til telefonen vil ikke alene få betydning gennem den større personlige kontakt, der bliver mulig, men den vil tillade, at man viser hinanden genstande og demonstrerer deres brug, fremviser billeder, tegninger og modeller o. s. v., ligesom det selvfølgelig også vil være muligt at overføre tekster med stor hastighed. Dette system kan udbygges yderligere, således at det vil være muligt at overføre tekster, figurer m. v. til modtagerens fjernsynsskærm blot ved at trykke på knapper eller skrive med en særlig pen.

Til dette kommunikationsnet vil der kunne knyttes datamaskiner. Derved vil brugerne af nettet ikke blot kunne benytte dette til at etablere forbindelser til simpel overføring af oplysninger, men vil ved at trykke på nogle knapper kunne kalde datamaskinerne, som beordres til at udføre f.eks. beregninger af enhver art, redigering af forelagte tekster, fremskaffelse af statistiske oplysninger o.s.v. Tilkoblingen af datamaskiner vil give abonnenterne omtrent samme muligheder, som hvis hver af dem havde sin egen datamaskine til rådighed.

Endelig vil der til kommunikationsnettet kunne knyttes elektroniske enheder, såkaldte datalagre, der vil tillade, at store mængder oplysninger, tekster og billeder vil kunne opbevares permanent og hurtigt være tilgængelige gennem kommunikationsnettet. Det vil også være muligt at overføre oplysninger direkte fra disse lagre til maskinerne. Datamaskinerne kan så foretage beregninger på grundlag af disse oplysninger. Lagrene af oplysninger vil løbende kunne redigeres og ajourføres fra registreringscentraler, således at man indenfor ethvert område er sikker på at få de nyeste og bedste oplysninger.

I det følgende skal gives en kort beskrivelse af en række mulige anvendelser af det ovenfor beskrevne kommunikationssystem. Det må betones, at det drejer sig om muligheder. Hvorvidt den enkelte anvendelse vil blive realiseret, og hvornår dette eventuelt vil ske, afhænger af en lang række faktorer, såvel økonomiske som sociale og lovgivningsmæssige. Og herom kan der i bedste fald kun angives grove skøn. Ligeledes kan rækken af muligheder ikke betragtes som udtømmende. Hensigten med beskrivelserne er blot at pege på visse af de videre kulturpolitiske problemer, der hænger sammen med dem.

Direkte overvågning

Kommunikationsnettet vil kunne stå i forbindelse med følere, der til stadighed overvåger forskellige forhold og begivenheder i samfundet og den omgivende natur og overfører disse observationer til datalagrene. Blandt de talrige forhold, der på denne måde kan tænkes at blive overvåget og registreret, kan man nævne vejrforhold, vandstand, vand- og luftforurening, trafik, personer m. v. Mindre systemer af denne art er allerede i brug til f. eks. overvågning af fabrikanlæg og patienter på hospitaler. Men det er værd at overveje, hvorledes større systemer af denne art vil blive benyttet: Vil »big brother« holde øje med dig? Vil det være uheldigt for os, hvis systemet ved, at vi deltog i en demonstration eller var på restaurant 3 gange i sidste uge?

Underholdning og oplysning

Udbygningen af kommunikationsnettet vil tillade en udbygning af radio- og fjernsynstjenesten i en sådan grad, at denne vil skifte karakter. Den nu kendte spredning af et enkelt eller nogle få programmer vil kunne erstattes af en tjeneste, der tillader den enkelte lytter eller seer blot ved at trykke på nogle knapper at vælge et program fra de centrale samlinger (i princippet ganske svarende til, at man i dag kan låne en hvilken som helst bog på biblioteket).

En udvikling i denne retning vil rejse en række spørgsmål, der berører menneskers samkvem, altså vor kultur: Er massekulturen, som vi kender den, blot et overgangsfænomen? Vil massekulturen blive afløst af en

yderliggående individualistisk kultur, men med meget ringe følelse af fællesskab? Vil kløften blive dybere mellem på den ene side den isolerede familie og på den anden side de kollektive samfund, som er ved at udvikle sig? Vil læsning miste sin betydning? Hvad bliver bibliotekernes funktion, hvis kommunikationsnettet overtager formidlingen af viden?

Møder og sociale samkvemsformer

Som nævnt ovenfor kan der ventes en udbredelse af telefonapparater, der også er udstyret med TV-skærme, som tillader at de, der taler sammen, kan se hinanden og fremvise ting til hinanden. Hertil må føjes, at den direkte kontakt til datamaskiner og store datasamlinger vil gøre fakta og tal om samfundet og verden tilgængelige i en hidtil ukendt grad. Disse muligheder må forventes at bevirke dybe ændringer i formerne for det forretningsmæssige og selskabelige samvær. Hvilke konsekvenser vil det have, at de nye systemer vil muliggøre en langt mere velfunderet drøftelse af samfundsproblemerne, end vi kender i dag? Vil det stimulere til en bredere debat, eller vil det tværtimod skræmme de fleste ind i en ligegyldig holdning?

Forretningsmæssige kontakter vil i vid udstrækning kunne opretholdes via kommunikationsnettet, uden direkte personlig kontakt. Hvilken indflydelse vil dette få på etableringen af menneskelige tillidsforhold og på følelsen af at være isoleret, uden virkelig kontakt med omverdenen?

Rådgivende og vejledende funktioner

De store og stadig vedligeholdte datasamlinger vil sammen med adgangen til programmer til databehandling kunne overtage mange af de funktioner, som i dag varetages af rådgivere som f. eks. advokater og vekselere, og institutioner som f. eks. banker og sparekasser.

Anvendelse af et sådant system vil forme sig som en »samtale« mellem brugeren og systemet, kombineret med overførsel af billeder. På samme måde som ved en samtale med en advokat vil brugeren blive stillet overfor en række spørgsmål fra systemet og må gennem sine svar stille de oplysninger til rådighed, som er betingelsen for, at systemet kan

finde frem til den oplysning eller det råd, som brugeren er på jagt efter. Igen melder problemerne sig: Hvorledes kan vi sikre os, at sådanne muligheder i lige høj grad vil stå åbne for alle, uanset uddannelse og beskæftigelse? Hvorledes kan vi sikre os, at systemet vil rådgive objektivt, at de givne råd ikke vil være styret af bestemte politiske eller samfundsøkonomiske synspunkter?

En del af systemet vil kunne ophobe løbende oplysninger for de enkelte brugere, f. eks. deres regnskab. Systemet vil da kunne virke som administrator og rådgiver i økonomiske sager, vil kunne overvåge ind- og udbetalinger og meddele særlige situationer, som vil kræve brugerens indgreb.

En beslægtet anvendelse vil kunne erstatte pengesedler, mønter, checks og lignende symboler for penge. En betaling vil blot kræve, at betalerens kontobeløb formindskes, og modtagerens forøges med det beløb, der overføres, på lignende måde som det allerede kendes fra girering.

Undervisning

Automatisk databehandling har store muligheder som hjælpemiddel ved undervisning. Moderne pædagoger kræver af undervisningsformen, at den skal tilpasses individuelt til eleven, at den skal bestå af en stadig vekselvirkning mellem tilegnelse af nyt lærestof og løsning af opgaver, og at eleven øjeblikkeligt og udførligt skal have at vide, hvor godt opgaverne er løst. Alt dette lader sig i vid udstrækning virkeliggøre gennem brug af datamaskiner. Eleven vil arbejde ved en dataskærm, der står i forbindelse med en datamaskine, som styres af et undervisningsprogram. Eleven ser tegninger og tekster komme frem på dataskærmen og skal stadig angive sine reaktioner ved at trykke på knapper. Hvis det varer for længe, før svaret kommer, kan programmet stille et nyt spørgsmål. Er svaret forkert, kan programmet være indrettet til at gå tilbage i stoffet. Automatiseret undervisning har allerede forsøgsvis været brugt til undervisning i sprog og matematik.

Eoruden de direkte pædagogiske fordele ved den datamatiserede undervisning, der er nævnt ovenfor, vil formen tillade individuel undervisning i stedet for den kollektive, der er tilpasset en forestilling om gennemsnitsele-

vens formåen. Det automatiserede system vil kunne rapportere til lærerne, som i langt højere grad end i dag vil kunne koncentrere sig om elevernes specielle vanskeligheder. Dette vil være til fordel for undervisningen både af de bedst og de dårligst begavede.

Det må imidlertid betones, at det gode resultat kun kan opnås, hvis de benyttede undervisningsprogrammer er af meget høj kvalitet.

Hvorledes kan vi sikre os, at undervisningen ikke stivner, fordi forældede programmer stadig er i brug? Og hvorledes kan vi sikre os, at systemet ikke misbruges til indlæring af forkert viden? Disse og andre spørgsmål vil vi bestandig blive stillet overfor.

Som en videre konsekvens af de automatiserede undervisningsmetoder vil det blive muligt at ændre universitetsundervisningens form og indhold. Der er mange mulige udviklingsmuligheder, og blandt disse skal kun nævnes nogle eksempler, som synes at være naturlige på baggrund af de tanker, som i øjeblikket er ved at trænge frem.

De studerende vil kunne få stor indflydelse på deres egne studier og vil bruge en relativ stor del af deres tid til selvstudium med hjælp af de nye tekniske hjælpemidler. Lærerne vil kunne aflastes for det meste af deres nuværende rutinearbejde (karaktergivning, udvælgelse og prøvning af studenter o.s.v.). Disse opgaver vil datamaskinerne kunne tage sig af. Også de administrative opgaver vil i vidt omfang være automatiserede. Lærerne kan derved hellige sig deres væsentligste opgaver: At hjælpe de studerende med at udvikle sig inden for deres fag, taget i videste forstand.

Den nye teknologi vil gøre det muligt at give hver student den individuelle hjælp, som netop passer til hans eller hendes forhold. Det vil ikke være nødvendigt med relativt homogene studenterhold, og alle aldersklasser og sociale grupper vil kunne deltage. Nogle vil være der for første gang, mens andre vil være i færd med deres anden eller tredje uddannelse. Studietidens længde vil være helt individuel, afhængig af evner, tid, økonomi og lyst. Også studiernes indhold vil være langt mere individuelt, end det i dag er tilfældet. Enhver vil kunne lære sig det, som netop han eller hun har behov for eller lyst til.

Men vil det gå sådan? Vil undervisningsprogrammerne blive fornyet hurtigt nok? Eller vil den automatiserede undervisning blot gøre universiteterne mere lukkede, mere vanskelige at lave om? Vil de udover at fungere som undervisningsanstalter også kunne danne grundlag for et levende kulturliv?

Administration og styring i virksomheder

Anvendelsen af datamaskiner har hidtil vundet størst udbredelse i virksomheders administration. Udviklingen går klart i retning af stadig mere omfattende systemer, der under ét holder styr på alle virksomhedernes aktiviteter: ordreindgang, produktionsplanlægning, bestilling af råvarer, betalingskontrol, produktionskontrol, lønningsregnskab, personaleovervågning, konjunkturprognoser o. s. v. Denne udvikling vil have en indflydelse både på medarbejder- og erhvervsstrukturen. Efterhånden som flere af de mere rutineprægede opgaver overtages af datamaskinerne, bliver virksomhederne mere afhængige af dem, der udformer de systemer, datamaskinerne arbejder efter, og af de medarbejdere, der kan bidrage med det, som vanskeligst lader sig automatisere, nemlig opfindsomhed, skaber-evne, fremsyn o. lign.

I dag foretages de fleste forretningsmæssige afgørelser på grundlag af enkle forestillinger om virkeligheden og kortsigtede forudsigelser. Den kommende anvendelse af datamaskiner vil utvivlsomt ændre dette. Samtidig vil de nye informationssystemer give mulighed for spredning af de besluttende organer. Hele forretnings- og industristrukturen vil ændres i retning af mindre manuelt rutinearbejde og mere kvalificeret arbejde med udnyttelse af de nye informationssystemer. Perspektiverne er dog ikke ubetinget lyse: afgørelserne vil blive taget på stedet uden langvarige undersøgelser og drøftelser. Vil det give større tilfredshed for den enkelte medarbejder? Hvorledes klares de beskæftigelses- og uddannelsesmæssige og alment kulturelle problemer, der rejses herved?

Anvendelser på statsniveau

Fremtidens offentlige datasystemer vil af statsadministrationen kunne anvendes som en uhyre effektiviseret statsstatistik. De oplysninger, der vil stå til regeringernes disposition, vil være langt mere detaljerede end dem, der nu

kendes fra Danmarks Statistik, og den tid der går, fra et forhold udvikler sig i samfundet, til det bliver optaget i datalageret vil blive langt kortere. Samtidig med, at vor viden om samfundets faktiske udvikling således vil øges, kan vi vente, at de modeller for samfundets opførsel, som udvikles af økonomer, sociologer o. s. v., vil blive i høj grad forbedret. Konsekvensen heraf må formodes at blive, at mange af de spørgsmål, der i dag dominerer den politiske debat, økonomi, stabilitet, beskæftigelse o. s. v., vil få et helt ændret grundlag - problemerne vil kunne løses gennem en omhyggelig styring, med fuldt kendskab til konsekvenserne af hvert enkelt indgreb.

Den stærkt udvidede kontrol med og registrering af alle samfundsmæssige forhold vil imidlertid rejse meget påtrængende politiske og kulturelle problemer. Fuldstændige personregistre, hvor der findes oplysninger om alle borgers forhold, vil utvivlsomt trænge igennem. Det må ventes, at alle de kendsgerninger, som i dag findes spredt i mangfoldige optegnelser, journaler, registre rundt om i den offentlige administration, sammen med endnu mange flere oplysninger vil blive opsamlet i centraliserede datalagre. Det må således forventes, at hver borgers uddannelsesmæssige, karrieremæssige, familiære, skattemæssige og sundhedsmæssige udvikling vil blive let tilgængelig gennem kommunikationsnettet. På visse områder vil dette utvivlsomt betyde en væsentlig fordel for de fleste. I særdeleshed må det ventes, at sundhedsvæsenet kan vinde betydeligt i kvalitet. På andre områder vil der opnås en forbedret offentlig administration. Det er imidlertid også klart, at denne udvikling vil skabe en konflikt med bestræbelsen på at sikre individets personlige frihed og rettigheder over for samfundet. Muligheden for kontrol med den enkelte vil i høj grad være til stede. Dette kunne blive et magtmiddel med vidtrækkende konsekvenser. Hvordan kan vi sikre os, at oplysningerne ikke kommer i forkerte hænder? Og hvordan kan vi sikre os, at de ikke misbruges af det offentlige? Bør vi overhovedet indføre systemet?

Det politiske liv

Datamaskinerne kan få dyb indflydelse på alle demokratiets funktioner. Det tun-

ge valgmaskineri, køerne ved valgstederne, den besværlige optælling af stemmer o. s. v. vil helt kunne undgås ved at bruge kommunikationssystemet. Ved at trykke på nogle knapper kan man angive ja, nej, stemmer ikke. Det vil derfor blive muligt langt lettere end nu at appellere til vælgerne. Man vil kunne nærme sig direkte demokrati, hvor alle borgere stemmer med om alle lovvedtagelser. Dette kan muligvis modvirke den fremmedgørelse, der kan blive følgen af andre anvendelser af datamaskinerne. Som mulig fare ved en sådan form for direkte demokrati kan nævnes, at samfundet vil kunne svinge frem og tilbage mellem yderliggående lovgivning.

Anvendelsen af datamaskiner kan også på anden måde få dyb indflydelse på det politiske liv. I dag er den politiske aktivitet i stort omfang baseret på det forhold, at de fleste vælgere orienteres om politisk stof i aviser, radio og i TV, men sjældent har mulighed for en dybere analyse af problemerne. I det kommende samfund vil dette kunne ændres. Ved hjælp af de nye informationssystemer vil den enkelte vælger hurtigt og let have adgang til netop de områder, som har hans specielle interesse, hvad enten det drejer sig om lokale trafikproblemer eller lovregler for hans forretningsområde. I dag læser vælgerne naturligvis om problemer, som berører dem personligt; men de har i almindelighed ingen mulighed for let at få mere detaljerede oplysninger om problemerne. Når enhver let kan indsamle den information, der interesserer ham, må man forudse, at den politiske teknik bliver underkastet en drastisk ændring. - Men hvorledes vil det gå med magtens fordeling? Vil de, der ikke har sans for at manipulere med det elektroniske apparatur, helt skubbes udenfor og magten glide over til dem, der er fikse til at trykke på de rigtige knapper?

Der er ofte udtrykt frygt for, at de moderne kommunikationsmidler vil skabe en vis ensretning med hensyn til de politiske emner, der særlig diskuteres. Det er imidlertid muligt, at det vil gå helt anderledes. De nye medier, dataskærme, direkte visuel kontakt med alle punkter af jorden o. s. v., vil kunne virke påtrængende og engagerende. Og samtidig vil der åbnes muligheder for en langt mere individuel opsøgning af oplysninger og dermed for en mere indi-

viduel stillingtagen på både politiske og kulturelle områder. Kun et er sikkert om de nye systemers virkninger: De bliver omfattende, og de bliver dybtgående. De vil stille krav og give muligheder. De vil stille menneskeheden overfor en af de hidtil største politiske og kulturelle udfordringer.

Datamaskinernes anvendelse i fremtiden

En række yderligere funktioner vil muligvis kunne indbygges i det beskrevne net. En del af dem er genstand for forskning, men de vil næppe indenfor adskillige årtier blive udviklet til et sådant stadium, at teknisk udnyttelse er mulig.

En række af disse muligheder hænger sammen med udviklingen af såkaldt »kunstig intelligens«. Som et simpelt, forholdsvis vellykket eksempel, kan nævnes, at der allerede i dag er udviklet programmer, der sætter datamaskiner i stand til at spille skak med en dygtighed, der nærmer sig mesterklassen. Yderligere udviklede programmer af denne art vil kunne muliggøre automatisk oversættelse af tekster fra et sprog til et andet. En anden mulighed, der forudsætter en kraftig udvikling af den kunstige intelligens, er mundtlig »samtale« med datamaskiner. Det siger sig selv, at en kombination af automatisk talegenkendelse og automatisk sprogoversættelse fuldstændig vil muliggøre en fjernelse af sprogbarriererne.

En endnu fjernere mulighed er direkte kobling mellem den menneskelige hjerne og kommunikationsnettet, f.eks. ved, at hver person bag øret får indopereret et lille sende- og modtageudstyr, der direkte kan overføre tanker til registrering eller behandling i datamaskinerne og omvendt kan overføre oplysninger fra datamaskinerne direkte til hjernen.

Udsigterne for at realisere dette synes for øjeblikket ringe, men enhver udvikling i denne retning må følges med stor agtpågivenhed på grund af de uhyre kulturelle og politiske konsekvenser, der på godt og ondt er knyttet hertil.

LÆGEVIDENSKAB OG BIOLOGI

Biologi beskæftiger sig med det levende i naturen. Den rykker nu sammen med lægevidenskaben (den anvendte biologi) tættere

ind på kulturudviklingen som helhed med sine problemer. Det er en tilbagevenden til oldtidens og middelalderens tilstande, hvor naturvidenskaben på en helt selvfølgerlig måde optog den kulturbevidste samfundsborger og udgjorde en del af hans begrebsverden. Der er siden blevet større afstand mellem kulturpolitikere (humanister, jurister, politikere o. s. v.) på den ene side og naturvidenskabsmændene på den anden side. Såfremt denne afstand ikke formindskes, så biologiens etiske problemer kan drøftes på linje med øvrige samfundsproblemer, vil vi gå en udvikling i møde, som kan blive ulykkelig og i værste fald katastrofal. Bortset fra de åbenbare ændringer i samfundsstrukturen, som en udvikling af biologien kan medføre (P-pillen, ny medicin, forøget legemlig sundhed o. s. v.), kan man på en række biologiske områder forudse, at det bliver bydende nødvendigt, at de etiske problemer, der vil opstå ved biologiens videreudvikling, indgår i den almindelige debat om samfundsproblemer.

Fra mystik til erkendelse

Der er sket en kundskabsekspllosion på det biologiske område i løbet af de sidste årtier, og problemerne for samfundet i dag er at administrere den nye viden. Har samfundet gjort sig klart, at man i dag i detaljer forstår principperne i de fænomener, der er grundlag for alt liv? At man forstår, hvordan den enkelte celle skaffer sig næring, omsætter denne næring til energi og affaldsstoffer, hvordan den skaffer sig af med disse affaldsstoffer, hvordan den formerer sig og hvordan arvemassen overføres fra én celle til en anden? Eller hvordan en kode i arvemassen kan dirigere f. eks. fremstillingen af blodets røde farvestof; hvorfor der dannes lidt, meget eller intet blodfarvestof i en celle?

Denne indsigt vil få betydning for behandlingen af en lang række sygdomme, fordi den mest rationelle behandling vil bestå i at fjerne eller uskadeliggøre den sygdomsfremkaldende forandring i cellerne. Men den vil også betyde, at man bliver i stand til at ændre menneskets arvelige anlæg, således at både dets ydre fremtoning og dets indre egenskaber afgørende forandres. Hvor ligger grænsen mellem helbredelse og påvirkning? Vil man kunne forme en befolknings egenskaber efter politisk målsætning?

En anden problemstilling opstår i forbindelse med de øgede muligheder for at helbrede en række sygdomme. Problemet i dag er ikke nødvendigvis, om det er muligt at få et menneske til at overleve en bestemt tilstand. Spørgsmålet vil være: Ønsker man, at mennesket skal overleve, kan han klare de sociale og psykiske problemer forbundet med overlevelsen? Skal han have lov at tage den medicin, han vil? Skal man prøve at helbrede ham ved at forandre hans arveanlæg?

Dette er nye problemstillinger for lægevidenskaben. Tidligere var det selvfølgerligt og forudsætningen for lægens virke, at han gjorde alt for at helbrede mennesker. I dag har udviklingen nået et sådant stade, at samfundet må tage stilling **til**, om det ønsker den fortsat og da i hvilke baner. Lægens muligheder for indgreb er blevet så omfattende, at han i sin livsbevarende gerning kan komme i konflikt med andre grundlæggende værdier, og det kan ikke være hans opgave alene at afgøre, hvorledes disse konflikter skal løses. På samme måde, som samfundet i dag bestemmer, hvor ingeniøren skal bygge sin bro, må det tage stilling **til**, i hvilken retning den lægevidenskabelige udvikling skal gå. Der vil ikke blive råd **til** at bygge broer alle steder, og man må på tilsvarende måde vælge, hvilke lægevidenskabelige opgaver der skal løses først.

Samfundets krav til lægerne og biologerne vil — bortset fra de helt fundamentale krav til lægevidenskaben om at helbrede, lindre og trøste - formentlig i første række stadig være, at de skal søge at skaffe det enkelte menneske frihed for smerte, frihed for angst og et længere liv.

Frihed for smerte

I forbindelse med dette krav dukker det etiske ansvar, samfundet må tage stilling til, straks op: Man kan i dag forudse, at man vil kunne helbrede den mest smertefulde tilstand, kræften, hvis man gør en enorm økonomisk indsats. Men det er ikke kun et økonomisk spørgsmål. Kræft skyldes ændringer i visse cellers arvemæssige anlæg, og vi må forestille os, at den rationelle behandlingsmåde formentlig må være at bringe arvemassens udtryksmåde tilbage til normaltilstanden ved at tilføre bestemte stoffer til de syge celler. Dette kan principielt gennemfø-

res på to forskellige måder. Man kan enten tænke sig at give stofferne som medicin og håbe på, at de vil blive optaget i de syge celler, eller man kan finde en virusart, der kan optage stofferne og overføre det direkte til kræftcellerne og ikke til andre celler. Dette lyder måske fantastisk, men det er allerede i princippet lykkedes i reagensglasset at eftergøre disse ting, som foregår dagligt i naturen, når vore celler inficeres med virus. Foruden som videnskabelig metode er dette princip kun benyttet ved fremstillingen af nogle uhyggelige virusarter, som i bakteriologisk krigsførelse kan overføre modstandsdygtighed hos bakterier mod bestemte helbredende stoffer som penicillin og streptomycin efter et fuldstændigt forudsigeligt mønster. Udnyttelsen af ovennævnte princip vil være et led i den før omtalte udvikling, der vil muliggøre ændringer i et individs arvemasse, således at både dets ydre fremtoning og dets indre egenskaber afgørende forandres. Og man må spørge: Er dette efterstræbelsesværdigt? Hvorledes kan udviklingen styres, så dette ikke misbruges?

Problemet, som samfundet må tage stilling til, er klart: en femtedel af os skal dø af kræft; kræft gør meget ondt i de fleste tilfælde - vil man betale prisen for at blive fri? Naturligvis, men så må man også tage stilling til følgerne og tage skridt til at forhindre, at de medfølgende muligheder ikke bruges forkert.

Frihed for angst

En stor del af den arbejdsduelige befolkning er i dag handicappet af neuroser og sjælelige sygdomme, hvis hyppigste udtryksform er angst. Det vil i fremtiden i stigende grad være muligt at hjælpe denne del af befolkningen, men også her vil der sideløbende opstå problemer, som kultursamfundet som helhed må tage stilling til og styre. En analyse af problemerne viser, at man for de neurosehæmmedes vedkommende måske kan se frem til de resultater, en fortsat arbejds- og gruppebehandling kan give. Endvidere vil en øget anvendelse af datamaskiner muliggøre, at et stadig stigende antal oplysninger kan indsamles og bearbejdes. Herved vil man kunne opnå større forståelse af, hvilke forhold der betinger fremkomst af neurose. Men hvordan vil vi anvende det stigen-

de antal psykofarmaka (medicin som påvirker psyken), som udvikles til behandling af alvorlige, psykiske sygdomme?

Psykofarmaka bruges allerede i sygdomshelbredelsen i dag. Som et eksempel på en sygdom, hvor der anvendes psykofarmaka, kan nævnes mani-depressivitet, en sygdom, hvor mennesket kan svinge mellem den positive dynamiske tilstand (den maniske) til dyb depression, uden at der er en ydre årsag til denne svingning. Denne tilstand kan i dag behandles med psykofarmaka. Helbredelsen består i en udjævning af den mentale tilstand. Både den maniske og depressive tilstand undgås. Men herved ændres menneskets adfærd totalt. Den positive, skabende, engagerede tilstand, som kan forekomme i den maniske situation, skæres ned til noget mere jævnt, til en mere ligeegyldig holdning over for problemerne. Dette er nødvendigt for at undgå den depressive tilstand, som ofte er uholdbar for det pågældende menneske. For at undgå de yderliggående tilstande, der kan føre både til det geniale og det skæbnesvangre, gør man mennesket mere passivt. Atter her har vi taget medicinen i anvendelse for at helbrede, men vi har herved ændret menneskets adfærd totalt. Hvilke konsekvenser fører det til, hvis det bliver misbrugt? På dette område vil en bestemmelse om at hjælpe dem, der føler angst, kunne give side-virkninger, der er så store, at det ansvarlige samfund må tage stilling til dem.

Et længere liv

Den gennemsnitlige levealder i Danmark er fra 1900 til 1968 steget fra 52 til 72 år. Mulighederne for at forlænge livet vil yderligere udvikles i de kommende år. De største fremskridt vil formentlig ske i forbindelse med øgede muligheder for forebyggelse af sygdomme, men også helbredelse af kredsløbssygdomme, kræftsygdomme m. v. vil øge gennemsnitslevealderen.

Et stort fremskridt i sygdomsbekæmpelsen har været udviklingen af de tekniske hjælpemidler som hjerte-lungemaskiner, respiratorer m. v., der har sat lægerne i stand til at gennemføre længerevarende operationer. Anvendelsen af disse hjælpemidler har imidlertid også stillet os over for problemer: Skal man holde liv i mennesker, når man ved de uundgåeligt vil dø om en uge? Skal vi holde »liv«

i mennesker, hvis hjernefunktion ved en ulykke er totalt ødelagt, og som vil være lænket til sengen, afhængige af respiratorer, hjerte-lunge-maskiner m. v.? Vi har hidtil stort set overladt det til lægerne at tage stilling til disse problemer.

Et nyt middel i forbindelse med forlængelse af livet tiltrækker sig i dag stadig stigende opmærksomhed. Lægerne bliver i øget omfang i stand til at udskifte udslidte eller syge organer med sunde, enten fra nyligt afdøde eller fra levende personer.

Kort efter, at de første transplantationer var gennemført, startede en offentlig diskussion om fastlæggelse af dødkriteriet. Diskussionen opstod, fordi der kunne være tale om som almindelig praksis at overføre et nyligt afdødt menneskes nyre til et andet menneske uden eller med totalt ødelagte nyrer. Da en række funktioner hos den eventuelle donor i givet fald ville blive holdt i gang ved hjælp af hjerte-lunge-maskine, respirator m. v., ville den pågældende person i juridisk forstand ikke være død. Det spørgsmål blev derfor rejst, om de personer, der medvirkede ved sådanne operationer, senere kunne drages til ansvar efter loven. Debatten resulterede i, at folketinget i 1967 vedtog en ny lov om transplantation.

Dette er et eksempel på, at det har været nødvendigt for samfundet ved lovgivning at tage stilling til problemer, som er opstået som følge af den lægevidenskabelige og biologiske udvikling.

Et andet samfundsproblem, der vil rejse sig i forbindelse med den stigende gennemsnitslevialder, er tilpasningen af det stadigt større antal gamle i samfundslivet. Her må det nok erkendes, at selv om man i de kommende årtier vil få en øget forståelse af selve ældelsesprocessen, vil man næppe have mulighed for at modvirke de senilitetsbetonede forandringer af mennesket. Hvordan vil vi indpasse disse mennesker i samfundslivet?

Det kommende samfund

Vi vil i fremtiden leve i et samfund med forholdsvis flere ældre mennesker. Vil det blive et samfund, hvor de mentalhygiejniske problemer vil vokse? Vil antallet af medicinpåvirkede mennesker øges? Vil vi kunstigt forandre mennesket? Disse og mange andre spørgsmål

vil blive stillet i fremtiden. Svaret vil afhænge af, hvorledes vi vil udnytte de muligheder, udviklingen giver os.

En række af de problemer, udviklingen vil stille os overfor, kan endnu kun anes. Hvis befolkningsekspllosionen fortsætter, vil vi i fremtiden kunne nå en tilstand, hvor inde-spærringsneuroser vil kunne begynde at optræde. Som illustration af, hvordan det kan gå, hvis vi ikke i tide griber ind, kan nævnes et eksempel fra dyrepsykologien. Hvis man anbringer for mange mus, rotter eller kaniner i et bur, begynder de uden påviselig sygdomsårsag at dø ud. Menneskeheden kan få lignende problemer, hvis skove og andre rekreative områder forsvinder. Bliver vi - om en sådan udvikling indtræder - nødt til at dæmpe menneskets aktivitet kunstigt?

En anden mulighed, der kan blive aktuel i fremtiden, er gennemførelse af fosterudvikling uden for moderen efter en forudgående befrugtning af humane æg med humane sædceller. Herved er vejen også åben for at forandre arveegenskaberne totalt og dermed at forandre det færdige menneske. Dette må antages at være absolut gennemførligt i lyset af den dygtighed, hvormed man forandrer og udvælger sig ganske bestemte egenskaber i mikroorganismer (bakterier o. lign.). Det er en udvikling, som stemmer til undren og især forfærdelse ved tanken om misbrug, men det er en udvikling, man må regne med som en konkret mulighed.

De mentalhygiejniske problemer i fremtidens samfund vil blive store: fremfor alt må man i fremtiden have nået frem til en ny etik for at undgå misbrug og ulykker som følge af den biologiske udvikling.

Eor at lede den biologiske udvikling må humanister, læger, politikere, jurister, teknikere, alle i samfundet sætte sig ind i problematikken. Verden kan ellers gradvis komme til at bestå af en befolkning af medicinpåvirkede individer, iblandet forfærdelige resultater al kunstigt forandrede mennesker.

SAMFUNDSVIDENSKABERNE

De videnskaber, som søger at opbygge viden om det enkelte menneske og om mennesker i grupper og samfund, adfærds- og samfundsvidenskaberne, gør sig stærkere og stærkere gældende. Det drejer sig om fag som økonomi (erhvervs- og nationaløkonomi).

statskundskab, sociologi, etnologi eller socialantropologi, socialpsykologi, psykologi m. fl.

I løbet af de sidste 25-30 år er betydelige økonomiske og personelle ressourcer blevet placeret indenfor den samfundsvidenskabelige forskning. Det er ikke tilfældigt, at denne videnskabelige indsats tog et vældigt opsving under den 2. verdenskrig og navnlig i U. S. A., hvor der var en stærk efterspørgsel efter råd og vejledning fra de nævnte fag. Psykologerne blev bl. a. bedt om at skabe sikre udvælgelsesprøver; socialpsykologer og sociologer blev f. eks. bedt om råd med hensyn til, hvorledes effektivitet og kampmoral kunne opnås i kampenhederne, og socialantropologerne underviste om de forskelligartede sociale og kulturelle forhold i de fremmede samfund, hvor der skulle kæmpes; om sydeuropæiske lande, små samfund i Stillehavet o.s.v.

I dag finansieres en betydelig del af den adfærds- og samfundsvidenskabelige forskning i U. S. A. og også i andre lande over det amerikanske forsvarsministeriums forskningsfond.

Ikke blot militæret, men også erhvervslivet benytter i udstrakt grad adfærds- og samfundsvidenskabelige resultater: ved personaleudvælgelse, ved gennemførelse af rationaliseringsforanstaltninger, ved tilrettelæggelse af reklame og propaganda o. s. v.

Også i den offentlige planlægning anvendes disse videnskaber omend i mindre udstrækning, f. eks. i uddannelsesplanlægningen, ved tilrettelæggelsen af samarbejdet med udviklingslandene o.s.v.

Spørgsmålet melder sig, om man på dette område kan vente en udvikling, en »samfundsvidenskabelig revolution«, der vil føre til afgørende ændringer i menneskets vilkår i det fremtidige samfund.

Det er nok usandsynligt, at et afgørende gennembrud for samfundsvidenskaberne vil finde sted indenfor de nærmeste 25-30 år. Disse forholdsvis unge videnskaber står i dag

stadig på et niveau, der er præget dels af manglen på teoretisk sammenhæng, dels af metodernes begrænsede anvendelsesmulighed.

På den anden side er det givet, at disse videnskaber i stigende takt vil frembringe resultater og viden, der er mere pålidelig og som i højere grad vil kunne tages i anvendelse ved indretning af vort samfund. Alene den øgede indsats inden for disse videnskaber peger i denne retning.

Selv om vi ikke bliver vidne til en samfundsvidenskabelig revolution, bliver vi utvivlsomt udsat for en stigende anvendelse af samfundsvidenskabelig viden, som vil rejse samme problemer som den teknisk/naturvidenskabelige udvikling med hensyn til brug og misbrug af viden og fremgangsmåder.

Ligesom f. eks. datamaskinerne og de nye psykofarmaka vil kunne anvendes til vor fordel eller i hænderne på en snæver magt-elite vil kunne misbruges til kontrol og manipulation af mennesket, således vil socialpsykologisk og sociologisk viden om lederskab, indstillinger, påvirkning o.s.v. kunne bruges eller misbruges. En sådan viden vil f. eks. kunne bruges både til at nedbryde og til at oparbejde nationale eller racemæssige fordomme, til at modvirke konflikter i forbindelse med bistand til udviklingslandene eller til at påtvinge et udviklingssamfund en bestemt social struktur og et bestemt politisk system samtidig med modtagelsen af en bistand.

Brugen af samfundsvidenskabelige forskningsresultater inden for militær og erhvervsliv antyder måske, at en øget anvendelse af samfundsvidenskaberne i lovgivning, i planlægning o. s. v. ikke vil være ganske nyttesløs f. eks. ved udformningen af det fysiske miljø, ved fritidens og arbejdets tilrettelæggelse og i vort forhold til udlandet. Samtidig antydes den fare for misbrug, som vil ligge heri. Man må bevidst hindre, at øget anvendelse af samfundsvidenskaberne blot betyder skabelsen af en ny gruppe teknokrater og nye eksempler på misbrug af videnskabelig viden.

BEFOLKNING - ERHVERV - ØKONOMI - UDLAND

I løbet af den første halvdel af det tyvende århundrede ændrede Danmark sig fra at være overvejende et landbrugsland til overvejende at være et industriland. Hvilke ændringer vil vi se i den sidste fjerdedel af vort århundrede? Vil industrien bevare sin førende stilling, eller vil andre erhverv overtage ledelsen? Vil vi se en fortsat forøgelse af den materielle velstand? Hvorledes vil befolkningens sammensætning og fordeling være?

Disse spørgsmål kan ikke besvares ud fra en snæver betragtning af dansk økonomi og erhvervsliv alene. Danmark er i økonomisk henseende fundamentalt afhængig af forbindelserne med omverdenen. Denne afhængighed strækker sig over hele jordkloden. Gennem internationale organisationer er vi knyttet til andre lande i et nært økonomisk samarbejde såvel på regeringsplan som inden for erhvervslivets organisationer. Danske firmaer er gennem et net af samarbejdsaftaler af forskellig art snævert knyttet til firmaer i andre lande. Ca. 1/5 af det danske bruttonationalprodukt anvendes til eksport, og en tilsvarende andel importeres. Denne store udenrigshandel er naturligt nok i hovedsagen - mere end 75 % - koncentreret på de lande, der ligger os nærmest, d. v. s. de vesteuropæiske lande. Men vi er ikke blot økonomisk sammenknyttet med Vesteuropa. Der er siden den anden verdenskrig sket en stadig forøgelse af samarbejdet også på politiske, videnskabelige og kulturelle områder, og der er ingen grund til at antage, at denne udvikling vil gå i stå.

Det er selvsagt vanskeligt med større præcision at forudsige, hvorledes det internationale økonomiske samarbejde vil udvikle sig i de kommende årtier. Udviklingen fra de første efterkrigsårs indespærrede nationale økonomier frem mod store markedsdannelse med dybtgående samarbejde om mange spørgsmål inden for den økonomiske sektor giver imidlertid et grundlag for at opstille

visse sandsynlige udviklingslinjer med hensyn til samarbejdets indhold og form. Ved at betragte forholdene i USA er det samtidigt muligt at danne sig et billede af, hvorledes udviklingen vil kunne foregå inden for det integrerede samfund, som et snævert samarbejdende Vesteuropa vil udgøre. Erfaringen viser, at udviklingen på erhvervsmæssige og økonomiske områder i USA normalt ligger 10-15 år forud for udviklingen i de højt udviklede vesteuropæiske lande.

I USA har landbrug og industri betydelig mindre beskæftigelsesmæssig og økonomisk betydning end i Europa. Til gengæld tegner serviceerhvervene (alle ikke-vareproducerende erhverv) sig for en langt større del af den økonomiske aktivitet. Disse forhold ser måske kun ud som gradforskelle, men de er udtryk for en dybtgående ændring i hele samfundets opbygning, en ændring, der går så dybt, at den er i færd med at ændre menneskenes fundamentale værdimål. I USA kan der i dele af overklassen konstateres en begyndende velstandsmætning. Der er i den rigeste del af befolkningen en tendens til ikke mere at se en stadig indkomst først og fremmest som et middel til at skaffe sig flere forbrugsgoder, og for dele af amerikansk ungdom er materiel velstand ikke mere det væsentligste mål for uddannelse og arbejde. I stedet lægges der i stigende grad vægt på immaterielle behov som menneskelig kontakt og kulturel aktivitet. Social sikkerhed og materiel overflod er for mange rige blevet sikret i en sådan grad, at man betragter goderne som givne.

I det følgende vil det blive forsøgt at belyse, hvorledes den øgede internationalisering vil præge dansk erhvervsliv og derigennem den enkeltes tilværelse, hvorledes det europæiske samarbejde kan ventes at udvikle sig, og hvorledes det vil møde problemer, der svarer til de, der allerede kendes i USA. De før-

ste tegn på reaktionen mod materiel velstand og den stærkere interesse for de immaterielle behov kan allerede ses i de rigeste europæiske lande, deriblandt Danmark.

Det er stadig et åbent spørgsmål, hvornår Danmark vil indgå i et snævert europæisk samarbejde. Det må derimod betragtes som temmelig sikkert, at det vil ske på et eller andet tidspunkt. Og det må anses for sandsynligt, at det, når det sker, vil påvirke forudsætningerne for erhvervs- og kulturudviklingen herhjemme.

BEFOLKNINGS- OG ERHVERVSUDVIKLINGEN

I forhold til i dag vil der i år 2000 være sket betydelige ændringer i den danske befolknings størrelse og sammensætning.

Befolkningstallet vil fra ca. 5 mill. i dag sandsynligvis være steget til ca. 6,5 mill. (jfr. dog nedenstående betragtninger om P-pillens virkninger på fødselstallet). Af befolkningen vil en større del end nu være ældre mennesker, der antagelig ikke vil være erhvervsaktive. Det er derimod vanskeligt at udtale sig om, hvorvidt antallet af børn og unge vil være tilsvarende lavere. I de seneste år er der sket en nedgang i fødselstallet, som i høj grad skyldes indførelsen af P-pillen. Det er imidlertid endnu vanskeligt at sige, om nedgangen i fødselstallet er en blivende virkning, eller om den blot skyldes, at der er sket en forskydning, således at kvinderne får børn i en senere alder.

En deltagelse i et europæisk samarbejde vil næppe medføre væsentlige ændringer i befolkningsforholdene. Der vil nok kunne ske en vis indvandring af udenlandsk arbejdskraft, men det er vanskeligt at forestille sig, at der inden for et overskueligt tidsrum skulle ske en så massiv indvandring eller udvandring, at befolkningens størrelse og sammensætning som følge deraf vil blive ændret dybtgående.

Inden for befolkningens erhvervsmæssige og sociale fordeling må der derimod forudses væsentlige ændringer, hvad enten vi forbliver en suveræn nation eller kommer til at indgå som en delstat i et helt eller delvis forenet Europa med de begrænsninger i den nationale suverænitæt, som dette eventuelt vil kunne indebære. Det vil føre for vidt i detaljer at kom-

me ind på ændringerne inden for erhvervene. Men da de tilsammen øver betydelig indflydelse på kulturlivet, skal nogle hovedtræk kort trækkes op.

De primære erhverv

Inden for de primære erhverv, der omfatter landbrug, gartneri, skovbrug og fiskeri, vil de allerede nu tydelige tendenser i retning af koncentration på større enheder, øget rationalisering, anvendelse af stærkt automatiserede produktionsmetoder m. v. blive forstærket. Dette vil kraftigt reducere behovet for arbejdskraft pr. produceret enhed. Da der næppe foreløbig kan forventes muligheder for en øget dansk eksport af levnedsmidler, vil de primære erhverv antagelig beskæftige stadig færre mennesker. I 1965 var kun 15 % af befolkningen direkte knyttet til landbruget, og dette tal må i år 2000 formodes at være faldet til under 5 %.

I de fleste højtudviklede lande ydes der offentlig støtte til landbruget og visse andre erhverv. Erfaringerne viser, at det ikke er muligt at gennemføre en afvikling af handelskrankerne inden for disse erhverv, uden at der sker en samordning af støttepolitikken i de pågældende lande. En samordning af støttepolitikken kan imidlertid ikke undgå at få vide økonomiske og sociale konsekvenser. For Danmarks vedkommende er dette problem især velkendt inden for landbruget, der er af stor betydning for Danmarks økonomi. De vesteuropæiske lande står på landbrugsområdet over for vældige strukturpolitiske opgaver, hvor det bliver nødvendigt på afgørende måde at ændre nedarvede, traditionelle forestillinger. Dette ligger i forlængelse af den afvandring fra landbruget, vi allerede kender, og som rejser betydelige sociale problemer med hensyn til omskoling eller social sikring af landbrugsbefolkningen. Omstillingen til nyt arbejde og i mange tilfælde også til et nyt miljø stiller betydelige krav til den enkelte, og det er en vigtig politisk opgave at skabe sådanne betingelser, at de menneskelige, økonomiske og sociale vanskeligheder bliver mindst mulige.

De sekundære erhverv

Inden for de sekundære erhverv (industri og håndværk samt bygge- og anlægsvirksom-

hed) er der som inden for de primære erhverv sket en international arbejdsdeling, således at konkurrencen på disse områder ikke sker på et nationalt, men på et internationalt marked. Hovedopgaven for et internationalt samarbejde inden for disse sektorer vil først og fremmest bestå i skabelsen af ensartede konkurrencevilkår. Dette vil sikkert gøre det nødvendigt i en vis udstrækning at harmonisere de skatter og afgifter, som er af direkte betydning for virksomhedernes konkurrenceevne, såvel som omfanget af de udgifter til social sikring, som pålægges virksomhederne.

Såvel størrelsen som den geografiske placering af de enkelte virksomheder kan være af betydning for erhvervsudviklingen, og disse forhold vil i et videre økonomisk samarbejde næppe blive afgjort suverænt af den enkelte nation. Endvidere kan den teknologiske udvikling forventes at fremtvinge en fælles nytænkning, hvor det drejer sig om at yde offentlig støtte til erhvervene. Støtten vil ikke blot blive ydet til tilbagestående industrier, der er i vanskeligheder, men nok så meget til fremtidige industrier, der endnu er i deres vorden.

Danmark står relativt vel rustet til at møde en sådan udvikling. Vort erhvervsliv er i høj grad internationalt orienteret, og store dele af industrien konkurrerer med held på det internationale marked. En fortsat stigning i levestandarden og bevarelse af den fulde beskæftigelse herhjemme forudsætter imidlertid øget produktivitet og fortsat konkurrenceevne. Nye produktionsmetoder må tages op, nye varer fremstilles, og kravene til produkternes æstetiske og brugsmæssige kvaliteter vil stadig vokse. Samtidig vil koncentration, automatisering og specialisering præge udviklingen inden for de enkelte erhverv.

I levnedsmiddelindustrien vil der ske en kraftig udvikling i retning af halv- og hel-lørlarbedede varer. Nye metoder til at forøge produkternes holdbarhed, fremstilling af grydeklare retter, frysetørrede og dybfrosne varer m. m. vil vinde frem, og forhandling af »rå« ubearbejdede fødemidler vil blive næsten ukendt.

I hele industrien vil stadig større virksomheder vinde frem, og vi vil formentlig opleve en fortsat geografisk spredning af industrien over hele landet. Produktionen vil i stor udstrækning ske på basis af importerede halvfabrikata, der vil blive videreførarbejdet til

avancerede kvalitetsprodukter. Der vil blive sat stadig kraftigere ind i forsknings- og udviklingsarbejdet, og i mange tilfælde vil salgbar viden (gennem licenser m. v.) kunne blive en betydelig del af den enkelte virksomheds produktion.

Udviklingen inden for industrien vil som inden for landbruget betyde, at behovet for arbejdskraft pr. produceret enhed vil falde. Men der må sandsynligvis imødeses en væsentlig udvidelse af industriens produktion, og det er derfor uvist, om antallet af beskæftigede vil falde.

Bygge- og anlægsvirksomhed vil udvise de samme træk, som gør sig gældende inden for industrien. Der vil ske en mekanisering af arbejdet, nye metoder og materialer vil fremkomme, og metoderne til planlægning og koordinering af arbejdet vil blive forbedret. Den største del af byggeriet - både af parcelhuse og større bygninger - vil sandsynligvis blive gennemført af store byggeselskaber.

Det er kun muligt meget usikkert at skønne om, hvor mange mennesker der i år 2000 totalt vil være beskæftiget i de sekundære erhverv i Danmark. Sandsynligvis vil tallet dog ligge lidt lavere end de godt 35 %, der gælder i dag.

De tertiære erhverv

De tertiære erhverv, der omfatter handel, omsætning og transport samt de såkaldte immaterielle erhverv, udviser et meget broget billede.

Inden for handel, omsætning og transport vil udviklingen dog sandsynligvis ske parallelt med udviklingen inden for industrien. Der vil ske en betydelig koncentration og rationalisering samtidig med, at arbejdets art vil blive ændret som følge af den øgede internationalisering. Antallet af beskæftigede på dette område må formodes at ligge nogenlunde konstant på 20 % af befolkningen.

Inden for visse af de immaterielle erhverv, specielt administration, undervisning og sundheds- og forsorgsvæsen, må der derimod forventes en betydelig forøgelse af antallet af beskæftigede. Medens disse erhverv i 1965 beskæftigede 13 % af den danske befolkning, må det tilsvarende tal i år 2000 formodes at være over 25 %. På alle områder vil nye metoder trænge igennem samtidig med, at

behovet for ydelser vil ændres og stige kraftigt. Anvendelse af datamaskiner og andre tekniske hjælpemidler vil vinde frem, og flere og mere komplicerede opgaver kunne løses. Der vil dels ske en ændring af regler og målsætninger, dels vil specielt undervisning og sociale institutioner blive stillet over for nye opgaver som følge af den indvandring af udlændinge, der efter al sandsynlighed vil blive følgen af, at grænserne i et økonomisk samarbejde åbnes for udveksling af arbejdskraft.

Den stigende velstand og voksende fritid vil øge behovet for de funktioner, der er rettet mod det enkelte menneskes behov for service, underholdning og rådgivning. Antallet af skønhedssaloner, helsecentre m. m. vil vokse, og helt nye behov af denne art vil opstå. Inden for handelsverdenen, restaurationsbranchen, underholdningsbranchen o.s.v. vil der stadig ved siden af de store enheder være behov for og grundlag for små, individuelt prægede etableringer. Specialforretninger, som henvender sig til en snæver kundekreds, vil bestå som supplement til de store supermarkeder, o. s. v.

En åbning af grænserne og et øget internationalt samarbejde vil næppe dybtgående ændre arbejdets art i disse sektorer. Underholdning m. m. er i forvejen i høj grad international, og selv om der nok af den indvandrede arbejdskraft og af de stadig flere turister, der må forventes, vil blive stillet andre og øgede krav, vil der formentlig kun være ringe forskel i forhold til i dag.

Økonomisk vækst - kulturel udvikling

Danmarks samlede omsætning svarer til omsætningen i en enkelt stor international koncern, men i Danmark er produktionen fordelt på nogle tusinde virksomheder. Vil dansk erhvervsliv kunne være konkurrencedygtigt i fremtiden?

Danmarks fremtidige erhvervsmuligheder afhænger, som det allerede er omtalt, stærkt af forholdene i det øvrige Vesteuropa, om der bliver et fælles europæisk marked o.s.v. Men uanset denne udvikling er der næppe tvivl om, at fremtiden vil indebære en stadig mere avanceret produktion af højt udviklede forbrugs- og produktionsgoder.

Kravene til arbejdskraftens kvalitet vil utvivlsomt vokse. De mere avancerede metoder og de komplicerede maskiner vil stille øgede krav til viden og indsigt samt evne til at omstille sig til nye metoder. Den øgede vægt på højt specialiserede produkter vil skabe behov for en meget dygtig stab af ingeniører og teknikere til at udvikle produkterne og - lige så vigtigt - en stab af meget dygtige arbejdere til at fremstille dem. En stor del af produktionen, ikke blot forbrugsgoder som møbler, radio og fjernsyn, beklædning m. v., men også produktionsgoder som specialapparater, værktøj o.s.v. til andre erhverv, må udover på brugsmæssig kvalitet kunne konkurrere på æstetisk værdi.

Men det er et åbent spørgsmål, om der eksisterer en sammenhæng mellem kulturlivet i bred forstand og erhvervslivets konkurrenceevne, og i så fald hvilken betydning denne sammenhæng har.

Udviklingen vil indebære, som det nærmere omtales i afsnittet. »Det fremtidige arbejdsmiljø«, at man hyppigere end i dag vil og må skifte arbejde og arbejdssted. Man kan vel dårligt forestille sig, at der er interesse for at flytte fra en by med stor kulturel aktivitet til en by med lille eller ingen aktivitet. Men er der en sammenhæng mellem den lokale kulturelle aktivitet og industriens produktivitet og konkurrenceevne?

Kravene til nye produkter vil medføre, at der i industrien vil blive lagt øget vægt på egenskaber som kombinationsevne, skabersevne, opfindsomhed, kunstneriske anlæg o.s.v. Hvorledes fremmes disse anlæg? Hvilken sammenhæng er der mellem god industriel design og kunst? Kan de nævnte egenskaber udvikles i et land, hvor der ikke er et aktivt og levende kulturliv? Findes der en sammenhæng mellem de enkelte byers økonomiske vækst og byens kulturliv?

Svaret på disse spørgsmål og andre af lignende art kendes næppe i dag. Men kunne det ikke være af interesse for dansk industri og erhvervsliv, at disse aspekter blev undersøgt?

Erhvervsstillingerne s ændring

Erhvervsstillingernes art vil antagelig ændres kraftigt i fremtiden. Det må forventes, at næppe mere end 10 % af samtlige beskæftigede henimod år 2000 vil være selvstæn-

dige erhvervsdrivende, og heraf vil de fleste findes i byerhvervene.

Funktionærernes andel af de beskæftigede vil stige meget kraftigt. De erhverv, der traditionelt beskæftiger mange funktionærer, vil få øget betydning. Samtidig må der imødeses sådanne ændringer i ansættelses- og aflønningsformerne, at det formelle skel mellem funktionærer og arbejdere gradvis vil udjævnes. Den relevante sondring mellem arbejdsstillinger vil i fremtiden antagelig snarere end mellem funktionærer og arbejdere blive mellem lønmodtagere med forskellige kompetence- og ansvarsområder og med eller uden avancementsmuligheder. Skellet mellem mænds og kvinders erhvervs muligheder vil sandsynligvis udjævnes. Til gengæld er der en vis fare for, at - i takt med en stigende indvandring - et skel mellem dansk og udenlandsk arbejdskraft vil kunne opstå, således at en udlænding vanskeligere end en dansker vil kunne opnå ansættelse og især ansættelse i stillinger med gode avancementsmuligheder.

En ukendt faktor i forbindelse med stillingsstrukturen er organisationernes holdning. Vil de medvirke til opbygningen af den mobile og fleksible arbejdsstyrke, der vil være nødvendig i fremtidens erhvervsliv? Hvorledes vil de modtage den udenlandske arbejdskraft? Vil der kunne skabes erhvervs muligheder for mennesker med utraditionelle uddannelser, eller vil de nuværende krav om bestemte uddannelser til bestemte stillinger blive opretholdt? Vil ønsket om opfindsomhed, skaberevne og kunstneriske anlæg kunne indbygges i overenskomstforhandlingerne, eller vil helt nye lønpolitiske mekanismer udvikle sig?

Danmarks økonomiske muligheder

Siden afslutningen af den anden verdenskrig har vi oplevet en økonomisk vækst, som savner sidestykke i Danmarks historie. Udtrykt i faste priser (1955) steg bruttonationalproduktet, der angiver værdien af landets samlede produktion, tjenesteydelser m. v. fra 24,1 milliard kroner i 1947 til 54,6 milliarder kroner i 1968. Udtrykt i løbende priser androg bruttonationalproduktet i 1968 godt 100 milliarder kroner. Den gennemsnitlige vækstrate har i de sidste 10 år, hvor vi har haft

et beskæftigelsesniveau af usædvanlig højde, andraget knap $4\frac{1}{2}$ % årligt.

Fortsætter den hidtidige udvikling i dansk økonomi, og antages det, at den årlige gennemsnitlige vækstrate vil andrage $3\frac{1}{2}$ % i perioden 1968 til år 2000, hvilket på baggrund af den stedfundne udvikling kan synes at være et rimeligt skøn, selv under forudsætning af en reduktion af arbejdstiden, vil den samlede materielle velstand i Danmark år 2000 være tredoblet i forhold til i dag og den enkelte persons indkomst ca. $2\frac{1}{2}$ gang så stor som i dag. Velstandsstigningen vil ikke blot give sig udtryk i et større produktionsresultat, men også i øgede muligheder for tilfredsstillelse af mere immaterielle menneskelige behov som eksempelvis bedre arbejdsvilkår, kortere arbejdstid, længere ferier og tidligere pensionering.

Det er vigtigt at erindre, at realiseringen af de mange muligheder, som videnskab og teknik åbner, på afgørende måde afhænger af de betingelser, hvorunder vor økonomi arbejder. Og de økonomiske betingelser er på afgørende måde afhængigt af den internationale økonomiske udvikling.

DANMARKS ØKONOMISKE AFHÆNGIGHED AF OMVERDENEN

Vesteuropa har i tiden siden den anden verdenskrig gennemgået en udvikling af stadig stigende økonomisk samkvem, som må forventes at fortsætte og styrkes i fremtiden. På længere sigt vil vi kunne blive vidner til en lignende udvikling i vort forhold til andre dele af verdenen. En gradvis afspænding over for Østeuropa vil lede til øget økonomisk samkvem, og udviklingslandenes fremskridt vil ændre vilkårene for vore forbindelser med dem.

Det økonomiske samarbejde i Vesteuropa er i dag karakteriseret ved en opdeling i to markedsblokke, og det er ikke muligt at sige, om det inden for et kortere åremål vil lykkes at danne et bredt europæisk markedsfællesskab. I den øjeblikkelige situation søger de nordiske lande at etablere et vidtgående økonomisk samarbejde, der skal forberede dem til deltagelse i et bredt europæisk samarbejde. Man kan imidlertid ikke se bort fra muligheden

af, at et bredt europæisk markedssamarbejde vil lade vente på sig i en længere periode. Dette vil utvivlsomt have skadelige virkninger for den almindelige, økonomiske udvikling i Europa, fordi det vil forsinke den økonomiske strukturs tilpasning til de muligheder, udviklingen frembyder. Uanset hvorledes den markedspolitiske udvikling vil forme sig, må man imidlertid vente, at stærke realøkonomiske kræfter med stigende styrke vil presse de vesteuropæiske landes økonomi ind i et intimt samkvem med deraf følgende gensidig afhængighed. Selv om man utvivlsomt kan komme ud i situationer, hvor den politiske vilje eller evne til at videreføre det økonomiske samarbejde mellem staterne svigter, vil frygten for alvorlige økonomiske tilbageslag på længere sigt sikkert vise sig som en vigtig hindring for en tilbagevenden til tidligere tiders opdelte økonomier.

Det økonomiske samarbejde mellem de vesteuropæiske stater sigtede oprindeligt først og fremmest mod en nedbrydning af skranke for handelen mellem landene. Efter afviklingen af told- og kvantitative restriktioner har andre handelsskranker vist sig at have væsentlig betydning, hvilket har ført til, at målene for samarbejdet er blevet mere og mere ambitiøse. Man er gået videre i retning af at afskaffe skranke for selve produktionsfaktorernes bevægelighed, først og fremmest mod skabelse af et frit arbejdsmarked og et frit kapitalmarked. Endvidere søger man gradvis at gennemføre fri adgang for erhvervsdrivende og firmaer til at ned sætte sig uden for deres hjemland og især til at slutte firmaer sammen til større økonomiske enheder henover landegrænserne.

Hele denne udvikling, der allerede er ført langt inden for hvert af markedsområderne, men som tillige har givet sig betydelige praktiske udslag på tværs af markedsdannelserne i Europa og tværs over Atlanten, vil efter alt at dømmes fortsætte. Den vil for Danmark medføre en stadig øget afhængighed af den økonomiske udvikling i andre lande, ligesom den vil få social og kulturel betydning for den enkelte borger. Selv om det næppe er realistisk at forestille sig massive vandringer af arbejdskraft til eller fra Danmark og muligvis heller ikke omfattende udenlandske opkøb af danske virksomheder, vil den enkelte dog blive draget ind i et erhvervsmønster, der i højere grad end hidtil

er præget af samkvem med fremmede lande, i første række vore vesteuropæiske naboer.

Der er næppe nogen, der i dag vil hævde, at man for at søge at begrænse den indbyrdes afhængighed burde have undladt at gå i gang med at nedbryde grænserne. Såfremt de vesteuropæiske landes økonomier i dag fortsat var låst inde bag snævre grænser, ville de ressourcer, vi havde til rådighed til tilfredsstillelse af vore materielle og åndelige behov, være væsentlig ringere, end tilfældet er. Det må også betragtes som en kendsgerning, at den fortsatte udbygning af dansk erhvervsliv, som skal danne det økonomiske fundament for vort fremtidige samfund, ikke vil kunne finde sted, medmindre vi formår at udvikle et ekspanderende marked også uden for landets grænser. Det må være et nødvendigt modstykke til at opnå udvidelsen af vore markeder, at Danmark på sin side åbner sin økonomi.

Den stigende afhængighed af omverdenen rejser uvægerligt vigtige spørgsmål af almen samfundsmæssig og kulturel karakter. Hvordan skal vi bedst indrette vor uddannelsespolitik og vor kulturpolitik for at møde de udfordringer fra omverdenen, som vi vil blive stillet overfor? En konstruktiv besvarelse af disse spørgsmål vil være afgørende for, at vi kan få fuldt udbytte af det voksende internationale samkvem med de kulturelle udviklingsmuligheder, dette indebærer.

Kulturelle aspekter af afhængigheden af omverdenen

Det er andetsteds i denne betænkning beskrevet, hvorledes vort kulturliv i dag er præget af den internationalisering og afprovinssialisering, der allerede har fundet sted. Vi modtager gennem film, TV-programmer, oversatte bøger og blade, radio og grammo fonplader en umådelig påvirkning, specielt fra de europæiske lande og USA. Vi har faste kulturaftaler med en række lande, og der sker blandt kunstnere og kulturformidlere en udstrakt udveksling, således at vi modtager besøg af udlændinge, og danske er på kortere og længere ophold i udlandet.

Gennem det kolossale opsving, som turismen har fået i de senere år, er denne udveksling ved at brede sig i alle dele af befolkningen. Et meget stort antal mennesker har

ved selvsyn mødt andre landes kulturliv, har selv set andre livsformer. Denne udvidelse af befolkningens viden kan forhåbentlig medvirke til at skabe øget forståelse for andre mennesker, deres vaner og problemer og dermed lette problemerne i forbindelse med indpasningen af udenlandsk arbejdskraft på vore arbejdspladser og i de sociale miljøer.

Endnu stærkere virker det sandsynligvis, at et efterhånden meget betydeligt antal danskere har prøvet for kortere eller længere tid at leve og arbejde i udlandet og dermed selv har mærket de problemer, som dette medfører. Vi er endnu meget langt fra at have nået en tilstand, hvor danskernes vurdering af kollega, nabo eller logerende er uafhængig af vedkommendes hudfarve og nationalitet. Men det stigende internationale samarbejde vil formentlige efterhånden kunne nedbryde de traditionelle skranker, vi har opbygget. Inden for landets egne grænser er der stort set sket en nedbrydning af modsætninger mellem f. eks. jyder, sjællændere og »ø-boer«, fordi det nationale synspunkt har fået overvægt frem for de regionale. På samme måde vil modsætningerne mellem forskellige landes beboere muligvis kunne forsvinde, efterhånden som de føler sig som medlemmer af et større fællesskab.

En særlig stilling i vort samkvem med omverdenen indtager samarbejdet med u-landene. Dette foregår i vore dage hovedsagelig igennem de rige, industrialiserede landes ydelse af teknisk bistand til de mindre udviklede lande, og det har en form, der i hvert fald inden for en uoverskuelig fremtid gør det vanskeligt at opfatte u-landenes befolkninger som ligeberettigede partnere i et internationalt samarbejde.

Det tekniske samarbejde er i realiteten ikke et samarbejde i den betydning, at der sker en ligelig udveksling af værdier. Gennem introduktionen af vore i bred forstand teknologiske fremskridt overfører vi også de værdier og normer, som i den vestlige civilisation er knyttet til brugen af disse opdagelser og opfindelser. Derved medfører det tekniske samarbejde - bevidst eller ubevidst - ofte en gennemgribende påvirkning af ud-

viklingslandene, deres økonomiske og politiske system, deres sociale struktur og deres kultur. Det alvorlige i denne situation er, at man i dag i overvejende grad forsøger ensidigt at påvirke disse landes sociale og kulturelle systemer henimod en tilstand, der svarer til vor egen. Måske er forholdet det, at vi, fremfor at lade udviklingslandene eksperimentere med at finde deres egen udformning af den teknologiske udvikling, som Europa og USA har gennemløbet, bidrager til at give dem nøjagtig den samme udvikling, og blot søger at gennemtvinge den inden for et kortere tidsrum.

Den nuværende form for samarbejde mellem f. eks. Danmark og udviklingslandene i Afrika og Asien rummer dels uudnyttede muligheder for at finde nye veje i kulturlivet, dels tarer for en forringelse af vort forhold til udviklingslandene. Der kan ligge en ikke tilstrækkelig funderet selvovervurdering og arrogance bag de ydende landes manglende aktive interesse i at hente inspiration i tredjelandenes kulturer.

I den fornyelse af kulturlivet, som den vestlige verden på mange måder synes at have behov for må intet lades uforsøgt med hensyn til at få nye impulser først og fremmest med hensyn til livsholdninger og æstetiske værdier. Tredjelandene karakteriseres for fleres vedkommende af en livsfilosofi og en indstilling til den ydre verden, som måske kan redde vor kultur fra tilbagegang eller ligefrem undergang. Ved at søge inspiration i de lande, hvortil vi yder teknisk bistand, ville vi dels kunne skabe grundlag for en kulturel opblomstring og nytænkning i den danske befolkning, dels skabe en større grad af gensidighed i udvekslingen. Vi ville måske i de østasiatiske og afrikanske kulturer kunne hente hjælp over for fremmedgjortheden og rodløsheden, og vi ville samtidig kunne opnå en bedre forståelse for, hvorledes de pågældende lande bedst kan hjælpes til at gennemgå en udvikling, der ikke nødvendigvis er identisk med vor egen, men som dog fører frem til større social velfærd og bedre materielle vilkår for den enkelte.

ASPEKTER AF VOR HVERDAG

Det enkelte menneskes tilværelse er livet igennem præget af, at det i samværet med andre må opfylde forventninger, andre stiller til det, og at det må spille en række mere eller mindre fastlagte roller. Det forventes, at vi på arbejdspladsen opfører os i overensstemmelse med den rolle, der passer til vor stilling, og i familielivet stilles ganske bestemte forventninger til rollen som far, mor, bedstefar, tante o.s.v.

Allerede på et meget tidligt tidspunkt søger vi at lære barnet at tilpasse sig samfundet. Bevidst eller ubevidst indpoder vi i barnet en række værdier og normer, som vi forventer, det skal leve op til. Barnet lærer, så snart det overhovedet kan fatte, respekten for den individuelle ejendomsret, vor opfattelse af, hvad der er dit og mit. Konkurrencementaliteten er fremherskende i skolen og på legepladsen. Respekt for penge, medfølelse over for svagere, autoritetstro, retfærdighedsfølelse o.s.v. bliver indpodet i os som urokkelige værdier gennem hele vor opvækst og bestemmer vor indstilling til omverdenen.

Også de sociale roller og kønsrollerne indlæres tidligt. Bemærkninger som - en stor dreng græder ikke - se hun spejler sig, hun er allerede en rigtig lille kvinde - æv sikken en tøsedreng - er måske nok uskyldige, men er dog tegn på, hvordan vi forventer, at drenge og piger skal opføre sig, hvilke egenskaber, de helst skal have, og hvilken rolle de skal spille.

Hvis vi ikke opfører os i overensstemmelse med de fastlagte roller, vil der kunne opstå konflikter. Vi bliver afvigere. Rollerne binder os, begrænser vore mulige reaktioner, men de giver os samtidig en sikkerhed over for ydre begivenheder, fordi vi ved at opføre os i overensstemmelse med rollen kan klare de fleste situationer.

Vi kender alle den usikkerhed, der kan gribe os, når vi er i omgivelser, hvor vi ikke kender normerne, den accepterede opførsel. På samme måde betragter vi selv med overbærenhed og let foragt de mennesker, der er fremmede i vor gruppe, og som derfor ikke

reagerer i overensstemmelse med vore forventninger.

Disse forhold gør sig tydeligt gældende over for udlændinge. Vi trækker på skuldrene over for turistene, der opfører sig forkert efter vore normer, og vi finder det selv ubehageligt, når vi er alene i udlandet og ikke kan finde ud af at opføre os i overensstemmelse med de normer, der gør sig gældende i det pågældende land.

I vor tid er de grundfæstede værdier og de faste rollemønstre til stadighed udsat for overgreb. Vi møder stedse hyppigere situationer, som ikke lader sig vurdere ud fra de faste værdier, og over for hvilke vi ikke har indlærte reaktioner og roller.

Udviklingen fører med sig, at vi i vort eget samfund, måske inden for hjemmets fire vægge, ofte, måske dagligt stilles over for begivenheder, som opleves ligeså fremmedartede, som turistene oplever et fremmed land. Som turistene føler vi også usikkerhed, forvirring og rodløshed blandet med nysgerrighed og frygt over for det nye.

Den teknisk-videnskabelige udvikling og velstandsforøgelsen burde betyde større muligheder for en friere menneskelig udfoldelse. I stedet undgår vi ofte af frygt for det ukendte længst muligt at udnytte de nye muligheder, indtil forandringen påtvinges os, og situationen føles ufri. Vi mister på grund af en - begrundet eller ubegrundet - modstand mod forandringerne mulighederne for at forme dem efter vore ønsker og opnå en friere menneskelig udfoldelse.

I vor hverdag, i familien, på arbejdspladsen, inden for uddannelsessystemet o.s.v. er vi således i mange tilfælde fastlåst i gamle forestillinger. Dette efterslæb mellem udviklingen i værdier og normer og udviklingen på andre områder er i dag årsag til konflikter og vil være en træghedsfaktor i udviklingen. Imidlertid er heller ikke værdier og normer uforanderlige, og ikke mindst ungdomsoprøret har antydet udviklingstendenser på disse områder.

I de følgende afsnit opridses nogle hoved-

tendenser i udviklingen i familien og arbejdslivet.

FAMILIEN I FREMTIDEN

De mest åbenbare muligheder for forandringer i den nuværende familiestruktur ligger i en fortsat ændring i kvindens og mandens kønsroller i retning af en ligestilling, og i de ændringer i ægteskab og familiemønster, som vil kunne følge af bl. a. denne ligestilling.

Ændringer i kønsrollerne

Der er næppe tvivl om, at der navnlig i de senere år er sket en udvikling i retning af, at mænd og kvinder har fået mere lige vilkår. Udviklingen vil formentlig gå i retning af en yderligere — især økonomisk - ligestilling, men vil der også blive tale om fuld ligestilling mellem kønnene i hjemmet og på arbejdsplads?

Den væsentlige ændring i kønsrollerne er sket for kvindens vedkommende, således at det efterhånden er accepteret af både mænd og kvinder, at kvinden arbejder uden for hjemmet, selv om hun er gift. Der er derimod næppe sket en afgørende ændring i mandens rolle. Der er stadig forventning om, at han skal gøre karriere og skabe det økonomiske grundlag for familien, at han ikke kan have mindre uddannelse end sin kone, og at det ikke er ham, der har eller på lige fod med kvinden deler ansvaret for børnenes pasning og det daglige arbejde i hjemmet.

Uanset om dette rollemønster bevidst eller ubevidst underbygges i skolen er resultatet efter endt skolegang, at en mindre del af kvinderne end mændene får videre uddannelse, at de, der fortsætter, i højere grad søger ind til kortere uddannelser, og at frafaldet under uddannelsen blandt kvinderne er størst.

På arbejdsmarkedet er situationen præget af tilbageholdenhed med hensyn til ansættelse af kvinder, i hvert fald, hvor der er tilstrækkeligt tilbud om mandlig arbejdskraft. Dette har ofte betydet, at en bedre kvalificeret kvinde er blevet vraget. Erhvervslivets manglende interesse for den kvindelige arbejdskraft er vel i nogle tilfælde ubegrundet og i andre tilfælde begrundet. Kvinden vil måske forlade arbejdet på grund af giftemål og børn. Andre vil have et større fravær,

f. eks. på grund af børnenes sygdom. Dette hænger nøje sammen med, at man forventer af kvinden, at hun tager sig af hjemmets og børnenes pasning. Man vil aldrig spørge om mandens ægteskabelige status med tanke på, at han eventuelt kunne yde mindre på arbejdspladsen, fordi der var hjem og børn at se til. Kvindens karrieremuligheder er som følge heraf mindre end mandens. Hun vil ofte være nødsaget til at tage arbejde, der om end det ikke nødvendigvis er rutinepræget - ikke kræver en indsats ud over den almindelige arbejdsdag.

De kendte kønsroller optræder også på mange andre områder af samfundslivet. Aviser, ugeblade, reklamer, annoncer med stillingtilbud, lovgivning m. v. virker i denne henseende bevarende.

I hjem, skole, erhvervsliv, massemedier o.s.v. betragtes kvinden praktisk taget altid i relation til ægteskabet, mens mandens kønsrolle i langt mindre grad er bestemt i forhold til ægteskabet. Når det drejer sig om kvinder, som ikke er gift, anskuer man dem som vordende eller tidligere hustruer, eller man drøfter de psykologiske problemer for de kvinder, som ikke er blevet gift. Skal kvinden fortsat ses som en kommende, nuværende eller forhenværende hustru eller som en skuffet pebermø?

Det afgørende for udviklingen i retning af ligestilling er, at de mere eller mindre begrundede opfattelser af, hvad der er mandligt og kvindeligt, erstattes af en ny orientering, hvor man også i praksis går ind for den opfattelse, at mænd og kvinder er ligestillede mennesker.

Med hvilken hast vil forandringen ske, og hvor langt vil den gå? Vil manden og kvinden i praksis være ligestillede i år 2000? De nævnte normer og forventninger ændres - som andre normer og forventninger — forholdsvis langsomt. Halvdelen af de mennesker, der lever i dag, vil også leve i år 2000, og de har formentlig allerede i dag en ret fastlagt opfattelse af kønsrollerne. Der vil sikkert alene derfor være en betydelig træghed i udviklingen.

På den anden side er det ikke utænkeligt, at der er opstået en almindelig accepteret forventning om en udvikling i retning af, at de to køn skal leve og arbejde på samme vilkår. Denne forventning vil kunne komme til at virke som en forudsigelse, der automatisk

opfylder sig selv: når man venter en voksende deltagelse af kvinderne i erhvervslivet, vil man være tilbøjelig til på flere områder at gennemføre foranstaltninger, der letter kvindernes adgang til erhvervslivet. Man vil oprette flere børnehaver, man vil forsyne boligerne med kollektive serviceindretninger til rengøring, til madlavning o.s.v. Man vil ændre boligformerne, og man vil ændre skatte- og tilskudslovgivning o.s.v. Tilsammen vil dette kunne føre til et vist økonomisk og socialt pres i retning af en ændring mod det ventede kønsrollemønster.

Tosomhed eller storfamilier

Et spørgsmål af stor rækkevidde vil uvægerligt indgå i debatten om den fremtidige familieform. Vil den nuværende familietype, den relativt lukkede kernefamilie, bestående af mand, kone og børn, kunne overleve, hvis der sker væsentlige ændringer i kønsrollemønstret og i øvrigt gennemgribende forandringer i samfundet?

Hidtil har vi stort set kun kunnet iagttage en ændret opfattelse af ægteskabets varighed – i skilsmissetallet og måske navnlig i holdningen til skilsmisse. At kvinden får samme uddannelse, kombineret med et ønske om at udnytte denne uddannelse i erhvervslivet, betyder imidlertid, at den stærke økonomiske afhængighed, ægtefæller tidligere har været i, i nogen grad falder bort. At ægtefællerne bliver mindre økonomisk afhængige af hinanden, samtidig med at begge parter gennemløber hver sin udvikling, både med hensyn til arbejde og interesser, kan betyde, at ægteskabet, som det er i dag, vil aftage i betydning. At børnenes opdragelse og uddannelse i endnu højere grad end i dag sker i institutioner, fordi både manden og kvinden er udearbejdende, vil ligeledes kunne virke -i denne retning.

Umiddelbart må man antage, at disse aftagende bindinger til ægtefællen og til ægteskabet både af økonomisk art og med hensyn til børnenes pasning og opdragelse, sandsynligvis vil føre til forsøg også med andre familiemønstre, kortere varende tosomheder (»tidsbegrænsede kontrakter») og forskellige former for storfamilier eller kollektiver. Der er allerede set tendenser i denne retning.

En udvikling mod andre familietyper vil dog muligvis blive hæmmet af andre aspekter af samfundslivet og af forventede forandringer

på andre områder, især inden for arbejdslivet.

Det fremtidige servicesamfund, man forestiller sig, kan næppe tænkes at fungere således, at der kun er tilbud om service i sammenlagt 30 arbejdstimer, fordelt på 4-5 dage af ugen. Befolkningens øgede velstand vil formentlig for en stor del give sig udslag i forbrug af tjenesteydelser, og disse må derfor være tilgængelige måske hele døgnet. Ikke alle kan derfor holde fri samtidig. Endvidere må den enkelte hyppigere end nu skifte arbejdsplads, og det vil formentlig også i mange tilfælde betyde en flytning rent geografisk. Under disse omstændigheder kan det blive et puslespil at skaffe fælles fritid til samvær for mand og kvinde, som begge arbejder, eller for medlemmerne af en storfamilie eller et kollektiv.

De omfattende og stadige forandringer overalt i samfundet, hvor den enkeltes arbejdssituation og arbejdets karakter hele tiden skifter, og hvor der stilles nye krav til den enkelte, kan føre til et større behov for at have et tilhørssted og en nær følelsesmæssig tilknytning til et eller nogle få andre mennesker, som det måske vil blive vanskeligt at få opfyldt inden for familien, uanset om det er en tosomhed eller en storfamilie.

Vil familiens sociale og rekreative funktioner under disse omstændigheder blive overtaget af andre? Må arbejdsforholdene tilrettelægges med henblik på at sikre fælles fritid til samvær i familien? Kan familiebegrebet overhovedet opretholdes?

Hvilken retning udviklingen inden for familien tager, og hvilken hast udviklingen sker med, vil i praksis for en del komme til at afhænge af politiske beslutninger. Det gælder både beslutninger, som direkte tager sigte mod ændring i familiens vilkår (f. eks. en eventuel beslutning om at oprette 500 nye børnehaver i København inden 1972), og også beslutninger, som indirekte vil berøre familiestrukturen (f. eks. skattelovgivningen, hvor indførelsen af kildeskat utvivlsomt vil få betydning for kvindens deltagelse i erhvervslivet), men som ikke altid bliver taget under omstændigheder, hvor man gør sig beslutningens konsekvenser for familiens struktur klart.

Udviklingen vil endvidere afhænge af, om der sker ændringer i sociale værdier, som gælder i befolkningen, f. eks. med hensyn til hvor højt man vurderer erhvervskarriere, indtægt, erhvervsposition, politisk indflydel-

se, menneskelige kontakter og musisk udfoldelse. Det vil f. eks. her have betydning, om det vedblivende vil være det almindeligste, at man betragter en uddannelse som en investering, som man er forpligtet til at bruge i samfundets eller produktionens tjeneste, eller om man i højere grad vil komme til at betragte uddannelse som forbrug, d.v.s. noget, der tjener som grundlag for personlig udfoldelse.

Navnlig vil der være en sammenhæng mellem familiestruktur og den enkeltes karrieremuligheder i erhvervslivet. Hvis det nuværende mønster fastholdes, hvor en persons karriere afhænger stærkt af hans arbejdspræstationer på det område, han er specialiseret i, vil den familie, der består af en heltidsarbejdende og en hjemmевærende person med hensyn til avancement og indkomst være den familie overlegen, der består af to halvtidsarbejdende ægtefæller.

På baggrund af denne træghed i forandringer på familiens område er det vanskeligt at forestille sig en total ændring i familiemønstret f. eks. en fuldstændig overgang fra kernefamilie til storfamilie indenfor den nærmeste fremtid.

Sandsynligvis vil der omkring år 2000 eksistere flere forskellige familieformer, kernefamilier og storfamilier og mere eller mindre varige familier. Hvis kernefamilien stadig er den almindeligste familie i år 2000, kan det både blive i en form, der ligner den traditionelle familie, som vi kender den i dag, hvor kun et af familiens medlemmer arbejder uden for hjemmet, og hvor det oftest vil være manden, og den form, hvor begge ægtefæller er erhvervsaktive, og det kan blive mere eller mindre varige familier.

En sådan udvikling mod et mere varieret familiemønster, hvor flere familieformer eksisterer samtidigt, kan tænkes understøttet af, at det i stigende grad opfattes som en målsætning på dette område at give den enkelte mulighed for at vælge den familieform, der findes mest tiltrækkende.

Børnenes stilling i det fremtidige samfund vil naturligvis afhænge stærkt af familiestrukturen og lovgivningen. Men med mindre man bevidst søger at presse udviklingen i en anden retning, er der næppe tvivl om, at børnene vil tilbringe en større del af deres tilværelse i institutioner, vuggestuer, børnehaver, fritidshjem og uddannelsesinstitutioner.

Vil vi få børn, der er rodløse, fordi kontakten til forælderne mindskes? Vil vi få børn, der er mere kollektivt indstillede, fordi de tidligt har lært at tilpasse sig andre? Vil vi få børn, der er mere standardiserede og ensrettede? Eller vil de tværtimod på grund af den bredere kontakt med andre mennesker under opdragelsen blive mere individualistiske og mere åbne?

DET FREMTIDIGE ARBEJDSMILJØ

Arbejdet i fremtiden vil være stærkt påvirket af den tekniske udvikling. Størstedelen af arbejdsstyrken vil omkring århundredskiftet være beskæftiget på arbejdspladser, der fuldstændigt har ændret karakter. Det er imidlertid muligt, at arbejdsmiljøet til den tid i lige så høj grad vil have ændret sig som følge af en ændret holdning til arbejdet.

Fremtidens arbejdspladser

Den tekniske udvikling har ændret og vil fortsat ændre vort daglige arbejde både med hensyn til arbejdsopgaver og arbejdsforhold. Som dampmaskinen i sin tid var begyndelsen til friheden for det hårde fysiske arbejde, vil datamaskinerne kunne blive begyndelsen til friheden for det rutinemæssige og ensformige samlebands- og kontrolarbejde. I de fleste af de meget rutineprægede arbejdsfunktioner er menneskets opgave så rationaliseret og bundet, at den — ofte med økonomisk fordel — lader sig erstatte af automatik. Dette gælder f. eks. fremføring af emner til forskellige bearbejdningsmaskiner, samling af enkeltkomponenter til større enheder, afprøvning og kontrol af det færdige produkt, emballering o.s.v. Menneskets opgave i sådanne arbejdsfunktioner vil derfor i stigende grad kunne ændres henimod kontrol og vedligeholdelse af den automatiserede arbejdsproces.

Den helautomatiske fabrik eksisterer allerede. Det er dog næppe sandsynligt, at hele det producerende maskineri vil være automatisk inden århundredskiftet. Snarere vil det ligne et avanceret olieraffineri af i dag, hvor der kun er et fåtal mennesker i kontrolrummene, men til gengæld et stort antal bagkulisserne, beskæftiget med forskning, service, reparation, tilrettelæggelse af nye produktionsstider, salg, reklame o. s. v.

Både inden for de industrielle fremstillings-

virksomheder og inden for handel, administration og servicefag vil den tekniske udvikling føre til større investeringer i tekniske anlæg inden for større enheder, større virksomheder og koncerner. Denne udvikling vil indebære dels en øget arbejdsdeling, hvorved der opstår flere specialfunktioner, dels et krav om øget udnyttelse af kapitaludstyret.

For den enkelte vil denne udvikling betyde, at flere og flere ansættes i stillinger med funktionærstatus. Disse stillinger vil gennemgående være karakteriseret ved, at de giver mere selvstændigt arbejde uden stadigt tilsyn fra andre, og at de stiller øgede krav til den enkelte, til uddannelse og til ansvar.

Øget vækst i viden, nye arbejdsmetoder, bedre planlægning, nye produktionsmetoder, kravet om nye produkter medfører, at det for mange vil være nødvendigt med omskoling og efteruddannelse flere gange i tilværelsen. Den nuværende form, hvor man går i skole, får en uddannelse og så tilbringer resten af tiden i erhvervslivet, vil blive afløst af en stadig vandring mellem uddannelse og praktisk arbejde. Der vil næppe for det store flertal blive tale om, at man arbejder samme sted hele tilværelsen. »Flakkeri« kan blive et krav og en dyd.

Der vil være øgede tendenser til, at den traditionelle arbejdstid mellem kl. 6 og 18 vil forsvinde til fordel for flerholdsdrift, således at produktionsmaskineriet udnyttes fuldt ud. Dette vil også gøre sig gældende inden for handel, administration og servicefagene. Er det utopisk at forestille sig, at der de fleste af døgnets timer vil være nogle forretninger åbne?

Takket være en øget produktivitet vil den formelle arbejdstid fortsat kunne nedsættes. Tendensen til, at flere får mere fritid, vil formentlig fortsættes, samtidig med at et lille mindretal næppe vil kunne få døgnets timer til at slå til.

Selv om arbejdstiden forkortes, og risikoen for afskedigelse måske forsvinder, vil det problem stadig melde sig, at en del af befolkningen føler sig utryk, usikker og presset, medens andre har trykthed og sikkerhed. Vil det fortsat være således, at mange vil arbejde under dårlige trivselsforhold?

Holdningen til arbejdet

Det er tidligere nævnt, at man regner med at kunne få en årlig vækstrate på 3½ % sva-

rende til mere end en fordobling i levestandarden i år 2000. Der er her bl. a. regnet med en arbejdstid på 30 timer om ugen. Man kunne lige så godt forestille sig, at vi beholdt den samme arbejdstid som i dag og så havde en stærkere vækst i levestandarden end den angivne, eller omvendt, at vi kunne stræbe efter at sætte arbejdstiden ned i et sådant tempo, at der ikke skete en stigning i velstanden. Endelig kunne spørgsmålet angribes fra en tredje synsvinkel, som antydtes i J. K. Galbraith »Det rige samfund« 1962: »Tendensen til forøgelse af fritiden dadles ikke, men vi modsætter os kraftigt forestillingen om, at folk skulle kunne tage det lidt mere med ro på arbejdspladsen. Her spiller ældre anskuelser ind. Vi er alvorligt mistænksomme over for enhver tilbøjelighed til at yde mindre end maksimum, for det er så længe blevet anset for en fundamental økonomisk dyd.

Efter en rent logisk betragtning er der lige så meget, der taler for at gøre arbejdet mere morsomt og behageligt, som for at forkorte arbejdstiden. I det hele taget er det formentlig lige så vigtigt for en lønmodtager at have tiltalende arbejdsvilkår som at have et tiltalende hjem. Han kan i et vist omfang holde sig væk fra sidstnævnte, men ikke fra førstnævnte - selv om det uden tvivl er vanskeligt at drage skillelinjen mellem et behageligt arbejdstempo og det rene driveri. Det er endvidere en almindelig iagttagelse inden for industrien, at det største antal arbejdere ofte findes i de kedeligste og mest byrdefulde hverv, hvor der kræves mindst tankevirksomhed og kunnen. Løsningen på dette problem ligger, som vi snart skal se, i at formindske tilgangen af ukvalificeret arbejdskraft i nederste ende af samfundsstigen. Hovedsynspunktet bliver imidlertid stående: at argumenterne for mere fritid ikke på forhånd vejer tungere end argumenterne for at gøre selve arbejdstiden mere behagelig. Det er værd at gentage, at virkningen på produktiviteten ikke kan være afgørende. Man kan ikke i alvor hævde, at en kortere arbejdsuge vil forøge produktiviteten - på færre timer producerer folk mere end de ville på flere. Spørgsmålet er snarere, om man altid skal foretrække færre arbejdstimer for flere, men morsommere«.

Hidtil har man i høj grad koncentreret sig om den mere produktionsmæssige, økonomiske side af arbejdet, og i mindre grad været op-

taget af arbejdspladsens mentalhygiejniske problemer. Det må imidlertid antages, at problemerne omkring at skabe tilfredsstillende arbejdsvilkår i den nærmeste fremtid afgørende vil præge udviklingen. Vi har i de sidste generationer været villige til at bære ofre - store ofre endda - for at sikre os selv en høj grad af social sikkerhed og for at sikre vor tilværelse i de sidste årtier af vores liv - efter »fyraften«. Hvad angår den del af tilværelsen, der ligger uden for arbejdstiden, har vi en værdifuld tradition, i kraft af hvilken individets trivsel og selvudfoldelse er forbedret. Vi har derimod ingen tradition, der tilskynder os til at bringe lignende ofre for at sikre os trivsel på arbejdspladsen.

Denne trivsel er ikke gratis, og der må først skabes forståelse for, at trivsel koster penge. En forståelse, som også må gå på individet, på den enkelte arbejder. Hvad vil man helst have: en lønforhøjelse på 20 øre i timen eller et samarbejds møde i arbejdstiden? I dag vil svaret i mange tilfælde blive: en lønforhøjelse. Dette må ses i sammenhæng med, at vi i dag, hvad arbejdsforholdene angår, er vant til og nærmest opdraget til at tage forholdene for givne. De fleste har så små forventninger, at de med større eller mindre tilfredshed finder sig i selv de sletteste forhold.

Når vi finder os i at arbejde under så dårlige forhold, som vi faktisk gør - uden at komme på den tanke at ofre en indtægtsforøgelse for forbedring af disse forhold - må det sikkert også ses i forbindelse med, at vi lever i et samfund, hvor man har den opfattelse, såvel hos arbejdsgiveren som hos arbejdstageren, at det er arbejdsgiveren, der ejer virksomheden, i konsekvens af hvilket det må blive hans opgave at indrette forholdene på virksomheden. Det er uvant at forestille sig gennem samfundsinvesteringer eller gennem personlige, virksomhedsbestemte afsavn at bidrage til at forbedre forholdene på arbejdspladsen.

Når vi finder os i det, skyldes det endelig hele den arbejdsmoral, som vi er udstyrede med, en arbejdsmoral, der er pligt-, tilpasnings-, konkurrence- og effektivitetsorienteret. Og denne arbejdsmoral, som først er kommet ud for alvorlige angreb i den nyere tid fra ungdomsbevægelser m. v., grundlægges i hjemmet, opbygges i skolen og fuldbyrdes på arbejdspladsen.

Det traditionelle rollesæt omkring leder-

følger positioner indgår i denne arbejdsmoral og er et væsentligt træk i nutidens arbejdsforhold. Dette rollesæt dannes af et sæt af normer, hvor lederens autoritet beskyttes igennem irespektnormer, hvor lederen har ret til at befale, og følgeren pligt til at adlyde.

Nutidens angreb på arbejdsmennesket, på den traditionelle holdning til arbejdet, på arbejdsstrukturer, arbejdsmoral og arbejdsnormer fremkommer først og fremmest i kraft af selve velstands- eller velfærdssamfundets gode sociale og økonomiske forhold, herunder den fulde beskæftigelse.

Den ensidige tilpasning - individets tilpasning til arbejdspladsen - har været stærkt fremmet af et rigeligt udbud af arbejdskraft. Man skulle i arbejdsløshedssamfundet være glad for at få arbejde. I kraft af den fulde beskæftigelse er der bragt mere lighed ind i tilpasningsprocessen: er man ikke tilfreds med forholdene, kan man tage sit tøj og gå. Derigennem lægges der et pres på virksomhederne: for at holde på medarbejderne må de blive trivselsorienterede.

Opretholdelsen af den fulde beskæftigelse kan derfor siges også at være en afgørende kulturpolitisk foranstaltning - fordi der herigennem på langt sigt, og ud fra individets forventninger, vil danne sig nye normer, der sikrer en højere grad af hensyntagen til individet. Som stavnsbåndets løsning i 1788 gav anledning til en betydelig kulturudvikling, således må man tro, at den fulde beskæftigelse, hvis den fastholdes, vil kunne ændre de væsentlige relationer mellem individet og systemet på arbejdspladsen.

I anden række angribes den nuværende arbejdsmoral af de bestræbelser, der udgår fra forsøg på at skabe en formel medbestemmelse for de ansatte.

Den debat, der i den senere tid har været ført om medindflydelse og medbestemmelseret, er udtryk for en nyvurdering af arbejdet, som må ses i sammenhæng dels med de øgede krav til arbejdsstyrken, dels med det enkelte menneskes ønsker om større udfoldelses- og udviklingsmuligheder. Man må regne med, at de normer, der hidtil har domineret i erhvervet i fremtiden vil blive sammenholdt med den opdragelsesmålsætning, hjemmet og skolen mere eller mindre bevidst opstiller. Det er givet, at den ungdom, der inden for uddannelserne i stadig stigende grad opøves i at ræsonnere og vurdere selvstændigt, vil for-

vente, at der i erhvervslivet gives dem muligheder for at udnytte de erhvervede forudsætninger, og at der åbnes adgang for medindflydelse, medbestemmelsesret og medansvar. Disse hensyn behøver ikke at være i modstrid med de krav, der stilles til erhvervslivets konkurrenceevne.

For så vidt kunne man sige, at den nuværende arbejdsmoral også angribes af den moderne teknik. Det moderne industrisamfund og erhvervslivet kan ikke fortsat udvikles, hvis ikke mennesket ud over konkurrencemoralitet, pligtfølelse, effektivitet m. v. er i besiddelse af egenskaber som samarbejdsevne, kombinationsevne, fantasi og skaberevne.

Disse egenskaber vil have direkte indflydelse på produktionen og på udviklingen af nye muligheder. En sådan udvikling i arbejdsmiljøet ses i nøje tilknytning til den kulturelle udvikling. Mennesker, der føler engagement i deres arbejde, vil have bedre forudsætninger for at tilvejebringe den harmoni mellem arbejde og fritid, som er en så væsentlig kulturpolitisk målsætning.

De mennesker, for hvem omstillingsprocessen er særlig vanskelig, eller som på den ene eller den anden måde er handicappede, vil i vort effektivitetskrævende samfund have ringere muligheder for at trives end i tidligere tiders mindre komplicerede samfund. Der er næppe tvivl om, at vi her står over for store problemer, hvis vi fortsat betragter arbejdet ud fra en udelukkende økonomisk synsvinkel.

Så længe denne arbejdsmoral opretholdes, kan det derfor blive nødvendigt alene af men-

talhygiejniske grunde at skaffe arbejde til alle. Der er næppe nogen tvivl om, at det - så længe vore nuværende sociale værdier er gældende - for det store flertal af mennesker er en forudsætning for en lykkelig tilværelse, at vedkommende har et tilfredsstillende arbejde og derigennem føler sig integreret i samfundet. Det kan imidlertid ikke udelukkes, at der på længere sigt vil ske så dybtgående ændringer i arbejdet og vor indstilling over for det, at den enkeltes effektivitet og nyttevirkning ikke mere vil være afgørende.

Automatisering og stærkt udvidet anvendelse af datamaskiner vil — som omtalt side 245 - kunne overflødiggøre menneskets fysiske tilstedeværelse på arbejdspladsen. Produktionsapparatet og distributionssystemet vil i vidt omfang kunne gøres automatisk, og mødevirksomhed og overordnet styring og kontrol vil kunne foregå fra boligen gennem kommunikationsnettet. Under sådanne forhold vil der næppe bestå nogen fast arbejdstid, og begrebet »arbejde« vil være meget langt fra, hvad vi forstår ved det i dag.

Det er næppe for fantasifuldt at forestille sig en udvikling henimod et fremtidigt samfund, hvor det vanskeligt vil lade sig gøre at adskille arbejde og fritid. Hvorledes en sådan udvikling vil kunne forenes med kravet om øget produktivitet og effektivitet er et af de mange spørgsmål, der må stilles; men at selve udviklingen åbner perspektiver af uanet rækkevidde - også i positiv henseende - kan ikke bestrides.

Rammerne om vor tilværelse

Samfundets kulturelle udvikling finder i byer og bygninger, boliger, produktionsanlæg, trafikkanlæg og kultiverede landskaber et særligt håndgribeligt udtryk; og udformningen af dette samlede kompleks, vort fysiske miljø, er en afgørende faktor, både for det enkelte menneskes trivsel og for landets økonomiske udvikling. De forandringer, der vil ske i vore omgivelser i de kommende 30 år, vil først og fremmest afhænge af en række økonomiske og sociale forudsætninger, som er beskrevet i de foregående afsnit. Mest iøjnefaldende blandt disse er selve den vækst i byområder-

ne, der vil følge som resultat af befolknings-, erhvervs- og velstandsudviklingen. I år 2000 vil formentlig 5 mill. af Danmarks ca. 6,5 mill. indbyggere bo i byer, og af disse vil ca. 2½ mill. bo i Københavnsområdet. Byernes samlede areal udgjorde i 1966 1,5 % og i år 2000 regnes med 3-6 % af landets areal. Hertil kommer betydelige arealer, som vil blive beslægtet til sommerhusområder. Men med en rimelig planlægning er de landskabelige ressourcer tilstrækkelige til at optage denne vækst og fortsat give befolkningen adgang til rekreative områder.

I modsætning til de områder i verden, både i udviklingslandene og i de mest avancerede industrilande, hvor befolkningspresset allerede nu er byernes fremherskende fysiske og sociale problem, vil problemerne som følge af byernes størrelse i Danmark og Skandinavien hovedsagelig vise sig på det politisk-økonomiske plan. København vil omkring år 2000 trods alt kun nå et indbyggerantal, som er mindre end en fjerdedel af New York eller London i dag, og vil vokse under langt gunstigere betingelser.

Vigtigere end byernes fremtidige størrelse er derfor det mønster, hvorefter de vil udvikle sig. Dette vækstmønster afhænger af en række faktorer som politiske beslutninger, transport- og kommunikationssystemers udvikling, arbejdstiden, familiestrukturen, forbrugerudviklingen, beboernes kontaktbehov o.s.v., herunder ikke mindst af spørgsmålet om, i hvilken udstrækning de sociale og økonomiske skel i befolkningen efterhånden udlignes. I denne forbindelse må man især være opmærksom på, om et friere internationalt arbejdsmarked i fremtiden vil medføre en større tilflytning af udlændinge med en kulturel og økonomisk baggrund, som er væsentlig forskellig fra den danske. Erfaringen viser, at hvis et lands eller en bys befolkning ikke har en meget stor kapacitet til at absorbere fremmede elementer, kan selv et ret begrænset antal tilflyttere i værste fald føre til dannelsen af ghettoer, hvilket atter kan få væsentlig indflydelse på byernes vækstmønstre.

Politiske beslutninger kan til en vis grad dirigere byudviklingen. Det drejer sig først og fremmest om investeringspolitikken, som fastlægger de store samfundsopgavers prioritering og rammen om hver enkelt opgaves løsning, om jordlovgivning, om tilskudsordninger, om skattepolitik o. s. v., men også om det vældige kompleks af mere detaljerede bestemmelser, som rækker helt ud til indretningen af hvert enkelt hus og hvert enkelt rum.

Udbygningen af transportsystemet, af motorvejsnettet, af S-tog og andre kollektive transportmidler, kræver en så langsigtet planlægning og så store investeringer, at det mønster, som vil præge situationen i år 2000, allerede er tegnet i store træk. Vi kan forudse, at transporten inden for byområderne vil foregå hurtigere og mere bekvemt, men det er sandsynligt, at de øgede hastigheder stort

set blot vil afbalancere de øgede afstande, således at nettoeffekten målt f. eks. i gennemsnitlig transporttid bolig-arbejdssted ikke ændres meget. Uden for byområderne vil helt nye transportsystemer som automatisk styret motorvejstrafik, overlydsfly og superhurtige tog derimod åbne nye muligheder for interregionalt og internationalt samkvem.

Større usikkerhed knytter der sig til spørgsmålet om virkningen af de nye elektroniske kommunikationsmidler som TV-telefoner, databanker o. s. v. Udviklingen indenfor dette område åbner mulighed for en betydelig decentralisering af funktioner, som i øjeblikket koncentrerer sig i byernes centre, hvilket i givet fald vil medføre en ganske drastisk ændring af byernes nuværende struktur. At en sådan udvikling vil finde sted, er imidlertid langt fra givet. Man kunne for den sags skyld have forventet, at allerede telegrafene, telefonen og bilen ville have ført til en opløsning af byernes centerrettede opbygning. Den faktiske udvikling er imidlertid den, at medens der til stadighed udskilles en række funktioner fra bycentrene, først selve produktionsfunktionerne, dernæst den underordnede administration og service, opstår der i udviklingens front til stadighed nye komplicerede opgaver, som tilsyneladende løses bedst i et fortættet miljø med dets større mulighed for personlige, planlagte og ikke-planlagte kontakter.

Disse overordnede funktioners krav til miljøet har hidtil været en tilstrækkelig stærk faktor til, overalt i verden, at opretholde byernes typiske centerrettede opbygning til trods for betydelige trafikale og hygiejniske ulemper og økonomiske omkostninger, som følger dermed. En decentraliseret by, hvor belastningen af trafiklinjerne i myldretiden er lige stor i begge retninger, ville være langt billigere i drift.

Byernes vækstmønster er således i praksis ikke blot et spørgsmål om optimal udnyttelse af kommunikationsmidlerne, men snarere om de menneskelige kontaktbehov i en bredere forstand, og om beboernes hele indstilling til bylivet. Sammen med centerdannelsen er bosætningsmønstret det vigtigste eksempel herpå. Her har det i mange år været accepteret, at en meget spredt bosætning med rigeligt lys, luft og grønne områder er ønskværdig. I den offentlige debat kritiseres vore forstadsmiljøer imidlertid i disse år stadigt hyppigere for fantasiløshed, ensformighed og mangel på

service. En del af denne kritik sigter vel mod en slet udformning af bestemte områder, men noget af kritikken synes også at ramme selve den meget spredte boligforms princip. Mange servicefunktioner kræver et ganske bestemt befolkningsunderlag, og hvis bosætningen er meget spredt, bliver serviceudbudet tilsvarende udtyndet med det resultat, at den direkte miljømæssige sammenhæng mellem bolig og servicecenter brister. Hvis forbrugeren er tilstrækkeligt glad for sin havebolig og tilfreds med det transportsystem, der forbinder ham med evt. fjernereliggende butikker, forlystelser og institutioner, er alt godt. Men hvis en ny generation, for hvem lys, luft og gode sanitære forhold er en selvfølge, ikke påskønner disse goder, men i stedet føler et stærkt behov for kontakt og aktivitet overalt i sine omgivelser, opstår en anden situation. En tendens i denne retning kan allerede spores, omend det er umuligt at sige, hvor vidt den vil føre. Mange faktorer som familiestruktur, mobilitet på arbejdsmarkedet og arbejds-fritidsrytmen vil øve indflydelse på fremtidens bosætningsmønstre; men viser der sig i større mål både en udvikling i retning af koncentrerede boligformer, og også omsider en opløsning af de gamle citydannelser som følge af elektroniske kommunikationsmuligheder, vil vi komme til at opleve en helt ny by-civilisation. Et kritisk spørgsmål er, hvor stor en del af vore udstrakte servicefattige forstæder, der i forhold til en sådan bykultur må opfattes som potentielt slum.

Foruden disse ydre forudsætninger for byernes udvikling findes der et sæt indre tekniske og kunstneriske forudsætninger, som beror på de metoder, som bringes i anvendelse af planlæggere og producenter, som skal tilvejebringe den praktiske løsning på udviklingsproblemerne. På den tekniske side er det byggeriets industrialisering og nye planlægningsmetoder, der vil præge udviklingen.

Industrielt fremstillede bygningskomponenter, som brød med de traditionelle håndværksmetoder, har været kendt siden midten af forrige århundrede. Når industrialiseringen alligevel først i de sidste årtier er blevet en afgørende faktor i byggeriet, skyldes det, at tendensen til industrialisering har været, og stadig er, afvej et af andre strømninger, både på det socialt-økonomiske plan og på det kunstnerisk-kulturelle plan. 50'ernes dyrkelse af kunsthåndværket og den samme pe-

riodes materialelydende social-romantiske arkitekturstrømning er eksempler herpå.

Udviklingen nærmer sig imidlertid det punkt, hvor også byggeindustrien vil tage nye materialer, værktøjer og styringsmetoder i anvendelse og derigennem nå den langt mere forfinede, økonomiske og flexible produktion, som vi kender fra f. eks. automobilindustrien. Om det i dette århundrede vil være muligt og ønskeligt at udvikle hustyper, der kan udskiftes som vore dages biler, er et åbent spørgsmål. Udviklingen kan tage mange retninger, men sandsynligheden taler for, at man i første omgang dels vil satse på en billiggørelse, dels på udviklingen af byggesystemer med et stort antal differentierede komponenter egnet til fri og varieret montage. Dette vil åbne mulighed for at tilvejebringe bygninger, som inden for ret vide grænser kan ændres, vokse og tilpasses skiftende behov og således skabe mere oplevelsesrige og velforsynede miljøer, end vi formår i dag.

Parallelt med denne udvikling af produktionsmetoderne vil der ske en udvikling af planlægningsmetoderne. Nutidens store byggeopgaver er undertiden så komplicerede, at man, blot af hensyn til selve planlægningen, er tvunget til at søge en forenkling af byggeriet, som ikke altid er en positiv kvalitet for det færdige produkt, og den overordnede planlægning består ofte blot i en ganske skematisk opdeling af landet i områder til bolig, områder til industri, til institutioner og til trafik anlæg, idet hvert område undertiden forsynes med en rigelig margin til fremtidige udvidelser af bygningsanlæggene. Anvendelsen af disse grove planlægningsmetoder er måske i højere grad end nogen anden enkeltfaktor årsag til den mangel på funktionel og miljømæssig sammenhæng, som præger vore byer.

Nye planlægningsmetoder, baseret på brug af datamaskinens principper vil imidlertid gøre det muligt at arbejde med langt friere løsninger af planlægningsopgaverne. I USA er en interessant udvikling i gang på dette felt, idet store industrielle organisationer har fået interesse for at anvende den planlægningsprocedure, som er udviklet med henblik på rumforskning og raketforsøg, på byplanmæssige problemer. Et firma, som deltager i planlægning og fremstilling af rumfartsudstyr, har således siden 1965 været

konsulent for staten Californien vedrørende slumkvarterernes fysisk-socialt problemer. I andre virksomheder, også inden for datamaskinebranchen, er byplanstudier under fuld udvikling, og flere industriledere mener, at byplanlægning og byfornyelse vil blive industriens vigtigste udviklingsområde i 70'erne, snarere end en fortsat vækst inden for automobil- og elektroniksektorerne.

Disse nye metoder, som producenter og planlæggere bringer i anvendelse, skal ses i sammenhæng med en ændret kunstnerisk holdning og ændrede kunstneriske normer, som udvikles sideløbende hermed. Et eksempel på, hvorledes en ny kunststopfattelse med rod i en ændret social situation kan præge vore omgivelser og opfattelse af omverdenen, oplever vi i en begrænset målestok i disse år. I »popkunsten«, »beatmusikken« og andre kunstformer, som udvikledes i 50'erne, fandt 60'ernes aktive ungdom et frodigt udtryk, som kunne videreføres i mode, dekoration, reklame, butiksarkitektur og andre steder i hverdagen. Disse udtryksformer er vel i sig selv kun flygtige, men de rummer et meget afgørende træk, nemlig en forståelse for massekulturens positive muligheder, der har lørt til en kunstnerisk sammenfatning af elementer, der for den forrige generation var adskilt ved en uøverbare »kulturkløft«.

Det er blot det foreløbigt mest iøjnefaldende resultat af et større opbrud. Mange kunstnere arbejder i disse år i det store ingeniørland mellem de klassiske kunstarter, arkitektur, maleri, musik o. s. v. Nye medier er under udvikling i grænseområdet mellem kunst og teknik, og det er sandsynligt, at vi de kommende år vil opleve en opløsning af kunstens indre og ydre grænser, som i bedste fald vil føre til den genforening af »kunsten« og »virkeligheden«, som reformatorer længe har haft på programmet.

Det er klart, at dette perspektiv har en særlig betydning for bygningskunsten, og muligheden for at tilvejebringe en ny helhed i vore omgivelser og finde et dækkende udtryk for de mange usikre tekniske og sociale tendenser, der gør sig gældende, er en opgave, der optager eksperimenterende arkitekter i disse år. Denne bevægelse ligger i og for sig i forlængelse af det opgør med de klassiske æstetiske normer, som fandt sted omkring århundredskiftet, og som bl. a. førte til den »funktionalistiske« arkitekturopfattelse. Man

lærte i denne periode at se bygningernes brug og fremstilling, samfundets behov for effektivitet som kunstnerisk motiv; men netop denne tro på overensstemmelse mellem form og funktion førte undertiden til arkitekturformer, hvor en bestemt funktion blev fastlåst i en bestemt form, eller i hvert fald ikke indbar nogen klar mulighed for frigørelse fra etablerede funktionsnormer.

En almindelig trappeopgang med 372 værelseslejligheder er f. eks. et håndgribeligt og ret så permanent billede af en given samfundsorden. Men hvorledes bygger vi boliger, når vi ikke kender fremtidens familiestruktur og arbejdsrytme og arbejdets og fritidens mange aktiviteter? I udviklingen af mere flexible og mere komplicerede byenheder, som rummer mulighed for mange forskellige sociale grupperinger, ligger en del af svaret, men også kun en del. Erfaringen viser, at visse miljøer overlever funktionel forældelse i kraft af en formmæssig og rumlig kvalitet, som uafhængigt af byernes oprindelige program udtrykker en mulighed for livsformer og identifikation, som vi gerne vil tilegne os. Den stærke interesse for bevaring af det klassicistiske København viser dette klart. Også i fremtiden vil et gunstigt miljø formentlig bero på disse kvaliteters tilstedeværelse, hvilket vil sige, at den nye tekniske og sociale situation må finde et udtryk i form og rum, som anskueliggør situationen. En søgen efter dette udtryk er netop drivkraften bag det fælles forsøg på at nedbryde eller ombygge de klassiske kunstarters indre og ydre grænser og finde nye medier, som kan forklare og øve aktiv indflydelse på samfundets udvikling.

De planlægnings- og produktionsmetoder som efterhånden stilles til samfundets rådighed, kan lige såvel benyttes til at forfølge ensidige økonomiske og politiske mål, som til en bred kunstnerisk, social og teknisk forbedring af vore miljøer. Udviklingen foregår hurtigt og påføres for en stor del landet udefra, og det er derfor et kritisk spørgsmål, om vore planlæggere og politikere er rustet til at møde udfordringen. Det er givet, at samfundets hele tekniske, sociale og politiske udvikling vil blive afgørende for de ændringer, som vil ske i vort fysiske miljø, men også givet, at de svar, vi gennem planlægning giver på samfundets krav, i sig selv på godt og ondt vil påvirke vor fremtids muligheder.

VORE MULIGHEDER FOR STYRING AF UDVIKLINGEN

Det er i de foregående afsnit påpeget, at den videnskabelige og tekniske udvikling i øget tempo vil frembringe resultater, der fundamentalt kan ændre vore livsvilkår og vor hverdag. Det er ligeledes søgt fremhævet, at de omfattende forandringer i samfundet, som følger dels af ændringer i vore værdier og normer, dels af den videnskabelige og teknologiske udvikling, vil stille os som enkeltindivider og samfundet som helhed i utallige valg-situationer, der indebærer rige muligheder, men også risiko for personlige og sociale konflikter.

Svaret på fremtidens udfordring er bevidste forsøg på at styre udviklingen. De vigtige problemer omkring ideologi og målsætning skal ikke diskuteres her. Derimod skal nogle af de veje, hvorigennem udviklingen kan styres, diskuteres i de følgende afsnit. Det er her navnlig mulighederne for gennem uddannelsen og gennem det politiske system at øve indflydelse på fremtidens udformning, der skal omtales.

Gennem uddannelsessystemet må fremtidige årgange af børn og unge uddannes til at leve i et samfund under forandring, og det politiske system må indrettes således, at det enkelte menneske kan deltage i, bidrage til og tage medansvar for de vigtige afgørelser, samtidig med at de meget omfattende og påtrængende planlægningsopgaver kan løses.

Natur- og samfundsvidenskaberne kan ikke give os svaret på, hvorledes vi skal vælge, men kan højst oplyse os om konsekvenserne af vores valg. Hvordan vi vælger, bliver et spørgsmål om vore værdier og ideologiske forestillinger; i bred forstand: vor kulturpolitik.

UDDANNESSYSTEMET UNDER FORANDRING

Uddannelserne spiller en vældig rolle. Den måde, hvorpå de er tilrettelagt, det indhold, de rummer og de metoder, der anvendes, vil være

afgørende eller i hvert fald stærkt medbestemmende for væsentlige træk i den almindelige sociale og kulturelle udvikling.

Fra éngangsuddannelse til livslang uddannelse

De dominerende træk ved den hidtidige udvikling har været knyttet til selve væksten i uddannelsessystemet: flere og flere søger længere og længere uddannelse. Nye skoler, gymnasier, tekniske skoler, seminarier, universiteter, høgere læreanstalter o.s.v. er blevet opført, og de eksisterende er blevet udbygget. Flere og flere er som lærere, forskere, administrativt personale m. m. blevet beskæftiget inden for uddannelsessystemet, og bevillingerne til uddannelsesformål er steget meget stærkt.

Denne udvikling er ikke afsluttet og vil formentlig heller ikke blive afsvækket i løbet af de nærmeste 20—30 år. Vi har herhjemme kun overstået det trin i udviklingen, der medfører, at alle får en primær eller elementær skoleuddannelse, og vi må vel siges i dag at være på vej mod det næste mål, mod etablering af uddannelsesmuligheder for alle inden for den sekundære uddannelse, d.v.s. inden for gymnasiet og uddannelser på tilsvarende niveau. Dette mål, en gymnasieuddannelse eller uddannelse på samme niveau for alle, vil formentlig være realiseret inden århundredskiftet.

Men heller ikke hermed vil udviklingen standse. I USA stiler man nu mod at udbygge universiteter, seminarier, teknika m. v. således, at alle kan få i det mindste nogle år inden for én eller anden form for højere eller videregående uddannelse.

At skabe muligheder for, at alle eller i det mindste hovedparten af alle unge kan afslutte skolegangen med en uddannelse, der svarer til de første par år af en universitetsuddannelse,

bliver antagelig også herhjemme et af de største planlægningsproblemer inden for en kortere år-række.

En vis »højere« eller videregående uddannelse for alle kan dog heller ikke anses for afslutningen på den udvikling, vi kan overskue i dag. Allerede nu er skellet mellem uddannelsesårene i ungdommen og den erhvervsaktive periode som voksen ved at blive nedbrudt. Om-skoling, genoptræning, efter- og videreuddannelse er også her i landet så småt begyndt at blive en betydende opgave for uddannelsessystemet.

En stærk udbygning af disse former for uddannelse er en anden opgave, som i løbet af de næste 20—30 år vil komme til at stille store krav til uddannelsessystemets kapacitet og til bevillinger.

Denne udvikling vil medføre, at en betydelig uddannelse vil finde sted i senere perioder, og det vil få konsekvenser for indretningen og længden af den første, grundlæggende uddannelse. I fremtiden vil man i højere grad opfatte uddannelse som en livslang proces, hvor den enkeltes tilværelse til stadighed veksler mellem uddannelsesperioder og erhvervsaktive perioder.

I udviklingen inden for opdragelse og uddannelse står vi hermed over for et vendepunkt, som står i nøje forbindelse med udviklingen på andre områder af samfundslivet.

Opriindeligt blev børnenes og de unges opdragelse og uddannelse varetaget af forældrene og inden for familien. Ved overgangen fra det mere stabile landsbysamfund til det industrialiserede bysamfund medførte den tekniske udvikling og ændringerne i erhvervsstrukturen, at forældrene ikke mere kunne give børnene en tilstrækkelig ahnen og erhvervsrettet uddannelse. Nye redskaber og nye fremgangsmåder var dukket op, siden forældrene lærte, og børnene fik sjældent samme erhverv som forældrene. Det var et vendepunkt, da en væsentlig del af opdragelsen og uddannelsen af de unge blev henlagt til særlige institutioner, skoler, læreanstalter o. s.v., hvor de unge én gang for alle fik den nødvendige uddannelse.

Det var tilstrækkeligt i et samfund under en mindre dynamisk udvikling. I et samfund under stadig og hastig forandring, hvor ændringerne ikke sker fra generation til generation, men i løbet af det enkelte menneskes liv, kan uddannelsen ikke overstås én gang for alle, og behovet for en stadig à-jour-føring og revision for en permanent uddannelse opstår.

Vi må således indstille os på, at stadig flere og flere vil søge uddannelse, videreuddannelse og efteruddannelse i fremtiden, og at der fortsat vil blive stillet øgede krav til bygninger, lærere og bevillinger.

Uddannelse til et samfund i forandring

I debatten om uddannelsessystemet har man hidtil set en konflikt mellem på den ene side, hvad arbejdsmarkedets behov og hensynet til den økonomiske vækst krævede af indsats på uddannelsesområdet, hvilke uddannelser, hvilket indhold, hvor mange uddannede o.s.v. og på den anden side hensynet til uddannelsens kulturelle aspekter eller hensynet til den enkelte og dennes lyst og evner.

Denne konflikt synes i færd med at blive udvisket. Samfundets eller arbejdsmarkedets behov for uddannet arbejdskraft af enhver art øges i en sådan grad, at det ud fra alle hensyn vil være vigtigt at øge mulighederne for uddannelse inden for alle fag og studier.

De krav, der stilles til uddannelsessystemet i et samfund under forandring, vil imidlertid ikke kunne opfyldes ved simpelt hen at udbygge uddannelsessystemets kapacitet efter det i dag kendte mønster. Fundamentale ændringer, reformer i uddannelsessystemets opbygning, i de enkelte uddannelsers indhold og i undervisningsformerne vil være nødvendige. Hvor udviklingen hidtil overvejende har været præget af forøgelsen i elevtal, antal skoler, investeringer etc., vil fremtiden formentlig blive præget også af gennemgribende omlægninger af uddannelsernes indhold og form.

Det er navnlig her to tendenser, der må gøre sig gældende: For det første tilrettelæggelse af uddannelser, så eleverne lærer at leve i et samfund under forandring, og for det andet opbygning af uddannelsessystemet, så den enkelte får størst mulighed for at udvikle og udnytte sine talenter.

Hidtil har arbejdsmarkedets behov og de krav, de enkelte erhverv stiller i et mindre dynamisk samfund, med en vis nøjagtighed kunnet omsættes til uddannelsesmæssige behov, til pensum, eksamenskrav o.s.v. I et samfund i hastig udvikling er det ikke muligt i dag at forudse, hvilke krav der vil blive stillet på arbejdsmarkedet om 10, 20 eller 30 år, når unge, der i dag er under uddannelse, skal bruge uddannelsen.

At uddanne til forandring må først og fremmest betyde, at man i højere grad lærer, hvor-

ledes man skal fortsætte med at lære, og at der lægges stigende vægt på elevernes evne til selv at tilegne sig viden, deres evne til at vurdere, vælge mellem tilbud og påvirkninger o.s.v.

Uddannelsernes indhold og de metoder, der anvendes, må i højere grad præges af den stadige tilvækst af ny viden end tidligere, hvor der var bedre forudsætninger for at nå frem til en vis afrunding af stoffet. Kravene om forandringer retter sig ikke mindst mod de videregående og højere uddannelser.

Vanskeligheden ved at gennemføre revisioner er åbenbar. Flere forhold gør sig gældende. Inden for en række fag er en betydelig del af vor viden en viden om fortiden; det tager tid, før ny viden spredes og bliver almindeligt accepteret indhold i skolen, og en vis modstand mod ændringer i et engang accepteret indhold i undervisningen findes vel de fleste steder. Hertil kommer, at det i mange tilfælde er et særdeles indviklet apparat, der skal sættes i sving, før ændringer kan gennemføres. Endelig beror denne træghed i uddannelsessystemet vel også på opfattelser af forskellige emners kulturelle værdi — det anses for at være mere kultiveret at vide, hvordan romerne byggede broer i oldtiden end at vide, hvorledes man bygger broer i dag.

Ser vi på uddannelsernes struktur, må det erkendes, at hyppige skift af arbejde eller stilling og stadige ændringer i arbejdsopgavernes karakter vil nødvendiggøre ændringer i retning af en længere almen uddannelse med en overbygning af relativt kortere, specialiserede uddannelser og en omfattende omskolings- og efteruddannelsesvirksomhed.

Det er ikke utænkeligt, at de unge omkring år 2000 vil tilbringe 12—14 år i en almen uddannelse inden for skole og ungdomsskole.

For at muliggøre en tilpasning til nye uddannelsesbehov vil det være påkrævet, at de efterfølgende mere specialiserede og eventuelt mere erhvervsrettede uddannelser opbygges med en fleksibilitet, således at overgang mellem forskellige uddannelser og kombination mellem dele af eksisterende uddannelser muliggøres.

Internationalisering af uddannelserne

Den øgede internationalisering af ikke alene erhvervslivet og det økonomiske liv, men også af en lang række andre sider af samfundslivet vil nødvendiggøre et mere internationaliseret uddannelsessystem. Denne internationalisering vil påvirke uddannelsessystemet på flere måder.

Man må her regne med, at der vil ske en samordning, således at flest mulige uddannelser kan benyttes i andre lande. På længere sigt vil der formentlig også ske en højere grad af samordning i selve uddannelsen, således at skift mellem skoler, universiteter, læreanstalter m. v. tværs over landegrænserne bliver lettere. Med det stærkt varierede tilbud om uddannelser, som af mange grunde anses for ønskværdigt, kan man endvidere forudse, at ikke hvert enkelt land har kapacitet til at tilbyde alle mulige specialer. Der vil måske derfor på langt sigt blive taget øget hensyn til, hvilke specialuddannelser, de enkelte lande har særlige forudsætninger for at give, og det vil blive naturligt at tage en del af en uddannelse eller videreuddannelse i udlandet. Endelig må man regne med, at der ved tilrettelæggelsen af de nationale uddannelsessystemer må tages øget hensyn til det voksende antal internationale opgaver og et øget internationalt samarbejde på alle niveauer. Ikke mindst må ulandenenes problemer trænge sig på med krav om langt større hensyntagen. Verdenshistorie, som den gives i vor del af verden, er i dag stort set identisk med Europas og USA's historie, mens den tredje verden næsten ignoreres. Men også i forbindelse med den videregående og højere uddannelse må der lægges øget vægt på at viddannelsen skal forberede til arbejde ikke blot her i landet, men også til en kortere eller længere periode i udlandet, evt. i et u-land.

Bredere uddannelsesstilbud — uddannelser for alle interesser og evner

For at det skal blive muligt for den enkelte i største udstrækning at udvikle sine forudsætninger og evner, sine talenter, må uddannelsessystemet i fremtiden give et langt større og langt mere varieret uddannelsesstilbud end i dag. Når man i dag taler om demokratisering af uddannelserne, tænker vi oftest kun på nødvendigheden af, at alle unge, der har forudsætninger derfor, kan gennemføre en videregående eller højere uddannelse. Men dette er et for snævert sigte. En tilbundsående demokratisering har man først det øjeblik, da man kan tilbyde alle kategorier af unge uddannelses- og udviklingsmuligheder svarende til deres forudsætninger og evner.

Det må forventes, at den sekundære uddannelse og de videregående eller højere uddan-

nelser vil komme til at rumme flere forskellige uddannelser, forskellige både med hensyn til indhold og varighed. Der er allerede set tendenser i denne retning i forbindelse med debatten omkring valgmuligheder i gymnasiet, indretningen af højere forberedelseksamen og ændringer i universitetsuddannelsernes struktur.

For at sikre en udvikling og udnyttelse af talenterne vil det være helt nødvendigt, at der ikke blot tilbydes videregående uddannelser for unge med boglige forudsætninger i traditionel forstand, men også at der skabes uddannelser for unge med mere specielle kombinationer af interesser og evner samt for unge med andre talenter, skaberevne, musiske, organisatoriske og sociale talenter.

Gennem et rigere uddannelsesstilbud, ved at fjerne adgangsbegrænsninger og ved at sikre en sammenhæng mellem forskellige dele af uddannelsessystemet således, at der skabes muligheder for overgang fra en uddannelse til en anden fjernes dog kun de begrænsninger, som uddannelsessystemet selv sætter for rekrutteringen af talenterne. Det må antages, at udviklingen mod en nedbrydning af de geografiske, økonomiske, sociale og kønsmæssige barrierer for tilgangen til uddannelserne vil fortsætte.

Konkluderende må det fastslås, at det ud fra en kulturpolitisk betragtning er nødvendigt bestandig at sammenholde uddannelsernes form og indhold med de kulturelle udfordringer. De vil kræve: demokratisering taget i bred forstand, strukturændringer, internationalisering, revision af undervisningsplaner og undervisningsmetoder sigtende mod at udvikle skabende evner og engagement m. v. — Motivation og engagement i vore uddannelsessystemer må have høj prioritet i kulturdebatten.

MELLEM TEKNOKRATI OG ANARKI

Det repræsentative demokrati, der praktiseres i vort samfund, er skabt under forhold, der er helt forskellige fra de forhold, vi kender i dag, og navnlig fra de tekniske, økonomiske, sociale og kulturelle forudsætninger, som fremtiden må baseres på.

Denne form for demokrati er karakteriseret ved, at de politiske beslutninger tages af folkevalgte repræsentanter, og at befolkningen har mulighed for at gennemtvinge sine ønsker.

Både med hensyn til hvem der tager de politiske beslutninger og med hensyn til befolkningens muligheder for at påvirke og kontrollere repræsentanterne, er der i dag udviklingstendenser, som gør det vanskeligt at realisere det repræsentative demokratis ideer. Ofte hører man, at politikernes besluttende myndighed er på vej mod at blive indskrænket til godkendelse eller forkastelse af beslutninger, som i realiteten er taget på andre niveauer, og det er uomtvisteligt, at der hos mange er stigende følelse af magtesløshed, af manglende mulighed for og evne til at få indflydelse på eller blot følge med i de beslutninger, der tages.

Fra politiske afgørelser til ekspertafgørelser

De opgaver, som det i dag er muligt at løse, og som beslutningstagerne må tage stilling til, er takket være den tekniske og økonomiske udvikling blevet stadig større. Hvor der tidligere skulle tages beslutning om opførelse af en enkelt bygning, anlæg af en amtsvej eller udbygning af et universitetsinstitut, drejer det sig i dag om nye bykvarterer, landsomfattende motorvejssystemer eller hele universitetscentre.

Disse forhold har gradvis medført en ændring i de politiske beslutningers karakter. Den ændrede størrelsesorden bevirker, at beslutningerne får mere vidtrækkende og længere varende konsekvenser, og dette er en af årsagerne til, at der i dag stilles større krav end tidligere til analyser af en beslutnings konsekvenser på andre områder, før den endelige afgørelse tages. Vort svar på disse problemer har på de fleste områder været forsøg på at gennemføre en mere omfattende og langsigtet planlægning med inddragelse af eksperter og specialister fra forskellige områder og fag.

Denne udvikling har faktisk betydet en - i hvert fald delvis - overflytning af beslutningstagelsen fra politikere til eksperter. Principielt behøver planlægning og udnyttelse af ekspertviden ikke at medføre, at politikerne fratages den besluttende magt eller dele deraf. En række forhold fører imidlertid i mange tilfælde til, at eksperterne i praksis må træffe politiske afgørelser. Ved starten af et planlægningsarbejde er målsætningen sjældent fastlagt eller præciseret i en sådan grad,

at en konkret planlægning kan ske på det foreliggende grundlag. Når eksperter anmodes om undersøgelse af konsekvenserne af alternative beslutninger, er alternativerne sjældent tilstrækkeligt præciseret. Følgen heraf er, at planlæggere og eksperter ofte er nødt til enten selv at opstille målsætningen eller at søge at fortolke en skitse til målsætning. Endvidere er antallet af mulige alternativer ofte så stort, at de ikke alle kan gennemarbejdes. Eksperter må derfor nøjes med at gennemarbejde nogle få, af dem selv udvalgte muligheder, og det betyder i virkeligheden ofte, at de må tage politisk stilling.

Der er derfor god grund til at se meget nøje på spørgsmålet om hvad der bør gøres på længere sigt for at hindre en svækkelse af de besluttede organers stilling over for eksperterne eller med andre ord, hvad der kan gøres for at hindre teknokratiets fremvækst.

Magtesløsheden overfor det politiske system

Den anden udvikling inden for det politiske system, som allerede er i gang, har mere at gøre med det enkelte menneskes, vælgers, forhold til de valgte og til beslutningerne i massesamfundet.

Samtidig med at de politiske afgørelser kommer til at omfatte et større område og i stigende grad påvirker det enkelte menneskes dispositioner og bestemmer dets udfoldelsesmuligheder, har det politiske system udviklet sig til en stærk, hierarkisk opbygget bureaukratisk struktur med en betydelig afstand mellem beslutningstagere og almindelige mennesker. Navnlig er de mange interesseorganisationer og partier, der er indskudt mellem vælgerne og politikerne, medvirkende til at skabe denne afstand.

Når vælgerne oplever politikerne på møder, fjernsyn o.s.v., er det oftest som passive modtagere af en orientering eller som publikum til en diskussion mellem politikere indbyrdes. Nogen fornemmelse af deltagelse i eller indflydelse på de politiske beslutninger kan dette ikke efterlade hos vælgerne. Vælgerne er således i det væsentlige ladet tilbage med den ene mulighed at give deres utilfredshed med afgørelser eller politikere tilkende ved valgene.

Resultatet af denne udvikling er, at et stigende antal føler beslutninger, som vil på-

virke deres tilværelse, taget hen over hovedet på dem. Denne magtesløshed ligger utvivlsomt bag ungdomsoprøret og bag megen af den mistillid og anarkisme, som er kommet til udtryk i de seneste år.

Denne magtesløshed findes ikke kun over for det politiske system, men også over for andre systemer, skoler, universiteter, virksomheder, forsvar et o.s.v.

En særlig rolle spiller for mange følelsen af, at den internationale og militære udvikling har antaget en helt absurd karakter.

Mulighederne for initiativ og engagement er inden for de fleste systemer stærkt begrænsede, lige som mulighederne for at være totalt passiv indskrænkes af tilbud om mange forskellige former for beskæftigelsesterapi og engagement i andres beslutninger og handlinger, f. eks. gennem orienterende, men ikke besluttede møder, gennem massemediernes fremstilling af andres handlinger, vold og røverier begået af andre, fodbold spillet af andre o.s.v.

Flere og flere vil føle sig distanceret fra den verden, de lever i, fra de beslutninger der er afgørende for deres tilværelse. Dette skyldes for det første, at den enkelte faktisk har mistet indflydelse, måske fordi menneskelig udfoldelse prioriteres lavere end tekniske og økonomiske hensyn. Det skyldes dog utvivlsomt også, at den enkelte f. eks. på grund af øget uddannelse, stiller større forventninger til sin deltagelse i beslutningsprocessen, til medindflydelse og medansvar.

Styringsproblemer - en kulturpolitisk udfordring

Medmindre man uden videre vil se udviklingen bevæge sig videre i retning af teknokratiet og en indskrænkning af den enkeltes muligheder for deltagelse i beslutningsprocessen, vil det være nødvendigt at løse en række fundamentale styringsproblemer i lyset af de ændrede teknologiske, sociale og kulturelle forudsætninger.

Problemerne vil ikke blive mindre i fremtiden. Udviklingen vil på mange måder indebære en centralisering. Det gælder inden for erhvervslivet, hvor tekniske og økonomiske forhold leder til en koncentration. Det gælder kommunestrukturen, hvor større amtskommuner skabes på grund af behovet for samlede løsninger inden for undervisning, socialfor-

sorg, trafik m. v. På nogle områder vil løsningen af problemer som f. eks. fødevareproblemet, forureningsproblemet i fremtiden kræve et øget internationalt samarbejde. Både tendenserne til centralisering og koncentration inden for landet og det øgede internationale samarbejde er ensbetydende med øget planlægning og anvendelse af eksperter, opbygning af større administrative organer og organisationer m. v.

Men samtidig hermed vil også forventningerne med hensyn til deltagelse i beslutningsprocessen og kravene om medansvar og medbestemmelse blive stadig stærkere i takt med den forbedrede uddannelse i retning af større selvstændighed og aktivitet.

Der rejser sig således mange spørgsmål af betydning for den almindelige samfunds- og kulturudvikling: Hvorledes kan man forbinde eksperternes inddragelse ved planlægning med ønsket om, at de ikke tiltager sig for stor magt? Hvorledes kan man gennemføre en

planlægning samtidig med, at man sikrer muligheder for individuel udfoldelse for de enkelte mennesker? Hvordan sikrer man med andre ord, at der i planlægningen indgår kulturelle perspektiver? Hvordan kan man i stigende grad løse opgaver i fællesskab, samtidig med at flere og flere inddrages i beslutningsprocessen? Hvordan hindrer man en stigende bureaukratisering på et tidspunkt, hvor centralisering er en nødvendighed af hensyn til rationelle og hensigtsmæssige løsninger?

Der er ikke tvivl om, at styringsproblemet taget i bred forstand vil frembyde voksende vanskeligheder. På alle niveauer vil man opleve en voksende spænding mellem to tendenser: tendensen til frigørelse af det enkelte individs muligheder og tendensen til, at vi må løse flere og flere opgaver i fællesskab. Hvorledes kan udviklingen ledes i retning af en syntese af disse to tilsyneladende modstridende tendenser? Heri ligger en af tidens største kulturpolitiske udfordringer.

SVANEMØLLEKOLLEKTIVETS
PROJEKT

SVANEMØLLEKOLLEKTIVETS PROJEKT

Projektet har ministeriet modtaget fra Svane­møllekollektivet, en gruppe unge, som hen­vendte sig til kulturministeren en torsdag i mod­tagelsestiden. Gruppen har derefter dels af egen tilskyndelse, dels efter opfordring udarbejdet en redegørelse, hvoraf dette projekt er en del. Tan­ker fra redegørelsen i øvrigt er indarbejdet i afsnittet »Mellem teknokrati og anarki« side 275.

Projektet står for kollektivets egen regning og ikke mere — hverken for andre unges eller for ministeriets.

Det er medtaget som et udtryk for en enkelt gruppe unges forestillinger og ønsker.

Svanemøllekollektivet giver følgende signale­ment af sig selv:

Vi er en gruppe unge, som til tider gribes af lede over at leve i et samfund, vi som oftest dårligt kan opfatte som andet end hyklerisk og til tider gribes af halvoptimistisk medleven i løsningen af samfundets problemer ud fra den sære betragtning, at vi er en del af det.

Vi er stærkt engagerede i de problematikker,

der knytter sig til menneskets problemer i det moderne højt industrialiserede forbrugersam­fund og eksperimenterer selv alvorligt med disse problematikker. Til den ende skal det måske nævnes, at vi som en mulig løsning på en lang række sociale problemer forsøger nye samfundsmodeller og som et led heri er flyttet i kollektiv.

Forfatterne har haft en del bryderier med at finde frem til den udtryksform, det ville være rigtigt at anvende i denne forbindelse. Det var vanskeligt at beslutte, hvorvidt vi skulle »køre lige på og hårdt« med tingene, sådan som vi ser dem, eller om vi skulle tillempe de tanker og forestillinger, vi kunne formode, man gjorde sig, inden for »det offentlige«, som jo bliver den besluttende myndighed.

Vi er nået frem til at gå lige til sagen og undlade at »pakke« tingene ind, idet noget så­dant ville være destruerende for den ærlighed, der må eksistere i et eventuelt kommende sam­arbejde, hvis det skal have en chance for at lykkes.

Projektet

Metode ved udarbejdelsen

Før vi går over til at beskrive selve projektet, vil det nok være tjenligt at forklare den an­vendte metode, da resultatet ellers nok kan for­virre en og anden. At dette dog sikkert bliver tilfældet alligevel, ser vi så ingen anden udvej for end at stille os til disposition med de nød­vendige forklaringer.

Vi har simpelt hen ladet tankerne flyve og derefter så godt som muligt taget det fuldstæn­dige fantasiprodukt, der opstod af de meget fantastiske visioner, op til gennemlæsning og redigering. Vi har afstået fra alle andre mulig­heder, da netop visioner og fantasi er det ene-

ste, der rækker i denne sammenhæng. Vi har endnu ikke skelet meget til det praktisk gen­nemførlige omend dog en del til det politiske ditto (med en noget sørgmodig mine) men som sagt, vil vi ikke forsøge at »tilpasse« forslaget andre behov end menneskets. Vi er dog klare over, at eventuel politisk modstand vil blive omtalt som praktisk uigennemførlighed.

Hvad vi er kommet frem til er dog ikke destomindre lige netop »sagen«, hvis vi da fort­sat skal kunne tro og håbe på en kulturel ud­vikling, en udvikling af det medmenneskelige, en ærlig og frugtbar dialog, og alt det andet dejlige som statsministeren omtalte i sin nyt­årstale.

»Hjernen« og »Cellerne«

Vort forslag er, at man skaber en »Hjerne«, som fungerer i kraft af en række »Celler«.

Det skal egentlig tages bogstaveligt.

Der indrettes et center, som i lokalemæssige faciliteter er i stand til at rumme alle interesserede grupper i form af, for de politiske gruppers vedkommende, en række kontorer og for de kunstneriske ditto's vedkommende de nødvendige værksteder, scenerum o.s.v.

Der skal endvidere være en stor legesal til medbragte børn og et værtshus til trætte forældre.

Stedet skal være et sted, hvor man helt uforpligtet kan »falde ind«, men også et, der, hvis man ønsker det, kan engagere og forpligte.

Det skal være muligt for alle samfundsen-gagerede grupper at få stillet et operativt lokale til rådighed, således at den pågældende gruppe eller organisation kan fungere i sammenhæng, samarbejde eller modarbejde med de andre til stedet knyttede grupper.

Der skal endvidere være mødesal til afholdelse af store arrangementer, høringer o.s.v.

For allerede nu at lette overskueligheden vil vi give eksempler på grupper, som vi finder relevante at invitere til at medvirke. Der er mange flere, og de kommer med alle sammen!

Alle forlag samles i en Litterær celle (denne kan så dele sig efter ønske).

Filmskolen og uafhængige filmgrupper.

Teatre og uafhængige teatergrupper.

Kunstakademiet.

Arkitektgrupper.

Uafhængige kunstnersammenslutninger.

Alle interesserede politiske grupperinger, såvel partier som ungdomsforeninger. Parlamentariske og udenomparlamentariske.

Kirkelige grupper.

Faglige interessegrupper.

Musikgrupper, såvel institutionaliserede som frit arbejdende, inden for alle tænkelige og utænkelige stilarter.

Museer.

Alle disse grupper og alle de, der ellers skulle være interesserede, men af en eller anden årsag ikke er nævnt her, kan sammen med manden, der »falder ind fra gaden«, være sammen om — som engageret eller som tilskuer — at skabe en hjerne, der fungerer som et koncentrat af samfundets liv. Herfra kan den overskuelighed, som muliggør de initiativer og den medvirken, som derefter fra denne »hjerne« vil myldre ud i

samfundets liv i form af oplysning, i form af leg eller i form af ny utraditionelle problem-løsningsmodeller, fremstillet af en hjerne, hvis celler uafsladeligt kritiserer og bearbejder hinanden.

Dialogen i samfundet vil komme i gang, den indbyrdes kritik vil blive øvet i forpligtende situationer, høringer vil blive afholdt, lovgivningsarbejdet i folketinget vil blive udsat for uafhængig og konstruktiv kritik, på henvendelse fra det offentlige — uden henvendelse fra det offentlige, vil hjernen stille konkrete »velgenemtmænte« forslag til lovgivning, til planlægning, til initiativer, som det offentlige efter hjernens opfattelser bør tage af velbegrundede årsager. Hjernen vil konstant være i kontakt med de bevægelser, der gennemstrømmer samfundet, og de problematikker, der opstår, fordi der altid vil være celler, der reagerer og forsøger at iværksætte nøjere undersøgelser. Kommunikationen »begge veje« vil blive sikret ved, at mennesket pludseligt får sine udtryksmuligheder i en kreativ sammenhæng.

Det er vor tanke, at denne »hjerne« skal arbejde snævert sammen med samfundets øvrige funktioner. Den må aldrig blive isoleret af systemet ved, at dens arbejde ignoreres. Den vil kræve at blive hørt og aldrig acceptere et ubegrundet afslag.

Denne hjerne må have sine blodtilførsler også fra »oven«. Det må være muligt for den at arbejde med og hente oplysninger hos i enhver given situation relevante ministerier. Den må kunne deltage i den demokratiske proces' daglige arbejde og belyse de omhandlede problematikker ud fra de forskellige cellers synspunkter.

Det er vanskeligt for os at sætte os i læserens sted og på baggrund af en usikker viden om en terminologisk kløft gøre os klart, hvor meget af alt dette, der vil være forståeligt. Vi vil i stedet opfordre læseren til at mobilisere al sin fantasi og hele sin visionære evne. Opmuntret heraf vil vi fortsætte med at beskrive hr. Hansens oplevelser en dag, han sammen med sine to børn »falder inden for«.

Hansen :

Han har sine to børn med. Sammen går de endrende omkring og ser på de mange alvorlige mænd og damer, som står og maler med dejlige farver. De kan dårligt undgå at høre de unge,

der med alt, hvad forstærkerne kan »trække«, står og musicerer sammen med en violinist fra radioens symfoniorkester — en, der fik lyst til at prøve noget nyt. I mellemtiden har begge børnene også fået lyst til at male. Dette lader sig snildt gøre. Hansen går op i det store atelier, hvor farver og pensler er til at få, med den selvfølge, at man renser sine pensler efter sig. Efter en tid vil Hansen videre — men ikke børnene. De kan imidlertid fortsætte deres leg i den store børnesal, hvor alle jordens dejligste legetøjer, for det meste fremstillet af »folk« selv, står til rådighed.

Han kommer ned i en lang korridor, der genlyder af løbende skridt, duplikatorraslen og skrivemaskineknitren. Det er her, de politiske celler har til huse.

Ud af en dør styrter en ung pige med et manuskript til redaktionen af det ugentlige blad, hvori alle cellerne har hver deres side til rådighed. Ind af en anden dør slentrer en ung mand med en stor plakate, som han lige har fået grafikerne til at fremstille, som optakt til en forelæsningsrække, hans celle er ved at forberede. Det er en smal sag at få lavet denne plakate. Det tekniske udstyr er i orden, grafikerne er glade for at kunne udnytte deres kunnen med et praktisk formål, og endelig er der ikke langt at løbe, når man skal konferere om udkast og resultater.

Hansen går videre og kommer ind i en af de store sale. Der er mange mennesker. Et af månedens 10 store arrangementer er i fuld gang. Det er »Mellemfolkeligt Samvirke«, som har arrangeret en høring, som skal belyse en række problematikker omkring U-landshjælp. Foruden repræsentanter fra en række ambassader er der til stede de til de politiske partier knyttede eksperter samt repræsentanter fra erhvervslivet.

Den interne diskussion i panelet afbrydes konstant af »folk«, som bryder ind med spørgsmål fra salen. Til det brug er der rundt omkring opstillet et stort antal mikrofoner, som er til fri disposition. Hjernens TV-celle filmer det hele med henblik på udsendelse i denne celledes faste TV-program. Det er spændende TV. Dette program er blevet populært, fordi det grundet sin åbenhed ofte præsenterer helt utraditionelle »ting« — og så er der mulighed for, at »folk« selv kan komme både med idéer og arbejdskraft.

Hansen henter børnene og går på vejen ud op gennem den store teatersal. Her er en af de eksperimenterende teatergrupper i færd med at

indstudere et børnestykke, skrevet af en ganske ung mand, som har tilsluttet sig en af forfattercellerne. Der arbejdes koncentreret inden for blandingsgrupper af det, vi i dag kalder professionelle og amatører. Stykket indgår som led i den store week-end festival, der under forskellige temaer »kører« en gang hver måned med et varieret program sammensat af produkter fra alle interesserede celler.

Hansen har set meget — næsten for meget på en gang — og må se at komme hjem. På vejen ud når han endda at ærgre sig grundigt over, at han ikke har tid til at drikke en bajer sammen med en af sine gamle skolekammerater, som han netop har set sidde inde i pub'en . . . men han lover både børnene og sig selv, at han vil komme igen en dag, der er bedre tid — og næste gang tage et par bukser på, der bedre tåler malerpletter.

Andre hjernefunktioner

Andre hjernefunktioner kan være: På det offentliges forespørgsel at gå ind i en stor debat forud for afgørende lovgivningsarbejde. At være ramme om alle slags skabende og kunstnerisk virksomhed. At blive et mødecenter for forskellige kunstarter og retninger, som så får mulighed for utraditionelt samarbejde. Være udstillingsramme om ny som gamle samlinger af kunst. Mennesket vil her lære om ikke ny — så dog beskæftigelses- og legemuligheder, det elers aldrig ville have fået kontakt med. Mennesket vil lære det andet menneske at kende ved deres interessefællesskab, ved deres debatter, ved samarbejde og modarbejde, ved bitre stridigheder og store fælles oplevelser. Der vil opstå fællesskaber, som vil række langt ud i samfundets dagligliv. Der kan eksperimenteres med ny organisationsformer. Erhvervslivets parter vil blive indkaldt for sammen med økonomer at redegøre nøjagtigt for de krav, de har stillet til hinanden. Arkitekterne udvikler fremtidens boligform og foranstalter forsøgsbyggeri i samarbejde med andre interesserede celler. Alle aldre og samfundslag skal kunne deltage i hjernens funktion. Den kan simpelt hen ikke fungere ordentligt, hvis ikke alle kommer med.

Det er en af grundpillerne i den frugtbare dialog.

Det skal være muligt gennem denne hjerne at få cellerne til at kommunikere på tværs under saglig kritik fra »de andre«.

Der skal slås bro over kulturkløften og de stridende generationer.

Der skal være mulighed for, at finkulturen (kunsten) får de nødvendige udfoldelsesmuligheder, således at den, om den ønsker det, kan slippe ud af sit elfenbensfængsel. Den **vil** blive anmodet om at arbejde med ved udformningen af mange fællesprojekter og må på det grundlag etablere kontakt med samfundslivet. Den kommer ikke »ned« til folket, og »folket« kommer ikke op til den. De mødes om helt konkrete fællesopgaver og lærer der hinanden at kende.

Fest bliver noget, man producerer, i stedet for at forbruge. Man overgår til et aktivt medskabende engagement i samfundets daglige arbejde og stiller derfor større og større krav til kvaliteten i nyhedsformidling og andre orienterende informationer, idet disse må være direkte anvendelige som baggrund for stillingtagen og aktivt engagement.

Det lovgivende »ting« **vil** blive konfronteret med et ikke alene oplyst folk, men med et direkte krævende folk. Usaglige eller underlødige valgkampagner vil ikke længere blive tolereret. Massemedierne vil som ovenfor omtalt blive stillet over for krav om kvalitet af et bevidst publikum, der ikke længere **vil** lade sig nøje med sensationspressens beskæftigelseslæsning eller TV-underholdningens søvndyssende uengagerende udsendelser til de »små hjem« i ensomhedens land.

Og meget meget meget, uendeligt meget mere ... eller måske noget helt andet.

Det er ikke til at sige. Prøv at lade fantasien løbe.

Ét er i hvert fald sikkert.

Den udfoldelse vil blive eri *evig* kilde til irritation for systemet, som på denne vis belemrer sig selv med en yderst interesseret posekikker ... men det er vist på tide, at vi får en sådan ... og at denne posekikker bliver *menesket* i stedet for et opponerende politisk parti.

Om ikke for systemets skyld så skal der dog føres kulturpolitik i Danmark for demokratiets.

Definitionen

Kultur: er ikke noget, man kan have, men er en proces, man kan deltage i.

Kulturpolitik: en politik, der fremmer de fysiske og psykiske muligheder for at deltage i denne proces.

Administrationsform

For overhovedet at forestille sig, at dette projekt skal have en chance hos den aldersgruppe, der nok skal trække det tungeste læs — ungdommen — er det helt afgørende, at administrationsformen bliver ikke-autoritær.

Vi forestiller os som en anvendelig og i øvrigt god løsning, at man anvender modellen med en kommunikationsgruppe som øverste myndighed. Denne gruppe sammensættes af repræsentanter fra samtlige celler.

Kommunikationsgruppen kan så nedsætte de administrative »faste« organer og ekspertgrupper. Det skal understreges, at den i kommunikationsgruppen siddende repræsentant ikke er »fast« og ikke andet end en talsmand for sin celle.

Beslutningsprocessen (de få, som gruppen skal beskæftige sig med, da de forskellige celler arbejder hver for sig og frit kan slå sig sammen om fællesting, som de lyster) foregår ved, at et forslag af en celle sendes med talsmanden **til** kommunikationsgruppemødet. Denne forelægger det for de andre talsmænd, som tager det med sig tilbage. Er forslaget af stor vigtighed, kan der foranstaltes et måske oplysende, måske besluttende »folkemøde«.

Der bør være en »fast« aflønnet administrationsgruppe, som klarer en lang række af de »maskinelle« administrative opgaver, såsom f. eks. driften af værtshus, booking'en af scenen/erne.

Meget mere vil vi ikke nu sige om administrationsformen, da den i meget høj grad skal være et resultat af cellernes egne forslag og behov. Blot mener vi at måtte slå fast, at den forud skal lægges i rammer, som sikrer kontinuiteten i driften.

Bygningerne

I det her skitserede omfang af projektet vil det nok være umuligt at forestille sig andre løsninger end nybyggeri.

Der skal dog gøres opmærksom på, at denne beskrivelse er en vision, som det er nødvendigt at holde sig for øje, men ikke derfor nødvendigt at holde i hånden hele tiden.

Det er for os klart, at der skal startes i en væsentlig mindre målestok end den her beskrevne, for at man kan indhøste de nødvendige erfaringer. Op omkring disse kan man så

senere, når behov og muligheder er klarlagt, bygge et endeligt center op, som kan fungere i den fremtid, vi næppe undgår.

Det er derfor vort forslag, at det offentlige anskaffer det gamle Avenue-teater på Frederiksberg som en begyndelsesramme, og i øvrigt indretter det til brug, som i dette forslag skitserede.

Dette teaters beliggenhed er fortrinlig og sikkert også nødvendig for, at centret kan overkomme den første vanskelighed med at blive tilstrækkeligt populært. Et hastigt gennemsyn af de til teatret knyttede lokaler lader ane, at der her ved hjælp af lidt ombygning faktisk kan opstå en antagelig »skal« om den første »hjerne«.

Senere, når eksperimentet har løbet tilstrækkeligt længe til, at erfaringsmaterialet er anvendeligt, kan man så sprænge rammerne og bygge nye uden for bykernen.

Finansiering

Groft sagt: Lokalerne og de til den daglige administration knyttede »faste« omkostninger afholdes af det offentlige alene.

De enkelte grupper skaber selv finansieringsordninger med sine medlemmer, således at cellernes udgifter til materialer afholdes af cellerne selv.

Cellerne kan så indbyrdes indgå økonomisk samarbejde til finansiering af fælles projekter.

Der kan for det offentlige blive tale om yderligere at medvirke til finansiering af særlige fællesprojekter i samarbejde med grupper af eller eventuelt alle cellerne. Dette efter nærmere aftale.

Ligeledes kan det offentlige komme til at støtte med finansiering af materialer til grupper, som har uforholdsmæssigt høje omkostnin-

ger forbundet med deres aktiviteter, f. eks. filmceller.

Cellerne kan ligeledes kollektivt finansiere en enkeltcelles arbejde, hvis de finder dette af væsentlig betydning for hele hjernens funktion.

Omkostninger forbundet med afholdelse af de nævnte »faste« månedlige arrangementer såvel som den månedlige festival afholdes af det offentlige og cellekollektivet i fællesskab efter nærmere aftale.

Slutning

Hermed overgives denne, som i indledningen omtalt, ret overfladiske skitsebehandling af vort forslag til et projekt med et kulturpolitisk sigte, med ønsket om, at der er den fornødne interesse for et videre arbejde med de idéer, der her lægges frem.

Vi forventer ingenlunde, at forslaget kan iværksættes som her skitseret, men forventer, at det tages alvorligt og kommer til at indgå i et stykke forpligtende alvorligt arbejde for at stable en kulturpolitik på benene og vi stiller os gerne til rådighed som aktivt arbejdende på dette projekt.

Vi er indstillet på at stå til rådighed med alle relevante oplysninger og ønsker forslaget held og lykke på dets lange, lange rejse gennem samfundets uudgrundelige maskineri med ønsket om, at det må komme ud af den anden ende overhovedet og meget gerne i en ikke alt for laset tilstand . . . inden for en overskuelig fremtid.

Kulturpolitisk Arbejdsgruppe
SVANEMØLLEKOLLEKTIVET

Henveldeiser i denne sag rettes til Jørgen Kragh Jensen.

LOVE, ANORDNINGER M. V.

FORTEGNELSE OVER

de vigtigste af de inden for kulturministeriets område gældende

LOVE, ANORDNINGER M. V.*)

I. Museer og arkiver.

Lov nr. 42 af 30/3-1889 om oprettelse af et rigsarkiv og om lønninger for de derved ansatte embeds- og bestillingsmænd	ikke aftrykt
Lov nr. 101 af 19/4-1907 om et tilskud af statskassen til opførelse af en bygning for den Hirschsprungske Samling af danske kunstneres arbejder og om samlingens overgang til statsejendom	side 293
Regulativ af 1/4-1952 for komiteen til indkøb af kunstværker til den kgl. maleri- og skulptursamling	ikke aftrykt
Lov nr. 92 af 19/3-1952 om statens overtagelse af Ordrupgårdsamlingen	side 293
Lov nr. 95 af 31/3-1954 om tilskud af statskassen til Ny Carlsberg Glyptotek	side 293
Lov nr. 155 af 11/5-1954 om et J. F. Willumsen-museum i Frederikssund	side 294
Lov nr. 166 af 7/6-1958 om de kulturhistoriske lokalmuseer	side 294
Bekendtgørelse nr. 55 af 3/3-1959 vedrørende lov om de kulturhistoriske lokalmuseer	ikke af trykt
Lov nr. 217 af 16/6-1962 om statens overtagelse af den selvejende institution Erhvervsarkivet	ikke aftrykt
Lov nr. 54 af 4/3-1964 om ændring af lov om de kulturhistoriske lokalmuseer	side 296
Lov nr. 203 af 31/5-1963 om beskyttelse af historiske skibsvrag m. v.	ikke af trykt
Lov nr. 118 af 15/4-1964 om statstilskud til kunstmuseer	side 296
Bekendtgørelse nr. 158 af 4/5-1966 om statstilskud til kunstmuseer	ikke aftrykt
Bekendtgørelse nr. 25 af 8/2-1967 om Dansk Sprognævn	ikke aftrykt
Instruks af 11/12-1968 til rigsantikvaren vedrørende beskyttelse af historiske skibsvrag m. v.	ikke aftrykt

II. Biblioteksvæsen.

Lov nr. 160 af 1/7-1927 om pligtig aflevering af tryksager til offentlige biblioteker	ikke af trykt
Bekendtgørelse nr. 206 af 15/7-1927 angående gennemførelsen af lov af 1/7-1927 om pligtig aflevering af tryksager til offentlige biblioteker	ikke aftrykt
Bekendtgørelse nr. 12 af 16/1-1960 om særligt statstilskud af inventarudgifter i tilfælde af nybygning eller gennemgribende ombygning af folkebiblioteker	ikke aftrykt
Bekendtgørelse nr. 190 af 29/5-1962 om vurdering af bibliotekslokaler	ikke aftrykt
Lov nr. 171 af 27/5-1964 om folkebiblioteker m. v.	side 297
Bekendtgørelse nr. 169 af 13/5-1965 om folkebiblioteker	ikke aftrykt
Vedtægter for »Dansk Forfatterfond«, stadfæstet 30/9-1965	ikke aftrykt
Lov nr. 232 af 8/6-1966 om Danmarks Biblioteksskole	side 302
Bekendtgørelse nr. 368 af 24/10-1966 om vejledende retningslinier for bogbestand og tilvækst i folkebiblioteker	ikke aftrykt
Bekendtgørelse nr. 489 af 18/12-1967 om Danmarks Biblioteksskole	ikke aftrykt
Bekendtgørelse nr. 30 af 9/2-1968 om studie- og eksamensordning ved Danmarks Biblioteksskole, sektion I	side 302

*) Dele af ministeriets sagområde må betegnes som ulovbestemte, således f. eks. Nationalmuseet og de videnskabelige biblioteker. Hjemmelen til dækning af udgifterne ved disse institutioners drift haves i de årlige bevillingslove.

III. Teatre.

Lov nr. 677 af 22/12-1919 om forbud mod videresalg af billetter til offentlige forlystelser.	ikke aftrykt
Lov nr. 40 af 14/2-1935 om Det kgl. Teater og om oprettelsen af en kulturel fond	side 305
Lov nr. 174 af 13/4-1938 om ændring i lov nr. 40 af 14/2-1935 om Det kgl. Teater og om oprettelsen af en kulturel fond	side 306
Reglement af 10/11-1942 for de ved Det kongelige Teater ansatte kunstnere, embedsmænd og funktionærer.	ikke aftrykt
Lov nr. 202 af 31/5-1963 om teatre.	side 307
Reglement af 20/9-1963 for Det kongelige Teaters pensionsfond.	ikke aftrykt
Cirkulære nr. 21 af 28/2-1964 om statstilskud til billetkøbsordninger og publikumsorganisationer.	side 311
Cirkulære nr. 91 af 14/5-1964 om statstilskud til billetkøbsordninger og publikumsorganisationer i det storkøbenhavnske område.	side 313
Cirkulære nr. 196 af 7/12-1964 om statstilskud til Dansk Skolescenes turnerende virksomhed Landsskolescenen.	ikke aftrykt

IV. Film og biografer.

Lov nr. 155 af 27/5-1964 om film og biografer.	side 316
Bekendtgørelse nr. 370 af 21/12-1964 om billet- og bevillingsafgift af filmforevisninger	ikke aftrykt
Bekendtgørelse nr. 53 af 5/3-1965 om godkendelse af film som danske eller side-stillede med danske.	ikke aftrykt
Bekendtgørelse nr. 110 af 31/3-1965 om lempelse i billetafgiften for visse biografer	ikke aftrykt
Bekendtgørelse nr. 92 af 17/3-1966 om offentlige film- og fjernsynsforevisninger	ikke aftrykt
Bekendtgørelse nr. 58 af 11/3-1968 om ændring af bekendtgørelse om billet- og bevillingsafgift af filmforevisninger.	ikke aftrykt

V. Radio og fjernsyn.

Lov nr. 215 af 11/6-1959 om radiospredning	side 322
Forretningsorden af 22/10-1964 for radiatorådet	side 324
Reglement af 18/12-1964 for pensionsfonden for Danmarks Radios tjenestemænd	ikke aftrykt
Lønningsreglement af 1/2-1965 for Danmarks Radio	ikke aftrykt
Bekendtgørelse nr. 98 af 17/3-1967 om radio- og fjernsynsafgift	side 327
Lov nr. 413 af 18/12-1968 om fællesantenneanlæg m. v.	side 329
Normativ af 18/12-1968 for Danmarks Radio.	ikke aftrykt

VI. Ophavsret.

Lov nr. 157 af 31/5-1961 om retten til fotografiske billeder.	side 330
Lov nr. 158 af 31/5-1961 om ophavsretten til litterære og kunstneriske værker.	side 332
Anordning nr. 272 af 21/7-1962 om arkivers, bibliotekers og museers adgang til at fremstille eksemplarer af litterære og kunstneriske værker m.v. ved fotografering	side 339
Anordning nr. 365 af 23/9-1965 om anvendelsen af lov om ophavsretten til litterære og kunstneriske værker og lov om retten til fotografiske billeder i forhold til andre lande m. v.	ikke aftrykt
Vejledning af 27/12-1967 om de synspunkter, der kan ventes lagt til grund af ministeriet for kulturelle anliggender ved afgivelsen af erklæringer i sager vedrørende det offentliges varetagelse af afdøde ophavsmænds personligt ideelle rettigheder (droit moral) m. v.	side 340

VII. Billedkunst, arkitekt- og billedkunstnerisk uddannelse.

Lov nr. 105 af 27/7-1880 om opførelse af en udstillingsbygning ved Charlottenborg slot	ikke aftrykt
Bekendtgørelse nr. 136 af 20/4-1959 af fundats for Det kgl. Akademi for de skønne Kunster.	ikke aftrykt

Lov nr. 170 af 27/5-1964 om Statens Kunstfond	side 343
Bekendtgørelse nr. 319 af 6/11-1964 om »Statens Kunstfond«	side 344
Anordning nr. 460 af 28/12-1965 for Arkitektskolen i Århus	ikke aftrykt
Anordning nr. 38 af 14/2-1968 om Akademiet for de skønne Kunster	ikke aftrykt
Bekendtgørelse nr. 43 af 26/2-1968 om fordeling af de af Statens Kunstfond indkøbte kunstværker	ikke aftrykt
Cirkulære nr. 43 af 11/3-1968 for Akademiet for de skønne Kunster	ikke aftrykt
Anordning nr. 285 af 17/7-1968 om Charlottenborgudstillingen	ikke aftrykt

VIII. Musik, orkestre.

Anordning nr. 67 af 24/2-1949 om Det kgl. danske Musikkonservatoriums formål, styrelse og virksomhed som statsinstitution	ikke aftrykt
Anordning nr. 5 af 6/1-1956 om oprettelse af et operaakademi	ikke aftrykt
Anordning nr. 395 af 28/11-1960 om ændring af anordning om Det kgl. danske Musikkonservatorium	ikke aftrykt
Lov nr. 136 af 17/5-1961 om statstilskud til orkestre uden for hovedstadsområdet	side 347
Anordning nr. 152 af 19/5-1961 om ændring i anordning om oprettelse af et operaakademi	ikke aftrykt
Bekendtgørelse nr. 382 af 27/12-1961 om statstilskud til orkestre uden for hovedstadsområdet	ikke aftrykt
Lov nr. 219 af 31/5-1963 om statens overtagelse af Det jydsk Musikkonservatorium	ikke aftrykt
Lov nr. 169 af 27/5-1964 om statstilskud til et landsdelsorkester for Sjælland	side 347
Anordning nr. 282 af 13/7-1966 for Det jydsk Musikkonservatorium	ikke aftrykt
Lov nr. 208 af 31/5-1968 om statsstøtte til musikkonservatorierne i Esbjerg, Odense og Ålborg	side 348

IX. Fredning.

Lov nr. 94 af 7/4-1936 om reservater for pattedyr og fugle	side 349
Lov nr. 595 af 13/11-1940 om stianlæg m. v. i Københavnsegnens grønne områder	ikke aftrykt
Lovbekendtgørelse nr. 194 af 16/6-1961 om naturfredning	side 351
Lov nr. 195 af 8/6-1966 om bygningsfredning	side 361
Bekendtgørelse nr. 53 af 1/3-1968 om Statens Bygningsfredningsfond	ikke aftrykt

Love m. v. som skønnes at vare af aktuel kulturpolitisk eller administrativ betydning

Lov nr. 101 af 19. April 1907 om et Tilskud af Statskassen til Opførelse af en Bygning for den Hirschsprungske Samling af danske Kunstneres Arbejder og om Samlingens Overgang til Statsejendom

§ 1. Til Opførelse af en Bygning for den Hirschsprungske Samling af danske Kunstneres Arbejder, som af Grosserer Hirschsprung og Hustru er tilbudt som Gave til Staten, kan af Statskassen anvendes et Beløb af 140.000 Kr. at udbetale i Løbet af 2 Aar under Forudsætning af, at Københavns Kommune tilskyder en Sum af 60.000 Kr. samt yder den til Bygningen fornødne Grund.

Bygningen vil være at opføre efter de af Pro-

fessor Storck udarbejdede Tegninger og Planer.

§ 2. Saa snart Bygningen er færdig, og Kunstværkerne endeligt ere anbragte i samme, overgaar den Hirschsprungske Samling med Bygning og Grund til Statsejendom som et Supplement til Statens Museum for Kunst. Det til Bygningens og Samlingens Vedligeholdelse fornødne Beløb tilligemed de øvrige Driftsudgifter udredes af Statskassen og bevilges paa de aarlige Finanslove.

Lov nr. 92 af 19. marts 1952 om statens overtagelse af Ordrupgårdsamlingen

§ 1. Undervisningsministeren bemyndiges til på statens vegne at overtage ejendommen Ordrupgaard med inventar og den dér beroende kunstsamling.

Stk. 2. Efter statens overtagelse drives samlingen som et offentligt tilgængeligt statsmuseum. De til bygningens og samlingens vedligeholdelse

fornødne beløb samt de iøvrigt nødvendige driftsudgifter udredes af statskassen og bevilges på de årlige finanslove.

§ 2. Omkostningerne ved ejendommens overtagelse, herunder bygningsudgifter, afholdes af statskassen.

Lov nr. 95 af 31. marts 1954 om tilskud af statskassen til Ny Carlsberg Glyptotek

§ 1. Til sikring af Ny Carlsberg Glyptoteks fortsatte virksomhed efter de i museets fundats (vgl. konfirmeret 21. marts 1891 og 10. juni 1938) fastsatte bestemmelser ydes af statskassen et årligt tilskud, svarende til en trediedel af institutionens årlige underskud, første gang i fi-

nansåret 1955—56, beregnet for museets regnskabsår 1. januar 1955—31. december 1955. Statens tilskud søges bevilget på de årlige finans- og tillægsbevillingslove.

Tilskuddet; er betinget af, at Københavns kommune og Ny Carlsbergfondet hver yder et

årligt tilskud med et beløb, der ligeledes svarer til en trediedel af underskuddet. Underskuddet beregnes således, at man i Glyptotekets indtægter ser bort fra sædvanlig forrentning af et beløb på 1 mill. kr., som Ny Carlsbergfondet ved nærværende lovs ikrafttræden indskyder i Glyptotekets grundfond. Ny Carlsbergfondets andel i underskuddet begrænses herefter til det beløb, hvormed trediedelen af underskuddet overstiger nævnte forrentning.

§ 2. Nærværende lov optages til revision i folketingsåret 1960-61.)*

*) Ved lov nr. 51 af 24. februar 1960 er revisionsbestemmelsen ændret til »folketingsåret 1964/65«.

Ved lov nr. 108 af 31. marts 1965 er § 2, som ændret ved lov nr. 51 af 24. februar 1960, ophevet.

Lov nr. 155 af 11. maj 1954 om et J. F. Willumsen-museum i Frederikssund

§ 1. Til tilvejebringelse af et i Frederikssund kommune beliggende, offentligt tilgængeligt museum, indeholdende dels kunstværker af maleren J. F. Willumsen — i første række kunstværker, der omfattes af et af ham udstedt gavebrev — dels en af ham i henhold til samme gavebrev skænket samling af andre kunstværker og kunstgenstande, kan der af statskassen ydes et tilskud svarende til % af de med erhvervelse af en grund med påstående bygning for museet forbundne udgifter, dog højst 400.000 kr.

§ 2. Til driften af museet som en Frederikssund kommune tilhørende institution yder staten et tilskud svarende til halvdelen af de årlige

driftsudgifter, dog højst 15.000 kr. årlig.

§ 3. Til at forestå museets ledelse og herunder at varetage såvel statens som Frederikssund kommunes interesser nedsættes en særlig bestyrelse bestående af 4 medlemmer, hvoraf Frederikssund kommune vælger 2 repræsentanter, af hvilke den ene beskikkes til formand, og undervisningsministeriet 2 repræsentanter, af hvilke den ene skal være kunstkundig. I tilfælde af stemmelighed skal formandens stemme være afgørende.

§ 4. Lov nr. 195 af 12. april 1949 om statstilskud til oprettelse og drift af et **J. F. Willumsen-museum** i København ophæves.

Lov nr. 166 af 7. juni 1958 om de kulturhistoriske lokalmuseer

§ 1. Ved kulturhistoriske lokalmuseer forstås i denne lov museer, hvis formål er inden for et afgrænset område af landet at indsamle og bevare genstande fra fortiden og gøre disse tilgængelige, således at de kan udnyttes i folkeoplysningens og videnskabens tjeneste.

Til disse museer ydes der tilskud fra staten efter de i denne lov angivne regler.

§ 2. De kulturhistoriske lokalmuseer inddeles i landsdelsmuseer og andre lokalmuseer.

Stk. 2. Anerkendelse som tilskudsberettiget lokalmuseum meddeles af undervisningsministeren efter indstilling af det i § 7 omhandlede lokalmuseumstilsyn. Anerkendelse som landsdelsmuseum kan dog kun meddeles indtil 17 større lokalmuseer, fordelt over hele landet, når disse

- 1) har en høj museumsteknisk kvalitet,
- 2) har fagligt uddannet personale og
- 3) forpligter sig til på lokalmuseumstilsynets vegne at føre tilsyn med anvendelsen af de tilskud, som staten yder andre statsunderstøttede museer inden for landsdelsområdet, samt til efter ønske fra sådanne museer at yde disse konsulenthjælp.

Stk. 3. Fra den i stk. 2 under 2) anførte betingelse kan undervisningsministeren i en overgangstid meddele dispensation i ganske særlige tilfælde.

§ 3. Lokalmuseer, der oppebærer tilskud efter denne lov, er undergivet følgende bestemmelser, for hvis nærmere gennemførelse regler fastsættes af undervisningsministeren:

- a) Museet skal være kommunalt eller selvejende eller ejes af en forening, hvis formål er museets drift,
- b) museets vedtægter skal være godkendt af lokalmuseumstilsynet efter regler fastsat af ministeren og skal indeholde bestemmelser om museets styrelse og virkeområde,
- c) i lokalmuseernes styrelser skal hjemstedets kommunalbestyrelse være repræsenteret og i landsdelsmuseernes styrelser tillige områdets tilskudsgivende amtsråd,
- d) museet skal have en rimelig museumsteknisk standard og et økonomisk grundlag, der gør det muligt at opretholde denne,
- e) museet skal være tilgængeligt for offentligheden; det skal have bestemte åbningstider flere dage om ugen; besøg af skoleelever, der foretages som led i skolernes undervisningsplaner, skal modtages uden betaling,
- f) ved ansættelse af leder samt faguddannet andet personale skal personer og lønningsforhold godkendes af lokalmuseumstilsynet, for landsdelsmuseernes vedkommende dog af undervisningsministeren; der sker ved denne bestemmelse ingen ændring i de i kommunallovgivningen indeholdte regler om fastsættelsen af lønvilkår m. v. for kommunale tjenestemænd,
- g) instrukser for museets faglige personale skal være godkendt af lokalmuseumstilsynet,
- h) museet skal efter udløbet af hvert finansår indsende beretning og regnskab til lokalmuseumstilsynet efter et af undervisningsministeren fastsat — for de kommunale museers vedkommende dog tillige af indenrigsministeriet godkendt — skema,
- i) ved ophør af et selvejende eller forenings-ejet lokalmuseum overgår, hvor ikke anden gyldig bestemmelse er truffet før denne lovs ikrafttræden, museets ejendele til kommunen eller amtet, såfremt pågældende byråd eller amtsråd vil overtage museets drift; i modsat fald bestemmer ministeren, hvorledes der skal forholdes med de pågældende ejendele.

§ 4. Statstilskud ydes dels som et årligt tilskud til et lokalmuseums drift, dels i særlige tilfælde efter ansøgning som tilskud en gang for alle til særlige formål, jfr. § 6, stk. 2.

§ 5. Det årlige driftstilskud til de enkelte lokalmuseer ydes således:

- a) Til samtlige museer ydes i forhold til de tilskudsberettigede stedlige tilskud på ind-

til 50.000 kr. 100 pct. af indtil 3.000 kr. og 50 pct. af resten.

- b) Til landsdelsmuseerne ydes der et særligt tilskud derved, at det beløb af de stedlige tilskudsberettigede tilskud, hvoraf staten yder 100 pct., forhøjes med 16.000 kr. til 19.000 kr.

Stk. 2. Statens driftstilskud beregnes på grundlag af indsendte regnskaber. Tilskudsberettigede er faste stedlige tilskud til egentlige driftsudgifter, men ikke tilskud til leje af lokaler, lejeværdi af egne lokaler, hovedstandsætninger og tekniske installationer samt til forrentning og afskrivning.

Stk. 3. Forslag til lov om revision af de i stk. 1 fastsatte satsers fremsættes af undervisningsministeren i folketingsåret 1963-64.

§ 6. Undervisningsministeren bemyndiges til ved tilbageholdelse af 2½ pct. af de i henhold til § 5, stk. 1, fastsatte tilskud at tilvejebringe et beløb til løsning af fællesopgaver for de kulturhistoriske lokalmuseer efter ministerens nærmere bestemmelse.

Stk. 2 På de årlige finanslove opføres særlige bevillinger, hvoraf der kan ydes tilskud til lokalmuseerne:

- a) et beløb til anskaffelse af museumsgenstande samt til konservering,
- b) et beløb til museumstekniske forbedringer.

§ 7. Til beregning og fordeling af statens tilskud, jfr. §§ 5 og 6, samt til at føre tilsyn med deres anvendelse oprettes statens lokalmuseums-tilsyn, bestående af 7 medlemmer, der beskikkes af undervisningsministeren, nemlig direktøren for nationalmuseet som formand samt yderligere 2 repræsentanter for nationalmuseet udpeget af direktøren, 1 repræsentant for undervisningsministeriet, 1 repræsentant for de 4 kommunale organisationer udpeget af disse i fællesskab og 2 repræsentanter for lokalmuseerne udpeget af bestyrelsen for Dansk kulturhistorisk Museumsforening blandt heldagsbeskæftigede, fagligt uddannede museumsledere.

Medlemmerne samt suppleanter for disse vælges for 4 år ad gangen sammenfaldende med den kommunale valgperiode.

De nærmere regler for tilsynets virksomhed fastsættes af undervisningsministeren.

§ 8. Denne lov har virkning fra den 1. april 1958.

Lov nr. 54 af 4. marts 1964 om ændring af lov om de kulturhistoriske lokalmuseer

§ 1.1 lov nr. 166 af 7. juni 1958 om de kulturhistoriske lokalmuseer foretages følgende ændringer:

1. § 5, *stk. 1*, affattes således:

»Det årlige driftstilskud til de enkelte lokalmuseer ydes således:

- a) Til samtlige museer ydes i forhold til de tilskudsberettigende stedlige tilskud på indtil 75.000 kr. 100 pct. af indtil 5.000 kr. og 50 pct. af resten.

- b) Til landsdelsmuseerne ydes der et særligt tilskud derved, at det beløb af de stedlige tilskudsberettigende tilskud, hvoraf staten yder 100 pct., forhøjes med 28.000 kr. til 33.000 kr.«

2. I § 5, *stk. 3*, ændres »folketingsåret 1963-64« til: »folketingsåret 1968-69«.

§ 2. Denne lov har virkning fra den 1. april 1964.

Lov nr. 118 af 15. april 1964 om statstilskud til kunstmuseer

§ 1. Til kunstmuseer, som har til formål at belyse enten hovedlinjer i fortrinsvis dansk billedkunst, eventuelt med særlig tilknytning til vedkommende egn, eller en eller flere betydende epoker af billedkunsten, kan der ydes tilskud fra staten efter reglerne i denne lov.

Stk. 2. Til kunstmuseer, der ikke er omfattet af *stk. 1*, kan der ydes tilskud ved særlig bevilling på finansloven.

§ 2. Anerkendelse som tilskudsberettiget kunstmuseum meddeles efter indstilling af det i § 7 omhandlede kunstmuseumsnævnet af ministeren for kulturelle anliggender med finansudvalgets tilslutning.

§ 3. Kunstmuseer, der oppebærer tilskud efter denne lov, er undergivet følgende bestemmelser:

- a) Museet skal være kommunalt eller selvejende eller ejes af en forening, hvis formål er museets drift, og det skal i det omfang, hvori det er foreneligt med kommunallovgivningen, administrativt og økonomisk være adskilt fra andre institutioner, medmindre ministeren gør undtagelse herfra.
- b) Museets vedtægter skal være godkendt af kunstmuseumsnævnet.
- c) I museets styrelse skal de tilskudsgivende kommunale og amtskommunale myndigheder være repræsenteret.
- d) Museet skal have en rimelig museumsmaessig standard og et økonomisk grundlag, der gør det muligt at opretholde denne.

- e) Museets samlinger skal opbevares under beskyttende forhold og holdes i forsvarlig konserveringsmæssig stand, jfr. § 4.

- f) Museet, der skal have bestemte åbningstider, skal være tilgængeligt for offentligheden, og besøg af skoleelever som led i skolernes undervisningsplaner skal modtages uden betaling.

- g) Ved ansættelse af leder og kunst- og museumskyndigt personale skal personer samt lønnings- og honorarforhold godkendes af kunstmuseumsnævnet. Der sker ved denne bestemmelse ingen ændring i reglerne om fastsættelsen af lønvilkår m. v. for kommunale tjenestemænd.

- h) Kunstmuseumsnævnet kan kræve, at der til museer uden kunstkyndigt personale knyttes en af nævnet godkendt kunstkyndig konsulent.

- i) Museet skal efter udløbet af hvert regnskabsår, der skal følge finansåret, indsende beretning og regnskab til kunstmuseumsnævnet, jfr. § 5.

- j) Ved et selvejende eller foreningsejet kunstmuseums ophør overgår, hvor ikke andet gyldigt er bestemt før denne lovs ikrafttræden, museets ejendele til kommunen eller amtskommunen, såfremt disse myndigheder vil overtage museets drift. I modsat fald bestemmer ministeren for kulturelle anliggender, hvorledes der skal forholdes med de pågældende ejendele.

§ 4. Kunstmuseerne er med hensyn til samlingernes konserveringsmæssige tilstand og forsvarlige opbevaringsforhold undergivet tilsyn af statens museum for kunst. Dette museums konserveringsanstalt står til rådighed for de af loven omfattede museer i det omfang, disse ikke selv på betryggende måde kan varetage konserveringen.

Stk. 2. De af statens museum for kunst under udøvelsen af nævnte tilsyn givne pålæg eller henstillinger kan indbringes for det i § 7 omhandlede kunstmuseumsnævn.

Stk. 3. Ministeren for kulturelle anliggender fastsætter nærmere vilkår for udførelse af de i stk. 1 nævnte konserveringsarbejder på statens museum for kunst.

§ 5. Staten yder til de enkelte museers drift og kunstindkøb et tilskud, der udgør 100 pct. af de tilskudsberettigende stedlige tilskud, dog, hvis beløbet overstiger 15.000 kr., ikke uden finansudvalgets tilslutning over 125 pct. af det tilsvarende stedlige tilskud i regnskabsåret 1962/63. Tilskudsberettigende er faste stedlige tilskud til nævnte formål bortset fra tilskud til leje af lokaler (herunder lejeværdi af egne lokaler), hovedstandsættelser og tekniske installationer samt til forrentning og afskrivning. Statens tilskud beregnes på grundlag af regnskaber, der er reviderede enten af vedkommende kommunale revision eller af en statsautoriseret revisor.

Stk. 2. Staten yder herudover til de enkelte museer et fast årligt tilskud til kunstindkøb og konservering på 10.000 kr.

§ 6. På de årlige finanslove opføres et rådighedsbeløb til løsning af fællesopgaver for kunstmuseerne samt til museumstekniske forbedringer ved de enkelte museer og til løsning af særlige opgaver ved disse. Rådighedsbeløbet fordeles af det i § 7 omhandlede kunstmuseums-

nævn, der ved fordelingen kan tage hensyn til, hvorvidt der fra anden side ydes tilskud til vedkommende formål.

§ 7. Til at administrere loven oprettes et nævn, statens kunstmuseumsnævn, bestående af direktøren for statens museum for kunst samt mindst 2 og højst 3 andre medlemmer, af hvilke 1 medlem skal repræsentere Foreningen af danske Kunstmuseer i Provinsen og 1 medlem de 4 kommunale organisationer, udpeget af disse i forening.

Stk. 2. Nævnets formand er direktøren for statens museum for kunst. Nævnets øvrige medlemmer samt suppleanter for disse og for formanden beskikkes af ministeren for kulturelle anliggender for 4 år ad gangen sammenfaldende med den kommunale valgperiode, jfr. dog § 8, stk. 2.

Stk. 3. Ved finanslov bevilges de til kunstmuseumsnævnets virksomhed fornødne midler.

Stk. 4. Nævnets afgørelser er endelige. Hvor enstemmighed ikke foreligger, kan ethvert medlem af nævnet dog forlange sagen indbragt for ministeren for kulturelle anliggender. Nævnet kan i øvrigt forelægge ethvert kunstmuseerne vedrørende spørgsmål for ministeren.

Stk. 5. Nævnets forretningsorden og de nærmere regler for nævnets virksomhed fastsættes af ministeren for kulturelle anliggender.

§ 8. Denne lov træder i kraft den 1. april 1965.

Stk. 2. Den første beskikkelsesperiode for det i § 7 omhandlede nævn er den tilbageværende del af indeværende kommunale valgperiode.

Stk. 3. Forslag om revision af loven fremsættes for folketinget i folketingsåret 1968-69.

§ 9. Loven gælder ikke for Færøerne og Grønland.

Lov nr. 171 af 27. maj 1964 om folkebiblioteker m. v.

Kapitel 1.

Formål.

§ 1. Folkebibliotekernes formål er at fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet ved at stille bøger og andet egnet materiale vederlagsfrit til rådighed.

Kapitel 2.

Lokale folkebiblioteker.

§ 2. Et folkebiblioteks virkeområde er en kommune eller et biblioteksforbund omfattende to eller flere kommuner, jfr. § 3, stk. 1-2.

Stk. 2. Folkebibliotekerne skal dog stå til rå-

dighed for enhver, der har bopæl i Danmark. Hvor særlige forhold gør sig gældende, kan biblioteksdirektøren tillade en begrænsning af denne forpligtelse.

Stk. 3. Hvor virkeområdet størrelse og karakter gør det nødvendigt, bør det tilstræbes, at biblioteket opretter filialer.

Stk. 4. Biblioteket kan i øvrigt oprette og drive afdelinger i virksomheder og institutioner inden for sit virkeområde eller træffe aftaler om biblioteksmæssigt samarbejde med sådanne.

§ 3. Enhver kommune er forpligtet til enten alene eller i fællesskab med andre kommuner at opretholde et folkebibliotek med afdelinger for såvel børn som voksne. Hvor der er indgået fuldstændigt skoleforbund mellem 2 eller flere kommuner, bør det tilstræbes, at disse i forening driver et folkebibliotek. Ledelsen af et kommunalt folkebibliotek henlægges til et af kommunalbestyrelsen nedsat udvalg. I Københavns kommune varetages ledelsen dog af magistraten.

Stk. 2. Hvor særlige forhold gør sig gældende, kan biblioteksdirektøren godkende, at kommunens forpligtelse opfyldes ved overenskomst med en anden kommune om betjening gennem dens biblioteksvæsen.

Stk. 3. Bestemmelsen i stk. 1 finder ikke anvendelse, såfremt der i kommunen findes et selvejende eller foreningsejet folkebibliotek, hvis virkeområde ved lovens ikrafttræden er én kommune, og en biblioteksforening, der yder et tilskud til biblioteket, som i forbindelse med andre private bidrag dækker mindst en tiendedel af bibliotekets samlede udgifter. Sådanne biblioteker oppebærer fra kommunen et så stort beløb, at dette i forbindelse med andre stedlige tilskud samt statens tilskud er tilstrækkeligt til opfyldelse af lovens bestemmelser. De ledes af en bestyrelse, hvori kommunen er repræsenteret med mindst 2 medlemmer af kommunalbestyrelsen udpeget af denne. Ved ophør af et selvejende eller foreningsejet biblioteks virksomhed overgår dets ejendele til kommunen.

Stk. 4. I kommuner, hvor der ved lovens ikrafttræden ikke findes et statstilskudsberettiget folkebibliotek, skal der inden 1. april 1969 etableres en biblioteksbetjening, som opfylder denne lovs bestemmelser.

§ 4. For hvert kommunalt folkebibliotek udfærdiger kommunalbestyrelsen en vedtægt, der skal indeholde oplysninger om bibliotekets virkeområde og styrelse samt for biblioteker med heltidsbeskæftiget personale bestemmelser om bogvalgets organisation, jfr. § 14, stk. 2. For

hvert selvejende bibliotek udfærdiges en vedtægt med tilsvarende indhold samt med oplysning om bibliotekets ejendomsforhold. De selvejende bibliotekers vedtægter skal godkendes af vedkommende kommunalbestyrelse og af biblioteksdirektøren.

Stk. 2. I biblioteker med heltidsbeskæftiget personale skal der desuden findes en arbejdsfordelingsplan, som stadfæstes af bibliotekets ledelse.

§ 5. Til ét folkebibliotek inden for hvert virkeområde yder staten et driftstilskud, der udgør 45 pct. af bibliotekets samlede driftsudgifter indtil 275.000 kr. og 30 pct. af driftsudgifter ud over dette beløb. For biblioteksforbund og andre former for kommunalt fællesskab om folkebiblioteksdrift, jfr. § 3, stk. 1 og 2, kommer den lavere procentsats dog kun til anvendelse i det omfang, den ville komme det, hvis tilskud beregnedes for hver kommune for sig. Driftstilskuddet udbetales i henhold til et af vedkommende kommunalbestyrelse godkendt budget i løbet af det finansår, for hvilket det er beregnet, og reguleres endeligt efter regnskabsårets udløb på grundlag af bibliotekets af kommunalbestyrelsen godkendte regnskab.

Stk. 2. Særlige statstilskud, som måtte være ydet biblioteket i ét finansår i medfør af § 18 eller med anden hjemmel, fradrages inden den endelige beregning af driftstilskuddet for samme eller nærmest følgende finansår.

Stk. 3. I de tilskudsberettigede driftsudgifter indgår foruden egentlige lejeløb udgiften til lokaler i bygninger, der ejes af vedkommende kommune eller selvejende bibliotek eller er stillet gratis til rådighed af andre, med et ansat beløb i henhold til regler, der fastsættes af ministeren for kulturelle anliggender efter indstilling fra biblioteksdirektøren og biblioteksrådet og efter forhandling med de kommunale organisationer. Udgiften til lys og varme i sådanne lokaler indgår med et af biblioteksdirektøren godkendt beløb.

Stk. 4. Af beløb anvendt til løst inventar ved nybygninger eller gennemgribende ombygninger kan der ydes et særligt statstilskud på indtil 50 pct. efter nærmere af ministeren fastsatte regler under forudsætning af, at sådanne beløb holdes uden for bibliotekets almindelige driftsbudget og regnskab, jfr. stk. 1.

§ 6. Såfremt biblioteksarbejdet udføres af en eller flere heltidsbeskæftigede personer, skal bibliotekets leder være faguddannet bibliotekar.

Stk. 2. Ved biblioteker i virkeområder med

over 5.000 indbyggere skal der inden 1. april 1969 være ansat en heltidsbeskæftiget bibliotekar samt den nødvendige medhjælp.

Stk. 3. Biblioteksdirektøren kan under særlige omstændigheder meddele en tidsbegrænset dispensation fra de i stk. 1 og 2 omhandlede bestemmelser.

§ 7. Ansættelse af ledende bibliotekar skal for biblioteker med heltidsbeskæftiget personale ske efter indhentet udtalelse fra biblioteksdirektøren.

Stk. 2. For andre bibliotekers vedkommende skal ledelsen give biblioteksdirektøren meddelelse om forestående ansættelse af biblioteksleder.

Kapitel 3.

Centralbiblioteker.

§ 8. Ministeren for kulturelle anliggender afgør efter indstilling fra biblioteksdirektøren og biblioteksrådet, hvilke biblioteker der efter denne lovs ikrafttræden kan godkendes som centralbiblioteker. Ved afgørelsen vil der være at tage hensyn til, at centralbiblioteksområdet får en passende størrelse, og at centralbiblioteket med hensyn til lokaler, bogbestand og personale er af en sådan standard, at den særlige centralbiblioteksopgave kan løses på forsvarlig måde.

§ 9. Centralbiblioteket skal støtte de lokale biblioteker i centralbiblioteksområdet, jfr. § 8, ved at udlåne eller fremskaffe bøger og andet egnet materiale, som de pågældende biblioteker ikke selv ejer, og ved at yde råd og biblioteksteknisk bistand i nødvendigt omfang. Centralbiblioteket virker tillige som lokalt folkebibliotek for sit virkeområde, jfr. § 2, stk. 1.

§ 10. For kommunale centralbibliotekers vedkommende tiltrædes det i § 3, stk. 1, omhandlede udvalg, når udvalget behandler sager, der har betydning for den biblioteksmæssige betjening af områdets kommuner, af en repræsentant for hvert af de tilskudspligtige amtsråd, udpeget af samme. Såfremt et centralbibliotek opretholdes som selvejende, jfr. § 3, stk. 3, tiltrædes bestyrelsen på tilsvarende måde af repræsentanter for det eller de tilskudspligtige amtsråd.

Stk. 2. Der nedsættes for hvert centralbibliotek et rådgivende kontaktudvalg vedrørende oplandsarbejdet bestående af:

- 1 medlem valgt af kommunalbestyrelsen.
- 1 medlem valgt af amtsrådet.
- Amtsskolekonsulenten.

Overbibliotekaren.

Oplandsbibliotekaren.

Den ledende børnebibliotekar.

3 repræsentanter for områdets biblioteker.

Såfremt centralbibliotekets virksomhed berører mere end et amt, kan det i § 3, stk. 1, omhandlede udvalg bestemme, at der i kontaktudvalget skal være mere end én amtsrådsrepræsentant og mere end én amtsskolekonsulent.

§ 11. Centralbiblioteker modtager ud over det i § 5, stk. 1, omtalte driftstilskud et særligt tilskud til centralbiblioteksvirksomheden svarende til udgifterne ved den biblioteksmæssige betjening af områdets kommuner bortset fra hjemstedskommunen i henhold til et af kommunalbestyrelsen og amtsrådet (amtsrådene) godkendt budget. Centralbibliotekstilskuddet kan højst udgøre et grundbeløb på 60.000 kr. samt 2 kr. pr. indbygger i centralbiblioteksområdet bortset fra hjemstedskommunen og kommuner med 20.000 indbyggere eller derover, begge beløb forhøjet eller nedsat med 3 pct. for hver fulde 3 points' udsving ud over 100 i det i henhold til lov nr. 83 af 16. marts 1963 beregnede reguleringspristal. Af centralbibliotekstilskuddet yder staten forlods den del, der svarer til 2 kr. pr. indbygger i købstadkommuner med under 20.000 indbyggere, bortset fra hjemstedskommunen, medens resten af tilskuddet afholdes med lige store dele af staten og vedkommende amt (amter). Centralbibliotekstilskuddet udbetales i løbet af det finansår, for hvilket det er beregnet, og reguleres endeligt efter regnskabsårets udgang på grundlag af bibliotekets af kommunalbestyrelsen og amtsrådet (amtsrådene) godkendte regnskab for oplandsvirksomheden.

Stk. 2. Det særlige tilskud til centralbiblioteket for Københavns amt fastsættes dog af amtsrådet til et efter centralbiblioteksvirksomhedens omfang passende beløb, som ikke må være lavere end det for finansåret 1964-65 budgetterede centraltilskud og amtstilskud. Heraf vidreder staten halvdelen, dog højst 125.000 kr., og amtet resten.

Stk. 3. På de årlige finanslove opføres et beløb som tilskud til de storkøbenhavnske folkebibliotekers fællesopgaver.

Stk. 4. Som støtte til Københavns kommunebibliotekers udlån til andre biblioteker ydes et årligt statstilskud på 100.000 kr., forhøjet eller nedsat med 3 pct. for hver fulde 3 points' udsving ud over 100 i det i henhold til lov nr. 83 af 16. marts 1963 beregnede reguleringspristal.

Kapitel 4.

Skolebiblioteker.

§ 12. Ved alle skoler i folkeskolen bør det tilstræbes, at der inden 1. april 1969 oprettes et skolebibliotek som led i det kommunale skolevæsen og i samarbejde med folkebiblioteket med hensyn til budget, bogvalg og biblioteksteknik.

Stk. 2. Skolebibliotekernes formål er at tjene skolens undervisning og at give alle skolens elever adgang til nyttig og udviklende læsning på en sådan måde, at der kan ydes den nødvendige vejledning ved bøgernes benyttelse. Kommunalbestyrelsen afgør, om udlån af fritidslæsningskål kunne ske gennem skolebiblioteket eller alene gennem folkebibliotekets børneafdeling.

§ 13. I skoleplanen optages der bestemmelser om de enkelte skolebibliotekers ordning og virkeområde, herunder om samarbejdet med det stedlige folkebibliotek.

§ 14. Skolekommissionen — i København skoledirektionen — nedsætter efter forhandling med folkebibliotekets ledelse et skolebiblioteksudvalg, der er rådgivende for skole- og biblioteksmyndighederne i spørgsmål vedrørende kommunens skolebiblioteker.

Stk. 2. Skolekommissionen (skoledirektionen) og folkebibliotekets ledelse nedsætter i forening et bogudvalg til at forestå valget af bøger til skolebibliotekerne og folkebibliotekets børneafdeling.

Stk. 3. Den daglige ledelse af et skolebibliotek varetages af en lærer ved den pågældende skole (skolebibliotekaren), der udpeges efter indstilling af vedkommende skoleleder.

Stk. 4. I kommuner med flere skoler kan en af skolebibliotekarerne virke som ledende skolebibliotekar og efter kommunalbestyrelsens indstilling normeres som skolebibliotekskonsulent, jfr. skoletilsynslovens § 26, stk. 3. Ved Københavns kommunale skolevæsen ansættes en skolebiblioteksinspektør, der uden at være skolebibliotekar fører tilsyn med kommunens skolebiblioteker. For andre kommuner med et skolevæsen af betydelig størrelse kan undervisningsministeren godkende en tilsvarende ordning. Stillingen som ledende skolebibliotekar (skolebibliotekskonsulent) normeres i så fald med lønning efter folkeskolens 6. lønningsklasse.

§ 15. Til skolebiblioteker i folkeskolen ydes der statstilskud efter reglerne i § 5, stk. 1-3. Ved beregningen af statstilskuddet betragtes kommunens folkebibliotek og skolebiblioteker som en

enhed. Statens tilskud til skolebibliotekers anskaffelse af klassesæt kan højst beregnes i forhold til en af undervisningsministeren efter forhandling med finansudvalget fastsat procentdel af vedkommende kommunes samlede årlige udgifter til undervisningsmidler, herunder til skolebibliotekernes bogbestand.

§ 16. For hvert centralbiblioteksområde kan der i samarbejde med centralbiblioteket med undervisningsministerens godkendelse oprettes en fælleskommunal samling indeholdende klassesæt og andet egnet biblioteksmateriale til supplerende af samlingerne i områdets skolebiblioteker.

Stk. 2. Sådanne samlinger ledes af en styrelse, om hvis sammensætning og virksomhed de nærmere regler fastsættes af undervisningsministeren.

Stk. 3. Styrelsen kan antage en daglig leder af samlingen.

Stk. 4. Udgifterne ved samlingens oprettelse og drift afholdes af de deltagende kommuner i forhold til antallet af børn ved de af ordningen omfattede skoler, medmindre andet i det enkelte tilfælde måtte være aftalt.

Stk. 5. Til de heromhandlede samlinger ydes der uafhængigt af tilskuddet til centralbiblioteket statstilskud efter reglerne i § 5 inden for et af undervisningsministeren godkendt budget.

§ 17. Nærmere regler om skolebibliotekernes, herunder de i § 16 omhandlede fælleskommunale samlingers, indretning og virksomhed fastsættes af undervisningsministeren efter forhandling med de kommunale organisationer og, for så vidt angår regler om samarbejde med folkebibliotekerne, efter forhandling med ministeren for kulturelle anliggender.

Kapitel 5.

Særlige bevillinger.

§ 18. Af de i henhold til § 5, stk. 1-3, beregnede driftstilskud til de enkelte biblioteker tilbageholdes 2½ pct. som en rådighedssum til løsning af bibliotekernes fællesopgaver. Den til folkebibliotekernes driftstilskud svarende andel heraf fordeles af ministeren for kulturelle anliggender. Den til skolebibliotekernes driftstilskud svarende andel fordeles af undervisningsministeren.

Stk. 2. På de årlige finanslove opføres følgende særlige bevillinger:

- a. Et beløb, der ydes folkebiblioteker, som efter overenskomst med forsvarsministeriet har op-

rettet udlånsfilialer på militære tjenestesteder, til indkøb af bøger og andet egnet materiale og til indbinding og katalogisering.

- b. Et beløb som særligt statstilskud til Søfartens Bibliotek.
- c. Et beløb som særligt statstilskud til Centralbiblioteket for Tuberkulosepatienter.
- d. Et beløb, hvoraf der efter biblioteksdirektørens indstilling af ministeren for kulturelle anliggender kan ydes tilskud til enkelte folkebibliotekers løsning af særlige opgaver og til løsning af folkebiblioteksmæssige opgaver, der ikke kan tilgodeses gennem nærværende lovs øvrige bestemmelser.

§ 19. På de årlige finanslove opføres et beløb svarende til 6 pct. af det i henhold til § 5, stk. 1-3, beregnede driftstilskud. Beløbet indgår i en særlig fond, der har til opgave efter nærmere af ministeren for kulturelle anliggender fastsatte regler at yde vederlag til danske forfattere m. fl., som er repræsenteret i bibliotekerne. Af dette beløb fordeles 100.000 kr. - forhøjet eller nedsat med 3 pct. for hver fulde 3 points' udsving ud over 100 i det i henhold til lov nr. 83 af 16. marts 1963 beregnede reguleringspristal — som legater til oversættere, medens den øvrige bevilning uddeles til forfattere, henholdsvis disses efterladte, som vederlag for benyttelsen af deres bøger gennem bibliotekerne.

Kapitel 6.

Bibliotekstilsynet og biblioteksrådet.

§ 20. Biblioteksdirektøren, der leder bibliotekstilsynet, beregner og fordeler statens tilskud og yder bibliotekerne råd og vejledning.

§ 21. Biblioteksrådet, for hvilket biblioteksdirektøren er formand, består i øvrigt af 16 medlemmer, nemlig:

Overbibliotekaren ved statsbiblioteket i Århus.
Rektor for Danmarks biblioteksskole.

Direktøren for bibliotekscentralen.

Skolebibliotekskonsulenten.

1 repræsentant for Den danske Købstadforening.

1 repræsentant for De samvirkende Sognerådsforeninger i Danmark.

1 repræsentant for Foreningen Bymæssige Kommuner.

1 repræsentant for Amsrådsforeningen i Danmark.

1 repræsentant for Københavns kommune.

5 repræsentanter for Danmarks Biblioteksfor-

ening, heraf 1 for hver af de fire grupper i sektion 1 (folkebibliotekssektionen).

1 repræsentant for Danmarks Skolebiblioteksforening.

1 repræsentant for centralbibliotekarerne.

Stk. 2. Rådets medlemmer beskikkes af ministeren for kulturelle anliggender, for de 12 sidstnævntes vedkommende efter indstilling fra de pågældende organisationer, centralbibliotekarernes repræsentant dog efter indstilling fra centralbibliotekarmødet. Samtlige beskikkelser sker for et tidsrum af 3 år. Skulle de bestående biblioteks- og bibliotekarorganisationer opløses, eller skulle der opstå foreninger eller institutioner, der må sidestilles med disse, afgør ministeren, hvorledes der skal forholdes ved valget af de pågældende medlemmer af biblioteksrådet.

Stk. 3. Biblioteksrådet sammenkaldes til møde, så ofte ministeren eller biblioteksdirektøren anser det for nødvendigt, dog mindst 2 gange årligt. Endvidere skal rådet indkaldes til møde, når mindst 5 medlemmer forlanger det.

Stk. 4. Det årlige budget forelægges af biblioteksdirektøren for rådet, før det indsendes til ministeren for kulturelle anliggender. De af biblioteksdirektøren i henhold til § 2, stk. 2, § 3, stk. 2, og § 6, stk. 3, truffne afgørelser kan indbringes for biblioteksrådet.

Stk. 5. Rådet skal af ministeren for kulturelle anliggender høres om sager af principiel betydning for det i denne lov omhandlede biblioteksvæsen, ligesom rådet af egen drift kan gøre indstilling til ministeren om sådanne spørgsmål.

Kapitel 7.

Slutningsbestemmelser.

§ 22. Ministeren for kulturelle anliggender udfærdiger efter indstilling fra biblioteksdirektøren og biblioteksrådet, for skolebibliotekernes vedkommende efter forhandling med undervisningsministeren, en bekendtgørelse om lovens gennemførelse. Bekendtgørelsen kan tillige indeholde nærmere bestemmelser om folkebibliotekernes indretning og virksomhed, herunder vejledende retningslinjer for lokaler, personale og bogbestand m. v. for de forskellige bibliotekstyper.

§ 23. Loven træder i kraft den 1. april 1965.

Stk. 2. I finansåret 1965-66 kan der til intet bibliotek ydes lavere statstilskud, end biblioteket ville have oppebåret i samme finansår i hen-

hold til reglerne i bekendtgørelse nr. 128 af 16. april 1959 af lov om folkebiblioteker.

Stk. 3. Lov om folkebiblioteker, jfr. bekendtgørelse nr. 128 af 1(3. april 1959, ophæves.

Stk. 4. Loven optages til revision senest i folketingssamlingen 1969-70.

§ 24. Loven gælder ikke for Færøerne og Grønland.

Lov nr. 232 af 8. juni 1966 om Danmarks Biblioteksskole

§ 1. Danmarks Biblioteksskole er statens biblioteksfaglige læreanstalt.

Stk. 2. Biblioteksskolen uddanner bibliotekarer til folkebiblioteker og meddeler biblioteks-teoretisk undervisning til bibliotekarer, biblioteksassistenter og andre grupper af medarbejdere ved videnskabelige og faglige biblioteker. Den kan afholde kurser for medarbejdere ved offentlige **arkiver**.

Stk. 3. Skolen meddeler videregående uddannelse til faguddannede bibliotekarer og andre, der er fagligt ligestillet med disse.

Stk. 4. Biblioteksskolen skal fremme forskning inden for biblioteksvæsenet.

Stk. 5. Ministeren for kulturelle anliggender fastsætter nærmere regler om viddannelsens tilrettelæggelse og varighed.

§ 2. Biblioteksskolen ledes af **en** rektor, som i forbindelse med et lærerråd og skolens **administrator** forestår skolens forvaltning.

Stk. 2. Ministeren for kulturelle anliggender fastsætter nærmere regler om skolens styrelse.

Stk. 3. De studerende ved Danmarks Biblioteksskole repræsenteres af de studerendes råd.

§ 3. Til bibliotekarer, der søger videregående faglig uddannelse, kan der ydes stipendier og refusion af eventuel udgift til vikar.

Stk. 2. Stipendier kan også ydes til andre biblioteksmedarbejdere under deltagelse i biblioteksskolens kurser.

Stk. 3. De nærmere regler om de i stk. 1 og 2 nævnte ydelser fastsættes af ministeren for kulturelle anliggender efter forhandling med finansministeren og godkendelse af **finansudvalget**.

§ 4. Loven træder i kraft den **1. juli** 1967.

Stk. 2. Lov nr. 132 af 25. maj 1956 om Danmarks Biblioteksskole ophæves.

Stk. 3. Loven optages til revision senest i folketingsåret 1971-72.

Bekendtgørelse nr. 30 af 9. februar 1968 om studie- og eksamensordning ved Danmarks Biblioteksskole, sektion I.

I henhold til § 1, stk. 5, i lov nr. 232 af 8. juni 1966 om Danmarks Biblioteksskole fastsættes følgende bestemmelser:

Kapitel 1.

Uddannelsen under sektion I.

§ 1. Uddannelsen af bibliotekarer til folkebiblioteker er tilrettelagt som et overvejende teoretisk studium af 4 års varighed. Den teoretiske **undervisning** foregår på biblioteksskolen.

Stk. 2. Den praktiske uddannelse, der strækker sig over i alt 12 **måneder**, er opdelt i en **femmåneders** praktikanttjeneste ved et folkebib-

liotek (månederne august-december, efter bestået 1. del) og en **syvmåneders bibliotekarisk** volontørtjeneste **ved** et bibliotek (månederne januar-juli, efter 2. dels 2. semester). De studerende fordeles på bibliotekerne efter rektors anvisning, idet der i anden praktikperiode så **vidt** muligt tages hensyn til specielle uddannelsesønsker.

1. del.

§ 2. 1. del af den teoretiske uddannelse strækker sig over to semestre. **Undervisningen** meddeles i form af forelæsninger og øvelser, og end-

videre indgår studiebesøg som et led i undervisningen.

§ 3. Undervisningens 1. del omfatter følgende fag:

Håndbogskundskab
Deskriptiv katalogisering
Klassifikation
Kulturformidling og bibliotekernes organisation
Litteraturhistorie
Fagorientering og -litteratur
Bibliografi
Bogvalg
Børne- og skolebiblioteksarbejde
Studie- og læseteknik.

§ 4. 1. del afsluttes med skriftlige prøver i følgende fag:

Håndbogskundskab
Deskriptiv katalogisering
Klassifikation
Kulturformidling og bibliotekernes organisation

samt to mundtlige prøver i:

Litteraturkundskab.

Den ene mundtlige prøve omfatter litteraturhistorie, den anden mundtlige prøve omfatter fagorientering og faglitteratur inden for et af de gennemgåede hovedområder.

2. del.

§ 5. 2. del af den teoretiske uddannelse strækker sig over tre semestre. Undervisningen meddeles i form af forelæsninger, øvelser og andre, friere studieformer.

§ 6. Undervisningens 2. del omfatter følgende fag:

Bibliografi
Referencearbejde og dokumentation
Katalogiseringsmetoder
Klassifikationsteori
Bibliotekslovgivning
Administration og kommunalforvaltning
Arbejdsledelse og kommunikation
Biblioteksbygninger
Bibliotekstekniske hjælpemidler
Sociologi
Psykologi
Voksenpædagogik
Litteraturhistorie
Fagencyklopædi og -litteratur
Børnelitteraturkundskab
Litteraturanskaffelse, teori og praksis

Audio-visuelle materialer
Bibliotekshistorie og organisation
Biblioteksfaglige referater
Fremmedsproglig biblioteksterminologi
Publikumsarbejde og public relations
Børne- og skolebiblioteksarbejde
Bibliotekernes specialsamlinger
Kildepublikationer og arkiver
Boghistorie
Bogfremstilling og distribution.

§ 7. 2. del afsluttes med to skriftlige prøver i: Litteraturkundskab

samt en mundtlig prøve i hvert af fagene:

Bibliografi
Fagencyklopædi og -litteratur.

Den ene skriftlige prøve omfatter litteraturhistorie, den anden skriftlige prøve omfatter fagencyklopædi og -litteratur.

Stk. 2. Prøven i bibliografi afholdes normalt efter 2. dels 2. semester, de øvrige prøver ved afslutningen af 2. del.

3. del.

§ 8. 3. del af den teoretiske uddannelse strækker sig over et semester. Den studerende vælger et linjefag som særligt studeret område, jfr. §§ 9 og 10.

§ 9. Undervisningens 3. del omfatter:

Bibliotekskundskab (bibliotekshistorie, bibliotekslovgivning og biblioteksadministration) samt repræsentative områder inden for følgende linjefag:

Biblioteksadministration
Bibliotekssociologi og kulturformidling
Børnebibliotekskundskab
Referencearbejde og dokumentation
Audio-visuelle materialer og samlinger
Bog- og bibliotekshistorie
Bibliografi
Klassifikationsteori og katalogiseringsmetoder
Litteraturkundskab.

§ 10. Under 3. del udarbejdes:

En skriftlig hovedopgave inden for linjefaget, og 3. del afsluttes med to mundtlige eksaminationer, den ene i

Bibliotekskundskab (bibliotekshistorie, bibliotekslovgivning og biblioteksadministration), den anden i Linjefaget.

Stk. 2. Valget af emnet for den skriftlige hovedopgave inden for linjefaget træffes efter aftale med den pågældende faglærer ved slutnin-

gen af 2. dels 2. semester, og besvarelsen skal i to maskinskrrevne eksemplarer være indleveret til skolen senest den 1. maj i det afsluttende semester.

Kapitel 2.

Eksaminatorer og censorer.

§ 11. Eksaminatorerne ved de mundtlige prøver udpeges af rektor blandt biblioteksskolens lærere. Ved bedømmelsen af de skriftlige prøver medvirker de pågældende faglærere.

§ 12. Censorer og censorsuppleanter beskikkes af ministeriet for kulturelle anliggender for tre år ad gangen efter indstilling fra lærerrådet. Ved bedømmelsen af samtlige skriftlige og mundtlige prøver, herunder bedømmelsen af den skriftlige hovedopgave inden for linjefaget, medvirker en censor.

Kapitel 3.

Karak tergivn ing.

§ 13. Ved bedømmelsen anvendes den i gymnasiet benyttede karakterskala analogt med reglerne for skalaens benyttelse ved studentereksamen, jfr. undervisningsministeriets bekendtgørelse af 4. februar 1963 om karakterskala, og jfr. undervisningsministeriets cirkulære af 6. februar 1963 om anvendelsen af den i bekendtgørelse af 4. februar 1963 omhandlede karakterskala.

Stk. 2. Om anvendelsen af de enkelte karakterer gælder følgende:

- 13: Gives for den usædvanlig selvstændige og udmærkede præstation.
- 11: Gives for den udmærkede og selvstændige præstation.
- 10: Gives for den udmærkede, men noget rutineprægede præstation.
- 9: Gives for den gode præstation, der ligger lidt over middel.
- 8: Gives for den middelgode præstation.
- 7: Gives for den ret jævne præstation, der ligger lidt under middel.
- 6: Gives for den noget usikre, men nogenlunde tilfredsstillende præstation.
- 5: Gives for den usikre og ikke tilfredsstillende præstation.
- 3: Gives for den meget usikre, meget mangelfulde og utilfredsstillende præstation.
- 0: Gives for den helt uantagelige præstation.

Stk. 3. Ved bedømmelsen af skriftlige prøver skal der ikke blot tages hensyn til den modenhed og de fagkundskaber, den studerende har lagt for dagen, men også til foredragets tydelighed og orden og sprogets rigtighed.

§ 14. Ved 1. del gives en karakter for hver af de fire skriftlige og to mundtlige prøver, i alt seks karakterer. Til beståelse af 1. del kræves, at summen af samtlige karakterer er mindst 33, og at summen af de to laveste karakterer plus gennemsnittet af de øvrige karakterer er mindst 13.

§ 15. Ved 2. del gives en karakter for hver af de to skriftlige og to mundtlige prøver, i alt fire karakterer. Til beståelse af 2. del kræves, at summen af disse fire karakterer er mindst 22, og at summen af de to laveste karakterer plus gennemsnittet af de to øvrige karakterer er mindst 13.

§ 16. Ved 3. del gives en karakter for den skriftlige hovedopgave inden for linjefaget og en karakter for hver af de to mundtlige eksaminationer. I beregningen af det endelige eksamensresultat indgår disse tre karakterer, samt karaktererne for de fire skriftlige prøver ved 1. del og karaktererne for de fire prøver ved 2. del, i alt elleve karakterer. Til beståelse af afgangseksamen kræves, at summen af disse elleve karakterer er mindst 61, og at summen af de to laveste karakterer plus gennemsnittet af de øvrige karakterer er mindst 13.

Stk. 2. Foruden de i stk. 1 nævnte elleve karakterer anføres i eksamensbeviset linjefagets betegnelse og den skriftlige hovedopgaves titel.

Kapitel 4.

Almene eksamensregler.

§ 17. På hvert stadium for sig kan ingen mere end to gange indstille sig til helheden af prøver ved henholdsvis 1., 2. og 3. del. Lærerrådet kan i ganske særlige tilfælde give dispensation fra denne bestemmelse. Prøverne kan kun aflægges i den normale rækkefølge.

Stk. 2. Ved en fornyet indstilling til en helhed af prøver på et givet stadium bortfalder karaktererne for tidligere prøver på samme stadium.

§ 18. I tilfælde, hvor en studerende på grund af sygdom eller af lignende grund til forfald ikke har kunnet deltage i prøver i den normale termin, lader biblioteksskolen afholde sygeeksamen.

Kapitel 5.

Praktikant- og volontørtjeneste.

§ 19. Efter bestået 1. del gør den studerende praktikanttjeneste ved et folkebibliotek i fem måneder (august-december), jfr. § 1, stk. 2.

Stk. 2. Ved praktikanttjenestens ophør afgiver bibliotekets leder en skriftlig udtalelse til

rektor om den studerendes virksomhed og evner *Cor* praktisk biblioteksarbejde. Deri studerende har adgang til efter ønske at blive gjort bekendt med denne udtalelse.

§ 20. Efter 2. dels andet semester gør den studerende bibliotekarisk volontørtjeneste ved et eller flere biblioteker i sammenlagt syv måneder (januar-juli), jfr. § 1, stk. 2. En del af volontørtjenesten kan henlægges til et videnskabeligt eller fagligt bibliotek.

Stk. 2. Den studerende er under den teoretiske uddannelse og volontørtiden støtteberettiget i henhold til § 1, stk. 1, i lov om Ungdommens Uddannelsesfond af 21. april 1965.

Stk. 3. Den studerendes virksomhed under volontørtjenesten står under tilsyn af rektor og bibliotekets leder.

Stk. 4. Ved volontørtjenestens ophør afgiver bibliotekets leder en skriftlig udtalelse til rektor om den studerendes virksomhed. En kopi af denne udtalelse tilstilles den studerende.

Stk. 5. Ved volontørtjenestens ophør afgiver den studerende til rektor en kort, skriftlig redegørelse for arbejdets forløb.

§ 21. Biblioteker, der modtager statstilskud i henhold til lov nr. 171 af 27. maj 1964 om folkebiblioteker m. v., er forpligtet til at modtage

biblioteksstuderende som praktikanter og volontører.

Stk. 2. Nærmere aftale om den praktiske uddannelse træffes ved forhandling mellem rektor og bibliotekernes ledere.

§ 22. For studerende, der i forvejen har embedseksamen eller har afsluttet anden højere uddannelse, kan lærerrådet med rektors tilslutning meddele dispensationer fra den normale studieplan. Dispensationerne skal kunne medføre en forkortelse af studietiden, især ved en afkortning af perioderne mellem de enkelte prøvers aflæggelse — herunder en afkortning af tiden for praktikant- og volontørtjeneste — hvorimod der ikke kan meddeles fritagelse for aflæggelse af delprøver og endelig eksamen.

Kapitel 6.

Ikrafttræden.

§ 23. Studerende, der har begyndt studiet i januar 1967 eller tidligere, uddannes efter det hidtil gældende reglement, jfr. undervisningsministeriets bekendtgørelse af 4. januar 1957 om reglement og undervisningsplan for Danmarks Biblioteksskole.

§ 24. Bekendtgørelsen har virkning fra og med skoleåret 1967-68.

Lov nr. 40 af 14. februar 1935 om Det kongelige Teater og om Oprettelsen af en kulturel Fond

§ 1. Det kongelige Teater drives som en Statsinstitution under Overtilsyn af Undervisningsministeren.

§ 2. Teatrets Opgave er som Landets Nationalteater uden Ensidedighed at opføre de bedste dramatiske Arbejder inden for de 3 Kunstarter: Skuespil, Opera og Ballet saavcl af ældre som af yngre, navnlig danske, Forfattere og Komponister. Dets Virksomhed omfatter baade Hovedstaden og Provinsen. Ved Drift af de til Teatret knyttede Skoler skal Teatret virke som Uddannelsesanstalt for dramatisk Kunst og dansk Talesprog.

§ 3. Teatret ledes af en Teaterchef, der udnevnes af Kongen. Teaterchefens Lønning, der ikke er forbundet med Pensionsret, fastsættes af Ministeren. Opsigelsesvarselet er $\frac{1}{2}$ Aar til Teateraarets Udgang.

Stk. 2. Der oprettes et Tilsynsraad, bestaaende af Medlemmer af Rigsdagen, saaledes at hvert af de i Folketingets Finansudvalg repræsenterede Partier udpeger et Medlem. Raadet vælger selv sin Formand. Tilsynsraadets Opgave er at følge og kontrollere Teatrets Dispositioner og Drift, baade repertoiremæssigt og økonomisk, ligesom Ansættelse i pensionsgivende Stillinger kun kan ske med Raadets Tilslutning. I Spørgsmaal af principiel Betydning for Teatrets Pensionsordning skal Raadet have Finansudvalgenes Tilslutning.

§ 4. Ved Aftale med interesserede Kommunalbestyrelser kan der træffes en Ordning, hvorefter der med kommunal Støtte aabnes Adgang til Teatret til nedsat Pris, navnlig for skole-søgende Ungdom.

§ 5. Udgifter vedrørende Teaterbygningen,

saasom Kommuneafgifter, Vedligeholdelse, Forrentning, Afskrivning og lignende, udredes af Statskassen, der desuden som hidtil udreder Tillæg til Pensioner og Understøttelser efter Lov Nr. 173 af 1. Maj 1923.

Stk. 2. Endvidere udredes af Statskassen til Driften et fast årligt Tilskud af 500.000 Kr.

Stk. 3. Tilskuddet for hvert Teateraar, der gaar fra 1. Juli til 30. Juni, opføres paa Finansloven for det Finansaar, der begynder den nærmest foregaaende 1. April, og udbetales efter nærmere Bestemmelse af Ministeren.

§ 6. Teatrets Driftsbudget for hvert Teateraar godkendes af Ministeren.

Stk. 2. Ved Udgangen af hvert Teateraar forelægges der Ministeren Beretning om og Regnskab over Teatrets Virksomhed i det forløbne Aar, derunder Regnskab for de til Teatret knyttede Fonds. Beretning og Regnskab forelægges endvidere Finansministeren og Rigsdagen.

§ 7. Der oprettes under Undervisningsministeriet en kulturel Fond, indtil videre fortrinvis til Fremme af Tonekunsten, særlig i Teatrets Tjeneste.

Stk. 2. Som Grundkapital henlægges til denne Fond Restbeløbet af den til Institutionen »Dobbeltsenen« i Henhold til Lov Nr. 44 af 14. Februar 1930 § 1 henlagte Kapital.

Stk. 3. Fondens Midler tilvejebringes i øvrigt gennem:

- a. Et Tilskud fra Statskassen paa 220.000 Kr. som svarende til Forlystelsesaften af det kongelige Teaters Forestillinger og forfaldende til Udbetaling hvert Aars 1. Juli for det løbende Finansaar.
- b. Et Tilskud fra Statsradiofonien paa 325.000 Kr. som svarende til en Forlystelsesaft af Statsradiofoniens Udsendelser og forfalden-

de til Udbetaling hvert Aars 1. Juli for det løbende Finansaar.

- c. 10 pCt. Afgift af den i § 8 omhandlede koncessionerede Virksomhed.
- d. Eventuelle Tilskud fra anden Side.

Stk. 4. Fonden bestyres af et Raad, bestaaende af Medlemmerne af det i § 3, *Stk. 2*, omhandlede Tilsynsraad samt indtil 5 andre, hvoraf 1 vælges af Finansministeren, de øvrige af Undervisningsministeren. Raadets Formand beskikkes som saadan af Undervisningsministeren, til hvem Raadet gør Indstilling om Anbringelse og Anvendelse af Fondens Midler.

Stk. 5. Beretning om Fondens Virksomhed og Status forelægges hvert Aar Finansministeren, Undervisningsministeren og Rigsdagen.

§ 8. Erhvervsmæssig eller andelsmæssig Forretningsvirksomhed, hvorved en Person, Institution eller Sammenslutning som Repræsentant for Indehaveren af Komponistretten eller som kontraktmæssig Indehaver af denne Ret afslutter Kontrakter angaaende et i Henhold til Lov Nr. 149 af 26. April 1933 § 2 1), jfr. § 14 h., beskyttet Musikværks offentlige Udførelse, er kun tilladt, naar Bevilling fra Ministeren foreligger og paa de Vilkaar, der fastsættes af denne.

Stk. 2. Kontrakter af den omhandlede Art, der er bragt i Stand i Strid med foranstaaende, er ugyldige.

Stk. 3. Forinden offentlig Udførelse af et beskyttet Musikværk finder Sted, er Musikarrangøren pligtig til over for rette vedkommende at fremlægge Bevis for Udførelsesretten.

§ 9. Ministeren bemyndiges til at træffe de nærmere Bestemmelser til Gennemførelse af denne Lov, herunder Overgangsbestemmelser med Hensyn til Reglerne i § 8.

Loven træder i Kraft den 1. Juli 1935.

Lov nr. 174 af 13. april 1938 om ændring i lov nr. 40 af 14. februar 1935 om Det kongelige Teater og om Oprettelsen af en kulturel Fond

§ 1. § 8 i Lov Nr. 40 af 14. Februar 1935 om Det kongelige Teater og om Oprettelsen af en kulturel Fond affattes saaledes:

1) Erhvervsmæssig eller andelsmæssig Forretningsvirksomhed, hvorved en Person, Institution eller Sammenslutning som Repræsentant for In-

dehaveren af Forfatterretten eller Komponistretten eller som kontraktmæssig Indehaver af denne Ret afslutter Kontrakter angaaende et i Henhold til Lov Nr. 149 af 26. April 1933 beskyttet dramatisk Værks eller Musikværks offentlige Opførelse eller Udførelse, er kun tilladt,

naar Bevilling fra Ministeren foreligger, og paa de Vilkaar, der fastsættes af denne.

²⁾ Kontrakter af den omhandlede Art, der er bragt i Stand i Strid med foranstaaende, er ugyldige.

§ 2. Denne Lov træder i Kraft den **1. Juli** 1938 og kommer til Anvendelse paa enhver offentlig Opførelse eller Udførelse af de nævnte Aandsværker, som foretages efter denne Dato.

Lov nr. 202 af 31. maj 1963 om teatre

Kapitel 1.

Teaterbevillinger.

§ 1. Offentlig opførelse af teaterforestillinger må kun ske i henhold til en af ministeren for kulturelle anliggender meddelt bevilling og på de i denne nærmere angivne vilkår.

Stk. 2. Politimesteren — i København politidirektøren — kan dog meddele tilladelse til offentlig opførelse af teaterforestillinger i almindeligt velgørende eller andet almennyttigt øjemed.

Stk. 3. Ministeren for kulturelle anliggender afgør, hvorvidt en forestilling må anses som teaterforestilling efter denne lov.

§ 2. Bevilling meddeles for en periode af indtil 5 år.

Stk. 2. Bortset fra fornyelse af en udløbet bevilling må bevilling, der giver adgang til opførelse af teaterforestillinger i et bestemt lokale, kun meddeles efter forudgående opslag og efter, at ejeren af lokalet har haft lejlighed til at udtale sig.

§ 3. Bevilling kan gives såvel til en enkeltperson som til et selskab, en institution eller en kommune.

Stk. 2. Når bevilling gives til andre end enkeltpersoner, skal teatervirksomhedens leder og den med hensyn til hans ledelse af teatret truffene aftale godkendes af ministeren for kulturelle anliggender.

§ 4. Meddelelse af bevilling til enkeltpersoner kan kun ske, når vedkommende

- 1) har fast bopæl her i landet,
- 2) er myndig,
- 3) ikke er ude af rådighed over sit bo,
- 4) skønnes at have de fornødne kunstneriske og forretningsmæssige forudsætninger for at kunne udnytte bevillingen,
- 5) skønnes at råde over den fornødne kapital til bevillingens udnyttelse.

Stk. 2. Meddelelse af bevilling til selskaber eller institutioner kan kun ske, når selskabet eller institutionen

- 1) er hjemmehørende her i landet,
- 2) skønnes at råde over den fornødne kapital til bevillingens udnyttelse.

Stk. 3. Forinden bevilling meddeles selskaber eller institutioner, skal disses vedtægter være godkendt af ministeren for kulturelle anliggender. Vedtægterne må ikke senere ændres uden ministerens godkendelse.

§ 5. Bevillingshaveren eller teatervirksomhedens leder, jfr. § 3, stk. 2, skal bære det kunstneriske ansvar for teatervirksomheden. Der må ikke ved aftaler, hvorefter virksomhedens repertoire eller engagementer skal godkendes af andre, eller på lignende måde gøres indskrænkninger i hans ret til frit og uafhængigt at træffe bestemmelse om spørgsmål vedrørende virksomhedens kunstneriske ledelse.

Stk. 2. Bevillingshaveren skal, medmindre ministeren for kulturelle anliggender tillader andet, drive virksomheden for egen regning.

Stk. 3. Bevillingshaveren må ikke, medmindre ministeren meddeler tilladelse hertil, drive teaterforlagsvirksomhed i Danmark eller være økonomisk interesseret i sådan virksomhed.

Stk. 4. Bliver bevillingshaveren forhindret i at lede virksomheden, kan ministeren for kulturelle anliggender tillade, at bevillingen bevarer, såfremt der som leder ansættes en af ministeren godkendt person og den med hensyn til ledelsen af teatret truffene aftale godkendes af ministeren. En sådan leder bærer i overensstemmelse med stk. 1 det kunstneriske ansvar for teatervirksomheden.

§ 6. Godkendelse som leder af en teatervirksomhed, jfr. § 3, stk. 2, og § 5, stk. 4, kan kun meddeles personer, der opfylder de i § 4, stk. 1, nr. 1-4, nævnte betingelser.

§ 7. Ministeren for kulturelle anliggender kan kræve, at bevillingshaveren stiller sikkerhed for lønkrav og for forfatteres, komponisters og andres krav i henhold til ophavsretslovgivningen. Bestemmelse om sikkerhedens størrelse og form, herunder om sikkerheden i det enkelte tilfælde skal stilles i form af en statsgaranti, træffes af ministeren.

§ 8. Den stillede sikkerhed kan i overensstemmelse med nedenstående regler gennem en af skifteretten foretaget tidlodning anvendes til dækning af krav af den i § 7 nævnte beskaffenhed.

Stk. 2. Begæring om udlodning fremsættes for skifteretten på det sted, hvor teatret er beliggende, eller, hvis bevillingen ikke er knyttet til et bestemt lokale, det sted, hvor bevillingshaveren har eller sidst har haft sit hjemting.

Stk. 3. Udlodning af sikkerheden foretages, når begæring herom fremsættes af en fordringshaver, der har et til dækning af sikkerheden berettiget, forfaldent krav, der ikke er sikret ved tilstrækkelig pant, og skyldneren enten er under konkurs eller ikke inden 8 dage efter af skifteretten at være opfordret hertil godtgør, at kravet er opfyldt. Opfordringen kan ske i anbefalet brev.

Stk. 4. Skifterettens beslutning om, hvorvidt begæringen skal tages til følge, sker ved kendelse.

Stk. 5. Bestemmelserne i kapitel 59 i lov om rettens pleje finder anvendelse på udlodningen med de af forholdets natur følgende lempelser. Ministeren for kulturelle anliggender kan ved bekendtgørelse fastsætte frister, inden for hvilke krav skal være anmeldt for at komme i betragtning ved udlodningen, og han kan bestemme, at lønkrav ud over et nærmere angivet beløb pr. dag kun er berettiget til dækning af den stillede sikkerhed, såfremt der er fuld dækning for de øvrige krav.

§ 9. Ministeren for kulturelle anliggender kan frigive en stillet sikkerhed, når der er forløbet 1 måned fra bevillingens udløb og der ikke for skifteretten er fremsat begæring om udlodning af sikkerheden eller begæringen er afvist.

Stk. 2. Ministeren kan tillade, at den for en udløbet bevillingsperiode stillede sikkerhed stilles som sikkerhed også for en ny bevillingsperiode, såfremt der ikke for skifteretten er fremsat begæring om udlodning af sikkerheden eller sådan begæring er afvist.

§ 10. Ministeren for kulturelle anliggender kan inden for bevillingsperioden afkræve bevil-

lingshaveren de oplysninger, der er fornødne til godtgørelse af, at bevillingshaveren fortsat råder over den fornødne kapital, samt til bedømmelse af bevillingens lovlige udnyttelse.

§ 11. Bevillingen bortfalder, dersom bevillingshaveren ophører at opfylde betingelserne i § 4, stk. 1, nr. 1-3, eller § 4, stk. 2, nr. 1.

Stk. 2. Ministeren for kulturelle anliggender kan tilbagekalde bevillingen, hvis bevillingshaveren gør sig skyldig i tilsidesættelse af lovens bestemmelser eller de i bevillingen optagne vilkår eller undlader behørigt at udnytte bevillingen, eller hvis bevillingshaveren ikke mere råder over den fornødne kapital til bevillingens udnyttelse.

Stk. 3. Godkendelsen som leder af en teatervirksomhed, jfr. § 3, stk. 2, og § 5, stk. 4, bortfalder, såfremt lederen ophører at opfylde betingelserne i § 4, stk. 1, nr. 1-3, og kan tilbagekaldes af ministeren for kulturelle anliggender, såfremt lederen gør sig skyldig i tilsidesættelse af lovens bestemmelser eller de i bevillingen optagne vilkår.

Kapitel 2.

Landsdelsscener. Kommunale teatre.

§ 12. Til teatre, som i overensstemmelse med § 13 udøver virksomhed som landsdelsscener, ydes der tilskud efter reglerne i § 14.

§ 13. Landsdelsscenerne har til opgave at søge teaterbehovet dækket i hjembyen og at bidrage til samme opgaves løsning inden for landsdelen.

Stk. 2. Landsdelsscenerne skal tilvejebringe et alsidigt repertoire og bør opføre de bedste blandt ældre og nyere dramatiske værker, således at der herved tages hensyn til værker af danske forfattere.

Stk. 3. Landsdelsscenerne skal søge deres opgaver løst ved indbyrdes samarbejde. De skal give plads for regelmæssige opera- og balletforestillinger, der gennemføres i samarbejde såvel med lokale institutioner oprettet med dette formål for øje som med by- eller landsdelsorkestrene og det kongelige teater.

§ 14. Statstilskuddet til landsdelsscenerne i Odense, Ålborg og Århus andrager halvdelen af det regnskabsmæssige underskud på den egentlige teaterdrift og $\frac{3}{4}$ af udgiften til bygningernes drift og til afdrag på lån, der er optaget mod sikkerhed i bygningerne eller til finansiering af hoveddistandsættelser og forbedringsarbejder på bygningerne og disses tekniske installationer. Statstilskuddet fastsættes på grund-

lag af teatrets af de tilskudsgivende kommuner godkendte årsregnskab.

Stk. 2. Statstilskud til andre landsdelsscener kan ydes efter tilsvarende regler. Dog kan tilskuddet, hvor dette findes naturligt begrundet i særlige stedlige forhold, ydes med større eller med mindre andele end angivet i stk 1.

Stk. 3. Det er en forudsætning for ydelse af statstilskud, at teatrets drift i forbindelse med de tilskud, der ydes i medfør af denne lov, er sikret ved støtte fra anden side, herunder ved kommunale tilskud, og ved indtægter fra teatrets almindelige virksomhed, og at teatret drives af et selskab eller en selvejende eller kommunal institution, hvis vedtægter er godkendt af vedkommende kommuner og af ministeren for kulturelle anliggender, og hvis bestyrelse er ansvarlig for de offentlige tilskuds anvendelse efter deres formål.

Stk. 4. Landsdelsscenernes behov for musik dækkes af de i henhold til lov nr. 136 af 17. maj 1961 om statstilskud til orkestre uden for hovedstadsområdet statsunderstøttede by- eller landsdelsorkestre i overensstemmelse med bestemmelserne i nævnte lovs § 1, jfr. § 2 c. Dog kan der med ministerens godkendelse i hvert enkelt tilfælde ydes landsdelsscenerne dækning af ekstraordinære udgifter til engagement af musikere til teatertjeneste, såfremt den nedenfor i § 23 omhandlede opera- og balletvirksomheds gennemførelse i særlige tilfælde i forståelse med teaterledelsen kræver en indskrænkning i by- eller landsdelsorkestrenes normale teatertjeneste.

Stk. 5. Ministeren for kulturelle anliggender bemyndiges til i regnskabsårets løb at udbetale forskud på statstilskuddet på grundlag af de af vedkommende kommuner godkendte budgetter.

§ 15. Der kan ydes støtte til kommunale teatre, der ikke er omfattet af reglerne i §§ 12-14.

Kapitel 3.

Det rejsende teater.

§ 16. Til rejsende teatre kan der til gennemførelse af de enkelte turneer ydes støtte i form af garantitilsagn, tilskud eller lån.

Stk. 2. Til større anskaffelser og modernisering af teknisk udstyr kan der ydes lån.

Stk. 3. Til større teatervirksomheder, der arbejder med årlige budgetter, kan der ydes årlige tilskud. Sådant tilskud udelukker ikke støtte efter stk. 1 og 2.

Stk. 4. Der kan ydes tilskud til et fællesorgan, der arbejder for en hensigtsmæssig tilrettelæg-

ning og gennemførelse af teatrenes turneer. De i nærværende paragraf omhandlede støtteforanstaltninger er betinget af vedkommende teaters samarbejde med nævnte fællesorgan. I fællesorganets bestyrelse skal foruden de rejsende teatre også det kongelige teater, landsdelsscenerne, de øvrige faste teatre, teaterjerne samt de i § 28, stk. 2, nævnte publikumsorganisationer være repræsenteret. Vedtægterne for fællesorganets sammensætning og virksomhed skal godkendes af ministeren for kulturelle anliggender.

Kapitel 4.

Anden teatervirksomhed.

§ 17. Der kan i særlige tilfælde ydes støtte til driften af anden teatervirksomhed end den i kapitel 2 og 3 nævnte.

Stk. 2. Ydelse af tilskud skal normalt betinges af, at modtageren forpligter sig til at tilbagebetale modtagne beløb i det omfang, senere regnskaber udviser overskud, efter at der er godskrevet bevillingshaveren et passende ledervederlag samt rente af hans i teatret anbragte kapital. Efter 5 års forløb kan tilbagebetaling dog ikke kræves.

Stk. 3. Til større anskaffelser og modernisering af teknisk udstyr kan der ydes lån.

§ 18. Til faste teatres turnerende virksomhed kan der ydes støtte efter § 16, stk. 1, jfr. stk. 4.

Kapitel 5.

Teaterbygninger.

§ 19. Til erhvervelse af teaterbygninger, som ikke ejes af bevillingshaveren, kan der mod sikkerhed i den faste ejendom ydes lån, når erhvervelsen sker til fordel for en selvejende institution, hvis vedtægter er godkendt af ministeren for kulturelle anliggender, og hvis formål er at drive bygningen bedst muligt til det pågældende teaters formål.

Stk. 2. Der kan mod sikkerhed i den faste ejendom ydes lån til udvidelse eller forbedring af teaterbygninger, der ejes af bevillingshaveren eller af en selvejende institution, herunder til erhvervelse af arealer m. v., der er nødvendige til udførelse af sådanne arbejder.

Stk. 3. Er der ydet lån efter stk. 1 og 2, vil der på ejendommen være at tinglyse en servitut, hvorefter ejendommen ikke uden tilladelse fra ministeren for kulturelle anliggender kan anvendes til andet end teaterdrift.

§ 20. Til forbedring af teaterlokaler for turnerende teatervirksomhed kan der ydes lån.

Stk. 2. Sådanne lån ydes mod sikkerhed i vedkommende laste ejendom, og det kan stilles som betingelse, at der på ejendommen tinglyses en servitut, hvorefter teaterlokalet i et nærmere angivet omfang skal stå til rådighed for turnerende teatervirksomhed på vilkår, der er godkendt af ministeren for kulturelle anliggender.

§ 21. Til indretning af nye teaterlokaler for turnerende teatervirksomhed kan der mod sikkerhed i fast ejendom ydes lån til en selvejende institution, der opfylder de i § 19, stk. 1, angivne betingelser, eller til en kommune.

§ 22. Hvis driften som teaterlokale af en bygning, der tilhører en selvejende institution, medfører et sådant samlet driftsresultat for institutionen, at det må belyngtes, at lokalets anvendelse som lokale for turnerende teatervirksomhed vil blive opgivet, kan der ydes institutionen tilskud til bygningens fortsatte anvendelse hertil.

Stk. 2. Under tilsvarende omstændigheder kan der, uanset bygningens ejerforhold, ydes lån til erhvervelse af bygningen, når den overtages enten af en selvejende institution, der som et hovedformål har at bevare bygningen som teaterlokale for den turnerende teatervirksomhed, eller af en kommune.

Kapitel 6.

Opera- og bollelvirksomhed.

§ 23. Der kan ydes tilskud til opera- og balletvirksomhed foranstaltet af institutioner eller organisationer, der har rimelig mulighed for at udøve virksomheden på kunstnerisk betryggende måde.

Kapitel 7.

Teateruddannelse.

§ 24. Der kan ydes tilskud til elevskoler for skuespillere og til skoler og kursus, der tager sigte på anden teateruddannelse under forudsætning af, at sådanne skoler og kursus' lokaler, undervisningsplan, lærerlønninger og budget er godkendt af ministeren for kulturelle anliggender.

Kapitel 8.

Skolescener.

§ 25. Til skolescenerne, hvis hovedopgave det er at virke for opførelse af teaterforestillinger for skoleungdommen, kan der ydes statstilskud.

Stk. 2. Det er en forudsætning for ydelse af statstilskud, at de pågældende scener tillige mod-

tager tilskud fra kommuner, samt at tieres vedtægter er godkendt af ministeriet for kulturelle anliggender. I skolescenernes ledelse skal såvel teaterfaglige som pædagogiske synspunkter være repræsenteret.

§ 26. Til skolescenernes forestillinger kan der gives adgang også for unge under fortsat uddannelse, ligesom der gennem skolescenerne kan gives unge adgang til særlige ungdomsforestillinger.

§ 27. Skolescenerne opretter et samarbejdsudvalg til behandling af spørgsmål af fælles interesse for scenerne.

Kapitel 9.

Særlige støtteforanstaltninger.

§ 28. Der kan ydes tilskud til billetkøbsordninger, der muliggør, at studerende ved universiteter, højere læreanstalter og teknika, seminarieelever, skoleelever i de ældre klasser, elever på ungdomsskoler og andre elever under uddannelse kan besøge teatre på billige vilkår. En sådan ordning kan tillige omfatte personer, der deltager i en af det offentlige støttet foranstaltning inden for det almindelige oplysningsarbejde, såfremt teaterbesøg kan anses for et naturligt led i en sådan foranstaltning, samt visse grupper af personel inden for forsvaret og civilforsvaret.

Stk. 2. Der kan ydes tilskud til administration af publikumsorganisationers arbejde på at skabe faste abonnementsordninger for teaterbesøg.

Stk. 3. Der kan ydes støtte til fremme af teaterinteressen, herunder til amatørscenernes virksomhed og til foranstaltninger, der i øvrigt tjener til at udbrede kendskabet til og arbejdet med den dramatiske kunst, ligesom der i særlige tilfælde kan ydes støtte til nutidig dansk dramatik. Der kan endvidere ydes støtte til det internationale teatersamarbejde.

Kapitel 10.

Teaterråd m. v.

§ 29. Teaterrådet består af mindst 7 og højst 15 medlemmer, der beskikkes af ministeren for kulturelle anliggender. Af medlemmerne skal 1 være repræsentant for landsdelsscenerne, 1 for bevillingshaverne til teatrene i hovedstadsområdet og 1 for turnèbevillingshaverne, 1 repræsentant for skuespillerne og 2 for de dramatiske forfattere, hvoraf 1 for revy- og musikdramatiske forfattere. Beskikkelse af disse medlemmer sker efter indstilling fra de organisationer, som ud-

gør den almindelige repræsentation for de pågældende faglige interesser. Blandt medlemmerne beskikker ministeren rådets formand. Samtlige beskikkelser gælder for et tidsrum af 1 år.

§ 30. Teaterrådet har til opgave i sager angående teaterforhold at rådgive og bistå myndighederne. Rådet skal følge teaterforholdene, stedse have opmærksomheden rettet på, hvad der kan fremme teatervirksomheden og op hjælpe teaterinteressen og om fornødent fremsætte hertil sigtende forslag.

Stk. 2. Ministeren for kulturelle anliggender fastsætter de nærmere regler for teaterrådets virksomhed, herunder om i hvilket omfang rådet skal bistå ved administrationen af de i loven omhandlede støtteordninger.

Stk. 3. Til bistand for teaterrådet, det i § 16, stk. 4, omtalte fællesorgan samt for de i § 28, stk. 2, nævnte publikumsorganisationer kan der

ansættes en konsulent med nøje kendskab til det rejsende teaters vilkår.

Kapitel 11.

Slutningsbestemmelser.

§ 31. Bevillinger til udgifterne i medfør af denne lov optages på de årlige bevillingslove.

§ 32. Den, der foranstalter offentlig opførelse af teaterforestillinger uden at være i besiddelse af den i henhold til denne lov fornødne bevilling eller tilladelse, straffes med bøde.

Stk. 2. For overtrædelser, der begås af aktieselskaber, andelsselskaber eller lignende, kan der pålægges selskabet som sådant bødeansvar.

§ 33. Denne lov omfatter ikke det kongelige teaters forhold.

Stk. 2. Loven, der ikke gælder for Færøerne og Grønland, vil være at optage til revision senest i folketingsåret 1968-69. Loven træder i kraft 1. august 1963.

Cirkulære nr. 21 af 28. februar 1964 om statstilskud til billetkøbsordninger og publikumsorganisationer

I henhold til lov nr. 202 af 31. maj 1963 om teatre kan der ydes statstilskud til billetkøbsordninger og publikumsorganisationer i overensstemmelse med følgende bestemmelser:

»§ 28. Der kan ydes tilskud til billetkøbsordninger, der muliggør, at studerende ved universiteter, højere læreanstalter og teknika, seminarieelever, skoleelever i de ældre klasser, elever på ungdomsskoler og andre elever under uddannelse kan besøge teatre på billige vilkår. En sådan ordning kan tillige omfatte personer, der deltager i en af det offentlige støttet foranstaltning inden for det almindelige oplysningsarbejde, såfremt teaterbesøg kan anses for et naturligt led i en sådan foranstaltning, samt visse grupper af personel inden for forsvaret og civilforsvaret.

Stk. 2. Der kan ydes tilskud til administration af publikumsorganisationers arbejde på at skabe faste abonnementsordninger for teaterbesøg.«

Både billetkøbsordninger og publikumsorganisationer har til formål at skabe faste abonnementsystemer for grupper af teaterpublikum.

Som det fremgår af de citerede lovbestemmelser retter *billetkøbsordningernes* sig på bestemt

afgrænsede persongrupper, og der kan gives tilskud til nedsættelse af teaterbilletpriserne for disse grupper.

Publikumsorganisationerne står åbne for alle, og der kan gives tilskud til dækning af disse organisationers administrationsudgifter, medens der ikke kan gives statstilskud til nedsættelse af billetpriserne.

Billetkøbsordninger.

I overensstemmelse med lovens forudsætninger og de til lovforslaget knyttede bemærkninger påregner man, at der ydes støtte fra lokal kommunal side til gennemførelse af billetkøbsordningerne.

Statstilskuddene til billetkøbsordningerne vil bestå dels i tilskud til nedsættelse af billetpriserne til de enkelte forestillinger dels i tilskud til administration af billetkøbsordningerne. For begge disse tilskudsformers vedkommende forudsættes i almindelighed en lighedeling mellem stat og kommune. Det forudsættes endvidere, at der hos det teater eller den organisation, der sælger den pågældende forestilling, opnås en rabat på 20 pct. af den ordinære billetpris.

Statstilskud til nedsættelse af billetpriserne

under billetkøbsordninger vil i overensstemmelse med disse forudsætninger kunne ydes med 20 pct. af den ordinære billetpris. Samtlige tilskud og rabatter beregnes af gennemsnitsprisen for de indkøbte billetter.

Statstilskuddet til administration af billetkøbsordninger vil udgøre 50 øre pr. administreret billet.

Kredsen af deltagere i billetkøbsordninger er begrænset til de grupper, der er angivet i teaterlovens § 28, stk. 1. I bilaget til næværende cirkulære er optaget en oversigt over de persongrupper, der falder ind herunder. Denne opgøring kan forventes suppleret, efterhånden som f. eks. nye uddannelsesområder bør inddrages.

I de områder, hvor der oprettes publikumsorganisationer, der modtager statstilskud efter § 28, stk. 2, forudsættes det, at billetkøbsordningerne i administrativ henseende henlægges under disse. Under alle omstændigheder bør billetkøbsordningerne gennem den lokale fællestillidsmand etableres i nært samarbejde med Dansk Skolescene (Nørrevoldgade 23, København K.) og — hvor dette er muligt — med Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste.

Publikumsorganisationer.

Ministeriet for kulturelle anliggender forventer, at der på initiativ af teaterorganisationer og -foreninger og andre interesserede i de kommende år over hele landet vil blive oprettet publikumsorganisationer, der vil søge statstilskud i henhold til teaterlovens § 28, stk. 2.

Det er ministeriets opfattelse, at disse publikumsorganisationer bør have den bredest mulige støtte i befolkningen, og at dette bl. a. vil kunne opnås ved, at de kommunale råd søger at fremkalde et initiativ på stedet til organisationernes oprettelse.

Der kan ventes oprettet et organ for samarbejde mellem de turnerende teatre. Det vil blive dette samarbejdsorgans opgave at virke for en hensigtsmæssig tilrettelægning og gennemførelse af teatrenes turneer.

Til orientering for de kommuner, der er interesserede i på denne måde at træde ind i arbejdet på at skabe faste teaterabonnementsordninger for det lokale teaterpublikum, skal ministeriet oplyse følgende om de retningslinjer, efter hvilke man forventer, at publikumsorganisationerne vil blive oprettet og om de forudsæt-

ninger, der skal være opfyldt for, at der kan ydes statstilskud til organisationernes administration.

1. Publikumsorganisationen skal oprettes på bred lokal basis, idet der bl. a. skal søges kontakt med alle kredse i det folkeoplysende arbejde. Publikumsorganisationen kan etableres som en udvidelse af en igangværende teaterforening eller andet eksisterende lokalt abonnementsystem.

2. Organisationen skal bestræbe sig på at skabe faste abonnementsordninger for deltagerne, omfattende mindst 3-4 forskellige forestillinger pr. sæson. Abonnenterne bør principielt søges tegnet som individuelt forpligtende abonnenter, men også kollektive abonnenter kan tegnes.

3. Abonnementstegning skal stå åben for alle uden hensyn til medlemskab af andre foreninger og organisationer, og publikumsorganisationen skal være åben for samarbejde med alle teatre, som giver forestillinger det pågældende sted.

4. Publikumsorganisationen bærer et selvstændigt økonomisk ansvar for sin virksomhed, idet den køber forestillingerne af det producerende teater til en fast pris og selv oppebærer abonnementsindtægter og indtægter ved anden form for billetsalg.

5. Publikumsorganisationen må samarbejde med de centrale organer, der med godkendelse af ministeriet for kulturelle anliggender inåtte blive oprettet på dette felt.

6. I samarbejde med de producerende teatre og de øvrige publikumsorganisationer bør man tilstræbe ensartede billetpriser i teatrene over hele landet, således at der ved fastsættelsen af den samlede pris for forestillingen tages hensyn til lokale forhold, herunder navnlig antallet af tilskuerpladser i teatersalen.

7. Abonnementstegningen bør tilrettelægges således, at et vist antal billetter til hver forestilling kan sælges i frit salg.

8. Såfremt der inden for samme område oprettes både billetkøbsordninger og en publikumsorganisation, forudsættes det, at der etableres det videst mulige samarbejde, herunder et fællesskab i administrativ henseende.

Publikumsorganisationer, der er organiseret efter de nævnte retningslinjer, kan forvente efter ansøgning at opnå statstilskud til dækning af deres administrationsudgifter. Dog vil der normalt kun kunne ydes statstilskud til en organisation i hvert lokalt område, f. eks. i hver

købstad med opland. Statstilskuddet vil blive beregnet som et fast beløb pr. administreret billet, hvilket beløb, indtil en endelig fastsættelse kan ske på grundlag af nogen tids praktiske erfaringer, foreløbigt fastsættes til 50 øre.

Statstilskuddet ydes til publikumsorganisationer, der på forhånd er godkendt af ministeriet for kulturelle anliggender på grundlag af en ansøgning med oplysning om den planlagte virksomhed og om organisationens vedtægter og økonomiske grundlag.

Statstilskud vil til enhver tid kun kunne ydes inden for den bevilling, der er til rådighed i det pågældende finansår.

For områder, i hvilke der findes faste produ-

cerende teatre, f. t. Storkøbenhavn, Odense, Ålborg og Århus, vil der blive fastsat særlige regler, der på visse punkter afviger fra ovenstående, bl. a. under hensyn til de dér allerede eksisterende abonnementssystemer.

Ministeriet for kulturelle anliggender skal henlede opmærksomheden på det værdifulde i, at arbejdet på at udbrede interessen for regelmæssige teaterbesøg nyder officiel støtte fra de kommunale myndigheder.

Ved bedømmelsen af spørgsmålet om ydelse af kommunal støtte til publikumsorganisationernes arbejde skal man atter understrege, at statstilskud ifølge loven alene kan ydes til dækning af administrationsudgifter.

Bilag.

Oversigt over persongrupper omfattet af teaterlovens bestemmelser om billetkøbsordninger.

Studerende ved universiteterne, Den polytekniske læreanstalt, Danmarks Ingeniørakademi, Den kgl. veterinær- og landbohøjskole, Danmarks farmaceutiske højskole, tandlægehøjskolerne, Det kongelige akademi for de skønne kunster, musikkonservatorierne, Danmarks lærerhøjskole, handelshøjskolerne og samtlige teknika.

Elever på samtlige seminarier, herunder børnehave-, fritidshjem- og husholdningsseminarier, den frie lærerskole på Ollerup folkehøjskole, Elbæk uddannelsesskole, de anerkendte sløjdlærerskoler, Danmarks Højskole for Legemsøvelser.

Elever i skoleklasser efter 8. skoleår.

Elever på højskoler, landbrugsskoler, husholdningsskoler, efterskoler, ungdomskostskoler og ungdomsskoler.

Elever på højere handelsskoler og handelsskoler, tekniske skoler og fagskoler, maskinmester- og maskinistiskoler, de teknologiske institutter, navigationsskoler, skipperskoler og sømandsskoler.

Elever under uddannelse til radiotelegrafist og -telefonist.

Elever under uddannelse til sygeplejerske, fy-

sioterapeut, jordemoder, apotekerassistent, lægesekretær, socialrådgiver.

Personer der modtager uddannelse eller undervisning som led i den offentlige børne- og ungdomsforsorg eller særforborg.

Deltagere i ungdomsklubber, jfr. lovbekendtgørelse af 14. juni 1960 om ungdomsskoler og altskoler m. v. § 44 og lov nr. 170 af 31. maj 1961 om børne- og ungdomsforsorgen § 55, stk. 3.

Elever på teknisk forberedelseskursus.

Elever i alderen 18-25 år på aftenskoler, aftenhøjskoler, foredragsrækker og andre aften-skoleformer, hvis emnekreds falder inden for »Kulturelle og samfundsbetonede fag«, jfr. aften- og ungdomsskolelovens §§ 3, 5, stk. 1 og stk. 2, og 26, stk. 2.

Menige og daglønnede befalingsmænd og frivilligt personel i uddannelsesstiden inden for forsvaret og civilforsvaret.

Adgang til at deltage i billetkøbsordninger står i øvrigt åben for enhver der er under en uddannelse ved offentligt anerkendte læreanstalter og fagskoler til hvilken der ydes støtte fra Ungdommens Uddannelsesfond.

Cirkulære nr. 91 af 14. maj 1964 om statstilskud til billetkøbsordninger og publikumsorganisationer i det storkøbenhavnske område.

I henhold til lov nr. 202 af 31. maj 1963 om teatre kan der ydes statstilskud til billetkøbsordninger og publikumsorganisationer i overensstemmelse med følgende bestemmelser:

»§ 28. Der kan ydes tilskud til billetkøbsordninger, der muliggør, at studerende ved universiteter, højere læreanstalter og teknika, seminarielever, skoleelever i de ældre klasser, elever

på ungdomsskoler og andre elever under uddannelse kan besøge teatre på billige vilkår. En sådan ordning kan tillige omfatte personer, der deltager i en af det offentlige støttet foranstaltning inden for det almindelige oplysningsarbejde, såfremt teaterbesøg kan anses for et naturligt led i en sådan foranstaltning, samt visse grupper af personel inden for forsvaret og civilforsvaret.

Stk. 2. Der kan ydes tilskud til administration af publikumsorganisationers arbejde på at skabe faste abonnementsordninger for teaterbesøg.«

Både billetkøbsordninger og publikumsorganisationer har til formål at skabe faste abonnementsystemer for grupper af teaterpublikum.

Som det fremgår af de citerede lovbestemmelser retter *billetkøbsordningerne* sig på bestemt afgrænsede persongrupper, og der kan gives tilskud til nedsættelse af teaterbilletterne for disse grupper.

Publikumsorganisationerne står åbne for alle, og der kan gives tilskud til dækning af disse organisationers administrationsudgifter, medens tier ikke kan gives statstilskud til nedsættelse af billetterne.

Ved det storkøbenhavniske område forstås i dette cirkulære følgende kommuner:

København, Frederiksberg, Gentofte, Ballerup-Måløv, Brøndbyerne, Dragør, Gladsaxe, Glostrup, Herlev, Herstæderne, Hvidovre, Høje Tåstrup, Ledøje-Smørum, Lyngby-Tårnbæk, Rødovre, Sengeløse, St. Magleby, Søllerød, Tårnby, I Orslunde-Ishøj, Vallensbæk, Værløse, Birkerød, Horsholm og Farum.

Inden for det storkøbenhavniske område kan der gives statstilskud såvel til billetkøbsordninger og publikumsorganisationer, der omfatter hele området, som til billetkøbsordninger og publikumsorganisationer, der omfatter en enkelt kommune, eventuelt flere kommuner i samarbejde. I det førstnævnte tilfælde ydes statstilskuddet til abonnementsordninger, der omfatter forestillinger på de faste teatre i København og Frederiksberg, i sidstnævnte tilfælde ydes tilskuddet til abonnementsordninger, der omfatter forestillinger, der gives inden for vedkommende kommune, eventuelt kommuner.

Statstilskud vil til enhver tid kun kunne ydes inden for *den* bevilling, der er til rådighed i det pågældende finansår.

Billetkøbsordninger.

I overensstemmelse med lovens forudsætninger og de til lovforslaget knyttede bemærkninger

ger påregner man, at der ydes støtte fra lokal kommunal side til gennemførelse af billetkøbsordningerne.

Statstilskuddene til billetkøbsordningerne vil bestå dels i tilskud til nedsættelse af billetterne til de enkelte forestillinger dels i tilskud til administration af billetkøbsordningerne. For begge disse tilskudsformers vedkommende forudsættes i almindelighed en lighed mellem stat og kommune. Det forudsættes endvidere, at der hos det teater eller den organisation, der sælger den pågældende forestilling opnås en rabat på 20 pct. af den ordinære billetterpris.

Statstilskud til nedsættelse af billetterne under billetkøbsordninger vil i overensstemmelse med disse forudsætninger kunne ydes med 20 pct. af den ordinære billetterpris. Samtlige tilskud og rabatter beregnes af gennemsnitsprisen for de indkøbte billetter.

Statstilskuddet til administration af billetkøbsordninger vil udgøre 50 øre pr. administreret billetter.

Kredsen af deltagere i billetkøbsordninger er begrænset til de grupper, der er angivet i teaterlovens § 28, stk. 1. I bilaget til nærværende cirkulære er optaget en oversigt over de persongrupper, der falder ind herunder. Denne opregning kan forventes suppleret, efterhånden som f. eks. nye uddannelsesområder bør inddrages.

Billetkøbsordninger for unge under 18 år vil blive etableret under ét for hele området, fortrinsvis gennem Dansk Skolescene, og der kan derfor ikke ydes statstilskud til lokale billetkøbsordninger omfattende disse grupper.

I de områder, hvor der oprettes publikumsorganisationer, der modtager statstilskud efter § 28, stk. 2, forudsættes det, at billetkøbsordningerne i administrativ henseende henlægges under disse. Man henleder opmærksomheden på det ønskelige i et samarbejde med Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste om billetkøbsordninger for forsvaret.

Publikumsorganisationer.

Ministeriet for kulturelle anliggender forventer, at der på initiativ af teaterorganisationer og -foreninger og andre interesserede i de kommende år vil blive oprettet publikumsorganisationer, der vil søge statstilskud i henhold til teaterlovens § 28, stk. 2.

Det er ministeriets opfattelse, at disse publi-

kumsorganisationer bør have den bredest mulige støtte i befolkningen, og at dette bl. a. vil kunne opnas ved, at de kommunale råd søger at fremkalde et initiativ på stedet til organisationernes oprettelse.

Der kan ventes oprettet et organ for samarbejde mellem de turnerende teatre. Det vil blive dette samarbejdsorgans opgave at virke for en hensigtsmæssig tilrettelægning og gennemførelse af teatrenes tourneur.

Til orientering for de kommuner, der er interesserede i på denne måde at træde ind i arbejdet på at skabe faste teaterabonnementsordninger for det lokale teaterpublikum, skal ministeriet oplyse følgende om de retningslinjer, efter hvilke man forventer, at publikumsorganisationerne vil blive oprettet og om de forudsætninger, der skal være opfyldt for, at der kan ydes statstilskud til organisationernes administration.

1. Publikumsorganisationen skal oprettes på bred lokal basis, idet der bl. a. skal søges kontakt med alle kredse i det folkeoplysende arbejde. Publikumsorganisationen kan etableres som en udvidelse af en igangværende teaterforening eller andet eksisterende lokalt abonnementsystem.

2. Organisationens skal bestræbe sig på at skabe faste abonnementsordninger for deltagerne, omfattende mindst 3-4 forskellige forestillinger pr. sæson. Abonnenterne bør principielt søges tegnet som individuelt forpligtende abonnenter, men også kollektive abonnenter kan tegnes.

3. Abonnementstegning skal stå åben for alle uden hensyn til medlemskab af andre foreninger og organisationer, og publikumsorganisationen skal være åben for samarbejde med alle teatre, som giver forestillinger det pågældende sted.

1. Publikumsorganisationen bærer et selvstændigt økonomisk ansvar for sin virksomhed. Den kan købe forestillingerne af det producerende teater til en fast pris og selv oppebære abonnementsindtægter og indtægter ved anden form for billetsalg.

5. Publikumsorganisationen må samarbejde med de centrale organer, der med godkendelse af ministeriet for kulturelle anliggender måtte blive oprettet på dette felt.

6. I samarbejde med de producerende teatre og de øvrige publikumsorganisationer bør man tilstræbe ensartede billetpriser i teatrene over hele landet, således at der ved fastsættelsen af den samlede pris for forestillingen tages hensyn til lokale forhold, herunder navnlig antallet af tilskuerpladser i teatersalen.

7. Abonnementstegningen bør tilrettelægges således, at et vist antal billetter til hver forestilling kan sælges i frit salg.

8. Såfremt der inden for samme område oprettes både billetkøbsordninger og en publikumsorganisation, forudsættes det, at der etableres det videst mulige samarbejde, herunder et fællesskab i administrativ henseende.

Publikumsorganisationer, der er organiseret efter de nævnte retningslinjer, kan forvente efter ansøgning at opnå statstilskud til dækning af deres administrationsudgifter. Dog vil der normalt kun kunne ydes statstilskud til en lokal publikumsorganisation i hver kommune. Statstilskuddet vil blive beregnet som et fast beløb pr. administreret billet, hvilket beløb, indtil en endelig fastsættelse kan ske på grundlag af nogen tids praktiske erfaringer, foreløbigt fastsættes til 50 øre.

Statstilskuddet ydes til publikumsorganisationer, der på forhånd er godkendt af ministeriet for kulturelle anliggender på grundlag af en ansøgning med oplysning om den planlagte virksomhed og om organisationens vedtægter og økonomiske grundlag.

Ministeriet for kulturelle anliggender skal henlede opmærksomheden på det værdifulde i, at arbejdet på at udbrede interessen for regelmæssige teaterbesøg nyder officiel støtte fra de kommunale myndigheder.

Ved bedømmelsen af spørgsmålet om ydelse af kommunal støtte til publikumsorganisationernes arbejde skal man atter understrege, at statstilskud ifølge loven alene kan ydes til dækning af administrationsudgifter.*)

*) Som bilag til cirkulæret følger en oversigt over persongrupper, omfattet af teaterlovens bestemmelser om billetkøbsordninger, identisk med det aftrykte bilag til cirkulære nr. 21 af 28. februar 1964.

Lov nr. 155 af 27. maj 1964 om film og biografer

Kapitel 1.

Biograf bevillinger.

§ 1. Offentlig forevisning af film må kun ske i henhold til bevilling på de i bevillingen nærmere angivne vilkår. Bevilling meddeles i København, Frederiksberg, købstæderne og sådanne bymæssige bebyggelser på landet, som ved den sidst afholdte almindelige folketælling havde mere end 5.000 indbyggere, af ministeren for kulturelle anliggender og i øvrigt af amtmanden.

Stk. 2. Ministeren kan bestemme, at visse kategorier af filmforevisninger kan finde sted uden bevilling, og kan fastsætte vilkårene herfor.

Stk. 3. Bevillingen gives til udnyttelse inden for et bestemt stedligt område og skal indeholde angivelse af, hvor stort et antal pladser biograflen højst må rumme.

§ 2. Bevilling meddeles for en periode af 5 år.

Stk. 2. Bortset fra fornyelse af en udløbet bevilling og overførsel af en gældende bevilling til andre lokaler inden for samme kommune må de i § 3, stk. 1, nr. 1-3 og 5, nævnte bevillinger kun meddeles efter forudgående opslag.

§ 3. Bevilling kan meddeles:

- 1) enkeltpersoner,
- 2) kommuner,
- 3) her i landet hjemmehørende selskaber for produktion af film,
- 4) statens filmcentral og
- 5) i særlige tilfælde landsorganisationer, hvis hovedformål er af folkeoplysende karakter.

Stk. 2. Når bevilling gives til en enkelt person, der er filmproducent, kan bevillingen betinges af, at bevillingshaveren opretholder en nærmeie fastsat produktion af kulturelt og kunstnerisk værdifulde film.

Stk. 3. Når bevilling gives til en kommune, skal bevillingen betinges af, at overskuddet anvendes til kulturelle formål efter godkendelse af ministeren for kulturelle anliggender.

Stk. 4. Når bevilling gives til et produktionsselskab, skal bevillingen betinges på den i stk. 2 angivne måde. Drives produktionsselskabet under aktieselskabsform, skal det optages som vilkår i bevillingen, at aktierne skal lyde på navn, og at transporter, pantsætninger og andre dispositioner over aktierne skal være noteret i selskabets bøger.

Stk. 5. Bevillinger til kommuner, produktionsselskaber, landsorganisationer eller statens filmcentral skal betinges af, at biografens leder og den med hensyn til hans ledelse af biografen truffene aftale godkendes af den myndighed, der har udfærdiget bevillingen.

Stk. 6. Ingen kan få bevilling til eller godkendelse som leder af mere end én biograf. Ministeren kan dog gøre undtagelse fra denne bestemmelse, når særlige omstændigheder taler derfor.

§ 4. Meddelelse af bevilling til enkeltpersoner kan kun ske, når vedkommende

- 1) har fast bopæl her i landet,
- 2) er myndig,
- 3) ikke er ude af rådighed over sit bo,
- 4) skønnes at være i besiddelse af de nødvendige kulturelle og forretningsmæssige forudsætninger for at kunne lede den pågældende biograf på forsvarlig måde.

Stk. 2. Godkendelse som leder af en biograf, jfr. § 3, stk. 5, og § 7, stk. 2, kan kun meddeles en person, der

- 1) opfylder betingelserne i stk. 1,
- 2) ikke er indehaver af, repræsentant for eller ansat eller kapitalinteresseret i virksomheder for produktion eller udlejning af film.

Stk. 3. Bestemmelsen i stk. 2, nr. 2, gælder ikke ledere af biografer, hvortil bevilling indehaves af statens filmcentral eller et produktionsselskab.

§ 5. Bevilling kan ikke meddeles, når der i biografen eller biografbygningen, bortset fra bevillingshaverens egen kapital, er eller agtes anbragt kapital, der direkte eller indirekte hidrer fra personer eller virksomheder, der er indehavere af, repræsentanter for eller ansatte eller kapitalinteresserede i virksomheder for produktion eller udlejning af film. Ministeren for kulturelle anliggender kan gøre undtagelse fra denne bestemmelse, når ganske særlige omstændigheder taler derfor.

Stk. 2. Bevillingshaveren eller lederen må ikke uden bevillingsmyndighedens godkendelse modtage økonomisk støtte, der direkte eller indirekte hidrer fra de i stk. 1 nævnte personer eller virksomheder, herunder usædvanlig kreditgivning eller kaution.

§ 6. Såfremt en bevilling ønskes udnyttet i lejede lokaler, må bevilling ikke meddeles, for-

end lejekontrakten er godkendt af den bevillende myndighed.

Stk. 2. Finder bevillingsmyndigheden, at lejen står i misforhold til det lejedes værdi, kan den indbringe sagen for boligretten med udlejerens som modpart.

§ 7. Bevillingshaveren (lederen) skal personligt varetage biografens ledelse og bærer ansvaret for, at biografen drives på forsvarlig måde og er tidssvarende indrettet. Det påhviler bevillingshaveren (lederen) ved valg af film at drage omsorg for, at kulturelt og kunstnerisk værdifulde film forevises. Han må ikke ved nogen aftale være forhindret i frit og uafhængigt at bestemme over biografens repertoire og øvrige ledelse.

Stk. 2. Såfremt bevillingshaveren på grund af sygdom eller anden ham utilregnelig årsag er forhindret i at lede biografen, kan den bevillende myndighed tillade, at bevillingen bevares, mod at der som leder af biografen ansættes en af den pågældende myndighed godkendt person, og at den med hensyn til ledelsen af biografen trufne aftale forelægges bevillingsmyndigheden til godkendelse.

Stk. 3. Bevillingshaveren skal drive biografen for egen regning.

§ 8. Bevillingshaveren (lederen) skal have hjemsted i eller i nærheden af den kommune, hvor biografen er beliggende. Ministeren for kulturelle anliggender kan dog under særlige forhold gøre undtagelse fra denne bestemmelse for bevillinger til biografer på landet.

§ 9. Ministeren for kulturelle anliggender kan bestemme, at en del af forevisningstiden i biograferne skal anvendes til forevisning af film, der tjener til oplysningens fremme. Ministeren afgør, om en film kan anses for at tjene til oplysningens fremme.

§ 10. Skoler og sammenslutninger, der til hovedformål har folkeoplysningens fremme, skal have adgang til uden for de tider, biografen benyttes til almindelige forestillinger, at få den overladt til forevisning af film i undervisningens og oplysningens tjeneste.

Stk. 2. For benyttelsen af lokalerne ydes der bevillingshaverne dækning for deres positive udgifter.

Stk. 3. Spørgsmålet om, hvilke skoler og sammenslutninger og hvilke film der omfattes af bestemmelsen i stk. 1, og hvilken godtgørelse der tilkommer bevillingshaverne efter bestemmelsen i stk. 2, kan indbringes for amtmanden (i København politidirektøren).

§ 11. Bevillingshaveren skal inden for en af ministeren for kulturelle anliggender fastsat frist afgive årlig indberetning til bevillingsmyndigheden om biografens drift og dens kapitalforhold. Kommuner, som har bevilling, skal endvidere afgive årlig indberetning om, på hvilken måde betingelserne for bevillingen i det forløbne år er blevet opfyldt. En sådan forpligtelse påhviler endvidere produktionsselskaber samt personer, hvis bevilling er betinget som anført i § 3, stk. 2, idet disse producenter tillige på begæring af bevillingsmyndigheden er pligtige til over for denne at aflægge regnskab vedrørende det økonomiske resultat af produktionsvirksomheden.

Stk. 2. Anmeldelse til brug ved beregningen af den i § 19 omhandlede billetafgift skal af den afgiftspligtige indgives til amtstuen inden for en af ministeren for kulturelle anliggender fastsat frist.

Stk. 3. De i stk. 1, 1. punktum, omhandlede indberetninger og de i stk. 2 omhandlede anmeldelser afgives ved udfyldelse af skemaer, som udarbejdes ved foranstaltning af ministeriet for kulturelle anliggender.

§ 12. Bevillingen bortfalder, dersom bevillingshaveren ophører med at opfylde betingelserne i § 4, stk. 1, nr. 1-3.

Stk. 2. Ministeren for kulturelle anliggender kan tilbagekalde bevillingen,

- 1) såfremt bevillingshaveren ophører med at opfylde betingelserne i § 4, stk. 1, nr. 4,
- 2) såfremt bevillingen ikke udnyttes,
- 3) såfremt der i biografen eller i biografbygningen anbringes kapital af den i § 5, stk. 1, omhandlede beskaffenhed,
- 4) såfremt bevillingshaveren modtager økonomisk støtte i strid med bestemmelsen i § 5, stk. 2,
- 5) såfremt lejekontrakten vedrørende biograflokalerne uden bevillingsmyndighedens godkendelse ændres i løbet af bevillingsperioden,
- 6) såfremt bevillingshaveren ikke overholder de i §§ 7-11 givne bestemmelser eller de i bevillingen optagne vilkår.

Stk. 3. Godkendelsen som leder bortfalder, dersom lederen ophører med at opfylde betingelserne i § 4, stk. 1, nr. 1-3.

Stk. 4. Godkendelsen som leder kan tilbagekaldes af ministeren,

- 1) såfremt lederen ophører med at opfylde betingelserne i § 4, stk. 1, nr. 4, og § 4, stk. 2,

- 2) såfremt lederen modtager økonomisk støtte i strid med bestemmelsen i § 5, stk. 2,
- 3) såfremt lederen ikke overholder de i §§ 7-11 givne bestemmelser eller de i bevillingen optagne vilkår.

Kapitel 2.

Enkepension og understøttelse.

§ 13. Såfremt en bevillingshaver, der har haft bevilling til at drive biograf i mindst 10 år, afgår ved døden og hans enke ikke kan opnå bevilling til biografen eller ved mandens død er fyldt 55 år, er hun berettiget til en pension, der uddedes af filmfonden.

Stk. 2. Enkepension udgør $\frac{1}{4}$ — hvis bevillingshaveren har drevet biograf i mindst 15 år, $\frac{1}{3}$ — af gennemsnittet af biografens overskud for de sidste 5 regnskabsår før bevillingshaverens død beregnet i overensstemmelse med reglerne i § 24 med fradrag af pålagt bevillingsafgift. Pensionen kan højst andrage 10.200 kr. årlig og andrager mindst 4.200 kr. årlig, jfr. dog stk. 5. De nævnte største- og mindstebeløb reguleres i overensstemmelse med reglerne i §§ 87-89 i lov nr. 154 af 7. juni 1958 om lønninger og pensioner m. v. til statens tjenestemænd. I øvrigt reguleres enkepensionen i overensstemmelse med sådanne forhøjelser og nedsættelser af de for statens tjenestemænd gældende lønninger, som i medfør af de nævnte bestemmelser finder sted, efter at pension er opnået.

Stk. 3. Hvis en bevillingshaver tidligere har været godkendt som leder, medregnes indtil 5 år af den tid, i hvilken han har virket som sådan, ved opgørelsen af hans anciennitet som bevillingshaver efter stk. 1 og 2.

Stk. 4. Børnepension og børnepensionstillæg ydes under tilsvarende betingelser som i stk. 1, jfr. stk. 3, fastsat og i øvrigt efter de regler, der gælder for statens tjenestemænd.

Stk. 5. Bortset fra den regulering, der finder sted i medfør af foranstående regler, efter at pension er opnået, kan den samlede årlige ydelse, der i henhold til denne paragraf kommer til udbetaling i anledning af en bevillingshavers død, ikke overstige det gennemsnitsoverskud, hvoraf enkepension beregnes.

Stk. 6. For at oppebære de således fastsatte pensioner og tillæg gælder tilsvarende vilkår som for sådanne ydelser til enker og børn efter statens tjenestemænd.

Stk. 7. Ingen kan samtidig oppebære pension i henhold til denne bestemmelse og løn eller

pension fra en stilling i staten, folkeskolen, folkekirken, Københavns kommunale skolevæsen eller en stilling, der er forbundet med adgang til pension fra en statsunderstøttet pensionskasse.

Stk. 8. Reglerne i § 67, stk. 3-9, stk. 11. 1. punktum, og stk. 12, i lov nr. 154 af 7. juni 1958 om lønninger og pensioner m. v. til statens tjenestemænd finder tilsvarende anvendelse på de i denne paragraf omhandlede ydelser.

Stk. 9. Nærmere regler om pensionsordningen udfærdiges af ministeren for kulturelle anliggender efter forhandling med finansministeren.

§ 14. Hvis en bevillingshaver, der har haft bevilling til at drive biograf i mindst 10 år, eller som har haft bevilling i mindst 5 år og tidligere i mindst 5 år har været godkendt som leder, må opgive sin bevilling, fordi lejemålet til biografen mod hans ønske bringes til ophør, kan ministeren for kulturelle anliggender med tilslutning fra finansudvalget tillægge den pågældende en efter principperne i § 13 fastsat understøttelse. Understøttelse vil endvidere efter bevillingshaverens død ligeledes med tilslutning fra finansudvalget kunne tillægges hans enke.

Kapitel 3.

Filmudlejning.

§ 15. Virksomhed som filmudlejer kan kun udøves af personer, der opfylder de i § 4, stk. 1. nr. 1-3, nævnte betingelser.

Stk. 2. I ansvarlige interessentskaber og kommanditselskaber skal hver enkelt ansvarlig deltager opfylde disse betingelser. I aktieselskaber, kommanditaktieselskaber og andre selskaber med begrænset ansvar skal betingelserne opfyldes af direktørerne og flertallet af bestyrelsesmedlemmerne, i kommanditaktieselskaber tillige af de ansvarlige deltagere.

Stk. 3. Udenlandske aktieselskaber og kommanditaktieselskaber kan kun drive virksomhed ved filmudlejning her i landet, såfremt selskabet har indregistreret filial i aktieselskabsregisteret. Det kræves endvidere for disse selskaber og andre udenlandske selskaber med begrænset ansvar, at filialbestyreren opfylder de i stk. 1 angivne betingelser.

Stk. 4. Ministeren for kulturelle anliggender kan gøre undtagelse fra de i stk. 2 og 3 nævnte betingelser.

§ 16. Udlejning af en enkelt film må ikke fra udlejerens side betinges af, at der skal aftages flere film.

Kapitel 4.

Filmfonden.

§ 17. Til fremme af filmkunsten i Danmark oprettes en filmfond.

Stk. 2. I filmfonden indgår dels den i § 19 omhandlede billetafgift, jfr. dog § 21, dels den i § 24 omhandlede bevillingsafgift.

§ 18. Af filmfondens midler afholdes de i §§ 13 og 14 omhandlede pensioner og understøttelser, de med fondens administration, driften af statens filmcentral og statens filmmuseum samt filmrådets og biografrådets virksomhed forbundne udgifter. Endvidere overføres hvert år til ministeriet for kulturelle anliggender og undervisningsministeriet henholdsvis 150.000 kr. og 50.000 kr. som rådighedsbeløb til fremme af alene kulturelle og videnskabelige formål.

Stk. 2. Herudover anvendes fondens midler efter bestemmelse af fondens bestyrelse til følgende formål:

- 1) Uddannelse på filmkunstneriske og filmtekniske områder.
- 2) Produktion af kortfilm.
- 3) Ydelse af kvalitetsbidrag til danske film.
- 4) Ydelse af garanti for lån til produktion af danske film.
- 5) Ydelse af støtte til udarbejdelse af filmmanuskripter.
- 6) Præmiering af filmudlejere, der har ydet en særlig indsats ved indførsel af værdifulde børnefilm, eller som ved deres virksomhed på anden måde har bidraget til en styrkelse af de danske biografers repertoire.
- 7) Ydelse af lån til bevillingshavere til fornyelse eller modernisering af biografers inventar og tekniske udstyr.
- 8) Ydelse af stipendier til filmkunstnere og filmteknikere.
- 9) Ydelse af støtte til danske films deltagelse ved udenlandske filmfestivaler.

Stk. 3. Bestyrelsen bestemmer hvert år, hvorledes det til bidrag i medfør af stk. 2, nr. 3, afsatte beløb skal fordeles på henholdsvis spillefilm og kortfilm. Uddelingen sker i øvrigt i overensstemmelse med en af filmrådet herom afgiven erklæring.

Stk. 4. Garantier i henhold til stk. 2, nr. 4, kan kun ydes for lån til produktion af film, som ifølge en af filmrådet foretagen vurdering må antages at kunne komme i betragtning ved ydelse af kvalitetsbidrag.

Stk. 5. Ministeren for kulturelle anliggender kan i særlige tilfælde godkende, at der af fon-

dens midler ydes støtte til andre formål end de i stk. 1 og 2 omhandlede til gavn for dansk film.

Stk. 6. Filmfonden ledes af en bestyrelse på 8 medlemmer, der beskikkes af ministeren for kulturelle anliggender. Af bestyrelsens medlemmer skal 4 repræsentere det offentlige interesser. Af de øvrige medlemmer udpeges 1 som repræsentant, for bevillingshaverne, 1 som repræsentant for filmproducenterne, 1 som repræsentant for filminstruktørerne og 1 som repræsentant for filmudlejerne. For hvert medlem beskikkes en suppleant. Beskikkelse af de sidstnævnte 4 medlemmer og af suppleanterne for disse sker efter indstilling fra de organisationer, som udgør den almindelige repræsentation for de pågældende faglige interesser. Blandt de medlemmer, som repræsenterer det offentlige interesser, beskikker ministeren en formand og en næstformand. Samtlige beskikkelser gælder for et tidsrum af 4 år.

Stk. 7. Ministeren for kulturelle anliggender fastsætter efter indstilling fra filmfondens bestyrelse de nærmere regler for fondens virksomhed.

Stk. 8. Fondens budget optages på de årlige finanslove.

Kapitel 5.

Billetafgift og bevillingsafgift.

§ 19. Af entréindtægten ved offentlige filmforevisninger svares af den, der afholder eller lader afholde forevisningen, en afgift på 15 pct. i det følgende benævnt billetafgiften.

Stk. 2. Filmforevisning, som er knyttet til et foredrag, og som kun tjener til underbygning og illustration af dette, er afgiftsfri.

Stk. 3. Ministeren for kulturelle anliggender kan fritage filmforevisninger, der er ledsaget af foredrag, for afgift og fastsætte de nærmere vilkår for afgiftsfritagelsen.

§ 20. Billetafgiften beregnes af de samlede beløb, der er indgået som entréindtægt for den pågældende filmforevisning. Erlægges der af publikum et særligt beløb til dækning af afgiften, betragtes dette beløb som en del af entréindtægten.

Stk. 2. Såfremt der ud over den egentlige entréindtægt erlægges særligt vederlag for adgang til visse pladser, betragtes dette særlige vederlag som entréindtægt.

Stk. 3. Tvungent garderobevederlag betragtes som entréindtægt. Såfremt der i tilknytning til en filmforevisning stilles garderobeplads med betjening til rådighed, kan ministeren for kulturelle anliggender dog bestemme, at vederlaget

eller en del af dette ikke skal henregnes til entréindtægten.

Stk. 4. Tvungent vederlag for program og for andre særlige ydelser betragtes ligeledes som entréindtægt. Det samme gælder vederlag for forudbestilling af billet, dog at vederlag for bestilling pr. telefon ikke betragtes som entréindtægt, når vederlaget for en bestilling ikke overstiger 25 øre uanset antallet af bestilte billetter.

Stk. 5. Hvis medlemskab af en forening giver adgang til en afgiftspligtig filmforevisning uden betaling af entré eller til nedsat entré, kan ministeren for kulturelle anliggender, når omstændighederne taler derfor, bestemme, at medlemsbidraget helt eller delvis skal betragtes som entréindtægt.

Stk. 6. Hvor der i andre tilfælde tilstedes adgang til en filmforevisning uden betaling af entré og der på anden måde er erlagt vederlag for adgangen til forevisningen, skal dette vederlag betragtes som entréindtægt.

§ 21. Såfremt der ved en filmforevisning alene forevises danske film — dog bortset fra reklamefilm, ugerevyer, forfilm og lignende, som udgør en uvæsentlig del af forevisningens samlede program — tilfalder billetafgiften indehaveren af producentrettighederne til de pågældende danske film.

Stk. 2. Forevises ved samme filmforevisning flere danske film med forskellige indehavere af producentrettighederne, skal billetafgiften i mangel af anden aftale mellem de berettigede fordeles mellem dem i forhold til filmenes længde.

§ 22. Hvor overskuddet af en filmforevisning skal anvendes i velgørende eller andet almennyttigt øjemed, kan ministeren for kulturelle anliggender tillade, at billetafgift kun beregnes af udgifterne. Har en sådan forevisning givet underskud, bortfalder afgiften.

Stk. 2. Filmforevisninger, hvortil der efter aftale med skoler kun er adgang for skoleelever med fornødent læreropsyn, kan af ministeren for kulturelle anliggender fritages for billetafgift.

Stk. 5. Forevisning af udenlandske film, som af ministeren for kulturelle anliggender eller den, han bemyndiger hertil, er godkendt som særligt egnede for børn under 12 år, er fritaget for billetafgift.

Stk. 4. Vises der ved en filmforevisning såvel film, der er fritaget for billetafgift, som afgiftspligtige film, nedsættes afgiften med et beløb

beregnet efter forholdet mellem længden af de afgiftspligtige og de afgiftsfritagne film.

§ 23. Såfremt entréindtægten ved filmforevisninger i en biograf i et finansår ikke har overstegt 120.000 kr., kan ministeren for kulturelle anliggender efter derom fastsatte nærmere regler af filmfondens midler tilstå delvis tilbagebetaling af den for det pågældende finansår erlagte billetafgift.

§ 24. Bevillingsafgift svares af biografer, hvis årlige overskud overstiger 40.000 kr.

Stk. 2. Afgiften andrager 15 pct. af overskuddet fra 40.000 kr. til 50.000 kr., 30 pct. af overskuddet fra 50.000 kr. til 60.000 kr. og 60 pct. af resten. Ved beregningen afrundes overskuddet nedad til det nærmeste med 100 delelige beløb.

Stk. 3. Ved det årlige overskud forstås nettoindtægten ved biograf virksomheden opgjort således, at den udviser virksomhedens sande driftsresultat, jfr. dog herved stk. 1. Ved opgørelsen skal medregnes samtlige indtægter, der direkte eller indirekte er afledt af biografbevillingen med fradrag af de herpå faldende udgifter, således at der i de tilfælde, hvor biografen drives i egen ejendom, som en driftsudgift fratrækkes anslået lejeværdi af biograf lokalerne. Afskrivning på maskiner og inventar foretages i forhold til anskaffelsessummen med lige store årlige beløb. Når maskiner eller inventar er fuldt afskrevet, kan ministeren for kulturelle anliggender tillade, at der foretages henlæggelser til genanskaffelser efter nærmere af ministeren fastsatte retningslinjer. Yderligere kan der som en driftsudgift fratrækkes 6 pct. af den af bevillingshaveren i selve biografen til enhver tid bragte kapital. Bevillingsafgift kan ikke bringes til fradrag ved opgørelsen af overskuddet.

Stk. 4. Ved opgørelsen af overskuddet vil der kunne bortses fra indtægter ved udlejning af biografen til teaterforestillinger og til filmforevisninger, til hvilke der alene er adgang for medlemmer af skolescener, jfr. kapitel 8 i lov om teatre, eller for medlemmer af børnefilmklubber, som er godkendt af en af ministeren dertil autoriseret sammenslutning.

Stk. 5. Såfremt ministeren ikke mener at kunne lægge bevillingshaverens regnskab til grund for overskuddets beregning, skal spørgsmålet om dettes udregning efter begæring af bevillingshaveren forelægges for et udvalg bestående af 3 medlemmer, valgt henholdsvis af ministeren, bevillingshaveren og præsidenten for so- og handelsretten i København. Sidstnævnte medlem er

udvalgets formand. Udvalget har den endelige administrative afgørelse af spørgsmålet.

Stk. 6. Statens filmcentral er fritaget for at svare bevillingsafgift. Det samme gælder produktionselskaber eller personer, hvis bevilling er betinget som anført i § 3, stk. 2, såfremt den forpligtelse, der påhviler disse bevillingshavere til at opretholde en nærmere angiven produktion af kulturelt og kunstnerisk værdifulde film, er opfyldt.

§ 25. Billet- og bevillingsafgift, der tilkommer filmfonden, opkræves gennem amtstuerne.

Stk. 2. Såfremt billet- og bevillingsafgift ikke betales rettidigt, svares rente med 6 pct. årlig af det skyldige beløb, dog mindst med 10 kr.

Stk. 3. Skyldig billet- eller bevillingsafgift, der tilkommer filmfonden, kan om fornødent indrives ved udpantning.

Stk. 4. Ministeren for kulturelle anliggender fastsætter de nærmere regler for billet- og bevillingsafgiftens betaling.

§ 26. Ministeren for kulturelle anliggender kan fastsætte tilsyns- og kontrolbestemmelser, derunder at autoriserede billetter skal benyttes. Ministeren fastsætter de nærmere bestemmelser om varetagelsen af tilsynet.

Stk. 2. Filmudlejere, der udlejer film til offentlig forevisning, skal på begæring meddele de oplysninger, der er nødvendige for varetagelsen af tilsynet og kontrollen med offentlige filmforevisninger.

Kapitel 6.

Filmråd og biograf råd.

§ 27. Der oprettes et filmråd og et biograf-råd. Filmrådet har til opgave at bistå myndighederne og filmfondens bestyrelse i sager om kunstnerisk vurdering af film og filmmanuskripter. Biografrådet er rådgivende i sager om biograf-forhold.

Stk. 2. Ministeren for kulturelle anliggender fastsætter efter indstilling fra filmrådet og biografrådet de nærmere regler for rådernes virksomhed.

Stk. 3. Til drøftelse af film- og biograf forholdene her i landet afholder ministeren for kulturelle anliggender årlige møder med filmfondens bestyrelse, filmrådet, biografrådet og repræsentanter for kredse, der har interesse for disses arbejde.

§ 28. Filmrådet består af 7 medlemmer, der beskikkes af ministeren for kulturelle anliggender. For hvert medlem udpeges en suppleant. Af medlemmerne udpeges 1 som repræsentant

for forfatterne, 1 som repræsentant for komponisterne, 1 som repræsentant for filminstruktørerne, 1 som repræsentant for filmfotograferne og 1 som repræsentant for skuespillerne. Beskikkelse af disse medlemmer og af suppleanter for disse sker efter indstilling fra de organisationer, som udgør den almindelige repræsentation for de pågældende faglige interesser. Blandt medlemmerne beskikker ministeren rådets formand. Samtlige beskikkelser gælder for et tidsrum af 4 år.

§ 29. Biografrådet består af 9 medlemmer, der beskikkes af ministeren for kulturelle anliggender. Af medlemmerne udpeges 2 som repræsentanter for bevillingshavere, 1 som repræsentant for filmproducenterne og 1 som repræsentant for filmudlejerne. For hvert af disse medlemmer udpeges en suppleant. Beskikkelse af disse medlemmer og af suppleanter for disse sker efter indstilling fra de organisationer, som udgør den almindelige repræsentation for de pågældende faglige interesser. Endvidere udpeges 1 medlem som repræsentant for folkeskolen efter indstilling fra undervisningsministeren og 2 medlemmer som repræsentanter for det folkeoplysende arbejde efter indstilling henholdsvis fra Dansk Folkeoplysnings Samråd og Dansk Ungdoms Fællesråd. Blandt medlemmerne beskikker ministeren rådets formand. Samtlige beskikkelser gælder for et tidsrum af 4 år.

Kapitel 7.

Filmcentralen og filmmuseet.

§ 30. Statens filmcentral har til opgave at fremskaffe og distribuere skolefilm og film, der tjener til oplysningens fremme. Endvidere skal filmcentralen ved indkøb og distribution af kulturelt og kunstnerisk værdifulde film og på anden måde bidrage til udvikling af filmkulturen her i landet.

§ 31. Statens filmmuseum har til opgave at sikre bevarelsen af film, filmbilleder og andet materiale vedrørende film, at indsamle og udlåne filmlitteratur og at udbrede kendskabet til filmens historie, bl. a. ved forevisning af film.

§ 32. Af enhver dansk film, som forevises offentligt, skal producenten på begæring af statens filmmuseum aflevere en ubrugt kopi samt et fuldstændigt sæt af de til reklamebrug fremstillede billeder fra filmen mod godtgørelse af udgifterne ved fremstillingen af kopi og billeder.

Stk. 2. Negativer til danske film, der har væ-

ret forevist offentligt, må ikke tilintetgøres, forinden de vederlagsfrit har været tilbudt museet og dette har erklæret ikke at ville overtage dem.

Stk. 3. De omhandlede kopier, billeder og negativer må ikke udnyttes forretningsmæssigt af museet.

Stk. 4. Ministeren for kulturelle anliggender fastsætter de nærmere bestemmelser vedrørende afleveringspligten.

Kapitel 8.

Forskellige bestemmelser.

§ 33. Ved danske film forstås i denne lov film, som er optaget for her i landet bosatte danske statsborgeres eller for danske selskabers eller institutioners regning for udelukkende dansk kapital og med overvejende dansk kunstnerisk og teknisk personale. Den endelige administrative afgørelse af, om en film er dansk, træffes af ministeren for kulturelle anliggender eller den, som han bemyndiger til at træffe afgørelse herom.

Stk. 2. Efter nærmere bestemmelser fastsat af ministeren for kulturelle anliggender kan med danske film sidestilles film, der er optaget ved et økonomisk og kunstnerisk samarbejde mellem på den ene side filmproducenter, der er her i landet bosatte danske statsborgere, eller danske selskaber og institutioner og på den anden side udenlandske filmproducenter.

§ 34. Overtrædelse af §§ 1, 11, 15, 16, 26 og 32, stk. 1 og 2, straffes med bøde.

Stk. 2. I de forskrifter, der udfærdiges af ministeren for kulturelle anliggender i medfør af loven, kan fastsættes straf af bøde for overtrædelse af bestemmelser i forskrifterne.

Stk. 3. For overtrædelser, der begås af aktieselskaber, andelsselskaber eller lignende, kan der pålægges selskabet som sådant bødeansvar.

§ 35. Loven træder i kraft den 1. januar 1965.

Stk. 2. Lov nr. 117 af 13. april 1938 om biografteatervæsenets ordning som ændret ved lov

nr. 225 af 31. maj 1963 ophæves, dog med undtagelse af lovens §§ 20-23.

Stk. 3. Den i § 24 fastsatte afgift svares første gang af biografernes overskud for tiden fra den 1. januar 1964, medens der af overskuddet for den forudgående tid svares afgift efter de hidtil gældende regler om filmfondsafgift. Såfremt kalenderåret ikke benyttes som regnskabsår, svares for regnskabsåret 1963-64 afgift i henhold til nærværende lov med et forholdsmæssigt beløb svarende til tiden fra den 1. januar 1964, medens der for den forudgående tid svares forholdsmæssig afgift i henhold til de hidtil gældende regler.

§ 36. Såfremt bevilling før lovens ikrafttræden er meddelt et selskab eller en institution, der ikke vil kunne opnå bevilling efter loven, forbliver bevillingen i kraft og kan fornyes ved bevillingsperiodens udløb, hvis de forudsætninger, hvorunder bevillingen er givet, fortsat er til stede. Fornyelsen sker på vilkår, at der som leder af biografen ansættes en af bevillingsmyndigheden godkendt person og den med hensyn til hans ledelse af biografen truffene aftale godkendes af bevillingsmyndigheden.

Stk. 2. Når særlige omstændigheder taler derfor, kan ministeren for kulturelle anliggender tillade, at en i stk. 1 omhandlet bevilling overføres til andre lokaler inden for vedkommende kommune.

§ 37. Bestemmelserne i § 23, stk. 2, § 24, stk. 3 og 4, og § 25 i lov nr. 105 af 31. marts 1933 om biografteatervæsenets ordning får også efter lovens ikrafttræden anvendelse på de dér nævnte bevillinger, dog således at de bevillingshaverne i henhold til disse bestemmelser pålagte ydelser efter lovens ikrafttræden udredes af filmfonden, og at ydelserne, for så vidt de er tillagt institutioner, bortfalder 5 år efter lovens ikrafttræden.

§ 38. Loven, der ikke gælder for Færøerne og Grønland, vil være at optage til revision senest i folketingsåret 1970-71.

Lov nr. 215 af 11. juni 1959 om radiospredning

§ 1. Danmarks radio er en selvstændig offentlig institution, der har eneret på radiospredning, omfattende såvel radiofoni som fjernsyn.

§ 2. Ministeren for offentlige arbejder bemyn-

diges til, efter aftale med undervisningsministeren, at oprette og drive de for Danmarks radio fornødne radiofoni- og fjernsynsstationer samt til forskudsvis at afholde de hermed forbundne

udgifter. De i så henseende nødvendige beløb bevilges på de årlige finanslove.

§ 3. De til Danmarks radios virksomhed fornødne midler tilvejebringes gennem årlige afgifter for benyttelse af radio- og fjernsynsmødtagere.

Stk. 2. Afgifterne fastsættes efter indstilling fra radiatorådet af undervisningsministeren med tilslutning fra finansudvalget.

Stk. 3. Afgifterne skal have en sådan størrelse, at der derved bliver dækning for alle Danmarks radios udgifter samt for forrentning og afskrivning af statskassens udlæg i henhold til § 2.

Stk. 4. Afgifterne samles i en fond, der benævnes radiospredningsfonden, og som vil være at anvende udelukkende til radiospredningens formål.

§ 4. Undervisningsministeren nedsætter et radiatoråd.

Stk. 2. Radiorådet sammensættes på følgende måde:

- a. To medlemmer udpeges direkte af undervisningsministeren.
- b. Et medlem, der skal være radioteknisk kyndig, udpeges af ministeren for offentlige arbejder.
- c. 10 medlemmer udpeges af folketinget som repræsentanter for lyttere og fjernseere.
- d. Hvert af de i finansudvalget repræsenterede partier udpeger 1 medlem.

Stk. 3. De af undervisningsministeren anerkendte lytter- og fjernseerorganisationer eller sammenslutninger af sådanne, der repræsenterer mindst 5.000 kontingent- og licensbetalende medlemmer, og som har bestået i mindst 1 år, har over for folketinget indstillingsret til valg af de i stk. 2 c nævnte 10 radiatorådsmedlemmer.

Stk. 4. Anerkendte lytter- og fjernseerorganisationer, der repræsenterer religiøse og nationale mindretal, kan af undervisningsministeren anerkendes som indstillingsberettigede efter stk. 3 uden hensyn til deres medlemstal.

Stk. 5. Undervisningsministeren fastsætter de nærmere betingelser for anerkendelse af lytter- og fjernseerorganisationer.

Stk. 6. Blandt rådets medlemmer udnævner undervisningsministeren formand og næstformand.

Stk. 7. Samtlige udnævnelser gælder for 4 år fra en 1. april.

§ 5. Radiorådet har under ansvar for undervisningsministeren ledelsen af Danmarks radio.

Stk. 2. Rådet fastsætter de almindelige prin-

cipper, der skal gælde for Danmarks radios virksomhed, og er ansvarligt for, at udsendelserne er af alsidig, kulturel og oplysende art.

Stk. 3. Radiospredningsfonden, jfr. § 3, er undergivet radiatorådets bestyrelse.

Stk. 4. Efter indstilling fra radiatorådet fastsætter undervisningsministeren bestemmelser om Danmarks radios kasse- og regnskabsvæsen og om opkrævningen af de i medfør af § 3 fastsatte afgifter, herunder de nærmere betingelser for afgiftspligtens indtræden og ophør.

Stk. 5. Radiorådet udarbejder et budget for det kommende finansår over anvendelsen af de midler, der kan antages at stå til rådighed. Budgettet forelægges undervisningsministeren til godkendelse. I driftsåret må overskridelse af budgettets samlede sum ikke finde sted uden ministerens samtykke.

Stk. 6. Undervisningsministeren udfærdiger den for rådet fornødne forretningsorden.

§ 6. Radiorådet nedsætter de nødvendige udvalg. De nærmere regler om disse udvalgs sammensætning og kompetence fastsættes i radiatorådets forretningsorden.

§ 7. Rådets medlemmer lønnes med honorarer, hvis størrelse fastsættes af undervisningsministeren. For deltagelse i råds- og udvalgsmøder ydes der sædvanlige diæter. Udgifter ved nødvendige rejser dækkes efter regning.

§ 8. Danmarks radios daglige drift ledes, bortset fra den i § 9 omhandlede tekniske virksomhed, af en af undervisningsministeren efter indstilling af radiatorådet ansat generaldirektør.

Stk. 2. Undervisningsministeren udfærdiger efter indstilling fra radiatorådet et lønningsreglement og normativ for Danmarks radio.

§ 9. Anlæg og drift af de af Danmarks radio benyttede stationer ledes af generaldirektoratet for post- og telegrafvæsenet.

Stk. 2. Omkostningerne ved dette arbejde, herunder udgifter til forrentning og afskrivning af de i anlæggene bundne kapitaler, dækkes af radiospredningsfonden efter regler, der fastsættes efter forhandling mellem radiatorådet og generaldirektoratet for post- og telegrafvæsenet, og godkendes af undervisningsministeren og ministeren for offentlige arbejder.

§ 10. Radiospredningsfondens budget over indtægter og udgifter optages som et særligt afsnit på finanslovens § 2.

§ 11. Et modtagerapparat må ikke benyttes til modtagelse af andre radiomeddelelser end radiospredningsstof. Er sådanne radiomeddelelser

modtaget, må de ikke udnyttes erhvervsmæssigt eller udbredes.

Stk. 2. Erhvervsmæssig udnyttelse af Danmarks radios udsendelser må ikke finde sted uden radioens tilladelse.*)

§ 12. Det påhviler virksomheder, der sælger eller udlejer radio- og fjernsynsmottagere til forbrugere, at give Danmarks radio oplysning om navn, stilling og adresse på enhver køber eller lejer af sådanne apparater. Samme pligt påhviler auktionsholdere og auktionsledere.

Stk. 2. Meddelelse om de i en måned stedfundne salg eller udlejninger skal afgives inden udgangen af den påfølgende måned.

§ 13. Overtrædelse af de i §§ 11 og 12 fastsatte bestemmelser samt undladelse af at erlægge de i henhold til § 3 fastsatte afgifter straffes med en radiospredningsfondens tilfaldende bøde.

Stk. 2. Under skærpende omstændigheder kan et modtagerapparat, der er benyttet i strid med § 11, konfiskeres, for så vidt det tilhører nogen for lovovertrædelsen ansvarlig. I stedet for konfiskation af apparatet kan der ske konfiskation af et beløb svarende til apparatets værdi. Kon-

*) *Stk. 2* ophævet i henhold til § 63 i lov nr. 158 af 31. maj 1961 om ophavsretten til litterære og kunstneriske værker.

fiskerede apparater og konfiskationsbeløb tilfalder radiospredningsfondens.

§ 14. Med nærværende lovs ikrafttræden bortfalder lov nr. 76 af 21. marts 1930 som ændret ved lov nr. 185 af 30. marts 1946 samt § 27 i lov nr. 43 af 14. marts 1955 om forbrugsbegrænsende foranstaltninger.

Stk. 2. De i nærværende lov indeholdte bestemmelser om nedsættelse af radiatoråd finder første gang anvendelse for perioden 1. november 1959 til 31. marts 1963.

Stk. 3. Denne lov gælder ikke for Færøerne.

§ 15. Foranstående bestemmelser gælder ikke for Grønland.

Stk. 2. Den danske stat har i Grønland eneret på radiospredning, omfattende såvel radiofoni som fjernsyn.

Stk. 3. Ministeren for Grønland bemyndiges til at fastsætte regler om afgifter for benyttelse af radio- og fjernsynsmottagere i Grønland, om oplysningspligt for forhandlere af sådanne, om foranstaltninger mod forstyrrelser af radiomodtagning samt om erhvervsmæssig udnyttelse af det i Grønland rundkastede stof.**)

**) *Stk. 3* ændret i henhold til den i foranstående note nævnte bestemmelse således: Komma efter »sådanne« ændret til »og«: ordene »samt om erhvervsmæssig udnyttelse af det i Grønland rundkastede stof« udgår.

Forretningsorden for radiatorådet

I medfør af § 5, stk. 6 i lov nr. 215 af 11. juni 1959 om radiospredning har ministeren for kulturelle anliggender udfærdiget følgende forretningsorden for radiatorådet:

§ 1. Radiorådet er nedsat i henhold til § 4 i lov nr. 215 af 11. juni 1959 om radiospredning og sorterer under ministeren for kulturelle anliggender.

Stk. 2. Henvendelse fra rådet til andre ministerier sker gennem ministeriet for kulturelle anliggender, dog kan henvendelser til generaldirektoratet for post- og telegrafvæsenet angående driftsspørgsmål ske direkte.

Stk. 3. Aftaler mellem Danmarks radio og generaldirektoratet om oprettelse af nye stationer

og lignende samt om regler for refusion af generaldirektoratets udgifter til forrentning, afskrivning og drift af stationer m. v. skal forelægges ministeren for kulturelle anliggender til godkendelse.

§ 2. Radiorådet har under ansvar for ministeren for kulturelle anliggender den almindelige ledelse af Danmarks radio. Det fastsætter de almindelige principper, der skal gælde for virksomheden, og er ansvarligt for, at udsendelserne er af alsidig, kulturel og oplysende art.

§ 3. Radiorådet bestyrer under ansvar for ministeren radiospredningsfondens.

Stk. 2. Det påhviler rådet inden hvert års 15. august — efter forud fra generaldirektoratet for

post- og telegrafvæsenet at have modtaget budget vedrørende stationernes drift — at forelægge ministeren et foreløbigt detaljeret budget for Danmarks radios virksomhed (herunder anlægs- virksomhed) i det kommende finansår, opdelt i afsnit for henholdsvis radiofoni og fjernsyn. Budgettet skal være ledsaget af lister over samtlige lønninger og honorarer, der udbetales af Danmarks radio, samt i øvrigt være ledsaget af fornødne specifikationer og forklarende bemærkninger til de enkelte konti.

Stk. 3. I hvert års februar måned vil dette budget være at revidere af rådet vinder hensyn til de senest indvundne erfaringer, hvorefter det indsendes til ministerens godkendelse.

Stk. 4. I finansårets løb må overskridelse af budgetterne ikke ske uden ministerens godkendelse. Sådant godkendelse kan dog for så vidt angår mindre eller uundgåelige overskridelser søges under et gennem et i hvert års december måned indsendt tillægsbudget for det løbende finansår.

Stk. 5. Ministeren fastsætter efter indstilling fra rådet de fornødne regler for anbringelse af radiospredningsfondens midler og Danmarks radios regnskabsafslæggelse, der ligesom budgetterne følger finansåret.

Stk. 6. Ministeren ansætter 2 revisorer, hvoraf den ene tillige skal være kasseinspektør og den anden autoriseret i henhold til lov nr. 138 af 28. april 1931, afsnit II.

Stk. 7. Revisionen af Danmarks radios regnskab foretages i henhold til en af ministeren udfærdiget instruks.

§ 4. Rådet afgiver til ministeren indstilling om opkrævning af de i medfør af lovens § 3 fastsatte afgifter, herunder om afgifternes størrelse og de nærmere betingelser for afgiftspligtens indtræden og ophør.

§ 5. Der påhviler med de nedenfor angivne modifikationer rådets medlemmer tavshedspligt med hensyn til de forhold, som de i denne egenskab bliver bekendt med, efter de samme regler som gælder for statens tjenestemænd i henhold til lov nr. 154 af 7. juni 1958.

Stk. 2. Når en sag har været behandlet i et radiatorådsmøde, må medlemmerne frit omtale den, medmindre radiatorådet i det enkelte tilfælde, f. eks. hvor det drejer sig om personspørgsmål, eller det skønnes, at en omtale kan virke uheldig på sagens videre forløb, beslutter, at sagen ikke må omtales. Medlemmer af rådet, der er udpeget efter indstilling af en lytter- eller fjernseerorganisation eller af politiske partier,

har dog ret til at drøfte sager, der i særlig grad interesserer pågældende organisation eller parti under fortrolige former med vedkommende bestyrelse.

§ 6. Formanden bestemmer tid og sted for rådets møder og leder forhandlingerne. Efter begæring af 8 medlemmer er han pligtig at indkalde til møde.

Stk. 2. Rådets beslutninger tages ved simpel stemmeflerhed; i tilfælde af stemmelighed gør formandens stemme udslaget. Et mindretal i rådet på mindst 2 medlemmer vil dog altid have ret til at forlange rådets beslutninger forelagt ministeren til endelig afgørelse.

Stk. 3. Såfremt rådets formand skulle være forhindret i at deltage i rådets møder, indtræder næstformanden i hans sted.

Stk. 4.

a) Pressens radiomedarbejdere har adgang til at overvære den del af rådets møder, der ikke afholdes for lukkede døre.

b) For lukkede døre behandles sager af personlig karakter samt sager vedrørende organisationsforhandlinger, køb og salg af fast ejendom, lejemål m. v.

c) Andre sager kan behandles for lukkede døre, når forretningsudvalget bestemmer det. Ethvert medlem af radiatorådet kan dog forlange afgjort ved afstemning, om en sag skal overgå til henholdsvis lukket eller åbent møde.

§ 7. Rådet nedsætter et programudvalg bestående af formanden og det ene af de af ministeren direkte udpegede medlemmer, samt yderligere 8 af rådets medlemmer, hvoraf mindst 2 skal vælges blandt de medlemmer, der er udpeget af de i folketingets finansudvalg repræsenterede partier, og mindst 4 blandt de 10 lytter- og fjernseerrepræsentanter.

Stk. 2. Ministeren for kulturelle anliggender kan tilforordne programudvalget indtil 10 stemmeberettigede medlemmer uden for radiatorådets kreds med indsigt i kulturlivets forskellige områder. Af disse skal 1 specielt have indsigt i børne-, skole- og ungdomsspørgsmål og 1 i kirkelige spørgsmål.

De ovennævnte 10 medlemmer kan med taleret deltage i radiatorådets åbne møder.

Stk. 3. De tilforordnede beskikkes for samme periode som radiatorådet, dog at beskikkelserne for det første råds funktionsperiode gælder fra beskikkelsesdatoen.

Stk. 4. Formanden bestemmer tid og sted for udvalgets møder og leder forhandlingerne. I formandens forfald varetages hans forretninger

af 1 af 2 af ministeren for kulturelle anliggender beskikkede næstformænd.

Stk. 5. Programudvalgets beslutninger træffes ved simpel stemmeflerhed, i tilfælde af stemmelighed gør formandens stemme udslaget.

§ 8. Programudvalgets opgaver skal i hovedsagen bestå i følgende:

1) Fastsættelse af de for programmerne i almindelighed gældende principper.

2) Behandling og godkendelse af forslag til sæsonplaner.

3) Behandling og godkendelse af forslag til udsendelsesrækker uden for sæsonplanerne.

4) Behandling og godkendelse af forslag til transmissioner af møder, begivenheder o. lign. af politisk karakter, valgudsendelser samt politiske diskussioner om emner, der efter deres karakter og betydning kunne have været behandlet ved en folketingsstransmission.

5) En efterfølgende vurdering af udsendelserne.

6) Stillingtagen til andre programspørgsmål af principiel betydning, som det skal påhvile generaldirektøren (programtjenesten) at forelægge programudvalget, samt til andre sager, som generaldirektøren skønner er af en sådan betydning, at de bør afgøres af radiorådet (programudvalget).

Stk. 2. Følgende sager skal forelægges programudvalget til underretning:

a) præliminære ugeprogrammer, der fremkommer henvend 3 uger før udsendelserne,

b) oplysning om indholdet af programposterne Aktuelt Kvarter, Orientering, TY-Aktuelt, Horisont o. lign.,

c) andre sager, som generaldirektøren skønner er af særlig interesse for programudvalget.

Stk. 3. Opstår der mellem to ordinære programudvalgsmøder spørgsmål om ændringer af de i stk. 1, punkt 4 nævnte programmer, tager formanden stilling hertil og refererer sagen i det førstkommende møde.

Stk. 4. Opstår der mellem programudvalget og generaldirektøren meningsforskelle med hensyn til forslag fremsat af programudvalget til enkeltudsendelser, tier ikke omfattes af stk. 1, punkt 1, eller ændringer af sådanne, kan spørgsmålet såvel af programudvalget som af generaldirektøren indankes for radiorådet til afgørelse.

Stk. 5. Programmerne må ikke omfatte annoncering bortset fra statens og Danmarks radios egne bekendtgørelser. Disse bekendtgørelser skal tillige på sædvanlig måde tilflyde pressen.

§ 9. Radiorådet nedsætter endvidere et forret-

ningsudvalg, bestående af formanden, næstformanden, det efter indstilling fra ministeren for offentlige arbejder beskikkede radioteknisk kyndige medlem, et af de medlemmer, der er udpeget af de i folketingets finansudvalg repræsenterede partier, og 2 af de 10 som repræsentanter for lyttere og seere udpegede medlemmer.

Stk. 2. Formanden bestemmer tid og sted for udvalgets møder og leder forhandlingerne. I hans forfald varetages hans hverv af næstformanden.

Stk. 3. Forretningsudvalget behandler alle sager af økonomisk og administrativ art, tier ikke er henlagt til generaldirektørens afgørelse, og forbereder sagerne til forelæggelse for radiorådet. Dersom specificerede udgiftsposter i de af radiorådet godkendte budgetter må forudses at blive overskredet med mere end 10 pct., forelægges de til afgørelse i forretningsudvalget under ansvar for radiorådet. Bevillingssager vedrørende udgiftsposter, der ikke er medtaget i de godkendte specificerede budgetter, men som falder inden for disses rammer eller forudsætninger, forelægges for forretningsudvalget til afgørelse under ansvar over for radiorådet, såfremt bevillingen overstiger 10.000 kr. Overstiger bevillingen 25.000 kr., træffes afgørelsen af radiorådet.

Stk. 4. Forretningsudvalget skal have forelagt månedlige regnskabsoversigter.

Stk. 5. Generaldirektøren skal underrette forretningsudvalget om besvarelser af forespørgsler af ikke-principiel karakter fra ministeriet for kulturelle anliggender.

Stk. 6. Forretningsudvalgets beslutninger træffes ved simpel stemmeflerhed. I tilfælde af stemmelighed gør formandens stemme udslaget.

§ 10. Radiorådet kan nedsætte andre udvalg end de i §§ 7 og 9 omhandlede.

Stk. 2. Rådet bestemmer selv sådanne udvalgs sammensætning og kompetence. Såfremt udvalg nedsættes til bedømmelse af ansøgerne til ledige stillinger, om hvis besættelse rådet træffer beslutning eller skal gøre indstilling til ministeren for kulturelle anliggender, indtræder generaldirektøren og den programdirektør, henholdsvis programchef eller afdelingschef, under hvis område den pågældende stilling henhører, i bedømmelsesudvalget.

§ 11. Ministeren fastsætter honorarer for rådets og udvalgenes medlemmer samt de for råd og udvalg beskikkede sekretærer.

Stk. 2. For deltagelse i råds- og udvalgsmøder samt for nødvendige rejsedage erholder med-

lemmerne og sekretærerne diæter i overensstemmelse med de i henhold til lov nr. 154 af 7. juni 1958 for statens tjenestemænd til enhver tid gældende regler. Godtgørelse for rejseudgifter betales efter regning.

§ 12. Når et medlem af radiatorådet eller et af udvalgene meddeler radiatorådets formand, at han på grund af sygdom eller udsendelse i offentligt hverv i mindst 6 uger ikke vil kunne deltage i møderne, kan radiatorådet tilstå ham orlov. Forholdet indberettes til ministeren, der træffer bestemmelse om, hvorvidt en stedfortræder skal udpeges og i bekræftende fald drager omsorg for dennes beskikkelse.

Stk. 2. Et medlem, der har fået orlov i henhold til foranstående, bevarer retten til honorar i orlovsperioden, og den eventuelt beskikkede stedfortræder oppebærer for den periode, han er beskikket, sædvanligt honorar, diæter og rejsegodtgørelse.

§ 13. Efter rådets indstilling ansætter ministeren i henhold til radiospredningslovens § 8 en generaldirektør for Danmarks radio.

Stk. 2. De nærmere regler vedrørende generaldirektørens kompetence og virksomhedens daglige drift fastsættes i en af radiatorådet udfærdiget forretningsorden for Danmarks radio.

Stk. 3. Størrelsen af det i øvrigt for driftens besørgelse nødvendige faste personale samt dettes ansættelses- og lønningsforhold bestemmes gennem et af ministeren efter indstilling fra radiatorådet udfærdiget normativ og lønningsreglement, hvori ændringer ikke kan foretages uden ministerens samtykke.

Stk. 4. Antallet af samt ansættelses- og aflønningsvilkår for kontraktansat personale fastsættes af radiatorådet.

Nærværende forretningsorden træder i kraft med virkning fra 1. november 1964 og træder i stedet for forretningsordnen af 15. maj 1963.

Bekendtgørelse nr. 98 af 17. marts 1967 om radio- og fjernsynsafgift

I medfør af § 5, stk. 4, jfr. § 3, stk. 1, i lov nr. 215 af 11. juni 1959 om radiospredning fastsættes herved følgende bestemmelser om de afgifter, der vil være at indbetale til radiospredningsfonden for benyttelse af radio- og fjernsynsmodtagerapparater:

I. Afgifternes omfang.

§ 1. Radioafgiften er 55 kr. årlig, såfremt der ikke skal svares fjernsynsafgift.

Stk. 2. Fjernsynsafgiften, der tillige dækker radioafgiften for den pågældende periode i det i § 3, stk. 1, angivne omfang, er 210 kr. årlig.

Stk. 3. Afgiftspligten indtræder med modtagerens opstilling og påhviler indehaveren uanset om han er ejer af denne eller blot har modtaget den på prøve, til lån, til leje eller lignende, og uanset om der af en tidligere indehaver måtte være betalt afgift for benyttelsen i den pågældende afgiftsperiode.

§ 2. Afgiftsperioden er finansåret regnet fra 1. april til 31. marts.

Stk. 2. Indtræder afgiftspligten i perioden 1. oktober til 31. marts, og har den pågældende ikke været afgiftspligtig i det umiddelbart forudgående finansår, betales dog kun halv afgift.

Stk. 3. Indtræder afgiftspligten for fjernsyn i løbende afgiftsperiode, og har den pågældende allerede for denne periode svaret radioafgift, fradrages denne i fjernsynsafgiften.

Stk. 4. Såfremt afgiftspligten indtræder i perioden 1. oktober til 31. marts, fradrages dog kun halvdelen af den betalte radioafgift.

§ 3. En radio- og fjernsynsafgift omfatter de radio- henholdsvis fjernsynsmodtagerapparater, såvel stationære som transportable, der tilhører licensindehaveren eller af denne er modtaget på prøve, til leje, til lån eller lign., og som benyttes af den pågældende selv eller de til hans husstand hørende familiemedlemmer, samt endvidere modtagere, der benyttes af de nævnte til hans husstand hørende familiemedlemmer og ejes af disse eller af disse er modtaget på prøve, til lån, til leje eller lign., såfremt den afgiftsbetalende forsørger de pågældende familiemedlemmer.

Stk. 2. Der skal betales selvstændig afgift for hvert enkelt apparat i følgende tilfælde:

- a) apparater, der er opstillet inden for en licensindehavers bolig, og som bruges af husassistenter, landbrugsmedhjælpere, lærlinge, logerende og lign.

b) apparater, der er opstillet i virksomheder, på skoler, hospitaler, alderdomshjem, sygehjem, stiftelser og lign., og apparater, der er installeret i befordringsmidler, der er særligt indregistreret til erhvervsmæssig udnyttelse. En modtager betragtes i sidstnævnte forbindelse som installeret, når den kan tilsluttes en tilstedeværende antenne uden for selve modtagerapparatet.

c) apparater, som udlånes eller udlejes til hotelgæster.

§ 4. Forhandlere, reparatører og konstruktører, der i deres erhverv benytter radio- og/eller fjernsynsmodtagerapparater, svarer i deres erhvervsvirksomhed afgift for en radio- henholdsvis fjernsynsmodtager for hvert under samme adresse beliggende værksted, udsalg m. v.

11. Fritagelse for betaling og nedsættelse af afgifter.

§ 5. Personer, bosat i udlandet, som opholder sig her i landet i et kortere tidsrum end 3 måneder, er fritaget for afgift af deres transportable radio- og fjernsynsmodtagerapparater.

§ 6. Under forudsætning af gensidighed er radio- og fjernsynsmodtagere, som benyttes af herværende diplomatiske og udsendte konsulære repræsentationer og de til disse knyttede fremmede statsborgere, fritaget for afgiftsbetaling.

§ 7. *Folkepensionister*, der oppebærer pension i henhold til lov nr. 218 af 4. juni 1965 om folkepension, og som udover pensionen oppebærer pensionstillæg med højeste beløb i henhold til lovens § 10, stk. 1-2, jfr. stk. 2 a, og *invalidpensionister*, der oppebærer pension i henhold til lov nr. 219 af 4. juni 1965 om invalidepension m. v., og som udover pensionen oppebærer pensionstillæg med højeste beløb i henhold til lovens § 11, stk. 1-2, jfr. stk. 2 a, samt *enkepensionister*, der er fyldt 57 år, og som oppebærer pension i henhold til lov om pension og hjælp til enker m. fl., jfr. socialministeriets bekendtgørelse af 26. august 1964, og som i henhold til nævnte bekendtgørelses § 3, stk. 4, 1) og 5) jfr. § 3, stk. 4 a) oppebærer pensionstillæg med højeste beløb, kan fritages for betaling af radioafgift for et tidsrum af højst 5 år ad gangen, dog på betingelse af, at de pågældende ikke bor sammen med familie, der efter radiatorårets skøn har råd til at betale den pligtige afgift.

Stk. 2. For *enkepensionister*, der er fyldt 57 år, samt for *folke- og invalidpensionister* kan fjernsynsafgiften under de samme betingelser

som i stk. 1 anført for et tidsrum af højst 5 år ad gangen nedsættes til halvdelen. I ganske særlige undtagelsestilfælde vil der af Danmarks Radio kunne meddeles fritagelse for den fulde afgift.

Stk. 3. Skema til ansøgning om fritagelse for betaling af radioafgift eller nedsættelse af fjernsynsafgiften kan rekvireres hos Danmarks Radio, licenskontoret, Valdemarsgade 8, København V., hvortil det i udfyldt stand indsendes, idet rigtigheden af de i skemaet meddelte oplysninger om ansøgerens indtægtsforhold skal attesteres af de sociale myndigheder.

§ 8. Radiomodtagere, som benyttes på samlingsstuer for værne- og civilforsvarspligtigt mandskab, kan efter ansøgning for en periode af 5 år ad gangen fritages for afgiftsbetaling. Andragende fremsendes i hvert enkelt tilfælde af den pågældende garnisons- eller lejrkommandant.

Stk. 2. Under de samme betingelser som anført i stk. 1 vil afgiften for fjernsynsmodtagere, som benyttes på samlingsstuer for værne- og civilforsvarspligtigt mandskab, kunne nedsættes til halvdelen, der erlægges med halvdelen pr. 1. april og halvdelen pr. 1. oktober.

III. Afgiftens erlæggelse.

§ 9. Radioafgift:

- For apparater, der allerede er indregistreret, forfalder afgiften til betaling den 1. april og skal være indbetalt til et posthus eller landpostbud senest den 20. april eller, når denne dato falder på en søn- eller helligdag, den påfølgende hverdag. Sker indbetaling senere, betales en tillægsafgift på 2 kr.
- For apparater, der opstilles i løbet af en afgiftsperiode, forfalder afgiften til betaling samtidig med modtagerens opstilling og skal indbetales senest 14 dage efter opstillingen.

§ 10. Fjernsynsafgift:

- For apparater, der allerede er indregistreret, forfalder afgiften til betaling den 1. april, således at halvdelen erlægges med denne dato som forfaldsdato og halvdelen erlægges med den 1. oktober som forfaldsdato. Afgiften skal være indbetalt til et posthus eller landpostbud senest den 20. april, henholdsvis den 20. oktober eller. h) is

disse datoer falder på en søn- eller helligdag, den påfølgende hverdag. Sker indbetaling senere, betales en tillægsafgift på 5 kr., ved nedsat afgift i henhold til §§ 7, 8 eller 12 dog kun 2 kr.

- b) For apparater, der opstilles i løbet af en afgiftsperiode, forfalder afgiften for det løbende halvår til betaling ved modtagerens opstilling og skal indbetales senest 14 dage efter opstillingen.

§ 11. I tilfælde af, at indehaveren af et modtageranlæg helt opgiver benyttelsen af dette, vil afgiftspligten for den nærmest følgende afgiftsperiode bortfalde, såfremt meddelelse om ikke-benyttelse tilstilles Danmarks Radio senest den 1. marts. Der skal desuden inden den 1. april være truffet sådanne foranstaltninger ved anlægget, at det tydeligt fremgår, at dette ikke kan benyttes.

Stk. 2. I tilfælde hvor afmeldelse er sket mellem 1. marts og 1. april, er Danmarks Radio, når ganske særlige omstændigheder foreligger, bemyndiget til at fritage for licensbetaling i det efterfølgende år.

Stk. 3. Danmarks Radio er endvidere bemyndiget til efter omstændighederne at fritage for betaling af fjernsynslicens for et finansårs 2. rate i særlige tilfælde, f. eks. hvor den licens-

forpligtede inden 1. oktober er udrejst af landet for den resterende del af finansåret.

IV. Overgangsbestemmelser.

§ 12. *Folke- og invalidepensionister*, der har fået meddelt fritagelse for betaling af radioafgift efter de indtil 1. april 1961 gældende regler, bevarer den meddelte fritagelse og kan for samme tidsrum, som anført i § 7, søge nedsættelse af fjernsynsafgiften, selv om de ikke opfylder de i § 7 anførte betingelser.

Stk. 2. Folke- og invalidepensionister, der efter 1. april 1961 har fået meddelt fritagelse for betaling af radioafgift eller nedsættelse af fjernsynsafgift, bevarer for den pågældende 5 års periode den bevilgede fritagelse henholdsvis nedsættelse, selv om de ikke opfylder de i § 7 anførte betingelser.

V. Straffebestemmelser.

§ 13. Afgiftspligtige, der undlader rettidigt at indbetale den fastsatte afgift efter foranstående, ifalder i henhold til radiospredningslovens § 13 en radiospredningsfonden tilfaldende bøde.

Stk. 2. Betaling af tillægsafgift fritager ikke for bødeansvar.

§ 14. Nærværende bekendtgørelse har virkning fra den 1. april 1967.

Lov nr. 413 af 18. december 1968 om fællesantenneanlæg m. v.

§ 1. Fællesantenneanlæg og andre anlæg til fordeling af lyd- eller billedprogrammer til modtagerapparater, lydgenivere eller billedskærme i lokaler, der anvendes til privat beboelse, må kun indrettes og benyttes til fordeling af radiofoni- og fjernsynsprogrammer, som udsendes af Danmarks radio eller af radiospredningsinstitutioner i udlandet.

Stk. 2. Fordeling af programmerne må kun ske uden ændringer og samtidig med, at udsendelserne finder sted.

Stk. 3. Ministeren for kulturelle anliggender kan i særlige tilfælde efter forhandling med radorådet tillade, at bestemmelsen i stk. 1 fraviges.

§ 2. Ministeren for offentlige arbejder kan

fastsætte regler om den tekniske udførelse af anlæg som nævnt i § 1 og om godkendelse af sådanne anlæg.

§ 3. Anlæg til fordeling af lyd- eller billedprogrammer til modtagerapparater, lydgenivere eller billedskærme i mere end én ejendom må kun indrettes og benyttes efter tilladelse fra ministeren for offentlige arbejder.

§ 4. Ministeren for offentlige arbejder kan fastsætte afgifter for godkendelser efter § 2 og tilladelser efter § 3.

§ 5. Overtrædelse af § 1, stk. 1-2, og § 3 straffes med bøde.

Stk. 2. På samme måde straffes den, som tilsidesætter vilkår for en tilladelse efter § 1, stk. 3, eller efter § 3.

Stk. 3. I forskrifter, som udfærdiges i medfør af loven, kan fastsættes straf af bøde for overtrædelse af bestemmelser i forskrifterne.

Stk. 4. Er overtrædelsen begået af et aktieselskab, andelsselskab eller lignende, kan bødeansvar pålægges virksomheden som sådan.

§ 6. Loven træder i kraft den 1. januar 1969.

§ 7. Loven gælder ikke for Færøerne og Grønland, men kan ved kgl. anordning sættes i kraft i Grønland med de afvigelser, som de særlige grønlandske forhold tilsiger.

§ 8. Forslag om revision af loven fremsættes for folketinget senest i folketingsåret 1971-72.

Lov nr. 157 af 31. maj 1961 om retten til fotografiske billeder

§ 1. Den, som fremstiller et fotografisk billede, har med de i denne lov angivne indskrænkninger eneret til gennem fotografi, tryk, tegning eller anden fremgangsmåde at fremstille eksemplarer af billedet og til at vise det offentligt.

Som fotografiske billeder anses også billeder, der er fremstillet på en med fotografering ligeartet måde.

Fremstilleren benævnes i denne lov fotografen.

§ 2. Fotografen har ret til at blive navngivet i overensstemmelse med, hvad god skik kræver, såvel på eksemplarer af billedet, som når det vises offentligt.

Han har også krav på, at billedet ikke ændres eller vises offentligt på en måde eller i en sammenhæng, der er krænkende for hans anseelse som fotograf.

§ 3. Som fotograf anses, når ikke andet er oplyst, den, hvis navn, firma eller alment kendte signatur på sædvanlig måde er påført eksemplarer af billedet eller angives, når billedet vises offentligt.

§ 4. Et fotografisk billede anses for offentliggjort, når det lovligt er udgivet, udstillet offentligt eller på anden måde gjort tilgængeligt for almenheden.

§ 5. Af et fotografisk billede må enkelte eksemplarer fremstilles til privat brug, men de må ikke udnyttes på anden måde.

§ 6. Efter nærmere regler, der fastsættes ved kgl. anordning, kan arkiver, biblioteker og museer til brug i deres virksomhed fremstille eksemplarer af fotografiske billeder.

§ 7. I kritiske, videnskabelige og alment oplysende fremstillinger er det tilladt i tilslutning til teksten at gengive offentliggjorte fotografiske billeder, når det sker i overensstemmelse med

god skik og kun enkelte billeder af samme fotograf medtages. Sker gengivelsen i en alment oplysende fremstilling, har fotografen krav på vederlag.

I værker bestemt til brug ved undervisning kan offentliggjorte fotografiske billeder mod vederlag gives i tilslutning til teksten.

Offentliggjorte fotografiske billeder kan endvidere mod vederlag gives i dagblade i forbindelse med redegørelser for begivenheder af almindelig interesse.

§ 8. Når fotografiske billeder vises som led i en dagsbegivenhed eller forekommer tilfældigt som baggrund for denne, må de medtages ved gengivelse af dagsbegivenheden i fjernsyn eller på film.

§ 9. Danmarks radio må i sine fjernsynsudsendelser vise offentliggjorte fotografiske billeder, medmindre fotografen har nedlagt forbud herimod. Fotografen har krav på vederlag.

Bestemmelsen gælder ikke forevisning af film.

§ 10. Når fotografen har overdraget et eller flere eksemplarer af et fotografisk billede til andre, eller når billedet er udgivet, må overdragne eller udgivne eksemplarer udstilles offentligt.

Et offentliggjort fotografisk billede kan også på anden måde vises offentligt, når det sker i forbindelse med undervisning. Det kan ligeledes fremvises offentligt i forbindelse med foredrag, såfremt adgangen er fri og foredraget ikke tjener erhvervsøjemed, eller såfremt det afholdes udelukkende i velgørende, folkeoplysende eller andet almennyttigt øjemed.

Bestemmelserne i stk. 2 gælder ikke film.

§ 11. Har et fjernsynsforetagende ret til at udsende et fotografisk billede, må det tillige optage billedet på film eller lignende til brug i egne udsendelser. Retten til at vise et således

optaget billede afhænger af de i øvrigt gældende regler.

Ved kongelig anordning kan der gives nærmere forskrifter om vilkårene for at foretage sådanne optagelser samt for brugen og opbevaringen af disse.

§ 12. Retten til et fotografisk billede, der er udført efter bestilling, tilkommer bestilleren, medmindre andet er aftalt. Fotografen kan dog på sædvanlig måde udstille billedet i reklameøjemed, såfremt bestilleren ikke forbyder det.

Selv om retten til et efter bestilling udført fotografisk portræt ifølge aftale tilkommer fotografen, kan bestilleren lade portrættet gengive i aviser, tidsskrifter eller skrifter med biografisk indhold, såfremt fotografen ikke har taget særligt forbehold heroverfor.

Bestemmelserne i stk. 1 og 2 medfører ikke indskrænkninger i fotografens ret i henhold til § 2.

§ 13. Fotografiske billeder kan frit benyttes i retsplejens og den offentlige sikkerheds interesse.

§ 14. Når et fotografisk billede gengives offentligt uden fotografens samtykke i henhold til §§ 6-10, skal kilden angives i overensstemmelse med, hvad god skik kræver.

§ 15. Retten til det fotografiske billede varer, indtil 25 år er forløbet efter udgangen af det år, da billedet blev fremstillet.

§ 16. Såfremt der ikke opnås enighed om størrelsen af vederlag i henhold til §§ 7 og 9, kan hver af parterne forelægge spørgsmålet for et af undervisningsministeren nedsat nævn. Nævnet har den endelige administrative afgørelse. Ministeren fastsætter de nærmere regler for nævnets virksomhed.

§ 17. Med bøde eller under skærpende omstændigheder med hæfte i indtil 3 måneder straffes den, der

1) fremstiller eksemplarer af et fotografisk billede eller viser det offentligt og derved krænker en andens eneret hertil.

2) overtræder § 2 eller § 14.

3) udbyder til salg eller på anden måde blandt almenheden spreder eksemplarer af fotografiske billeder, der er fremstillet i strid med loven.

På samme måde straffes den, der i den hensigt at sprede dem blandt almenheden eller at vise dem offentligt indfører eksemplarer af fotografiske billeder, når eksemplarerne er fremstillet uden for riget under sådanne omstændig-

heder, at en tilsvarende fremstilling her i riget ville have været i strid med loven.

Er overtrædelsen begået af et aktieselskab eller lignende, kan der pålægges virksomheden som sådan bødeansvar.

Foranstående straffebestemmelser omfatter ikke uagtsomt forhold, med mindre uagtsomheden er grov.

Overtrædelserne påtales af den forurettede.

§ 18. Tab, som er forvoldt ved en af de i § 17 nævnte overtrædelser, kan kræves erstattet efter almindelige erstatningsregler. Den, der har krænket en fotografs eller bestillers ret ved strafbart forhold, kan dømmes til at betale den forurettede en godtgørelse for ikke-økonomisk skade.

For så vidt det skønnes rimeligt, kan der tilkendes den forurettede erstatning, selv om overtrædelsen er begået i god tro. I dette tilfælde kan erstatningen dog ikke overstige den ved overtrædelsen indvundne fortjeneste.

§ 19. Det kan ved dom bestemmes, at eksemplarer af et fotografisk billede, der er fremstillet, indført eller gjort tilgængelige for almenheden i strid med denne lov, skal inddrages til fordel for den forurettede eller overdrages til ham mod et vederlag, der ikke overstiger fremstillingsomkostningerne. Det samme gælder plader, klicheer og andet, som kan tjene til ulovlig fremstilling af fotografiet.

I stedet for inddragning eller overdragelse kan det bestemmes, at genstandene helt eller delvis skal tilintetgøres eller på anden måde gøres utjenlige til ulovlig brug. Hvis det under hensyn til eksemplarerens kunstneriske eller økonomiske værdi eller omstændighederne i øvrigt skønnes rimeligt, kan retten tillade, at de fremstillede eksemplarer gøres tilgængelige for almenheden mod erstatning og godtgørelse til den forurettede.

Bestemmelserne i denne paragraf kan ikke anvendes over for den, som i god tro har erhvervet fotografier til privat brug.

§ 20. Denne lov gælder fotografiske billeder, der er fremstillet af personer, som er danske statsborgere, af personer, der har hjemsted i Danmark, eller af sådanne statsløse eller flygtninge, som er fast bosat her. Loven gælder til lige fotografiske billeder, der først er udgivet i Danmark.

Under forudsætning af gensidighed kan rækkevidden af lovens bestemmelser udvides i forhold til andre stater ved kgl. anordning.

Ved kgl. anordning kan loven tillige gøres

anvendelig på fotografiske billeder, der først er udgivet af mellemfolkelige organisationer, samt på ikke udgivne billeder, som sådanne organisationer har ret til at udgive.

§ 21 Loven gælder også fotografiske billeder, som ville kunne opnå beskyttelse efter den hidtil gældende lovgivning.

Aviser og tidsskrifter kan, hvis ikke andet er aftalt, på ny benytte fotografiske billeder, som de inden lovens ikrafttræden har erhvervet retten til at gengive.

§ 22. Denne lov træder i kraft 1. oktober 1961. Lov nr. 131 af 13. maj 1911 om eneret til fotografiske arbejder ophæves.

Lov nr. 158 af 31. maj 1961 om ophavsretten til litterære og kunstneriske værker

Kapitel I.

Ophavsrettens genstand og indhold.

§ 1. Den, som frembringer et litterært eller kunstnerisk værk, har ophavsret til værket, hvad enten dette fremtræder som en i skrift eller tale udtrykt skønlitterær eller beskrivende fremstilling, som musikværk eller sceneværk, som filmværk, som værk af billedkunst, bygningskunst eller brugskunst, eller det er kommet til udtryk på anden måde.

Kort samt tegninger og andre i grafisk eller plastisk form udførte værker af beskrivende art henregnes til litterære værker.

§ 2. Ophavsretten medfører, med de i denne lov angivne indskrænkninger, eneret til at råde over værket ved at fremstille eksemplarer af det og ved at gøre det tilgængeligt for almenheden, i oprindelig eller ændret skikkelse, i oversættelse, omarbejdelse i anden litteratur- eller kunstart eller i anden teknik.

Som fremstilling af eksemplarer anses også det forhold, at værket overføres på indretninger, som kan gengive det.

Værket gøres tilgængeligt for almenheden, når det fremføres offentligt, eller når eksemplarer af det udbydes til salg, leje eller lån eller på anden måde spredes til almenheden eller vises offentligt. Som offentlig fremførelse anses også fremførelse i en erhvervsvirksomhed, der finder sted for en større kreds, som ellers måtte anses som ikke-offentlig.

§ 3. Ophavsmanden har krav på at blive navngivet i overensstemmelse med, hvad god skik kræver, såvel på eksemplarer af værket som når dette gøres tilgængeligt for almenheden.

Værket må ikke ændres eller gøres tilgængeligt for almenheden på en måde eller i en sam-

menhæng, der er krænkende for ophavsmandens litterære eller kunstneriske anseelse eller egenart.

Sin ret efter denne paragraf kan ophavsmanden ikke fratage, medmindre det gælder en efter art og omfang afgrænset brug af værket.

§ 4. Den, som oversætter, omarbejder eller bearbejder et værk eller overfører det til en anden litteratur- eller kunstart, har ophavsret til værket i denne skikkelse, men han kan ikke råde over det på en måde, som strider mod ophavsretten til originalværket.

Ophavsretten til et nyt og selvstændigt værk, som er frembragt gennem fri benyttelse af et andet, er ikke afhængig af ophavsretten til det benyttede værk.

§ 5. Den, som ved at sammenstille værker eller dele af værker frembringer et litterært eller kunstnerisk samlewerk, har ophavsret til dette, men hans ret gør ingen indskrænkninger i ophavsretten til de enkelte værker.

§ 6. Har et værk to eller flere ophavsmande, uden at de enkeltes bidrag kan udskilles som selvstændige værker, har de ophavsret til værket i fællesskab. Enhver af dem kan dog påtale retskrænkelser.

§ 7. Som ophavsmand anses, når ikke andet er oplyst, den, hvis navn eller alment kendte pseudonym eller mærke på sædvanlig måde er påført eksemplarer af værket eller opgives, når det gøres tilgængeligt for almenheden.

Er et værk udgivet, uden at ophavsmanden er angivet i overensstemmelse med stk. 1, kan udgiveren, hvis han er nævnt, og ellers forlæggeren handle på ophavsmandens vegne, indtil denne bliver angivet på et nyt oplag eller ved anmeldelse til undervisningsministeriet.

§ 8. Et værk anses for offentliggjort, når det lovligt er gjort tilgængeligt for almenheden.

Det anses for udgivet, når eksemplarer af værket lovligt er bragt i handelen eller på anden måde spredt blandt almenheden.

§ 9. Love, administrative forskrifter, retsafgørelser og andre offentlige aktstykker er ikke genstand for ophavsret.

§ 10. Beskyttelse efter lov om mønstre udelukker ikke ophavsret.

Fotografier nyder ikke beskyttelse efter denne lov, men beskyttes efter reglerne i lov om retten til fotografiske billeder.

Kapitel II.

Indskrænkninger i ophavsretten.

§ 11. Af et offentliggjort værk må enkelte eksemplarer fremstilles til privat brug, men de må ikke vidnyttes på anden måde.

Denne bestemmelse medfører ikke ret til at lade andre eftergøre brugskunst eller billedhuggerværker eller fremstille kunstneriske gengivelser af andre kunstværker, og heller ikke ret til at opføre bygningsværker.

§ 12. Det kan ved kgl. anordning tillades arkiver, biblioteker og museer på nærmere i anordningen fastsatte betingelser til brug i deres virksomhed at fremstille eksemplarer af værker ved fotografering.

§ 13. Bygninger kan ejeren uden samtykke af ophavsmanden ændre af tekniske grunde eller af hensyn til deres praktiske anvendelighed. Brugsgenstande kan ændres af ejeren uden ophavsmandens samtykke.

§ 13. Af et offentliggjort værk er det tilladt at citere i overensstemmelse med god skik og i det omfang, som betinges af formålet.

Med samme begrænsninger er det tilladt i kritiske og videnskabelige eller alment oplysende fremstillinger i tilslutning til teksten at gengive tidligere offentliggjorte kunstværker eller værker som de i § 1, stk. 2, angivne. Gengives i en alment oplysende fremstilling to eller flere værker af samme ophavsmand, har denne krav på vederlag.

§ 15. Offentliggjorte kunstværker kan afbildes i aviser og tidsskrifter ved omtale af dagsbegivenheder. Dette gælder dog ikke værker, der er frembragt med henblik på gengivelse i aviser og tidsskrifter.

§ 16. I samleværker til brug ved gudstjeneste eller undervisning, sammenstillet af bidrag fra et større antal ophavsmænd, er det tilladt at optage mindre dele af litterære værker og mu-

sikværker eller sådanne værker af ringe omfang, når 5 år er forløbet efter udløbet af det år, da værket blev udgivet. I tilslutning til teksten kan også kunstværker og de i § 1, stk. 2, angivne værker gengives, når 5 år er forløbet efter det år, da de blev offentliggjort. Værker, der er udarbejdet til brug ved undervisning, må ikke uden samtykke af ophavsmanden gengives i et samleværk med samme formål.

Ophavsmanden har krav på vederlag.

§ 17. Til midlertidig brug ved undervisning er det tilladt at fremstille eksemplarer af offentliggjorte værker ved lydoptagelse, såfremt fremstillingen finder sted inden for undervisningsvirksomhed eller i en indspilningscentral, der er oprettet af offentlig undervisningsmyndighed. De fremstillede eksemplarer må ikke udnyttes i andet øjemed.

Bestemmelsen medfører ikke ret til direkte eftergørelse af gramfonoplader eller bånd, fremstillet med salg for øje.

Der kan af undervisningsministeren gives nærmere regler om opbevaringen og benyttelsen af de foretagne lydoptagelser.

§ 18. Af udgivne litterære eller musikalske værker må fremstilles eksemplarer i blindskrift, ligesom eksemplarer af værkerne må affotografes til brug ved undervisningen på skoler for døve og talelidende.

Med henblik på udlån til blinde, svagtsende og andre, som på grund af invaliditet er ude af stand til at læse almindelige bøger, er det tilladt ved lydoptagelse at fremstille eksemplarer af udgivne litterære værker, når det ikke sker i erhvervsøjemed. For sådan optagelse har ophavsmanden krav på vederlag.

§ 19. Når udgivne mindre digte eller dele af digte er sat i musik, må de som tekst til musikværket gengives i musikaler og fremføres offentligt, såfremt forbehold ikke er taget ved udgivelsen. Forfatteren har krav på vederlag.

Når et musikalsk værk fremføres med en tekst, der er udgivet, er det tilladt til brug for tilhørerne at gengive teksten i koncertprogrammer o. lign. Forfatteren har krav på vederlag, hvis der af programmet fremstilles mere end 300 eksemplarer.

Enkelte udgivne sangtekster kan frit gengives i mindre sanghæfter, der er fremstillet alene til brug for deltagerne i et bestemt møde eller en serie møder.

§ 20. Et udgivet værk, som ikke er et sceneværk eller filmværk, kan fremføres offentligt i følgende tilfælde:

- a. ved gudstjeneste;
- b. ved undervisning;
- c. ved lejligheder, **hvor** tilhørere eller tilskuere har adgang uden betaling, for så **vidt** fremførelsen af værker som de her omhandlede ikke **er det** væsentlige ved den pågældende foranstaltning og denne ikke finder sted i erhvervsøjemed;
- il. ved lejligheder, hvor den, der udfører værket, eller — ved udførelse af flere — alle de medvirkende gør det vederlagsfrit og fremførelsen sker i velgørende, **folkeoplysende** eller andet almennyttigt øjemed.

§ 21. Når fremførelse eller fremvisning af et **værk** indgår som led i en dagsbegivenhed og denne **gengives** i radio, fjernsyn eller på film, kan korte afsnit af værket medtages ved gengivelsen.

§ 22. Har Danmarks radio eller radiofonierne på Færøerne og i Grønland i medfør af aftale med en organisation, som omfatter en væsentlig **del** af danske ophavsmænd til en bestemt art af værker, ret til at udsende de **af** organisationen repræsenterede værker, må radiofonien mod ydelse af vederlag tillige udsende udgivne værker **af** tilsvarende art af ophavsmænd, som ikke repræsenteres af organisationen. Denne bestemmelse gælder ikke for sceneværker og heller ikke for andre værker, hvis ophavsmanden har nedlagt forbud mod værkets udsendelse.

Radio- eller fjernsynsforetagender kan til brug i deres udsendelser optage **værker** på bånd, **film** eller **andre** indretninger, der kan gengive dem, under forudsætning af, at **de** har ret til at udsende de pågældende værker. Retten til at gøre således optagne værker tilgængelige for almenheden afhænger **af** de i øvrigt gældende regler.

Ved **kgl.** anordning kan der gives nærmere forskrifter om vilkårene for at foretage sådanne optagelser og om brugen og opbevaringen af disse.

§ 23. Når et litterært eller musikalsk værk **er** udgivet, kan udgivne eksemplarer spredes videre eller fremvises offentligt. Dog kan musikalier ikke uden **ophavsmandens** samtykke spredes til almenheden gennem udlejning.

Der sker ikke ved bestemmelsen i stk. 1 nogen indskrænkning i forfatterens ret til vederlag for det gennem bibliotekerne stedfindende offentlige udlån af bøger, jfr. lovbekendtgørelse **nr.** 128 af 16. april 1959 § 7, stk. 2. b.

§ 24. Forhandlinger i folketinget, kommunalbestyrelserne og andre **valgte** offentlige myndigheder, i retssager og **på** offentlige møder, som

afholdes til drøftelse af almene spørgsmål, kan gengives uden **ophavsmandens** samtykke. Ophavsmanden har dog eneret til at udgive samlinger **af** sine egne indlæg.

Bestemmelsen i stk. 1 gælder også for **diskussionsudsendelser** i radio og fjernsyn, hvorunder almene spørgsmål drøftes.

§ 25. Når ophavsmanden har overdraget et eller flere eksemplarer af et kunstværk til andre, eller værket er **blevet udgivet**, må eksemplarerne spredes **videre**, og **værket** må fremvises offentligt. Værket **må** også medtages ved indspilning af film eller fjernsynsprogram, **når** gengivelsen af det er **af** underordnet betydning for filmens eller fjernsynsprogrammet indhold.

Kunstværker, som indgår i **en** samling, eller som udstilles eller udbydes til salg, kan afbildes i kataloger over samlingen og i meddelelser om udstilling eller salg. Kunstværker kan også afbildes, når de er varigt anbragt på eller **ved** en for offentligheden tilgængelig plads eller **vej**, men er kunstværket hovedmotivet, og udnyttes gengivelsen erhvervsmæssigt, har **ophavsmanden** krav på vederlag, medmindre **det** drejer sig om afbildning i aviser.

Bygninger kan frit afbildes.

§ 26. Bestemmelserne i dette kapitel gør ikke indskrænkninger i ophavsmandens ret i henhold **til** § 3 ud over, hvad der følger af § 13.

Når et værk gengives offentligt i henhold til dette kapitel, skal kilden **angives** i overensstemmelse med, hvad god skik kræver.

Værket må ikke uden ophavsmandens samtykke ændres i videre udstrækning, end formålet med gengivelsen kræver.

Kapitel III.

Ophavsrettens overgang til andre.

Almindelige bestemmelser.

§ 27. Ophavsmanden kan med den begrænsning, der følger af § 3, helt eller **delvis** overdrage **sin** ret til at råde over værket. Overdragelse af eksemplarer indbefatter ikke overdragelse af ophavsretten. Har ophavsmanden overdraget en anden ret til at gøre værket tilgængeligt for almenheden **på** en bestemt måde eller ved bestemte midler, giver overdragelsen ikke erhververen ret til at gøre det på andre måder eller ved andre midler.

Om overdragelse af ophavsret i visse særlige henseender **er** der givet regler i §§ 32-42; disse bestemmelser kan fraviges ved aftale mellem parterne, for så vidt angår § 37 dog ikke til skade for ophavsmanden.

§ 28. Når ikke andet er aftalt, giver overdragelse af ophavsret ikke erhververen ret til at ændre værket.

Retten må heller ikke overdrages videre uden samtykke, medmindre den indgår i en forretning eller en forretningsafdeling og overdrages sammen med denne. Overdrageren vedbliver at være ansvarlig for, at aftalen med ophavsmanden bliver opfyldt.

§ 29. En aftale om overdragelse af ret til at råde over et værk kan helt eller delvis tilsidesættes, hvis det viser sig, at den fører til åbenbart urimelige resultater. Det samme gælder, hvis der for retten til at råde over værket er aftalt vilkår, som strider mod god skik på ophavsrettens område.

§ 30. Ved ophavsmandens død finder arvelovgivningens almindelige regler anvendelse på ophavsretten.

Ved testamente kan ophavsmanden med bindende virkning også for ægtefælle og livsarvinger give forskrifter om udøvelse af ophavsretten eller overlade det til en anden at give sådanne forskrifter.

§ 31. Ophavsmandens ret til at råde over sit værk kan ikke være genstand for kreditorfølgning, hverken hos ham selv eller hos nogen, til hvem den er overgået ifølge ægteskab eller arv.

Det samme gælder for så vidt angår kunstværker, som ikke er udstillet, udbudt til salg eller på anden måde godkendt til offentliggørelse, og med hensyn til manuskripter.

Ret til offentlig fremførelse.

§ 32. Har ophavsmanden overdraget retten til at fremføre et værk for almenheden, skal overdragelsen gælde for en tid af 3 år og ikke medføre eneret. Såfremt eneret er aftalt, kan ophavsmanden desuagtet selv fremføre værket eller overlade retten dertil til andre, hvis retten ikke er blevet benyttet i 3 på hinanden følgende år.

Disse bestemmelser finder ikke anvendelse på filmværker.

Forlagsaftaler.

§ 33. Ved en forlagsaftale overdrager ophavsmanden til forlæggeren en ret til gennem tryk eller lignende fremgangsmåde at mangfoldiggøre og udgive et litterært eller kunstnerisk værk.

Ejendomsretten til det manuskript eller andet eksemplar af værket, efter hvilket det skal gives, forbliver hos ophavsmanden.

§ 34. Forlæggeren har ret til at udgive ét oplag, som ikke må overstige 2.000 eksemplarer af et litterært værk, 1.000 af et musikværk og 200 af et kunstværk.

Ved oplag forstås de eksemplarer, som forlæggeren lader fremstille på én gang.

§ 35. Forlæggeren er pligtig at udgive værket inden en rimelig tid og sørge for dets spredning i den udstrækning, hvori afsætningsforholdene og omstændighederne i øvrigt gør det muligt.

§ 36. Er værket ikke udgivet inden 2 år eller for musikværkers vedkommende inden 4 år efter, at ophavsmanden har leveret fuldstændigt manuskript eller andet eksemplar, som skal mangfoldiggøres, kan han hæve aftalen, uanset om han efter dansk rets almindelige regler måtte være berettiget hertil. Er et oplag udsolgt, og har forlæggeren ret til at udgive nyt oplag, gælder det samme, hvis forlæggeren ikke har udgivet det nye oplag senest 1 år efter, at ophavsmanden har fremsat krav herom.

Er ophavsmanden berettiget til at hæve aftalen på grund af manglende eller mangelfuld udgivelse, kan han beholde allerede oppebåret honorar, uanset om han har krav på erstatning.

§ 37. Forlæggeren er pligtig at sende ophavsmanden skriftlig opgørelse fra trykkeriet eller den, som ellers mangfoldiggør værket, over antallet af fremstillede eksemplarer.

Har ophavsmanden krav på honorar beregnet efter salget eller udlejningen i et regnskabsår, skal forlæggeren senest 9 måneder efter regnskabsårets udløb tilstille ophavsmanden en redegørelse for salget eller anden benyttelse i årets løb og for restbeholdningen ved årets udgang.

Efter fristens udløb kan ophavsmanden altid kræve opgivelse af restbeholdningen ved regnskabsårets udgang.

§ 38. Hvis et nyt oplag sættes i arbejde mere end 1 år efter, at det foregående blev udgivet, skal forlæggeren give ophavsmanden adgang til at foretage ændringer, som ikke volder uforholdsmæssige omkostninger eller forandrer værkets karakter.

§ 39. Før det eller de aftalte oplag er udsolgt, kan ophavsmanden ikke selv udgive værket eller lade det udgive i den form eller på den måde, som aftalen angiver.

Når 15 år er gået efter udløbet af det år, da udgivelsen af et litterært værk påbegyndtes, har ophavsmanden dog ret til at medtage det i en udgave af sine samlede eller udvalgte værker.

§ 40. Bestemmelserne om forlagsaftaler gælder ikke bidrag til aviser og tidsskrifter.

Bestemmelserne i §§ 35-3(3) gælder ikke bidrag til samleværker.

Aftaler om filmatisering.

§ 41. Når aftale er indgået om et litterært værks eller et musikværks benyttelse til fremstilling af et til offentlig forevisning beregnet filmværk, er den, der har erhvervet retten til at bruge værket på denne måde, pligtig inden en rimelig tid at indspille filmværket og sørge for, at det gøres tilgængeligt for almenheden.

Er filmværket ikke indspillet 5 år efter, at ophavsmanden har udført, hvad der ifølge aftalen påhviler ham, kan han hæve aftalen, uanset om han efter dansk rets almindelige regler måtte være berettiget hertil.

Bestemmelsen i § 36, stk. 2, finder tilsvarende anvendelse.

§ 42. Overdragelse af ret til indspilning af et litterært eller kunstnerisk værk på film omfatter ret til ved hjælp af filmen at gøre værket tilgængeligt for almenheden.

Musikværker omfattes ikke af denne bestemmelse.

Kapitel IV.

Ophavsrettens gyldighedstid.

§ 43. Ophavsretten varer, indtil 50 år er forløbet efter ophavsmandens dødsår eller for de i § 6 omhandlede værker efter den længstlevendes dødsår.

§ 44. Når et værk er offentliggjort uden angivelse af ophavsmandens navn, alment kendte pseudonym eller mærke, varer ophavsretten, indtil 50 år er forløbet efter udgangen af det år, da værket blev offentliggjort. Består værket af flere dele, som efter deres indhold hører sammen, varer ophavsretten i 50 år efter udgangen af det år, da den sidste del udkom.

Hvis ophavsmanden i løbet af det nævnte tidsrum bliver angivet i overensstemmelse med § 7, eller hvis det bliver oplyst, at han er død, før værket blev offentliggjort, regnes gyldighedstiden efter § 43.

Kapitel V.

Andre rettigheder.

§ 45. En udøvende kunstners fremførelse af et litterært eller kunstnerisk værk må ikke uden kunstnerens samtykke

a) optages på grammofonplade, lydbånd, film eller anden indretning, der kan gengive den;

b) umiddelbart udsendes i lydradio eller fjernsyn:

c) på anden måde ved samtidig overføring af teknisk vej gøres offentligt tilgængelig for en anden kreds end den, for hvilken kunstneren direkte optræder.

Er fremførelsen optaget som anført i stk. 1, punkt a), må den ikke uden kunstnerens samtykke overføres til anden indretning, der kan gengive den, førend 25 år er forløbet efter udgangen af det år, da fremførelsen fandt sted.

På optagelser, udsendelser og overføringer som nævnt i stk. 1 og stk. 2 finder bestemmelserne i § 3, § 11, stk. 1, § 14, stk. 1, §§ 17, 20 og 21, § 22, stk. 2 og 3, samt §§ 27-31 tilsvarende anvendelse.

Uanset bestemmelsen i stk. 1 b) kan det kongelige teater lade teatrets festforestillinger eller forestillinger i anledning af officielle besøg udsende af Danmarks radio i lydradio og fjernsyn.

§ 46. Grammofonplader og andre indretninger, på hvilke lyd er overført, må ikke uden fremstillernes samtykke eftergøres, førend 25 år er gået efter udgangen af det år, da lydoverførelsen fandt sted. Som eftergørelse betragtes også det forhold, at optagelsen overføres fra en sådan indretning til en anden.

Reglerne i § 11, stk. 1, § 14, stk. 1, §§ 17 og 21 samt § 22, stk. 2 og 3, finder tilsvarende anvendelse.

§ 47. Når grammofonplader eller andre indretninger, på hvilke lyd er overført, inden for det i § 46 nævnte tidsrum anvendes til lydradio- eller fjernsynsudsendelse eller i erhvervs-mæssigt øjemed bruges ved andre offentlige fremførelser, har såvel fremstilleren som de udøvende kunstnere, hvis fremførelser gengives, krav på vederlag. Har to eller flere kunstnere samvirket ved fremførelsen, kan de kun i fællesskab gøre vederlagskravet gældende. De udøvende kunstners ret kan kun gøres gældende gennem fremstilleren eller gennem et af undervisningsministeren godkendt fællesorgan for fremstillerne og de udøvende kunstnere.

Bestemmelserne i § 14, stk. 1, og §§ 20 og 21 finder tilsvarende anvendelse. Med hensyn til de udøvende kunstners ret gælder §§ 27-31 tilsvarende.

Bestemmelserne i denne paragraf gælder ikke for lydfilm.

§ 48. En lydradio- eller fjernsynsudsendelse må ikke uden radio- eller fjernsynsforetagendets samtykke udsendes af andre. Den må ej heller uden sådant samtykke affotograferes eller opta-

ges på grammofonplade, bånd, film eller anden indretning, ved hjælp af hvilken den kan gengives, eller i erhvervsøjemed gøres tilgængelig for almenheden.

Er en udsendelse affotograferet eller optaget som i stk. 1 anført, må den ikke uden foretagendets samtykke overføres til en anden indretning, der kan gengive den, førend 25 år er forløbet efter udgangen af det år, da udsendelsen fandt sted.

Bestemmelserne i § 11, stk. 1, § 14, stk. 1, §§ 17, 20 og 21 samt i § 22, stk. 2 og 3, finder tilsvarende anvendelse.

§ 49. Kataloger, tabeller og lignende arbejder, der sammenstiller et større antal oplysninger, samt programmer må ikke eftergøres uden samtykke af den, som har frembragt dem, før 10 år er gået efter det år, da arbejdet blev udgivet.

Er arbejder af den nævnte art eller dele deraf genstand for ophavsret eller anden beskyttelse, kan denne også gøres gældende.

Bestemmelserne i § 11, stk. 1, og § 14 finder tilsvarende anvendelse. Det samme gælder bestemmelsen i § 9, dog ikke for så vidt angår det kongelige teaters programmer.

§ 50. Pressemeddelelser, som efter aftale leveres fra udenlandske nyhedsbureauer eller fra korrespondenter i udlandet, må ikke uden hververens samtykke gøres tilgængelige for almenheden gennem presse, radio eller på anden lignende måde før 12 timer efter, at de er blevet offentliggjort her i riget.

Kapitel VI.

Forskellige bestemmelser.

§ 51. Et litterært eller kunstnerisk værk må ikke gøres tilgængeligt for almenheden under en titel, et pseudonym eller et mærke, som er egnet til at fremkalde forveksling med et tidligere offentliggjort værk eller dets ophavsmand.

Har offentliggørelsen af det sidstnævnte værk fundet sted mindre end 3 måneder forud for en udgivelse af det andet værk, finder bestemmelsen i stk. 1 ikke anvendelse, medmindre forveksling må antages at være tilsigtet.

§ 52. På et kunstværk må kunstnerens navn eller mærke ikke anbringes af andre end ham selv, medmindre han har givet sit samtykke hertil.

Kunstnerens navn eller mærke må ikke i noget tilfælde påføres et eftergjort eksemplar, således at det kan forveksles med originalen.

§ 53. Selv om ophavsretten er udløbet, må et litterært eller kunstnerisk værk ikke ændres eller gøres tilgængeligt for almenheden i strid med § 3, stk. 1 og 2, hvis kulturelle interesser herved krænkes.

Undervisningsministeriet afgiver efter anmodning erklæring om, hvorvidt en benyttelse af et værk skønnes at være i strid med de i stk. 1 angivne regler eller at indebære en overtrædelse af § 3, der vil kunne medføre offentlig påtale, jfr. § 55, stk. 6.

§ 54. Såfremt der ikke kan opnås enighed om størrelsen af vederlag i henhold til §§ 14, 16, 18, 19, 22, 25 og 47, kan hver af parterne forelægge spørgsmålet for et af undervisningsministeren nedsat særligt nævn. Nævnet har den endelige administrative afgørelse. Ministeren fastsætter de nærmere regler for nævnets virksomhed.

Kapitel VII.

Retshåndhævelse.

§ 55. Med bøde eller under skærpene omstændigheder med hæfte i indtil 3 måneder straffes den, der

1. råder over et litterært eller kunstnerisk værk på en i § 2 angivet måde og derved krænker en andens eneret hertil,
2. overtræder § 3, stk. 1 og 2, § 26, stk. 2 og 3, § 28, stk. 1, § 39, stk. 1, eller forskrifter givet i medfør af § 30, stk. 2.

På samme måde straffes den, der

1. råder over en udøvende kunstners fremførelse af et litterært eller kunstnerisk værk på en i § 45 angivet måde uden det efter denne bestemmelse fornødne samtykke,
2. overtræder § 45, stk. 3, jfr. §§ 3 og 28, stk. 1, eller forskrifter givet i medfør af § 45, stk. 3, jfr. § 30, stk. 2,
3. overtræder § 46, stk. 1, § 48, stk. 1 og 2, § 49, stk. 1, eller §§ 50-53.

På samme måde straffes endvidere den, der i den hensigt at sprede dem til almenheden eller at anvende dem til offentlig forevisning eller fremførelse indfører eksemplarer af værker eller af arbejder og frembringelser, der beskyttes i henhold til kapitel V, når eksemplarerne er fremstillet uden for riget under sådanne omstændigheder, at en tilsvarende fremstilling her i riget ville have været i strid med loven.

Er overtrædelsen begået af et aktieselskab eller lignende, kan der pålægges virksomheden som sådan bødeansvar.

Foranstående straffebestemmelser omfatter ikke uagtsomt forhold, medmindre uagtsomheden er grov.

Overtrædelserne påtales af den forurettede. Efter ophavsmandens død kan overtrædelser af § 3 og af de i medfør af § 30, stk. 2, eller § 45, stk. 3, jfr. § 30, stk. 2, givne forskrifter foruden af den, der som arving indtræder i ophavsmandens rettigheder, påtales af ophavsmandens ægtefælle, slægtninge i ret op- eller nedstigende linje eller søskende.

Efter ophavsmandens død kan overtrædelser af §§ 3 og 51-52 desuden påtales af det offentlige, ved overtrædelser af § 3 dog kun når kulturelle interesser må anses for krænket ved overtrædelser.

Overtrædelser af § 53 påtales af det offentlige.

§ 56. Tab, som er forvoldt ved en af de i § 55 nævnte overtrædelser, kan kræves erstattet efter de almindelige erstatningsregler. Den, der har krænket en ophavsmands eller udøvende kunstners ret ved strafbart forhold, kan dømmes til at betale den forurettede en godtgørelse for ikke-økonomisk skade.

For så vidt det skønnes rimeligt, kan der tilkendes den forurettede erstatning, selv om overtrædelser er begået i god tro. I dette tilfælde kan erstatningen dog ikke overstige den ved overtrædelser indvundne fortjeneste.

§ 57. Det kan ved dom bestemmes, at eksemplarer af værker eller af de i kapitel V omhandlede frembringelser, som er fremstillet, indført eller gjort tilgængelige for almenheden her i riget i strid med denne lov eller med forskrift meddelt i henhold til § 30, stk. 2, skal inddrages til fordel for den forurettede eller overdrages til ham mod et vederlag, der ikke overstiger fremstillingsomkostningerne. Det samme gælder tryksatser, klicheer, forme og andet, som kan tjene til ulovlig fremstilling eller brug af værket eller frembringelsen.

I stedet for inddragning eller overdragelse kan det bestemmes, at genstandene helt eller delvis skal tilintetgøres eller på anden måde gøres utjenlige til ulovlig brug. Hvis det under hensyn til eksemplarerens kunstneriske eller økonomiske værdi eller omstændighederne i øvrigt skønnes rimeligt, kan retten tillade, at de fremstillede eksemplarer gøres tilgængelige for almenheden mod erstatning og godtgørelse til den forurettede.

Bestemmelserne i denne paragraf kan ikke bringes i anvendelse over for den, som i god tro har erhvervet eksemplarer til privat brug.

Inddragelse eller tilintetgørelse af bygninger kan ikke kræves.

Kapitel VIII.

Lovens rækkevidde.

§ 58. Denne lovs bestemmelser om ophavsret gælder alle værker af danske statsborgere eller af personer, som har hjemsted her i landet, samt værker af statsløse og flygtninge, der er fast bosat her i landet. Loven gælder endvidere for andre værker, såfremt de første gang er udgivet i Danmark, bygningsværker, der er opført her i landet, og kunstværker, der udgør dele af her beliggende bygninger.

Bestemmelserne i §§ 51-53 finder dog anvendelse på ethvert værk, som omtales i § 1.

§ 59. Bestemmelserne i § 45 og §§ 47 og 48 gælder for fremførelser og lydoptagelser samt lydradio- og fjernsynsudsendelser, som finder sted i Danmark. Bestemmelsen i § 46 finder anvendelse på enhver lydoptagelse.

Bestemmelserne i §§ 49 og 50 gælder til fordel for danske statsborgere, personer, der har hjemsted i Danmark, og statsløse og flygtninge, der er fast bosat her i landet, samt til fordel for selskaber, der har dansk bestyrelse og sæde i Danmark. Endvidere gælder § 49 frembringelser, som først er udgivet i Danmark.

§ 60. Under forudsætning af gensidighed kan ved kgl. anordning rækkevidden af lovens bestemmelser udvides i forhold til andre stater.

Ved kgl. anordning kan loven endvidere gøres anvendelig på værker, som først er udgivet af mellemfolkelige organisationer, samt på ikke udgivne værker, som sådanne organisationer har ret til at udgive.

§ 61. Loven gælder også værker og andre frembringelser, som allerede er genstand for ophavsret efter ældre love.

Eksemplarer, som er lovligt fremstillet før lovens ikrafttræden, kan fremdeles vises offentligt og spredes til almenheden, idet dog bestemmelsen i § 23 om udlejning af musikaler må iagttages.

Beskyttelsen mod eftergørelse af en lydoptagelse, som er fremstillet før lovens ikrafttræden, og som ville være beskyttet efter ældre lov, skal uanset den i § 46 angivne tidsfrist ikke kunne udløbe tidligere end 1. oktober 1966.

§ 62. De i henhold til ældre lovgivning givne særlige privilegier og forbud forbliver i kraft.

§ 63. Denne lov træder i kraft 1. oktober 1961.

Lov om forfatterret og kunstnerret nr. 149 af

26. april 1933 ophæves. I lov nr. 215 af 11. juni 1959 om radiospredning ophæves § 11, stk. 2. I samme lovs § 15, stk. 2, ændres komma efter ordet »sådanne« til: »og«, og ordene »samt om erhvervsmæssig udnyttelse af det i Grønland

rundkastede stof« udgår. Henvisninger i andre love til tidligere love om forfatterret og kunstnerret skal gælde de tilsvarende bestemmelser i denne lov.

Anordning nr. 272 af 21. juli 1962 om arkivers, bibliotekers og museers adgang til at fremstille eksemplarer af litterære og kunstneriske værker m. v. ved fotografering

I medfør af § 12 i lov nr. 158 af 31. maj 1961 om ophavsretten til litterære og kunstneriske værker og § 6 i lov nr. 157 af 31. maj 1961 om retten til fotografiske billeder bestemmes herved følgende:

§ 1. Følgende arkiver, biblioteker og museer har ret til uden ophavsmandens eller fotografens samtykke ved fotografering at fremstille eksemplarer af beskyttede litterære eller kunstneriske værker eller af beskyttede fotografiske billeder til brug i deres virksomhed i overensstemmelse med de nedenfor angivne regler:

Rigsarkivet og de under dette hørende arkiver. Det kgl. Bibliotek og andre videnskabelige og faglige biblioteker, der helt eller delvis drives af det offentlige.

Centralbiblioteker og andre biblioteker med hel-dagsbeskæftiget personale under folkebiblioteksvæsenet.

Nationalmuseet.

Statens Museum for Kunst.

Andre arkiver, biblioteker og museer, som det efter ministerens bestemmelse i hvert enkelt tilfælde skønnes forsvarligt og rimeligt at side-stille med de foran opregnede.

Kopiering i beskyttelsesøjnet m. v.

§ 2. Et arkiv, bibliotek eller museum, der hører til de i § 1 nævnte, må til brug i sin udlåns-virksomhed fremstille fotografiske kopier af så-dant materiale i dets samlinger, som det på grund af materialets særlige værdi, sjældenhed eller ringe holdbarhed ikke skønnes forsvarligt at udlåne til institutionens brugere i alminde-

lighed. Der må dog ikke fremstilles mere end 2 kopier, medmindre der foreligger ganske særlige grunde hertil. For så vidt angår ikke-offentlig-gjorte værker eller fotografier samt manuskrip-ter, der er overdraget institutionen ved aftale eller testamente gælder kopieringsretten dog kun, hvis ikke andet er bestemt eller må anses for forudsat.

Stk. 2. De pågældende institutioner må end-videre ved mikrofilming eller lignende frem-stille arkivkopier af materiale i deres samlinger i det omfang, beskyttelses- og sikkerhedshensyn betinger det.

§ 3. Af enkelte artikler i samleværker, aviser eller tidsskrifter samt af kortere afsnit af bøger og andre vidgivne skrifter må der fremstilles foto-grafiske kopier med henblik på benyttelse i forsknings- eller studieøjemed. Der må kun ud-leveres en enkelt fotografisk kopi af hver arti-kel eller hvert afsnit til den enkelte bruger.

Komplettering af defekte værker.

§ 4. Såfremt et eksemplar af et værk er ufuld-stændigt, må der fremstilles fotografiske kopier af de manglende dele, herunder af de i værket indeholdte fotografiske billeder, for så vidt de manglende dele har et i forhold til hele værket ringe omfang, og en genanskaffelse af værket ikke er mulig i boghandelen, hos udgiveren eller forlæggeren eller ville medføre en i forhold til kompletteringen uforholdsmæssig bekostning.

Stk. 2. Fremstilling af manglende bind af et værk, der udkommer i flere afdelinger, samt af manglende hæfter eller bind af periodiske pub-likationer og lignende er kun tilladt, når det

pågældende bind eller hæfte ikke kan erhverves særskilt i boghandelen eller fra udgiveren eller forlæggeren.

Forøgelse af samlingerne ved fotokopiering.

§ 5. De videnskabelige og faglige biblioteker, der fungerer som universitetsbibliotek eller hovedbibliotek for et vist fagområde, kan, når særlig anledning foreligger, fremstille fotografiske gengivelser af udgivne værker, som bør forefindes tilgængelige i bibliotekets samlinger, men ikke kan erhverves i boghandelen eller fra ud-

giveren eller forlæggeren. Der må kun fremstilles en kopi af hvert værk.

Stk. 2. Tilsvarende regler gælder med hensyn til kopiering af beskyttede fotografiske billeder.

Overtrædelse af foranstående bestemmelser.

§ 6. I tilfælde af overtrædelse af **bestemmelserne** i denne anordning kan ministeren fratage det for overtrædelsen ansvarlige arkiv, bibliotek eller museum, tilladelsen til fremstilling af eksemplarer i henhold til ophavsretslovens § 12 og fotografilovens § 6.

Vejledning af 27. december 1967 om de synspunkter, der kan ventes lagt til grund af ministeriet for kulturelle anliggender ved afgivelsen af erklæringer i sager vedrørende det offentliges varetagelse af afdøde ophavsmænds personligt ideelle rettigheder (droit moral) m. v.

I. Indledning.

Ophavsmandens personligt ideelle rettigheder (droit moral), jfr. ophavsretslovens § 3.

I lov nr. 158 af 31. maj 1961 om ophavsretten til litterære og kunstneriske værker er der ikke blot givet ophavsmanden rettigheder, der tager sigte på at sikre, at han økonomisk kan udnytte de værker, han har skabt. Ligesom tilfældet var i den ældre lov af 1933 om forfatter- og kunstnerret, er der tillige givet ham **et** retsværn for de personligt ideelle interesser, der knytter sig til hans værk. Dette retsværn kaldes **sædvanligvis ophavsmandens droit moral**.

Reglerne herom findes i ophavsretslovens § 3 og lyder således:

»**Ophavsmanden** har krav på at blive navngivet i overensstemmelse med, hvad god skik kræver, såvel på eksemplarer af værket, som når dette gøres tilgængeligt for almenheden.

Værket må ikke ændres eller gøres tilgængeligt for almenheden på en måde eller i **en** sammenhæng, der er krænkende for ophavsmandens litterære eller kunstneriske anseelse eller egenart.

Sin ret efter denne paragraf kan ophavsmanden ikke fratage, medmindre det gælder en efter art og omfang afgrænset brug af værket.«

De ideelle rettigheder kan principielt ikke overdrages, og de kan således gøres gældende

uafhængigt af de økonomiske rettigheder og selv efter overdragelse af disse. Rettighederne må respekteres af enhver, der benytter **værket**, selv om benyttelsen sker efter indhentet tilladelse fra ophavsmanden, hans **arvinger** eller den, til hvem han måtte **have** overdraget sin ret til at råde over værket, og selv om benyttelsen sker i medfør af **de** specielle bestemmelser i ophavsretslovens kapitel II, der giver adgang til en fri benyttelse af litterære og kunstneriske værker, f. eks. citatretten i lovens § 14. Ved benyttelse i medfør af kapitel II gælder i **øvrigt efter** lovens § 26 en udvidet beskyttelse mod ændringer, idet værket overhovedet ikke må ændres i videre udstrækning, end formålet med gengivelsen kræver, og der stilles desuden krav om kildeangivelse, ikke blot om angivelse af ophavsmandens navn.

Den ideelle ret, der efter § 3 er tillagt ophavsmanden, har samme varighed som **ophavsretten** i øvrigt, d. v. s. at den som hovedregel efter bestemmelsen i lovens § 43 består, **indtil** 50 år **er** forløbet efter ophavsmandens dødsår. Så længe ophavsmanden lever, tilkommer påtaleretten i tilfælde af droit moral krænkelser ham selv, **jfr.** lovens § 55, stk. 6.

Efter ophavsmandens død og indtil retten ophører er **de** påtaleberettigede dels den, der som arving indtræder i ophavsmandens rettigheder, dels ophavsmandens ægtefælle, slægtninge i ret

op- eller nedstigende linje eller søskende. Men når ophavsmanden er død, kan også det offentlige påtale overtrædelser af droit moral reglerne, dog kun for så vidt kulturelle interesser må anses for krænket ved overtrædelserne, jfr. § 55, stk. 7.

Det er værd at understrege, at det offentlige — under den angivne forudsætning — kan rejse påtale, selv om arvingerne skulle have godkendt den pågældende benyttelse af værket. Det kan dog forventes, at der ved udøvelsen af det offentliges påtaleret i sådanne tilfælde vil blive taget et rimeligt hensyn til arvingernes økonomiske interesser.

Droit moral reglerne, der i hovedtrækkene er omtalt i det foregående, er et vigtigt led i den retsbeskyttelse, som ophavsretsloven yder den, der har skabt det litterære og kunstneriske værk. De giver ophavsmanden rettigheder af en særlig personlig karakter, men at der til hævdelser af disse rettigheder også er knyttet en vis offentlig, samfundsmæssig interesse, fremgår af den ovenfor omtalte særlige adgang for det offentlige til at rejse påtale efter ophavsmandens død.

Ophavsretslovens § 53, stk. 1. (Værkernes »fredning« efter ophavsrettens udløb).

Ophavsmandens og samfundets interesse i, at et værk for eftertiden bevares som knyttet til den, der har skabt det, og i, at dets egenart og kvalitet respekteres, gør sig i mange tilfælde også gældende, når ophavsretten til værket er udløbet, eller når det drejer sig om ældre værker, der aldrig har nydt ophavsretlig beskyttelse. Man har derfor ønsket at bevare en særlig udformet droit moral beskyttelse efter ophavsrettens ophør.

Ud over de i § 3 nævnte droit moral regler indeholder loven således i § 53 følgende bestemmelse:

»Selv om ophavsretten er udløbet, må et litterært eller kunstnerisk værk ikke ændres eller gøres tilgængeligt for almenheden i strid med § 3, stk. 1 og 2, hvis kulturelle interesser herved krænkes.«

Overtrædelser af § 53 kan ikke påtales af ophavsmanden, hans arvinger eller slægtninge eller den, til hvem hans rettigheder er overgået. Det er alene det offentlige (anklagemyndigheden), der kan rejse påtale, jfr. § 55, stk. 8.

Erklæringer fra ministeriet for kulturelle anliggender.

Ifølge ophavsretslovens § 53, stk. 2, er ministeriet for kulturelle anliggender forpligtet til at afgive erklæringer i begge tilfælde, hvor der efter ovenstående kan blive tale om en offentlig påtale. Ministeriet skal efter anmodning udtale sig om, hvorvidt en benyttelse af et værk skønnes at være en droit moral krænkelse af den art, der efter ophavsmandens død kan medføre offentlig påtale, og har en tilsvarende pligt til at afgive erklæring om, hvorvidt benyttelsen af et værk skønnes at være i strid med den særlige regel i lovens § 53, stk. 1.

Som rådgivende for ministeriet i sager om overtrædelser af bestemmelserne om afdøde ophavsmænds droit moral og i sager om overtrædelser af ophavsretslovens § 53, stk. 1, er der nedsat et sagkyndigt udvalg bestående af repræsentanter for retsvidenskaben, den litteraturhistoriske videnskab, musikvidenskaben og den kunsthistoriske videnskab) og repræsentanter for forskellige kategorier af ophavsmænd. Udvalgets adresse er: Droit moral udvalget, Ministeriet for kulturelle anliggender, Nybrogade 2, København K.

Ved afgivelsen af erklæringer i henhold til lovens § 53, stk. 2, kan det forventes, at ministeriet vil følge de nedenfor angivne retningslinjer:

II. Almindelige synspunkter.

Formålet med det offentliges varetagelse af afdøde ophavsmænds personligt ideelle rettigheder i henhold til ophavsretslovens § 3 og med reglen i lovens § 53, stk. 1, er at værne kulturarven.

Offentlig påtale forudsætter, at kulturelle interesser kan anses for krænket. Dette vil i almindelighed kun være tilfældet, såfremt det værk, der benyttes i strid med lovreglerne, er af en sådan standard, at det med rimelighed kan betragtes som hørende til kulturarven. Ministeriet vil dog være tilbøjelig til at anse kulturelle interesser for krænket, også når der er tale om en lovstridig benyttelse af et værk, som måske ikke for en isoleret betragtning kan siges at opfylde dette krav, såfremt værkets ophavsmand er en kunstner, der i øvrigt har skabt værker af blivende værdi.

Ministeriet vil lægge vægt på, at der ikke ved udøvelsen af det offentliges påtaleret lægges

hindringer i vejen for en litterært eller kunstnerisk forsvarlig bearbejdelse af klassiske værker, som bringer disse ud til en større kreds.

III. Pligten til at give oplysning om ophavsmandens navn på eksemplarer af værket eller i forbindelse med dets benyttelse.

1. Af ophavsretslovens § 3, stk. 1, fremgår det, at ophavsmandens navn skal angives i overensstemmelse med, hvad god skik kræver, såvel på eksemplarer af værket som ved offentlig fremførelse, forevisning eller spredning af værket.

Forpligtelsen til at give oplysning om ophavsmandens navn er således ikke absolut, idet man har erkendt, at traditionen, omstændighederne omkring en fremførelse eller praktiske eller kunstneriske grunde kan motivere, at en sådan oplysning undlades. Det vil f. eks. ikke kunne kræves, at der til deltagerne i en gudstjeneste gives oplysning om, hvem der har komponeret tie musikstykker, der spilles af organisten. Det kan også forekomme, at et kunstværk eller et værk af brugskunst er fremstillet i et sådant materiale, f. eks. glas, at man — af kunstneriske grunde — må afstå fra kravet om angivelse af navn.

Som alt overvejende hovedregel må det imidlertid kræves, at ophavsmandens navn — eller »kunstnernavn« — oplyses, også hvis opfyldelsen af denne forpligtelse er forbundet med praktiske ulemper eller påfører brugeren af værket udgifter.

2. Når kunstværker vises offentligt, f. eks. ved anbringelse i offentligt tilgængelige bygninger, museer og parker samt på eller ved offentlig plads eller vej, må kunstnerens navn, for så vidt det er praktisk muligt og kunstnerisk forsvarligt, være angivet på eller i umiddelbar nærhed af værket. Hvis der således ikke på kunstværket findes en signatur, der på tilstrækkelig tydelig måde kan oplyse det almindelige publikum om, hvem kunstneren er, bør der anvendes mærke eller skilt.

3. Når et værk fremtræder i oversat, omarbejdet eller bearbejdet skikkelse, må foruden navnet på ophavsmanden til det originale værk tillige oversætterens eller bearbejderens navn være angivet og på en sådan måde, at det klart fremgår, at der er tale om en oversættelse eller bearbejdelse.

4. Pligten til at give oplysning om ophavsmandens navn er opfyldt, når det navn, under hvilket han har offentliggjort værket, er angivet.

IV. Forpligtelsen til at undgå krænkelse af værket, dets form eller indhold.

1. I ophavsretslovens § 3, stk. 2 (hvortil der også henvises i lovens § 53), siges det, at et litterært eller kunstnerisk værk ikke må ændres eller gøres tilgængeligt for almenheden på en måde, der er krænkende for ophavsmandens litterære eller kunstneriske anseelse eller egenart. Den heraf følgende pligt til at respektere værket og dets ophavsmand gælder både, når der alene er tale om fremstilling af eksemplarer af værket, og når dette gøres tilgængeligt for almenheden ved fremførelse af værket eller ved forevisning eller spredning af eksemplarer af værket.

2. Ændringer, forkortelser og bearbejdelser, der ikke foretages som led i værkets omarbejdelse til anden kunstart, jfr. nr. 4, er kun tilladelige, hvis de kan anses for at være i overensstemmelse med god skik, og de ikke går ud over, hvad formålet nødvendiggør.

Der bør især udvises varsomhed ved foretagelsen af ændringer i og forkortelser samt bearbejdelser af klassiske værker inden for musik, litteratur, billedkunst og scenekunst.

Ved reproduktion af malerier og billedhuggerværker må der advares mod forvanskning af farver samt imod beskæringer, der forrykker proportionerne i kunstværket.

Når det gælder digte og andre stærkt formbundne litterære værker (f. eks. H. C. Andersens eventyr), vil ændringer, forkortelser eller bearbejdelser af blot nogen betydning kunne være ulovlige. Udeladelse af et eller flere vers i salmer eller sange vil dog efter omstændighederne være tilladelige.

3. Hvis der i litterære eller kunstneriske værker foretages ændringer, forkortelser eller bearbejdelser af væsentlig betydning, bør det på klar og tydelig måde tilkendegives, at der foreligger en ændret, forkortet eller bearbejdet gengivelse af det pågældende værk. Ved udgivelse af bøger i bearbejdet, genfortalt eller forkortet skikkelse bør det således fremgå af titelbladet, at der er tale om en bearbejdet udgave af værket. Når kun en del af et kunstværk gengives, bør det altid tydeligt være angivet, at gengivelsen kun omfatter et udsnit eller en detalje af værket.

4. Når et værk omarbejdes til en anden kunstart, som f. eks. når en roman eller novelle »filmatiseres«, må den for omarbejdelsen nødvendige omdigtning af handlingsgang, replikker m. v. foretages på en sådan måde, at original-

værkets ånd og kunstneriske niveau respekteres. Det bør på klar og tydelig måde tilkendes, at det til anden kunstart overførte værk er en omarbejdet gengivelse af det til grund liggende originalværk.

5. Hvad enten der er foretaget ændringer i et litterært eller kunstnerisk værk eller ikke, må værket — som det fremgår af ophavsretslovens § 3, stk. 2 — ikke gøres tilgængeligt for offentligheden på en måde eller i en sammenhæng, der er krænkende for ophavsmandens litterære eller kunstneriske anseelse eller egenart. Det må således ikke præsenteres i en sammenhæng eller i et udstyr, som indebærer en grov tilsidesættelse af kunstnerisk pietets- eller ansvarsfølelse. Da der i lovens § 53 generelt henvises til § 3, vil det også efter ophavsrettens udløb kunne være ulovligt at gøre selv et i forhold til originalværket uændret værk tilgængeligt for almenheden, hvis det sker på en utilbørlig måde eller i en

utilbørlig sammenhæng som nærmere defineret i lovens § 3.

V. Udenlandske ophavsmænd.

Efter ophavsretslovens § 58, stk. 1, gælder lovens bestemmelser direkte kun for værker af danske ophavsmænd eller værker med en vis tilknytning til Danmark.

I henhold til anordning nr. 251 af 23. september 1965 er lovens bestemmelser gjort anvendelige også for værker hidrørende fra lande, som har tiltrådt Berner-konventionen om beskyttelse af litterære og kunstneriske værker eller Verdenskonventionen om ophavsret.

De ovenfor beskrevne regler om *droit moral* gælder således i fuldt omfang over for udenlandske ophavsmænd, hvis værker er omfattet af de nævnte konventioner.

Efter § 58, stk. 2, finder reglen i § 53 dog anvendelse på ethvert værk uanset dets oprindelsessted.

Lov nr. 170 af 27. maj 1964 om Statens Kunstfond

§ 1. Til fremme af dansk skabende kunst inden for den bildende kunst, den litterære kunst og tonekunsten oprettes et fond under navnet »Statens Kunstfond«.

§ 2. Fondets midler anvendes til følgende formål:

- Ydelser til bildende kunstnere, forfattere og komponister.
- Indkøb af bildende kunst.
- Afholdelse af udgifter til billedkunstnerisk udsmykning af statens bygninger og anlæg samt ydelse af tilskud til udsmykning af kommunale bygninger eller andre for offentligheden eller videre kredse tilgængelige bygninger og anlæg.
- Andre foranstaltninger, der sigter på at opretholde og fremme skabende kunstners produktion.
- Støtte til efterladte efter bildende kunstnere, forfattere og komponister.

§ 3. Fondet ledes af en bestyrelse bestående af formændene for de i § 4 nævnte udvalg. Bestyrelsen vælger selv sin formand.

Stk. 2. Bestyrelsen aflægger årligt regnskab og beretning for fondets virksomhed.

Stk. 3. Regnskabet og beretningen indsendes til ministeren for kulturelle anliggender gennem det i § 5 nævnte repræsentantskab. Det samme gælder eventuelle indstillinger fra bestyrelsen til ministeren.

§ 4. Til at administrere fondets midler nedsættes 2 udvalg for den bildende kunst, 1 udvalg for den litterære kunst og 1 udvalg for tonekunsten. Af udvalgene for den bildende kunst administrerer det ene de til anvendelse efter § 2 c beregnede fondsmidler og det andet de midler, der i øvrigt er beregnet anvendt til fremme af den bildende kunst. Hvert udvalg består af 3 kunstkyndige medlemmer, der beskikkes af ministeren for kulturelle anliggender, for de 2 medlemmers vedkommende efter indstilling af repræsentantskabet og for det tredje medlems vedkommende efter forud indhentet udtalelse fra repræsentantskabet. Medlemmerne vælges for 3 år. Umiddelbart genvalg kan ikke finde sted. Ministeren udpeger udvalgenes formænd. Til hvervene som formand for udvalgene for den bildende kunst udpeges samme person.

Stk. 2. Udvalgene administrerer selvstændigt de dem tillagte fondsmidler.

§ 5. Der nedsættes et repræsentantskab til at

følge fondets virksomhed. Repræsentantskabet består af 28 medlemmer, der udpeges således:

- 5 medlemmer udpeges af folketinget.
- 3 medlemmer udpeges af kommunale råd og organisationer, således at 1 udpeges af Københavns magistrat, 1 af Den danske Købstadforening og 1 af De samvirkende Sognerådsforeninger, Foreningen af Kommuner med bymæssig Bebyggelse og Amsrådsforeningen i Danmark i fællesskab.
- 3 medlemmer udpeges af Københavns universitets filosofiske fakultet og Århus universitets humanistiske fakultet i fællesskab.
- 1 medlem udpeges af Malende Kunstneres Sammenslutning.
- 1 medlem udpeges af Dansk Billedhuggersamfund.
- 1 medlem udpeges af Grafisk Kunstnersamfund.
- 1 medlem udpeges af de anerkendte kunststillinger.
- 3 medlemmer udpeges af akademirådet.
- 2 medlemmer udpeges af Dansk Forfatterforening og Danske Dramatikeres Forbund i fællesskab.
- 2 medlemmer udpeges af Det danske Akademi.
- 2 medlemmer udpeges af Dansk Komponistforening.
- 1 medlem udpeges af Dansk Tonekunsnerforening, Musikerådet.
- 1 medlem udpeges af det kgl. danske musikkonservatorium og det jyske musikkonservatorium i fællesskab.
- 1 medlem udpeges af Danske Arkitekters Landsforbund.
- 1 Medlem udpeges af Danmarks Biblioteksforening.

Ministeren for kulturelle anliggender udpeger repræsentantskabets formand blandt medlemmerne.

Stk. 2. Repræsentantskabet forelægger ministeren de fra bestyrelsen modtagne regnskaber, beretninger samt indstillinger med de bemærkninger, som det ønsker at knytte hertil.

Stk. 3. Repræsentantskabet afgiver indstilling til ministeren for kulturelle anliggender om ydelser, der bør søges tillagt kunstnere for livstid. Forslag om disse ydelser optages på de årlige bevillingslove.

§ 6. Til de i § 2 nævnte formål yder staten et årligt tilskud til fondet, der i finansåret 1964-65 udgør 3.500.000 kr., i finansåret 1965-66 3.800.000 kr. og derefter 4.200.000 kr. Beløb, der ikke anvendes i et finansår, kan overføres til næste finansår.

Stk. 2. Fondets sekretariatsudgifter afholdes af statskassen.

§ 7. De nærmere bestemmelser vedrørende repræsentantskabets, bestyrelsens og udvalgenes virksomhed, regnskabsaflæggelse m. v. fastsættes af ministeren for kulturelle anliggender, der tillige fastsætter de nærmere regler for, hvorledes de af fondet erhvervede kunstværker skal fordeles, således at de kommer offentligheden eller videre kredse til gode.

§ 8. Loven træder i kraft den 1. juni 1964.

Stk. 2. Samtidig ophæves lov nr. 133 af 25. maj 1956 om oprettelse af Statens kunsthøj og Eckersberg-Thorvaldsenfondet.

Stk. 3. Midlerne i de i stk. 2 nævnte fonde overføres til Statens Kunsthøj.

Stk. 4. Ministeren for kulturelle anliggender bemyndiges til at træffe de for overgangstiden nødvendige bestemmelser.

Stk. 5. Loven optages til revision senest i folketingsåret 1967-68.*)

*) Ved lov nr. 210 af 31. maj 1968 er »folketingsåret 1967-68« ændret til »folketingsåret 1968-69«.

Bekendtgørelse nr. 319 af 6. november 1964 om »Statens Kunsthøj«

I henhold til lov nr. 170 af 27. maj 1964 om Statens Kunsthøj § 7 fastsættes herved følgende bestemmelser:

Formål.

§ 1. Statens Kunsthøj har til opgave gennem de fondet tillagte midler at virke til fremme af

dansk skabende kunst inden for den bildende kunst, den litterære kunst og tonekunsten.

Bestyrelse?!

§ 2. Fondet ledes af en bestyrelse bestående af formændene for de i § 3 nævnte udvalg. Bestyrelsen vælger selv sin formand. Den fastlæg-

ger de almindelige retningslinier for fondets virksomhed og drøfter og tager stilling til spørgsmål, der har betydning for fondet som helhed.

Stk. 2. Bestyrelsen træffer hvert år bestemmelse om, hvorledes fondets midler til støtte af kunstneres efterladte fordeles imellem de enkelte udvalg.

Stk. 3. Bestyrelsen kan gennem repræsentantskabet gøre indstilling til ministeren for kulturelle anliggender om ændringer i de ved nærværende bekendtgørelse fastsatte bestemmelser eller i øvrigt i spørgsmål der ønskes forelagt ministeren.

Stk. 4. På samme måde aflægges bestyrelsen årligt regnskab og beretning for fondets virksomhed.

Stk. 5. Bestyrelsen vælges for et tidsrum af 3 år. Den fastsætter sin og udvalgenes forretningsorden, der forelægges ministeriet til godkendelse.

Udvalgene.

§ 3. Til at administrere fondets midler ned sættes 2 udvalg for den bildende kunst, 1 udvalg for den litterære kunst og 1 udvalg for tonekunsten. Hvert udvalg består af 3 kunstkyndige medlemmer, der beskikkes af ministeren for kulturelle anliggender for de 2 medlemmers vedkommende efter indstilling fra repræsentantskabet og for det tredje medlems vedkommende efter forud indhentet udtalelse fra repræsentantskabet. Medlemmerne vælges for 3 år. Umiddelbart genvalg kan ikke finde sted. Ministeren udpeger udvalgenes formænd. Til hvervene som formand for udvalgene for den bildende kunst udpeges samme person.

Stk. 2. Støtte fra fondet ydes normalt efter ansøgning, men de enkelte udvalg kan tage initiativ til at fremkalde ansøgninger, ligesom der i særlige tilfælde, hvor det drejer sig om ydelser til enkeltpersoner kan ydes støtte uden ansøgning.

Stk. 3. Ydelser til enkeltpersoner kan kun tildeles danske kunstnere eller sådannede efterladte. Ydelser til kunstneres efterladte fordeles normalt til en årlig termin efter forudgående opslag.

Stk. 4. Udvalgene foretager inden for de givne rammer selv afgrænsningen af deres virksomhedsområde inden for den pågældende kunstart.

Stk. 5. Intet medlem kan beskikkes eller genbeskikkes efter det fyldte 70. år.

Afgår et medlem i øvrigt inden udløbet af sin beskikkelsesperiode, foretages nybeskikkelse kun for den resterende del af perioden.

§ 4. Udvalgene for den bildende kunst administrerer de fondsmidler, der er til rådighed til

1. Afholdelse af udgifter til billedkunstnerisk udsmykning af offentlige bygninger og anlæg m. v., jfr. lovens § 2 c)
2. Indkøb af bildende kunst, ydelser til bildende kunstnere og støtte til efterladte efter bildende kunstnere.

Stk. 2. De til billedkunstneriske udsmykninger og anlæg bestemte midler skal fortrinsvis anvendes til projektering og udførelse i samarbejde mellem arkitekt og billedkunstner af dekorativ udsmykning af nybygninger og anlæg samt til fremskaffelse af dekorativ udsmykning af allerede opførte bygninger og anlæg. Herudover kan fondet bidrage til, at der udskrives åbne eller lukkede konkurrencer eller udarbejdes skitseforslag.

Støtte ydes på grundlag af henvendelser til udvalget fra statslige eller kommunale myndigheder eller fra private institutioner eller enkeltpersoner. Udvalget kan endvidere på eget initiativ søge at fremme fondets formål.

Støtte til kunstneriske arbejder ved ikke-statslige bygninger og anlæg ydes med tre fjerdedele af de med de pågældende arbejder forbundne samlede udgifter. Projekteringsudgifter kan dækkes fuldt ud af fondet, men såfremt udarbejdede forslag derefter kommer til udførelse, indgår projekteringsudgiften i de samlede udgifter, i forhold til hvilke støtten endelig beregnes.

Støtte til private institutioner eller enkeltpersoner til udsmykning af bygninger eller anlæg kan gøres betinget af, at der afgives passende garantier til sikring af kunstværkets bevaring for offentligheden.

Udvalget kan antage sagkyndig bygningskunstnerisk bistand.

Stk. 3. Indkøb af bildende kunst kan foretages såvel på udstillinger som direkte hos kunstneren. Støtte til bildende kunstnere kan ydes som rejse- og studiestipendier, arbejdsstipendier og som lån til materialer, etableringsudgifter m. v. Endvidere anvendes efter bestyrelsens bestemmelse et beløb som støtte til efterladte efter bildende kunstnere.

Stk. 4. Det påhviler udvalgene at holde sig alsidigt orienteret om de bildende kunstneres og den bildende kunsts vilkår og at følge kunstuddstillingerne, ligesom udvalget for den billed-

kunstneriske udsmykning skal opretholde kontakt med myndigheder og institutioner landet over for til stadighed at være orienteret om, hvor der er behov for en indsats fra udvalgets side.

§ 5. Udvalget for den litterære kunst administrerer de fondsmidler, der er til rådighed til ydelser til forfattere og deres efterladte og til foranstaltninger, der sigter på at opretholde og fremme forfatteres produktion.

Stk. 2. Støtte til forfattere kan ydes som rejse- og studiestipendier, arbejdsstipendier og som anerkendelse i forbindelse med udgivelse af værker, hvor det økonomiske udbytte ikke står i rimeligt forhold til den kunstneriske indsats. Endvidere anvendes efter bestyrelsens bestemmelse et beløb som støtte til efterladte efter forfattere.

Stk. 5. Det påhviler udvalget at holde sig alsidigt orienteret om forfatternes og den litterære kunsts vilkår og at følge de litterære udgivelser.

§ 6. Udvalget for tonekunst administrerer de fondsmidler, der er til rådighed til ydelser til komponister og deres efterladte og til foranstaltninger, der tager sigte på at opretholde og fremme komponisters produktion.

Stk. 2. Støtte til tonekunstnere kan ydes som rejse- og studiestipendier, arbejdsstipendier og som anerkendelse i forbindelse med udgivelse eller opførelse af værker, hvor det økonomiske udbytte ikke står i rimeligt forhold til den kunstneriske indsats. Støtte kan også ydes til kunstnerisk værdifulde kompositioners opførelse. Endvidere anvendes efter bestyrelsens bestemmelse et beløb som støtte til efterladte efter tonekunstnere.

Stk. 3. Det påhviler udvalget at holde sig alsidigt orienteret om komponisters og tonekunstens vilkår og nøje at følge fremførelser og udgivelser af samtidens danske musik.

Repræsentantskabet.

§ 7. Repræsentantskabet skal følge fondets virksomhed og virke som mellemed mellem fondets øvrige organer og ministeren for kulturelle anliggender. Det indkaldes til møde, når det skønnes nødvendigt, dog mindst én gang årligt.

Stk. 2. Bestyrelsen afgiver årligt beretning og

regnskab til repræsentantskabet. Beretning og regnskab indsendes til ministeriet for kulturelle anliggender ledsaget af de bemærkninger, som repræsentantskabet ønsker at knytte hertil, hvilke dog kun kan omhandle de af bestyrelsen og udvalgene fulgte almindelige principper i det forløbne år. Bemærkningerne tilstilles endvidere bestyrelsen og udvalg.

Stk. 3. De fra bestyrelsen i øvrigt modtagne indstillinger videresendes til ministeriet for kulturelle anliggender med de bemærkninger som repræsentantskabet ønsker at knytte dertil.

Stk. 4. Repræsentantskabet gør indstilling til ministeriet for kulturelle anliggender om fordelingen af de på finansloven bevilgede livsværdige ydelser til bildende kunstnere, forfattere og komponister. Det påhviler repræsentantskabet, forinden indstilling afgives, at indhente en udtalelse fra vedkommende udvalg under kunstfondet som grundlag for repræsentantskabets indstilling. Den af udvalget afgivne udtalelse vedlægges repræsentantskabets indstilling til ministeriet.

Stk. 5. Repræsentantskabet deltager i forvaltningen af de for fondets midler indkøbte kunstværker i overensstemmelse med de regler, der særligt vil blive givet herom.

Stk. 6. Medlemmerne af repræsentantskabet beskikkes for et tidsrum af 4 år. Afgår et medlem inden udløbet af sin beskikkelsesperiode, foretages nybeskikkelse kun for den resterende del af perioden. Medlemmer kan ikke beskikkes eller genbeskikkes efter det fyldte 70. år.

Stk. 7. Repræsentantskabet fastsætter sin forretningsorden, der forelægges ministeriet til godkendelse.

§ 8. Afgørelser i bestyrelsen, udvalgene og repræsentantskabet træffes ved almindelig stemmeflerhed. I tilfælde af stemmelighed er formandens stemme afgørende. Repræsentantskabet er beslutningsdygtigt, hvis mindst $\frac{3}{4}$ af medlemmerne er til stede. Afgørelserne i udvalgene skal fremtræde med eventuel dissens.

Sekretariatet.

§ 9. Fondets sekretariat står til rådighed for bestyrelsen, udvalgene og repræsentantskabet.

Stk. 2. Lederen af sekretariatet deltager i bestyrelsens, udvalgenes og repræsentantskabets møder.

Lov nr. 136 af 17. maj 1961 om statstilskud til orkestre uden for hovedstadsområdet

§ 1. Til fremme af musiklivet, herunder af tonekunsten i teatrets tjeneste, ydes tilskud til by- eller landsdelsorkestre uden for hovedstadsområdet efter de i denne lov givne regler.

§ 2. Et orkester er berettiget til at oppebære tilskud i henhold til § 3 under forudsætning af,

- a) at orkestret har en størrelse på mindst 34 fastengagerede, helårsbeskæftigede musikere og har en sådan sammensætning, at grundlaget for fremførelse af såvel ældre som nyere orkestermusik på kunstnerisk forsvarlig måde er til stede,
- b) at orkestret ud over virksomheden i hjemstedskommunen øver en betragtelig indsats i eller uden for landsdelen,
- c) at orkestret, såfremt der i landsdelen findes en landsdelsscene, i rimeligt og kunstnerisk forsvarligt omfang dækker teatrets behov for musik,
- d) at der ydes musikerne en i forhold til tjenestens omfang og karakter passende aflønning,
- e) at orkestrets drift i forbindelse med de tilskud, der ydes i medfør af denne lov, er sikret ved kommunal eller anden lokal støtte og ved indtægter fra orkestrets almindelige virksomhed,
- f) at orkestret som en selvejende eller kommunal institution ledes af en bestyrelse, der tiltrædes af en repræsentant for undervisningsministeriet, og som er ansvarlig for de offentlige tilskuds anvendelse efter deres formål.

§ 3. Statstilskud til driften af et efter § 2 tilskudsberettiget orkester ydes med halvdelen af orkestrets samlede godkendte lønningsudgifter under forudsætning af, at mindst $\frac{3}{4}$ af de re-

sterende lønningsudgifter tilskydes fra kommunal side, medens indtil $\frac{1}{4}$ kan vidredes af orkestrets løbende driftsindtægter.

Statstilskud til driften af et efter § 2 tilskudsberettiget orkester, hvis virksomhed i eller uden for landsdelen skønnes at have ganske særlig kulturel betydning, kan dog ydes med indtil $\frac{3}{4}$ af de samlede godkendte lønningsudgifter under forudsætning af, at de resterende lønningsudgifter dækkes som foreskrevet i stk. 1.

Hidfører de således tilvejebragte tilskud i forbindelse med orkestrets øvrige indtægter, efter at bestemmelserne i § 2 b. og c. er iagttaget, et driftsoverskud, anvendes dette i lige dele til nedbringelse af statens og de kommunale lønningsstilskud.

Statstilskud til musikerløbninger kan kun ydes til aflønning af højst 58 musikere.

§ 4. Til orkestre, der ikke opfylder de i § 2 foreskrevne betingelser, men som i rimeligt omfang består af stedlige fagmusikere, kan der efter ansøgning ydes tilskud til koncertvirksomhed af passende omfang, udøvet på alsidig, kunstnerisk forsvarlig måde.

Tilskuddene er betinget af, at der ydes et rimeligt tilskud af kommunale midler.

§ 5. Statens tilskud optages i fornødent omfang på de årlige bevillingslove. Bestyrelserne for de i § 2 omhandlede orkestre indsender hvert år til undervisningsministeriet reviderede og af vedkommende kommunalbestyrelse godkendte regnskaber, på grundlag af hvilke statstilskuddet endeligt fastsættes.

§ 6. Undervisningsministeren bemyndiges til at træffe de nærmere bestemmelser til gennemførelse af denne lov.

§ 7. Denne lov gælder ikke for Færøerne.

Lov nr. 169 af 27. maj 1964 om statstilskud til et landsdelsorkester for Sjælland

§ 1. Der ydes statstilskud til driften af et for Sjælland oprettet landsdelsorkester under forudsætning af,

- a) at orkestret har en størrelse på mindst 34 fastengagerede, helårsbeskæftigede musikere

og har en sådan sammensætning, at grundlaget for fremførelse af såvel ældre som nyere orkestermusik på kunstnerisk forsvarlig måde er til stede,

- b) at orkestret ud over virksomhed på Sjælland

søger gennemført en koncertvirksomhed af passende omfang på Lolland-Falster og Bornholm,

- c) at orkestret i rimeligt og kunstnerisk forsvareligt omfang er til rådighed for det kongelige danske musikkonservatorium som professionelt studieorkester i dirigentuddannelsen,
- d) at orkestret i særlige tilfælde, og uden at der sker væsentlig indskrænkning i dets almindelige koncertvirksomhed, er til rådighed for statslige eller kommunale teatre ved gennemførelsen af musikdramatiske forestillinger,
- e) at der ydes orkestrets musikere en i forhold til tjenestens omfang og karakter passende aflønning,
- f) at orkestrets drift i forbindelse med de tilskud, der ydes i medfør af denne lov, er sikret ved kommunal eller anden lokal støtte og ved indtægter fra orkestrets almindelige virksomhed,
- g) at orkestret som selvejende institution, hvis vedtægter skal godkendes af ministeren for kulturelle anliggender, ledes af en bestyrelse, hvoraf et medlem udpeges af ministeren, og som er ansvarlig for de offentlige tilskuds anvendelse efter deres formål.

§ 2. Statstilskud til orkestrets drift ydes med halvdelen af orkestrets samlede godkendte lønningudgifter under forudsætning af, at mindst 34 af de resterende lønningudgifter tilskydes fra kommunal side, medens indtil 14 kan udredes af orkestrets løbende driftsindtægter.

Stk. 2. Hidfører de således tilvejebragte tilskud i forbindelse med orkestrets øvrige indtægter, efter at bestemmelserne i § 1 *b) og e)* er iagttaget, et driftsoverskud, anvendes dette i lige dele til nedbringelse af statens og de kommunale lønningstilskud.

Stk. 3. Statstilskud til musikerlønninger kan kun ydes til aflønning af højst 58 musikere.

§ 3. Statstilskuddet udbetales forud på grundlag af orkestrets budget, og endelig regulering af tilskuddet finder sted på grundlag af et af de tilskudsgivende kommuner og ministeriet for kulturelle anliggender godkendt årsregnskab.

§ 4. Ministeren for kulturelle anliggender bebyrder sig til at træffe de nærmere bestemmelser til fastlæggelse af tilskudsordningens gennemførelse, orkestrets organisatoriske forhold samt ikrafttrædelses- og overgangsbestemmelser.

§ 5. Loven træder i kraft den 1. april 1965.

Lov nr. 208 af 31. maj 1968 om statsstøtte til musikkonservatorierne i Esbjerg, Odense og Ålborg

§ 1. Til Vestjysk Musikkonservatorium i Esbjerg, Det fynske Musikkonservatorium i Odense og Nordjysk Musikkonservatorium i Ålborg ydes et statstilskud, der udgør $\frac{3}{4}$ af de samlede årlige driftsudgifter, herunder udgifter til forrentning af og afdrag på lån, der optages med sikkerhed i fast ejendom. Statstilskuddet ydes under forudsætning af, at konservatoriets drift i øvrigt er sikret ved tilskud fra kommunal side.

Stk. 2. Statens tilskud udbetales kvartalsvis forud på grundlag af et af vedkommende kommune og af ministeren for kulturelle anliggender godkendt budget. Endelig regulering af tilskuddet finder sted på grundlag af et på samme måde godkendt årsregnskab.

Stk. 3. Der kan endvidere ydes tilskud til større anskaffelser af instrumenter og andet udstyr.

§ 2. Musikkonservatorier, der modtager støtte efter § 1, skal følge de bestemmelser om adgangsbetingelser, undervisnings- og eksamensordninger m. v. samt om driften og de økonomiske forhold, der måtte blive udfærdiget af ministeren for kulturelle anliggender.

§ 3. Loven træder i kraft 1. juli 1968.

Stk. 2. Lov nr. 55 af 4. marts 1964 om statsstøtte til musikkonservatorier ophæves.

§ 4. Forslag om revision af loven fremsættes for folketinget i folketingsåret 1970-71.

Lov nr. 94 af 7. april 1936 om reservater for pattedyr og fugle*)

Kapitel I.

Almindelige regler.

§ 1. Efter reglerne i denne lov kan der oprettes reservater, dels vildtreservater, jfr. jagtlov af 28. april 1931 § 14, dels videnskabelige reservater,

iværksættes videnskabelige undersøgelser på reservaterne eller i forbindelse med disse vedrørende pattedyrs og fugles biologiske forhold og vilkår, vildtsygdomme m. m., erhvervs arealer, hvis bevarelse i en bestemt tilstand er af væsentlig betydning for den fauna, som findes på arealet, iværksættes fredning i indtil 10 år af enkelte pattedyr- eller fuglearter i hele landet eller dele af dette.

Disse bestemmelser berører ikke grundejeres ret til i kraft af deres ejendomsret at oprette reservater efter egen bestemmelse.

§ 2. Reservater kan oprettes såvel på landjorden med indvande som på søterritoriet.

§ 3. Erhvervelsen af arealer, hvis bevarelse i en bestemt tilstand er af afgørende betydning for den fauna, som findes på arealet, kan ske i henhold til bestemmelse af ministeren for landbrug og fiskeri efter indstilling fra Reservatrådet og Naturfredningsrådet i forening. Udgifterne afholdes af Jagtfonden.

§ 4. Videnskabelige undersøgelser på reservaterne eller i forbindelse med disse vedrørende pattedyrs og fugles biologiske forhold og vilkår, vildtsygdomme m. m. kan finde sted efter indstilling fra reservatrådet og naturfredningsrådet i forening. Udgifterne afholdes af jagtfonden.

§ 5. For den indskrænkning i privatpersoners ejendomsret, som bliver en følge af reservaters oprettelse, ydes der fuld erstatning efter de nedenfor i §§ 9, 10 og 16 anførte regler.

§ 6. Der oprettes et Reservatråd, bestående af 5 medlemmer med suppleanter. Rådet sammensættes således:

Formanden og en suppleant for formanden, der begge skal være jagtkyndige, beskikkes af ministeren for landbrug og fiskeri.

De øvrige 4 medlemmer med 4 suppleanter udnævnes ligeledes af ministeren for landbrug

og fiskeri, men efter indstilling af Dansk Jagtforening, Landsjagtforeningen af 1923, Naturfredningsrådet og Landbrugsrådet.

Dansk Jagtforening indstiller 3, hvoraf ministeren udnævner 1 medlem og en suppleant.

Landsjagtforeningen af 1923 indstiller ligeledes 3, hvoraf ministeren udnævner 1 medlem og en suppleant.

Naturfredningsrådet indstiller 3, hvoraf ministeren udnævner 1 medlem og en suppleant.

Landbrugsrådet indstiller 3, hvoraf ministeren udnævner 1 medlem og en suppleant.

Rådet er beslutningsdygtigt, når 3 medlemmer er til stede.

I tilfælde af, at stemmerne står lige, er formandens stemme afgørende.

Udnævnelsen gælder for 4 år.

Kapitel II.

Vildtreservater.

§ 7. Når Reservatrådet finder det påkrævet enten af hensyn til bevarelsen eller formeringen af landets vildt, hvorved forstås alt, hvad der omfattes af jagtloven, eller af internationale hensyn til beskyttelse for trækkende fugle, kan rådet gøre indstilling til ministeren for landbrug og fiskeri om, at dele af landet med de derpå værende indvande, hvad enten disse dele er i privat eller i offentligt eje, og dele af søterritoriet udlægges som vildtreservater.

Beslutningen om spørgsmålet træffes herefter af ministeren for landbrug og fiskeri, jfr. eventuelt § 10. Hvis reservatet oprettes, sker dette ved bekendtgørelse.

Efter indstilling fra Reservatrådet skal ministeren for landbrug og fiskeri endvidere kunne træffe bestemmelse om ændring i eller ophævelse af de bekendtgørelser, som inden denne lovs ikrafttræden er udstedt i henhold til § 20 i lov om naturfredning af 8. maj 1917, bortset fra bestemmelserne om de i § 14, stk. 3—5, nævnte 3 videnskabelige reservater. Sådant ændring eller ophævelse iværksættes efter henvendelse fra ministeren for landbrug og fiskeri af statsministeren.

§ 8. Virkningen af, at et område vidlægges som vildtreservat, er, at der kun kan drives jagt og tillades færdsel på området i det omfang og efter de nærmere regler, som fastsættes af Reservatrådet. I denne rådets myndighed ligger også beføjelse til helt at forbyde jagt og færdsel

*) Ved lov nr. 221 af 3. juni 1967 om jagten, § 54, stk. 2, nr. 2, er bestemmelserne om vildtreservater samt §§ 6 og 15 i reservatloven ophævet.

på reservatet, dog således, at der ingen indskrænkning finder sted i den ret, der ifølge saltvandsfiskerilovens § 1 er givet de i nævnte lov omhandlede personer.

Endvidere skal ministeren for landbrug og fiskeri, når hensyn til reservatets tarv gør det påkrævet, efter indstilling fra Reservatrådet kunne give dispensation fra jagtlovens bestemmelser om fredning og jagtmåder.

§ 9. For den indskrænkning i ejendomsretten, som følger af et områdes udlægning som vildt-reservat, ydes der erstatning, som i mangel af mindelig overenskomst fastsættes af en taksationskommission. Denne består af 3 medlemmer, hvoraf de 2, deriblandt formanden, er faste medlemmer og beskikkes af ministeren for landbrug og fiskeri, det tredje medlem vælges i København af borgerrepræsentationen, på Frederiksberg af kommunalbestyrelsen, i købstæderne uden for Bornholm af byrådene og i det øvrige land for hver amtsrådsreds af amtsrådet og tiltræder kommissionen, for så vidt angår det område af reservatet, der ligger under København, Frederiksberg, en købstad eller amtsrådsreds. Beskikkelsen og valgene gælder for 4 år.

Føler nogen af de i sagen interesserede parter sig brøstholden ved resultatet af taksationsforretningen, kan vedkommende senest 4 uger efter at have modtaget meddelelse om dette forlange afholdt en overtaksation ved 2 af retten udnævnte mænd under ledelse af en af ministeren for landbrug og fiskeri beskikket formand, som med stemmeret deltager i afgørelsen.

Omkostningerne ved overtaksationsforretningen udredes af den, der foranlediger denne afholdt, hvis afgørelsen går ham imod, i modsat fald udredes de af Jagtfonden.

§ 10. Den i § 9 omhandlede erstatning udredes af Jagtfonden, dog skal ministeren for landbrug og fiskeri efter indstilling fra Jagtrådet kunne nægte at fremme sagen, hvis erstatningen andrager et så stort beløb, at udgiften efter rådets og ministerens skøn ikke vil stå i rimeligt forhold til, hvad der vil opnås ved oprettelsen af reservatet.

§ 11. Vildtreservaterne administreres af ministeren for landbrug og fiskeri med bistand af Jagtrådet.

Ministeren for landbrug og fiskeri fastsætter efter indstilling fra Jagtrådet de nærmere regler for administrationen.

Alle udgifter ved administrationen, derunder opsyn, assistance m. m., afholdes af Jagtfonden.

§ 12. Alle udgifter vedrørende Reservatrådet,

heri indbefattet befodringsudgifter og dagpenge til rådets medlemmer, udgift til sagkyndig bistand og anden fornøden medhjælp, afholdes af Jagtfonden.

§ 13. Efter indstilling fra Reservatrådet skal der kunne gives adgang til videnskabelige undersøgelser over vildtet på reservaterne, hvilke undersøgelser da bekostes af Jagtfonden.

Kapitel 11f.

Videnskabelige reservater.

§ 14. Efter indstilling fra Naturfredningsrådet kan statsministeren træffe bestemmelse om oprettelse af reservater af naturvidenskabelige hensyn, hvor disse hensyn gælder pattedyr eller fugle, og udgifterne udredes i så tilfælde af Naturfredningsrådet. Skal der ydes tilskud fra Jagtfonden, udkræves også indstilling fra Reservatrådet.

Videnskabelige reservater skal kunne omfatte såvel dele af landet med de derpå værende indvande, hvad enten disse dele er i privat eller offentligt eje, som dele af søterritoriet.

Naturfredningsrådet har ret til at udtage af de nuværende reservater 3 til videnskabelige reservater.

Til udgifter ved administrationen af samt opsyn, videnskabelige undersøgelser og arbejder på disse 3 videnskabelige reservater stilles af Jagtfonden et beløb af 10.000 kr. i hvert finansår til rådighed for Naturfredningsrådet.

På disse 3 videnskabelige reservater kan der kun drives jagt i det omfang og efter de nærmere regler, som fastsættes af Naturfredningsrådet. I denne rådets myndighed ligger også beføjelse til helt at forbyde jagt på reservatet samt helt eller delvis at forbyde færdsel.

Dog skal statsministeren efter indstilling fra Reservatrådet og Naturfredningsrådet, hvis en pattedyr- eller fugleart på de videnskabelige reservater tager sådan overhånd, at den er til væsentlig fare for den uden for reservaterne værende fauna, med ejerens samtykke kunne træffe bestemmelse, eventuelt med dispensation fra jagtlovens regler om fredning og jagtmåder, til at begrænse denne pattedyr- eller fugleart.

§ 15. Efter indstilling fra Reservatrådet og Naturfredningsrådet i forening kan statsministeren ved bekendtgørelse iværksætte fredning i indtil 10 år af enkelte pattedyr- eller fuglearter i hele landet eller dele af dette.

§ 16. For den indskrænkning i ejendomsretten, som følger af et områdes udlægning som videnskabeligt reservat, ydes der erstatning, som

i mangel af mindelig overenskomst fastsættes ganske som bestemt ovenfor i § 9 med hensyn til vildtreservater. Taksationskommissionens 2 medlemmer, deriblandt formanden såvel som eventuelt formanden for overtaksationskommissionen, vil dog, for så vidt angår de her omhandlede reservater, være at beskikke af statsministeren.

§ 17. Den i § 16 omhandlede erstatning udredes af Jagtfonden. Dog skal ministeren for landbrug og fiskeri efter indstilling fra Jagtrådet kunne nægte at fremme sagen, hvis erstatningen andrager et så stort beløb, at udgiften efter rådets og ministerens skøn ikke vil stå i rimeligt forhold til, hvad der vil opnås ved oprettelsen af reservatet.

§ 18. Statsministeren fastsætter i hvert enkelt tilfælde efter indstilling fra Naturfredningsrådet de nærmere regler for de i dette kapitel omhandlede reservater og fredninger og træffer

foranstaltning til bestemmelsernes gennemførelse.

Kapitel IV.

Slutningsbestemmelser.

§ 19. Overenskomster og andre dokumenter, udskrifter, panteattester o. lign. vedrørende de i denne lov omhandlede foranstaltninger er stempel- og gebyrfri. For eventuel tinglysning i samme anledning erlægges intet gebyr.

§ 20. Overtrædelse af denne lov eller de i medfør af samme givne bestemmelser straffes med bøder. Bøderne tilfalder statskassen.

§ 21. Denne lov gælder ikke for Færøerne. Fra denne lovs ikrafttræden at regne ophæves § 20 i lov om naturfredning af 8. maj 1917, for så vidt pattedyr og fugle angår, idet alt, hvad der angår reservater for og bevarelsen af landets bestand af pattedyr og fugle, henhører under nærværende lov.

Lovbekendtgørelse nr. 194 af 16. juni 1961 af lov om naturfredning

I. Lovens område.

§ 1. Efter reglerne i denne lov kan der iværksettes fredning

af områder, som på grund af deres skønhed, beliggenhed eller ejendommelighed har væsentlig betydning for almenheden, derunder områder, som på grund af udsigter, beplantninger, træer, trægrupper, stengærder, levende hegn eller lignende har sådan betydning, og

af områder, planter og dyr, samt geologiske dannelser, hvis bevarelse af naturvidenskabelige, undervisningsmæssige eller historiske hensyn er af væsentlig interesse.

Sik. 2. Der kan mod fuld erstatning åbnes adgang til at færdes i naturen på steder, hvor sådan færdselsret af hensyn til befolkningens friluftsliv er af væsentlig betydning for almenheden, og hvor færdselen kan finde sted uden at tilsidesætte hensynet til vedkommende ejers eller brugers berettigede og væsentlige interesser, navnlig den private fred eller husfreden.

Stk. 3. Til udyrkede arealer, tilhørende stat og kommune, skal der gives almenheden adgang, for så vidt det kan ske, uden at det offentliges interesser kommer til at lide derved.

§ 2. Alle jordfaste fortidsminder, såsom grav-

høje, gravpladser, stendysser og bavgastene, voldsteder og lignende gamle befæstningsanlæg samt ruiner, er fredet. Spørgsmålet om, hvad der falder ind under denne bestemmelse, og om de nærmere grænser for det fredede område afgøres af nationalmuseet på eget initiativ eller på begæring af ejeren eller vedkommende fredningsnævn eller kommunalbestyrelse. Inden for en omkreds af 100 m fra jordfaste fortidsminder må der ikke uden tilladelse af fredningsnævnet, der om sagen skal indhente udtalelse fra nationalmuseet, opføres bygninger, skure, master o. lign. eller foretages beplantninger, ændringer i terrænet eller andre foranstaltninger, der i væsentlig grad kan virke skæmmende eller ødelæggende på det pågældende fortidsminde. I skove og plantager, hvor bevoksning forefandt før 1. marts 1961, kan nyplantning dog finde sted, men beplantninger skal holdes i en afstand af mindst 5 m fra fortidsmindets fod. Fredningsnævnet kan efter indhentet udtalelse fra nationalmuseet under hensyntagen til terrænformer, udsigtsforhold m. v. ændre 100 m-zonens afgrænsning, når dens areal ikke forøges. Der må ikke foretages ændringer i den fredede tilstand uden nationalmuseets og fredningsnæv-

nets samtykke. Finder nationalmuseet, at et mindesmærke værdi er så forringet, at det har mistet sin betydning såvel i arkæologisk som i landskabelig henseende, giver det, efter forud indhentet tilslutning fra fredningsnævnet, ejeren meddelelse herom, hvorefter dennes fulde rådighedsret atter indtræder. Ønsker ejeren af et således frigivet fortidsminde helt at sløjfe dette, skal han mindst 3 måneder forud fremsende meddelelse herom til nationalmuseet, for at dette, om ønskes, forud kan lade det undersøge. Enhver af nationalmuseet i henhold til denne bestemmelse truffen afgørelse kan, uanset hvem der har rejst sagen, af ejeren, fredningsnævnet eller kommunalbestyrelsen indankes for undervisningsministeren.

Stk. 2. Nationalmuseet kan tilstille tinglysningkontorerne meddelelse, om fornødent bilagt kortskitse til opbevaring i ejendommens akt, vedrørende de i retskredsen fredede fortidsminder, hvorom notering da finder sted i tingbogen.

II. Fredningsmyndighederne.

§ 3. I København og for hver amtsrådsreds med de dermed i forbindelse stående købstæder oprettes et fredningsnævn bestående af en formand og to andre medlemmer samt suppleanter for disse. Såfremt det findes fornødent, kan der inden for en amtsrådsreds oprettes flere fredningsnævne, hvis indbyrdes virkeområde inden for amtsråds kredsen fastsættes af statsministeren.

Stk. 2. Til formand for fredningsnævnet beskikker statsministeren efter samråd med justitsministeren en dommer, som er ministeriet bekendt for at have kendskab til og interesse for naturfredning, og en suppleant. Denne kan være en dommerfuldmægtig. Af de andre medlemmer af nævnet vælges et medlem og en suppleant af amtsrådet — i København af magistraten —, medens et medlem og en suppleant vælges af den kommunalbestyrelse — i København borgerrepræsentationen —, på hvis område det sted ligger, som sagen angår. Medlemmet eller suppleanten skal vælges uden for amtsrådets, henholdsvis kommunalbestyrelsens eller borgerrepræsentationens, midte. Hvor en fredningssag udelukkende eller tillige angår en ejendom, der tilhører vedkommende kommune, må kun den uden for amtsrådet, henholdsvis kommunalbestyrelsen eller borgerrepræsentationen, valgte person deltage i sagens behandling. Samtlige valg gælder for 4 år, dog skal de første beskik-

kelser og de første valg efter lovens ikrafttræden kun gælde indtil 14. april 1941 inkl.

Stk. 3. Angår en fredningssag et område i to eller flere fredningskredse, henviser statsministeren sagen til et af nævnene, der efter statsministerens bestemmelse kan suppleres med et eller flere kommunale medlemmer af det eller de andre nævn. Hvert af nævnene er berettiget til at afsige kendelse i henhold til lovens § 9, 2. stykke.

§ 4. Der oprettes et for hele landet fælles overfredningsnævn bestående af en af statsministeren udnævnt formand, fire af folketinget valgte medlemmer samt to af højesteret blandt rettens dommere valgte medlemmer. På samme måde udnævnes eller vælges suppleanter for medlemmerne. Suppleanter for de af højesteret valgte medlemmer kan om fornødent vælges uden for rettens midte blandt andre personer, der opfylder de almindelige betingelser for udnævnelse til højesteretsdommere. Samtlige valg gælder for 4 år.

Stk. 2. Overfredningsnævnets forretningsorden fastsættes af statsministeren.

Stk. 3. Der nedsættes 2 ankenævne, det ene for København og øernes amter, det andet for Jyllands amter. Ankenævnene består af 3 medlemmer. Som formand beskikker statsministeren efter samråd med justitsministeren en af vedkommende landsrets dommere. De to andre medlemmer vælges af folketinget. Samtlige valg gælder for 4 år.

§ 5. Der nedsættes en for hele landet fælles taksationskommission, bestående af 3 medlemmer, hvoraf 2, deriblandt formanden, beskikkes af statsministeren; det 3. medlem vælges i København af borgerrepræsentationen, på Frederiksberg, i købstæderne og i flækkerne i de sønderjydske landsdele af kommunalbestyrelsen og i det øvrige land for hver amtsrådsreds af amtsrådet. Samtlige valg gælder for 4 år, dog skal de første beskikkelser og de første valg efter lovens ikrafttræden kun gælde indtil 14. april 1941 inkl.

§ 6. Der oprettes et naturfredningsråd, bestående af 7 medlemmer, 3 medlemmer udnævnes af undervisningsministeren efter samråd med universitetets matematisk-naturvidenskabelige fakultet, eventuelt andre videnskabelige (zoologiske, botaniske eller geologiske) institutioner; et medlem, der skal være særlig skovkyndigt, udnævnes af landbrugsministeren, medens de øvrige 3 medlemmer, af hvilke en skal være arkitekt, udnævnes af statsministeren, som på begæ-

ring kan give sådanne foreninger og institutioner, der virker for de af loven omfattede formål, ret til at fremsætte forslag med hensyn til udnævnelsen. Valgene gælder for 4 år.

Stk. 2. Rådet vælger selv sin formand.

§ 7. Når fredningssag er rejst, kan fredningsmyndighederne efter forudgået meddelelse til ejeren kræve fri og uhindret adgang til arealerne, om hvis fredning der er spørgsmål.

III. Fredningssagernes behandling.

a. Fredningsnævnene.

§ 8. Fredningsnævnet er pligtigt at træde i virksomhed, når begæring herom fremsættes af et ministerium, en kommunalbestyrelse eller af en forening eller institution, der er anerkendt i henhold til § 6. I øvrigt træder nævnet i virksomhed, når det anser sådant for påkrævet.

Stk. 2. Formanden sammenkalder nævnet til møde og leder nævnets forhandlinger. Ethvert medlem af nævnet kan kræve nævnet sammenkaldt til afgørelse af spørgsmålet om, hvorvidt nævnet bør træde i virksomhed.

Stk. 3. Nævnet kan, såvel før sagens begyndelse som under sagens gang, besigtige det pågældende område uden tilkaldelse af parterne.

Stk. 4. Nævnets forhandlinger og kendelser indføres i en af formanden autoriseret protokol. Beslutning kan tages, når to medlemmer af nævnet, deriblandt formanden, er til stede. Ved kendelsens afsigelse bør dog alle medlemmer afgive deres stemme.

Stk. 5. Nævnet har ret til at anvende sagkyndig bistand.

§ 9. Enhver offentlig myndighed, der kommer til kundskab om et påtænkt byggeforetagende eller anden foranstaltning, som skønnes at ville gribe forstyrrende ind i den bestående tilstand på de i §§ 1 og 2 nævnte områder, skal uopholdelig give formanden for fredningsnævnet meddelelse herom. Kan sådanne indgreb befrygtes som følge af påtænkte vejarbejder eller anlæg af elektriske ledninger, påhviler det vedkommende kommunale råd (amts-, by- eller sogneråd) eller i sidste tilfælde vedkommende elektricitetsselskab inden arbejdets begyndelse at gøre indberetning til fredningsnævnet.

Stk. 2. Når nævnet herigennem eller på anden måde kommer til kundskab om nogen foranstaltning af nævnte forstyrrende art, kan det ved en foreløbig kendelse, der afsiges snarest muligt og senest i løbet af 8 dage, og som uopholdelig forkyndes vedkommende efter reglerne om forkyndelse i borgerlige sager, bestemme, at

den pågældende foranstaltning indtil videre helt eller delvis skal stilles i bero. Fredningsnævnets formand træffer bestemmelse om, hvorvidt den foreløbige kendelse vil være at tinglyse. Sagen skal derefter under iagttagelse af reglerne i §§ 10-12 fremmes inden unødvendigt ophold og skal være afsluttet inden forløbet af en måned. Dog kan statsministeren, når uovervindelige hindringer skønnes at have foreligget, bevilge en forlængelse af den ommeldte frist. Kan nævnet ikke straks samles, kan formanden alene inden nævnte tidsfrist afsige en foreløbig kendelse, der da snarest muligt skal forelægges nævnet, som ved sin kendelse stadfæster eller ophæver den.

Stk. 3. Ophæves formandens kendelse, eller går den endelige kendelse ud på, at fredning ikke skal finde sted, skal der samtidig træffes bestemmelse om, hvorvidt og da hvilken erstatning der tilkommer vedkommende i anledning af den skete forsinkelse.

§ 10. Når et spørgsmål om fredning eller færdselsret er rejst af fredningsnævnet eller indbragt for dette og omfanget og beskaffenheden af den fredning, som nævnet efter det foreliggende mener kan komme på tale, kan fastlægges, påhviler det nævnet at indrykke bekendtgørelse i Statstidende og efter bestemmelse af nævnets formand i et eller flere af de stedlige blade om sagens genstand og omfang og samtidig at underrette ejeren af den pågældende ejendom. Når bekendtgørelse har fundet sted i Statstidende, må der ikke foretages noget, der kan danne hindring for eller vanskeliggøre sagens gennemførelse. Bliver sagen ikke gennemført, skal fredningsnævnet, henholdsvis overfredningsnævnet, på begæring ved kendelse afgøre, hvorvidt og da hvilken erstatning der tilkommer ejeren eller andre i anledning af sket forsinkelse.

Stk. 2. Under sagens behandling skal såvel ejendommens ejer som andre i ejendommen berettigede til varetagelse af deres interesser af fredningsnævnet indvarsles til et møde, der i reglen skal afholdes på vedkommende ejendom. Indkaldelsen skal, for så vidt de pågældende har bekendt bopæl her i landet, forkyndes for dem med 8 dages varsel efter reglerne om forkyndelse i borgerlige sager eller med 8 dages varsel ved offentlig indkaldelse i Statstidende og et eller flere af de stedlige blade efter bestemmelse af nævnets formand; har nogen af de pågældende bekendt bopæl i udlandet, eller har han en herboende befuldmægtiget, skal det derhos påhvile formanden at give vedkommende

skriftlig meddelelse om mødets afholdelse. Såfremt sagen er rejst på foranledning af et ministerium eller af en kommunalbestyrelse eller en i henhold til § 6 anerkendt forening eller institution, skal der af nævnets formand gives den, der har rejst sagen, skriftlig meddelelse om mødets afholdelse. Sådan meddelelse skal derhos altid gives den stedlige kommunalbestyrelse samt for landkommuners vedkommende tillige amtsrådet. Til yderligere møder end det første sker indvarsling alene ved tilførsel til nævnets protokol og tilkendegivelse til de mødte. Efter udsættelse af en sag på ubestemt tid sker indvarsling alene ved anbefalet brev til de senest mødte.

Stk. 3. De, der giver møde under sagen, skal have behørig lejlighed til at udtale sig skriftligt eller mundtligt for nævnet og til eventuelt at fremsætte krav om erstatning og nærmere begrunde dette. De, der i henhold til ovennævnte bestemmelser skal have underretning om mødets afholdelse har, selv om de ikke giver møde, ret til at fremsende skriftlig erklæring om det rejste spørgsmål.

§ 11. Det påhviler fredningsnævnet så vidt muligt at søge opnået enighed med ejeren af vedkommende ejendom og andre i denne berettigede om fredning eller færdselsret, ligesom nævnet skal virke for at opnå en ordning, der ikke medfører nogen udgift for det offentlige, jfr. § 17, til erstatnings udredelse. Såfremt sådan enighed opnås, og ordningen er uden udgift for det offentlige, jfr. § 17, kan sagen ordnes ved overenskomst, der tilføres nævnets protokol; i modsat fald bliver spørgsmålet at afgøre ved kendelse.

Stk. 2. Tilbyder ejeren med tilslutning af de øvrige i ejendommen berettigede at pålægge ejendommen servitut om fredning eller færdselsret uden erstatning efter § 17, kan den forberedende behandling af sagen foretages af formanden alene.

§ 12. Ved spørgsmål om, hvorvidt et område af naturvidenskabelige eller undervisningsmæssige grunde bør fredes, skal fredningsnævnet, forinden kendelse afsiges, indhente en erklæring fra naturfredningsrådet; såfremt dette ikke anser fredningen for at være af væsentlig interesse, kan fredning ikke iværksættes.

Stk. 2. Ved spørgsmål om fredning af et område af historiske grunde eller på grund af dets naturskønhed, beliggenhed eller ejendommelighed, kan nævnet, forinden sagen afgøres, indhente en erklæring fra naturfredningsrådet.

§ 13. Fredningsnævnet kan ved kendelse af-

gøre, om et inden for nævnets virkekreds liggende område skal fredes, og hvilke foranstaltninger der i den anledning skal træffes.

Stk. 2. Bestemmelse om fredning kan navnlig gå ud på, at det pågældende område skal bevares i dets naturlige tilstand, derunder med bevarelse af planter, dyr og geologiske dannelser, bibeholdes uforandret eller vedligeholdes på bestemt måde, at det enten slet ikke eller kun på bestemt måde må udnyttes, bebygges eller beplantes, at der ikke må anbringes master, boder eller andre indretninger, der kan virke skæmmende, at en udsigt skal bevares eller — om den måtte være tilgroet — genåbnes, eller at færdsel på et fredet område helt eller delvis forbydes. Ved kendelser, der vedrører bebyggelser, kan det, når forholdene særlig måtte tale derfor, tillige bestemmes, at opførelsen af en bygning eller ombygning af eller tilbygning til en bestående bygning ikke må begyndes, forinden tegninger og planer for bygningen er godkendt af fredningsnævnet. I særlige tilfælde kan det derhos bestemmes, at allerede skete bebyggelser, beplantninger eller andre indretninger, der virker skæmmende, vil være at fjerne, såfremt dette ikke er forbundet med uforholdsmæssige værdisløb.

Stk. 3. Endvidere kan nævnet ved kendelse bestemme, at der på nærmere angiven måde og i nærmere fastsat omfang skal være adgang for alle og enhver til at færdes på de i § 1, 3, stykke, nævnte steder. Nævnet kan såvel ved den oprindelige kendelse som senere fastsætte ordensbestemmelser for sådanne områder.

Stk. 4. Ved overenskomst med grundejeren kan gennemførelsen af en fredning, når det findes hensigtsmæssigt, også ske ved afståelse af vedkommende ejendom til staten eller til en kommune. Endvidere kan en af hensyn til almenvellet påkrævet adgang for alle og enhver til et område efter omstændighederne gennemføres ved ekspropriation i stedet for ved servitutpåleggelse. Sådan ekspropriation foretages af et af overfredningsnævnet nedsat udvalg på 3 medlemmer, hvoriblandt formanden, i overensstemmelse med reglerne i forordningen af 5. marts 1845 om grundafståelser m. m. i anledning af jernbaners anlæg. Eventuelt fornødne taksationer foretages af den i nærværende lovs § 5 nævnte taksationskommission.

§ 14. Ved kendelser, der går ud på, at nogen af de i § 13 ommeldte foranstaltninger skal finde sted, det tillige bestemmes, hvilke foranstaltninger ejeren eller brugeren af vedkom-

mende ejendom skal træffe til fredningens gennemførelse, og om der tilkommer ejeren eller nogen anden i ejendommen berettiget erstatning; i bekræftende fald skal der endvidere træffes bestemmelse om erstatningens størrelse og fordeling mellem ejeren og andre berettigede, som måtte have nedlagt påstand om erstatning. Er ejendommen givet en anden til brug, bestemmer nævnet, om den brugeren tilkommende erstatning skal ydes ham ved fradrag i hans afgift eller undtagelsesvis ved udbetaling af et beløb én gang for alle.

Stk. 2. Ved kendelsen kan det under ganske særlige forhold bestemmes, at fredningen skal være betinget af, at den ikke medfører nogen udgift for de i § 17 nævnte offentlige kasser til erstatnings udredelse, eller af, at erstatningen er udredt inden en ved kendelsen fastsat frist.

§ 15. Kendelser, der går ud på, at nogen af de i § 13 ommeldte foranstaltninger skal finde sted, skal forkyndes for ejeren og for de andre i ejendommen berettigede, som har givet møde under sagen eller har fremsat berettiget ønske om underretning, efter reglerne om forkyndelse i borgerlige sager. Afskrift af kendelsen skal tilstilles nævnets medlemmer.

Stk. 2. Om kendelser, der går ud på, at intet skal foretages, skal skriftlig meddelelse tilstilles de i ejendommen berettigede, som har givet møde under sagen.

Stk. 3. Meddelelse om de af fredningsnævnet afsagte kendelser skal derhos i alle tilfælde inden 8 dage efter kendelsens afsigelse offentliggøres i Statstidende. Udskrift af kendelse eller beslutning skal tillige inden 8 dage tilstilles den, der har rejst sagen, samt andre interesserede efter nærmere af statsministeren fastsatte retningslinjer.

§ 10. Det påhviler fredningsnævnets formand at træffe de fornødne foranstaltninger til gennemførelsen og sikringen af den ved overenskomst eller kendelse fastsatte ordning, derunder tinglysning af udskrift af overenskomst eller kendelse og udbetaling af tilkendt erstatning samt bekendtgørelse om ordningen og afmærkning af dennes område. Foretager ejeren eller brugeren ikke de ham ifølge overenskomst eller kendelse påhvilende foranstaltninger, lader nævnets formand det fornødne udføre for hans regning og kan hertil erholde forskud af amtsfonden eller vedkommende kommunale kasse. Det medgåede beløb kan inddrives hos ejeren eller brugeren ved udpantning.

Stk. 2. Når en tinglyst frednings- eller færd-

selsservitut bortfalder eller hæves, påhviler det fredningsnævnets formand at foranledige udslettelse af tingbogen samt fornøden bekendtgørelse m. m.

§ 17. Af erstatningen udredes tre fjerdedele af statskassen. Den sidste fjerdedel udredes af det pågældende amtsfond og de i amtsråds kredsen beliggende købstadkommuner efter folketal i henhold til den senest offentliggjorte folketælling. Ligger den fredede ejendom helt i København, Frederiksberg, købstæderne eller flækkerne i de sønderjyske landsdele, udredes denne fjerdedel dog alene af den pågældende kommunale kasse. Ligger ejendommen dels i en by og dels i en amtsråds kreds eller i flere amtsråds kredse, træffer indenrigsministeren bestemmelse om fordeling af den de kommunale kasser påhvilende fjerdedel af erstatningen.

Stk. 2. I tilfælde, hvor det drejer sig om en sag, der vil medføre store udgifter, jfr. § 21, stk. 1, og hvor sagen har betydning for hele landet eller store dele deraf, medens den by- eller amtskommune, hvori det pågældende område ligger, ikke har særlig interesse i sagen, kan overfredningsnævnet ved enstemmig beslutning bestemme, at statskassen skal udrede indtil ni tiendedele af erstatningen.

Stk. 3. Må beboerne i en eller flere kommuner, der efter foranstående ikke er bidragspligtige, antages at have en væsentlig fordel af en ordning, kan det pålægges den pågældende kommune at udrede en passende del af erstatningen.

§ 18. En ved overenskomst eller kendelse pålagt servitut angående fredning eller færdselsret kan senere efter andragende fra ejeren hæves ved en af fredningsnævnet afsagt kendelse, såfremt nævnet enstemmigt skønner, at almenheden ikke længere har interesse i at bevare den. Dersom overfredningsnævnet har afsagt kendelse i sagen, kan denne hæves af overfredningsnævnet.

Stk. 2. Reglerne i § 15 finder også anvendelse ved sådanne kendelser, jfr. i øvrigt § 16, 2. stykke.

b. Overfredningsnævnet.

§ 19. De af fredningsnævnet afsagte endelige kendelser og trufne beslutninger kan, bortset fra de i § 30 a omhandlede afgørelser, indbringes for overfredningsnævnet. Indbringelse kan foretages af ejeren eller af andre i ejendommen berettigede, som har givet møde under sagen, af et ministerium, af en i sagen interesseret kom-

municipalbestyrelse eller af en forening eller institution, der er anerkendt i henhold til § 6.

Stk. 2. Ankefristen er i alle tilfælde 4 uger fra kendelsens afsigelse eller beslutningens tagelse at regne, dog at fristen, for så vidt angår de personer, for hvilke fredningsnævnets kendelser i henhold til § 15, 1. stykke, skal forkyndes, regnes fra kendelsens forkyndelse. Statsministeren kan dog undtagelsesvis, når særlige grunde foreligger, tillade anke, når andragende herom indgives inden 3 måneder efter kendelsens afsigelse.

Stk. 3. Enhver kendelse, der medfører udgift for det offentlige til erstatnings udredelse til et beløb af over 3.000 kr., skal af fredningsnævnet forelægges for overfredningsnævnet.

Stk. 4. Overfredningsnævnet er ved sin afgørelse berettiget til at udvide eller indskrænke fredningens omfang, samt til i øvrigt at ændre de af fredningsnævnet truffne bestemmelser, uanset på hvis foranledning sagen oprindelig er rejst eller indanket og uanset de for fredningsnævnet nedlagte påstande.

Stk. 5. Går den af fredningsnævnet afsagte kendelse ud på, at intet skal foretages, kan overfredningsnævnet hjemvise sagen til genoptagelse og sædvanlig behandling af fredningsnævnet. Sådant hjemvisning kan også ske, når overfredningsnævnet har besluttet en udvidelse af fredningens omfang.

Stk. 6. Overfredningsnævnet er berettiget til at tilkalde sagkyndig bistand, ligesom det kan indhente erklæring fra naturfredningsrådet.

Stk. 7. Overfredningsnævnets formand sammenkalder nævnet til møde og leder nævnets forhandlinger. Overfredningsnævnets forhandlinger og kendelser indføres i en af formanden autoriseret protokol. Såfremt sagen for fredningsnævnet er rejst af et ministerium, af en kommunalbestyrelse eller en i henhold til § 6 anerkendt forening eller institution, skal den pågældende have lejlighed til at udtale sig skriftligt eller mundtligt for overfredningsnævnet.

Stk. 8. Under overfredningsnævnets behandling af en af fredningsnævnet truffet afgørelse må der ikke foretages noget, der kan danne hindring for eller vanskeliggøre sagens gennemførelse. Bestemmelsen i § 10, stk. 1, sidste punktum, finder tilsvarende anvendelse med hensyn til den ved overfredningsnævnets behandling skete forsinkelse.

§ 20. Såfremt der under sagen foreligger spørgsmål om erstatnings tilkendelse, størrelse eller fordeling, skal overfredningsnævnet søge at

tilvejebringe en mindelig overenskomst med de pågældende. Opnås en sådan ikke, kan erstatningsspørgsmålene, såfremt ejerne og de andre i ejendommene berettigede, som har givet møde under sagen, deri erklærer sig enige, afgøres af overfredningsnævnet; i modsat fald forelægger overfredningsnævnet efter afgørelse af spørgsmålene om, for hvilke krav der vil være at yde erstatning, og om fordelingen af erstatningerne mellem ejerne og andre i ejendommene berettigede, sagen for den i § 5 omhandlede taksationskommission, der afgør spørgsmålet om erstatningernes størrelse. Taksationskommissionen har ret til at anvende sagkyndig bistand. Til taksationen skal alle i taksationen interesserede og formanden for fredningsnævnet indvarsles af taksationskommissionen efter reglerne i § 10. Af taksationskommissionens protokol sendes de fornødne udskrifter til lodsejerne samt fuldstændige afskrifter til fredningsnævnets medlemmer, taksatorerne og overfredningsnævnet. Når taksationskommissionens vurdering foreligger, tilbagesendes sagen til overfredningsnævnet, der træffer bestemmelse i sagen og afgør alle andre i denne foreliggende spørgsmål.

Stk. 2. Overfredningsnævnets kendelser er endelige; de skal forkyndes for ejerne og de i ejendommene berettigede, som har givet møde under sagen, efter reglerne om forkyndelse i borgerlige sager. Reglerne i § 15, 3. stykke, finder tilsvarende anvendelse.

§ 21. Hvis overfredningsnævnets kendelse medfører udgift for det offentlige til erstatnings udredelse til et beløb af over 10.000 kr., fremsendes kendelsen af overfredningsnævnet til statsministeren, der afgør, om han vil fremme sagen ved at søge bevilling ved finansloven til at udrede statskassens andel af beløbet.

Stk. 2. Når statens andel er bevilget, er dermed også vedkommende by- og amtskommuner forpligtede til at udrede deres andel af beløbet.

IV. Almindelige bestemmelser.

§ 22. Uden for byer og bymæssige bebyggelser og uden for områder, der er omfattet af en godkendt byudviklingsplan eller byplan (dispositionsplan), må der ikke uden fredningsnævnets tilladelse opføres bygninger bortset fra sådanne, der alene tjener landbrugs-, skovbrugs-, fiskerierhvervet eller andet på stedet naturligt erhverv samt lokal helårsbeboelse. Nævnets afgørelse skal træffes inden 6 måneder fra begæringens modtagelse i nævnet.

Stk. 2. Såfremt tilladelse i henhold til stk. 1,

jfr. § 19, nægtes og ejendommen derved falder i værdi, er ejeren berettiget til erstatning for den ved afslaget forvoldte værdinedgang. Fredningsnævnet fastsætter så vidt muligt med ejerens tilslutning erstatningen ved kendelse. Om kendelsens indbringelse for overfredningsnævnet gælder lovens almindelige regler. Erstatningen udredes som i § 17 anført.

§ 23. Alle for græsvækst blottede strandbredder, om hvilke ejeren ikke kan godtgøre, at de før den 1. januar 1916 var inddraget under havearealer eller under en på vedkommende ejendom dreven erhvervsvirksomhed, såsom værf, fabrik eller lignende, er åbne for almenheden for færdsel til fods, dog på eget ansvar.

Stk. 2. Forekommer der hindringer for denne færdsel, skal det stedlige fredningsnævn, når dets opmærksomhed henledes derpå, ved kendelse træffe bestemmelse om, i hvilket omfang og inden hvilken frist sådanne hindringer skal fjernes. Fredningsnævnet skal på begæring af vedkommende ejer eller bruger afgøre, hvorvidt der tilføjes nogen af disse bestemt påviselig skade f. eks. ved fjernelse af hindringer, der er lovligt anbragt inden fremsættelsen for rigsdagen af forslaget til denne lov. Fredningsnævnet afgør derhos, hvilken erstatning der i anledning heraf vil være at yde.

Stk. 3. Når enerådighed over den til en ejendom hørende strandbred eller en del af denne skønnes nødvendig for en på ejendommen dreven erhvervsvirksomhed, eller når andre særlige grunde taler for at udelukke eller begrænse almenhedens færdsel på strandbredden, kan fredningsnævnet træffe afgørelse herom ved kendelse.

Stk. 4. Ophold på og badning fra den frie strandbred kan forbydes af vedkommende ejers ejer eller bruger, medmindre der ved en af fredningsnævnet i overensstemmelse med lovens almindelige regler — særlig § 1, 3. stykke, og § 13, 3. stykke — afsagt kendelse er givet adgang dertil eller der i øvrigt er ret dertil for almenheden.

Stk. 5. På den frie strandbred må der ikke uden fredningsnævnets samtykke iværksættes foranstaltninger, der er til hinder for den frie færdsel, eller i det hele foretages noget, der vil være til væsentlig ulempe for almenhedens ret hertil. Herfra undtages dog høfder, ålegårde, kreaturhegn og badeindretninger, når der holdes passage åben bagom, over eller gennem de pågældende anlæg.

Stk. 6. I tilfælde, hvor adgangen til den frie

strandbred er af særlig betydning for almenheden, skal fredningsnævnet så vidt muligt sørge for, at der i fornødent omfang haves adgangsveje til strandbredden. Hvor sådanne adgangsveje savnes, kan fredningsnævnet henvende sig til vedkommende kommunalbestyrelse, der drager omsorg for, at en dertil brugelig offentlig sti udlægges og optages på kommunens stifortegnelse i overensstemmelse med bestemmelserne i kap. V i lov nr. 95 af 29. marts 1957 om bestyrelsen af de offentlige veje. De kommunen herved påførte udgifter erstattes overensstemmende med reglerne i nærværende lov.

Stk. 7. Hvor der er adgang for almenheden efter denne paragrafs 1. og 4. stykke, samt hvor en ejer frivillig giver den i 4. stykke nævnte adgang til ophold og badning fra strandbredden, helt eller delvis, kan ejeren kræve, at der af fredningsnævnet udfærdiges et reglement, der bekendtgøres ved opslag på stedet, og hvori der gives nærmere ordensbestemmelser for sømmelig færden, badning og opførsel i det hele fra almenhedens side. Ejeren og hans folk har myndighed til ordenens og sømmelig adfærds opretholdelse.

Stk. 8. Befæstningsanlæg og havnearealer er ikke foranstående bestemmelser undergivne.

Stk. 9. Til strandbredder ved digestrækninger, som har til opgave at beskytte et bagved liggende lavt land, har almenheden ikke adgang, medmindre der efter forhandling mellem fredningsnævnet og digebestyrelsen er meddelt tilladelse dertil. Forinden sådan tilladelse meddeles, skal der af de nævnte myndigheder i forening udfærdiges et ordensreglement, hvis overholdelse digebestyrelsen skal hævde.

Stk. 10. Enhver udgift til kontrol og opsyn samt til arbejder, som er nødvendige for at adgang kan tilstedes, og til udbedring af skader, som offentligheden påfører digerne, refunderes digebestyrelsen med halvdelen af statskassen, en fjerdedel af amtsfonden og en fjerdedel af de i landsdelen beliggende bykommuner.

§ 24. De staten, kommuner, kirker, præstembeder og offentlige stiftelser tilhørende skove, herunder plantager, er åbne for almenheden for færdsel til fods, men på eget ansvar. Bestemmelser, som af landbrugsministeren, eventuelt efter forhandling med vedkommende anden minister, for sådanne skoves vedkommende måtte blive fastsat til forebyggelse af brandfare, ulovlig jagt og skovtyveri og til beskyttelse af nye kulturer, enge og græsgange m. v. samt af vildt og til ordens overholdelse i det hele, vil uvægerligt

være at efterkomme. Adgang til skovene må kun lunde sted ad de veje, stier, broer og landingssteder, som fører til dem, og løse hunde må ikke medtages.

ningsnævnet fastsætte ordensbestemmelser for almenhedens adgang til de skove, som ikke er statens.

Stk. 3. Skovejeren er berettiget til selv eller ved sit personale at anholde den, der i skoven lærdes på anden måde end tilladt eller gribes i overtrædelse af forbud, og til at affordre ham oplysning om navn, stilling og bopæl, samt til i vægringstilfælde, eller hvis oplysningerne synes uantagelige, at føre ham til nærmeste politimyndighed.

Stk. 4. Såfremt ejeren af en af de omhandlede skove formener, at særlige grunde taler for at udelukke eller begrænse den nævnte færdsel, kan han indbringe spørgsmålet for fredningsnævnet, der da træffer afgørelse herom ved kendelse.

Stk. 5. Anden færdsel i skoven kan forbydes af ejeren eller brugeren, medmindre der ved en af fredningsnævnet i overensstemmelse med lovens almindelige regler — særlig § 1, 3. stykke, og § 13, 3. stykke — afsagt kendelse er givet tilladelse hertil.

Stk. 6. I skove, i hvilke almenheden i henhold til foranstående bestemmelser har ret til at færdes, er enhver beskadigelse af træer og buske, opgravning af planter, indsamling af olden og andet træfrø, kogler, løv, mos, fugleæg og svampe samt bær- og nøddedlukning forbudt, medmindre der er meddelt særlig tilladelse dertil, eller det foretages som led i videnskabelig forskning eller undervisning.

§ 25. På de for græsvækst blottede strandbredder og på områder, der ligger inden for en afstand af indtil 100 m fra disse eller, hvor en sådan strandbred ikke findes, fra daglig højvandslinje, må der ikke opføres bygninger eller anbringes andre til beboelse, udsalgssted eller lignende bestemte indretninger. Hvor en ved lovens ikrafttræden eksisterende offentlig vej fører langs strandbredden inden for nævnte afstand, gælder reglen dog kun arealet på strandsiden af vejen; på dette areal må der ikke uden vedkommende fredningsnævns samtykke anbringes hegn, beplantning eller andet, der kan være til hinder for den fri udsigt fra vejen. Byggelinjen bestemmes i de enkelte tilfælde af den nedenfor i stk. 1 nævnte strandfredningskommission. De af strandfredningskommissionen truffne bestemmelser vedrørende byggelinjer tinglyses

ved kommissionens foranstaltning og noteres på de pågældende ejendommens blad i tingbogen.

Stk. 2. Inden for en afstand af 300 m fra de i § 24, 1. stykke, omhandlede skove samt private skove på 20 ha eller derover, derunder sammenhængende eller hovedsagelig sammenhængende skovstykker, hørende til forskellige ejendomme, må der kun bygges med fredningsnævnets tilladelse, jfr. næstsidste stykke, medmindre en væsentlig bebyggelse inden for denne afstand allerede er begyndt inden denne lovs ikrafttræden. De betingelser, som måtte være knyttet til en i henhold til denne bestemmelse given tilladelse, kan ved fredningsnævnets foranstaltning tinglyses på vedkommende ejendom.

Stk. 3. Disse bestemmelser, der finder anvendelse på alle de arealer, for hvis vedkommende der ikke var afsluttet kontrakt om bebyggelse inden det i § 23, 2. stykke, angivne tidspunkt, skal ikke være til hinder for opførelse af de for landbrugs-, skovbrugs- eller fiskerierhvervet nødvendige bygninger, og bestemmelserne gælder ikke for befæstningsanlæg og havnearealer.

Stk. 4. Inden for en afstand af 150 m fra indsøer med en vandflade på mindst 3 ha og fra offentlige vandløb med en bundbredde på mindst 4 m og inden for en afstand af 100 m fra de i lov nr. 95 af 29. marts 1957 om bestyrelsen af de offentlige veje under § 3, stk. 2 a)-c), nævnte hovedlandeveje og landeveje må der ligeledes kun bygges med fredningsnævnets tilladelse, jfr. næstsidste stykke, medmindre en væsentlig bebyggelse inden for disse afstande allerede er begyndt inden den 1. marts 1961. Reglen i stk. 2, sidste punktum, finder tilsvarende anvendelse. Bestemmelserne er ikke til hinder for opførelse af de for landbrugs-, skovbrugs- eller fiskerierhvervet nødvendige bygninger og gælder ikke for befæstningsanlæg og havnearealer.

Stk. 5. Det i 1. stykke omhandlede forbud gælder ikke for de områder, der ved lovens ikrafttræden henhører under staden København eller købstædernes bygrunde, ej heller for de kyststrækninger, som er undergivet offentlig fredning i henhold til lov nr. 163 af 11. maj 1935. Statsministeren kan efter indstilling af en særlig strandfredningskommission, om hvis oprettelse og opgaver bestemmelse vil være at træffe ved kongelig anordning, bestemme, at forbudet ikke skal komme til anvendelse på bestemt afgrænsede områder, som naturligt hører til en allerede eksisterende bymæssig bebyggelse. I øvrigt kan undtagelser fra det omhandlede forbud, når omstændighederne særligt taler derfor, bevilges

af den nævnte strandfredningskommission. Efter ophøret af kommissionens virksomhed kan sådanne undtagelser bevilges af statsministeren efter indhentet erklæring fra vedkommende kommunalråd og fredningsnævns samt naturfredningsrådet, når arealet, der ønskes bebygget, naturligt hører til en allerede eksisterende bebyggelse, eller andre særlige grunde taler derfor.

Stk. 6. For at opnå den i 2. og 4. stykke nævnte tilladelse skal den, der ønsker at bygge, til fredningsnævnet rette henvendelse herom, ledsaget af tegning, fotografi eller lignende, hvoraf man klart kan skønne om virkningen af den påtænkte bygning i forhold til det omgivende landskab. Nævnet skal ved sin afgørelse tage hensyn til, hvorvidt bygningen ved sit udseende eller beliggenhed vil få en skæmmende virkning på det omgivende landskab eller ødelægge eller væsentligt forringe en for almenheden særlig værdifuld udsigt. Forinden tilladelse meddeles, skal der i tvivlstilfælde indhentes erklæring fra naturfredningsrådet eller Danmarks Naturfredningsforening, henholdsvis for områder af naturvidenskabelig betydning og for områder af anden væsentlig betydning for almenheden.

Stk. 7. I alle tilfælde, i hvilke en bebyggelse inden for de i stk. 1 og 2 angivne byggeplaner er hjemlet i medfør af foranstående bestemmelser, såvel som i alle tilfælde af villabebyggelse på grunde ved landets kyster, må ombygning eller nyopførelse af bygninger, hvorved bebyggelsens karakter væsentligt forandres, ikke finde sted uden fredningsnævnets tilladelse.

§ 26. De i denne lov omhandlede færdselsretligheder gør ingen forandring i de i lov om jagen af 28. april 1931 anførte bestemmelser.

§ 27. Når fredningsnævnet skønner, at afgørelsen af et spørgsmål af retlig art, såsom om en afspærringsberettigelse, om en færdselsrets eksistens eller udstrækning eller lignende, har betydning for en for nævnet foreliggende sag, og forligsmæssig ordning ikke er at opnå, skal nævnet, for så vidt det ikke beslutter at lade sagen falde, søge domstolens afgørelse af det pågældende spørgsmål ved at anlægge sag mod vedkommende ejer eller bruger. Sagen er for nævnets vedkommende beneficert i 1. instans.

§ 28. Efter indstilling af naturfredningsrådet kan statsministeren bestemme, at arter eller samfund af planter og dyr, med undtagelse af pattedyr og fugle, samt geologiske dannelser, hvis bevarelse af naturvidenskabelige, undervisningsmæssige eller historiske hensyn har væsentlig in-

teresse, skal være fredede, enten i hele landet eller i dele af dette. Statsministeren fastsætter i hvert enkelt tilfælde de nærmere regler om fredningens omfang og træffer foranstaltninger til dennes gennemførelse.

§ 29. Af hvert fredningsnævn vil der være at føre et nøjagtigt register over alle fredede eller for offentlig færdsel åbnede områder; nærmere bestemmelser i denne henseende kan træffes af statsministeren. Et centralregister for hele landet på grundlag af nævnenes registre føres af statsministeriet.

§ 30. Enhver art af friluftsreklamer uden for gader, veje og pladser i byer og bymæssige bebyggelser er forbudt. Herfra undtages dog reklamer vedrørende en næringsdrift eller virksomhed, når reklamen er anbragt i umiddelbar tilknytning til næringsdriften eller virksomheden. Dog kan fredningsnævnet forbyde reklamer, der virker særlig dominerende i landskabet eller er synlige over store afstande. Med fredningsnævnets og de pågældende vejmyndigheders tilladelse kan der opstilles skilte, der alene henviser til en næringsdrifts eller virksomheds beliggenhed.

Stk. 2. Ved friluftsreklamer forstås alle plakater, afbildninger, fritstående reklameskilte og andre indretninger i reklameøjemed, herunder lysreklamer.

§ 30 a. Fredningsnævnets afgørelser i de i § 25, stk. 2 og 4, og i § 30 omhandlede sager kan indbringes for vedkommende ankenævn. § 19, stk. 1, 2. punktum, og stk. 2, stk. 6 og stk. 7, finder tilsvarende anvendelse. Ankenævnets afgørelser er endelige.

§ 31. Statsministeren kan give nærmere regler om ensartet tilsyn med fredede områder.

§ 32. Alle udgifter vedrørende fredningsnævnene, heri indbefattet befordringsudgifter og dagpenge til nævnenes medlemmer, udgifter til sagkyndig bistand samt udgifter, der måtte påløbe i henhold til § 16, afholdes i København, Frederiksberg, købstæderne og flækkerne i de sønderjyske landsdele af kommunens kasse og på landet af amtsfonden. Ligger det sted, som sagen angår, dels i en by og dels i en amtsråds-kreds eller i flere amtsråds kredse, træffer indenrigsministeren bestemmelse om fordelingen af udgifterne.

Stk. 2. Alle udgifter vedrørende overfredningsnævnet, ankenævnene og naturfredningsrådet, heri indbefattet befordringsudgifter og dagpenge til disses medlemmer og udgifter til sagkyndig bistand, afholdes af statskassen.

Stk. 3. Udgifter vedrørende taksationskommissionen, heri indbefattet befordringsudgifter og dagpenge til kommissionens medlemmer og udgifter til sagkyndig bistand, afholdes ligeledes af statskassen.

Stk. 4. Bortset fra erstatninger, jfr. § 17, afholdes andre ved loven foranledigede udgifter, herunder udgifter til skiltning ved fredede områder, af statskassen.

Stk. 5. De statskassen påhvilende udgifter bevilges ved finansloven.

Stk. 6. Overenskomster om fredning og udskrifter af fredningsnævnenes, overfredningsnævnets, ankenævnenes og taksationskommissionens protokoller er stempelfri; for tinglysning af overenskomster og kendelser og for genparter af ejendomsblade, udskrifter og lignende til brug for nævnene erlægges intet gebyr.

V. Fredningsplaner.

§ 33. Det påhviler statsministeren at lade udarbejde planer over og beskrivelse af almeninteressante eller særlig ejendommelige landskaber samt arealer, som det på grund af deres naturskønhed eller beliggenhed må anses for ønskeligt at bevare fri for bebyggelse eller andre foranstaltninger, der kan ødelægge eller forringe de pågældende områder for almenheden.

Stk. 2. Udgifterne hertil bevilges på finansloven.

§ 34. Til at udarbejde de i § 33 nævnte planer kan statsministeren nedsætte et udvalg for hele landet eller særlige udvalg for en eller flere amtsråds kredse eller for andre nærmere bestemte områder. Statsministeren bemyndiges til at overføre overfredningsnævnets adgang til at dispensere fra de i henhold til § 31 i lov nr. 140 af 7. maj 1937 om naturfredning, som ændret ved lov nr. 129 af 13. april 1938 og lov nr. 339 af 25. juni 1940, godkendte fredningsplaner til et af de i henhold til foranstående bestemmelser nedsatte fredningsplanudvalg og således, at bestemmelserne i § 35, 4. og 5. punktum, samt § 36, 2. punktum, finder tilsvarende anvendelse.

Stk. 2. Udvalgene kan antage fornøden sagkyndig medhjælp.

§ 35. Når en fredningsplan er udarbejdet af et af de i § 34 omhandlede udvalg, indsender dette planen til overfredningsnævnet. Såfremt overfredningsnævnet godkender fredningsplanen, hvorom bekendtgørelse vil være at indrykke i Statstidende, må, indtil fredning af de pågældende arealer er gennemført eller endeligt

opgivet, hvorom bekendtgørelse ligeledes indrykkes i Statstidende, tilstanden på de under planen inddragne områder ikke uden vedkommende udvalgs tilladelse forandres, men de pågældende arealer må udelukkende udnyttes på samme måde som hidtil. Navnlig må der i det omhandlede tidsrum ikke uden udvalgets tilladelse på arealerne opføres bygninger af nogen art eller anbringes master, boder eller andre indretninger eller foretages beplantninger, der kan ødelægge eller forringe de pågældende områders betydning for almenheden. Såfremt udvalgets tilladelse nægtes, kan ejeren indanke sagen for vedkommende ankenævn. § 19, stk. 2, stk. 6 og stk 7, finder tilsvarende anvendelse. Går ankenævnets afgørelse imod ejeren, kan han kræve fredningssag rejst i overensstemmelse med lovens almindelige bestemmelser.

Stk. 2. Såfremt det kan forventes, at en ejendom, der påtænkes omfattet af en under udarbejdelse værende fredningsplan, vil blive anvendt på en måde, der må antages at komme i strid med planen, kan statsministeren efter begæring af et af de i § 34 nævnte udvalg nedlægge forbud mod en sådan anvendelse. Forbud kan kun nedlægges for ét år, men kan dog, hvor særlige omstændigheder taler herfor, forlænges for yderligere ét år.

§ 36. Når overfredningsnævnets godkendelse foreligger, foranlediger det udvalg, der har udarbejdet fredningsplanen, denne tinglyst og noteret på tingbogens blade for de ejendomme, som helt eller delvis omfattes af planen. Aflysning skal ligeledes ved udvalgets foranstaltning finde sted, når planerne er endeligt opgivet.

§ 37. Det påhviler endvidere de i § 34 omhandlede udvalg at underrette statsministeren om, hvilke arealer der er inddraget under fredningsplanerne med henblik på udnyttelse som opholdspladser, campingpladser o. lign. samt til frie badestrande.

Stk. 2. Statsministeren kan pålægge udvalgene at søge sådanne arealer erhvervet til det offentlige eller på anden måde sikret til det tilsigtede formål ved overenskomst med ejeren og andre i vedkommende ejendom berettigede.

Stk. 3. Om udfaldet af forhandlingerne afgiver udvalget meddelelse til statsministeren, som afgør, om sagen skal fremmes på det ved forhandlingerne tilvejebragte grundlag henholdsvis ved rejsning af fredningssag efter naturfredningslovens almindelige regler.

Stk. 4. Statsministeren kan gøre sin godkendelse betinget af, at købesummen for ejendom-

men eller erstatningen for servituten udredes på samme måde som i § 17 anført.

§ 38. Skønner et udvalg, at spørgsmålet om et areals fredning kan forventes rejst snarest efter fredningsplanens godkendelse af overfredningsnævnet, kan udvalget vælge at rejse frednings-sag efter lovens almindelige regler.

§ 39. Bestemmelserne i § 7 og § 32, sidste stykke, finder anvendelse på de i § 34 omhandlede udvalg.

VI. Straffebestemmelser.

§ 40. Den, der handler i strid med en i henhold til denne lov fastsat ordning eller i øvrigt gør sig skyldig i overtrædelse af denne lov eller de i medfør af samme givne bestemmelser eller krænker fredninger i henhold til deklaration til nationalmuseet, straffes med bøder, hvorhos han under en løbende bøde kan tilpligtes at fjerne den ulovligt anbragte indretning eller genoprette den ulovligt ændrede tilstand.

Stk. 2. Enhver tilsmudsning af naturen, såsom henkastning af papir, affald, flasker, konserverdåser og lignende er forbudt. Overtrædelse medfører bøder. Med bøder straffes ligeledes alvorligt misbrug af tilladt færdselsadgang til et om-

råde, til hvilket der er givet adgang for alle og enhver.

VII. Lovens ikrafttræden.

§ 41. Denne lov, der ikke gælder for Færøerne, træder i kraft den 1. juli 1937. Fra samme tidspunkt ophæves lov om naturfredning af 8. maj 1917, lov om ændringer i samme lov af 15. december 1922, samt lov om udvidelse af lovgivningen om naturfredning, jfr. lov nr. 245 af 8. maj 1917, til de sønderjyske landsdele af 28. juni 1920. For så vidt der ifølge den i de sønderjyske landsdele gældende ret tilkommer almenheden en videregående råden over strandbredden end den ved nærværende lovs § 23 hjemlede, medfører denne lov ingen forandring heri.

Stk. 2. Loven finder tillige anvendelse på de indre territoriale farvande og søterritoriet.

§ 42. De i denne lov indeholdte bestemmelser finder også anvendelse på sager om fredning og færdselsret m. v., der er rejst forinden denne lovs ikrafttræden, men endnu ikke afgjort ved overfredningsnævnets kendelse eller ved en af et fredningsnævn afsagt upåankelig kendelse.

§ 43. Lov nr. 140 af 7. maj 1937 om naturfredning med senere ændringer optages til revision i folketingsåret 1964-65.

Lov nr. 195 af 8. juni 1966 om bygningsfredning

§ 1. Bygninger eller bygningsdele, hvis bevaring på grund af deres særlige arkitektoniske eller kulturhistoriske værdi er af væsentlig betydning, kan fredes. Som regel fredes kun sådanne bygninger eller bygningsdele, der er over 100 år gamle.

Stk. 2. Under samme betingelser kan andre arkitektoniske arbejder, monumenter og fæstningsværker fredes.

Stk. 3. Kirkebygninger, der omfattes af lovgivningen om folkekirken, kan ikke fredes efter denne lov.

Stk. 4. Hvad i det følgende bestemmes om bygninger, gælder også bygningsdele og de i stk. 2 nævnte arkitektoniske arbejder m. v.

§ 2. Bygninger, hvis arkitektoniske eller kulturhistoriske værdi er særlig stor, fredes i klasse A. Andre bygninger kan fredes i klasse B.

§ 3. Afgørelse af, om en bygning skal fredes, og om den i bekræftende fald skal henføres til klasse A eller B, træffes af ministeren for kulturelle anliggender efter indstilling af det særlige bygningssyn. Afgørelse af, om en fredning skal ophæves, træffes af det særlige bygningssyn. Bygningssynets afgørelse kan indbringes for ministeren.

Stk. 2. Det særlige bygningssyn består af rigsantikvaren som formand samt 6 medlemmer beskikket af ministeren, heraf 1 arkitekt efter indstilling af akademirådet ved det kongelige akademi for de skønne kunster, 1 indstillet af Københavns kommune og Den danske Købstadforening i fællesskab og 1 af De samvirkende Sognerådsforeninger og Bymæssige Kommuner i fællesskab. De 2 sidstnævnte medlemmer udpeges blandt ejere eller brugere af de fredede

ejendomme. Af de øvrige medlemmer skal det ene opfylde de almindelige betingelser for udnævnelse til landsdommer. Beskikkelserne gælder for 4 år.

§ 4. Fredning efter denne lov skal respekteres **al alle** indehavere af rettigheder over den fredede ejendom, uanset hvornår rettigheden er stiftet. Fredningen tinglyses på ejendommen på **bygningssynets** begæring. Tinglysningsdommeren skal give bygningssynet meddelelse om ejerskifte.

Stk. 2. Ministeren fastsætter de nærmere forskrifter om meddelelse til ejeren og om kundgørelse af fredning af bygninger beliggende på **umatrikuleret** areal.

§ 5. Det særlige bygningssyn udarbejder hvert 5. år en fortegnelse over **de** bygninger, der er fredet efter denne lov, samt en beretning om bygningssynets virksomhed. Fortegnelsen og beretningen sendes til folketinget.

§ 6. Alle bygningsarbejder vedrørende A-fredede bygninger og bygningsarbejder vedrørende **B-fredede** bygningers facader, herunder tagflader, mod gade, vej eller plads i bymæssige bebyggelser, **kræver** tilladelse fra bygningssynet, **hvis** arbejderne går **ud** over almindelig vedligeholdelse. Det samme gælder udvendig skiltning.

Stk. 2. Når en ejer, som ønsker at udføre arbejder som nævnt i stk. 1, i 2 eksemplarer har indsendt forslag med tegninger og beskrivelse, skal bygningssynet snarest meddele ham sin stillingtagen. Meddelelsen skal, hvis forslaget ikke kan tiltrædes uændret, indeholde oplysninger, om arbejderne helt eller delvis kan udføres efter en ændret plan. Medfører denne plan øgede udgifter til arbejdet, skal den fremkomne udgiftsførogelse, hvis bygningen ikke er statsejendom, af bygningssynet godtgøres ejeren i det omfang, **hvori** merudgiften ikke modsvares af bygningernes herved øgede brugsværdi.

Stk. 3. Om bygningsarbejder, der går ud over almindelig vedligeholdelse, vedrørende en B-fredet bygning i øvrigt skal der gives bygningssynet meddelelse mindst 2 måneder inden arbejdets påtænkte påbegyndelse. Meddelelsen skal være ledsaget af **beskrivelse** og tegninger i 2 eksemplarer. Finder bygningssynet, at arbejdet vil forringe bygningens arkitektoniske eller kulturhistoriske værdi, skal det inden 2 måneder give ejeren meddelelse herom ledsaget af eventuelle ændringsforslag. **Vil** ejeren ikke efterkomme et rettidigt meddelt **sva**r, skal han give bygningssynet meddelelse herom mindst 1 uge inden arbejdets påbegyndelse.

§ 7. Såfremt bygningsændringer af den i § 6, stk. 1, nævnte karakter er udført uden bygningssynets tilladelse, kan bygningssynet pålægge ejeren at føre bygningen tilbage til den hidtidige tilstand inden for en rimelig frist. Efterkommes pålægget ikke, kan bygningssynet lade arbejdet udføre på ejerens bekostning.

§ 8. Såfremt en A-fredet bygning eller en B-fredet bygnings facader vanrøgtes, kan bygningssynet med ministerens samtykke pålægge ejeren eller brugeren at foretage den fornødne istandsættelse inden for en rimelig frist.

Stk. 2. Er det påbudte arbejde ikke udført inden fristens udløb, kan bygningssynet lade det foretage på ejerens eller brugerens bekostning.

§ 9. Enhver ved brand eller anden ulykke forårsaget skade på en fredet bygning skal af ejeren eller brugeren straks meddeles bygningssynet, der snarest lader skaden syne. Istandsættes bygningen, gælder reglerne i § 6.

§ 10. Ønsker ejeren af en fredet bygning at nedrive denne, skal han give bygningssynet meddelelse herom. Kan dette godkende nedrivningen, skal det snarest underrette ministeren og ejeren herom. Når nedrivning har fundet sted, foranlediger bygningssynet, at fredningsbestemmelsen aflyses.

Stk. 2. Gives tilladelsen ikke, skal bygningssynet indstille til ministeren, at bygningen samt hele eller en del af det til ejendommen hørende grundareal erhverves for det offentlige eventuelt ved ekspropriation. Hvis ministeren tager indstillingen til følge, foretager han de fornødne skridt til ejendommens erhvervelse. Ejendommen kan efter tinglysning af en særlig bevaringsservitut videregives til tredjemand.

Stk. 3. Ejeren må ikke begynde nedrivning af en fredet bygning, før han har fået meddelelse om, at bygningen kan nedrives, eller at det offentlige ikke ønsker at **erhverve** ejendommen.

§ 11. Kommunalbestyrelser og politimestre, der bliver bekendt med forhold, som efter de foregående paragraffer har interesse for bygningssynet, skal straks give synet meddelelse herom.

§ 12. Når ejeren af en fredet bygning er **villig** til at lade en særlig bevaringsservitut tinglyse på ejendommen, kan der ydes tilskud til en sagkyndig istandsættelse. Tilskuddet afholdes enten af bygningssynets egne **midler** eller af Statens bygningsfredningsfond, jfr. § 16. Sådant tilskud kan tillige ydes i tilfælde, hvor en bevaringsservitut er lyst på en ejendom i henhold til § 10, stk. 2.

§ 13. Dokumenter, der udfærdiges i forbindelse med administrationen af denne lov, er fritaget for stempel- og **tinglysningsafgifter**.

§ 14. Det særlige bygningssyn har ret til uden udgift for ejer eller bruger at foretage de undersøgelser og besigtigelser, der er nødvendige som følge af lovens bestemmelser.

§ 15. Udgifterne ved det særlige bygningssyns virksomhed afholdes af statskassen.

§ 16. Under ministeren for kulturelle anliggender oprettes en »Statens bygningsfredningsfond«. Fondens midler tilvejebringes gennem årlige statstilskud, første gang i finansåret 1966-67, på 400.000 kr., der står til fondens rådighed, således at besparede beløb overføres til følgende finansår.

Stk. 2. Fonden har til opgave at løse særlige frednings- og bevaringsopgaver, hvortil udgifterne ikke kan afholdes af de midler, der stilles til det særlige bygningssyns rådighed på de årlige finanslove. Fonden kan i forbindelse hermed forvalte faste ejendomme og begrænsede rettigheder i sådanne samt kontante beløb, som den måtte erhverve ved gave eller på anden måde.

Stk. 3. Forslag til revision af det i stk. 1 nævnte årlige beløb forelægges folketinget senest i folketingsåret 1969-70.

§ 17. Fonden administreres af en af ministeren for kulturelle anliggender beskikket bestyrelse, bestående af samtlige medlemmer af det særlige bygningssyn samt 1 repræsentant for finansministeriet, 1 repræsentant for boligministeriet og 1 repræsentant for statens ligningsdirektorat. Formanden for det særlige bygnings-

syn er tillige formand for Statens bygningsfredningsfond.

Stk. 2. Beretning om fondens virksomhed samt årsregnskabet sendes hvert år til folketinget.

§ 18. Med bøde straffes den, der

- a. påbegynder et bygningsarbejde eller en nedrivning eller opsætter skilte uden at indhente tilladelse hertil eller give meddelelse herom som foreskrevet i loven, jfr. §§ 6 og 10,
- b. undlader at efterkomme et påbud i medfør af §§ 7 og 8,
- c. undlader at give bygningssynet meddelelse om skader som foreskrevet i § 9,
- d. overtræder vilkårene i en tinglyst bevarings-servitut, jfr. §§ 10 og 12.

Stk. 2. Er overtrædelsen begået af et aktieselskab, andelsselskab eller lignende, kan der pålægges virksomheden som sådan bødeansvar.

§ 19. Ministeren fastsætter de nærmere forskrifter for det særlige bygningssyns og Statens bygningsfredningsfonds virksomhed.

§ 20. Loven træder i kraft den **1. juli** 1966.

Stk. 2. Lov nr. 137 af 12. marts 1918 om bygningsfredning ophæves.

Stk. 3. For de i henhold til nævnte lov gennemførte fredninger gælder reglerne i nærværende lov.

§ 21. Denne lov gælder ikke for Færøerne.

Stk. 2. Loven kan ved kgl. anordning sættes i kraft i Grønland med de afvigelser, som landsdelens særlige forhold tilsiger.

